

A REFORMÁTUS EGYHÁZALKOTMÁNY ALAPVETŐ KÉRDÉSEI

— A REFORM-KÉRDÉSEK —

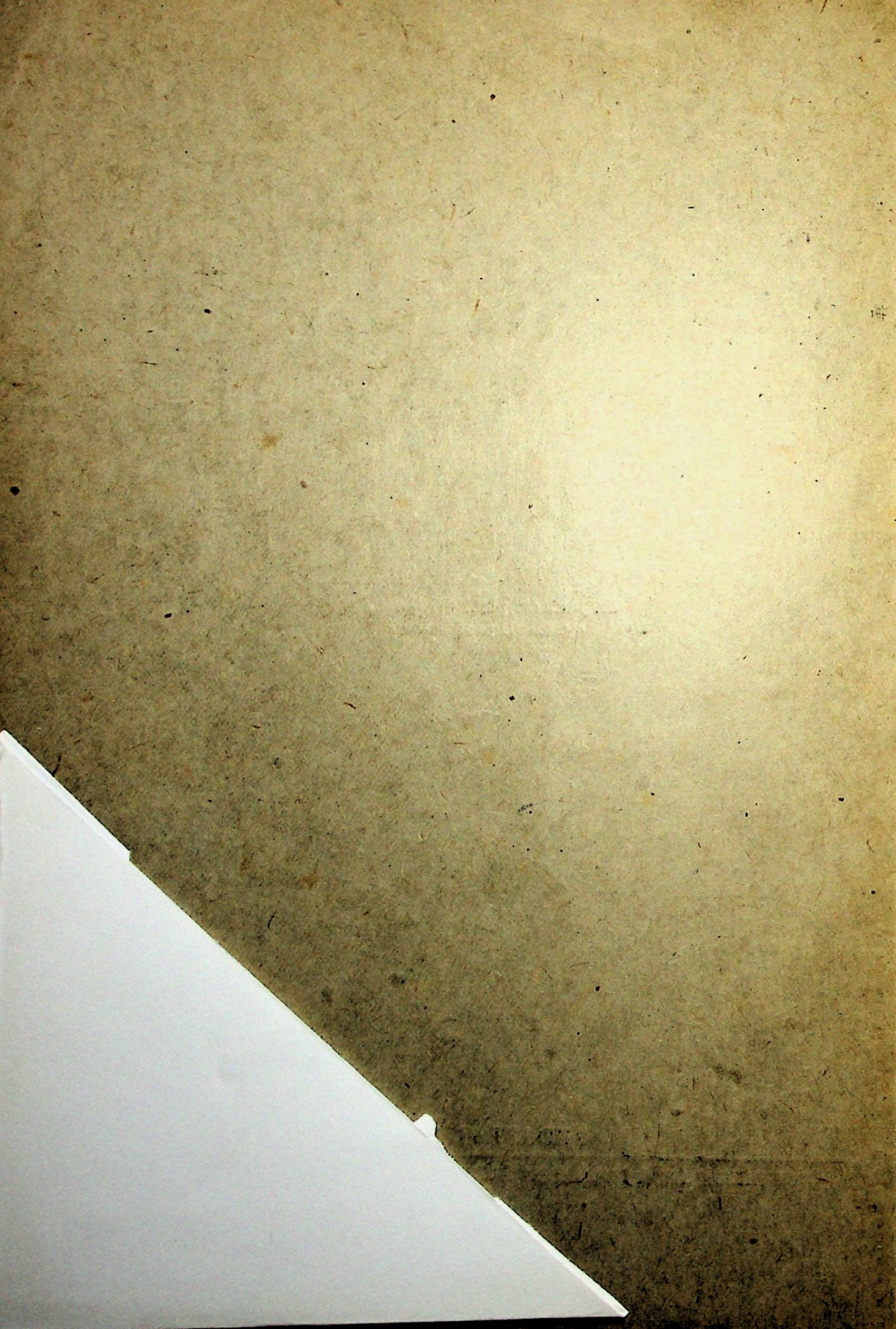
IRTA

KOVÁTS J. ISTVÁN

dr. jur., dr. phil., dr. theol.,
ny. theol. professzor

BUDAPEST, 1948.

BETHLEN GÁBOR IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

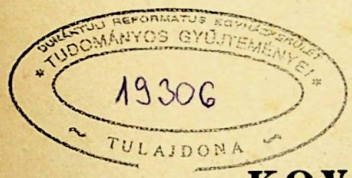

Dr. Tóth Kálmán karborsának
juss emlékéül:

Kováts J. István

A REFORMÁTUS EGYHÁZALKOTMÁNY ALAPVETŐ KÉRDÉSEI

— A REFORM-KÉRDÉSEK —

IRTA

KOVÁTS J. ISTVÁN

dr. jur., dr. phil., dr. theol.,
ny. theol. professzor

DR TÓTH KÁLMÁN
PROFESSZOR
AJÁNDÉKA

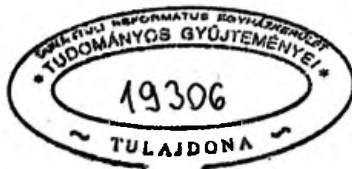
genf. probit. 253
városi tanács 343
egyháziskola 319

BUDAPEST, 1948.

BETHLEN GÁBOR IRODALMI ÉS NYOMDAI RÉSZVÉNYTÁRSASÁG

*„... Krisztus is szerette az egyházat, és
Önmagát adta azért, hogy azt megszentelje,
megtisztítván a víznek feredőjével az íge által.”
(Eféz. 5:25-26.)*

*„... Szemgyógyító irral kend meg a te
szemeidet, hogy láss.” (Jel. 3:18.)*

Felelős kiadó: Kovács J. István.

Bethlen-nyomda Bp., IX., Kálvin-tér 8. Felelős vezető: Lombár László.

TARTALOMJEGYZÉK:

BEVEZETÉS.

(Református ébredés észlelhető világszerte, hazánkban is. A tiszta kálvini alapelvek fokozottabb érvényesülése az egyház jog világában. Külföldi és hazai munkák a református ébredés és a megújuló egyházi keretek szolgálatában.) 1—8

ELSŐ RÉSZ.

ELVI MEGALAPOZÁS.

I. Az egyház és az egyházjog.

(Az ekklésia szó. A Biblia meghatározásai az egyházzól. Használata egyes gyülekezetekre, országos, egyetemes viszonylatban. Minden egyháznak olyan alkotmánya van, amilyen fogalma van az egyházzól. A történelmi kialakulás többször megakadályozza, hogy összhangban legyen a kettő. Az egyház fogalma a különböző egyházakban. Fő különbség a látható és láthatatlan egyház. Váltak újabban az egyház fogalmáról. Ezt az államhoz való viszony kérdése tette időszertűvé. Emberi meghatározások az egyházzól. Az egyházjog. A belső tartalomnak összhangban kell lennie a külsővel. A külső szervezet nem más, mint keretté merevedő lélek. Az anglikán egyház intő példája. Magyar református egyházunkban sem fordítottak kellő figyelmet az egyház alkotmányára. Ennek oka. Bár nem az egyházszervezet a fő, hanem a lélek, mégis szükség van helyes szervezetre.) 9—21

II. Az egyház alkotmányának alapjai.

(Az egyházalkotmánynak isteni jogon kellene fölépílnie. Emberi jog is járul hozzá. Emellett hagyományok, szokások. Az isteni jog: a Biblia. A Biblia különbözőképen érvényesül a különböző egyházakban. Az emberi jog. Ez részben magának az egyháznak, sok tekintetben az azzal kapcsolatban lévő államnak is tevékenysége. Az egyház jogalkotó tevékenysége. Az állam jogalkotó tevékenysége. A hagyomány. A szokások. Az utóbbi két forrás sem ellenkezik az isteni joggal.) 22—33

III. A különböző egyházalkotmánytípusok.

(A különböző egyház- és egyházalkotmánytípusok: a római, a görögkeleti, az anglikán, az evangélikus, a református, az independents vagy kongregacionalista. A protestáns egyházalkotmányok közös alapvelei.) 34—44

IV. A református egyházalkotmány jellegzetes vonásai.

(A református egyházalkotmánynak a többiektől eltérő vonásai. Az egyház fontossága a reformátusoknál. Két fő alapelv: az alaki [írás-szerűség] és a tartalmi [Krisztus egyház-főisége]. Egyéb jellemző vonások.) 45—73

V. A református egyházalkotmánytipusok.

(Eltérések a református [presbiteri] egyházak alkotmányán belül. Az eltérések oka. Két fő típus: kontinentális és angolszász típus. Az angolszász típushoz hasonló azabadegyházak. A fejlődés iránya.) .. 74—104

VI. A református egyházalkotmány forrásai.

(Egyetemes és részleges jogforrások. Egyetemes jogforrás: a Szentírás, míg az Institutio és hitvallásaink kiegészítő, vagy alkalmazott jogforrások. Részleges jogforrások az egyes országok nemzeti egyházaiban.) 105—121

MÁSODIK RÉSZ.

AZ EGYHÁZALKOTMÁNY FŐBB KÉRDÉSEI.

1. Az egyház tagjai.

(Elvi megalapozás: az egyháztagság hitelvi, dogmatikai alapjai: a predestináció, az egyetemes papság. Népegyház, hitvalló egyház. A külföldi testvér-egyházak példája. Tagjai-e a gyermekek is a hitvalló egyháznak? Az egyháztagság föltételei. Az egyháztagsággal kapcsolatos kötelességek és jogok. A külföldi testvér-egyházak példája. Javulás nálunk is ezen a téren. A teljes- és nemteljesjogú egyháztagok.) .. 123—149

2. A gyülekezet.

(Az egyház életformája a gyülekezet. Ez egyházjogilag megszerzett formájában az egyházközösség. A gyülekezeten épül föl alulról fölfelé az egész egyház. Krisztus jelenléte tesz egy közösséget egyházzá. A gyülekezet már önmagában is egyház. Ez forradalmi gondolat a római egyházzal szemben, amely nem ismer gyülekezetet és ahol minden a hivatalokon, azok viselőin, a pápai csatatkozhatatlanság dogmájának kimondása óta pedig a pápán épül föl fölülről lefelé. Hogyan áll elő a gyülekezet? A gyülekezet egységes és szent volta. A gyülekezeti tagok állandó ellenőrzésének szüksége. Az egyházlátogatás fontossága. Mekkora lehet egy gyülekezet? A gyülekezetek egyenlősége. A gyülekezetek autonómiája. A külföldi testvéregyházak példája.) .. 150—164

3. Az egyház élettevékenységei és az egyházi hivatalok.

(Az egyházban az Igének hirdettetnie kell, a híveknek a sakramentumokkal erősíteniök kell magukat. E mellett Krisztus testében rendnek és szeretetnek is kell uralkodnia. Ezek szabják meg az egyház élettevékenységeit. Ezek: az Ige hirdetése, a sakramentumok kiszolgálta-

tása, a fegyelmezés és szeretetmunkák. Ezek egyszersmind az igaz egyház ismertető jelei is. Ezek végzésére szükség van külön megbízottakra: az egyházi hivatalok betöltőire. Az egyházi hivatalok viselői Krisztus szolgálói. Milyen hivatalok voltak az öskereasztyén egyházban? Milyen hivatalokat tart szükségesnek Kálvin? A kulcsok hatalma. Ki ennek tulajdonosa? Milyen hivatalok szükségesek ma? Milyen hivatalok vannak a külföldi testvéregyházakban?) 165—181

4. A gyülekezet egyéni szervei.

(A gyülekezeti teendők végzésére különféle szervekre van szükség. Ezek mellett kisegítő szervek, alkalmazottak is vannak. A legfontosabb tiszteket töltik be a lelkipásztorok. Ezek szükségessége. A római egyház papjal és a református egyház lelkipásztorai között több rendbeli különbség van. A különféle lelkipásztori kategóriák rendszere helytelen. Minden lelkipásztor egyenlő. A külföldi testvéregyházak példája. A nők lelkészi szolgálatainak kérdése. A tanítók. A vének (presbiterek). Ezek is egyenlők. Külföldi példák. A főgondnokok, gondnokok is presbiterek. A presbiterség kialakulása hazánkban. Diakonusok, diakoniszszak. Kisegítő szervek. Voltaképpen egy igazi tisztség van: a presbiterség. A „presbiteri egyházak” elnevezés. A tiszta református egyházban nincs hierarchia.) 182—216

5. A gyülekezet egyéni szerveinek választása.

(A Biblia, a reformátorok, a hitvallások a választásokról. Tiszta evangéliumi felfogás szerint Krisztus maga választja minden szolgáját. A választáshoz egyfelől Krisztus jelenléte, másfelől az Ő döntésére fígyelő hívek kellenek, Senkisémet küldhető a gyülekezet nyakára. A nép jogának elkobzása szomorú állapotokra vezetett mindenütt. A lelkipásztorok választása a külföldi testvér-egyházakban. Választásuk hazánkban a multban és ma. Nagy viták a lelkészválasztási törvény körül a legutóbbi zsinaton. A választások tisztaságának biztosítása. A lelkipásztorválasztás időtartama. A lelkipásztorok tisztújításának kérdése. A szolgálati korhatár. A választottak beiktatása és fölszentelése. A presbiterek és diakonusok választása külföldi hittestvéreinknél, hazánkban.) 217—258

6. A gyülekezet testületi szervei.

(A lelkipásztorok és vének, vagy presbiterek testületileg gyakorolják tisztségüket. Ez a testület az egyháztanács (presbitérium). Presbytery-nek az angolszászoknál az egyházmegyét nevezik. Az egyháztanács Genfben, külföldön, nálunk. Nem a gyülekezet képviselote. Az egyháztanács teendői. A vének vagy presbiterek száma. Az elnöklés kérdése. Az egyháztanács mellett egyházközségi közgyűlés is van nálunk. Nehézségek ezzel kapcsolatban. Meg kell szüntetni. Csak a választó közgyűlések jogosultak.) 259—269

7. A fokozatos egyházi testületek.

(A közösség gondolatának erőteljesebb kifejezésre juttatása érdekében kívánatos fokozatos egyházi testületek szervezése egyfelől a törvényhozás, másfelől a bíraskodás terén, de más területeken, így missziói,

IV. A református egyházalkotmány jellegzetes vonásai.

(A református egyházalkotmánynak a többiekétől eltérő vonásai. Az egyház fontossága a reformátusoknál. Két fő alapelv: az alaki [írásszerűség] és a tartalmi [Krisztus egyház-főisége]. Egyéb jellemző vonások.) 45—73

V. A református egyházalkotmánytipusok.

(Eltérések a református [presbiteri] egyházak alkotmányán belül. Az eltérések oka. Két fő típus: kontinentális és angolszász típus. Az angolszász típushoz hasonló szabadegyházak. A fejlődés iránya.) .. 74—104

VI. A református egyházalkotmány forrásai.

(Egyetemes és részleges jogforrások. Egyetemes jogforrás: a Szentírás, míg az Institutio és hitvallásaink kiegészítő, vagy alkalmazott jogforrások. Részleges jogforrások az egyes országok nemzeti egyházaiban.) 105—121

MÁSODIK RÉSZ.

AZ EGYHÁZALKOTMÁNY FŐBB KÉRDÉSEI.

1. Az egyház tagjai.

(Elvi megalapozás: az egyháztagság hitelvi, dogmatikai alapjai: a predestináció, az egyetemes papság. Népegyház, hitvalló egyház. A külföldi testvér-egyházak példája. Tagjai-e a gyermekek is a hitvalló egyháznak? Az egyháztagság föltételei. Az egyháztagsággal kapcsolatos köteleességek és jogok. A külföldi testvér-egyházak példája. Javulás nálunk is ezen a téren. A teljes- és nemteljesjogú egyháztagok.) .. 123—149

2. A gyülekezet.

(Az egyház életformája a gyülekezet. Ez egyházjogilag megszerzett formájában az egyházköztség. A gyülekezeten épül föl alulról fölfelé az egész egyház. Krisztus jelenléte tesz egy közösséget egyházzá. A gyülekezet már önmagában is egyház. Ez forradalmi gondolat a római egyházzal szemben, amely nem ismer gyülekezetet és ahol minden a hivatalokon, azok viselőin, a pápai családhozhatatlanság dogmájának kimondása óta pedig a pápán épül föl fölülről lefelé. Hogyan áll elő a gyülekezet? A gyülekezet egységes és szent volta. A gyülekezeti tagok állandó ellenőrzésének szükségége. Az egyházlátogatás fontossága. Mekkora lehet egy gyülekezet? A gyülekezetek egyenlősége. A gyülekezetek autonómiája. A külföldi testvéregyházak példája.) .. 150—164

3. Az egyház élettevékenységei és az egyházi hivatalok.

(Az egyházban az Igének hirdettetnie kell, a híveknek a sakramentumokkal erősíteniük kell magukat. E mellett Krisztus testében rendnek és szeretetnek is kell uralkodnia. Ezek szabják meg az egyház élettevékenységeit. Ezek: az Ige hirdetése, a sakramentumok kiszolgálta-

tása, a fegyelmzés és szeretetmunkák. Ezek egyszersmind az igaz egyház ismertető jelei is. Ezek végzésére szükség van külön megbízottakra: az egyházi hivatalok betöltőire. Az egyházi hivatalok viselői Krisztus szolgái. Milyen hivatalok voltak az öskeresztyén egyházban? Milyen hivatalokat tart szükségesnek Kálvin? A kulcsok hatalma. Ki ennek tulajdonosa? Milyen hivatalok szükségesek ma? Milyen hivatalok vannak a külföldi testvéregyházakban?) 165—181

4. A gyülekezet egyéni szervei.

(A gyülekezeti teendők végzésére különféle szervekre van szükség. Ezek mellett kisegítő szervek, alkalmazottak is vannak. A legfontosabb tiszteket töltik be a lelkipásztorok. Ezek szükségessége. A római egyház papjai és a református egyház lelkipásztorai között több rendbeli különbség van. A különféle lelkipásztori kategóriák rendszere helytelen. Minden lelkipásztor egyenlő. A külföldi testvéregyházak példája. A nők lelkesítő szolgálatának kérdése. A tanítók. A vének (presbiterek). Ezek is egyenlők. Külföldi példák. A főgondnokok, gondnokok is presbiterek. A presbiteriség kialakulása hazánkban. Diakonusok, diakoniszszák. Kisegítő szervek. Voltaképen egy igazi tisztség van: a presbiteriség. A „presbiteri egyházak” elnevezés. A tiszta református egyházban nincs hierarchia.) 182—216

5. A gyülekezet egyéni szerveinek választása.

(A Biblia, a reformátorok, a hitvallások a választásokról. Tiszta evangéliumi felfogás szerint Krisztus maga választja minden szolgáját. A választáshoz egyfelől Krisztus jelenléte, másfelől az Ő döntésére figyelő hívek kellene. Senkisémet küldhető a gyülekezet nyakára. A nép jogának elkobzása szomorú állapotokra vezetett mindenütt. A lelkipásztorok választása a külföldi testvér-egyházakban. Választásuk hazánkban a multban és ma. Nagy viták a lelkészválasztási törvény körül a legutóbbi zsinaton. A választások tisztaságának biztosítása. A lelkipásztorrá választás időtartama. A lelkipásztorok tisztújításának kérdése. A szolgálati korhatár. A választottak beiktatása és fölszentelése. A presbiterek és diakonusok választása külföldi hittestvéreinknél, hazánkban.) 217—258

6. A gyülekezet testületi szervei.

(A lelkipásztorok és vének, vagy presbiterek testületileg gyakorolják tiszteket. Ez a testület az egyháztanács (presbitérium). Presbyte-ry-nek az angolszászoknál az egyházmegyét nevezik. Az egyháztanács Genfben, külföldön, nálunk. Nem a gyülekezet képvisellete. Az egyháztanács teendői. A vének vagy presbiterek száma. Az elnöklés kérdése. Az egyháztanács mellett egyházközségi közgyűlés is van nálunk. Nehézségek ezzel kapcsolatban. Meg kell szüntetni. Csak a választó közgyűlések jogosultak.) 259—269

7. A fokozatos egyházi testületek.

(A közösség gondolatának erőteljesebb kifejezésre juttatása érdekében kívánatos fokozatos egyházi testületek szervezése egyfelől a törvényhozás, másfelől a bíraskodás terén, de más területeken, így missziói,

nevelői, anyagi vonatkozásban is. A gyülekezetek, illetve ezek hivatalos szervei, az egyháztanácsok átengedik a fokozatos egyházi testületek számára az eredetileg őket megillető jogok egy részét. A külföldi testvér-egyházak példája. A Barrier act. A súlypont nálunk erősen a fokozatos egyházi testületek kezébe ment át. Fokozatos egyházi testületek külföldön. Nálunk: az egyházmegye, az egyházközség, egyetemes szervek: a zsinat, a konvent. A 12 évenként összeülő zsinat hátránya. A fokozatos egyházi testületek élettevékenységei a törvényhozás, a fegyvelmezés, a lelki- és szeretetmunkák, a tanítás terén, gazdasági téren. A súlypontnak nálunk is vissza kell helyeződnie a gyülekezetekre.) 270—297

8. A fokozatos egyházi testületek szervei és ezek választása.

(Egyéni vagy testületi jogok és szervek? Az egyházi hatalommal fölruházott egyéni szervek nagy kísértése, Krisztus egyedüli uralmának megvédése érdekében az egyéni szervek szerepe inkább csak a gyűlések vezetése lehet, az egyházi hatalmat csak testületek gyakorolhatják. Ezek tudakozzák Krisztus döntését. A gyűléseket vezető egyéni szervek kérdésének megoldása a külföldi testvér-egyházakban. Egyéni szervek lelkészi és nem-lelkészi (világi) részről. Utóbbiak csak vének, presbiterek közül választhatók. A paritás elve. A testületi szervek. A fokozatos egyházi testületek szerveinek választása külföldön. Csak a gyülekezet jogkörét gyakorló egyháztanácsok választanak és csak a vének, presbiterek közül. A gyülekezetek képviselője a fokozatos egyházi testületekben. A választásnál itt is a Szentlélek vezet a választókat. A gyülekezetek szavazatszámja. A fokozatos egyházi testületek összeállítása eltér nálunk ettől. A választás időtartama. Az újraválasztás, a korhatár kérdése.) 298—331

9. Az egyház missziói munkája.

(A missziói munka bibliai alapja: Krisztus parancsa. Minden egyháznak részt kell vennie a nagy hódító munkában. Az öskeresztyén példák. A keresztyén egyház eleinte missziói egyház volt. Az egyház elvagyonosodásával aláhanyatlott a missziói lélek. A reformáció érdeme, hogy újból fölkarolja. A genfi példa. A külföldi testvér-egyházak példája. Az egyház csak akkor egyház, ha missziói egyház. A lelki- és szeretetmunkákat magának az egyháznak kell végeznie, nem egyesületeknek. Missziói törvényünk. A lelki- és szeretetmunkák, ezek végzői. Gondoskodás a szétszórtságban élőkéről. A pogányok térítése. A missziói munkások képzése, választása.) 332—344

10. Az egyház tanítói munkája.

(A hitvalló egyház tanító egyház is. Ez volt a múltban. A reformáció hatalmas lendületet ad a tanítás munkájának. Az evangéliumi egyházak odahaza abbahagyják ezt, csak a külmisziói világában folytatják. Hazánkban megmarad, de újabban egyre fokozódó állami segítséggel folytatjuk. Az egyház tanítói munkája a lelképásztorképzés terén mellőzhetetlen. Lelkészképzés a külföldi testvér-egyházakban. A vallás-oktatás. A felekezeti iskolák. A felekezeti iskolák tanerőinek választása. Felekezeti iskoláink jövője.) 345—360

11. Az egyház fegyelmező munkája.

(Az egyház csak addig Krisztus teste, míg cégéres bűnösek meg nem fertőztetik. Az egyháztagok és egyházi tisztviselők fegyelmezése. A fegyelmezés a Bibliában, reformátorainknál, hitvallásainkban. A fegyelmezés is nevelő célzatú, nem büntető bíraskodás. Egyházfegyelem a külföldi testvér-egyházakban. Egyházfegyelem egyházunkban a múltban az egyháztaggal szemben. Az excommunicatio maior kérdése. Az egyházi tisztviselőkkel szemben. Új egyházi törvénykönyvünk az egyház „törvénykező” hatalmáról. Megvalósítandó reformok egyházfegyelmiünk világában.) 361—390

12. Az egyház anyagi élete.

(Az egyházi teherviselés kérdése. A Biblia, reformátoraink, hitvallási könyveink az egyházi teherviselésről. A teherviselés a külföldi testvéregyházakban. A közösség eszméjének megvalósulása. Magyar református egyházunk anyagi ügyei a múltban. Anyagi ügyei ma. Az egyházfenntartás eszközei. A mai egyházi adózás. Közösségre törekvés anyagi vonatkozásban. A lelkipásztorok javadalmozása külföldön és nálunk. A stóla kérdés. Gondoskodás az elaggott, munkaképtelenné vált lelkipásztorokról, az özvegyekről, árvákról.) 391—419

13. Az egyház és állam viszonya.

(Az egyház és az állam viszonyának a történelem folyamán kifejlődött jellegzetes formái. A reformátorok, különösen Kálvin tanítása erről. Kálvin eszménye a theokrácia; ha ez nem valósítható meg, az egyház és állam szétválasztása. Átmenettel, átmenet nélkül. Külföldi példák. A szeparáció részint az államhatalom kezelőitől, részint az egyházaktól indul ki. A szeparáció hazánkban 1919-ben. A mai állapot: az állam főfelügyeleti joga, erkölcsi és anyagi támogatásának kérdése. Elődöntendő kérdés.) 420—447

14. A magyar református egyház rendezésre váró főbb kérdései.

(Az örök reformáció szükségessége. A reformáció csak a történelmi fejlődés figyelembevételével mehet végbe. A reform nem állhat a külföldi testvér-egyházak szervezetének és intézményeinek egyszerű lemásolásából. Vannak közös alapelvek, melyek az örökérvényű Szentírásból és az erre épülő hitvallásokból származnak. Mely kérdések szorulnak elsősorban rendezésre?) 448—455

Betűsoros névmutató 457—460

A bibliai helyek mutatója 461—463

BEVEZETÉS.

(Református ébredés észlelhető világszerte, hazánkban is. A tiszta kálvini alapelvek fokozottabb érvényesülése az egyházjog világában. Külföldi és hazai munkák a református ébredés és a megújuló egyházi keretek szolgálatában.)

Az utóbbi évtizedekben a lelki ébredés számos jelenségét vehetjük észre világszerte. Határokon innen, határokon túl egyaránt tapasztalhatjuk ezt. Egyre több lélek érzi, hogy az emberiséget foglalkoztató és megoldásra váró nagy kérdéseket nem emberek, hanem Isten maga fogja megoldani. Az emberek hiába is próbálják ezt. Hiába áldoznak tenger vért, hiába történnek egymásra a technika vívmányainak legfélelmetesebb fegyvereivel, nemhogy megoldódnának a nagy kérdések, ellenkezőleg: egyre jobban sokasodnak. Mindjobban érzik, hogy nem is oldódhatnak meg addig, míg oda nem fordul a világ újból Ahhoz, Aki a bűnös világ iránt érzett szeretetéből az idők teljességében alábocsátotta a földre Egyszülött Fiát, az Úr Jézus Krisztust. Krisztus a világ minden megoldásra váró kérdésére az egyetlen felelet.

Akik világosan kezdik ezt látni, tudják, hogy akár hivatalos szolgálai Isten országának, akár nem, bibliai hitvalló alapon azzá kell lenniök, amivé Krisztus rendelte őket: a mennyország kulcsainak hűségese földi őrizőivé. Egyre több lelkipásztorunk, egyre több presbiterünk kezdi ezt érezni. Mind többen kezdik érezni, hogy ha szegények, ha kevesen vagyunk is, aggodalomra nincs okunk addig, míg hűséggel megállunk őrhelyünkön és erősen fogjuk Krisztus kezét.

Egyre világosabbá válik, hogy a keresztyénség kebelén belül két kikristályosodott világnézet van: a római katolicizmus és a kálvinizmus. Ezek, ha több ponton érintkeznek is, több vonatkozásban éles ellentétei egymásnak. A kálvinizmus mindig a lelket keresi. A fáradhatatlanul munkálkodó testdemokráciája mellett az isteni eredetének tudatára ébredt lélek arisztokráciáját hirdeti: az Istentől lelkileg kiválóaknak teremtettek uralmát követeli. Az ébredés is a keresztyénségnek ebben a két világában észlelhető a legerőteljesebben. Napjainkban ugyan mintha a r. kath. revival volna szembeötlőbb, de meggyőződésünk szerint hamarosan föl fogja azt váltani a kálvinizmus előtérbe nyomulása.

A református ébredés okai közt vannak olyanok is, amelyek a többi keresztyén vallás világában is észlelhetők, de különleges okai is vannak. Ilyen különleges ok egyfelől a tekintély után való vágyakozás, másfelől az egyház és állam viszonya kálvini alapokon való rendezésének szükségessége. Mindenki érzi, hogy szükség van új világrend kialakulására. Ezt a kálvinizmus tudja biztosítani a legjobban azzal, hogy Krisztus egyedüli uralmát, egyedüli vezetői-voltát állítja előtérbe. Emellett a kálvinizmus az, amely mind a természet, mind a kegyelem világát erőteljesen hangsúlyozza. A mai kor embere érzi a maga bűnös voltát, épen ezért nem akar tovább a világ rabja maradni, de mégsem akar elszakadni a világtól. A kálvinizmus oldja meg ezt a nehéz kérdést is a legjobban: megtanítja az embert arra, hogy hogyan formálhatja át a világot Isten dicsőségére a világtól való elszakadás nélkül.

A modern kálvinisták elvesztették a négyszázados hagyományokkal való kapcsolatot. Most szeretnék újra birtokukba venni az atyák örökségét. Ezért odafordul tekintetük a múlt felé és abból merítenek erőt. A racionalizmus hatása alatt magában Genfben jobban elfelejtették Kálvint, mint akár Hollandiában, akár Skóciában, akár Magyarországon. Mióta Kálvin születésének négyszázados évfordulója alkalmával, 1909-ben, a genfiak érezhették az egész református világ meleg érdeklődését és meg nem fogyatkozó tiszteletét reformátorunk személye és eszméi iránt, örvendetes visszafordulás jelei észlelhetők ott is.

Ezt az ébredő kálvinizmust két vonás jellemzi. Először egyre fokozódó ellentállást kezd tanúsítani az ellentétes világnézetekkel szemben. Másodsor az élő Ige előtt nagyobb tisztelettel kezd meghajolni újból. Isten szuverénitásának gondolata egyre erőteljesebben kezdi betölteni a református lelkeket. Egyre erőteljesebben kezdi hangoztatni, hogy minden ellenkező törekvéssel szemben Isten maga vegye át az uralmat az emberi élet minden területe fölött. A theokrácia és a lelki arisztokrácia gondolata mindjobban nyomul előtérbe. A kálvinizmus az egyre jobban érvényesülő ökümerikus mozgalmak világában is mind erőteljesebben kezdi éreztetni hatását. Egyre több nehéz kérdésben tud ott irányt mutatni. Ez viszont a kálvinizmusra is erősítő hatással van.

Hazánkban a kálvinista világnézet megizmosodása szoros kapcsolatban van egyfelől a múlt század derekán keletkezett skót egyesült szabad egyházzal, másfelől a múlt század 80-as éveiben megszülető holland szigorú református egyházzal fűző kapcsolataink erősödésével. Az ébredés zászlóhordozói nagyjára azok közül az ifjú lelkipásztorok közül kerültek ki, akik vagy Skóciában, vagy Hollandiában egészítették ki theologiai tanulmányaikat. Ezek vették kezükbe és állították a református ébredés szolgálatába előbb a Protestáns Egyházi és Iskolai

Lapot, majd az annak örökébe lépő Kálvinista Szemle című hetilapot. Az ébredés kérdése évtizedek óta egyre nagyobb helyet foglal el nemcsak konferenciáinkon, de most már egyházi gyűléseinken is. Ez hozott létre több új alakulatot és egész sereg új szeretetintézményt. Az utóbbi évtizedekben több szeretetintézmény létesült egyházunk keretén belül, mint azelőtt évszázadok alatt.

Az ébredés ügyét szolgálják azok a megpróbáltatások is, amelyek az utóbbi évtizedekben szakadtak hazánkra és egyházunkra. Mindkettőt részre tépték. Bebizonyosodott, hogy míg Keleten az emberek boldogságukban lesznek vallásosokká, Nyugaton a szenvedések viszik közelebb az embert Istenhez, köztük vissza Istenhez, amit a „religio” szó is kifejezésre juttat.

A hitvallásos alapon meginduló lelki ébredésnek élénk bizonyága az a körülmény, hogy az utóbbi évtizedekben több magyarázatot írtak a Heidelbergi Kátéhoz, mint a XVIII—XIX. században együttvéve. ¹⁾ Élénk bizonyága ez is annak, hogy kezdiünk visszatérni a régi időkhöz, amikor magyar Bibliánkhoz hozzá volt kötve egyfelől a Heidelbergi Káténk, másfelől Énekeskönyvünk. Kezdiünk befelé tekinteni önmagunkba. Érezzük, hogy igazi önismeret nélkül nincs megújulás. Egyre jobban érezzük, hogy hozzánk is szól Egyházunk Feje az Ésaías 60:1.-en keresztül: „Kelj fel, világosodjál, mert eljött világosságod és az Úr dicsősége rajtad feltámadt.” Ezt mondja Krisztus nekünk is, gyülekezeteinknek is, népiünknek is. Érezzük, hogy nem elég fölkelniünk, világosodnunk is kell, hogy munkánkat látva, eszükbe jusson az embereknek Krisztus!

Kezdjük belátni, hogy csak megszorításokkal áll meg az, amivel eddig annyit büszkélkedtünk, hogy református egyházaink tanították meg presbitériumaikkal a modern államokat az alkotmányos kormányzás elveire. Nem beszélhetünk megszorítások nélkül református egyházunk alapelveiről, mint a francia forradalom és annak nyomán a modern nemzetállamok alkotmányában érvényesülő demokrácia gyökeréről. Bár igaza van az Egyesült-Államok alkotmányának, amikor arra hivatkozik, hogy a Bibliából tanulták a kormányzás elveit, mégis csak megszorításokkal van összefüggés a tiszta református alapelvek és a népképviselési rendszer közt. A kálvinizmus demokráciába oltott arisztokrácia: az Istentől elhívott, lelkileg és szellemileg kiválóak uralma, tekintet nélkül az elhívottak származására. Ha kunyhóból hív is el valakit Isten akár egyháza, akár nemzete kormányrúdjához, oda kell jutnia. Nem azért jut oda valaki a vezető polcra, mert népe választja, hanem azért, mert népe fölismeri, hogy Isten hívja és küldi őt arra a fontos őrhelyre. Ha

¹⁾ L. Györy Elemér előadását a pápai új református templom felszentelésével kapcsolatban.

elhalványodik egyfelől Isten szuverénításának, másfelől Istentől rendeltségének gondolata, enélkül a kettő nélkül a demokrácia csak korcsszülött lesz: csak a nívellalóciást szolgálja, nem pedig Istennek az emberek életében megnyilatkozó világkormányzó terveit. A demokrácia csak így lehet a magánérdek alárendelése a köz érdekében, csak így lehet nevelő erő. Enélkül a számbeli többségnek ideig-óráig tartó uralma csupán. Ahol elhalványul Isten szuverénításának tudata, ott az elmaradó Isten helyére az ember lép a maga bűnös hajlamaival, vágyaival. Azért hanyatlott alá sokfelé a demokrácia, mert elhanyagolták az emberi lélek értékeinek művelését. Isten szuverénításának mély átérzése nélkül elhalványul az egyéni, a családi, a társadalmi élet és megerőtlenül a demokrácia. Azt tartják, az a demokrácia, ahol a népet maga a nép kormányozza. Szerintünk az az igazi demokrácia, ahol a népet Istentől kiválasztott testvérei kormányozzák. Az Örök Kőszálra kell építeni minden földi uralmat, hogy erős lehessen, nem emberi vagyokra, kiváltságokra. Nagy reformátorunk, Kálvin sokkal inkább az új theokratikus világnézetnek, mint a sokszor Isten nélkül haladó demokráciának a megalapozója. Ő Isten tekintélyét állítja az emberek elé, nem a népet. Nem hiva az egyén korlátlan szabadságának: ezt mérsékli nála a közösség érdeke. Azt tanítja, hogy amit Istentől kapunk, ezért hálánkat a közösséggel szemben kell megmutatnunk.

Ebben az értelemben lett a reformáció legkikristályosodottabb formája, a kálvinizmus nemcsak történelmi jelenség, de örök világrendező alapelv is. Így lettek annak öntudatos követői a legutóbbi időkben a világ sorsának számottevő intézői.

A kálvinista ébredésnek nagy érdeme, hogy az egyházalkotmány kérdései iránt is fokozottabb mértékben fölébredt a figyelem. Amint a kegyelmi kiválasztás elve az idők folyamán háttérbe szorult, vele együtt halványult el a református egyházjog iránt is az érdeklődés. A lelki ébredések ráterelik a figyelmet az egyházjog isteni eredetű voltára. *) Egyre erőteljesebb mértékben nyomulnak előtérbe a tiszta református egyházalkotmányi elvek és keresnek érvényesülést. Az ébredési mozgalmak nemcsak az általános, de a különleges, vagyis annak az országnak az egyháza számára érvényes egyházjog alapjait is a Szentírásból akarják meríteni. Csak megszorításokkal fogadják el a történelmi fejlődést; az őskeresztyén egyházbéli állapotokat akarják hazájukban is helyreállítani.

A tiszta református egyházalkotmányi elvek felé fordulás több biztató jelével találkoztunk magyar református egyházunk életében is az elmúlt, 1928-ban megnyílt zsinat idején is.

*) L. Léon Maury munkáját: *Le Réveil religieux dans l'Église réformée à Genève et en France* (2 kötet, Paris, 1892.)

Az eme zsinaton alkotott új egyházi törvénykönyvünk több újítást tartalmaz, amelyek határozott haladást jelentenek a tiszta református egyházalkotmányi alapelvek irányában. *) Ennek ellenére egyházalkotmányunk — fájdalom — még ma is elég messze van attól, hogy tiszta református alapelveken fölépülőknek lehessen tekinteni. Ezen a területen mélyrenató reformokra van még szükség.

A református alapelvek tisztázása terén nagy érdemeket szereztek az elmúlt száz esztendő során Merle d'Aubigné, a genfi szabad theol. fakultás professzora, Alex. Vinet, a Vaud-kantonbeli szabad egyház kiváló harcosa, a strassburgi theol. fakultás három professzora: Baum, Cunitz, Reuss, akik a Corpus Reformatorumban kiadták Kálvin összes műveit, A. Kuypere és a holland szigorú reformátusok, akik tekintélyes számú munkában tisztázták a kálvinizmus alapelveit, J. Pannier, a párisi reformációi múzeum lelkes igazgatója, E. Doumergue, a montaubani theol. fakultás dékánja, különösen a Kálvinról írt ötkötetes művével (Jean Calvin, 1899—), E. Choisy genfi theol. professzor tanulmányai, Bohatec bécsi theol. professzor, A. Lecercz párisi lelkész és theol. professzor, de la Saussure Genfben, K. Barth bázeli és E. Brunner zürichi theol. professorok.

Az egyházalkotmány kialakulásának kérdésével már a múlt század derekán foglalkozott több munka, így Chr. Friedr. Aug. Birnstiel: Presbyterial-und Synodal Verfassung der protestantisch-evangelischen Kirchen (Jena, 1846); Lechler: Geschichte der Presbyterial- und Synodalverfassung seit der Reformation (Leiden, 1814.); K. B. Hundeshagen: Beiträge zur Kirchenverfassungsgeschichte und Kirchenpolitik des Protestantismus (1864.). Újabban J. Heiz: Calvins kirchenrechtliche Ziele (Theologische Zeitschrift aus der Schweiz, 1893.); Stutz: Die kirchliche Rechtsgeschichte, 1905; E. Sehling: Geschichte der protestantischen Kirchenverfassung (II. kiad. Berlin, 1914.). A holland református egyházi irodalom több terméke foglalkozik egyházjogi vonatkozású kérdésekkel, így különösen A. Kuypere: Encyclopaedie der heilige Godgeleerdheid III. kötetében szól az egyházjog lényegéről és anyagáról is, a De gemeene Gratie III. kötete szól az egyház és állam viszonyáról is, H. Bouwman az egyházfegyelemről: De kerkelijke tucht naar het gereformeerde Kerkrecht (Kampen, 1912.), az isteni eredetű egyház szervezetéről De organisatie der Kerk van Goddelijken oorsprong (Kampen, 1924.), míg J. Jansen: Korte Verklaring

*) L. ezekről e sorok írójának tanulmányát: Vezérlő gondolatok a magyar református egyház jogalkotó tevékenységében a világháború óta, Bucsay Mihály sorozatában, német nyelven: Leitgedanken der Rechtsbildung der ungarischen reformierten Kirche seit dem Weltkrieg, (Halle/Saale, 1940.)

van de Kerkenordening (Kampen, 1923.) a hollandiai egyházjogot tárgyalja elvi alapon. A hazánkban is járt, buzgó református J. V. *Bredt* is elvi alapon tárgyalja Poroszország új egyházjogát háromkötetes könyvében: Neues evangelisches Kirchenrecht für Preussen (1921.). Értékes megállapításokat tartalmaz R. *Sohm* kétkötetes egyházjoga is: Kirchenrecht (1892, 1923.). Ezenkívül a legújabb theologiai írók könyveiben is találhatunk egyházjogi vonatkozásokat, így, hogy csak a legkiválóbbakat említsük: K. *Barth*-ében, E. *Brunner*-ében, E. *Thurneysen*-ében.⁴⁾

Magyar református egyházunk talajába, különböző okokból, sohasem ültették át a maga eredeti tisztaságában a genfi, avagy az ezzel rokon skót, francia egyházalkotmányt. A megjelent egyházjogi vonatkozású munkák is nagyobbára vagy a zsinati végzéseket és egyházi törvényeket közlik, vagy az egyházunkat érintő állami törvények és rendeletek gyűjteményei, vagy tarkönyvek. Csupán néhány, az egyházalkotmány kérdéseit elvi alapon tárgyaló munka jelent meg hazánkban, ezek is nagyobbára a pátens ellen folytatott küzdelem idején. Így az 1854. július 11.-én Magyarország katonai és polgári kormányzója részéről kibocsátott 15.269. sz. rendelettel kapcsolatban jelent meg *id. Révész* Imrénének ilyenmű első munkája: A protestáns egyházalkotmány alapelvei a XVI. századi főbb reformátorok, vallástételek és egyházszervezetek bizonyítása szerint (Szarvas, 1856.).⁵⁾ Az 1856-ban kiadott Thun Leó-féle törvénytervvel, majd a Bécsben 1859.-ben megjelent Kaiserliches Patent-tel kapcsolatban is írt néhány munkát: Vélemény a magyar protestáns egyházalkotmány fő pontjai fölött, különös tekintettel a jövődó törvényhozásra, (Debrecen, 1857.), Adalékok (1869.), majd A helvét református egyházak mostani alkotmánya c. tanulmánya a Figyelmező 1867. évfolyamának 2—5. füzetében jelent meg. Évtizedek múlva jelenik meg *Bartók* György: A református egyházak presbiteriális szervezete (Kolozsvár, 1904.) és *Sz. Kun* Béla: Kálvin egyházalkotmánya c. tanulmánya (a debreceni református főiskola 1905/1906.-iki

⁴⁾ *Friedr. Siegmund-Schultze* professzor értékes kiadványsorozatot kezdeményezett *Eccllesia. Eine Darstellung der christlichen Kirchen* címen. Ebben az illető egyházhoz tartozók ismertetik egyházukat különböző vonatkozásokban. Kár, hogy a sorozatnak inkább görög keleti és evangélikus kötetek jelentek meg eddig, míg a református egyházakat tárgyalók közül mindössze egy-kettő.

⁵⁾ Az adott körülmények közt érthető, hogy *id. Révész* Imre csupán felsorakoztatja a reformátorok, a hitvallások és a külföldi egyházak alkotmányának rendelkezéseit, anélkül, hogy ezekből következtetéseket vont volna le. Ha gyűjteménye sokkal értékesebbé vált volna is tzzel, mindenesetre így is nagy szolgálatot végzett akkori egyházalkotmányunk megvédélmezése terén.

évkönyvében). Ezt követőleg *Csiky* Kálmán: Az egyház jogi fogalma (1908.) c. kisebb és Az egyház elmélete és jogi lényege (1909.) c. nagyobb monográfiája. Olyan egyházjogi tanulmány azonban, amely egyházalkotmányunkat a református egyházalkotmány alapelvei szempontjából boncolgatná, mindeztideig nem jelent meg.

Ilyen szellemű mű a külföldi irodalomban is — tudunkkal — csupán kettő jelent meg eddig: az egyik *K. Rieker*: Grundsatze reformierter Kirchenverfassung (Leipzig, 1899.) és *Ch. Schüle*: Die Grundlagen des reformierten Kirchenrechtes (II. kiad., Basel, 1926) c. munkája.^{*)}

Könyvünk is azt a célt kívánja szolgálni, hogy egyenesse egyházalkotmányunknak a tiszta református alapelvek alapján való kiépítését. Ezen a téren még nagyon sok teendő vár ránk. Viszont a reformok végrehajtását szinte parancsoló szükségként állítják eléink a mai idők. Egyházunk csak úgy lesz képes a közeljövőben reávaró nagy feladatokat elvégezni, ha egyfelől tiszta református egyházalkotmányi alapelveken megújuló kereteiben munkába állít minden rendelkezésre álló, Istentől küldött erőt, másfelől, ha sem Krisztus egyedüli egyházfő-voltát, sem a Szentlélek munkáját nem gátolja benne lehetőleg semmi. Ha egyházunk nem értené meg a kor parancsoló szavát, ha vezetői abban a téves hitben ringatnák esetleg magukat, hogy a mai átmeneti időket hamarosan a régi idők váltják föl újból és ezt a rövid időt ki lehet húzni komolyabb reformok nélkül is: aligha lenne elkerülhető egyházunk életében is az a szakadás, amely több külföldi testvéregyház életében már a múlt század derekán, majd később bekövetkezett. Mindannyiúnknak az a hő vágyunk, hogy egyházunk és annak vezetősége is megértse és így megmaradhasson egyházunk féltve őrzött egysége. Hisszük, hogy mindannyian meghalljuk az Ótestamentum nagy prófétájának lelkén keresztül felénk is hangzó isteni panaszt: „Elhagytak engem, az élő vizek forrását, hogy kútakat ássanak maguknak; és repedezett kútakat ástak, amelyek nem tartják a vizet” (Jer. 2:13.). De meghalljuk a Mestere megtagadása fölött keserű könnyeket hullató és fel-támadt Ura ajkáról háromszori vallomása után újabb megbízást nyert apostola útján küldött biztató felhívást is: „Ti pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való nép vagytok, hogy hirdessétek annak hatalmas

^{*)} Az evangélikus egyházra nézve, mint *Rieker* is hivatkozik rá műve előszavában, két ilyen munka jelent meg már előbb: *Stahl*: Die Kirchenverfassung nach Lehre und Recht der Protestanten és *O. Mejer*: Grundlagen des lutherischen Kirchenregiments (IV. l.). Ilyen munkát akart írni *Rieker* is a református egyházalkotmánnyal kapcsolatban.

dolgait, aki a sötétségből az Ő csodálatos világosságára hívott el titeket" (I. Pét. 2:9.).

Ebben a reménységben bocsátom útjára munkámat 23 éve elhúnyt Édesapámnak emlékére, akitől az igazságnak tántoríthatatlan szeretetét és a jogi kérdések iránt az érdeklődést örököltem. Hálát adok megváltó Krisztusomnak, hogy a fejünk fölött elzúgott borzasztó viharban nem hívott haza engem is, így az évek óta gyűjtött anyagot legdrágább fiam, lelkipásztori karunk legelső áldozatának, elvesztése után három esztendőre, a legnehezebb időkben papírra vethettem.

Jól tudom, hogy munkám nélkülöz még sok olyan adatot, amelyeket egyfelől hazai könyvtáraink hozzáférhetetlensége, másfelől a külfölddel való levelezésnek szinte leküzdhetetlen nehézségei miatt lehetetlenség volt megszerezni. Jól tudom azt is, hogy munkám több levont következtetése — az Ige fényénél — további megbeszélésre szorul. A westminsteri apátság ősi templomában, a brit nemzet Pantheonjában, többször megálltam Isten egyik munkásának sírköve előtt, melyen ez olvasható: „Isten az Ő munkásait eltemeti, de munkájukat bevégezi.” Imádságos lélekkel kérem Őt, hogy ezt a nagy igazságot ezzel a munkával kapcsolatban is bizonyítsa be.

Munkám megjelenése elé időközben olyan leküzdhetetlennek látszó akadályok gördültek, hogy már-már azt kellett hinnem: aligha láthat napvilágot. De Istennek szent Igéjében többször küldött biztatásai meggyőztek afelől, hogy munkámnak még ilyen fogyatékos formában is meg kell jelennie, hogy hozzájáruljon valamivel a szőnyegen lévő nagy reform-kérdések megoldásához.

Őszinte hálával tartozom azok iránt is, akiket Isten mind az akadályok gördítése, mind azok elhárítása terén fölhasznált avégből, hogy ez a könyv ebben a formában jelenhessék meg.

Tahi, 1947. augusztus 28.

Kováts J. István.

ELSŐ RÉSZ.

ELVI MEGALAPOZÁS.

I. AZ EGYHÁZ ÉS AZ EGYHÁZJOG.

(Az ekklésia szó. A Biblia meghatározásai az egyházzól. Haszná-
lata egyes gyülekezetekre, országos, egyetemes viszonylatban. Minden
egyháznak olyan alkotmánya van, amilyen fogalma van az egyházzól. A
történelmi kialakulás többször megakadályozza, hogy összhangban legyen
a kettő. Az egyház fogalma a különböző egyházakban. Fő különbség a
látható és a láthatatlan egyház. Viták újabban az egyház fogalmáról.
Ezt az államhoz való viszony kérdése tette időszerűvé. Emberi megha-
tározások az egyházzól. Az egyházjog. A belső tartalomnak összhangban
kell lennie a külsővel. A külső szervezet nem más, mint keretté mere-
vedő lélek. Az anglikán egyház intő példája. Magyar református egy-
házunkban sem fordítottak kellő figyelmet az egyház alkotmányára.
Ennek oka. Bár nem az egyházszervezet a fő, hanem a lélek, mégis
szükség van helyes szervezetre.)

Az *ekklésia* szó a görög *ekkaleó* = kihívok, elhívok, össze-
hívok igéből származik. A régi görög nyelv az olyan népgyűlést
jelölte és különböztette meg az ekklésia szóval, amely a vá-
lasztottakból (ekklétoi) állt. Az ilyen gyűlést a herold hívta
össze. Tehát a kiválasztottak, az ekklétoi gyűlése volt az ekk-
lésia. Ezt az értelmet teljesen fedi a lelki élet világában hasz-
nálatos értelme. Minthogy *ekkaleó* annyit jelent, mint kiválaszt-
tok, félretesztek, ilyen értelemben az ekklésia a világból kihí-
vottak közössége, az embereknek az a csoportja, akik a vilá-
ból ki vannak választva és oda vannak szánuva Istennek. Az
ekklésia, bár benne van a világban, mégis elkülönül attól és a
világból kihívottak társasága. Jézus is mondja: „Nem azt ké-
rem, hogy vedd ki őket a világból, hanem hogy őrizd meg őket
a gonosztól” (Ján. 17:15.). Krisztus Szentlelkén keresztül kihív
egyeseket a világból. A Szentlélek ezeket a kihívottakat Krisz-
tussal egy testté fűzi egybe, melynek Krisztus a Feje. Az ekk-
lésia tehát Krisztus teste, melyet Szentlelke kormányoz. Ezek-
ben a kihívottakban Szentlelkén keresztül élő valóság lesz
Krisztus. A Szentlélek segítségével bizonyágtételünkkel má-
sokat is megnyerhetünk Krisztus számára és máris előttünk

áll az ekklésia. Az ekklésia mindazoknak a lelki közösségét jelenti, akik bárhol és bármikor Krisztus igaz tanítványai.

Az ekklésia magyar megjelölésére szolgáló „*egyház*” szó nem az „*egy*” (unus) szó összetételéből származik, amire a r. kath.-ok annyiszor hivatkoznak. Az egyház a görög-latin ekklésia szónak régi időkből származó magyar kifejezése. Régi alakjai az egy szónak: „*így*”, „*id.*”. Ez annyi, mint „*szent*”. Az „*id*” alak megmaradt még az idvezül: az örök életet elnyeri kifejezésben. Az egyház tehát annyi, mint szentház. A szent hajlék megjelölését a térben körülhatárolt épületről vitték át a lelki közösségre, az Úr gyülekezetére.) Az anyaszentegyház a sancta mater ecclesia szószerinti fordítása.

Az ekklésia szó az Újtestamentumban Máté 16:18-ban fordul elő először, másodszer Máté 18:17-ben. Az utóbbiban kétféleképpen. A Cesarea Filippiben elhangzó vallomás után mondja Krisztus: „*Boldog vagy Simon, Jónának fia, mert nem test és vér jelentette ezt meg néked, hanem az én Mennyei Atyám. De én is mondom néked, hogy te Péter vagy és ezen a kősziklán építem fel az én anyaszentegyházamat és a pokol kapui sem vesznek rajta diadalmat.*” Krisztus eme szavai több szempontból különös figyelmet érdemelnek. Mindenekelőtt azért, mert Krisztus eme szavaival az Ótestamentum közösségével, a szünnagógéval szemben új közösséget alapít. A szünnagógé-t és az ekklésiá-t nem szabad összetéveszteni. Az ekklésia szót azokra alkalmazza Krisztus, akiket, mint tanítványait, maga köré gyűjtött, akiknek a közösségét úgy meg fogja erősíteni, hogy azon a pokol kapui sem vesznek diadalmat. Azt is meg kell figyelniünk, kire érti a kőszikla szót? A római egyház ragaszkodik ahhoz, hogy Péterre. Véle szemben az egész evangéliumi világ egyértelműleg vallja, hogy *a kőszikla maga az Úr Jézus Krisztus*. Krisztus Péter hitéről beszél, amelynek Krisztus maga a tárgya, világos tehát, hogy Ő magára és a Benne vetett hitre építi anyaszentegyházát. Még világosabbá teszi az egyház alapját alkotó kőszikla igazi értelmét az evangélium másik helye, a Mát. 18:17. Itt a 15—20. versekben Krisztus bizonyos szabályokat ad tanítványainak az embertársaikkal való összeüt-közések eseteire. „*Ha a te atyádfia vétkezik ellened, menj el és dorgáld meg őt négy szem között: ha hallgat rád, megnyerted a te atyádfiát; ha pedig nem hallgat rád, végy magad mellé még egyet vagy kettőt, hogy két vagy három tanú vallomásaival erősíttessék minden szó. Ha azokra nem hallgat, mondd meg a gyülekezetnek; ha a gyülekezetre sem hallgat, legyen előtted olyan, mint a pogány és a vámszedő. Bizony mondom néktek: amit megkötök a földön, a mennyben is kötve lesz; és amit:*

*) *Ebóvász* Imre: Az Ige fénye, 36. 1.

megoldotok a földön, a mennyben is oldva léssen. Ismét mondom néktek, ha ketten közületek egy akaraton lesznek a földön minden dolog felől, amit csak kérnek, megadja nekik az én Mennyei Atyám. Mert ahol ketten, vagy hárman egybegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük.”⁹⁾ Világos, hogy a lelki közösséggé egyesülők összessége nyeri Krisztusban, Benne vetett hite alapján, az oldozás és kötözés hatalmát, nem pedig egyetlen személy. Maga Krisztus és a Benne vetett hit a nyert hatalom forrása.

Az ekklésia szó Pál-nál több, mint ötvenszer fordul elő. Pál több helyütt már elkülöníti a helyi gyülekezet és az egész (egyetemes) egyház fogalmát.⁹⁾ A Bibliában, különösen Pál leveleiben, az egyház különböző elnevezéseivel találkozunk: „Elhívott szentek gyülekezete” (I. Kor. 1:2, Fil. 4:21), „Isten választottjai” (Kol. 3:12), „Isten épülete” (I. Kor. 3:9), „Isten népe” (Ef. 1:14), „Isten háza” (I. Tim. 3:15), „Isten temploma” (I. Kor. 3:16—17.), „Krisztus teste” (Ef. 4:12.), „Krisztus eljegyzett szepültlen szüze” (II. Kor. 11:2), „Krisztus jegyese” (Ján. 3:29, Jel. 21:9, 22:17).

Pálnál az egyház, mint Krisztus teste, ház, fegyverzetbe öltözött harcos áll előttünk. Ezek a kifejezések ugyanazt a tartalmat más és más oldalról világítják meg. Péternél az egyház mint Krisztus jelenlétének és hatalmának tanúiból álló közösség áll előttünk. (I. Pét. 1:15—16.). A Jelenések könyvében mint szenvedő és győzelmes egyház, napba öltözött asszony. Ezekből a különböző vonásokból alakul ki az egyház fogalma, mely az Apostoli Hitvallásban mint „közönséges” katolikus,¹⁰⁾ „keresztyén”, „anya-”, „szent”, „egyház” említetik.

Mindezek közül az elnevezések közül a legjellegzetesebbnek és legtöbbit mondónak a „Krisztus teste” elnevezést tartjuk. Az egyház legméltóbb elnevezése az, hogy Krisztus teste: corpus Christi. Ez a test a maga egészében láthatatlan, bizonyos részleteiben azonban itt, a földön láthatóvá válik. Rendkívül mélyértelmű ez az elnevezés. Azt jelenti, hogy Krisztus, a világ Megváltója, a Benne hívőkben, övéiben éli a maga életét itt, a földön. Mindenütt van egyház, ahol Krisztus ott van benne élő híveivel. Viszont hiába van valahol fényes templom és akármennyi lelkész, ha nincs ott Krisztus, ha az ú. n. egy-

⁹⁾ Károli az előző versnél: a Mát. 16:18-nál az ekklésiát egyháznak fordítja, míg itt gyülekezetnek. A kettő nyilvánvalóan ugyanaz: a gyülekezet az egyháznak bizonyos helyen láthatóvá váló formája.

⁹⁾ I. Kor. 3:11, 12, 27; Ef. 1:22, 3:10; Kol. 1:18—24.

¹⁰⁾ A *katholikus* szó annyi, mint egyetemes. Ez Krisztus egyházának egyik ismertető jele. Az igaz egyháznak minden ember és az egész emberiség lelki világához, állapotához alkalmazottnak kell lennie: az egész embert és az egész emberi nemzetséget föl kell karolnia. A római egyház önmagának igényli a „katholikus” jellegét.

házhoz tartozók nincsenek közösségben Krisztussal: egyház sincs ott. Azt jelenti, hogy az egyház élő organizmus, melyben a tagoknak növekedniök kell Abban, aki a fő, az Úr Jézus Krisztusban (Ef. 4:15—16.). Azt is jelenti, hogy Krisztus testéhez tartozunk, ami nagy felelősséget jelent mindannyiunk számára. Az Ef. 1:22—23-ban azt olvassuk, hogy Isten mindeneket Krisztus lábai alá vetett. Őt tette mindenek fölé az anyaszentegyháznak Fejévé, mely az Ő teste, teljessége Őnéki, aki mindeneket betölt mindenekkel. Az I. Kor. 12:12—30. arról beszél, hogy az egyház olyan, mint az emberi test. Ez élő test, melynek Krisztus a Feje, aki a maga életét bennünk, mint övéiben éli itt a földön. Nem szabad elfelednünk, hogy Krisztus a fő az egyházban, nem mi, a tagok. Azt sem szabad elfelednünk, hogy az egyház nem áll az Ige fölött, hanem az Ige áll az egyház fölött, minthogy az Ige Krisztusnak egyetlen, érzelmeinkkel észrevehető megjelenési formája. Az Ef. 5:22—32. a házastársak titokzatos kapcsolatához hasonlítja Krisztusnak az egyházhoz való viszonyát. Az egyházzal mint Krisztus menyasszonyáról beszél. Krisztus a benne hívőkkel teljes egységben, valóságos életközösségben él. Ezt a Galatákhöz írt levél úgy fejezi ki, hogy „élek pedig többé nem én, hanem él bennem a Krisztus; amely életet pedig most testben élek, az Isten Fiában való hitben élem, aki szeretett engem és önmagát adta értem” (2:20.). Ez a titokzatos közösség Krisztussal, az „unio mystica cum Christo”. Amikor Szentlelkét ajándékozza nekünk, abban Ő maga él köztünk.

Az egyház keletkezése szempontjából a kiválasztottak közössége (coetus electorum), a világból kihívott szentek közössége (klétoi hagiói). A kiválasztás (klésis) magában az ekklésia szóban is világosan kifejezésre jut.

Az ekklésia szót kezdetben az egyes gyülekezetekre alkalmazták, csak később használták az egyetemes egyházra. Az ekklésia szónak ma is egyfelől szűkebb, másfelől tágabb értelme van: szűkebb értelemben a helyi gyülekezetet, az egy közösségben lévő hívők összességét jelenti (Csel. 2:41, 46, 47; 5:11; 8:1, Róm. 16:23.), tágabb értelemben az egy nemzet határain túl élő, Krisztusban hívők összességét, míg legtágabb értelemben Krisztus minden hívének összességét — mennyen és földön. (Zsid. 12:23.)¹¹⁾

¹¹⁾ Az egyházjogászok közül többen vitatkoztak afölött, vajjon az egyház elnevezése csupán a keresztyénsséggel kapcsolatban használható-e, avagy más vallásfelekezetekkel kapcsolatban is? Hazánkban *Kosutány Ignác* a tágabb értelmezést fogadja el. (Egyházjog. 1906. 9. l.) hasonlóképen *Mikler Károly* is. (Magyar evangélikus egyházjog. 1906, 10. l.) Viszont *Kovács Albert* — több külföldi egyházjogással:

Bár a Biblia mind a szorosabb értelemben vett egyházat, mind annak helyi megjelenési formáját, a gyülekezetet egyaránt az ekklésia szóval jelöli, mégis különbség van a szorosabb értelemben vett egyház és a gyülekezet közt. „A gyülekezet az egyház tagjainak egy helyen az Ige szolgálatára összegyűlt csoportja”.¹²⁾ A gyülekezet maga lelki közösség. A Biblia mind a látható, mind a láthatatlan egyházat egyaránt az ekklésia szóval jelöli. Mind a I., mind a II. Kor. levél eleje így szól: „Az Isten gyülekezetének, amely Korinthusban van” (I. Kor. 1:2. és II. Kor. 1:1.). A gyülekezet, az Isten gyülekezete, az egybegyűjtött és egybegyülekezett hívek összessége: az egy helyen letelepedett Krisztusban hívők közössége. Ennek jogilag megszervezett formája az egyházközség. Joggal beszélhetünk ugyan, különösen mi, reformátusok, az egyházzól úgy is, mint a bizonyos helyen élő hívek összességéről, de az egyház szót inkább az egyház egyetemének megjelölésére használjuk, míg a gyülekezet szót a helyi egyházra értjük. Az egyház tehát az azonos hitet vallóknak valamely nagyobb közösség (nemzet, haza) területén élő közössége. Eleink a gyülekezetet is ekklésiának hívták. Távolról sem szabad a gyülekezetet valami alacsonyabbrendű közösségnek tekintenünk, mert az is Krisztus egyetemes egyházának egyik része. Az egyes gyülekezetek közt közösségnek kell kifejlődni, sőt hangoztatnunk kell, hogy minden, valójában krisztusi közösségnek egyetemesnek, „katholikus”-nak is kell lennie: keresnie kell a közösséget Krisztus testének többi tagjaival.¹³⁾

Rieker stb.-vel együtt — azt hangoztatta, hogy „az egyház nevet kizárólag csak a kereszténységre szokták alkalmazni, a többi világvallásra nem.” (Egyházjogtan, I. kötet, 21. l.) *Kovács Gyula* (Az utolsó két egyházpolitikai törvényjavaslat, 1894, 50. l.) és *Csiky Kálmán* is ezt az álláspontot foglalja el. (Az egyház jogi fogalma, 1908, 22.—23. l.) Állami törvényeink is ezt az álláspontot fogadják el. Így az 1895:XLIII. t. c. 6. §-a így szól: „A latin, görög és örmény szertartású katolikus, az evangélikus református, az ágostai evangélikus; a görögkeleti szerb és görögkeleti román, valamint az unitárius egyházakra és híveikre, nemkülönben az izraelitákra vonatkozó törvények”, vagyis az izraelitákat az egyházaktól külön említi. A kérdés világos: ha az egyház Krisztus teste, akkor ez az elnevezés — természetesen — csak a krisztusi közösségekre vonatkozhatik. Más az, hogy a láthatatlan egyháznak a külsőleg még a zsidó vallásfelekezethez tartozók, de lélekben Krisztust Megváltójuknak elfogadók is tagjai lehetnek. *Kálvin* szerint a zsidók azért nem alkothatnak egyházat, mert nem fogadják el Krisztust, bár náluk külsőleg minden megvan, hogy egyház lehessenek. (Institutio IV, 2:3.)

¹²⁾ *Imre Lajos*: Ekkleziaszтика, (Budapest, 1941) 139. l.

¹³⁾ Ezért tiltakozott *Kálvin* mindenkor az ellen, hogy a római egyház a maga számára foglalja le a katolikus jelzót. Többször hangoztatta, mi is *katholikusok*, de nem „római *katholikusok*” vagyunk! A

Minden egyháznak megfelelő szervezetre van szüksége, hogy Istentől rendelt hivatását a lehető legjobban be tudja tölteni. Erre azért is szüksége van, hogy kifejtett erői a fejlettség közepette elkerülhetetlen sűrűlódások, összeütközések során szét ne forgácsolódjanak, hanem öntudatosan kitűzött céljuk felé irányuljanak. Minden egyháznak olyan szervezete, olyan alkotmánya van, amilyen fogalma van az egyházzal, amilyen célok lebegnek előtte annak rendeltetését illetően.

A Catechismus Romanus így határozza meg az egyházat: „Ker. közösség és a hívek gyülekezetei, akik az igazság világosságára és Isten ismeretére hit által elhívtak és akik, elvetvén a tudatlanságot és a tévedések homályát, az igaz és élő Istent ájtatosan és kegyesen tisztelik, Őt egész szívből szolgálják, egyszóval az egyház — mint Szent Ágoston mondja — az egész földkerekségen szétszórt nép.”¹⁴⁾ *Bellarmini*, a neves jezsuita szerint az egyház „az embereknek egy és ugyanazon keresztény hit vállalása és ugyanazon szentségek közössége által a törvényes pásztorok, kiváltképen a római pápa kormányzata alatt összefoglalt gyülekezete”. A római egyház szerint az igaz egyház ismertető jele — mint ebből a két meghatározásból is látható — az egység, szentség, egyetemesség és apostoli eredet. Az egység azt jelenti, hogy csak egy egyház lehet a földön. Mint a *Cat. Romanus* mondja: „Egy az egyház igazgatója és kormányzója, a láthatatlan Krisztus, akit az örökkévaló Atya adott az egész egyház fejétül, mely Krisztus teste. Látható feje pedig az, aki elfoglalva tartja a római katedrát, mint Péternek, az apostolok fejedelmének törvényes örököse.”¹⁵⁾ A római egyház szerint ennek az egyetlen egyháznak, amely egyszersmind szent és egyetemes, katolikus is, mert az egész földre kiterjed, vannak tévelygő és az egyháztól elszakadt tagjai. Ezek ha tévedésüket belátják, „visszatérnek” az egyházba. Tehát nem áttérnek a r. kath. egyházba, hanem „visszatérnek” ahhoz. Ez az egyház apostoli eredetű: a mindenkori római püspök Péternek, az egykori, állítólagos római püspököknek, a többi püspök pedig a többi apostolnak utóda.

A reformátorok is vallják az egyházzal, hogy az egy, szent, katolikus és apostoli. Ámde mindezeket a tulajdonságokat egyfelől Isten ígéjéhez mérik, másfelől nem a látható, hanem a láthatatlan egyházzal kapcsolatban vallják, amely csakugyan

katolikus jelzőt a II. század vége felé kezdték használni a gnosztikus és más eretnek felekezetektől való megkülönböztetés céljából. Arra céloz ez az elnevezés, hogy az egyház tanításait mindenütt elfogadják, míg az eretnekekét nem.

¹⁴⁾ *Catechismus ex decreto sacrosancti concilii Tridentini P. I. cap. 10., art. 2.*

¹⁵⁾ *P. I. cap. 10., art. 11.*

szent, csakugyan egyetemes, vagyis katolikus és amelynek az apostolok is tagjai. Krisztus teste ugyanis lelki, ennél fogva csak lélekben létezhetik, vagyis láthatatlan. Ez a „lelki Izráel”. Az is jellemzi a reformátorok felfogását az egy egyházzól, hogy attól minden emberi hozzáadást távol akarnak tartani.

A reformátorok az egyház fogalmát mindenekelőtt *Isten igéjéhez* mérik. Fontos szerepet játszik náluk másodsorban az, hogy különbséget tesznek a *látható* és *láthatatlan* egyház közt. A látható egyház, mint minden látható a világon, nyomorúságokkal van megrakva. A látható egyház természetsszerűleg sohasem lehet olyan szép, mint a láthatatlan. Ezért az emberekben mindenkor megvolt és megvan az a kísértés, hogy elhanyagolják az egyház látható arcát. Sőt voltak olyan irányzatok is, amelyek egészen elutasították a látható egyház gondolatát. Mivel túlságosan megszivlelték, egyenesen félremagyarázták az Írás ama szavait: „Ne legyetek hitetlenekkel felemás igában” (II. Kor. 6:14). Ez nyilvánvalóan már beteges túlzás. Viszont helyes minden arra irányuló törekvés, hogy a látható egyház is olyan legyen lehetőleg, mint a láthatatlan. Ezt a látható és láthatatlan egyház közt mutatkozó különbséget is megelőzi egy másik: a győzedelmes és a harcoló egyház közt lévő különbség. A győzedelmes egyház a kiválasztottakat egyesíti magában, akik már elköltöztek a földi életből, így annak küzdelmeitől megszabadulva, Krisztussal teljesen eggyé lettek és az égben mind a fölött diadalmaskodnak, amit földi életükben legyőztek. A harcoló egyház még harcban áll itt, a földi életben. Mind a győzedelmes, mind a harcoló egyház láthatatlan és egy a harcoló és legyőzhetetlen Krisztusban. Míg a győzedelmes egyház mindig láthatatlan marad, addig a harcoló egyház láthatóvá válik a földön. A hitelenséggel, a testiséggel és más emberi szenvedélyekkel, vagyis a Sátánnal való küzdelemben válik láthatóvá. Mindezek együttvéve alkotják az egyetemes egyházat: Krisztus testét.

Az evangéliumi egyházakat nem csupán a r. kath. egyháztól különbözteti meg az, hogy különbséget tesznek a látható és láthatatlan egyház közt, de egymástól is eltérnek abban a tekintetben, hogy a kettő közül melyiket tartják fontosabbnak. Az egyik az egyháznak inkább a láthatatlan, a másik viszont a látható oldalát állítja előtérbe.

Már az előreformátorok közül is foglalkozik az angol *Wicklif* János az egyház fogalmával. Az ekklesiát az előre kiválasztottak egyetemének: *universitas praedestinatorum*-nak tekinti, melynek egyedüli Feje Jézus Krisztus. Cseh tanítványa, *Husz* János is ezt vallja.

Luther az egyházat a hívek közösségének: *coetus fidelium*-nak, a szentek egységének: *communio sanctorum*-nak tekinti. *Sehling* szerint *Luther* egyházon csak a lelki közösséget érti, nem pedig a jogi keretekhez és ismertetőjelekhez nőtt közös-

éget. *Luther* is vallja az egyház egyetemes egységét, az unum corpus Christianum-ot, amelyen kívül nincs üdvösség: extra quam nulla salus. Szerinte sem lehetséges az egyházon kívül Krisztushoz jutni. *R. Sohm*, a neves egyházjogász szerint *Luther* egyházfogalmát az jellemzi, hogy az igaz egyház a hit tárgya: nem csupán tagjainak száma, hanem már az is, hogy Isten temploma, Isten népe itt, a földön van, az egyház lényege és ittléte mind csak hihető és csak hittel látható.¹⁰⁾

Az *Augsburgi Hitvallás* is *communio sanctorum*-nak tekinti az ekklesiát: „Krisztus egyháza voltaképen Krisztus tagjainak, azaz a Krisztusban igazán hívő és néki engedelmeskedő szenteknek gyülekezete. Az igazi egyháznak pedig két ismertető jele van: az evangélium tiszta és józan tudománya és a sákramentumok helyes kiszolgáltatása. Az egyház igazi egységére nézve elég megegyezni az evangéliumi tudományban és a sákramentumok kiszolgáltatásában. Nem is szükséges, hogy mindenütt egyenlő emberi hagyományok és emberektől rendelt szertartások legyenek, amint Pál is tanítja, mikor így szól: „Egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség, egy az Isten és mindeneknek Atyja.”¹¹⁾

Zwingli szerint az egyház az elválasztottak közössége, akikben az alap, a Krisztusba vetett hit valóban megvan. A keresztség ismétlők ellenében, akik arra hivatkoznak, hogy ahol ketten, vagy hárman Krisztus nevében összegyülekeznek, ott van Krisztus, *Zwingli* azt hangsúlyozza, hogy nem néhány ember, nem száz, hanem több vagy kevesebb egyháztag alkotja az egyházat.¹²⁾ *Luther*-hez hasonlóan, *Zwingli* szerint is az igaz egyház nem látható, hanem láthatatlan, mert az emberi szemek elől el van rejtve. Ezt a láthatatlan, igaz egyházat két tulajdonság jellemzi: egyfelől az, hogy tagjai fölismerhetetlenek, másfelől annak a lehetősége, hogy minden tagja már most összegyülekezék.

Kálvin az eleveelrendelésből indul ki az egyház fogalmánál és szerinte az egyház az örökéletre kiválasztott hívők lelki közössége.¹³⁾ De nyomatékosan hangsúlyozza, hogy a kiválasztottakat egyedül Isten ismeri, így a láthatatlan egyház hitünk tárgya. Hitünk bizonyosságának körébe tartozik, hogy mi is beletartozunk ebbe a láthatatlan egyházba; annak az eldöntése azonban, hogy mások is beletartoznak-e a láthatatlan egyházba, nem a mi dolgunk.

Kálvin nem tagadja, hogy a római katolikusoknál is fennmaradtak bizonyos mértékben az egyház nyomai. Az Institu-

¹⁰⁾ E. *Sehling*: Geschichte der protestantischen Kirchenverfassung (II. klad. 1914.) 2—3. 1.; *R. Sohm*: Kirchenrecht I. 625: 1. 1. jegyzetében

¹¹⁾ Confessio Augustana. Articuli fidei praecipui VII.

¹²⁾ *Rieker*: Grundsätze reformierter Kirchenverfassung, 61. 1.

¹³⁾ *Hasse-Budai*: A református gondolkodás alapelvei, 147. 1.

tióban ezeket írja erről: „Amint egykor a zsidók közt is megmaradt az egyháznak néhány különleges joga, úgy a pápásoktól sem tagadjuk meg az egyház eme jogait, melyekről az Úr azt akarta, hogy közöttük a romlásban is fennmaradjanak... Hogy az Ő szövetsége mégis sértetlenül maradjon, először a keresztséget, az Ő szövetségének bizonyosságát, mentette meg, amely az Ő szája által lévén megszentelve, az emberi istentelenség ellenére is megtartja erejét; azután gondviselésével véghezvitte azt, hogy az egyház teljesen el ne pusztuljon...”²⁰⁾

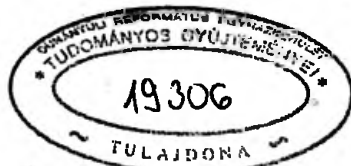
A *Genfi Káté* azt tanítja, hogy az egyház azoknak a hívőknek a társasága, akiket Isten az örökéletre praedestinált: „Ecclesia est societas fidelium, quos Deus ad vitam aeternam praedestinavit.”²¹⁾ Az evangélikus felfogással szemben itt már az egyház isteni oldala jut kifejezésre.

A *II. Helyét Hitvallás* XVII. része többek közt ezeket tanítja az egyházzól: „Mivel Isten eleitől fogva azt akarta, hogy az emberek üdvözüljenek és az igazság ismeretének megismerésére eljussanak: ebből szükségképen következik, hogy mindig volt, van is és a világ végéig lesz egyház, azaz a hívőknek a világból elhívott és egybegyűjtött gyülekezete, vagyis minden szenteknek egysége... Csakis egy az egyház, amelyet azért nevezünk közönségesnek, mert egyetemes és az egész világon el van terjedve és minden időre kiterjed és sem helyhez, sem időhöz nincs kötve... A földön küzdő egyházban mindig számos külön egyház volt; ezek azonban valamennyien az egyetemes egyház egységéhez tartoznak... Nem lehet más Feje az egyháznak, mint Krisztus... Mi azt tanítjuk, hogy Krisztus az Úr, Ő marad az egyedüli egyetemes pásztor, a főpap az Atya Isten előtt és az egyházban az összes főpapi, vagyis főpásztori tisztelet mind a világ végezetéig Ő teljesíti... Azt tanítjuk, hogy az az igazi egyház, amelyben az igaz egyház jegyei, vagyis ismertetőjelei megtalálhatók. Ilyen mindenekfölött az igaz és tiszta ígéhirdetés.” (1, 2, 4, 10.)

A *Baseli I. Hitvallás* 5. artikulusa ezt mondja az egyházzól: „Hisszük a szent keresztyén egyházat, azaz a szentek egységét, a hívők lelki gyülekezetét, mely szent és Krisztus jegyese, melynek mindazok polgárai, akik vallják, hogy Jézus Krisztus Istennek a világ bűneit eltörlő Báránya és ezt a hitüket a szeretet munkája által is bebizonyítják.”

²⁰⁾ *Ceglédi Sándor és Rábold Gusztáv fordításában* (Pápa, 1910.), IV. 2:11—12. Az Institutióból vett idézeteket ennek a fordításnak nyomán közöljük.

²¹⁾ *Catechismus Genevensis* I. De fide. V. 8: a *Heidelbergi Káté* 54. kérdésével: „Mít hiszel a közönséges keresztyén anyaszentegyházról?” Felelet: „Hiszem, hogy Isten Fia a világ kezdetétől annak végéig, az egész emberi nemzetségből Szent Lelke és Igéje által, az igazi hit egységében magának kiválasztott gyülekezetet nyújt egybe, azt oltalmazza és megtartja; és hiszem, hogy én annak élő tagja vagyok és az is maradok.”

A *Gall Hitvallás* 27. artikulusa ezt mondja az egyházzól: „Állítjuk Isten ígéből, hogy az egyház azoknak a híveknek a társasága, akik Isten ígénének követésében és a tiszta vallás szerint való életben megegyeznek, ebben naponként tökéletesednek...”

Az *angol egyház vallástétele* ezt mondja az egyházzól: „Krisztus látható egyháza a hívők ama testülete, amelyben Isten ígését tisztán hirdetik és a sákramentumokat — azokat, amik szükségképen megkívántatnak — a Szentírás szerint helyesen szolgáltadják ki” (19. pont).

A *Westminsteri Hitvallás* (a Puritánok Hitvallása) azt tanítja az egyházzól, hogy az „azoknak a kiválasztottaknak láthatatlan teste, akik Krisztus mint Fő alatt valaha voltak, vannak, vagy lesznek egybegyűjtve.”

A reformátusok egyházfogalmát az is jellemzi, hogy attól minden emberi hozzáadást távol akarnak tartani. Nem akarják megengedni, hogy Krisztus egyházfő-voltát bármi a legcsekélyebb mértékben elhomályosítsa. Valamennyien a leghatározottabban tiltakoznak az ellen, hogy az egyház fogalmát az ő nevükkel hozza bárki kapcsolatba. *Kálvin* is a legélesebben tiltakozott mindenkor ez ellen.²¹⁾

Ha az evangéliumi egyházak egyházfogalmát összehasonlítjuk, azt találjuk, hogy bizonyos eltérések mutatkoznak, különösen a két nagy történeti egyháznak: az evangélikusnak és a reformátusnak az egyházfogalma közt. Többen rámutatnak ezekre. Legyen elég három tekintélyes egyházjogászra: *Riekerre, Sehlingre és Bredtre* utalnunk.

Rieker: Grundsätze reformierter Kirchenverfassung c. munkájában előbb általánosságban, majd pontokba szedve mutat rá ezekre az eltérésekre. A református egyházfogalomnál feltűnő szerinte, hogy kevésbé hangsúlyozza a látható és láthatatlan egyház közt lévő különbséget, mint az evangélikus. Az evangélikus felfogás szerint az igazi egyház láthatatlan ország, melynek láthatatlan Ura, Krisztus ígénének láthatatlan erejével kormányoz. Mint az Ágostai Hitvallás Apológiája mondja, a látható egyház a külső berendezések, a gyülekezetek, egyházi testületek stb. összessége, a societas externarum rerum ac rituum nem más, mint a világ egyik darabja és nem áll közeli kapcsolatban Krisztussal. El lehet róla mondani, hogy ami egyház belőle, az láthatatlan, ami pedig látható belőlőle, az nem egyház. Református felfogás szerint az egyház jóval többet jelent, mint az evangélikusoknál. A látható egyháznak sokkal

²¹⁾ Ma is tiltakoznék az ellen, hogy nálunk is sokan „kálvinistáknak” mondják magukat. Ez teljes mértékben helytelen is: kálvinizmusról csupán mint világnézetről beszélhetünk, vallási közösségekkel kapcsolatban semmi körülmények közt.

erősebb kapcsolata van a láthatatlannal. Sőt, ha helyes összetételű: benne jelenik meg a láthatatlan egyház, Isten országa, Krisztus teste a földön. *Rieker* hat vonatkozásban látja a különbséget a két egyház fogalma közt: A református nem tesz olyan éles különbséget a látható és a láthatatlan egyház közt. A református egyházban jóval nagyobb szerep jut az egyházfegyelemnek, mint az evangélikusban. A református egyház inkább szociális intézmény, mint az evangélikus. A református egyház nem annyira intézmény, mint inkább társulás, szövetség. A református egyházban fontosabb szerepet játszik a gyülekezeti elv. A református egyház önálló, független szervezet. Ezekhez hetedikül hozzáteszi, hogy a református egyházfogalom feltűnő hasonlóságot mutat a természetjogi fogalmakkal.²³⁾

Sehling az evangélikus és református egyházfogalom közt három fontosabb különbséget állapít meg: Az evangélikus a látható egyházat az evangélium hirdetőjeként fogja fel, a református üdvintézményként, ezért szigorú egyházfegyelmet követel. A reformátusban a társulati elemek állanak előtérben, míg az evangélikusban az intézményes elemek (a gyülekezet a paróchiával szemben.) A reformátusban a gyülekezet önmagában szuverén, mely — ha akar — szabadon társul a többiekkel. A református jobban hangsúlyozza a látható egyházat, mint az evangélikus, mely a láthatatlan egyházra fordítja a fő figyelmet. A reformátusoknál épen ezért a látható egyház számára nem mellékes dolog az egyházalkotmány. Isten ígéje írja elő, hogy ez milyen legyen. A reformátusoknál a helyes egyházszervezet is az igaz egyház egyik ismertető jele.²⁴⁾

Ha ezt a két összehasonlítást egybevetjük, megállapíthatjuk, hogy *Sehling* meghatározása nem emlékezik meg egy mélyreható és különösen manapság olyan rendkívül fontossá vált különbségről: a két egyháznak az államhoz való viszonya tekintetében mutatkozó nagy különbségről. Viszont *Sehling* erőteljesebben mutat rá a református egyházzal kapcsolatban a gyülekezet szuverénítésára. Csak akkor társul a többiekkel, ha akar, mert már önmagában is befejezett egyház. Arra is csak *Sehling* mutat rá, hogy a reformátusok világában jóval nagyobb szerepet játszik az egyházalkotmány, mint az evangélikusoknál. Viszont egyikük sem emlékezik meg arról a mélyreható különbségről, amely az eleveelrendelésnek, a praedestinációnak az egyházzal való szoros kapcsolata terén mutatkozik a református és az evangélikus egyházfogalom közt.

Bredt szerint *Kálvin* és *Luther* másból indul ki, más a gondolatmenetük. *Kálvin* nem az üdv élnyeréséből, hanem Isten

²³⁾ Grundsätze ... 60—88. 11.

²⁴⁾ Geschichte ... 40—41. 11.

megfoghatatlan nagyságából indul ki. Az ember csak Istenért van a földön is. Mint az Ő eszköze, az egész világot az Ő dicsősége szolgálatába akarja állítani. Isten az Ő örök tanácsa szerint cselekszik. Kezdetben Luther is vallott predestinációs nézeteket, de az utána következő lutheri theologia elejtette ezt: az Ágostai Hitvallásban levő ilyen nyomokat az 1540-es Variata kihagyta. *Bredt* szerint abban van az evangélikus és a református egyházfogalom közt a különbség, hogy Kálvin egyháza szociális szervezet, mely nem csupán a lelki területre szorítkozik, hanem az egész emberi életet körülkarolja, hogy Isten dicsőségének szolgálatába állítsa. A keresztyén erkölcs fontossága szükségképpen a külső, a látható egyházhoz vezet, melynek nemcsak theologiai, de szociális színezete is van. Így a szegénygondozás is lényeges része az egyház tevékenységének. Az Istennel szemben fennálló kötelességek erős egyházfegyelmet igényelnek, ami viszont erősen kiépített egyházalkotmányt kíván. E mellett az egyház világi kormányzata a református egyház számára mindenkor idegen marad. Sem Kálvin, sem Zwingli nem is mehetek ebben az irányban, mert sem Genfben, sem Zürichben nem voltak fejedelmek, a városok pedig kis köztársaságok voltak.²⁵⁾

Kálvinnak az egyházalkotmány kérdése iránt tanúsított nagyobb érdeklődését és ezen a téren elért kiváló eredményeit többféle okra próbálják visszavezetni. Egyesek azzal magyarázzák ezt, hogy jogász volt. *Rieker* is elismeri, hogy Kálvin jogi készsége valóban hatott az egyházszervezet formájára, ámde nem hathatott annak tartalmára. Mások azzal próbálják magyarázni, hogy latin fajisága is előnyösen befolyásolta a szervezeti kérdések iránt tanúsított nagyobb érzékét, ámde egyházszervezete épen a nem-római fajhoz tartozó népek körében terjedt el leginkább. Egyesek azzal próbálják magyarázni, hogy közelebb állt a humanizmushoz, a renaissance-hoz, ámde Kálvin nem a filozófiából, hanem az átélte és megoldott vallásosságából vezetett le mindent. Helyesen mutat rá *Rieker*, hogy Kálvinnak az egyházszervezeti kérdések iránt tanúsított kiválóbb érzékét csak vallásos nézeteiből lehet levezetni. Csak akkor lehetne külső körülményekre hivatkoznunk, ha ezek nem volnának elegendők.²⁶⁾ Mi idáig sem mennénk. Csak annyit mondunk, hogy az említett külső körülmények még inkább elősegítették, hogy Kálvin — új csapáson haladva — az evangéliumi egyházak alkotmányát a Szeretkezés és az őskeresztyén egyház alapulvételével szerencsésen megállapítsa. Ennek az alapelvei semmiféle külső körülményből nem vezethetők le: egyesegyedül jellemző egyházfogalmából és az egyházzal vallott eszményéből. *Kálvin* eszménye az olyan egyház, amely nem akarja Istent is,

²⁵⁾ J. V. *Bredt*: Kirchenrecht, I, 205, 207, 208. H. L. az I. 75. l. sz.

²⁶⁾ Grundsätze... 59—1.

meg a világot is szolgálni, nem akar jót és rosszat egymás mellett megtérni; olyan egyház, ahol Krisztus Lelke úgy uralkodik, hogy semmi sem áradhat ki belőle, ami nem tiszta, vagy nem szent.²⁷⁾ Őva int attól, hogy kevésre becsüljük a látható egyházat, melyet Krisztus magáénak tekint. Az attól való elszakadás Istennek és Krisztusnak megtagadása.²⁸⁾

Abból, hogy az egyház a világból Isten által az örökéletre kiválasztottaknak lelki közössége, minden fontosabb református egyházalkotmányi tétel levezethető. Levezethető mindenekelőtt az, hogy mindenütt van egyház, ahol az Isten által kiválasztottak egymásra találhatnak és Krisztus nevében összegyülekeznek. Nem az teszi őket egyházzá, hogy sokan gyülekeznek össze, vagy az, hogy ezek a gyülekezetek ilyen vagy olyan kapcsolathoz lépnek egymással, hanem az, hogy az egyház ügyei mindenütt és mindenkor csak a Krisztus nevében összegyülekező közösségekben intézhetők és az egyháznak senki más nem lehet a Feje, csak az Úr Jézus Krisztus. Az egyházzal való eszményből levezethető az is, hogy a kiválasztottaknak, mint akik Krisztus testének tagjai, úgy kell élniük, hogy viselkedésükkel ne szennyezzék meg Krisztus testét s akik ezt teszik, azok mindaddig, míg meg nem követik az egyházat, kirekesztendők annak látható közösségéből. Végül levezethető ebből az is, hogy az egyház csak olyan állammal lehet jogi kapcsolatban és csak annak támogatását fogadhatja el, amelyik hozzá hasonlóan Isten uralma alá helyezi magát; ellenkező esetben el kell attól szakadnia.

Az egyházfogalom kérdése újabban ismét időszerűvé vált azzal a törekvéssel kapcsolatban, hogy az ú. n. totális államok az egyházak életét is egészen a maguk hatalma és befolyása alá akarták kényszeríteni. Ezzel a törekvéssel kapcsolatban pro és contra egész sereg munka jelent meg, amelyek az egyház és az állam viszonyát tárgyalják és az egyház lényegét kutatják.²⁹⁾ Az utóbbi években az egyházi gyűlések, hasonlóképpen a világgyűlések tárgysorozatának állandó tárgya lett ez a kérdés.³⁰⁾

²⁷⁾ *Rieker*: Grundsätze... 65. l.

²⁸⁾ *Inst.* IV, 1:10.

²⁹⁾ *Brunner* Emil szerint az egyház kérdése ma is a theologia elintézetlen kérdése. Az egyház csak a hit egyháza. Szerinte nincs más egyház, csak a látható. Nem helyes, hogy belevitték a hit világába a láthatatlan egyház fogalmát.

³⁰⁾ A presbitéri rendszerű református egyházak szövetségének: a Presbitéri Világszövetségnek négyévenként az Atlanti-óceánnak hol egyik, hol másik oldalán tartott zsinatánál közül a Montrealban 1937. júniusában tartott legutolsó zsinata is foglalkozott ezzel a kérdéssel. *Mo Gregor* professzor tartott ott az egyház nevééről, tekintélyéről, hívatásáról előadást. A zsinat végrehajtó bizottságának ülésait is csaknem a maguk egészülében az egyház és állam viszonyának kérdésével foglalkozt.

A kérdésnek ez az egyfelől irodalmi téren, másfelől a különböző világgyűléseken tárgyalása mindenesetre azzal a jó eredménnyel járt, hogy fokozottabb mértékben ráterelte széles körök figyelmét az egyház lényegének kérdésére.

Ez az üdvös hatása az 1934. január hó 1-én életbelépett *Egyházi törvénykönyvünkön* is észlelhető. Ennek az I. t. c.-ében, annak a legelején, az eddigi törvényeinknél sokkal megfelelőbb és a tiszta evangéliumi felfogás irányában nagy haladást jelentő egyházmeghatározással találkozunk. Mindjárt legelső §-ában mint „Jézus Krisztus közönséges anyaszentegyházának egyik részéről” beszél, 2. §-ában pedig megállapítja, hogy „a magyarországi református egyház a Szentírás alapján és elfogadott hitvallásai, úgymint a Második Helvét Hitvallás és a Heidelbergi Káté értelmében egyedüli fejének az Úr Jézus Krisztust ismeri és magát zsinatpresbiteri elvek szerint kormányozza.” Olyan sok idő multával, imé, rámutat újból egyházunk hitvallási alapjaira, amit az utóbbi félszázad törvénykönyvei gondosan elhallgattak.⁸¹⁾ Ne gondoljuk, mintha a hitvallásos alapokra utalás már azt is jelentené, hogy egyházi törvénykönyvünk ezeknek minden követelményét le is vonta volna. Ettől — fájdalom — még elég messze áll. Új törvénykönyvünk mindenesetre örvedetes közeledést jelent ezekkel kapcsolatban a tiszta református egyházalkotmányi alapelvek felé. Ezek más országokban sem érvényesülhettek mindíg. Sok külső tényező hátráltathatja, lassíthatja, gyöngítheti azok érvényesülését.

Az első világháború után keletkezett *erdélyi magyar református egyház* 1932. évi zsinatán csupán az egyház alkotmányáról szóló I. t. c.-ét alkotta meg. Ez nem csupán a hitvallások értelmében ismeri el fejének Jézus Krisztust, hanem teljes határozottsággal kijelenti, hogy a hitvallásokat „hitének kifejezésül fogadja el”, ami nyilvánvalóan sokkal többet mond, mint a magyarországi református egyház törvénykönyve.

Az ugyanekkor keletkezett *jugoszláviai református keresztény egyház* alkotmánya 1933-ban jelent meg. Ez — őszinte örömeinkre — még tovább ment, mint nagyobb testvérei. Hitvallási alapjait még jobban kiszélesíti: a Szentírás és hitvallásaink mellett az Apostoli Hitvallást és a fontosabb zsinatok

tatták, az egyik totális államhatalom törekvéseivel kapcsolatban, mely az országához tartozó református egyház küldötteinek sem adott engedélyt arra, hogy a zsinaton résztvegyenek. L. a Presbiteri Világzövetség XV. montreali zsinatának Emlékkönyvét.

⁸¹⁾ Az egyházi törvénykezésről szóló VI. tc.-nek 1. §.-a még örvedetesebben és még biblikusabban arról emlékezik meg, hogy „az egyház bírói hatalma Jézus Krisztusnak, mint az anyaszentegyház Urának és Fejének, a Máté XVI. része 17—19. és XVIII. része 15—20. verseiben foglalt rendelkezésén, a kulcsok hatalmán alapul (Heidelbergi Káté 82—85. kérdései.)”

végzéseit is felsorolja, 40. §-ában pedig elrendeli, hogy a hitvallást a lelkipásztorok írják alá.

Örvendetes jelenség, hogy egyre több tanulmány jelenik meg és egyre több előadás hangzik el nálunk is az egyházzal. Ezek sorában elég utalnunk *Makkai* Sándor: Az egyház missziói munkája, c. művére, *Jóó* Sándornak a Diakóniáról szóló tanulmányára, *Dancsházy* Sándornak Az egyház harca c. könyvére, *László* Dezső tanulmányaira: Az Ige egyháza, Az anyaszentegyház élete és szolgálata, *Dávid* Gyula: Mit kell az egyháznak önmagáról tudnia?³²⁾ *Ravasz* Lászlónak Az igaz egyház és mi c. előadására.³³⁾

Az egyházzal szembeni meghatározások inkább történelmi emlékek az egyház „apálykorszakából”, azokból az idők-ből, amikor az emberek elhagyták az élő vizek forrását és „repedezett kútakat ástak, melyek nem tartják a vizet” (Jer. 2:13.). Az egyházzal kapcsolatos emberi meghatározások az egyházzal szemben mint szervezetről, organizmusról beszélnek, melyben a hívek élnek, másfelől mint intézményről, institúción, mely különböző munkákat (vallásoktatás stb.) végez, beszélnek annak kialakulásáról.³⁴⁾ Az egyház célja gyanánt részben Isten várását, részben Isten dicsőségének munkálását: Isten tiszteletének az egész világon való helyreállítását jelölik meg. Beszélnek arról is, hogy az egyháznak van történelmi, jogi és lelki oldala.

Az emberi meghatározások egyik különleges csoportjába tartoznak az egyházzal szembeni teológiai meghatározások, melyeket több vonatkozásban köt, helyesebben: kötnie kellene az egyház isteni oldalának. Ezen a téren nagy változatosságot tapasztalunk aszerint, hogy a teológiai meghatározásban az isteni alap: a hit, avagy az emberi alap: az ész játssza-e a fontosabb szerepet és hogy milyen arányban keveredik a kettő.

Az újkori szellemi áramlatok, amelyek a teológiára is nagy befolyást gyakoroltak, mint *Tavaszy* Sándor is rámutat,³⁵⁾ egész más forrásból: a renaissance humanizmusából sarjadtak, nem pedig a reformációból. Ezek az irányok, mint *Makkai* Sándor is hivatkozik rá,³⁶⁾ attól féltek, hogy a reformációnak ortodoxiába merült dogmatizmusa: a pusztán tan, a holt igazhitűség, a merő theologizmus kiöli a felvilágosult emberekből a hitet. Eme, különben nemcsak nem kifogásolható, de egye-

³²⁾ Részlet „Az egyház szerepe a nemzet megújulásában” c. sorozatból, a *Kiáltó Szó* 1944. júniusi számában.

³³⁾ A IX. budapesti református nagygyűlésen 1941. májusában. Megjelent a *Református Élet* 1941. május 31.-i számában.

³⁴⁾ *Brunner* Emil: Csoportmozgalom és egyház, 44. l.

³⁵⁾ A teológiai irányok átfértékelése c. tanulmányában.

³⁶⁾ Az egyház missziói munkája, 27. l.

nesen elismerésreméltő törekvésük közben azonban nemcsak eltévedtek az egyház középponti igazságaitól, de — fájdalom — sokszor egyenesen romboló munkát végeztek az egyház alapvető tartai terén. A különböző theologiai irányok egyházfogalmát többen tették vizsgálat tárgyává, így többek közt *Brunner* Emil, *Sehling* Emil, nálunk *Makkai* Sándor. *Brunner* részben történeti, részben elvi alapon, míg *Sehling* inkább az evangélikus egyház történeti kialakulásával kapcsolatban vizsgálja a kérdést, *Makkai* Sándor viszont a theologiai irányok történeti sorrendjében.³⁷⁾

Az újabb évtizedekben több, világszerte élénk érdeklődést kiváltó törekvással találkozunk a *német evangéliumi világban*. Ezek azt célozzák, hogy a racionalizmus hatása alatt a tiszta reformátori alapoktól túlságosan elhajlott németnyelvű evangéliumi egyházakat *visszaterelgessék a reformáció örök igazságaihoz*. Ezeknek a törekvéseknek az élén három kiváló theologus áll: *Barth* Károly, *Brunner* Emil és *Thurneysen* Ede. Valamennyien fölismerik azt a nagy igazságot, hogy a theologia nem önmagáért van, hanem az egyházban, az egyházért és az egyház által létezhetik: ezenkívül nincs létjogosultsága. Kérdései is azonosak az egyházéival. *Barth* szerint a theologia által az egyház az ige mértéke alatt és Isten előtti felelősséggel a maga tudományos önvizsgálatát végzi. *Brunner* szerint a theologia az egyház fegyvere, mellyel a kijelentés igazságait minden emberi okoskodással szemben érvényesíti. Ezek az irányzatok visszatérítették az egyházat kijelentésbeli alapjaihoz. Az egyház lényege újból Isten ígéjének és a hitvallásokban foglalt igazságoknak a hirdetése lett. *Barth* az egyház fogalmában, mint a szentek közösségében, a szent és a katolikus vonásokat hangsúlyozza. *Brunner* szerint az egyház Jézus Krisztus jelenléte ígéjében és Szentlelkében. Mint a hit egyháza, a hívők számára látható, csupán a hitetlenek számára láthatatlan. De van olyan formája is, amely az egy igaz egyháznak csak torzképe.

Ezek a legújabb neves theologusok széles körök figyelmét irányították az egyház lényegére és a helyes egyházfogalomra. Ennek viszont az egyházalkotmány szempontjából nagy jelentősége van.

Sohm Rudolf, a neves német egyházjogász, azt írta egyházjoga élére, hogy „Az egyházjog ellentétben áll az egyház lényegével. Ugyanis az egyház lényege lelki; a jog lényege viszont világi. Az egyház az isteni Lélek érvényesülése útján kívánja magát vezetetni; míg a jog mindenkor csak emberi

³⁷⁾ E. *Brunner*: Die Kirche als Frage und Aufgabe der Gegenwart, E. *Sehling*: Geschichte der protestantischen Kirchenverfassung, 34—40, 43—50 ll., *Makkai*: Az egyház missziól munkája, 26—35 ll.

uralmat kíván érvényesíteni, mely földi, téved és az idők szellemének van alávetve.”²²⁾

Ez az okoskodás, bár érthető egyfelől a láthatatlan egyház szempontjából, mely csakugyan pusztán isteni intézmény, így csak Isten Szentlelké által kormányoztathatik, másfelől a r. kath. túlzó felfogással szemben, mely a jogi rendet az egyház lelki lényegét illetőleg is elengedhetetlennek tartja, mégsem állja meg helyét, különösen az Isten abszolút szuverénitását annyira hangsúlyozó református egyházjoggal kapcsolatban. Minthogy Isten az egyház Ura, nyilvánvaló, hogy ennek az egyháznak a törvényei sem lehetnek világi természetűek, hanem csak lelkiek, ha földi viszonylatokkal kapcsolatban érvényesülnek is és a jogi életnek földi viszonylatokban megszokott kifejezései segítségével formuláztnak is. Nemcsak az egyházjognak, de még a világi jog egyéb területeinek is van kapcsolata az erkölcsi világrenddel, melynek sohasem lehet más ura, mint Isten, így a jog semmiféle területét nem lehet a lelki világtól légmentesen elzártan tekinteni. A legkevésbé lehet ezt a legegyszerűbb terület kérdéseit, kereteit, életnyilvánulásait megszabó egyházjogban megtenni.

Senkisémet tagadhatja, hogy az egyházszervezetnél, életmegnyilvánulási kereteinél összehasonlíthatatlanul fontosabb az a lélek, amely az egész egyházat betölti. Világos, hogy ha az egyház a Krisztusban új életet nyert hívők közössége, a tanítás, a szervezet és minden más csak másod-, harmadrendű fontosságú lehet benne a Krisztussal való élő közösség mellett. Nem az a legfontosabb, hogy egy egyháznak nagyszerű szervezete legyen, hanem az, hogy csakugyan Isten dicsőségét szolgálják benne. De nyilvánvaló, hogy az egyház belső élete szempontjából mégsem mellékes, hogyan kormányozzák az egyházat, mert az egyházkormányzás formája voltaképpen az egyház belső lényegének, az azt eltöltő igazságnak a kifejezője. Amiként a gyümölcsök egy részénél a héj védi a belső magvat, az igazi értéket, az egyháznál is így van. A fa is elkérgesedik, hogy eredményesen meg tudja védeni a fa törzsében és ágaiban végbeműz életfolyamatokat. A theologiai tudomány és az egyházszervezet mint héj védi az egyházat a külső világ kártékony hatásaival szemben. Bár nem az egyház szervezetén fordul meg,

²²⁾ A kiváló német egyházjogásznak ez a nézete, amelyet egyházjogában is ismételt hangoztat (Kirchenrecht, 1892., 1. 22. és 66. lapjain), amely mellett azonban elismeri, hogy a gyakorlati szükségesség mégis elkerülhetetlenné teszi az egyházjog kifejlődését (3. l.), nagyobb vitára adott alkalmat az egyházjogászok körében. Még a különben szegényes magyar egyházjogi irodalomban is visszhangja támadt. Egyfelől Rajner János: Az egyházjog fogalma (1899), másfelől Csiky Kálmán: Az egyház jogi fogalma (1908) c. tanulmányaikban foglalkoztak vele.

hogy csakugyan szolgálja-e valamelyik egyház Isten dicsőségét, mégis a Szentírással egyező egyházalkotmány több vonatkozásban döntően befolyásolja, hogy az egyház valóban Istennek tetsző és Isten dicsőségét szolgáló munkát végezzen.

Amint munkásságuk eredményes folytatása érdekében más közösségeknek is szükségük van szervezetre, az egyháznak is szüksége van erre. A reformátorok közül egyik sem látja ezt olyan világosan, mint *Kálvin*. A reformátorok nem akarnak új szervezetet. Sőt új egyházat sem akarnak. Nem az egyház alkotmányát, hanem hitét akarják fejleszteni. Csak az evangéliumot akarják tisztán hirdetni és a sákramentumokat helyes módon kiszolgáltatni. Az 1530-i Augsburgi Hitvallás 28. cikkének vége is ezt mondja: „Az emberek most nem gondolnak arra, hogy a püspököket hatalmuktól megfossszák, hanem azt kérik, hogy a lelkiismeretet ne kényszerítsék bűnre.” Csak az 1537-i schmalkaldeni cikkek tagadják meg a pápával és a püspökökkel szemben az engedelmességet. *Kálvin* előtt már világosan áll, hogy Rómával lehetetlenség a kibékülés. Az is világos előtte, hogy az új lélekből, új életből új szervezetnek kell fakadnia. Arra is rámutat az Institutio-ban, hogy az egyház kormányzására nagyon kell ügyelni, mert ezzel nagy veszedelmek kapcsolatosak (IV, 3.10): „amint semmiféle város, semmiféle falu előljáróság és közigazgatás nélkül meg nem állhat, úgy Istennek az egyháza is... bizonyos lelki igazgatásra szorul, amely azonban teljesen különböző a polgáritól s ezt éppen nem akadályozza, vagy gyöngíti semmiben sem, sőt inkább sokban támogatja és elősegíti.” Ismételten rámutat arra, hogy az egyházban szükség van rendre, különösen a közösség fenntartása s az istentiszteletek dolgában. A IV. könyv 10. fejezetének 27. pontjában idézi a I. Kor. 14:40-et. „Mindenek ékezen és jórenddel legyenek”. Rámutat arra, hogy ezt „csak úgy lehet megtartani, ha bizonyos rendszabályoknak, mintegy kötelekeknek föllállításával maga a rend és ékesség tartóssá válik. Csak arra kell ügyelni ezekben a szabályokban, hogy ne tartsuk ezeket az üdvösségre szükséges dolgoknak és így a valóság által bilincsbe ne verjük a lelkiismereteket.”²⁰⁾

²⁰⁾ Több egyházalkotmány rámutat az egyházszervezet szükségére. A *Lasco* János is a *Forma ac ratio tota ecclesiastici ministerii*-jét erre utaló szavakkal kezdi. Erre való utalást találunk a skót egyház második törvénykönyve (*Second Book of Discipline*) II. fejezetének 1. pontjában. Ugyanerre mutat rá néhány találó szóval az Észak-amerikai egyesült presbiteri egyház alkotmánya I. fejezetének 1. §-a: „Semmiféle társaság nem állhat fenn és nem munkálkodhatik végső céljának megvalósítása érdekében a kormányzás bizonyos formája nélkül”, hasonlóképpen az Egyesült-Államok presbiteri egyháza alkotmányának VIII. fejezetében az 1. pont. L. *Rieker*: *Grundsätze*... 89—90. II. és 90. I. 1. jegyzetében.

Az egyházi elveknek szoros kapcsolatban kell lenniök az egyház egyházfogalmával és hitvallásával. *Bredt* is hangsúlyozza, hogy a református egyházjognak is Isten dicsőségének szolgálata a kiinduló pontja, mint az egész református egyháznak: az egyháztagoknak egész maguktartásukban Isten dicsőségét kell megvalósítaniuk. Az egyházi rendelkezések is ezt a célt szolgálják. Az egyház nem tudhatja, hogy minden tagja a predestináltakhoz tartozik-e, de azért mindenkitől meg kell követelnie, hogy Isten törvényei szerint éljen, hogy a kegyelemben nem részesülők közt is Isten dicsőségét tudja szolgálni.⁴⁰⁾ Ez eleinte nagyon szépen érvényesült, különösen a református egyházban. Újabban — fájdalom — az egyházi élet megerősenedésével nagy mértékben elhalványult. Minden egyházalkotmány voltaképpen nem más, mint az illető egyháznak külső keretté merevedett lelke. Amint az igazi szakértő egy kódarabkából is meg tudja állapítani, hogy az az építmény, amelyből való, mikor keletkezett, milyen célt szolgált, így kell lennie a minden gátlástól menten fejlődött egyházalkotmánynak is.

Egyik egyház életében sem nyilvánvalóbb, mennyire hátráltatja az egyház életének kibontakozását a belső lelki tartalmának meg nem felelő alkotmányos keret, mint az *anglikán egyházban*. Amikor *VIII. Henrik* alatt a szakadás megtörténik, csak a Rómával való kapcsolat szűnt meg. Az anglikán egyház magáévá tette fokozatosan a reformáció lelki áldásait, anélkül azonban, hogy középkori kereteit annak megfelelően megváltoztatta volna.⁴¹⁾ Tan tekintetében kevés a különbség az anglikán egyház és az angolnyelvű presbiteri egyházak közt, viszont szervezet tekintetében egész világ választja el őket egymástól. Alsó- és középpárnyalata nem fogadja el a püspöki rendszert és az apostoli utódlást. Az a nagy különbség az anglikán egyház és a presbiteri egyházak szervezete közt, hogy az anglikán egyházban az egyházkormányzat nincs szerves összefüggésben az egyházközségekkel. Hasonló a helyzet, mint a fejedelmi kormányzat alatt álló német evangélikus egyházaknál. Általában az anglikán és a német evangélikus egyházkormányzat — az alapvető eltérések ellenére — több hasonlóságot mutat.⁴²⁾

⁴⁰⁾ Kirchenrecht. I. 75. l.

⁴¹⁾ Az anglikán egyházzól l. *Felix Makower*: Die Verfassung der Kirche von England, 1894; *Erdős Károly*: Az anglikán egyház ismertetése főbb vonásokban, Debrecen, 1912; *Patay Pál*: Az anglikán egyház jelen élete és szervezete (a Protestáns Szemle 1936. évf. áprilisi számában).

⁴²⁾ A papi rendnek három fokozata van: a diakonus, a presbíter és a püspök. A diakonus inkább segédlelkész-féle. Főszentelése után bármikor megválhat állásától. A presbíter az igazi lelkész, aki főszentelésével eltörölhetetlen jelleget nyer, egyszerűsággal főhatalmazást kap.

R. Hooker már a XVI. század végén látta, hogy az anglikán egyház szervezete terén reformokra volna szükség, ezért nyolc könyvből álló munkát írt.⁴¹⁾ Ez a reformtörekvés nem járt sikerrel. Részben ezzel magyarázható egyfelől az, hogy az anglikán egyházban nincs igazi lelki egység: főpapjaik közül többen szinte tüntetőleg rokonszenveznek a római egyházzal, másfelől az, hogy minden hatalma és politikai befolyása ellenére az ú. n. szabad egyházak egyre jobban visszaszorítják.

Az anglikán egyház sorsa bizonyos vonatkozásban komoly intelem lehet magyar református egyházunk számára is. Nálunk is az a helyzet, hogy egyházunk belső lelki tartalma nincs teljes összhangban külső szervezetével. Többféle körülményben kereshetjük ennek okát. Amikor a reformáció eszméi a mohácsi vész után szinte néhány évtized alatt hazánk egész területét meghódítják, előbb a lutheri irányzat terjed el. Miközben a XVI. század második felében a kálvini reformáció eszméi hazánkban is elterjednek, a magyarországi reformáció a részben Lengyelországban, részben Erdélyben feltűnő unitárizmusban veszedelmes ellenfelet kap, mellyel szemben haladéktalanul föl kell vennie a harcot, nehogy annak hullámai az egész országon végigzúgjanak. Részben ez magyarázza, hogy a kezdetben fölvetett és a középkori egyházszervezetethez jóval közelebb álló lutheri egyházalkotmányi formát a református egyház hívei alig változtatják meg és egyházszervezeti vonatkozásban elmaradnak a komolyabb reformok. Révész Imre is rámutat Magyar református egyháztörténetében arra, hogy reformátoraink gyakran fordultak különféle tanbeli kérdéseikkel a külföldi reformátorokhoz, de egyházalkotmányi, kormányzati és szervezeti kérdésekben egyáltalán nem kérnek ezektől útmutatást.⁴²⁾ Úgyszólván az egész XVI. század folyamán hitviták

a sákramentumok kiszolgáltatására. Lelkészt csak püspök szentelhet. A presbiterek közt vannak lelkészek és esperesek, archidiaconusok, akik a lelkészek fölött a közvetlen felfügyeletet végzik. Vannak kanonokok is, élükön a dékánnal. Ezek a püspök tanácsadói. A püspökök és az érsekek az igazi egyházkormányzók, bár mindegyik mellett, mint tanácsadó-testület, káptalan működik. Az anglikán egyház püspökei az egész világról tíz évenként gyűlésre jönnek össze a canterbury-i érsek elnökletével a londoni Lambeth Palace-ban. Az egyház fölött a király és a parlament áll.

⁴¹⁾ The Laws of Ecclesiastical Polity, eight books. 1594.-ben adta ki az első négy könyvet, a többi halála után jelent meg.

⁴²⁾ I. kötet 188. l. Ettől a felfogástól többé kevésbé eltérő nézetének ad kifejezést Miklós Ödön több tanulmányában. Szerinte a tarcell és tordal zsinatok cikkei a legkorábbi emlékei annak a sajátos presbiteriális kormányformának, amit a magyar evangéliumi világ hívott életre. Ennek a szervezetnek az alapjait Szegedi Kis István rakta le szerinte. Szűkebb lelkipásztori testületről: a presbiterorum collegium-

foglalják le az egyház figyelmét. A szervezet kérdése csak a XVII. században kezd előtérbe nyomulni, különösen a puritánusok mozgalma révén. A háromszáz éve megtartott szatmárnémeti nemzeti zsinat — fájdalom — nem talált a presbitériális szervezet tekintetében szerencsésnek mondható megoldást, ha elvben helyesnek ismerte is el azt. Csak a XVIII. század néma elnyomatása kényszeríti az egyházunk sorsát szívükön viselő urainkat, hogy zsinat nélkül, az alkotmányos kereteken kívül keressenek megoldást és biztosítsák az ú. n. „világi elem” részvételét az egyházkormányzás magasabb testületeiben. Ebből újólág áldatlan harcok fejlődtek ki — egyházi életünknek nem kis kárára. Fájdalmas érzésekkel kell megállapítanunk, hogy így kellett bűnhődnie egyházunknak azért, mert nem akarták megszervezni gyülekezetenként a presbitériumokat.

Nem tiszta református egyházszervezete folytán sok külső áldástól fosztotta meg magát egyházunk. Nyilvánvaló, hogy a vallási élet külső keretei is befolyásolják a belsőt, bár kívánatosabb, hogy a belső ihlesse elsősorban a külsőt. Amint minden élet külső megnyilvánulásainak összhangban kell lenniök belső tartalmával, úgy az egyház külső kereteinek is föltétlenül összhangban kell lenniök az egyház belső lényegével. A belső lelki tartalomnak megfelelő külső szervezet nélkül nincs igazi egység, igazi egység nélkül pedig nincs igazi élet. Egyházunknak egyre szélesebb körei kezdik ma már belátni, hogy az egyházalkotmány kérdéseivel való foglalkozás nemcsak nem hiábavaló dolog, de mélyreható áldások forrása lehet.

ról beszél L. a Protestáns Szemle 1935. évf.-nak 10. számában Presbitériális elemek a magyar protestáns egyház ősi szervezeteiben, hasonlóképen A magyar protestáns egyházalkotmány kialakulása a reformáció századában (Pápa, 1942) című, önálló, nagyobb tanulmányát. Az itt említett presbiterek nyilvánvalóan nem ú. n. „világi” presbiterek, hanem a római egyház ordójában is emlegetett presbiterek. Miklós Ödön álláspontjának cáfolására Zoványi Jenő adott ki két kisebb tanulmányt. Az első Akadémikus, céhbeli és illetékes egyháztörténészek címmel, Erre Miklós Ödön Ősi egyházalkotmányunk védelmében című I. füzetét írta válaszul (Pápa, 1943.). Majd Zoványi újabb füzetére: Mit értettek presbiter alatt a XVI. században? Ősi egyházalkotmányunk védelmében II. címen válaszolt (1944.). A magunk részéről — bármennyire szeretnők is — nem tudjuk Miklós Ödön nézetét magunkévá tenni.

II. AZ EGYHÁZ ALKOTMÁNYÁNAK ALAPJAI.

(Az egyházalkotmánynak isteni jogon kellene fölépülnie. Emberi jog is járul hozzá. Emellett hagyományok, szokások. Az isteni jog: a Biblia. A Biblia különbözőképen érvényesül a különböző egyházakban. Az emberi jog. Ez részben magának az egyháznak, sok tekintetben az azzal kapcsolatban lévő államnak is tevékenysége. Az egyház jogalkotó tevékenysége. Az állam jogalkotó tevékenysége. A hagyomány. A szokások. Az utóbbi két forrás sem ellenkezik az isteni joggal.)

Mint hogy az egyház Krisztus teste és Isten országának földi megalapozása, annak alkotmánya nem vezethető le valami erkölcsi törvényből, hanem isteni jogon kellene fölépülnie. Mint hogy azonban emberek közt működik, az isteni joghoz emberi jog is járul. Emellett a hagyományok és a nem írott jog: a szokásjog is elég sok anyagot szolgáltatnak hozzá.

Isteni jog (ius divinum) gyanánt a Szentírás szolgál. Az isteni jog alapítójának akaratát a Szentírásból, különösen az Újszövetségből ismerjük meg. A Szentírás tekintélye nem alapul semmiféle zsinat helybenhagyásán. Egy zsinat sem merte ezt kimondani.⁴⁵⁾ A Szentírás az összes keresztyén egyházak közös jogforrása. Valamennyi keresztyén egyház vallja, hogy Krisztus váltságművén és isteni tekintélyen alapul. A különbség abban mutatkozik, hogy az egyik csak a Szentírásból merít, míg a többi emberi elemeket is kever hozzá kisebb-nagyobb mértékben. A református egyház egész szervezetét a Szentírásra, mint egyedüli jogforrásra, alapozza. Az evangélikus egyház csak a láthatatlan egyházra nézve fogadja el a Szentírást egyedüli zsinórmértéknek: a láthatóra nézve nem. A római egyházban viszont a Biblia már csak egyik forrás. Ezzel teljesen egyenlő értékű a hagyomány, sőt több vonatkozásban annál is fontosabb. A Biblia tehát különbözőképen érvényesül a különböző keresztyén egyházakban. Érvényesül úgy, mint egyedüli norma, azután úgy, mint korlát, végül úgy, mint egyik forrás.

A református egyházban a Szentírás úgy érvényesül, mint egyedüli norma. Kálvin és hitvallásaink is azt tanítják, hogy

⁴⁵⁾ Inst. IV, 9:14.

egyházszervezetünknek egyenesen a Szentírásón kell alapulnia. Luthernél a Szentírás norma, amellyel nem állhat ellentétben az egyházszervezet, tehát a Biblia itt inkább csak korlát.⁴⁰⁾ Luther nyomán az evangélikus hitvallások azt tanítják, hogy a Szentírásban nincsenek egyházszervezeti tételek, ezért ezzel kapcsolatban voltaképen nem is lehet szó isteni jogról. A helyes egyházszervezettel szemben két követelmény érvényesülhet: nem szabad ellentétben állnia a Szentírással és meg kell felelnie céljának. Ezzel szemben *Kálin* és a református hitvallások azt vallják, hogy ez nem elég: az egyházszervezetnek egyenesen a Szentírásón, különösen az Újszövetségen kell alapulnia. Az egyházszervezet nem isteni eredetű ugyan közvetlenül, de isteni eredetű bibliai gondolatokon épül föl. *Kálin* az egyházszervezet helyességének megállapításánál figyelembe veszi mindenkor az őskeresztyén egyház szervezetét is. Az ősegyház példája nem alap: csupán bizonyíték. Azt akarja ezzel bizonyítani, hogy helyesen értelmezi a bibliai helyeket, mert ugyanúgy értelmezték ezeket az apostolok és mindazok, akik kapcsolatban voltak velük.

Az emberi vagy írott jog (ius scriptum) részben magának az egyháznak, de sok tekintetben az azzal erősebb vagy lazább kapcsolatban álló államhatalom jogalkotó tevékenységéből származik.

Az egyház jogalkotó tevékenysége már az egyházi atyák és a reformátorok írtaiban is jelentkezik, de főként az egyház hitvallásaiban és zsinati végzéseiben nyilvánul meg. Minden emberi tevékenységnél fennforog az isteni jogtól való eltérés lehetősége. Éper ezért nyomatékosan hangsúlyoznunk kell, hogy amennyiben ez bármelyikkel kapcsolatban nyilvánvalóvá válik, nyomban megerőtlenül és az egyház számára értékte-

⁴⁰⁾ Amikor *III. Frigyes* pfalzi választófejedelem a reformáció kálini irányát fogadja el, csak tan tekintetében csatlakozik ahhoz, míg egyház szervezet terén nagyrészt továbbra is a lutheri elveket érvényesíti. *Bredt* is rámutat *Egyházjoga* I. kötetében (255—1.) a pfalzi választófejedelemségnek reformátussá válásával kapcsolatban arra, hogy *III. Frigyes* a régi kormányzási módot megtartja, bár azon bizonyos változtatásokat eszközöl. Más helyütt, ahol a református egyházjog forrásairól beszél, megállapítja, hogy annak tulajdonképeni forrása a Biblia. Ebben találhatók szabályok nem csupán a hitvallásra, hanem az egyházszervezetre vonatkozólag is (75. l.). Ezzel kapcsolatban a 76. l. 2. jegyzetében hangsúlyozza, hogy azt a gondolatot, hogy a református egyházjog is minden rendelkezésével csak arra szolgál, hogy az egyháztagok életét Isten törvénye szolgálata szellemében megszervezze, a német református gyülekezetek nem fogadták el, így azoknál a Biblia csak norma, nem pedig jogforrás. Hivatkozik itt a nyolcadik rajnai és a hetedik westfáliai tartományi zsinatok egybehangzó nyilatkozataira is.

lenné válik.⁴¹⁾ Ez a jogalkotó tevékenység elsősorban az egyházfegyelemre vonatkozik, minthogy az egyházban szükség van rendre, fegyelemre, de a vallásos szokásokra és szertartásokra is vonatkozik, amelyeket kívánatos egyöntetűleg rendezni.⁴²⁾

Az állam jogalkotó tevékenysége körébe tartoznak az államhatalomnak és az államfőnek az egyházzal kapcsolatos jogi természetű rendelkezései. A római egyház másképp fogja fel az államnak az egyházhoz való jogát, mint az evangéliumi egyházak. A római egyház álláspontja az, hogy az államhatalomnak voltaképpen nincs jogalkotó hatalma az egyházat illetőleg, ami azonban kedvező rá nézve az állami jogalkotásból, azt elfogadja. Különbséget tesz a „leges canonisatae” és a „leges reprobatae” közt: az előbbieket elfogadja, míg az utóbbiakat nem fogadja el magára nézve kötelezőnek. Az evangéliumi egyházak szerint is vannak az államhatalomnak olyan rendelkezései, amelyek sérelmesek ránk nézve. Ezek ellen mi is küzdünk, de csak törvényes eszközökkel. Ha az állami törvények és rendeletek megegyeznek a Szentírással, igazi jogforrás-számba mennek; ha ellenkeznek azzal: az egyház nem ismerheti el azokat jogforrásnak. Ennek dacára hosszabb vagy rövidebb ideig — de facto — érvényesülhetnek. Ezt a mindenkori hatalmi viszonyok és a velük szemben is érvényesülni tudó hit ereje dönti el.

A *hagyomány* a római egyházban rendkívül nagy, mondhatnók, döntő szerepet játszik, míg az evangéliumi egyházakban úgyszólván teljesen hiányzik. A római egyház a hagyományokat a Szentírással egyenlő értékűeknek vallja, sőt több tekintetben annál is nagyobb fontosságot tulajdonít azoknak. A trienti zsinat alkotta meg a hagyományokról szóló dogmát. A római egyház tanítása szerint az apostolok nem írtak le mindent Krisztus tanításaiból és rendelkezéseiből. Vannak olyan hagyományok, amelyek Krisztus korától kezdve élnek a hívek körében, bár nincsenek írásba foglalva. Vannak isteni, apostoli és egyházi hagyományok. Isteni hagyományok azok, amelyek magától Krisztustól származnak. Ezek a Szentírással egyenlő tekintélyűek. Az apostoli hagyományok fokozatosan emelkedtek hasonló tekintélyre. Egyházi hagyományok azok, melyeket az egyházi atyák őriztek meg.

Kálvin a hagyományok ellen erős harcot folytat az *Institutio* több helyén. Ilyen emberi hagyományok pl. mindazok a

⁴¹⁾ *Kálvin* is erőteljesen hangoztatja az *Institutio*-ban egyfelől azt, hogy a zsinatok határozatai csak akkor érvényesek, ha megegyeznek az *Ígével* (IV. 9:3), másfelől azt, hogy az egymással ellentétes határozatokat hozó zsinatokat az *Ige* mérlegére kell tennünk és úgy kell döntanünk (IV. 9:9.).

⁴²⁾ *Inst.* IV, 10:29.

végzéseket, amelyeket Isten tiszteletére vonatkozólag az Ő igéjén kívül emberek rendelték. Ezek ellen küzdünk eszünkkel, mert ezekből számtalan emberi hagyomány származik, melyek megannyi hurkot képeznek a szerencsétlen lelkek megfojtására. Megsemmisítik a Krisztus által a lelkeknek adott szabadságot. Sok hagyomány az isteni, egyedüli Törvényhozót is megfosztja jogától.⁴⁹⁾ A római egyház szerint ezek a hagyományok magától Istentől származnak a Szentlélek munkája folytán. Ki akarja mutatni, hogy rendelkezései maguktól az apostoloiktól erednek. Amit az apostoloknak tulajdonítanak, ezek előtt ismeretlenek voltak: régi zsidó és pogány szertartás-részletek ezek, melyek lassan csúsznak be az egyházba.⁵⁰⁾ A hagyományok haszontalan-volta kiviláglík abból, hogy Isten, amikor igazságának szabályát elő akarta adni, annak minden részletét a maga akaratához alkalmazta.⁵¹⁾

A *szokásjog* (ius non scriptum) azoknak a jogszabályoknak az összességét jelenti, amelyekben az egyház jogi meggyőződése többször és egybehangzó módon jutott kifejezésre anélkül, hogy az egyház törvényhozó hatalma szükségesnek tartotta volna ezeket írásba foglalni. Az első keresztyének életében szokásos dolgok képezik a hagyomány magvát is. Ettől lassanként különválnak a szokások. Ennek is a római egyházban van nagyobb szerepe, bár az evangéliumi egyházakban is érvényesül. Ezért, a hagyománnyal ellentétben, a szokások már az evangéliumi egyházak alkotmányában is számba jönnek, mint jogforrások. Több egyházjogi elv van érvényben magyar református egyházunkban is a középkori egyházjog világából, anélkül, hogy az írott jog részét alkotná.

Ha az utóbbi két jogforrás nem szorul is ki teljesen az egyházjog világából, ismételten hangsúlyozzuk: egyik sem ellenkezik az isteni joggal.

⁴⁹⁾ Inst. IV. 10:1.

⁵⁰⁾ Inst. IV, 10:17—18.

⁵¹⁾ Inst. II, 8:5.

III. A KÜLÖNBÖZŐ EGYHÁZALKOTMÁNYTÍPUSOK.

(A különböző egyház- és egyházalkotmány-típusok: a római, a görögkeleti, az anglikán, az evangélikus, a református, az independens vagy kongregacionalista. A protestáns egyházalkotmányok közös alapvet.)

Az egyházalkotmány szoros összefüggésben van az egyes egyházaknak az egyház lényegéről alkotott felfogásával.²²⁾ Aszerint, amint Krisztus követőinek lelkében időnként és országonként más és más fölfogás alakul ki az egyházzról, annak rendeltetéséről, más és más egyház- és egyházalkotmánytípusok fejlődnek ki.

Hat ilyen egyház- és egyházalkotmánytípust különböztethetünk meg: a r. kath.-t, a görög-keletit, az anglikánt, az evangélikust, a reformátust vagy presbiterit és a kongregacionalistát vagy independenst. A hat típus aszerint alakult ki, hogy milyen álláspontot foglaltak el az egyházak egyfelől a Bibliával, a hagyománnyal, másfelől az államhatalommal és részben a többi egyházakkal és gyülekezetekkel kapcsolatban.

a) A *római kath. egyház* alkotmánya a Biblia mellett nagy, bizonyos tekintetben döntő szerepet juttat a hagyományoknak és a coelibatus alapján álló pápi rendjével uralkodni akar az állam fölött.

b) A *görög keleti egyház* a Biblia mellett szerepet juttat a hagyománynak, az állammal egy, az uralkodó az egyház feje.

c) Az *anglikán egyház*-alkotmány a Biblián, részben a hagyományon épül föl, Róma-ellenes, az állammal egy, az uralkodó az egyház feje, a parlament pedig törvényhozó testülete.

d) Az *evangélikus egyház* szerint az egyházalkotmány nem állhat ellentétben a Bibliával, az állammal egy, az államfő az egyház feje (summus episcopus-a).

e) A *református* vagy *presbiteri egyház* alkotmánya csak a Biblián alapul, az őskeresztyén egyház szervezetével egyező módon, az egyháznak függetlenítenie kell magát az államtól, ha nem theokrácia uralkodik abban.

²²⁾ Erre *id. Révész Imre* is rámutat. A protestáns egyházalkotmány alapvetel c. munkája előszavában: „... az egyházalkotmány kérdése nem oly csekélység, mint ezt, fájdalom, igen sokan vélni látszanak. Az egész egyházi élettel, sőt annak mintegy velejével, a leglényegesebb összalkotásban áll ez úgy ...” IV. 1.

f) A *kongregacionalista* vagy *independens* egyházaknál minden gyülekezet már önmagában egyház, minden magasabb kapcsolat nélkül.

Ha közelebből szemügyre vesszük a különböző egyház-alkotmány-típusokat, a felsoroltakon kívül, még néhány jellemző vonást állapíthatunk meg ezekkel kapcsolatban.

A római egyház alkotmányában a legfőbb helyet a látható egyház és annak látható feje: a pápa foglalja el. A r. kath. hívőnek hinni kell a látható egyházban, annak szentségében és csalatkozhatatlanságában, vagyis abban, amit tanít. A trienti zsinat a hívők hite és lelkiismerete fölé helyezte az egész egyház tekintélyét, a vatikáni zsinat pedig a csalatkozhatatlan pápai tekintélyt.

A római egyház alkotmányára szinte döntő hatással volt az a körülmény, hogy 476-ban megdőlt a nyugatrómai birodalom és a római egyház — amint erre *Harnack* is rámutat A keresztység lényegéről tartott előadásorozatában, hasonlóképen *Sohm* is — átveszi a római birodalom szervezetét. *Sohm* szerint az elagott birodalom utolsó nagy hatása az volt, hogy szervezetét örökségül hagyta az egyháznak, amely tülélte. Ez magyarázza a római egyház hatalmi törekvését. *Augustinus* szerint az egyház Isten országa a földön (*Civitas Dei*). Már itt jelentkezik a világ fölött uralomra törekvő egyház. Bár *Augustinus* a hierarchikus egyházzal szemben a predestináltak láthatatlan egyházára is gondol és így a reformáció útját is egyengeti, az ő tanítása nyomán halad a hatalomra törő középkori r. katolicizmus. A szerzetesrendek közül a benedekrend már nem akar a világból kimenekülni, hanem a világ felé fordítja arcát és át akarja azt formálni. Így lesz ez a rend is a hatalomra törekvő római egyház előharcosa. A pápa megszerzendő világi hatalma érdekében születik meg a IX. század derekán minden idők legnagyobb hamisítvány-gyűjteménye: az Ál-Izidori gyűjtemény, melynek több fontos tétele bekekerül a nagy egyházjogi gyűjteménybe, a *Corpus Iuris Canonici*-be is. A pápai hatalom fénykorának első igazi nagy papájában, a coelibatust is megvalósító VII. *Gergely*-ben ölt először testet a világ fölött uralkodó egyház gondolata. Bár a normann-csapatok közt éri a halál, mint *Sohm* is megjegyzi, „örökségül hagyta az Isten államaként e világ fölött uralkodó egyház gondolatát”.⁵³⁾

A római egyház nem elégszik meg azzal, hogy üdvintézmény legyen: minden rendelkezésére álló eszközzel uralkodni akar a világ fölött. *Clairvauxi Bernát*, a középkor nagytekintélyű szerzetese, találóan figyelmezteti III. *Eugén* pápát, hogy nem lehet egyszerre a császárnak is, meg Péter apostolnak is utóda. A csalatkozhatatlanságot kimondó vatikáni zsinat óta a pápa va-

⁵³⁾ Rövid Egyháztörténet, 120—121. ll.

lóságos vice Deus. Valóságos isteni tekintélyt követelnek maguknak a pápa mellett a papok is és a hívek tömegétől vak engedelmességet. Vannak korok, amikor Isten ígéjének, a Bibliának az olvasását is eltiltják a hívőknek, csak a papok olvashatják. A Bibliával szemben a hagyományoknak szinte döntő szerepet tulajdonít.

A görögkeleti egyház is — a római egyházhoz hasonlóan — üdvintézménynek vallja magát, de nem ismeri el a pápa egyházfővoltát. A XI. század derekán (1054) következik be a szakadás a keleti és nyugati egyház közt. A görögkeleti egyház, amint ma előttünk áll, szinte a VII. század megkövesült egyháza. A pátriarchák alatt nemzeti metropoliták kormányozzák. Papjai fölszentelésük előtt házasságra léphetnek. A világi elemnek is szerepet ad az egyház a kormányzásban. Az egyház szorosabb kapcsolatba kerül azzal a nemzettel, amelynek kebelében működik. Istentiszteletének nyelve a nép nyelve.

A két üdvintézményként működő egyház- és egyházalkotmány típust mintegy egybeköti a reformáció egyházátípusával az *anglikán egyház*, mely inkább csak tanában változott meg, szervezetében azonban jórészt megtartotta középkori egyházalkotmányát. A reformációt kezdeményező uralkodója révén szoros kapcsolatba kerül a mindenkori uralkodóval és a nemzeti életet irányító parlament lesz törvényhozó testülete. Ebből nyilvánvalóan rendkívül nagy nehézségek származhatnak. Amíg a brit parlamentnek nem lehetnek tagjai a r. kath.-ok, nem ütközhettek ki olyan könnyen ezek a nehézségek, de ma, amikor megvan akár annak is a lehetősége, hogy a parlament tagjainak többsége egyfelől r. kath.-okból, másfelől nem az anglikán egyházhoz tartozókból kerüljön ki, több vonatkozásban különös helyzetbe kerülhet az anglikán egyház. A liturgiális könyv reformja alkalmával is megtörtént nemrégiben, hogy az egyház vezetői által tervezett reform elsősorban a parlament másvalású tagjainak ellenállásán tört meg.

A reformáció négy típusa: a lutheri típus, mely a maga belső életét éli, a Zwingli-féle típus, mely egynek érzi hitét hazájával és hitéért, hazájáért meg is tudna halni, a kálvini típus, mely csak addig hajlandó az állammal menni, amíg az is elfogadja Isten uralmát, végül a zarándok atyák típusa, akik inkább otthagyják hazájukat, semhogy erőszakot engedjenek elkövetni lelkiismereti meggyőződésükön. Ez a négy típus termelte ki jórészt a reformáció három főbb egyházalkotmánytípusát: a német evangélikust, a két svájci irány egyesülve és egyházalkotmányi téren kálvini gondolatokkal megtermékenyülve, a svájci típust, végül az angolszászok világában az egyházszervezet lazább rendszerét elfogadó independens, vagy kongregacionalista típust.

Luther egyházalkotmányi téren még középkori nyomokon indul el, de ezektől eltérő következtetésekre jut, amikor az egy-

ház legfőbb irányítását a fejedelemnek engedi át. A világ egységes keresztyén test (unum corpus Christianum), melynek Krisztus a Feje. Még nem ismeri az egyház és az állam kétféleségét. A két hatalom közül egyik sincs a másiknak alárendelve: mindegyik a maga módján, egymástól függetlenül működik a maga munkakörében. Az egyházi hatalom eszköze elsősorban az Ige. Ebbe a világi hatalomnak nem szabad beleavatkoznia. A világi hatalom is Istentől kapott jog alapján uralkodik az egységes keresztyén test fölött: kardjával fenn akarja abban tartani a jogrendet, elsősorban a tízparancsolat alapján. A felsőség az egyház kimagasló tagja különleges jogokkal és köteleességekkel: biztosítja a rendet az egyházban. Ez a különleges szerepe hamarosan az egyházi élet vezető tényezőjévé tette a fejedelmet, a világi hatalom megtestesítőjét. Így, bár elvben egymástól függetlenül és egyetértésben tölti be a maga hivatását a lelki és világi hatalom, a valóságban a világi hatalom kezébe csúszik át a vezető szerep. Az 1526.-i speyeri birodalmi gyűlés a reformáció sorsát a fejedelmek és a városok tetszésétől teszi függővé, így az egyes országok ügyévé teszi. Ezen az alapon több független országos egyház keletkezik. Az 1552.-i passai szerződés és az 1555.-i augsburgi vallásbéke a püspökség megszűntével a r. kath. püspök régi egyházi jogait a fejedelemre ruházza. Egyesek szerint döntő szerepe volt ebben az 1525.-i délnémet parasztlázadásnak és az anabaptisták (új-rakeresztelők) mozgalmának is. Többen azt hiszik, hogy ezek nélkül a német evangélikusok is a zsinat-presbiteri rendszert helyeselték volna. Ez az utóbbi már messzemenő következtetés.

Sehling: A protestáns egyházalkotmány történetéről írt tanulmányában nemcsak ezt az utóbbi nézetet helyteleníti, de *Sohm*-nak azt az állítását is, hogy a világi uralkodó egyházi hatalma ellenemond *Luther* gondolatainak. Szerinte a fejedelem egyházi joga nincs ellentétben *Luther* nézeteivel.⁵⁴⁾ Hivatkozik

⁵⁴⁾ Geschichte der protestantischen Kirchenverfassung, 6. és 47. l. *Sohm* szerint az evangélikusok sem akarták a lelki és a világi uralmat összekeverni. Rámutat, hogy maga *Luther* is ellene volt az egyházban minden emberi jognak. *Sohm* ezt így fogalmazta meg: emberi jog lehetősége az egyházban, de az sohasem jogrend. Kirchenrecht (1923). I. 478—482 ll. Az Ágostai Hitvallás 28. cikke is ezt mondja: „A két kormányzatot: a lelkét és a világit nem kell összekeverni és zavarni.” Szerinte *Luther* is azt akarja, hogy a fejedelem csak szükség esetén avatkozzék az egyház kormányzásába. Előbb a lelkészek fölött a felügyeletet is a szuperintendensek gyakorolják, de *Luther* halála után a szuperintendens fölé rendelt fejedelmi consistorium, a fejedelmi egyházkormányzatnak ez az eszköze, ragadja magához a lelkész állások betöltésének jogát. Ezzel a prédikáló tisztól megvonják az ige alkalmazását, csak az ige hirdetését hagyják meg. A hűn, a fegyelmzetlenség külső kényszert követel: ezt az evangélikus egyházban az uralkodó gyakorolja.

arra, hogy a nagyobb területek urainak már a reformáció előtt is joguk volt alattvalóik lelki ügyeibe beleavatkozni. Ez a beavatkozás egyenesen szükségessé is vált a reformáció után, amikor a r. kath. püspökség megszűntével nem volt más hatóság, amely az egyházi ügyekben intézkedhetett volna, csak az ország feje; így a fejedelmek akár akarták, akár nem, a középkori püspökök utódai lettek. Az egyházi rendelkezések fejedelmi rendelkezésekként jelennek meg. A látogatásokat a fejedelmek nevében végzik. A panaszokat a fejedelemhez intézik. A fejedelem dönt a házassági elválásokról is. A fejedelem fedezi az egyház anyagi szükségleteit. A fejedelem vagy maga gyakorolja az egyházi hatalmat, vagy tetszés szerint bíz meg azzal másokat. Szerinte sokkal helyesebb volt a fejedelem mellett tanácsadó szervként consistoriumot felállítani, mint püspökséget szervezni. A wittenbergi consistorium 1539.-ben kezdte meg működését. Ezt utánolni kezdték mindenfelé. Az anhalti hercegségben a XVI. században még nem volt consistorium. Később mindenütt meghonosodott ez. Nagyobb országban több consistorium is volt, amelyek fölött nem volt közös szerv. A consistorium lett az evangélikus egyházalkotmány-típus. A consistoriumot elméletileg mint az egyház képviselőjét gondolták, míg a valóságban a fejedelem akaratának megnyilvánulása lett. A fejedelem többször elnökölt is abban. Nagyban hozzájárultak a fejedelem egyházi hatalmának növeléséhez az épületesnek nem mindig mondható lelkészi hitviták. Ezenkívül a lelkészek szolgálékúsége is növelte a fejedelem tekintélyét. Ezzel van összefüggésben az a körülmény is, hogy az egyik későbbi egyházjogi elmélet, az ú. n. territorialis-rendszer, a fejedelem jogát, az egyház körül már nem mint köteleességet, hanem mint jogot fogta föl. Ezért nem nézi már, hogy a fejedelem ahhoz az egyházhoz tartozik-e, vagy sem. Ez a felfogás a racionalizmus hatása alatt az egyházat mint valami egyesületet fogja föl. Mint ilyen, a többi egyesülettel együtt az államhatalom alá tartozik. Az állam csak akkor avatkozik bele az

Igy változik át a fejedelem felügyeleti joga kormányzó joggá, minthogy az egyház pusztán az ígérel nem tudja kormányozni az egyházat. Pedig a világi hatalomnak csak támogatnia lehetne az egyházat, nem pedig kormányoznia. Arra is utal *Sohm*, hogy nem csupán *Luther* menekedett ilyen módon a fejedelmekhez, de megtették ezt előzőleg már a pápák is a reformzsinatok idején. Így adta a pápa a püspökök kinevezési jogát Spanyolországban *Katholikus Ferdinánd* alatt, Franciaországban 1517-ben, Angliában *VIII. Henrik* alatt az uralkodónak. A német fejedelmek is megkapták ezt a jogot. Így voltaképpen az uralkodók lesznek az egyes országokban az egyház fejei s így keletkeznek a nemzeti egyházak. *Luther* is ugyanezt teszi. Így már nem idegen gondolat a fejedelmek egyházi joga. L. részletebben *Sohm* I. 542—534 k. (37 §. Der Landes-herr. 38 §. Das landesherrliche Kirchenregiment.)

egyház ügyeibe, ha a nyilvános béke ezt megkívánja. Ezzel a felfogással ugyan nehezen egyeztethető össze az a körülmény, hogy a fejedelem nevezi ki a lelkészeket.⁵⁵⁾

A *zwingliánizmus* nem alkotott külön egyházszervezetet. Benne még szorosabbá vált az együttműködés az egyház és az állam közt, mint a német evangélikus egyházban. *Zwingli*-nek nincs az evangélikus egyháztól lényegében eltérő, külön egyházszervezete.⁵⁶⁾ Egyházszervezete távol áll attól, hogy reformátusnak nevezhetnők. Bizonyos vonatkozásban más az egyház-fogalma és mások egyes egyházi berendezései, mégsem alkot külön egyházalkotmányi rendszert. A világi hatóság intézi az egyház ügyeit a többi ügyekkel együtt, így voltaképpen nincs is külön egyházalkotmánya. Az egyház alkotmánya az államot alkotó kantonokéval egészen egygyéforr. A kanton tanácsa végzi az egyházkormányzást. Ott van a theologia vizsgáján, választja több helyütt a lelkészeket,⁵⁷⁾ gyakorolja az egyházfegyelmet. A tanács választja a zsinat elnökét is. A zsinaton a tanács tagjai is résztvesznek. A tanács erősíti meg a zsinati határozatokat és a zsinat által választott elnököt, dékánt. Így azok a jogok, amelyeket a evangélikus egyházban egyfelől a fejedelem, másfelől a consistorium gyakorol, a tanács kezében összpontosulnak. Míg az evangélikus egyházban consistoriumok működnek és ezek meg a fejedelem közt szuperintendensek állnak, a zwingliánizmusban még ezek is hiányoznak. A kanton élén álló tanácsok részben lelkészekkel, részben ezek nélkül intézik az egyházak ügyeit.

A reformátorok közül csupán *Kálvin*-t tekinthetjük úgy, mint az egyház különállóságának, önmaga által igazgatásának, autonómiájának igazi harcosát. Ez nem véletlenség nála, hisz ő az, aki minden reformátornál összehasonlíthatlanul erőteljesebben hangsúlyozza, Isten nem azért állította az embert a világba, hogy kerülje a világot, hanem azért, hogy Isten dicsőségét szolgálja a világban. A középkor aszketikus, világkerülő felfogásával szemben hangsúlyozza a világ felé forduló, a világot Isten dicsőségének szolgálatába állító új életeszmenyt. A reformátorok közül egyedül ő vonja le a reformatori tan egyházjogi követelményeit, éspedig szigorúan bibliai alapokon.⁵⁸⁾

⁵⁵⁾ *Sehling*: Geschichte... 10, 13—14, 17—18, 19, 23, 36—37, 40, 11.

⁵⁶⁾ *Zwingli* egyházalkotmányára nézve l. *Rieker*: Grundsätze... 3—4. 11. a jegyzetben (1—12. pont alatt.) a különböző kantonok egyházalkotmányát; *Gareis und Zorn*: Staat und Kirche in der Schweiz (2. kötet, 1877—78.)

⁵⁷⁾ *Zwingli* szerint a gyülekezetnek a lelkészválasztásnál csak annyi joga van, hogy a lelkész beiktatása alkalmával megkérdezzék tőle, nincs-e kifogása a beiktatandó lelkész ellen? Ma már nagy változás észlelhető ezen a téren is.

⁵⁸⁾ *Kálvin* nem ismerte személyesen a nála jóval idősebb *Luthert*, de nagyon tisztelte. *Bredt*: Kirchenrecht, I. 204—205 11.

Tan és szervezet teljes összhangra törekszik nála. Bár egyházi eszményeit nem tudja Genfben teljes mértékben megvalósítani, nagy része van abban, hogy azok különösen a francia és a skót református egyházak világában valóra válhattak.

Mint *Rieker* is hangoztatja, a református és evangélikus egyházalkotmány annyira ellentétes alapokon nyugszik, hogy még unió esetén sem egyesíthetők, hacsak vissza nem lép az egyik a másik javára.⁵⁹⁾ *Stahl* is *Die lutherische Kirche und die Union* c. könyvében több fejezetben tárgyalja a református és evangélikus egyházalkotmány közt mutatkozó különbségeket. Azt is meg lehet állapítanunk, amire több egyházjogász is hivatkozik,⁶⁰⁾ hogy a református egyházalkotmány, különösen a XIX. század folyamán, föltűnő hatást gyakorolt az evangélikus egyházalkotmány fejlődésére. Ezt a hatást elsősorban a presbitériumokkal és a zsinatok keletkezésével kapcsolatban figyelhetjük meg. A negyvenes évektől a hatvanas évekig Németország evangélikus egyházaiba is bevezetik ezeket fokozatosan.⁶¹⁾

Viszont a református egyházalkotmány sem maradt egészen érintetlen evangélikus hatásoktól. Az evangélikus egyháznak ama tana, hogy az egyházban három rend van: a felsőség, az egyházi tisztviselők, meg a nép — több helyütt és több ízben próbált a református egyház világába is behatolni, de seholsem tudott tartósan gyökeret verni. A református egyházban ugyanis a felsőbbség nem mint az egyház külön tényezője,

⁵⁹⁾ Grundsätze... 169. l. Ennek 3) jegyzetében hivatkozik arra, hogy *O. Mejer* egyházjogának harmadik kiadásában: *Lehrbuch des deutschen Kirchenrechts* (1869.), 243. l. már jóval előbb kijelentette, mennyire hiábavaló kísérlet lenne, ha a kétféle alapelvet elméleti összhangba próbálnák hozni.

⁶⁰⁾ *Sehling*: *Geschichte*... 43. l. *Rieker* is azt mondja: Tagadhatatlan, hogy a református alkotmány volt a minta a modern evangélikus egyházalkotmányok kialakulásánál. *Grundsätze*... 171. l.

⁶¹⁾ Amikor ezt teszik, nem a Szentírásra és az Ókeresztyén egyház példájára hivatkoznak, hanem gyakorlati szempontokra. Azt hozzák föl indító okul, hogy a nép értékesebb elemelt be kell vonni az egyház-igazgatásba. A helyzet azonban az, hogy a modern presbitériumok már nagyon eltérnek az eredeti presbitériumoktól, amelyek a középkori egyházkormányzat helyére léptek és a zsinatokkal együtt igazi egyházkormányzó szervek voltak, míg a modernek már nem tekinthetők ennek. Ebből *Rieker* azt a következtetést vonja le, hogy a református és evangélikus egyházalkotmány közt olyan kiegyenlíthetetlen ellentét van, hogy ezt a presbitériumok szervezésével sem lehet eltüntetni. *Grundsätze*... 167—168. ll. *Ch. Schüle* is rámutat erre *Die Grundriegen des reformierten Kirchenrechts* c. munkájának 82—86. ll., ahol részletesen ismerteti *F. Brandes*: *Die Verfassung der Kirche nach evangelischen Grundsätzen* (Eilberfeld. 1867) c. kétkötetes munkáját.

hanem — amennyiben az egyház tagja — mint a többiekkel egyenlő elbírálás alá eső vesz részt az egyház életében, ha magáról a fejedelemtől lenne is szó.⁶²⁾ Az ilyen vegyes egyházalkotmányok közül a rajna-westfáliai a legérdekesebb. E közt meg a többi modern egyházalkotmány közt nagy különbség van. Itt a református elem az uralkodó, minthogy a hívek többsége református.

Az *independentizmussal* és a vele közeli rokonságban álló *kongregacionálizmussal* kapcsolatban hangsúlyoznunk kell, hogy a református (presbiteri) egyházalkotmány nem azonos ezekkel. Jean Morely, az independentizmus első képviselője, már a XVI. század derekán azt tanította Lyonban, hogy az egyházi hivatal közösen illeti meg az egész gyülekezetet, nem pedig egyes személyeket. A gyülekezet tagjai állapítják meg az egyházban szükségessé váló rendelkezéseket, minden zsinattól, egyházközségi vezetőségtől és bármiféle egyházi hivataltól függetlenül. Az egyházi felsőbbiséget, vagy az egyháztanácsot megillető egyházkormányzat helyett a teljes függetlenséget vallja. Ezzel egyesületi-jelleget ad az egyháznak és a népszuverénitás elvét, ezt a természetjogi elemet, viszi bele már századokkal előbb az egyházjog világába, ahová ezek a gondolatok csak a XVIII. század folyamán, az ú. n. fölvilágosodás nyomán nyomulnak be.

A kongregacionálizmus Robert Browne norwichi lelkész nevéhez fűződik. Browne angol puritán körökből való és 1580-ban alapította Norwich-ban az első kongregacionálista gyülekezetet. Ez az egyházi típus a kongregacionálista Cromwell uralma alatt, a XVII. század második felében, nagyon elterjedt. A restauráció visszaszorította, sőt üldözte. Hívei az üldözések elől Amerikába, New Englandba zarándokoltak. Ott alapítottak gyülekezeteket.⁶³⁾ A kongregacionálizmusnak az az elve, hogy minden gyülekezet igazi és független egyház, melynek egyedül Krisztus a Feje. Szintén elveti a zsinatot, mint az independentensek.

A gyülekezeti elv a református egyházban született meg. Az independentizmus és kongregacionálizmus ennek az elvnek már nem csupán következetes keresztülvitele, de egyenesen túl-hajtása. Az independentizmus és kongregacionálizmus gyökérszálai tehát a kálvinizmusba nyúlnak, de nem azonosak azzal. Az independentensek és kongregacionálisták szerint Isten csak

⁶²⁾ *Rieker*: Grundsätze... 185—186. II.

⁶³⁾ A kongregacionálizmusra vonatkozólag I. Williston Walker: *The Creeds and Platforms of Congregationalism* (Newyork, 1893.). Az amerikai kongregacionálizmus történetét ugyancsak 5 irta meg: *A History of the Congregational Churches in the U. S. A.* (Newyork, 1894., az American Church History Series III. kötete).

gyülekezetet alapított, így más területre nincs is szükség országa megvalósításához. A gyülekezet senki másnak nem tartozik felelősséggel, csak Krisztusnak, az egyház Urának. Az egyházi hivatalokat csak gyakorlati szükségnek tekintik, nem pedig isteni rendelésből származóknak. Egy újabb kongregacionalista alapelv-gyűjtemény 1865.-ből már egyenesen kimondja, hogy a gyülekezet, a helyi egyház a maga hatalmát és tekintélyét egyenesen Krisztustól származtatja, így semmi más külső vagy felső egyházi kormányzatnak nincs alávetve.⁶⁴⁾

A minden egyházi hivatalt megszüntető independentizmus és kongregacionalizmus nyilvánvalóan ellentétben állanak a református egyházjogi alapelvekkel, amikor azt tanítják, hogy az egyházjog a hívek közmegegyezéséből áll elő. Ezzel társulati-jelleget adnak annak. A református egyházjog azt tanítja, hogy a gyülekezet és az egyházi hivatal egyidőben keletkeznek, így valósággal meglévő hatalom gyakorolja a jogot, tehát az egyházjog nem társulati jog. Az independentizmus és a kongregacionalizmus különösen az amerikai egyházakra nyomta rá egyházalkotmányi jellegét. A baptisták és unitáriusok fogadták el leginkább az independens-kongregacionalista szervezetet.⁶⁵⁾

A reformáció egyházainak alkotmányai — eltéréseik ellenére — több rokonvonást mutatnak. Ezek egyfelől egyházszervezetik, másfelől a lekipásztorokról való felfogásuk, végül az egyház és állam egymáshoz való viszonya terén észlelhetők.

Az *egyházszervezet* terén öt közös vonást figyelhetünk meg: különbséget tesznek a látható és láthatatlan egyház közt, az alkotmány alapjául a Szentírást fogadják el, az egyházszervezet alapjául a gyülekezetet tekintik, egyház csak ott van, ahol Isten ígéje hirdettetik, végül az egyházak egy nemzet keretén belül keresik egymással a kapcsolatot.

Reformátoraink látják, hogy az egyház egysége csak a minden korszak minden hívőjét egyesítő *láthatatlan* egyházban valósul meg. Bár *Luther* még erre a láthatatlan egyházra fordította figyelmét, neki is el kellett fogadnia a *látható* egyház fogalmát, de nem mint a láthatatlan egyház ellentétét, hanem mint két kört ugyanazzal a középponttal. A körök közül — természetesen — a látható a nagyobb.⁶⁶⁾

A reformáció egyházi megegyeznek abban is, hogy a *Szentírást* nemcsak a hitélet világában, de az egyházszervezet

⁶⁴⁾ *Bleker*: Grundsätze ... 84. 1.

⁶⁵⁾ *Bleker* is rámutat, hogy az independentizmus és kongregacionalizmus a baptizmussal együtt a kálvinizmus balábrányát alkotják. Grundsätze ... 56. 11.

⁶⁶⁾ *Schling*: Geschichte ... 3—4. 11.

terén is szabályozónak ismerik el és a pápai tekintélyt meg a hagyományokat elvetik. Azt vallják, hogy az egyháznak Krisztuson kívül nincs más feje: Ő az egyetlen Főpásztor.

Krisztus viszont azt ígérte, hogy „ahol ketten vagy hárman egybegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük” (Mát. 18:20). Ebből, úgyszintén abból, hogy Krisztus az egymásközt megegyezni nem tudó atyafiak közt a gyülekezetet ismeri el döntőbírónak (a 17—18. versekben), reformátoraink azt a következtetést vonják le, hogy a Krisztus nevében összejövő *gyülekezet* minden jognak és hatalomnak a forrása, a Krisztus nevében egybegyülekezés a gyülekezetet létesítő, formáló erő. Enélkül sem gyülekezet, sem egyház nincs. Krisztus ilyen gyülekezet elé utalja az egyházfegyelem gyakorlását. A reformáció egyházai kisebb-nagyobb mértékben csaknem mindig közösségre bízzák az egyház kormányzását, nem pedig egy emberre, aki könnyen tévedhet.

Mivel egyház csak ott van, ahol Krisztus is jelen van ígéjével és Szentlelkével, ahol pedig Krisztus jelen van, ott *ígéjének* is *hirdettetnie kell*, a reformáció egyházai szerint az igaz egyház legelső ismertető jele az, hogy benne Isten ígéje hirdettetik. Ehhez járul a másik ismertető-jel, hogy benne a sákramentumokat Isten ígéje szerint szolgáltatják ki.

Végül, bár a Krisztus nevében egybegyűlt gyülekezet már önmagában is befejezett egyház, az egyházak mégis keresik egymással a kapcsolatot. Ez a közösség a reformáció egyházainak felfogása szerint nem lépheti túl a jogilag, nyelvileg, lelkiileg összetartozó közösség, vagyis egy *nemzet* határait. Ez veszélyeztetné a lelki egységet, ezért egy nemzet keretén belül egyesítik az egyházakat. Ekként az ország határa egybeesik az egyház határával. Így keletkeznek az országos egyházak.⁶⁷⁾

A reformáció egyházai közt a másik közös vonást a *lelképásztorokról vallott felfogásukban* találjuk. Ez két irányban: egyfelől az egyetemes papságról, másfelől a lelképásztorok egyenlőségéről vallott nézetükben mutatkozik.

Amíg a római egyház áldozó papoknak tekinti a maga lelkészeit és külön testület: a klérus tagjaivá teszi őket, az evangéliumi egyházak az *egyetemes papság* elvét vallják, az I. Péter 2:9. alapján: „Ti pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való nép vagytok, hogy hirdessétek Annak hatalmas dolgait, aki a sötétségből az Ő csodálatos világosságára hívott el titeket.” Mindenki önmagának papja és Istennel kapcsolatban önmaga munkálja üdvösségét.

⁶⁷⁾ Ebből fejlődik ki a német evangélikus világban az a téves gondolat, hogy egy országban csak egy vallás létezhetik csupán, ahol az egységet megtestesítő uralkodó akarata érvényesülhet csak. *Schling-Geschichte*... 19. l.

Isten és ember közt Krisztuson kívül nincs szükség más közvetítőre. Az apostoli utódlással, az apostolica successio-val szemben a reformátorok a valóságos utódlást hangoztatják: a hívek életük szentségével, belső elhívásukkal, tisztaságukkal lesznek az apostolok utódai. Az egyetemes papság nem jelent egyetemes prédikátorságot is, vagyis hogy a gyülekezetben bárki hirdetheti Isten ígését: inkább az egyetemes áldozópapságot jelenti. Az Ótestamentum világában a pap az, aki helyreállítja a kapcsolatot Isten és ember közt. A tiszta evangéliumi felfogás szerint egy papunk, egy közbenjárónk van csak: Krisztus. Ő állította helyre a kapcsolatot Isten és közöttünk. Mindenki annyiban válik pappá, amennyiben része van Krisztusból. Az evangéliumi világban nincs többé áldozat: Krisztus a kereszten bemutatta egyszeri tökéletes áldozatát, így kivülről nincs más áldozópapunk. Hálaáldozatot bárki bemutathat, aki Krisztusé.⁶⁰⁾

Az egyetemes papság elve ellenére, kezdetől fogva belátta minden evangéliumi egyház, hogy képzett lelkipásztorokra, egész életüket Isten országának szolgálatára szentelő emberekre is szükség van. Érezték a tanítói hivatal szükségességét. Ma már csupán néhány szekta tartja ezt szükségtelennek és hirdeti, hogy mindenki taníthat a gyülekezetben. A tanítói hivatal szükségességét elismerő egyházak sem tekintik ezt méltóságnak, hanem csupán hivatalnak: a lelkipásztorok Isten szolgálói, eszközök az Ő kezében. A hívek, mint az egyetemes papság tagjai, meg a lelkipásztorok közt nincs rendi vagy rangbéli, csak hivatásbéli különbség. A lelkipásztorok is egyenlők.

A harmadik terület, ahol az evangéliumi egyházak többé-kevésbé közös vonásokat mutatnak, az *államhoz való viszonyuk*. A reformátorok belátják, hogy sem az egyház nem uralkodhatik az állam fölött, sem az állam nem igazhatja le az egyházat. Mind az egyház, mind az állam ugyanannak az emberi életnek kétféle megnyilvánulása. A kettő közt csupán Isten szolgálata terén fejlődhetik ki nemes verseny.

Ezek a közös vonások nem egyformán érvényesülnek a különböző evangéliumi egyházakban, több vonatkozásban épen ez magyarázza külön egyházakká tömörülésüket.

⁶⁰⁾ *Sztárai* népszerűsítette nálunk először nagy erővel drámájában: *Igaz papság... az egyetemes papság gondolatát.*

IV. A REFORMÁTUS EGYHÁZALKOTMÁNY JELLEGZETES VONÁSAI

(A református egyházalkotmányának a többiektől eltérő vonásai. Az egyház fontossága a reformátusoknál. Két fő alapelv: az alaki [írásszerűség] és a tartalmi [Krisztus egyház-fősége]. Egyéb jellemző vonások.)

A református egyház az egyházszervezet terén is eltér a reformáció többi egyházaitól. Egyházalkotmánya világában is több jellegzetes, a többitől eltérő vonást mutat. A reformáció eszméje gyorsan, liturgiája már lassabban, egyházszervezete pedig még lassabban bontakozott ki. A reformátoroknak kezdetben nem volt kifejezett egyházalkotmány-eszményük. Minden gondjukat a római egyházzal szemben mutatkozó tanbéli különbségek foglalták le. *Sehling* szerint *Luther* nem akarta egyházszervezeti elgondolásait kötelezővé tenni. Ellensége volt az egyformaságnak, bár a rendtelenségnek sem volt barátja.⁹⁹⁾ *Rieker* rámutat arra, hogy csak a kálvinizmust jellemzi az egyházalkotmány kérdései iránt fokozottabb érdeklődés. *Kálvin* a látható egyház iránt általában nagyobb érzékkel bír, mint reformátortársai. Ez az egyházalkotmány kérdései terén is kitűnik. Határozott érzéke van a rend és a törvényszerűség iránt, viszont határozott ellenszenv él benne minden önkény és törvénynélküliség ellen. Felfogása szerint csak az a rendes egyház, amelynek rendezett alkotmánya van és amelyben rendezett viszonyok uralkodnak. Ezért beszél az *Institutio*-ban is többször az egyház „helyes berendezéséről,” az egyház „igazi kormányzásáról” (IV, 6:1. stb.). Csak az ilyen alkotmánnyal bíró egyház valósíthatja meg Isten országát a földön.

A református egyházak számára nem mellékes kérdés az egyházalkotmány, mint az evangélikusok számára. Ellenkezőleg: *a helyes egyházalkotmány az igaz egyháznak szinte egyik ismertető jele, nota ecclesiae.* Ezért tartalmaz csaknem minden református hitvallás egyházalkotmányi alapelveket is.¹⁰⁰⁾ Míg az evangélikus egyház számára az alkotmány csak mellékes kérdés, adiaphoron és csupán emberi mérlegelés tárgyát képezi, addig a református egyházban ennek is a Szentírásón kell ala-

⁹⁹⁾ *Geschichte* ... 5. 1.

¹⁰⁰⁾ *Grundsätze* ... 89—91. 11.

pulnia. *Achelis*, a neves német gyakorlati theológus, szerint is „az egyházalkotmány és egyházkormányzás alakulásának nincs semmiféle vallási forrása... ez is történetileg alakult ki és a célszerűsége alapján. Az egyházalkotmány és egyházkormányzás nem hitcikk. Az evangélikus egyházra nézve lényegileg mellékes, hogy ki uralkodik fölötte és kiktől veszik az őt kormányzókat hatalmukat.”⁷¹⁾ Ezzel szemben a református egyházban mindennek a Szentírásnak kell alapulnia. Míg a református egyházban azért kellenek presbiterek, mert a Szentírás szerint az őskeresztények egyházában is voltak ilyenek, az evangélikus egyházban nem ezért választanak presbitereket, hanem célszerűségi okokból.

R. Sohm, a kiváló német egyházjogász, egyike azoknak, akik legjobban behatolnak a református egyházalkotmány lényegébe. Egyházjogának a református egyház alkotmányáról írt részében⁷²⁾ a református egyházfogalom vizsgálásával kezdi és is fejtegetéseit. Ebből az egyházfogalomból vezethető le az is, hogy a többi reformátorral szemben miért tartja *Kálvin* olyan fontosnak az egyházat és annak alkotmányát? Ha az egyház Istentől az örök életre kiválasztottak társasága, nem lehet mellékes számára, hogy mi az egyház. Világos az is, hogy ebben a társaságban: Krisztus testében rendnek kell lennie, Isten ígéjének kell a rend legfőbb irányítójának és magának Krisztusnak az egyház egyedüli Urának lennie.

Kálvin és a reformátusok valóban fontosnak tartják az egyházat. Azt vallják róla, hogy egyedül ebben nyerhetünk bűnbocsánatot. A római egyház „egyedül üdvözítőnek” vallja magát. Azt tanítja, hogy az egyházon kívül nincs üdvösség: extra ecclesiam non est salus. Ezt *Kálvin* is hangoztatja, de a láthatatlan, nem pedig a látható egyházzal kapcsolatban. Ebben mutatkozik a nagy különbség a római egyház tanával szemben.

Kálvin és a reformátusok nagy fontosságot tulajdonítanak a helyes egyházfogalomnak is és az ezzel kapcsolatos tévedések elkerülésének, pl. annak, hogy csak az az egyház, ami mocsoktalan. Nagy fontosságot tulajdonítanak annak is, hogy az egyház jól, helyesen, törvényesen, igazságosan, igazán, szentül kormányoztassék. *Rieker* több helyet idéz *Kálvin* műveiből, melyek ezeket a kifejezéseket tartalmazzák: *ecclesiae rite constitutae* (szabályszerűen szervezett egyházak), *legitima ecclesiae facies gubernatio* (az egyház törvényes arca, kormányzata), *iustum verum ecclesiae regimen* (az egyház igazságos, igazi kormányzata), *ordo et regula christianismi* (a kereszténység rendje és szabálya), *tota sacra ecclesiae administratio* (az egyház egé-

⁷¹⁾ Lehrbuch der praktischen Theologie c. tankönyvében (II. kiad., 1898.), II. kt. 529. l.

⁷²⁾ Kirchenrecht, (1921) I. kt. 634—657. ll.

szen szent igazgatása), le vray orde de l'Église (az egyház igazi rendje). A francia reformátusok szerint is csak az église dressée ou établie, a rendezett vagy jól szervezett egyház az igazi egyház. A Gall Hitvallás XXVI. cikke is az egyház igazi rendjéről beszél, melyről a XXV. cikk azt mondja, hogy annak szentnek és sérthetetlennek kell lennie.⁷⁵⁾

A református egyházalkotmányának éppen egyházfogalmából folyólag a maga egészében csak a *Szentírás*on lehet fölépülnie és abban Krisztuson kívül senki másnak nem szabad uralkodnia! Ez a két vonás a ref. egyházalkotmányának legjellegzetesebb, azt a többi egyházalkotmányoktól élesen megkülönböztető vonása. Az első az abszolút írásszerűség. Ez az ú. n. alaki alapelv. A második Krisztus abszolút egyeduralma. Ez az ú. n. tartalmi alapelv.⁷⁶⁾

A református egyházalkotmány *alaki alapelve*, az *abszolút írásszerűség*⁷⁷⁾ azt jelenti, hogy csak az az egyházalkotmány helyes és igaz, amelyik Isten ígésén alapul és az őskeresztyén egyház szervezetével megegyezik. Ezt írja *Kálvin* is a *Farel*-hez 1541. szeptember 16-án intézett levelében.⁷⁸⁾ Az őskeresztyén egyház szervezetre nem azért hivatkozik ismételten *Kálvin*, mintha a külön jogforrás lenne az egyházalkotmány számára, hanem csupán azért, hogy megmutassa, miszerint helyesen értelmezi a Szentírást, minthogy ugyanúgy volt megszervezve az őskeresztyén egyház is, amelyet pedig azok szerveztek, akik részben még saját filiákkal hallották Krisztus szájából az ígét, vagy akik maguktól az apostoloktól tanulták az egyház helyes szervezésének módját. Mint *Bredt* is rámutat⁷⁹⁾, az őskeresztyén szervezet Istentől előírt példa. Az őskeresztyéneknél emberi gondolatok még semmi szerepet nem játszottak: Isten ígéje volt számukra az egyedüli zsinórmérték. A Szentírás az egyedül kötelező norma *Kálvin* egyházalkotmánya számára is.

⁷⁵⁾ *Rieker*: Grundsätze 91. l.

⁷⁶⁾ L. erről e sorok írójának A tiszta református egyházalkotmány fontossága és ismertető jelei c. tanulmányát a Szentpéteri Kun Béla Emlékkönyvben. (Debrecen, 1946.) 278—292. ll.

⁷⁷⁾ L. erről. J. V. *Bredt*: Kirchenrecht, I. 75. l. és K. *Barth* előadását: Das Schriftprinzip der reformierten Kirche. Megjelent a Zwischen den Zeiten 3. füzetében, 1925.

⁷⁸⁾ Expositio non posse consistere ecclesiam nisi certum regimen constitueretur quale ex verbo Dei nobis praescriptum est et in veteri ecclesia fuit observatum. Opp. XI. 281. l. A Gall Hitvallás XXIX. cikke is azt mondja, hogy az igaz egyházat, azt gondoljuk úgy kell kormányozni, mint azt Krisztus Urunk rendelkezte...: „Quant est de la vraye église, nous croyons, qu'elle doit estre gouvernée selon la police que notre Seigneur Jesus Christ a établie...”

⁷⁹⁾ Kirchenrecht, I. 208. l.

Az abszolút írasszerűségnek nem mond ellene az a körülmény sem, amit többen megfigyelnek a kálvinizmussal kapcsolatban, hogy a Szentírás mellett az észszerűségre is szeretnek hivatkozni. *Kálvin* is többször érvel az észszerűséggel. *Sohm* is megállapítja, hogy a református alap gondolatok a fölvilágosodás nézeteivel rokonságban állanak.⁷⁹⁾ Ez az észszerűségre való hivatkozás szintén csak olyasféle szerepet tölt be a reformáció egyházainak világában, mint az őskeresztény egyházalkotmányra való hivatkozás. Csak azt jelenti, hogy az egyházalkotmánynak a Szentírásból vett alapelvei az Isten-adta józan ész követelményeivel és tanácsaival sem állanak ellentétben. Az észszerűségre hivatkozás sem állhat ellentétben a Szentírás világos parancsaival és alapelveivel. Az ész nem jogforrás, hanem támogató érv az írasszerűségből vont következtetések helyes- sége mellett.

Az írasszerűség *abszolút döntő fontosságú* a református egyházjog számára. Isten ígéje minden szó, mellyel Isten hozzánk küldött Szent Fia, az Úr Jézus Krisztus kinyilatkoztatja magát. *P. Carnegie Simpson*, az oxfordi egyetem neves egyháztörténet tanára, is rámutat arra, hogy az evangéliumi élő egyház úgy tekint a Szentlélek Istenre, mint a hitnek legfőbb tekintélyére, aki mindig beszél a Szentírás ígésén keresztül és fölfedi számunkra az abban levő igazságokat. Nem a Biblia maga teszi ezt, hanem a Lélek, aki az Ígében és az Ígéből szól hozzánk. A Lélek nem csupán az egyes emberhez, hanem a hívek közösségéhez is beszél.⁸⁰⁾

A reformátorok közül már *Zwingli* és *Bullinger*, de különösen *Kálvin* hangoztatja, hogy az egész emberi életet Isten ígésének kell irányítania, hogy a világon minden Isten dicsőségét szolgálja. A legtávolabbról sem akarjuk ezzel azt állítani, mintha *Luther* nem hivatkozott volna ismételten a Szentírásra. Az ő frataiban is számos utalást találunk a Szentírásra, de nála. még inkább XVI. századvégi követőinél a Szentírásra hivatkozás még nem abszolút érvényű. Az evangélikusok számára mindaz szabad, amit Isten nem tilt ígésében, a reformátusok mind a parancs, mind a tilalom szempontjából egyedüli zsinórmértéknek tekintik a Bibliát. Ezért rekesztették ki az egyházból mindazt, amit az Ige nem parancsol. Ezért hagyták el pl. a skótok is a Bibliában nem említett ünnepeket.

A református egyházalkotmánynál csak az döntő, amit Isten ígéje rendel, még az sem számít, hogyan fejlődött ki valami történelmileg. Az írasszerűség minden meglévő intézménynek és minden tervbevett újításnak egyedüli alapja. A református egyházak számára a Szentírás az egyház igazi tör-

⁷⁹⁾ Kirchenrecht, I. 697. 1.

⁸⁰⁾ Church Principles (1923), 136—138. II.

vénykönyve, mely az egyház kormányzás minden kérdésére elegendő útmutatást tartalmaz. El *Choisy*, a genfi egyetem volt egyháztörténetprofesszora, rámutat a Genfben Kálvin idejében uralkodott theokráciáról írt munkájában egyfelől arra, hogy Kálvinnak a fennálló viszonyokhoz való alkalmazkodásánál egyetlen zsinórmértéke volt: Isten ígéje. Az volt a fő törekvése, hogy egyház és állam egyaránt és az egész emberi élet az Ígében kijelentett örök isteni törvény hatalma alatt álljon és folytassa minden munkáját. Ebben az értelemben használja *Choisy* Kálvinnal kapcsolatban a „bibliokrácia” szót²⁰), másfelől rámutat arra, hogy „Kálvin theokratikus rendszere a Szentírás jogi fölfogását is magával hozza. A szentiratokat úgy tekinti, mint dekrétumok gyűjteményét.” (257. l.) Általában a Biblia a református ember számára Istennek kódexe, amely a kiválasztottak magán- és társaséletét szabályozó összes törvényeket és rendelkezéseket tartalmazza.

Kálvin theológiájának alapja az emberhez folyton beszélő Isten, ki mindazt tudtunkra adja ígében, amire szükségünk van. Ezért szerinte az egyház törvényeinek is Isten ígéje a normája. Ahol Isten ígéje érvényesül, ott megvalósul Isten országa, ezért az egyháznak minden törvényét Isten ígéhez kell szabnia. Az *Institutio* IV. könyvében a 3, 4, 5. fejezetben szól az egyházkormányzás bibliai alapjairól. Az *Institutio* számos helye szól Isten ígéről. Csak a fontosabbakat említjük: az egyház alapja és fundamentuma a Szentírás (I, 7:24, IV, 2:1.); az egyház semmitsem taníthat, amit nem az Úrtól vett (IV, 8:1—4, 8, 9.); Isten sohasem jelentette ki magát másképp, csak a Fiú által (IV, 8:5.); az egyház tévelyeghet, ezért nem kell és nem lehet semmitsem az apostoli íratokhoz tenni (IV, 8:13, 14—16.). Az *Institutio* hivatkozik arra, hogy a római egyházon belüliek Isten ígében kívül helyezik az egyház tekintélyét, míg mi ahhoz kötjük. A rómaiak azt állítják, hogy az egyház Isten ígéje nélkül is kormányozható; emlegetik azt, hogy Krisztus is mondotta: „Még sok mondanivalóm van hozzátok, de most el nem hordozhatjátok” (Ján. 16:12.); ezeket ők megszokásból fogadják el. Velük szemben hivatkozik *Augustinus* mondására: „Mivel az Úr elhallgatta, melyiktünk mondaná, hogy ez vagy az így van, vagy ha mondani merészelné, mivel bizonyítaná be?” (IV, 8:13, 14.)

Kálvin az emberi rendelkezések közül is csak azokat helyesli, amelyek részben isteni tekintélyen alapulnak, részben a Szentírásból elvontak s így teljesen isteni eredetűek. A térdhajlítás pl., ami ünnepélyes imádságokról használatos, emberi is, de egyúttal isteni is.²¹) Amik Isten ígében nincsenek határozottan

²⁰) La Théocratie à Genève au temps de Calvin (Genève, 1897), 6. l.

²¹) *Inst.* IV, 10:30.

elrendelve, azokat a népek és korok szokása szerint úgy kell alkalmazni vagy mellőzni, amint az egyház szüksége megkívánja. Ezeket nem kell meggondolatlanul, sűrűn változtatnunk; imádkozzék állva az, aki betegsége miatt nem tudja térdét hajlítani. Cívódásokat idézne elő, ha mindenki megváltoztatná a közre vonatkozó rendelkezéseket.²³⁾

Ha akár az Irás értelmezése körül, akár bármiféle más kérdésben vita merül föl, egyedül az Irás igazíthat el minket.²⁴⁾

A református egyházak közül különösen az angolnyelvű egyházak ügyelnek nagyon egyházalkotmányuk írásszerűségére. A Westminsteri zsinat által alkotott Form of Presbyterian Church Government (a presbiteri egyház kormányzati módja) is a Bibliára hivatkozással támasztja alá egész szervezetét. Nemcsak a lelkipásztorok, tanítók, kormányzó vének és diakonوسok tiszttségét, de az egyházmegyék és zsinatok szervezését is bibliai idézetekkel erősítik meg. Lelkészeik és kormányzó véneik beiktatásánál kérdést intéznek hozzájuk, hogy Isten ígében alapulónak tartják-e a presbiteri egyházszervezetet?²⁵⁾

²³⁾ Inst. IV, 10:30—31.

²⁴⁾ Erről az I. Helvét Hitvallás ezt mondja: „A Szentírás magyarázata abból veendő, hogy önmaga legyen magának magyarázója, a szeretet és hit szabályát szerint” (De interpretatione Scripturae). A II. Helvét Hitvallás azt mondja erről: „Hitbeli dolgokban nem ismerünk el más bírót, egyedül Istent, ki a Szentírásban kijelenti, mi az igaz, mi a hamis, mit kell követnünk, mit kell kerülnünk. Eszerint mi csak lelkiakban gondolkodó embereknek Isten beszédéből merített nézeteibe nyugszunk bele” (II. rész, 3.). A Skót Hitvallás ezt mondja a Szentírás magyarázatáról: „Midőn a Szentírás valamelyik pontjának vagy mondatának helyes értelme fölött, vagy az Isten egyházában valamely vizsgálásnak a helyrehozatala felől vita támad, nem annyira azt kell figyelembe vennünk, hogy mit mondtak, vagy mit tettek mi előttünk az emberek, hanem inkább azt, hogy mit mond a Szentlélek a Szentírás egész szellemével egyezőleg, mit tett Krisztus maga és mit parancsolt, hogy tegyünk? ... Ha tehát valamelyik egyházi tanítónak vagy zsinatnak a magyarázata Istennek az Irás bármely más helyén található világos ígéjével ellenkezik, bizonyos, hogy az a magyarázat nem a Szentlélek szelleme és értelme szerint való” (Confessio Scotiana, I. 18.). A Westminsteri Hitvallás, a Puritánok Hitvallása ezt mondja: „A Szentírás magyarázatának csálhatatlan szabálya maga az Irás. Valahányszor valami vitás kérdés támad az Irás valamelyik helyének igazi, helyes értelme fölött, (márpedig az csak egyetlenegy lehet, nem pedig sokféle), más, világosabban szóló helyekből kell azt kikutatnunk és megismer-nünk.” (Libri Symb. Puritanorum, 2.).

²⁵⁾ Ezt rendelte el pl. a skót egyház nagygyűlése már 1711.-ben, hasonlóképen mai szabályrendelet-gyűjteménye (Practice and Procedure in the Church of Scotland, 521. l.), úgyszintén az Amerikai Egyesült Államokbeli presbiteri egyház törvénykönyve (The Form of Government, 362. l.), az Egyesült-Államok presbiteri egyházának törvénykönyve (Book of Church Order, 69. l.) stb. is.

A református egyházalkotmány *tartalmi alapelve Krisztus egyedüli uralma az egyházban*. A református egyházalkotmány világában nincs más, ehhez hasonló uralkodó gondolat, mint Krisztus királyi uralma az egyházban. Ezt az angolnyelvű egyházak „Headship of Christ”-nak, Krisztus főségének nevezik. Ez az alapvető gondolat teljes törvényszerűséggel következik a református egyházfogalomból. Ha az egyház Krisztus teste, abban csak Krisztus lehet a Fő, ha Isten országa a földön, abban senki más nem uralkodhatik, csak Krisztus. Ha emberek gyakorolnak hatalmat az egyházban, ezzel megkisebítik Krisztusnak, mint az egyház egyetlen Urának és Fejének hatalmát és tisztségét. Az Újtestamentum alapgondolata, koncepciója is ez: mi Krisztus teste vagyunk, Ő pedig a mi Fejünk. „Őt tette mindeneknek föltötte az anyaszentegyház fejévé, mely az Ő teste, teljessége őnéki” (Ef. 1:22—23.), „az igazságot követvén szeretetben, mindenestől fogva nevekedjünk abban, aki a Fej, a Krisztusban, akiben az egész test... mindenegyes tagnak mértéke szerint való munkássággal teljesíti a testnek nevekedését a maga fölépítésére szeretetben” (Ef. 4:15—16.). Krisztussal, a szegelytkövel való közösségben Krisztus a Fő, az emberek a tagok. A szentek közössége mint fej és tagok vannak egybekötve. Nem önmagában és önmagáért szent, hanem a Vele való közösség folytán (Csel. 4:11—12, I. Kor. 3:11, Ef. 2:20.). Krisztus uralma helyére nem szabad emberek uralmát tenni, mert már Essaiásnál is megmondta: „En vagyok az Úr... és dicsőségemet másnak nem adom” (42:8).

Krisztus egyedüli uralma az egyházban egyfelől pozitív, másfelől negatív értelemben veendő. *Pozitív értelemben azt jelenti, hogy az egyházban biztosítani kell Krisztus egyedüli uralmát; negatív értelemben pedig azt, hogy az egyházból minden emberi uralmat ki kell rekesztetni.*

Krisztus egyházfő-voltának gondolata az evangélikus egyháztól sem idegen, de az evangélikus theológusok tanítása szerint ez csak a láthatatlan egyházra vonatkozik és arra, hogy a pápa nem lehet isteni jogon a látható egyház feje, emberi jogon azonban lehet valakinek magasabb állása a látható egyházban. Az ezzel a hatalmával kapcsolatban nem hivatkozhatik isteni jogra és nem érvényesítheti azt az evangélium megdöntésére. Így a fejedelmek is bírhatnak az egyházban hatalommal: ez nemcsak természetes, de Istennek is tetsző dolog. Ezt arra alapítják, hogy Krisztus nem uralkodik közvetlenül egyháza föltt.²⁴⁾ Tiszta református állásponton ez az okoskodás nem állhat meg, mert ha Krisztus az egyház Feje, bárkinek a látható egyházban viselt magasabb tiszte összeférhetetlen Krisz-

²⁴⁾ Joh. Gerhard evangélikus dogmatikus szerint „Christus ecclesiam suam non regit immediate” (Locl communes, XIII., 272. l.).

tusával. Bármiféle emberi uralom megszünteti az egyházban Krisztus egyházfőségét.⁸⁶⁾ A tiszta református fölfogás Krisztus egyházfő-voltát nem csupán vallási és erkölcsi értelemben, de *jogi és politikai* vonatkozásban is vallja. Az egyháznak nemcsak a mennyben, de itt, a földön is csak Krisztus egyházfősége alatt lehet élnie.

Kálvin azt tanítja, hogy *Krisztus ma is itt van egyházában és annak egyedüli Feje*. Fejedelemsége alatt mindannyian szoros összeköttetésben vagyunk egymással a részéről előírt rend és kormányzási forma szerint. Feltűnő méltatlanságot követnek el tehát Krisztuson akkor, amikor egy embert akarnak az egész egyház élére állítani azzal az ürüggyel, hogy ez nem lehet fej nélkül. Mert Krisztus a fő... (Ef. 4:15). Pál kivétel nélkül minden halandót egy testbe foglal, a fej tisztét és nevét viszont egyedül Krisztusnak hagyja meg. Minden egyes tagnak biztos mértéket és szigorúan megállapított tisztet tulajdonít, hogy így a kegyelem tökéletessége és a legfőbb kormányzó hatalom is egyedül Krisztusnál maradjon. Krisztus mennybemenetelével megfosztott ugyan minket látható jelenlététől, de azért ment föl, hogy mindeneket betöltsön (Ef. 4:10.). Tehát most is jelen van önmaga az egyházban és jelen is lesz mindig.⁸⁷⁾ Krisztus az egyház egyedüli tanítója: őt kell hallgatnunk, mint Máté evangéliuma is figyelmeztet erre (17:5). Az Úr szolgálói semmitsem mondhatnak önmaguktól, hanem csak az Úr szájából beszélhetnek (IV, 8:2). Az egyházban nincs más helyes tanítás, csak ami Isten ígéjéhez igazodik (IV, 8:8). Az Írás is figyelmeztet erre: „Ti pedig ne hívassátok magatokat mesternek, mert egy a ti Mesteretek, a Krisztus...” (Máté 23:8.). Krisztus „tegnap és ma és örökké ugyanaz” (Zsid. 13:8.).⁸⁸⁾ Krisztus ereje által az egyház is legyőzhetetlenül és örökké megáll (II, 15:3). Semmiféle emberi gyarlóság és kísérlet nem tudja megakadályozni, hogy az egyház végeredményben mégis „ugyanaz” maradjon.

Rieker is rámutat,⁸⁹⁾ hogy a reformátorok és a hitvallások szerint is Krisztus az egyház egyedüli feje. *Zwinglinek* 1523-ból származó 67. Schlusserden-jében a 7, 9, 10, 11-ben is ezt látjuk, úgyszintén az 1538.-ból származó Berni Hittételek else-

⁸⁶⁾ Az az ellenvetés sem állhat meg *Rieker* szerint, hogy Isten atya-volta sem teszi lehetetlenné a földi atyaságot, mert a református egyházfogalom mellett a láthatatlan és a látható egyház egymásbafolyik és ami az egyikre áll, a másikra is áll. *Grundsätze*... 108. l.

⁸⁷⁾ *Inst.* IV. 6:10.

⁸⁸⁾ A középkori misztikusok is szerették „Ugyanaz”-nak nevezni, gyakran imádkoztak Hozzá, az „Ugyanaz”-hoz; Tőle, az „Ugyanaz”-tól kértek és vártak mindent.

⁸⁹⁾ *Grundsätze*... 106—108. II.

jében, az I. Helvét Hitvallás 18. cikkében. Részletesen szól Krisztusról, mint az egyház egyedüli Fejéről a II. Helvét Hitvallás XVII. részének 5. és 6. pontja: „...nevezzük Krisztus testének, mivel a hívők Krisztusnak élő tagjai, kiknek fejük Krisztus. A főnek kiváló jelentősége van a testen. Belőle árad élet a testbe, szelleme igazgatja az összes részeket, belőle jó növekedés és gyarapodás egyaránt. A testhez csakis egy fő illik. Ennélfogva nem lehet más feje az egyháznak, mint Krisztus. Mert valamint az egyház lelki test: úgy szükségképen hozzáillő, tudniillik lelki fejnek kell lenni. És nem is kormányozhatja más lélek, mint Krisztus lelke.” A Gall Hitvallás 30. cikke szerint Krisztus „az egyetlen fő, az egyetlen szuverén, az egyetlen egyetemes püspök.” A Belga Hitvallás 31. cikke szerint Krisztus „az egyház egyetlen püspöke és feje”. A Skót Hitvallás Krisztust az egyház egyedüli Fejének nevezi.⁹⁰⁾ A skót egyház második törvénykönyve (Second Book of Discipline) úgy jelöli meg Krisztust, mint egyházának egyedüli lelki Királyát és Kormányzóját, az egyház egyetlen Fejét és Uralkodóját, egyedüli lelki Királyát; „egyedül Krisztushoz illik, hogy Őt Úrnak és Mesternek hívják az egyház lelki kormányzásában”⁹¹⁾ A Westminsteri (Puritán) Hitvallás is ismételt hangsúlyozza Krisztus egyedüli egyházfőségét és királyi uralmát.⁹²⁾

Az újabb időkből származó református egyházalkotmányok közül is több nyomatékosan hangsúlyozza Krisztus királyi uralmát. Közülük több egyház egyenesen azért alakult, mert a régi egyházban nem látta eléggé biztosítva Krisztus egyedüli uralmát. Az 1843-ban alakult skót szabad egyházat, a Free Church of Scotland-ot is azért alapították *Chalmers*-ék, mert úgy érezték, hogy a régi államegyházban a patrónusok megsértették ezt az elvet. Az alapelveiket és egyházalkotmányukat tartalmazó hivatalos kátéjukban, a Catechism on the Principles and Constitution of the Free Church of Scotland-ban négy fejezet közül a második az egyház Fejéről (Head of the Church), a harmadik pedig az egyház bizonyágtételéről szól Krisztus egyházfősége mellett. Krisztus e szerint nem csupán a láthatatlan, de a látható egyháznak, sőt minden gyülekezetnek is feje. A 16. kérdésre: „Mit jelent az, hogy Krisztus a látható egyház feje?” — ezt feleli: „Azt értem, hogy ez az a királyság, amelynek Ő az egyetlen ura és törvényadója, ennek

⁹⁰⁾ „The onlie Head of the Kirk” (XVI fejezet.).

⁹¹⁾ „The onlie spirituall King and Gouvernour of his Kirk” (I. 10.), „the onlie Heid and Monarch of the Kirk” (I. 6.), „the onlie spirituall King” (I. 7.), „it is proper to Christ onlie to be callit Lord and Master in the spirituall governament of the Kirk” (I. 13.).

⁹²⁾ „There is no other Head of the Church but the Lord Jesus Christ” (XXV. 6.).

irtézményeit egyedül Ő alkotta..." Az északamerikai presbiteri egyházak is bizonyosságot tesznek Krisztus egyedüli uralmáról. Az Északamerikai egyesült presbiteri egyház törvénykönyve ezt mondja: „A Megváltó Úr Jézus Krisztus az egyháznak is Királya és Feje, Ő magasztaltatott föl arra, hogy az egyházban mindennek a Feje legyen. Annak alkotmánya, törvényei, rendeletei és hivatalai az Ő rendelkezésére állottak elő és mindezek csakis az Ő tekintélyével intézhetők.” (II. fejt. 2. pont.) Az Egyesült-Államok (déli) presbiteri egyházának alkotmánya ezeket mondja: „Jézus a Közvetítő, az egyedüli Főpap, Próféta, Király, Megváltó és az egyház Feje, önmagában egyesíti... az egyháznak minden hivatalát... Ő apostol, tanító, pásztor, szolga, püspök és az egyetlen törvényadó Cionban. Hozzá tartozik Őfelségéhez, hogy dicsőséges trónjáról kormányozza és tanítsa az egyházat Igéje és Lelke, meg az emberek szolgálata által...” (9. pont.) Az ugyancsak a múlt század derekán keletkezett svájci Vaud-kantonbeli evangéliumi szabad egyház hitvallása Krisztus uralmának fenntartásáról és alakulása okáról mindjárt az 1. §-ban ezeket mondja: „Ezek az egyházak, amelyek a kegyelem 1845. évétől a Vaud-kantonban alakultak avégből, hogy fenntartsák, megőrizték Jézus Krisztus jogait egyháza fölött, az evangéliumi szolgálat tiszteletét, a vallás szabadságát és a szert tant, a jelen aktussal egy testté tömörülnek evangéliumi szabad egyház elnevezés alatt.” 3. §-a ezt mondja: „A szabad egyház Jézus Krisztus szolgálatára és dicsőségére szenteli magát teljesen, kit egyedüli Urának ismer el...” Csaknem szószerint ugyanezt mondja a neuchâteli független egyház alkotmányának legelső §-a is: „... hogy megőrizze Jézus Krisztus szuverénitását egyháza fölött”. A genfi szabad egyház 1883/1891.-iki alkotmánya ezt mondja: „Jézus Krisztust az egyház egyedüli Urának ismeri el” (2. §.).

Krisztus minden vonatkozásban az egyház egyedüli Feje, egyedüli püspöke. *Kálvin* is rámutat, hogy *Cyprianus* is egyedül Krisztus püspökségét tartja az egyházi egység forrásának és szerinte is „egy az egyház”. Másutt arra mutat rá, hogy *Cyprianus* mindig magához a Főhöz utal minket. Abból támadnak szerinte az eretnokségek és szakadárságok, hogy nem megyünk vissza Krisztushoz, az igazság egyetlen Forrásához.”)

Az, hogy Krisztus az egyház Feje, azt jelenti, hogy Igéjével és Szentlelkével Ő kormányozza az egyházat. Voltaképen Ő az egyház törvényhozója, kormányzója, bírója. Egyedüli uralma alatt a kiválasztottak és elhívottak, egyetemes papságuk tudatára ébredve, közös vallástételük alapján beoltatnak Krisztus testébe: gyülekezetté alakulnak. Ezek mindent egyetlen Fejük: Krisztus nevében tesznek.

*) Inst. IV, 6:17; IV, 2:6.

Az igazi református egyházalkotmányban az első hely minéig üres. Azért üres, mert ember nem ülhet rá. Ez a hely Krisztusé. Ezt a gondolatot a Krisztus igazi lelkétől áthatott keresztyének különböző módon juttatják kifejezésre. Így *Zinzendorf* grófék a herrnhuti testvérgyülekezetben 1741. szeptember 16.-án és november 13.-án kimondották, hogy a testvérgyülekezet legelső őregje: „Generalälteste der Gemeinde” maga Krisztus; Krisztus a vezér: „Christus der General”. A minden esztendőben kiadott Bibliaolvasó-kalauzokban a hívek emlékezetébe idézik ezt ezeken a napokon. Az angolszász világ reformátusai viszont ezzel védelmezik Krisztus egyedüli egyházfőségének gondolatát, hogy egyházuk élére évről-évre más elnököt: moderatort választanak s annak a kezébe a gyűlésen való elnöklésen kívül semmi jogot nem adnak. Az évi nagygyűléstől a legközelebbi nagygyűlésig viszont töbtagú testületre ruházzák a kormányzást, nehogy eszébe jusson bárkinek, hogy Krisztus helyett önmagát tartsa az egyház fejének.

Az ügyeknek testileti intézési módja is Krisztus jelenlétének biztosítását célozza. Krisztus akkor van jelen a gyűléseken, ha a nevében összegyülekezők Igéjével és Szentlelkével irányítatják magukat: az Ő nevében tanácskoznak és döntenek. Ezzel elismerik, hogy voltaképen Ő a gyűlés vezetője, nem pedig a gyűlés valamelyik tagja. Ezt kívánja biztosítani és kifejezésre juttatni a gyűléseket megnyitó imádság, Biblia-olvasás és a gyűlésekkel kapcsolatos úrvacsora-vétel is. Krisztus ama kegyelmi ígéretével kapcsolatos ez, amikor a gyülekezet útján való fegyelmezés végén ezt mondja: „Ahol ketten vagy hárman egybegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük” (Mt. 18: 20.). *Krisztus csak ott van jelen a gyűléseken és Szentlelke csak ott vezet a jelenlévőket, ahol Krisztus nevében gyűlnek össze és Őt imádságban meghívják oda.*²⁴⁾ Múltán nevezhetjük ezt a bibliai verset a *református egyházalkotmány klasszikus locusának*. Ezzel kapcsolatos az, hogy a tiszta református egyházalkotmány szerint *mindent csak testiletek intézhetnek*, és pedig *csak olyan testiletek, amelyek Krisztus nevében jönnek össze*, mert csak az ilyen testiletnek ígéri Krisztus jelenlétét. A Krisztust az összejövetel kezdetén imádságban meghívók voltaképen az egyház egyedüli Fejének, Krisztusnak a döntését tudakozzák a szőnyegen lévő kérdésekkel kapcsolatban és a Szentlélek fölvilágosító munkája révén tudomást szerezvén Krisztus döntése felől, azt mint saját döntésüket kinyilvánítják.²⁵⁾

²⁴⁾ *Inst.* IV, 9:1, 2.

²⁵⁾ *Rieker — Aymon* nyomán — idézi azt a fogadalmat, amit azok tettek le, akiket a francia református egyházban a tartományi zsinat a nemzeti zsinatra delegált: „Megfogadjuk Isten előtt, hogy mindannak alávetjük magunkat, amit szent gyűlésünkön elhatároznak, enge-

Olyan fontos eleme az imádság a tiszta református egyházalkotmány szerint tartandó gyűléseknek, hogy az angolszász világban vannak olyan egyházak, amelyeknél *törvénytelenek mindazok a határozatok, amelyeket olyan gyűléseken hoznak, amelyeket nem imádsággal nyitottak meg.* Figyelemreméltó jelenség, hogy a református egyházi gyűlések *istentisztelet-jellegűek.* Ez is Krisztus egyedüli egyházfőiségével van kapcsolatban s annak biztosítására szolgál. A gyűlések elején és végén imádkoznak, a zsinatokon a lelkipásztorok fölváltva prédikálnak, nagyobb zsinatok végén pedig a jelenlévők együttesen vesznek úrvacsorát.⁶⁹⁾

Krisztus egyházfőisége mellett *semmiféle emberi uralom nem érvényesülhet az egyházban.* Ez a tiszta református egyházalkotmány tartalmi alapelvének negatív tétele. Azt jelenti ez, hogy Krisztus a látható egyháznak is Feje. Ezért sem lelkészi, sem ú. n. világi (nem-lelkészi) uralom nem lehet. Krisztusnak ezt az egyedüli uralmát veszélyezteti az a körülmény, hogy emberek útján kormányozza látható egyházát. Ebből — emberi gyarlóság folytán — sok veszedelem származhatik. *Kólvín* is rámutat erre az Institutio-ban,⁷⁰⁾ hasonlóképen a skót

delmeakedünk annak, és minden erőnkől végrehajtjuk azokat, minthogy mi is meg vagyunk győződve arról, hogy Isten maga fog ott elnökölni és Ő fog minket Szentlelke által világosságban és szentségben vezetni." (II. 81. 1, XX. cikk.) A genfi nemzeti protestáns egyház consistoriumának minden ülését az 1875. évi április 13.-án kelt szabályzat szerint a következő imádsággal kellett az elnöknek megnyitnia: „Hatalmas és jó Istenünk, minden kegyelem és minden tökéletes jószág szerzője, Te magad elnökölj a mi tanácskozásainkon és adj szerencsés kimenetelt a mi munkáinknak...” Grundsätze... 128—129. II. 2) jegyzetében.

⁶⁹⁾ *Rieser* a Grundsätze... 128. lapjának 1) jegyzetében több rendelkezést sorol föl erre vonatkozólag, így — többek közt — a francia református egyház alkotmányának (Discipline Ecclésiastique des Églises réformées de France) VII. 3., az 1571.-iki emdeni zsinat II. 1, 2, 9 és III. 2, 8. határozatait, az 1578-i dordrechti nemzeti zsinat II. 6, 14, 15, 20, 21, 27. sz. határozatait, az 1618/19.-i II. dordrechti nemzeti zsinat 32, 41. artikulusait, a skót egyház nagygyűlésének aktáit, 1638—1842. (I. 1, 2.), a skót szabad egyház szabályzatát, 16, 15, 22, 16, 8, 10, az angol presbiteri egyház rendtartásának 281. artikulusát, az ír presbiteri egyház alkotmánya és kormányzata 251, 419, 1, 13, 435, 1, 12, az Egyesült-Államokbeli presbiteri egyház egyházkormányzati könyve X. 11, XI. 5., XII. 8., az 1835.-iki Rajna-Westfália egyházalkotmány 40, 51. §.-ait.

⁷⁰⁾ „Bár Istennek magának kell egyházát igazgatnia és kormányoznia, Neki magának kell abban előjárnia és kiténnie és a hatalmat egyedül az Ő igéje által kell gyakorolni és kezelni, mindazáltal, mivel nem lakozik köztünk látható jelenléttel, hogy akaratát saját szájával jelenthetné ki előttünk, ebben ... az emberek szolgálatát, mintegy helyettes munkásságot veszi igénybe, nem ugyan úgy, hogy azokra ruházza

egyház második törvénykönyve (Second Book of Discipline), is.⁹⁹⁾ A veszedelem abban rejlik, hogy az Isten által eszközként fölhasznált ember elfeledi eszköz-voltát és nagyon könnyen megkísérti az a gondolat, hogy önmagát képzei az egyház egyedüli Feje helyébe és önmagának tulajdonítja azt a hatalmat, amely egyedül Krisztust illeti. A református egyházalkotmányoknak úgy kell megalkotva lennie, hogy a lehető legjobban védekezzenek az emberi uralom minden formája ellen, akár lelkipásztorok, akár nem-lelkipásztorok, ú. n. világiak részéről fenyegetné veszedelem Krisztus egyedüli uralmát. Az egész református egyházalkotmányból két félelem érzik ki: egyfelől attól, hogy az egyház szabadságát bárki és bármi veszélyeztesse, másfelől attól, hogy az egyházban Krisztus uralmát bármiféle emberi uralom vagy önkény elhomályosítsa. Ez a két aggodalom szorosan összetartozik. Az egyház szabadságát csak akkor veszélyeztetheti valami, ha nem egyedül Urát, Krisztust szolgálja, viszont ha az egyház a Krisztus uralmát fenyegető veszedelmek ellen eredményes harcot folytat, ezzel már is biztosította a maga szabadságát is. Az ezt fenyegető, vagy elhomályosítani igyekvő veszedelem elhárítására a református egyházalkotmányok több eredményes védekezési módot találtak az Ige fényénél.

Kálvin nem habozik rámutatni, hogy lelkészi részről szinte még nagyobb veszedelem származhatik Krisztus egyedüli uralmának elhomályosítása tekintetében, mint nem-lelkészi részről.¹⁰⁰⁾ Sok veszedelem származik az emberek hatalom-, uralomvágyából, épen ezért a Krisztus egyházfőségén alapuló tiszta református egyházalkotmány *ellensége minden hierarchikus, minden pap-uralmi törekvésnek*. Tagadhatatlan, hogy nem-lelkészi, vagyis *világi* és pedig elsősorban épen a világi hatalom csúcsár állók *részéről is fenyegetheti veszedelem* Krisztus egyedüli uralmát. Ennélfogva a védekezésnek mindkét irányban hatásosnak kell lennie.

Rieker szerint a református egyházalkotmányok *ötszörös védőfalat* emelnek a bármely oldalról mutatkozó *emberi uralmi törekvések megakadályozására*. Ezek a következők: az egyházi

át a saját jogát és méltóságát, hanem csak úgy, hogy azok szája által végezze el Ő maga a maga munkáját olyformán, mint ahogy a mester-ember munkájának elvégzésére szerszámot használ" (IV. 3:1.).

⁹⁹⁾ Jézus Krisztus igénybeveszi az emberek szolgálatát: „Jesús Chryst... he usis the ministris of men...”

¹⁰⁰⁾ „Péter... nem azt mondja, hogy a nép részéről fenyeget veszedelem, hanem azok részéről, akik doktorok és pásztorok neve alatt fitogtatják magukat. Ezután hányszor megmondották Krisztus és az apostolok, hogy a pásztorok részéről fenyegetik majd az egyházat a legnagyobb veszedelmek. Sőt Pál apostol nyíltan kijelenti (II. Tess. 2:4.), hogy nem máshol, hanem Isten templomában fog ülni az Antikrisztus.” Inst. IV, 9:4.

hivatalok viselői Krisztus szolgálói, az egyházi testületek pedig bírói testületek. Az egyházi hivatalok viselői egyenlők egymással, a gyülekezetek is egyenlők. Minden fontosabb ügyet testületek intéznek. A világiaknak, mint a lelkipásztorok ellensúlyozóinak, bevonása az egyházkormányzásba. A gyűlések istentisztelet-jellege.¹⁰⁰⁾ Fontosság szempontjából föltétlenül föl kell cserélnünk ezt a sorrendet, de ki is kell egészítenünk a fölsorolást. Végül bizonyos javításokat is kell azon eszközölnünk.

A legfontosabb védőfal véleményünk szerint a harmadik, az, hogy a református egyházakban minden fontosabb ügyet testületek intéznek. Ezt tesszük az első helyre. Ezzel szorosan összefügg a *Rieker* fölsorolásában utolsó helyre kerülő, amaz elv, hogy a gyűléseknek istentisztelet-jellegűeknek kell lenniök. Így az első és második a harmadik, negyedik helyre kerül, a negyedik utolsó lesz.

Amit elmondtunk már arról a védekezési módról, hogy minden fontosabb ügyet testületek intézzenek, ki kell még egészítenünk azzal, hogy a különlegesen adminisztratív jellegű ügyek kivételével voltaképen minden ügy testületi elintézését igényel. Tiszta református egyházalkotmányi fölfogás szerint nem lehet olyan hivatalt viselő az egyházban, akit saját személyében a jurisdictionnak bármilyen formája megilletne. A tiszta református egyházalkotmány az egyéni elintézésnek minden megnyilatkozásától idegenkedik. Ha az egyházigazgatás nem visz is bizonyos ügyeket a közösség, a testület elé, ezeket is bizottságilag intézeti el, tehát sohasem egyetlenegy személlyel. Tiszta református fölfogás szerint az egyházalkotmány semmiféle formája nem illethet meg egy embert, hanem csak testületet, mert Krisztus sem egy embert bízott meg az egyház kormányzásával,¹⁰¹⁾ hanem az apostolok testületét.

A gyűlések istentisztelet-jellegéről már megemlékeztünk.

A harmadik védőfal az a fölfogás, hogy a református egyház szolgál, nem pedig uralkodik, ennél fogva tisztviselői sem uralkodhatnak, hanem csak szolgálhatnak. Az egyházi hivatalok viselői Krisztus szolgálói, az egyházi testületek pedig bírói testületek. Az utóbbit, ha szorosabb kapcsolatba hozzuk az elsővel, úgy is fogalmazhatnók, hogy az egyházi testületek Krisztus együttes, kollektív szolgálói, mert ezek is Krisztus nevében, az Ő ígéje és Szentlelke irányításával gyakorolják Tőle nyert hatalmukat.

A római, az anglikán és a görög-keleti egyházakkal ellentétben, a református egyház csak szolgálni akar, nem pedig uralkodni. Tudja, hogy uralkodásra egyedül Krisztus hivatott,

¹⁰⁰⁾ Grundsätze... 112—129. II.

¹⁰¹⁾ Erre Schüle is nyomtatékosan rámutat. Die Grundlagen des reformierten Kirchenrechtes, 139. I.

aki a hatalmat önmagának tartotta meg, nem ruházta azt a földön senkiresem és helyettest sem állított maga helyett. Az angolnyelvű református (presbiteri) egyházak azt mondják egyházairól, hogy azok *szolgálók*: ministerial not lordly, vagyis *nem uralkodók*.¹⁰²⁾ Krisztus az egyedüli parancsoló és Őr az egyházban, míg az egyházban hivatalt viselők valamennyien az Ő szolgálói.¹⁰³⁾ *Kálvin* is erőteljesen fölemeli szavát az ellen, hogy az egyházban valaki *tisztviselő-fő* (caput ministeriale) lehessen. A Szentírás is több helyen ellenmond ennek (Ef. 1:22, 4:15, 5:23, a Kol. 1:18 és 2:10). *Pál* sem említ semmiféle tisztviselő-főt az egyházban. A szolgák közt nemcsak nem állít föl semmiféle egyeduralmat, hanem jelzi, hogy ilyesmi egyáltalán nincs. A zsarnokságnak távol kell maradnia Krisztus egyházától. Utal *Pál* példájára. Őt is Isten rendelte a korinthusiak apostolává, mégsem akar uralkodni rajtuk. Más sem uralkodhatik semmiféle egyházon, még tanítás tekintetében sem (Inst. IV, 6:9—10, IV, 8:19.).

Az egyházi testületeket, különösen a skót és amerikai presbiteri egyházakban, mint bírói testületeket (Courts) fogják föl és ezek tevékenységéről mint bíraskodásról emlékeznek meg egyházalkotmányaikban. Ennek a fölfogásnak a gyökérszállai még a középkorba nyúlnak vissza, ahol az egyházi hatalommal kapcsolatban a *jurisdictio* gyakorlásáról van szó. A református (presbiteri) egyházban annyiban jogosult ez a fölfogás, mert itt az egyházi testületek legfőbb tevékenysége az egyházfegyelem gyakorlása. Az eme testületekben döntésre hivatott tagok voltaképen mint bírák járnak el, akik az egyház törvényhozójának, Krisztusnak a törvénye: Igéje szerint ítélik meg a szőnyegre kerülő kérdéseket. „Ezek az egyházi testületek — mint *R. E. Thompson* írja az Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházak története c. munkájában — nem törvényhozók, hanem csak bíróságok a törvény magyarázása céljából”.¹⁰⁴⁾ Mint *W. Blair* mondja a skót egyesült presbiteri egyház történetéről és alapelveiről írt munkájában: „Ez a kormányzásmód a legmagasabb tevékenységétől a legalacsonyabbig nincs fölhatalmazva arra, hogy valami világi társulathoz hasonlóan törvényeket alkosson, hanem csak arra, hogy Krisztus törvényeit átvigye a gyakorlatba”.¹⁰⁵⁾ Ezért több-egyházalkotmány egye-

¹⁰²⁾ L. többek közt a skót egyház nagygyűlésének nyilatkozatát 1842. május 30.-ról, az Acts of the General Assembly of the Church of Scotland 1838—1842. 1131. l.

¹⁰³⁾ Ez a fölfogás ellentétben áll a lutheri fölfogással is, amely szerint az egyházi hivatal viselése ugyanolyan, mint az állami hivatalé.

¹⁰⁴⁾ A History of the Presbyterian Churches in the United States, a The American Church History Series VI. kötetében, 66. l.

¹⁰⁵⁾ A Handbook of the History and Principles of the United Presbyterian Church, 1890, 107. l.

nesen kijelentő, alkalmazó: deklaratív jellegűnek minősíti az egyházi testületek tevékenységét. Az igazi egyház tevékenysége valóban *nem is konstitutív*: jogalkotó, hanem inkább *deklaratív*: jogkijelentő, a jogot alkalmazó természetű.¹⁰⁶⁾

A negyedik védőfal a Krisztus egyházfőtségét elhomályosítani akaró törekvésekkel szemben a református egyházaknak az a tanítása, hogy az *egyházi hivatalok viselői* közt nincs semmi rangbéli különbség: *mindannyian egyenlők*, sőt a *gyülekezetek közt sincs különbség*: azok is egyenlők. A lelkipásztorok közül senkisé is igényelhet semmiféle uralmat lelkipásztortársai fölött. Mindenféle elsőbbség és a hierarchiának mindenféle fajtája ki van rekesztve körülközl. A Gall Hitvallás XXX. artikulusa ezt mondja: „Azt hisszük, hogy az összes igazi egyházi szolgák, bárhol legyenek is, ugyanazzal a tekintéllyel és egyenlő hatalommal bírnak, az egyetlen Fő, az egyetlen Szuverén, az egyetlen egyetemes Püspök, Jézus Krisztus fősege alatt”. A Belga Hitvallás XXXI. cikke szószerint ugyanezt mondja. A skót második egyházi törvénykönyv is „az egyházi szolgák egyenlő hatalmáról” beszél (XI. fej. 6. pont).

Azzal az ellentétessel szemben, hogy már az őskeresztyén egyházban is szerepeltek az „episcopi, presbyteri, pastores, ministri” elnevezések, Kálvin hangsúlyozza, hogy mindezek a kifejezések egy és ugyanazt fejezik ki és viselőik közt nincs semmi különbség: „Hogy az egyházak kormányzóit különbség nélkül neveztem püspököknek, véneknek, pásztoroknak és szolgáknak, ezt a Szentírás nyomán tettem, mely ezeket a szavakat vegyesen használja. Mert akik az íge hirdetésével foglalkoznak, azokat mind püspököknek nevezi. Így Pál apostol, miután meghagyja Titusnak, hogy városonként rendeljen véneket, azonnal hozzát teszi azt, hogy a püspököknek feddhetetlennek kell lenni stb. (Tit. 1:5—7.) Más helyen egy egyházban többet üdvözöl, mint püspököt (Fil. 1:1.). Az Ap. Csel. 20:17 és 28 szerint Pál összehívja az efézusi egyház véneit, akiket néhány sorral tovább ő maga püspököknek nevez beszédében.”¹⁰⁷⁾

A lelkipásztoroknak ez az egyenlősége hozza magával, hogy a tiszta református fölfogás nemcsak a püspökségnek bármilyen fajtáját ellenzi, de ellenzi azt is, hogy bárki állandó jelleggel töltsön be valamely, felügyelettel kapcsolatos tisztsé-

¹⁰⁶⁾ Az Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyház kormányzati formája a VIII. fejezet II. 8. pontjában az egyházi testületekről ezt írja: „hatalmuk teljesen erkölcsi, vagy lelki és ez teljesen szolgáló (ministerial) és kijelentő (declarative) természetű”; az Egyesült-Államokbeli (déli) presbiteri egyház rendtartása is ezt mondja 58. §-ában: „Az egyházi bíróságok ítélkezése csak szolgáló (ministerial) és kijelentő (declarative) természetű”.

¹⁰⁷⁾ Inst. IV, 3:8.

get, mint pl. a német evangélikus egyházban a Superintendent vagy a Generalsuperintendent. Kezdetben ugyan a skót egyházban is volt Superintendent;¹⁰⁰⁾ az a Lasco János által alapított londoni idegen gyülekezetben, ezenkívül a lengyel, a Béarn-i, végül a magyar református egyházban is. Ezek azonban, a miénk kivételével, mindenütt megszűntek. Mi vagyunk ma az egyetlen református egyház a világon, amelynek a régi szuperintendensek helyébe lépő püspökei vannak. Az angolnyelvű testvéregyházakban annyira vigyáznak, hogy senkise viseljen állandóan valamilyen egyházi hivatalt, hogy az egyház élén álló moderátort is évről-évre választják. A református egyházbar. lelkipásztorságon kívül senkisem viselhet állandó hivatalt. Még az egyik nagygyűléstől a másikig terjedő időben sem egy emberre, hanem bizottságra bizzák a sürgős elintézését igénylő ügyek ellátását.

A lelkipásztoroknak ez az egyenlősége hozza magával, hogy a *gyülekezeteket is teljesen egyenlőjogúaknak tekintik*. Különösen a francia egyház ellenzi, hogy a gyülekezetek közt bármilyen különbséget tegyenek. A Gall Hitvallás XXX. cikkulusa ezt mondja: „Azt hisszük, hogy egyetlen gyülekezet sem igényelhet magának uralkodó jelleget vagy uralmat a másik fölött.” A francia egyház alkotmánya (Discipline Ecclésiastique) VI. fejezetének 1. cikkulusa is ezt mondja: „Egy egyház sem igényelhet elsőbbséget vagy felsőbbiséget egy másik fölött, sem egy egyháztartomány a másik fölött.” Ugyanezt mondja — többek közt — az 1571.-i emdeni és az 1578.-i dordrechti nemzeti zsinat is.

A Krisztus uralmát elhomályosítani igyekvő emberi törekvések ellenében ötödik védőfalul a *nem-lelkészi* (ú. n. világi) *elemnek az egyházkormányzatba való bevonása szolgál*. A lelkészek hierarchikus törekvéseinek ez is nagyon hatásos ellenszere. Nemcsak a gyülekezetek választhatnak véneket, vagy presbitereket és diakonusokat, hanem a fokozatos egyházi testületek tagjaiul is részben nem-lelkészeket, világiakat delegálnak. Egyik-másik egyházban szinte túlzó aggodalommal vigyáznak arra, hogy a lelkészi és a világi elem teljesen egyenlő képviselőhöz jusson: a kétféle elem paritása megvalósuljon. Egyes egyházakban meg — mint nálunk — egyenesen odáig mentek, hogy — a lelkészi és a világi elem teljes egyenlőségének kifejezésre juttatása érdekében — a kettős elnökség lehetetlen rendszerét is meghonosították.

Míg az evangélikus egyház úgy küzd az egyházi hierarchia ellen, hogy az egyházkormányzást egészen alárendeli a világi felsőbbségnek, ami sok esetben még rosszabb eredmé-

¹⁰⁰⁾ L. az Első egyházi törvénykönyv (First Book of Discipline) V. fejezetét.

nyekre vezethet, mint a hierarchikus törekvések, a református egyház úgy küzd ez ellen, hogy fontos egyházi funkciókat, mint az egyházfegyelem gyakorlását, a szegénygondozást elsősorban világiakra bizza, az egyházkormányzó magasabb testületekbe pedig vegyesen választ lelkészeket és világiakat. Az egyházfegyelem gyakorlásában olyan fontos szerepet betöltő vének vagy presbiterek nemcsak segítő-társai a lelkipásztoroknak, de épen olyan önálló tényezői a református egyház életének, mint ezek. Tiszta református egyházjogi fölfogás szerint *a lelkipásztorok is vének, presbiterek*, de mint az angolnyelvű egyházak tanítják, a lelkészek tanító vérek (teaching elders), míg a nem-lelkészek közül választottak kormányzó vének (ruling elders).

Nemcsak a lelkipásztorok nem uralkodhatnak az egyházban, de a világiak sem. A németországi evangélikus egyházban meghonosodott ú. n. landesherrliches Kirchenregiment, a világi uralkodó egyházi hatalma — akár summus episcopus-ként, akár a terület uraként, akár a társulati, vagy szerződéses elmélet alapján gyakorolja is azt — semmiképen sem egyeztethető össze Krisztus egyedüli uralmával. Sőt: még nagyobb veszélyeket rejt magában, mint a lelkészek hierarchikus törekvései. Az államfőt ugyanis egész sereg más érdek is vezetheti, márcsak állami uralma sokfelé ágazó érdekei folytán is, míg a hierarchikus törekvések legnagyobb részét mégis az egyház körén belül maradnak. Hasonlóképpen a nem-lelkészek közül az egyházkormányzat magasabb fokaira eljutókra nézve is sokszor nagy kísértés, hogy egyházi befolyásukat a maguk közéleti súlyának gyarapítása, vagy politikai téren való érvényesülésük érdekében használják föl. Különösen olyan egyházakban járhat ez nagy veszedelemmel, amelyek szorosabb kapcsolatban vannak az államhatalommal: elfogadják annak nemcsak erkölcsi, de anyagi támogatását is. Ebben az esetben azzal a veszedelemmel párosulhat, hogy maguk az érdekelt lelkipásztorok igyekeznek olyan befolyásos közéleti férfiakat állítani az egyházi élet világi őrhelyeire, akiktől anyagi, vagy családi érdekeik előmozdítását remélhetik. Krisztus egyedüli uralmának elhomályosítása szempontjából az utóbbi lehetőségek sem rejtenek magukban kisebb veszedelmet, mint a lelkipásztorok hierarchikus törekvései.

Az egyházban gyakorolt világi uralom melegágya elsősorban az állam-vallás-jelleg. Kálvinnal együtt ezt csakis a theokratikus alapokon berendezkedett államhatalom mellett tarthatjuk megengedhetőnek. Már az angol puritánok sem tartották az államegyházat az igaz egyház lényegével összeegyeztethetőnek, minthogy a korona viselőjének biztosítja az egyház életében a legtöbb jogot. A tiszta református fölfogás mindenféle emberi uralmat ellenez az egyházban, így az uralkodót is. *Ha az uralkodó az egyház tagja, ugyanolyan egyháztag, mint*

a többiek. Érdekesen tükrözi vissza ezt a gondolatot az a beszéd, amelyet *Melville* András, a skót egyház egyik kiemelkedő vezérférfia, mondott 1596.-ban egy küldöttség élén VI. Jakab skót királynak: „Két király és két királyság van Skóciában: itt van Jakab király, ennek az országnak a feje és itt van Jézus Krisztus, az egyház Királya, akinek VI. Jakab is alattvalója és akinek a királyságában ő sem nem király, sem nem úr, hanem csak egyik tag. Felség! azoknak, akiket Ő hívott és rendelt, hogy őrködjének egyházában, Tőle van a hatalmuk és tekintélyük, hogy kormányozzák lelki királyságát...: Ezt kereszttyén király vagy herceg sem ellen nem őrizheti, sem meg nem szüntetheti, csak erősítheti és támogathatja, különben nem hűséges alattvalója Krisztusnak és tagja az Ő egyházának. Mi megadjuk Néked a Téged megillető helyet és megadjunk Néked minden Néked járó tiszteletet, viszont azt mondom, hogy Te nem vagy az egyház feje, Te nem adhatod meg nekünk azt az örökéletemet, amely után vágyódunk már itt, a földön és meg sem foszthatsz minket attól.”¹⁰⁰⁾

A tiszta református egyházi fölfogás a gyülekezetek élén álló *pátrónusok-rendszerét* is összeegyeztethetetlennek tartotta Krisztus egyedüli uralmával. A skót egyház második törvénykönyve is összeegyeztethetetlennek mondotta ezt az Isten ígéjén fölépülő egyházalkotmánnyal (XII. fejezet 14. pontja). Ez vezetett 1843.-ban a skót egyház kettészakadására: a skót szabad egyház megalkotására.

Az ellen, hogy a világi elem zsarnokoskodásra használja az egyházban biztosított hatalmát, a református egyház azzal kíván védekezni, hogy megkívánja, bizonyos fontosabb döntések meghozatalánál az egész egyház jelen legyen és jelenlétével ellenőrizze: megegyezik-e a hozott döntés vagy ítélet az Irás szellemével? *Kálvin* is azt kívánja, hogy az egyházból való kiközösítésnél az egész gyülekezet jelen legyen: „Valamely ember kirekesztésénél a törvényes eljárás az, amelyet Pál mutat meg: ha nem csupán az éltebbek cselekszik ezt külön, hanem tud róla és helyesli az egyház is, olymódon tudniillik, hogy a nép sokasága ne irányítsa a cselekvést, de mint tanú és őrvigyzom, nehogy önkényesen járjanak el néhányan.”¹⁰¹⁾ Mint *Rieker* is hangsúlyozta, alapvető elv a református egyházban, hogy az egyházi tisztviselők beállításához is az egyháztagok hozzájárulása szükséges és lelkipásztort sem szabad a gyülekezetre ráerőszakolni a hívek akarata ellenére. Elkieseredett küzdelmet folytattak ez ellen a skótok is a „non-intrusion”-elv alapján. Hivatkozik arra, hogy Th. *Cartwright* egyházkormányzati útmutatójában (*Directory of Church Government*) azt az álta-

100) *Herrington*: History of the Church of Scotland, 184. 1.

101) *Inst.* IV, 7:2.

lános tételt állítja föl, miszerint „az egyház minden fontosabb ügyében, így valakinek a kiközösítéséről, vagy a lelkipásztorok választásáról vagy letételéről semmire határozatlanság az egyház tudta és hozzájárulása nélkül.” Arra is hivatkozik, hogy a skót egyház nagygyűlése 1641. augusztus 9-én egy angol presbiteriánus lelkipásztor kérdésére a következő feleletet adta: „A nagyobb fontosságú ügyeknél a gyülekezet hallgatólagos hozzájárulásának is meg kell lennie, mielőtt a határozatok és ítéletek végleges elintézését nyernének.”¹¹¹⁾ Mindezekben az esetekben az egyháztagnak nem kormányoznak, hanem csupán ellenőrzik az arra hivatottak döntését: „mint tanú és őr” vigyáznak. A hívek pusztá jelenléte fék az egyházi szervek önkénye ellenében.

A világi elem hatalmi (küriarchikus) törekvései ellenében épen olyan fontosnak tartjuk a védekezést, mint a lelkészek hierarchikus törekvéseinek megakadályozása érdekében. Ezért szükségesnek tartjuk nemcsak az említett védőfalak megerősítését, de Krisztus uralmának minél teljesebb biztosítása érdekében újabb védőfalak emelését is. Ilyen új védőfalnak érezzük az egyház és a nem theokratikus alapokon nyugvó államhatalom közt az állami főfelügyeleti jog épségben tartása mellett minden más kapcsolat megszüntetését, az egyháznak önfenntartó egyházzá alakulását. Emellett szükségesnek tartjuk törvényben is kimondani, hogy világi részről azok lehessenek magasabb egyházi testületek tagjaivá választhatók, akik valamelyik egyházközösségben presbiteri tisztet töltenek be és ezeknek megbízatása se lehessen állandó jellegű. Szükséges az egyházi élet egész világában a legteljesebb nyilvánosság biztosítása.

Az első kettővel kapcsolatban elég, ha itt csak arra mutatunk rá, hogy a földi életben a legritkább, hogy ingyen kapjunk bárkitől bármit. Az államhatalom sem támogatja ingyen az egyházakat. Mint a neves volt berlini egyháztörténet professzor, A. Harnack is rámutat A keresztyénség lényege c., több kiadást ért munkájában, az államhatalom kezelői körében mindenkor megvolt az a törekvés, hogy az egyházakat megvegyék az államhatalom lelki rendőrségének. Erre a nem épen Istennek tetsző szerepre az egyházak — fájdalom — a legtöbbször kaphatók is voltak.¹¹²⁾ Mint az államhatalomnak sokszor ragyon rosszul fizetett lelki rendőrei, természetszerűleg, nem végezheték az államhatalom mindenkori kezelőivel szemben isteni megbízatásukat: nem ragyogtathatták föl előttük Isten akaratát.

Az, hogy világi részről csak olyanok lehessenek magasabb egyházi testületek tagjaivá választhatók, akik valamelyik gyülekezetben presbiteri tisztet töltenek be, többször megakadályozhatja, hogy pusztán emberi számításból olyanokat választ-

¹¹¹⁾ Grundaätze ... 126—127. II.

¹¹²⁾ Das Wesen des Christentums, 50—60 eszer, Lipsa, 1908, 186. I.

hassanak be az egyházi élet vezető tényezői közé, akik a közélet terén számottevőbb szerepet töltenek be, avagy bizonyos korokban a gyorsan változó áramlatok közepette föltűnnek, de egyházunk életével előzőleg semmiféle szorosabb kapcsolatban nem voltak. Egyházi életünk legutóbbi évtizedei — fájdalom — bőséges példát szolgáltatnak erre. Akárhogy próbálnók szépíteni, nem más ez, mint Krisztus egyedüli uralmának megtagadása, mert nyilvánvalóan nem Krisztus hívja ezeket egyháza kormányzására, hanem számítgató emberek. Szükséges, hogy Krisztus egyháza minden vezető tagjának gyülekezetétől „jó bizonyosága” legyen. Sajnos, ma még a presbiterség sem tekinthető mindig ennek, de aki még ezzel sem rendelkezik, ez a legtöbbször annak a jele, hogy egyháza ügyeivel aligha törődött eddig.

Az, hogy a világi elemeknek a fokozatos egyházi testületekkel kapcsolatos megbízatása *se legyen állandó jellegű*, szoros kapcsolatban van azzal, hogy a lelkipásztorok ilyen megbízatása sem állandósulhat. Ami nem engedhető meg a lelkipásztoroknak, nyilvánvalóan a világiaknak sem engedhető meg.

Végül a *legteljesebb nyilvánosság biztosítása* köztudomás szerint a legeredményesebb védekezés minden emberi visszaélés és önkényeskedés ellen. Minden önkény-uralom ellensége a nyilvánosságnak. Esetleg azt hozhatja föl valaki ez ellen, hogy az egyházban is fordulnak elő olyan események, amelyek nyilvánosságra hozatala megingathatja többekben a hitet és egyházszeretetet. Kétségtelen, hogy amint minden közösségben, úgy a legszentebb közösségben, az egyházban is fordulnak elő nagy bűnök, mert mindenütt, ahol emberek vannak, bűn is van. De nem az a legnagyobb baj, hogy bűnök vannak, hanem az, ha az egyház nem folytat a kebelében fölmerülő bűnök ellen megalkuvást nem ismerő harcot. A bűnök nagyrésze előbb-utóbb úgylis köztudomásúvá válik. Nem jobb, ha a hívek azt is meglátják, hogy mit tesz az egyház a Sátán meg-megújuló és sokszor eredményes kísértéseinek megtörése érdekében? Nem jobb, ha nyilvánosan tárgyalja a legszomorúbb fegyelmi ügyeket is, nem pedig zárt falak mögött és nem égeti el azok aktáit bizonyos idő elmúltával, mint az egyik egyház teszi? Maga a Biblia, különösen annak ótestamentomi része, a legjobb példa erre. Annak lapjai a legnagyobb bűnök emlékét őrzik, de a bűnök mellett ott olvashatjuk mindenütt a bűnhődés elrettentő történetét is.

A református egyházalkotmányának az abszolút írásszerűség és Krisztus egyedüli uralmának biztosítása mellett van még néhány, azt a többi egyházak alkotmányától megkülönböztető, jellemző vonása. Ilyen az, hogy a reformátusok *fontosnak tartják az egyházat és annak alkotmányát*. Rieker hoz még föl

néhány olyan jellemző vonást, amelyek a református egyházat megkülönböztetik a többiektől. Ilyen az egyházfegyelem fontossága, az egyháznak mint szociális szervezetnek fölfogása, az egyház társulási jellege, ilyen az, hogy az egyház a gyülekezeteken épül föl. Az itt említett vonások közül az utolsó — véleményünk szerint — az első helyre kívánkozik, az utolsó-előtti pedig, mely azzal szoros kapcsolatban van, a második helyre.

A gyülekezet egy egyházban sem játszik olyan fontos szerepet, mint a református egyházban. A gyülekezetek a római egyházban csak az egységes szervezet tagjai, így az nem ismer önálló gyülekezeteket. Ilyen a görög-keleti egyház szervezete is. Evangélikus fölfogás szerint is voltaképpen az országos egyház az egyház.

Tiszta református fölfogás szerint a gyülekezet már önmagában is befejezett egyház, anélkül, hogy fokozatos szervezetbe tartoznék. A gyülekezetek szabad elhatározásától függ, hogy tömörülnek-e fokozatos egyházi szervezetekbe, ráruházzák-e ezekre az őket megillető egyházi hatalom bizonyos részét?¹¹³⁾ Így a gyülekezeteken épülnek föl a fokozatos testületek, nem pedig fordítva, mint a római egyházban, avagy akár az evangélikusban is. Ez az a nagy különbség, amit Kálvin hangoztat legelőször az egyházszervezet terén.¹¹⁴⁾

A református fölfogás is fontosnak tartja az egyház egységét, de ezt az egységet a láthatatlan egyházban keresi és találja meg, nem pedig a láthatóban. Kálvin tanítása szerint a gyülekezetek nemcsak történelmileg, de elvileg is megelőzik az országos egyházat. Országos egyház megszervezése nélkül is vannak gyülekezetek, de országos egyház nincs gyülekezetek nélkül. Ez a tanítás, hogy a gyülekezet az első s az országos egyház megszervezése ehhez képest csak másodrendű fontosságú, lehetővé tette, hogy olyan országokban is keletkezessenek református gyülekezetek, amelyek többségükben más vallásúak, sőt ahol az államhatalom egyenesen ellenséges indulattal viseltetik is velük szemben. Teljesen félreismerné a tiszta reformá-

¹¹³⁾ Ez a fölfogás a múlt század derekán egész Németországban elterjedt. Ez nyilvánvalóan a Németországban akkortájt erőteljesen érvényesülő református hatás eredménye. L. O. Mejer nyilatkozatát: Die Grundlagen des lutherischen Kirchenregiments, 182. lapján: „A református egyház minden egyházközségében önálló egyházat lát, amely csak föderatív alapon egyesülhet a többi egyházakkal; ennek megfelelően minden egyházközséget teljes egyházi hatalom illet meg.”

¹¹⁴⁾ R. Sohm is azt mondja Egyházjogában (Kirchenrecht I, 638. l.), hogy „a gyülekezeti elv, amely nemcsak a r. kath., de éppen úgy az ókeresztyén és a lutheri egyház számára is ismeretlen, az egyházalkotmány református fölfogásának alapját állítja előnk.”

tus egyházi fölfogást az, aki megállna amellett a tanítás mellett, hogy a gyülekezet már önmagában is befejezett egyház és nem kapcsolná azt össze az egy vidék, egy ország református gyülekezetei összefogásának szükségességéről vallott fölfogással. Ezzel a történelmi fejlődés során az independentizmushoz, illetve az azzal csaknem egészen azonos kongregacionálizmushoz vezető fölfogással a református egyházak minden időben határozottan szembeszálltak.¹¹⁵⁾

A református egyházalkotmány másik jellemző vonása annak *társulási-jellege*. Ez azt jelenti, hogy az egyháztagok összefogásából, társulásából áll elő az egyház, tehát nem valami fölöttük álló intézmény, mint aminőnek nemcsak a római egyház tartja magát, de részben még az evangélikus is. Mind a római, mind az evangélikus egyház azt tanítja, hogy a hozzájuk tartozó szülők gyermekei már születésük pusztá ténye révén egyházi főnhatóságuk alá kerülnek és mindaddig ott maradnak, míg ki nem lépnek az egyházból. Az egyház, ha minden tagja kilépre is, mint intézmény, még mindig fennmaradna.

Az egyház-fogalomnak ezzel a középkori örökségével a régi református egyház sem szakított még. A régi református egyházban, így Genfben és Skóciában is, nem kérdezték, akar-e valaki az egyházhoz tartozni. Miután az ország befogadta a reformációt, mindenki köteles volt alávetni magát annak. Ezzel az „intézeti” gondolattal szemben a református egyházban elég jókor jelentkezik a „társulási” gondolat és egyre jobban háttérbe szorítja amazt. Az angolszász világban úgyszólván teljesen diadalmaskodott már az egyház társulási jellege, hasonlóképen az európai kontinens több egyházában. Néhány közép-európai egyházban maradt meg csupán az intézményszerű jelleg.

A református egyház társulási-jellege összefügg a predestináció gondolatával. Minthogy illetéknépen az egyes emberek üdvössége nem annyira az egyházhoz, mint üdvintézményhez való tartozásuktól, mint inkább Istentől az üdvösségre való kiválasztottságuktól függ, a református ember számára egészen más az egyház, mint akár a r. kath., akár az evangélikus számára. Az egyház — bármilyen fontos legyen is a hívőre nézve — a kiválasztás gondolata mellett érthető módon másodrendű

¹¹⁵⁾ Így állást foglalt ez ellen a skót egyház 1641.-i nagygyűlése. Acts of the General Assembly of the Church of Scotland 1638—1842., 51. l. Az 1644. évi Charentonban tartott francia nemzeti zsinat is tiltakozott ez ellen, amikor értesült arról, hogy a tengerparti gyülekezetekben magukat independenteknek nevező idegenek mutatkoznak, akik azt hirdetik, hogy az egyházak minden más egyháztól függetlenül, saját akaratuk és rendelkezésük szerint kormányozzák magukat. A zsinat figyelmeztetést küldött minden lelképásztorhoz az ebben a tanításban foglalt „méreggel” szemben. *Aymon*, I. 678. l.

fontosságúvá válik. Míg a kiválasztottság tudata nélkül és az egyház üdvintézmény-jellege mellett a hívek inkább csak *tárgyci* az egyház akaratának és hatalmának, addig a kiválasztottság tudata és az egyház társulási-jellege mellett mint Isten akaratának *hordozói*, dicsőségének *szolgálói* tűnnek föl. Isten katonáinak, Isten munkatársainak érzik magukat és a többi egyház tagjainak tartózkodó szellemével szemben erőteljes tevékenység, mondhatnók, bizonyos harci készség jellemzi őket.

A predestinált-voltuk tudatára ébredők, bár már tagjai egyházuknak, úgy érzik, mintha többi predestinált társaikkal közösségre lépnének, hogy Krisztus uralmának kivívásáért közös harcra induljanak a világgal. Úgy érzik, meg kell újítaniok a szövetséget Istennel és egymással is szövetségre kell lépniök. Figyelemreméltó példa erre a református alapelvek tiszteletbentartása terén a világ református egyházai közt újszólván az élel járó skót egyház életéből a XVI. század második és a XVII. század első felében keletkezett *vallási szövetségek*, az ú. n. Covenants. Ezeket a szövetségeket 1557-ben, 1559-ben, 1580.-ban és 1638.-ban részben egymással, részben fejedelmekkel kötötték. Ezekben a szövetségre lépők nevük aláírásával ünnepélyesen elkötelezték magukat arra, hogy a Szentírás útmutatása nyomán hitük mellett mindhalálig hűséggel megállnak, azt bárki vagy bármi részéről fenyegető veszedelemmel szemben, így az egyházuk szellemétől idegen tisztségekkel, berendezésekkel szemben, akár életük árán is, megvédelmezik.¹¹⁶⁾

A vallási szövetségek szinte egyengetik az utat az egyház társulási-jellegének kialakulása felé. Ez a gondolat csiraszerűleg már az egyház ama megfogalmazásában is benne van, amellyel a Genfi Kátében találkozunk: „Ecclesia est corpus et *societas fidelium*, quod Deus ad vitam aeternam praedestinavit.” *Kálvin* nyomatékosan hangsúlyozza az egyház fogalmával kapcsolatban a „szenteknek egységét” is: „Ezért van hozzávéve a szenteknek egysége, amit ha a régiek elmellőztek is, nekünk még sem szabad figyelmen kívül hagynunk, mivel nagyon szépen fejezi ki az egyház tulajdonságát. Olyan ugyanis, mintha azt foglalná magában, hogy a szentek csak az alatt a föltétel alatt egyesülhetnek Krisztus társaságában, ha azokat a jótéteményeket, amelyekkel Isten őket megáldotta, kölcsönösen közlik egymással.”¹¹⁷⁾

116) Rokon jelenség, ami hasonlóképpen összefügg a református egyházak társulási-jellegével, hogy nagyon könnyen keletkeznek bennük *ecclesiálák*, kisebb egyházi jellegű közösségek a bizonyos kérdésekben hasonlóképpen gondolkozók körében. Ezzel függ össze a gyakori egyházszakadás jelensége is a református egyházban.

117) Inst. IV, 1:3.

A különböző hitvallásokban is kifejezésre jut az egyháznak ez a társulási-jellege. Így a Belga Hitvallás XXVII. cikke szerint az egyház az igaz keresztyén hívők szent gyülekezete és társasága: „une sainte congrégation et assemblée de vrais fidèles Chrétiens.” A Skót Hitvallás XVII. cikke szerint az egyház az Isten által kiválasztott emberek társasága és soka-sága: „ane company and multitude of men chosen of God”. A skót egyház régi nagygyűléseinek jegyzőkönyveiben is többször előfordul a társaság, a „Societie” (ma: Society) kifejezés. A nagyobb Westminsteri Kátéban a 62. kérdésre adott felelet így határozza meg az egyházat: „A látható egyház mindazoknak és azok leszármazóinak társasága minden korból és a világ minden helyéről, akik az igaz vallásról bizonyosságot tesznek”. Az Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyháznak a XVIII. század végéről származó kormányzati formája már egyenesen úgy határozza meg a gyülekezetet, hogy az „azokból a hitvalló keresztyénekből áll leszármazottaikkal együtt, akik szabadon szövetkeztek egymással (voluntarily associated together) Isten imáadására, a szent iratokkal megegyező istenes életre és alávetik magukat bizonyos kormányzati formáknak.” (II. fej. IV.)

Ezekben a hitvallásokban az egyháztagok kiskorú gyermekeiről is szó van, bár a szoros értelemben vett társulási-jelleg csak a saját jogon való tagságot ismerhetné. A gyermekeket a társulási-jellegű egyház az egyház reménybeli tagjainak tekinti. Reménye van afelől, hogy ezek szülei és keresztszülei irányításával fölnevekedvén, önmaguk is bizonyosságot tesznek hitükről és az egyház hitvalló tagjai lesznek.

Az egyház társulási-jellegének kialakulása terén többszázados fejlődési folyamattal állunk szemben. Ez a gondolat kezdetben csak csíraszerűleg van meg. A hívek egyre fokozottabb mérvű elvilágiasodásával egyre nagyobb tömegeket kellett volna egyfelől az Úr asztalától eltiltani, másfelől az egyházból is kiközösíteni. Sokkal egyszerűbb megoldásnak kínálkozott, ha csak azok tekintik magukat az egyházhoz tartozóknak, akik komolyan veszik vallásuk igazságait és komolyan igyekeznek életüket azok szerint berendezni. Amikor ez a nézet a mélyebb vallásos életet élők lelkében gyökeret kezd verni, benne élnek már az egyházban, tehát a többi hívekkel való szabad társulásuk nem történik meg a valóságban, de úgy veszik, mintha ezen az alapon lettek volna az egyház tagjai.

Ezek az eszmék a református egyház világából a német evangélikus egyházba is eljutottak, ott a XVIII. század folyamán a régi episkopalista és az azt föl váltó területi-rendszer helyébe ugyancsak a társulási-rendszert honosították meg. Ez épen úgy nem történt meg a valóságban az evangélikus egyház-

ban, mint a református egyházban. Épenúgy nem szabad társulás révén maradtak a német evangélikusok továbbra is egyházuk tagjai, mint azelőtt és épenúgy nem ruházták fejedelmükre azoknak a tényleg gyakorolt egyházi hatalmát, mint azelőtt, mégis — K. M. Pfaff tübingai theol. professzor tanítási nyomán — ezt vallották.¹¹⁸⁾

Ahhoz, hogy az egyháznak ez a társulási-jellege csakugyan megvalósuljon, még egy lépésre volt szükség. Ezt tették meg az ú. n. *voluntarizmus*, az egyházhoz önként való csatlakozás hirdetői. A voluntarizmus szerint nincsenek az egyházba beleszületett tagok, hanem csak olyan tagok, akik kifejezett akaratnyilvánításukkal önként csatlakoznak az egyházhoz. Bár nyilvánvalóan azok csatlakoznak az egyházhoz, akiket Isten Lelke indít erre, mégis a voluntarisztikus fölfogás mellett könnyen elhomályosulhat az isteni kiválasztás gondolata, ami a társulási-jellegnek szinte gyökere.

A voluntarizmus mellett nagy kísértésbe jöhet a látható, a földi egyház. Ha vezetői lelkét az a vágy tölti el, hogy minél többen csatlakozzanak az egyházhoz, megteheti, hogy enyhébb föltételekhez köti az egyházhoz csatlakozást. Ez nyilvánvaló megalkuvás a hívekkel, a világgal. Ebbe a hibába akkor eshetik az egyház, ha elhomályosul előtte isteni rendeltetésének tudata és elfeledi, hogy Isten országában nem a tagok száma, hanem azok hite képviseli az erőt és sokkal kevesebb lélek is jóval több erőt jelenthet. Az egyház csak akkor igazán egyház, ha lelkiében a legszigorúbb mértéket állítja a hozzá csatlakozni kívánók elé. Mi lehet ez más, mint az, hogy önkéntes csatlakozásuk előtt tegyenek vallást Istenbe vetett hitükről, arról, hogy Jézus Krisztust vallják Uruknak, Megváltójuknak. Más szóval: ha az egyházhoz önként csatlakozás gondolata egygyéforra a hitükről való bizonyosságtétel gondolatával: *a voluntarizmuson alapuló egyház a hitvalló egyház gondolatával*. Egyedül ebben rejlik a kérdés megnyugtató megoldása. Ezt ma már, a világ nagy lelki válsága után, egyre többen világosan látják és határozottan hirdetik.

Mihelyt az egyházhoz szabad elhatározásukból, önként csatlakozók lelkében megerőtlenedik a hit, ami akár az egyház

¹¹⁸⁾ Ez a gondolat a református egyház világából a XVIII. század folyamán — elsősorban a református Genfből származó J. J. Rousseau révén — a politikai élet világába is átmegy. Rousseau a *Du Contrat Social* (A társadalmi szerződésről) c., a francia forradalom kibontakozására nagy hatást gyakorolt munkájában azt fejtegeti, hogy az állam polgárainak szabad társulása folytán jött létre a az így társuló polgárok szerződésileg ruházták át hatalmukat az állami fejsőbbiségre. Világos, hogy a polgároknak ez a szerződéses alapon állammá társulása és a hatalomnak ilyen módon való átruházása sohasem történt meg a valóságban.

vezetőinek, akár az evangélikusok tömegének hibájából állhat elő, az egyház társulási-jellegű fölfogása több hátrányos következményt vonhat maga után. Az egyház isteni eredete elhomályosulhat és erős mértékben jelentkezhetnek azon emberi vonások: emberi alkotásként kezd föltűnni.¹¹⁹⁾

A voluntarisztikus fölfogás lett úrrá sorjában az európai kontinensen keletkező szabadegyházak világában is. A „szabad” egyház elnevezés ezeknél voltaképpen kettős értelmű: nemcsak az államhatalomtól függetlenek, szabadok, hanem a hozzájuk csatlakozás is szabad: önkéntes elhatározás alapján. Egyesek helyesebbnek is tartanák, ha ezeket *szabad csatlakozáson alapuló egyházaknak* neveznék és a szabadegyház elnevezést csupán az államtól független egyházak megkülönböztetésére tartanók meg.¹²⁰⁾ Véleményünk szerint ez a megkülönböztetés csaknem tárgyaltalan. Ugyanis aligha lehet olyan önkéntes csatlakozáson alapuló szabadegyház, amely az államtól független ne lenne, hasorlóképpen aligha állhat fenn olyan szabadegyház, amely tagjának tekinthetne valakit ma már a születés pusztá ténye folytán.

A harmadik ilyen, a református egyházat a többi egyháztól megkülönböztető jellegzetes vonás az, hogy *nagy fontosságot* tulajdonít az *egyházfegyelemnek*. A református egyház különösen addig, míg a népegyház elve alapján áll, kénytelen a legszigorúbb egyházfegyelmet gyakorolni, hogy csak megközelítőleg is Krisztus teste maradhasson. A cégéres bűnösöket nemcsak az Úr asztalától kell eltiltania, de súlyosabb esetekben az egyházból is ki kell rekesztenie. A református egyházak lételemme a szabadság, de épenúgy lételemme a rend és a törvénytisztelet is mind isteni, mind emberi vonatkozásban. Ezért lett

¹¹⁹⁾ Ilyen világban születhetnek meg ilyen megállapítások: nem az egyház teszi a hívőket azzá, amik, hanem a hívők teszik az egyházat azzá, ami. Vagy hogy az egyház nem anyja a hívőknek, hanem csak az ő termékük. Az elvilágiasodásnak az eredménye az is, hogy míg a református fölfogás kezdetben nem tett különbséget a látható egyház és Isten országa közt, sőt inkább összkötötte a kettőt egymással, mióta az egyházat és államot egygyűző theokratikus fölfogás helyébe az egyház és állam különválása lépett, az egyház és Isten országa közt különbséget kezdenek tenni, sőt az egyház fogalma is több emberi vonást kezd fölmutatni.

¹²⁰⁾ *Achelis* Gyakorlati teológiájában (II. kiad., 1898.) a II. kötet 524. és köv. lapjain azt a megkülönböztetést teszi, hogy az utóbbit „szabadegyház politikai értelemben”, az előbbiket pedig „szabadegyház vallási értelemben” elnevezéssel illeti. *Simons*: *Freikirche, Volkskirche, Landeskirche* c. munkájában (1895.) a szabad csatlakozáson alapuló egyházakat *önkéntes* egyházak (*Freiwilligkeitskirche*) elnevezéssel szeretné megkülönböztetni a régi értelemben veendő szabadegyházaktól. *O. Mejer* *egyesületi* egyházaknak (*Vereinskirche*) nevezi az ilyen egyházakat.

rendszeretével és törvénytiszteleten alapuló szabadságával a nemzetek új alkotmányos életének is úttörője, amint ezt a puritánok, hasonlóképen a zarándokatyák utódai által alapított Északamerikai Egyesült-Államok példája is mutatja.¹²¹⁾

A negyedik, a református egyházat a többi egyházaktól megkülönböztető jellemző vonása *erős szociális érzéke* és tevékenysége. Míg az evangélikus lélek számára a látható egyház az a hely, ahol vallásos életét a közösségben éli, a református lélek számára a látható egyház a keresztyén életnek és tevékenységnek valóságos közössége, igazi szociális szervezet, melyben a szeretetmunkák nagy arányokban folynak és Isten országa már itt a földön épül. A református lélek úgy érzi, hogy akkor gyakorolja az istentisztelet legnemesebb formáját, ha a szegényeken, nyomorultakon, az arra rászorulókon minden rendelkezésére álló eszközzel segíteni igyekszik. Ebből a fölfogásból táplálkozik kezdettől fogva a református egyház nagy arányokat öltő szociális tevékenysége, mely ezen a területen közismerten vezető szerepet biztosít neki a többi egyházakkal szemben. Különösen a szegénygondozás terén mutatkozik ez kezdettől fogva. A szegényügy ma sincs egy egyházban sem úgy rendezve, mint több református egyházban. Az a körülmény sem csábíthatja ennek elhanyagolására, hogy községi és állami közületek is foglalkoznak szegénygondozással. A diakonusokban és diakonisszáknak a szegénygondozás végzésére külön szervei is vannak.¹²²⁾ A református ember nem azért cselekszik jót a rászorultakkal, mintha hinne ennek érdemszerző voltában, hanem azért, mert Istentől kiválasztottságának tudata kényszeríti erre.

Abban is megnyilvánul a református egyház szociális jellege, hogy mivel maga az egyház is szabad társulás-, tehát bizonyos vonatkozásban egyesület-jellegű, a jótékonyág különböző munkáit végző egyesületekre nincs benne szükség. A református egyház nem tartja kívánatosnak, hogy akár benne, akár rajta kívül szociális, vagy más jellegű egyesületek működjenek. Mindezeknek a munkáját a maga Istentől rendelt földadatának tekinti és, mint ilyet, igyekszik is elvégezni.

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk a református egyházalkotmányról, hogy az nemcsak sajátos, a többi egyházak alkotmányától lényegesen eltérő vonásokat mutat, hanem azt is, hogy egységes, zárt, a bűnös emberhez az Úr Jézus Krisztusban,

¹²¹⁾ L. e sorok írójának „A reformáció és az újkor uralkodó eszméi” c. tanulmányát a Protestáns Szemle 1917. évfolyamának reformációról számában.

¹²²⁾ L. erről bővebben szerzőnek „A keresztyénség és a társadalmi kérdések” c. munkájában A kálvinizmus és a társadalmi kérdések (146—166. ll.) c. fejezetet.

az Egyház Urában aláhajló szuverén Isten gondolatán fölépülő rendszer. Mint ilyen, a protestántizmus többi egyházainál erőteljesebben képviseli Jézus Krisztus egyedüli uralmát az Ige alapján megtestesítő igaz egyház gondolatát erős egyházfegyelmével és egyháztársadalmi munkásságával.

A református egyház erősen kiépített alkotmányával különleges életterület. Bár látható formájában benne él a világban, nem valami emberi közösség egyik része, hanem külön közösség. Nincs látható feje a földön, mégis Krisztust minden más egyháznál nagyobb hűséggel vallja egyedüli Fejének, Aki egész alkotmányát, törvényhozását, közigazgatását, fegyelmező és egyháztársadalmi munkáját ihleti, irányítja ígétével. Bár ez az egyedüli Fő embereket használ föl egyháza kormányzásánál, gondoskodik arról, hogy egyiknek se jusson eszébe, hogy önmagát tartsa egyháza fejének, ezért semmiféle tisztséget nem hagy állandósulni, megmerevedni, nehogy úrrá tudjon lenni benne is ez a kísértés. Az a hatalom, amit az egyház Feje a földön rövid ideig kormányzóknak ad, egészen más természetű, mint a földi kormányzóké, merőben lelki: az Ige hatalma. Az így kormányzott református egyház Isten állama akar lenni a földön. Az államhatalommal csak akkor lép közösségre, ha annak az életében is Isten törvényei uralkodnak. Mindenkiel, az egész világgal szemben megőrzi önállóságát, csakhogy annál inkább egyetlen Uráé, az Úr Jézus Krisztusé lehessen, Annak dicsőségét szolgálja!

V. A REFORMÁTUS EGYHÁZALKOTMÁNYTI PUSOK.

(Eltérések a református [presbiteri] egyházak alkotmányán belül. Az eltérések oka. Két főtípus: kontinentális és angolszász típus. Az angolszász típushoz hasonló szabadegyházak. A fejlődés iránya.)

A református (presbiteri) egyházak alkotmányának világában a történelmi fejlődés során fontos eltérések mutatkoznak, melyek a református világcsaládot egyházalkotmányi vonatkozásban szinte két csoportra osztják: a *kontinentális* és az *angolszász* egyházak csoportjára. Az eltéréseknek a legfőbb oka az, hogy az európai szárazföldön lévő, ú. n. kontinentális egyházakat erősen befolyásolta és befolyásolja részben még ma is a középkori egyházalkotmánynak az a sarkalatos elve, hogy tagjaik beleszületnek az egyházba, ennél fogva akár meg vannak keresztelve, akár nem, gyermekeikkel együtt, joghatóságuk alá tartoznak, míg ettől a gondolattól a brit szigetvilág, méginkább a Tengerentúl lakó presbiteri (református) egyházak úgyszólván teljesen mentesek. Erősen hathatott az ilyen irányú fejlődésre az angolszász faj különleges rokonszenve a szabadság, különösen a lelkiismereti szabadság és az egyéni jogok iránt. Ezzel nehezen tudnák összeegyeztetni azt, hogy valaki ne lelkiismereti meggyőződése, hanem születése pusztán ténye folytán tartozzék bele akár az egyik, akár a másik egyházba. Így alakult ki a református egyházalkotmány világában a két főtípus: a *kontinentális* és az *angolszász*. Ehhez az utóbbihoz csatlakozott azután harmadik gyanánt az angolszász típussal csaknem azonos *szabadegyházak csoportja*. Az elsőt a kötelező egyháztagság, az egyház terheinek kötelező viselése jellemzi, míg a másodikat és a harmadikat különösképen az egyházhoz való önkéntes csatlakozás és az egyház terheihez való önkéntes hozzájárulás jellemzi.

A kálvini egyházalkotmányi gondolatok az egész világon elterjedtek. Míg a lutheri reformációhoz inkább a német és germán fajok csatlakoznak, bár a magyarok, a tótok világába is eljut, addig a kálvini reformáció szinte világszerte elterjed s annak nyomán a világ különböző helyein keletkeznek református (presbiteri) egyházak.¹²¹⁾

¹²¹⁾ L. P. Carnegie Simpson: Church Principles (London, 1923.), J. N. Ogilvie: The Presbyterian Churches of Christendom (Edinburgh,

A református világ Kálvin egyház szervezetét fogadja el, nem pedig a kelet-svájci reformátor, *Zwingli* elgondolásait. Így a kálvini egyházalkotmány nemzetközi jellegűvé válik, míg *Zwingli* egyházalkotmánya megmarad a svájci német kantonok világában.¹²⁴⁾ Nemcsak Francia-Svájcot és a francia reformátusokat hódították meg *Kálvin* egyházalkotmányi gondolatai, de az angolszász világ tekintélyes részét is elhódították az anglikán egyház alkotmányától, így az inkább csak Angliában és részben a brit gyarmatokon maradt meg. Ezeket a helyeken is egyre jobban gyöngül a non-konformista (nem anglikán) egyházakkal szemben.¹²⁵⁾

A három típus a történelmi fejlődés során alakul ki. Kezdetben minden református egyház több-kevesebb eltéréssel hasonló alapokon szervezkedik. Ez az ősi egyházszervezet némi változattal mindmáig megmarad a kontinentális egyházak körében, míg az angolszász egyházak világában egyre erőteljesebb elhajlás mutatkozik ettől, különösen a XVIII. századtól kezdve.

A református egyházak, mint Egyházi törvénykönyvünk I. t. c.-ének 2. §.-a is hangsúlyozza, „zsinat-presbiteri elvek szerint” kormányozzák magukat. Ez azt jelenti, hogy egyházalkotmányuk nem tisztán presbiteri, mert a gyülekezeteknél magasabb egyházi alakulatokat és a presbitériumnál magasabb egyházi szerveket is ismernek, nem is tisztán zsinati, mert nem csupán az országos egyház élén álló zsinatuk, hanem presbitériumaik és egyéb szerveik is vannak. Egyházalkotmányuk és a többi zsinatpresbiteri egyházalkotmány ennek a kettőnek az összetétele. A gyülekezetek megválasztják a gyülekezet élén álló egyháztanácsot, presbitériumot és a gyülekezetek fölött rendszerint hármastagozódás van még, amelyek közül a nemzeti (országos) zsinat a legfontosabb. Ez a zsinat-presbiteri elv nem minden egyházban van következetesen keresztülvéve.¹²⁶⁾

1925), *J. Moffat*: The Presbyterian Churches, II. kiad. (London, 1928), *R. Gordon Balfour*: Presbyterianism in the Colonies (Edinburgh, 1899). A három első munka közül *Carnegie Simpson* könyve elméleti munka, *Ogilvie* műve történetileg tárgyalja a presbiterianizmust, míg *Moffat* könyve egyfelől történetileg, másfelől elméletileg.

¹²⁴⁾ Svájcban csupán Genf és Neuchâtel követi *Kálvin* tanításait, a többi *Zwingliét*, Németországban viszont egyedül Kelet-Friesland követte a reformátorok közül *Zwingliét*. *Bredt*: Kirchenrecht, I. 204. l.

¹²⁵⁾ Az anglikán egyházhoz nem csatlakozó evangéliumi egyházakat nonconformista egyházaknak is nevezik. L. ezekről *Selby*: The Non-conformist Churches.

¹²⁶⁾ Ezek közé sorozható egyházunk is. L. ezzel kapcsolatban *Szentpéteri Kun Béla* „Zsinat-presbiteri?” c. cikkét a Református Élet 1935. szeptember 28. számában (306. l.).

A zsinat-presbiteri rendszer *Kálvin* egyházalkotmányából fejlődött ki. Tiszta egyházalkotmányi gondolatait a *genfi egyház* kormányzatában csak részben tudta megvalósítani.¹²⁷⁾ Genfi lelkipásztorkodásának idejéből tíz egyházi rendszabály maradt reánk.¹²⁸⁾ Mindjárt genfi működésének kezdetén, 1537-ben is alkot egyházi rendszabályokat. Ezek főleg liturgiális kérdésekkel foglalkoznak és az egyházfegyelem gyakorlására adnak útasításokat. Címe: Articles concernant l'organisation de l'Église de Genève. (A genfi egyház szervezetével kapcsolatos cikkek.¹²⁹⁾ Ez nem viseli még címében az „Ordonnances” szót.

Az egész sorozatból az 1541.-ben, Strassburgból való visszatérése után közvetlenül keletkezett Ordonnances Ecclésiastiques a legfontosabb. Ez volt az ára annak, hogy *Kálvin* engedte a genfi tanács hívó szavának és visszatért. Mindjárt visszatérése napján megjelent a kistanács előtt. Bejelentette, hogy enged a tanács kérésének: hajlandó újból a genfi egyház szolgálatába állni. Rámutatott, miért habozott olyan sokáig, hogy meghallgassa a visszahívó szót. Arra kérte a tanácsot, küldjön ki bizottságot az egyház-alkotmány megszerkesztésére. A kistanács nyomban ki is küldte a bizottságot. *Kálvin*-on és a többi genfi lelkipásztoron kívül a kistanács négy és a kétszázas tanács két tagja volt még tagja.

A Corpus Reformatorum közli *Kálvin* eredeti szabályrendelet-tervezetét.¹³⁰⁾ Ez a tervezet csak több változtatással

¹²⁷⁾ A genfi egyház alkotmányának megalapozására nézve I. C. A. *Cornelius*: Die Gründung der calvinischen Kirchenverfassung in Genf 1541. (München, 1892., aus den Abhandlungen der Königl. Bayerischen Akademie der Wissenschaften, III. Cl. 20. Bd., II. Abt.), mult századbeli állapotára nézve pedig H. von der *Goltz*: Die reformierte Kirche in Genf im XIX. Jahrhundert, 1862.

¹²⁸⁾ Articles concernant l'organisation de l'Église de Genève (1537.), Projet d'Ordonnances Ecclésiastiques (1541), Formule de serment prescrit aux ministres (1542), Projet d'Ordonnances sur les mariages (1545), Projet d'un ordre de visitation des Églises de la campagne (1546), Projet d'Ordonnances sur les noms de baptême (1546), Ordonnances sur la police des Églises de la campagne (1547), Ordonnances sur les jurements et les blasphèmes (1551), L'Ordre du Collège de Genève (Leges Academiae (1559), Les Ordonnances Ecclésiastiques de 1561. Mindezek a Corpus Reformatorem XXXVIII. kötetében a) VII. jelentek meg együttesen, de az 1541.-es Ordonnances Ecclésiastiques L. *Richter*: Die evangelischen Kirchenordnungen des XVI. Jahrhunderts (Weimar, 1548) c. gyűjteményének I. kötetében is megjelent.

¹²⁹⁾ *Nagy* Sándor Béla fordításában megjelent a Sárospataki Református Lapok 1938. évfolyamának 33—40. számaiban.

¹³⁰⁾ Ez a genfi Lelkészek Társaságának, a Compagnie des Pasteursnak a jegyzőkönyvében még cím nélkül található. A cím későbbi időből származik. Előbb az egyházi hivatalokról, majd a különböző egyházi cselekményekről szól. A szabályrendelet-tervezetnek nincs fölosztása.

jutott érvényre. Bár a kistanács igyekezett *Kálvin* kívánságait tiszteletben tartani, mégsem fogadta el azokat változatlanul. Így reformátorunk nem tudta elgondolásait eredeti formájukban érvényrejuttatni. Az eredeti tervezetben elég sok törlés és betoldás látható. Ezeknek egyrésze sajátkezű bejegyzése. A kiigazításokat a *Corpus Reformatorum* kiadói jegyzetek alakjában közlik. Két magyarázatát adhatjuk a genfi tanács magatartásának. Egyfelől Genf ekkortájt ellenséges hatalmak közé szorított, megerősített város volt, ahol a városi tanács erősen kezében akarta tartani a hatalmat. Másfelől hatalmi féltékenységgel is vezethette a tanácsot. A tanács akarta magához ragadni a fegyelmezés jogát. A fegyelmezésnél egészen más szempontok vezérik a polgári hatóságot, mint az egyházat. Erre *Kálvin* is több helyütt rámutat az *Institutio*-ban: „Az egyházi és polgári kormányzat közt olyan különbség van, mint a test és lélek közt. Aki a test és lélek, a jelen és mulandó élet és ama jövődő örökkévaló közt különbséget tud tenni, könnyen beláthatja, hogy Krisztus lelki országa és a polgári társadalom rendje egymástól nagyon különböző dolgok” (IV, 20:1.). „Az egyháznak nincs fegyveres ereje, hogy azzal büntessen, vagy fékezzen, nincs uralkodói hatalma, hogy kényszerítsen, nincs börtöne és nem alkalmaz büntetéseket, amilyenekkel a polgári hatóság akar sújtani... nagyon is különböző a kettőnek az eljárása” (IV, 11:3.). Viszont „az egyházhoz olyan szigorúság illik, amely a szelídség lelkével van egybekötve. Mindíg gondosan óvakodni kell attól, hogy az, aki fenytést szenved, meg ne emésztesse, mert így a gyógyszerből halál származik” (IV. 12:8.). Reformátorunk tudja, meddig lehet elmennie az engedmények terén, csakhogy a fölvetet: az egyház-fegyelmezés ügyét föl ne kelljen áldoznia.

1541. november 20-án lép életbe az *Ordonnances Eclésiastiques*. Ez viseli magán leginkább *Kálvin* egyházalkotmányi elveinek bélyegét,¹²¹⁾ ha több kérdésben engednie kell is.¹²²⁾ Az

csak alcímei vannak. Viszont a tervezet a *Lelkészek Társaságának* jegyzőkönyvében bevezetéssel kezdődik. Ez rámutat arra, miért van szükség a szabályrendeletekre? Annak a szükségességére is rámutat, hogy az egyház lelki kormányzata az Igében megállapított elvek szerint szerveztessék és Krisztus evangéliumának szelleme irányítsa az egyházi élet rendjét az állam egész területén. Ez a bevezetés id. Révész Imre: *Kálvin és a kálvinizmus c. művének* (1864), 93. lapján magyarul is megjelent.

¹²¹⁾ *Kálvin* főbb egyházalkotmányi elveit a Heidelbergi Káté egyik frójához: *Olevianus* Gáspárhoz 1560. novemberében írt levelében ismeretli. L. ezt id. Révész Imre: *A protestáns egyházalkotmány* alapvel, 91—92. ll.

¹²²⁾ Ezt *Kálvin* is elismeri a *Myconius* bázeli lelképásztorhoz írt levelében: „Van már némi presbiteri törvényszékünk és egyházfegyelmlünk, amiket tudnillik az idők gyarlósága megengedett.” (54. lev.)

Ordonnances Ecclesiastiques-hoz a következő években különféle pótlásokat fűztek és javításokat is eszközöltek azon. Mihelyt megerősödött a genfi egház, igyekezett a városi tanács befolyását csökkenteni. 1557-ben elérték, hogy az úrvacsorától való eltiltást a consistorium már a tanácstól függetlenül gyakorolhatta. 1560-tól kezdve már csak azt lehetett presbiterré választani, aki ellen a gyülekezet nem tiltakozott. Azt is sikerült kivinni, hogy a consistorium ülésein elnöklő szindikus az államhatalom jelvénye, a pálca nélkül jelent meg ott. Húsz év múlva: 1561.-ben új kiadásban jelent meg, 1576.-ban — *Kálvin* halála után — harmadik kiadásban is megjelent. Ez nem tartalmaz lényeges változtatásokat. Az utolsólélti genfi egyházalkotmány 1895-ből való.¹²³⁾

A francia reformátusok (a lausanne-iak, a Vaud-kantonbeliek, a neuchâteliek és a neuchâtel-kantonbeliek) a genfihez hasonló egyházalkotmányt fogadnak el. A lausanne-i egyházat *Kálvin* barátja, *Viret* Péter alapította. Magában Vaud-kantonban nagyon nehezen lehetett a kálvini alapelveken fölépülő egyházalkotmányt és egyházfegyelmet meghonosítani, minthogy ez a kanton 1536.-tól 1798.-ig a berni kanton fennhatósága alá tartozott, ezért a berni kantonban érvényes *Zwingli*-féle egyházkormányzati elvek szerint igazgatták. Amikor *Viret* és társai 1558.-ban zsinat-presbiteri egyházalkotmányt mutattak be Bernben, elbocsátották őket állásukból és a kantonbeli református egyház quasi államegyház lett. A kanton csak a XVIII. század végén függetlenül Berntől és 1803.-tól lett a svájci szövetség önálló tagja. Ez vezetett az 1940.-es években a lausanne-i szabad egyház alapításához is. A neuchâtel-i egyházat *Kálvin* másik barátja, *Farel* Vilmos alapította. Itt minden gyülekezetnek volt consistoriuma az egyházfegyelem gyakorlása céljából: Consistoire admonitif. Efölött valami főconsistorium-féle: Consistoire segnieurial volt. A gyülekezetek fölött felső tagozatok: az osztályok (classis), a Lelkészek Társasága és a zsinat.

A német svájci kantonok (Zürich, Bern, Luzern, Clarus, Freiburg, Soloturn, Basel, Schaffhausen, Appenzell, St. Gallen) már nem *Kálvin* egyházalkotmányát fogadták el, hanem *Zwingli*-ét. Őszintén meg kell mondanunk, hogy *Kálvin* sem életében, sem halálában nem igen tudott a rémet svájci hittestvérek szívéhez közelférközni. Eszméi is inkább csak a legutóbbi időkben kezdenek ezekben a kantonokban is hódítani.¹²⁴⁾

¹²³⁾ Ez a genfi kanton 1847. május 24.-i alkotmánya 101. részének 1. fejezetén alapszik. Ezt váltotta fel 1908.-ban. az önként vállalt szeparáció alapján, a genfi nemzeti egyház új alkotmánya.

¹²⁴⁾ Ez a hatás részben a holland szigorú reformátusok közvetítésével kezd mutatkozni, különösen Zürichben, az ú. n. ifjú reformátusok: „Jungreformierten” körében.

A svájci német kantonok egyházalkotmánya *Zwingli* zürichi egyházalkotmányi elgondolásainak nyomdokain halad. A *zürichi egyházszervezet* gyökérszála 1523-ig nyúlnak vissza. Ekkor ad ki a zürichi polgári és egyházi hatóság rendelkezést. Ebben visszavonulásra kényszeríti az egyházi reformot ellenző lelkészeket. A reformáció alapelveivel egyetértő új lelkipásztorokat alkalmaznak helyükbe. Öt év múlva, 1528-ban, jön össze az alkotmányozó zsinat. A gyülekezetek lelkipásztorain és a városi tanács tagjain kívül a gyülekezetek két-két nem-lelkész képviselője is résztvesz ezen. A *Zwingli* által készített egyházalkotmányt nem fogadják el ekkor. Azt határozzák, hogy ezentúl minden évben kétszer zsinatra gyűlnek össze az ügyek intézése és a rend fönntartása érdekében. Csak *Zwingli* halála után, 1532-ben, fogadja el a zsinat egyházalkotmány-tervezetét, melyet utóda, *Bullinger* Henrik terjesztett elő, némi változtatásokkal. *Zürich* város tanácsa is elfogadta. Ez az alkotmány maradt nagyjából mindmáig a zürichi kanton egyházalkotmányának alapja.

A zürichi egyházalkotmány szerint az egyházi ügyeket a kantont kormányzó tanács intézi. Minthogy a tanács tagjait a nép választja, nem kell attól tartani, hogy tagjai egyházi téren a nép ellen használnák hatalmukat. Az egyházi ügyeket intéző zsinatnak kettős elnöksége van: a tanács által választott lelkipásztor és a kistanácsból egyik tag. Míg a lelkipásztorok valamennyien tagjai a zsinatnak, a tanácsot a világi elnökkel együtt hat, általa választott tag képviseli. A zsinat évről-évre vizsgálatot tart a lelkipásztorok fölött. A zürichi kanton nyolc egyházmegyére oszlik, melyek élén egy-egy dékán áll.

A gyülekezetek lelkipásztorait hattagú bizottság jelöli ki. Ez két lelkipásztorból, két theologiai professzorból és két tanácstagból áll. A tanács választ. A megválasztottat a tanács küldötte, a dékán és a szomszédos lelkipásztorok jelenlétében a legközelebbi vasárnapon bemutatják a gyülekezetnek. Ha a gyülekezetnek nincs ellene kifogása, a dékán kézrátétellel beiktatja. Ha még nem tagja a zsinatnak, annak legközelebbi ülésén megjelenik és esküvel elfoglalja ott helyét.

A többi német kanton egyházalkotmánya is zürichi nyomokon halad. *Basel* és *Bern* nem akarja a régi állami fennhatóságot megszüntetni, minthogy az már a középkor folyamán is nagy tiszteletben tartotta az egyház jogait. A zürichivel szemben a különbség az, hogy a berni és baseli kanton tanácsa isteni eredetűnek, nem pedig a néptől származónak vallja a maga egyházi hatalmát.

A svájci református egyházak ma külsőleg egységet alkotnak, bár egyik sem adja föl a maga önállóságát. A különböző kantonbelieknek egyházi vonatkozásban is megvan a maguk különlegességük. *Zwingli*, *Oekolampadius* és *Kálvin* óta

nagy változáson mentek át a svájci egyházak. Így míg a XVI. században még nagyon szabadelvűen kezelték az evargélikusokat, a XVII. században már Svájcban is türelmetlenség ütötte föl fejét. A XVIII. században viszont a genfi származású *Rousseau* képviseli a legerőteljesebben a felvilágosodás gondolatát, mely vallási téren is türelmet hirdet. Az utóbbi időkben újból erősebb kálvini irányzat bontakozik ki. A Heidelbergi Káté foglalja el fokozatosan újból az őt megillető helyet svájci hittestvéreink körében.

Tiszta református egyházalkotmány csak ott fejlődhetett, ahol az egyház ellentétbe került az államhatalommal. Ilyen tiszta kálvini alapokon nyugvó alkotmánya különösen a régi francia és a skót egyháznak van. Kálvinnak is nagy hatása volt ezek kialakulására.¹⁸⁶⁾

A franciaországi reformátusok már 1559. május havában nemzeti zsinatra jönnek össze St. Germain-ban *Chandieu* Antal párisi lelképásztor buzgólkodására. Ekkorra már közel kétezer református gyülekezet alakul Franciaországban. A reformáció eszméinek francia földön való gyors elterjedésén nem csodálkozhatunk, hisz *Briçonnet* és társai már 1514.-ben, három évvel *Luther* föllépése előtt, reformátori mozgalmat kezdenek Párisban. Amikor *Briçonnet* meaux-i püspök lesz, véghez is akarja vinni a reformokat. Szoros kapcsolatban van *Lefèvre d'Étaples*-sal, aki már 1512.-ben a hit által való megigazulást hirdeti a Szentírás alapján. Közösen fordítják le a négy evangéliumot és terjesztik. A reformáció villámgyorsan terjed francia földön. Félszázad alatt a lakosság negyedét, mások szerint harmadát hódítja meg. Az első evangéliumi egyház a meaux-i. Itt működött *Briçonnet*. Ezen a párisi zsinaton alkotják meg a 40 cikk-

¹⁸⁶⁾ *Bredt* is rámutat ennek igazságára és hangoztatja, hogy ezekben az országokban áll elő az, amit voltaképpen református egyházalkotmánynak nevezünk. A francia és a skót mellett megemlíti a holland, amerikai, alsórajna-vidéki (Cleve, Jülich, Berg, Mark) református egyházakat is. Ezekben a helyeken a kálvinizmus megmutatta hitvallási, egyházszerkezeti, kulturális és szociális erejét. A franciaországi reformátusoknál azért is fejlődhetett ki tiszta református egyházalkotmány, mert a gyülekezetek százai mellett a fokozatos egyházi testületek kifejlődésére is szükség volt. Ez az aránylag egészen kis területre szorított genfi egyháznál már csak ezért is lehetetlen volt. *Bredt* szerint a franciáknál még *Kálvin* gondolatain túl is kiépült az egyházalkotmány. (Ezt az állítását nem tudjuk a magunk részéről elfogadni — már csak annál a szoros kapcsolatnál fogva sem, amiben *Kálvin* a francia református egyházzal volt.) Még *Kálvin* életében . . . itt keletkeznek a szomszédos gyülekezetekből a kollokviumok, amelyekben csak lelképásztorok vesznek részt, azután a zsinatok, amelyekben már presbiterek is vannak. Az 1559-iki st. germaini nemzeti zsinat már tartományi zsinatokat is szervez az egész ország számára. *Kirchenrecht*, I. 218—220. II.

ből álló Gall Hitvallást (a Confessio Gallicana-t) és a franciaországi első református egyházalkotmányt: a Discipline Ecclesiastique-ot, melyet a későbbi zsinatok bővítgetnek.¹²⁶⁾ Ennek az ugyancsak 40 cikkből álló egyházalkotmánynak, amelyet az apostoli iratokra hivatkozva alkotott meg a zsinat, legelső pontja az, hogy egyik gyülekezet sem igényelhet magának elsőbbséget vagy uralmat a többiek fölött. Az egyházi tanácskozás vagy zsinat elnökét itt választják. Megbízatása a tanácskozás vagy zsinat végeztével véget is ér. A zsinatra minden lelkipásztor egy presbitert és egy vagy több diakonust visz magával gyülekezetéből. A zsinaton az összes tagokat szelíd bírálat alá veszik, aztán közösen élnek az úri szent vacsorával. A lelkipásztorokat az egyháztanácsban (a consistoriumban) a presbiterek és a diakonusok választják és bemutatják a népnek. Ha vélemény eltérés folytán nem jutnak megegyezésre, az egyházmegye elé kell vinni az ügyet. Az egyháztanácsot a lelkipásztor elnökletével a presbiterek és diakonusok alkotják. A presbiterek hivatala nem lehet örökös és fontos szerepük van a fegyelmezésnél. A diakonusok tiszte a szegények, betegek, foglyok látogatása és a híveknek házanként való látogatása, katechizálása. Ezeknek a hivatala sem örök. A gyülekezetnek botrányos életet élő, bűnös tagjai kirekesztetnek: nemcsak a sákramentumoktól, de az egyháztól is eltiltatnak. A kisebb bűnösöket bizonyos időre eltiltják az úrasztalától. Az egyháztanács, illetve az egész gyülekezet előtt tett bűnvallás alapján az eltiltottak újból úrasztalához bocsáthatók és visszafogadhatók a gyülekezetbe. Az egyház maga nem bontja föl a házasságot, hanem a polgári hatóságra bizza.¹²⁷⁾

Az első egyházalkotmányon egy század leforgása alatt annyi változtatást eszközöltek a későbbi zsinatok, hogy már nehéz volt eligazodni rajta. Ezért az 1659—60.-iki louduni nemzeti zsinat elrendeli, hogy új hivatalos kiadást készítsenek belőle. Ezzel *Amyraut* saumur-i theologiai professzort bízzák meg. Amikor ez időközben meghal, helyét egyik kartársa: *D'Huisseau* foglalja el. 1666.-ban készül el munkájával, mely 14 fejezetben és 252 cikkelyben adja az egyházalkotmányt.¹²⁸⁾

¹²⁶⁾ A törvénykönyv elnevezése is mutatja, hogy a francia egyházalkotmányban középponti fontosságú szerepet foglal el az egyházfegyelem.

¹²⁷⁾ Mind a Gall Hitvallás, mind az 1559.-i francia egyházalkotmány létrejövételében nagy része volt *Kálvin*-nak és *Beza*-nak, amint erre *Henry* is rámutat *Das Leben Calvins* II., 120. és III., 468. l.

¹²⁸⁾ Az 1559.-től 1662.-ig tartó nemzeti zsinat határozatait *Aymon* adta ki két kötetben: *Tous les Synodes nationaux des Églises Reformées de France* címmel Hágában, 1710.-ben.

A reformátusból r. kath.-sá lett IV. Henrik adja ki 1598-ban a nantes-i ediktumot, amit XIV. Lajos — az „un roi une foi” (egy király, egy hit) szerencsétlen elve alapján — visszavont. A nantes-i ediktum visszavonásával a hugenotta egyház elveszti jogalapját. A hugenották nagy tömegekben hagyják el az országot.¹⁸⁹⁾ A hazájukból nem menekülő hugenották közül kb. ötezren lesznek gályarabok. Ennek ellenére 1763-ig nyolc nemzeti zsinatot tartanak. Míg a francia reformátusok XIV. Lajos uralkodásának kezdetén, a XVII. század közepén még másfélmilliónyian voltak, az ország lakosságának 1/12-ed részét alkották, annak a végén (1715) már szinte egészen eltűntek. Önmaga jelentette ki büszkén, hogy Franciaországban nincs református. Pedig voltak még. Különösen a nők küzdének hihetetlen hősiességgel és hűséggel egyházukért. Többfelé ők az ígéhirdetők, míg lelkipásztorok nem akadnak. Egy húsz éves ifjú: Court Antal kezdi összeszedni a szétszórt csontokat Cortiez Péter Nimes-vidéki ifjú lelkipásztorral. Court Roger Jakabbal, a Dauphiné-ben működő lelkipásztorral is összekötésbe lép. 1725-től a hugenottáknak Lausanne-ban titkos lelkészkepzőjük is van. 1730-ban már nemzeti zsinatot is tartanak. Összejöveleteiket, istentiszteleteiket éjszaka tartják. Az elfogott lelkipásztorokat kivégzik. Az utolsót 1754-ben Montpellierben végezték ki. Court is Lausanne-ba költözik és három évtizedig onnan irányítja a francia református egyházat. Mintegy száz lelkipásztort ad így egyházának. Délfranciaországban Rabaut Pál veszi át munkakörét, ki negyven évig hirdeti az evangéliumot a „pusztában”. Ennek a fia J. P. Rabaut St. Etienne lelkipásztor, aki képviselő lesz. Két évvel a francia forradalom kitörése előtt, 1787-ben, La Fayette-tel együtt ki-küzd a reformátusok számára a türelmi rendeletet. 1790-ben a francia alkotmányozó nemzetgyűlés elnöki székébe ültetik. Az 1791-iki alkotmány mindenki számára biztosítja kifejezetten a vallás szabad gyakorlatát. A szent Bertalan éjszakai üldözőnek, IX. Károly-nak a kápolnáját mintegy jóvátételül a reformátusoknak adják. Ezt az Oratoire-t ma is ők használják. Az 1795-ös törvény kimondja az első szeparációt, az egyház és állam szétválasztását.

Napoleon 1802-ben, az ú. n. „organikus cikkekkkel”, új alkotmányt ad a francia református egyháznak. Ez az alkotmány egészen katonás alapon, egy-egy kerületben a hatuszres lélekszám alapján szervez gyülekezeteiket, amelyek élén a lelkipásztor és 6—12 világi áll. A lelkipásztorokat az állam fizeti. A francia reformátusok ragaszkodnak régi alkotmányukhoz

¹⁸⁹⁾ Míg így az értékes elem elvész hazája számára, az őket befogadó országok szellemi és gazdasági életét nagy mértékben féllendítik, amit ma már az elfogulatlan r. kath. tudósok is elismernek.

(egyháztanács, tartományi és nemzeti zsinat). Csak a második császárság idején, 1852.-ben engedélyezi a kormány minden gyülekezetben presbiteri tanács, Párisban pedig központi tanács szervezését, hogy a kormánynál a református egyházi érdekeket képviselje. 1871.-ben *Thiers* elnök kormánya nemzeti zsinat szervezését is megengedi.

1849. óta szabad református egyház is van Franciaországban. 1872.-ben a zsinat hitvallása miatt a pozitív hitű és a szabadelvű reformátusok szétválnak. Ezek a szeparáció után is külön szervezkednek. A különböző irányok az első világháború után közelednek egymáshoz. Az 1928.-as drome-i zsinaton hangzik el az óhaj a református egyházak egyesülése érdekében. A két legnagyobb egyház közös bizottságot küld ki. Ez a bizottság 1936-ban közös hitvallásban állapodik meg. Az 1938. tavaszán tartott lyoni zsinat elfogadja ezt.¹⁴⁰) Nemcsak a két egyház: a református evangélikus egyházak nemzeti szövetsége és a francia református egyházak szövetsége, de a liberálisok, sőt a methodisták is elfogadják ezt. A baloldalon 3—4 liberális, a jobboldalon pedig 53 konzervatív gyülekezet marad. A 16 Circonscriptionban tömörült 528 gyülekezetet és 7 evangélikáló állomást számláló közös egyház Párisban tartotta zsinatát és 1939. január 1. óta egységesen működik. Törvénykönyve nagyjobbára a református evangélikus egyházak nemzeti szövetségének törvényein épül föl. Így lesz újra egységes a francia református egyház, mely az üldözések idején egységes maradt, de a mult században a különböző eszmeáramlatok hatása alatt részekre szakadt.

A nantesi edictum visszavonása után az üldözött és hazájukból seregestől menekülő hugenották Németországba, Belgiumba, Hollandiába, Angliába, Észak- és Dél-Amerikába mennek. 800.000—1.000.000-ra teszik a menekültek számát. Németországba kb. 300.000 ment. Mentek Lengyelországba, Oroszországba, Skandináviába, Délafrikába is. Több helyütt ők lesznek a tiszta református eszmék terjesztői.

A francia református egyházzal kapcsolatban emlékeziünk meg az annak egyik előfutáraként szereplő, francia eredetű *valdens egyházzól* is, melynek csodálatos története még a XII. századba nyúlik vissza. Savoyában és Piemontban ma is vannak valdensok. Rómában is van ma már két templomuk, sőt a Vatikán térszomszédságában szép theológiájuk is. 1848.-ban nyertek vallásszabadságot. A fascizmus uralma alatt tírt egyházból elismert egyházzá lettek. Nem tudhatjuk, hogy a mostani idők

¹⁴⁰) L. erről: Actes de l'Assemblée constituante de l'Église Réformée de France tenue à Lyon du 25 au 29 Avril 1938 (Paris. 1938). A francia református egyházak egyesüléséről l. még a Presbyterian Register 1939. májusi számát is, 298. l.

ben nem kell-e újabb megpróbáltatásokat szenvedniök. A reformátusokéval csaknem azonos hitvallásuk 1655.-ben keletkezett, az itáliai evangéliumi egyház (a Chiesa evangelica Italiana) hitvallása pedig 1870.-ben.

A másik tiszta református egyházalkotmány a skótoké. A skót presbiteri egyház kialakulása Kálvin kiváló tanítványának és meghitt barátjának, Knox Jánosnak nevéhez fűződik.¹⁴¹⁾ 1560.-ban tartotta a skót egyház első zsinatát Edinburghban. Ezen elfogadják hitvallásukat 25 pontban. Ezt a parlament is megerősíti. A zsinat ugyanazt a hat tagját bízta meg az egyházalkotmány megszerkesztésével, akik az egyház hitvallását is összeállították. Ez az ú. n. *First Book of Discipline*, az egyházfegyelem első könyve. Ezt a zsinat elfogadja. Az állambatalom (a titkos tanács) nem erősíti meg, a titkos tanács tagjainak önkéntes aláírásával mégis életbelép. A parlament csak 1567. decemberében járul hozzá utólag a dolgok új rendjéhez. A presbiteri egyházat a királyság egyetlen igaz egyházának nyilvánítja és a királyi eskübe is bevéteti azt az ígéretet, hogy ezt fönntartatja.

Az egyházalkotmánynak mindjárt az első §-a kimondja, hogy az egyház egyedüli feje Krisztus. Tőle nyerik megbízatásukat az egyház hivatalnokai. Senkitsem illet uralom a többiek fölött, csak szolgálat. Az egyházban négy hivatal van: a lelkipászoroké, kiket szolgálknak, „minister”-eknek hívnak, a tanítóké, a kormányzó véneké (így hívják a mi presbitereinket) és a diakonusoké, kik a szegények gondozása mellett az egyház anyagi ügyeit is kezelik. Az egyházi hatóságok a következők: az egyháztanács, a Kirk-Session, mely minden hónapban egybe gyűl, a presbitérium, (Presbytery), mely a mi egyházmegyénknek felel meg és a gyülekezetek lelkipászoraiból s a gyülekezetek által kiküldött kormányzó vénekből áll. Ennek a hatáskörébe tartozik a gyülekezetek által választott lelkipászorok megvizsgálása, fölavatása és fegyelmezése. Az egyháztanácsok lelkipászoraiából és véneiből alakul a tartományi zsinat. Legfelső szerv a nagygyűlés, a General Assembly, mely az ország lelkipászoraiából és kiküldött kormányzó véneiből ül össze, eleinte évenként kétszer-háromszor, később már csak egyszer. A kegyúri, pátrónusi viszony ekkor még ismeretlen. Lelkipászorhiány folytán s a lelkipászorokra való felügyelet céljából ideiglenesen öt szuperintendenst is választanak.

A francia származású Melville András gyűjtötte össze az időközben hozott nagygyűlési végzéseket. Ezt a gyűjteményt az 1581.-ben tartott nagygyűlés elfogadta és a király 1592.-ben

¹⁴¹⁾ Róla jegyzi föl a történelem, hogy annyira félt Istentől, hogy elkelejtett az emberektől félni.

megerősítette. Ez az ú. n. *Second Book of Discipline*, az egyház-fegyelem második könyve.¹⁴²⁾

Ez a második törvénykönyv is annak az ünnepléses kijelentésével kezdődik, hogy Krisztus az egyház egyedüli Feje. Kimondja, hogy Jézus Krisztus olyan kormányzatot rendelt a maga egyházában, mely egészen független az államhatalomtól. Az egyházat az általa megbízott vezetők az egyház nevében, nem pedig az állam hatalmával vezetik. Más az egyház és más az állam hivatása, ezért eszközeik is mások. Minthogy mindkét hatalom Istentől van és Isten dicsőségének szolgálatára törekszik, támogatniok kell egymást. Az állam tisztviselői is tartoznak alávetni magukat a vallás és a lelkiismeret kérdéseiben az egyházfegyelemnek. A püspök név egyet jelent az egyházi szolga vagy lelkipásztor elnevezéssel. Az Írás nem ismer a lelkipásztorok, vagy gyülekezetek fölött álló pásztorot. Az egyház hivatalnokait szabadon választják. Senkisémet tölthet be tisztet a gyülekezetben annak beleegyezése nélkül.

A skót egyházban ismeretlen minden magasabb egyházi hivatal. Az egyháztanács, Kirk Session élén a lelkipásztor áll. A Presbytery-ben, a tartományi zsinaton és a nagygyűlésen is lelkipásztor: az évről-évre választott moderátor elnököl. A nemzeti egyház nagygyűlésén a moderátor mellett a király képviselője is jelen van. A király nevében ez nyitja meg és rekeszti be a gyűlést, míg a moderátor Krisztus nevében teszi ezt.

Kálvin és *Beza* nagy befolyást gyakorolt a skót egyház alkotmányának kialakulására is. A skót reformátor, *Knor* János huzamosabb ideig lakott Genfben és mindvégig legbensőbb kapcsolatban volt *Kálvin*-nal.¹⁴³⁾ A második skót egyház-alkotmány összeállítója, *Melville* András is benső kapcsolatban volt Genffel.

A skót egyház alkotmányáról megállapíthatjuk, hogy ez tekinthető a *legtisztább* református egyházalkotmánynak. Skót hittestvéreink megható hűséggel és életük kockáztatása árán is ragaszkodtak ehhez mindvégig. Egyházi életük nem volt zavartalan. Ennek a második törvénykönyvnek a királyi megerősítése sem ment simán. *I. Jakab*, akinek az uralkodása alatt a skót egyház zsinata 1581.-ben elfogadta ezt, mindenáron

¹⁴²⁾ Ennek a két törvénykönyvnek az elnevezése is rávilágít arra, milyen középponti fontosságú szerepet játszik a tiszta református egyházak alkotmányában az egyházfegyelem.

¹⁴³⁾ A Genfből 1556.-ban írt egyik levelében — többek közt — ezeket írja: „Szívemből kívántam mindenkor, hogy Isten erre a helyre hozzon, ahol ... a legjobb keresztyén iskola van... Krisztus máshol is prédikáltatik igazán, de azt még seholsem láttam, hogy a reformáció olyan gyökeresen áthatotta volna a vallási és erkölcsi viszonyokat, mint Genfben.” *Henry: Das Leben Calvins*, III. kt. 379. l.

szerette volna a püspöki uralmat fönttartani, de a helyzet megalkuvásra kényszerítette. 1592.-ben mind az új törvénykönyvet, mind a reformátusok számára már előbb biztosított jogokat megerősítette, az évi nagygyűlés jogkörét elismerte. A püspöki egyházalkotmány továbbra is érvényben maradt ugyan, de a püspökök számára 1584.-ben adott jogokat visszavonta.¹⁴¹⁾ Így nem csodálhatjuk, ha nagy hatással volt ez minden időben a legtöbb angolnyelvű egyház alkotmányának kialakulására.¹⁴²⁾

A genfi egyházalkotmány kisebb-nagyobb hatással volt a többi kontinentális református egyház alkotmányának kialakulására is, így a holland, német, osztrák, cseh és lengyel, úgyszintén a magyar reformátusokéra is.

Hollandiában francia hatásra indul meg délről észak felé a reformáció és annak nyomában az egyházszervezkedés. Az 1561.-i wallon és flamand hitvallás, az ú. n. *Confessio Belgica* teljesen megegyezik a *Confessio Gallicana*-val. 1564.-ben alkotják meg az antwerpeni zsinaton a holland református egyház alkotmányát. Ez a 48 cikkből álló alkotmány is nagyon emlékeztet a francia egyház alkotmányára, a *Discipline Ecclésiastique*-ra.

Alba hercegnek, a spanyol király helytartójának üldözése elől a holland reformátusok a szomszédos német tartományokba menekülnek és ott szervezkednek. Az 1568.-i weseli, méginkább az 1571.-iki emdeni zsinaton a francia egyház alkotmányával lényegében egyező módon állapítják meg újra egyházuk alkotmányát. Az emdeni zsinaton alsórajnai, pfalzi és egyéb menekült reformátusok képviselői is résztvesznek. Az egyházakat három egyháztartományra osztják: Németország és Kelet-Friesland, Anglia és a „kereszt alatt nyögő”, vagyis belga-holland egyházak. Az első és harmadik tartományt classisokba osztják, míg az angol reformátusokra rábizzák, hogy ők maguk szervezkedjenek egyházmegyékbe. Minden gyülekezetben legyen consistorium, minden classisban (egyházmegyén) egyházmegyei közgyűlés, minden egyháztartományban évenként tartománygyűlés, minden két évben pedig konvent.¹⁴³⁾ Az 1578.-i dordrechti

¹⁴¹⁾ A skót egyház történetéről és életéről bőveges leírást nyújt H. K. Sack: *Die Kirche von Schottland* c. kétkötetes művében. (Heidelberg, 1874.)

¹⁴²⁾ Ezt fogadták el az írországi skót eredetű reformátusok is. A *Tolnai Dalú* Jánosék nevéhez fűződő puritánus mozgalom révén hatással volt magyar református egyházunk alkotmányának kialakulására is.

¹⁴³⁾ *Bredt* szerint az 1571.-iki emdeni zsinat rendkívül fontos a szomszédos országok református egyházainak történetében is. Ez az alapja szerinte a holland szabad egyháznak, de egy *világegyház* kezdetét is jelenthette volna. Jelen voltak nemcsak a holland gyülekezetek képviselői, de a kelet-frieslandiak, az alsórajnaiak, a pfalziak is. A távollévő angolokkal is összeköttetésben álltak és felzólították őket, hogy

zsinaton, ahol a hollandiai és zeelandi reformátusok jönnek össze, részben elfogadják, részben kiegészítik az emdeni zsinat határozatait. A zsinat után a francia- és hollandnyelvű reformátusok szétválnak. Az államhatalom nem erősítette meg a hozott kánonokat. Éppenígy nem erősítették meg a *Vilmos* orániai herceg meghagyására készített 1560.-i és 1583.-i egyházalkotmányokat sem. Az 1586.-iki hágai zsinat határozatait Németalföld helytartója megerősítette ugyan, de a megerősítés mindössze két évig tartott.¹⁴⁷⁾ Ilyen előzmények után, az 1618.—19.-i újabb dordrehti zsinat, melyen több külföldi egyház is képviseltette magát, ünnepélyesen állást foglal a református egyház szabadsága mellett. Ennek a nemzetközi jellegű zsinatnak *Kálvin* szellemében hozott kánonait sem erősíti meg az államhatalom. Így a holland református egyház nem országos szervezetben, hanem hét külön egyháztartományban él tovább. A közösség abban jut kifejezésre, hogy elküldik képviselőiket egymás zsinataira.

Az 1648-iki westfaliai béke után egyedül a református hitvallást minősítik jogosnak. Így születik meg a hervormde kerk. Az egyesült holland köztársaság 1795.-i összetörléséig így maradnak az egyházi állapotok. A holland királyságnak 1814.—15.-ben bekövetkező visszaállítása után a református egyház államjogi helyzetének tisztázása is szükségessé vált. Ez 1816. januárjában történt. A holland református egyháznak I. *Vilmos* király ad alkotmányt. 1852.-ben a holland református egyház új alkotmányt kap, melyen azóta is több változtatást eszközöltek.¹⁴⁸⁾

szervezetükkel kapcsolódjanak be. A franciákkal is összeköttetésben voltak. Az emdeni zsinaton alkotott szervezet az egész környező református világot összefoglalta. De az egyes egyházak nagyon el voltak foglaltva saját nehézségeikkel, így nem tudták az összefogást megszervezni, amivel eredményesebben szállhattak volna szembe közös elnyomókkal. Még egyszer egyesül *Bredt* szerint a reformátusság a II. dordrehti zsinaton 1618/19-ben. Ennek a megtartására az arminianizmus elleni küzdelem ad okot. Az egész református világ képviselőit meghívják erre. Pfalzból, Nassauból, Hessenből, Keletfrieslandból, Brémából, Zürichből, Genfből, Angliából, Skóciából jönnek küldöttek. Az arminianusokat (remonsiransokat) elűzik, mire nagyrészen kivándorolnak. Az egyházak elfogadják itt a Heidelbergi Kátét, mely így nemzetközi jelentőséget nyer. *Kirchenrecht*, I. 224—226. II.

¹⁴⁷⁾ Közben *Orániai Vilmos* vezetésével továbbfolyik a harc *Alba* herceg uralkodása ellen. 1584-ben *Orániai Vilmost* megölik. Fia és utóda, *Móric* folytatja a harcot, mely 1609-ben a felső államok felelősségével végződik. Ezekről az időről l. v. *Hoffmann*: *Das Kirchenverfassungsrecht der niederländischen Reformierten bis zum Beginn der Dordrechter Nationalsynode von 1618/19*. (Leipzig, 1902.).

¹⁴⁸⁾ A holland egyházjogot részletesen tárgyalja: *J. R. Slotemaker de Bruine*: *Nederlandsch Hervormd Kerkrecht*, 1924.

Németországban részben máshonnan odamenekülők alapítják a református egyházat, részben egyes fejedelmek állnak a református egyház mellé, egyházi téren is fönntartva uralmukat. A Rajna vidékére francia, holland, angol menekülők mennek. A *Lasco* Jánosnak, a volt londoni lelkipásztornak. nevéhez fűződik a németországi első református szervezkedés. Az emdeni zsinat, melyen a *Lasco* is a kálvini elvek mellett foglal állást, a németországi református egyházakat külön egyháztartománynak nyilvánítja és négy egyházmegyébe (classisba) sorozza. Ezek közül különösen a pfalzi érdekel minket. Ez a magyarországi református egyház alkotmányával több rokonnórást mutat. Már az 1563—64-iki emdeni zsinaton megalkotják Pfalz rendtartását. Ez a *presbiteriális és consistorialis elvek keveréke*, akárcsak a magyarországi. A gyülekezetek élén presbitériumok állanak, de az országos egyházat a fejedelem által kinevezett főtanács igazgatja. Tehát az alsó tagozat presbiteriális, míg a felső consistorialis.¹⁴⁰⁾

Németországban a református egyházak alkotmányában csaknem mindenütt evangélikus elemeket is találunk. Sehohsem látunk egészen tiszta zsinat-presbiteri alkotmányt: egyfelől a lutheri, másfelől a fejedelem egyházkormányzati jogainak nyomait viselik magukon nagyrészt, így a hannoveri, a brandenburgi is. Csak később fejlődnek református irányba. Mint-hogy Németországban a református egyházaknak is a fejedelmek a fejei, csak a menekültek gyülekezetei szervezkednek tiszta református alapon. Ez a helyzet a Rajna alsó vidékén, ahova különösen sok hugenotta megy a nantési edictum vissza-

140) III. Frigyes pfalzi választófejedelem, a Heidelbergi Káté iratója, az első német fejedelem, aki a kálvini irány pártjára áll. Csak a tant veszi át, de az államfő régi egyházi uralmát megtartja. Ezt a heidelbergi egyháztanács útján gyakorolja. Bizonyos református jellegű reformok is történnek. A gyülekezetek élére presbitériumok kerülnek a lelkipásztor elnökletével és egyházfegyelemmel. Több gyülekezet diocézissé alakul inspektorral, superintendenssel. Ennek a classisnak konventje is van, de ebben csak lelkipásztorok voltak és csak tanácsadó szerv volt. Rendkívüli alkalmakkor fő- vagy nemzeti zsinat is volt. 1613-ban *János Zeigmond* brandenburgi választó fejedelem is evangélikusból református lesz. Minthogy népe ellenzi ezt, szabad választást enged nekik az evangélikus és a református egyház közt. Mikor az Alsó-rajna vidéke is uralma alá kerül, nagyban támogatja ott a református gyülekezeteket. 1685-ben sok menekült hugenotta jön az országba és az addig kisszámú, szétszórt református gyülekezet mellett sok új gyülekezetet alapítanak. De nem szervezkednek országosan. Kelet-Frieslandban *Zwingli* elveit fogadják el, de kálvini egyházalkotmánnyal. Itt nem a vezetőség, hanem inkább a nép fogadja el a református irányt. Az evangélikus és a református irány küzd egymással. *Anna* grófné behívja a *Lasco* Jánost, ki 1542—1548-ig működik ott. *Bredt: Kirchenrecht.*, I. 214—217. II.

vonása után. Württembergben református elnevezés alatt valdensesk is vannak. Alsó-Szászországban a református egyházak szövetségénél is tiszta református egyházalkotmány van. A Rajna alsó folyásánál az evangélikus egyházak is vettek át alkotmányukba református elemeket.

A német egyház voltaképpen csak 1933.-ban alakult meg: addig csak szövetség (Bund) volt. Ezt a barmeni zsinat erősítette meg 1934. januárjában. Új theologiai szemináriumot is alapítottak.

Az *ausztriai* nagyon kicsiny református egyház tagjainak száma mintegy 15.000.-re tehető. Ezek legnagyobb része Bécsben él három gyülekezetben. Inkább áttérések folytán gyarapodnak. Egyházalkotmányuk nem tiszta református.¹⁵⁰) 1891.-ben alkottak a reformátusok számára egyházalkotmányt.

A református egyházszámba menő *cseh-morva atyafiak egyháza* a XV. századbéli huszita mozgalommal kezdődik. A huszita mozgalomból nőtt ki 1467.-ben a cseh testvérek mozgalma: az unitas fratrum bohemorum. 1609.-ben elfogadta a király a Confessio Bohemica-t. A 30 éves háború elején azonban, az 1621.-i fehérhegyi csatában Prága mellett leverik őket. A nagy protestáns többségű országból a lakosság nagyobb fele elmenekül. A megmaradók a hegyek közt bújkálnak.¹⁵¹) Az 1781.-i türelmi rendelet után a magyar református egyháznak mintegy negyven fiatal lelképásztora és theologusa segítségével talpraáll a cseh-morva atyafiak régi közössége. Az első világháború befejezése után, 1918.-ban, a csehül beszélő evangélikus egyházak a cseh testvérek egyházába tömörültek. Ezenkívül hét más evangélikus egyház volt. A nyolcból ötöt az állam elismert. A Felvidékkel csaknem 300.000 magyar református került oda, kiknek nem sikerült egyházalkotmányukat elismertetni. 1923.-ban összehívták a törvényhozó zsinatot, mely megalkotta a törvényeket. Ezekben a kormány kívánságára bizonyos változtatásokat tettek. 1928.-ban elfogadták félhivatalosan, ennek ellenére sem kapták meg a kormány megerősítését.

Lengyelországban, ahol ezidőszent még elég mostohán áll az evangélikus ügye, a XVI. században erős evangélikus

¹⁵⁰) L. J. M. Szeberényi: Der Pseudo-Protestantismus auf kirchenrechtlichem Gebiete mit besonderer Berücksichtigung der protestantischen Kirchenverhältnissen Österreichs, Wien, 1885.

¹⁵¹) A cseh testvérek küzdelmes történetéről I. J. Müller: Geschichte der Böhmischen Brüder (I.—III. kt., Herrnhut, 1922—31.) és F. Breisa: Die evangelische Kirche der böhmischen Brüder (II. kiad. Prága, 1951). A cseh testvérek gyülekezeteit, amelyek német területre kerültek, az 1796-os szabályzat elismerte és a református országos egyházba kerültek. Bredt: Kirchenrecht, I. 227. l. 1.) jegyz.

egyház volt.¹⁵²⁾ Az ellenreformáció ezt csaknem egészen kiirtotta. A német reformátusok szervezkedésénél említett a *Lasco* János nevéhez fűződik a lengyelországi szervezkedés is. 1560-ban a lengyel reformátusok és evangélikusok, úgyszintén a cseh-morva atyafiak egyesülnek és közös egyházszervezetet alkotnak. Az alkotmányt az 1573-i krakkói zsinat megerősíti. Eszerint a lengyel ev. egyházak három egyháztartományra, ezeken belül pedig egyházmegyékre oszlanak. A lengyel egyházalkotmányban találkozunk azzal a szerencsésnek épséggel nem mondható gondolattal, hogy — az egyházmegye lekipásztoraihoz hasonlóan — a világi pátrónusok is választanak maguknak világi seniort (senior secularis-t). Egy-egy egyháztartományon belül a seniorok önmaguk választanak fő-seniort (senior primarius-t). A tartományi zsinat tagjai az összes seniorok és helyetteseik, a világi seniorok közül pedig négyen. Emellett itt is találkozunk a kettős elnökség szerencsétlen gondolatával.

A lengyel evangéliumi világ csak a XVIII. század végén gondolhatott újabb szervezkedésre. Ez az 1780-i wegrowi zsinaton történt. Itt alkották meg a lengyel evangélikus díszidensek kánonát, amit a lengyel király is megerősített. Ez az alkotmány az evangéliumi elvekkel valósággal hadilábon áll. Az egyházi ügyekbe eszerint csak a nemeseknek, a lekipásztoroknak és a városi polgároknak van beleszólásuk. Ez a három rend külön szervezkedik. Az egyházmegyének is három feje van: egy nemes, egy lelkész és egy polgár. A tartományi zsinaton a falusi gyülekezetek nincsenek is képviselve. Az országos zsinat még ennél is nagyobb előnyöket biztosít a nemeseknek. Elnöke csak nemesember lehet. Ma a lengyel evangéliumi világhoz tartozók közt nincs még egység. Az ottlevő néhány gyülekezet részben egyesült, részben szövetségben van egymással, részben evangélikusnak, részben reformátusnak vallja magát. Nincs egységes egyházalkotmányuk sem. 1926-ban a reformátusok indítványára megkísérelték az evangéliumi egyházak szövetségét.

A magyarországi református egyházban több okból nem tudott tiszta evangéliumi alapokon nyugvó egyházalkotmány kialakulni. Mindenekelőtt azért, mert az államhatalom mindjárt kezdetben üldözte az evangéliumi hitre térőket. Ha a hatalom kezelőin múlt volna, érvényt is szereztek volna a budai és

¹⁵²⁾ A lengyel származású a *Lasco* (*Lasci*) János hazájában is szervezett református egyházat. *Lasc*-ban született. Cujavienben püspök lett. Később a svájci irányhoz csatlakozott. 1542-ben Kelet-Frieslandba hívják és ott megszervezi a református egyházat. Később a londoni református egyház vezetője. 1566-ban visszatér hazájába és Kis-Lengyelországban a református egyház vezetője lesz. 1560-ban halt meg.

hatvani országgyűlések ama rendelkezéseinek, hogy a lutheránusokat meg kell égetni. Kiírtották volna az evangéliumi hit követőit. De az evangéliumi hit eszméi hihetetlen gyorsasággal terjednek. A XVI. század végén a pápai legátus már azt jelenti Rómába, hogy csaknem az egész ország evangéliumi hitre tért és Magyarországon annyi r. kath. pap sincs, mint egy kis itáliai városkában. A főúri családok is, három kivételével, mind az evangéliumi hitre tértek. Emiatt a hatalom birtokosai kénytelenek az evangéliumi egyházakhoz tartozókkal megalkudni. Ilyen körülmények közt a XVI. század folyamán az evangélikus, majd a század második felében az annak helyébe nyomuló református egyház nem annyira az elvek, mint inkább a lehetőségek szerint szervezkedett.

Minden bizonnyal az is hátrányos volt a református egyházalkotmány kialakulására, hogy eleinte lutheri irányban történik a szervezkedés,¹⁵³⁾ csak azután nyomulnak előtérbe a református elvek. Részben az is hátráltatja a tiszta református egyházalkotmány kialakulását, hogy amikor a lutheri irányzatot a reformátussal cserélik föl, előbb inkább a *Zwingli*-féle megoldás, mint a tiszta kálvini egyházalkotmányi elvek felé fordulnak: inkább keresik a városok és községek vezetőségével (tanácsával, előljáróságával) a kapcsolatot.¹⁵⁴⁾ A tiszta kálvini egyházalkotmány kialakulását még erőteljesebben hátráltatja az a körülmény, hogy a r. katolicizmussal szövethető ellenséges államhatalom mellett — a r. kath.-ból előbb evangélikussá, majd reformátussá, végül unitáriussá lett *Dávid Ferenc* élén — az unitarizmus is föllép ellene. Ez a belülről támadó ellenfél látszik a legveszedelmesebbnek, mert minden

¹⁵³⁾ L. erről *Sólyom Jenő*: Luther és Magyarország. A reformátor kapcsolatai hazánkkal haláláig (Budapest, 1933).

¹⁵⁴⁾ A kálvini irány első úttörőivel kapcsolatban *Bévez Imre* a következőkre hivatkozik: *Kaprophontes* Ferenc, a krasznai eredetű wittenbergi magyar diák, már 1561. végén azt írja *Kálvin*-nak, hogy az ő és a helvéciai tudósok tekintélyében bízik most egész Magyarország. 1568. májusában a tiszajobbparti szénlorok (*Károli Gáspár* és társai) tudatják *Beza*-val, hogy leginkább *Kálvin* tanításait fogadják el, iratait Magyarországon kibeszélhetetlenül nagyra becsülik és szorgalmasan olvasgatják. Az 1562-iki tarcali zsinat elfogadja *Beza* hitvallását és abban a református tan tiszta és érett kálvini szellemű körvonalazását. Az 1564-iki újabb tarcali zsinaton megerősítették a *Beza*-féle hitvalláshoz való ragaszkodásukat és vagy már ekkor, vagy kevéssel később egy másik zsinaton beveszik *Kálvin Kátéját* is. Magyar református egyház-történet (1938), 125, 132, 134. II. — A kálvini irányt elfogadó 1567-iki Debreceni nagyobb cikkek (Articuli maiores), szolgálnak alapul az 1576-4 nagyváradai rendtartásnak, az 1576-1 harcegszöllősi, 1587-1 nyugatmagyarországi, csepregi kánonoknak, a századvégi felsőmagyarországi cikkeknek, a gümör-kishonti egyházmegye szabályainak.

erejét a többségben levő református egyház ellen összpontosítja. A református egyház vezetői talán azért sem merték a tiszta kálvini egyházalkotmányt kifejleszteni, mert attól tartottak, hogy annak nem egy-egy magasabb egyházi tisztséget betöltő kezében összpontosuló szervezete mellett könnyebben diadalmaskodhatnak fölöttük ellenfeleik. Az egyház élén állókat emberi gyarlóság is vezethette eddig viselt tisztségeik megtartása érdekében. Az is nagy súllyal esett a latba, hogy a gyülekezetek egy részét fönntartó pátrónusok — mint *Medgyesi Pál*, *Lorántfy Zsuzsanna* udvari lelkipásztora, a puritánizmus lelkes híve, szemükre veti — átállottak jobbagyaikkal egy asztalhoz ülni, velük közös presbitériumban helyet foglalni.¹⁵⁶⁾

Nem annyira a lelkészi-elemen múlt a nem lelkészi, az ú. n. világi elem be nem vonása az egyház kormányzásába, különösen a legalsó fokon, a presbitériumban, hanem inkább a világiakon. Meg kell azonban őszintén mondanunk, hogy a XVI. század folyamán lelkipásztoraink sem igyekeztek a világi elemet bevonni az egyház kormányzásába: ezt — a középkori hagyományhoz híven — inkább önmaguknak akarták megtartani. A XVII. században viszont — mint örömmel állapíthatjuk meg — épen a lelkipásztorok közül kerültek ki a presbitériális szervezet legelszántabb harcosai. Viszont az is igaz, hogy a csaknem egészen lelkipásztorokból álló zsinat ítélte el háromszáz esztendővel ezelőtt: az 1646.-i szatmárnémeti nemzeti zsinaton a puritánus-mozgalom magyarországi zászlóvivőit: *Tolnai Dali* Jánost és társait. Ezt nyilvánvalóan inkább a világi hatalom befolyására tették. A zsinat VI. conclusioja, végzése is ezt bizonyítja. Ez nem kárhoztatja a presbitériális elveket, sőt kimondja, hogy mihelyt legfőbb hatóságaink és az igazhítű karok és rendek hozzájárulnak, föl fogja állítani a presbitériumokat.¹⁵⁶⁾ Tehát maga a kánongyűjtemény kimondja, hogy szükséges a presbitérium és mihelyt a politicus ordo nem ellenzi, föl is állítja. Nem tiltja, sőt ahol van, elismeri. Sem a szatmárnémeti zsinat végzéseiben, sem az annak fölhatalmazása alapján *Geleji Katona* István erdélyi püspök által szerkesztett kánongyűjteményben nincs egyetlenegy olyan érv a presbitérii szervezet ellen, amit a lelkipásztorok hoztak volna föl.¹⁵⁷⁾ Így megállapíthatjuk, hogy elsősorban a világiak ellenzése akadályozta a XVII. század

¹⁵⁶⁾ L. *Dialogus politico-ecclesiasticus* c. könyvében.

¹⁵⁶⁾ *Id. Révész* Imre szerint a magyarországi evangélikusok egyházalkotmánya szabadabban fejlődhetett, mint a reformátusoké a református fejedelmeknek egyházunkra nehezéde miatt. A protestáns egyházalkotmány alapelvei, 92.—93. ll.

¹⁵⁷⁾ L. a *Geleji Katona* István-féle kánonok közül az utolsóelőtti, a XCIX.-et, mely a presbiterekről szól.

derekáig, sőt sokhelyütt jóval később is a presbitériumok kialakulását.

Az ország ama részeiben, ahol időközben a nemesség elpártolt az evangéliumi egyháztól és nem volt olyan erős, hogy jobbjágyait is kényszeríthette volna a r. kath. vallásra térésre, nem volt akadály a presbitériumi szervezet kialakításának. Ilyen helyeken hamarosan alakulnak is presbitériumok, különösen azokon a területeken, amelyekre az 1626.-i felsőmagyarországi komjáti kánonok hatálya kiterjed.¹⁵⁸⁾ Olyan helyeken is alakulnak hamarosan presbitériumok, ahol nincsenek pátrónusok. A Felvidéken, Dunántúl eléggé elterjedt a presbitériumi szervezet. Mint az 1713.-i kocs-i zsinat végzései is mutatják, sok helyen van már presbitérium.

A XVII. század elejétől kezdve a heidelbergi egyetem és a pfalzi egyház volt erős befolyással magyar református egyházunkra. A református és evangélikus ellentétek kiéleződése óta leginkább ide jártak fiatal theológusaink. *Geleji Katona István* kéthelyütt is hivatkozik kánongyűjteményében (a 38. és 85. kánonokban) egy *Zepper* Vilmos nevű heidelbergi professzorra, annak *Politia ecclesiastica* c. művére. Láttuk, hogy a pfalzi egyház alkotmánya a presbitériumi és consistoriális elvek keveréke, így az ott érvényesült hatások sem lehettek előnyösek a magyar református egyházalkotmány kálvini alapokon való kialakulása szempontjából.

Az első világháborút követő összeomlás idején a magyar református egyház testéből nagy darabok jutottak az utódállamok területére. A Cseh-szlovák köztársaság területére jutott felvidéki gyülekezeteinkhez hasonlóan, a Romániába jutott erdélyi egyházkerületbeli és az ahhoz csatlakozó királyhágómelléki egyházkerületben tömörült református egyházak is kénytelenek voltak külön szervezkedni. 1932.-i zsinatukon csak az egyház alkotmányáról, szervezetéről és kormányzatáról szóló I. tc.-üket alkották meg. A Presbitériumi Világszövetség küldöttjei is jártak a román kormánynál a kisebbségi jogok körében biztosított egyházi jogok tiszteletben tartása érdekében. A Jugo-

¹⁵⁸⁾ A komjáti kánonokat az 1623. szeptember 13.-án tartott komjáti zsinat fogadta el. Az itt elfogadott kánonok az egyház ügyeinek intézését egészen a lelkipásztorokra bizzák. Az öt osztályba sorozott kánongyűjteményből az első az igaz hitről, a püspökökről, azok fölavatásáról és kötelességeiről, a második az esperesekről, a harmadik a presbiterekről vagy lelkipásztorokról, azok kötelességeiről és jogairól, a negyedik az iskolákról, az ötödik a zsinatokról szól, amelyeken jelen kell lennie minden lelkipásztornak és tanítónak. Ezt később az alsó-dunamellékek is elfogadták. *Warga Lajos*: *Protestáns Egyháztörténet*, III. 309—310. II. Magyar kiadása „Az egyházi jó rendtartásoknak frott törvénye, melyek öt részekben foglalhatók” címen Nagyváradon 1642.-ben, Pesten 1805-ben jelent meg.

slávia területére jutott délvidéki gyülekezeteink is megalkották „Alkotmány”-ukat, mely királyi jóváhagyással 1933.-ban jelent meg. Ez örvendetes haladást jelent több tekintetben a tiszta református egyházalkotmányi elvek felé.

Az elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy tiszta református egyházalkotmány alakult ki a francia és a skót egyházakban; hiányos presbitéri alkotmány volt eleinte a genfi és a holland egyházakban, consistoriális elemekkel kevert alkotmány van egyes német egyházakban, végül részben hiányos, részben kevert egyházalkotmányunk van nekünk. Mindezek az egyházak az ugyancsak református alapokon szervezkedő olaszországi valdens egyházzal és a cseh atyafiak egyházával együtt — a skót egyház kivételével — az ú. n. kontinentális típusú egyházak csoportjába tartoznak.

A *modern református egyházalkotmány* több lényeges pontban eltér a XVI—XVII. századbeli egyházalkotmánytól. Az eltérés eleinte lényegtelenebb vonatkozásokban mutatkozott, csak később vált erőteljesebbé és vezetett az *angolszász egyház-típus* kialakulásához. Ez hosszabb fejlődés eredményeként, a XVIII. század folyamán alakult ki és az önkéntes egyháztagság a legfőbb jellemző vonása.

A református egyház eszméi nemcsak Skóciában válnak uralkodóvá: a XVII. század folyamán angol földön is kezdenek hódítani. A XVII. század első felében, 1636.-ban megszületik az *angol presbitéri egyház* (Presbyterian Church of England) is.

Az angol presbitériánizmus történetében három időszakot lehet megkülönböztetni. Az első időszak a XVII. század harmincas éveig tart. *VIII. Henrik* halála után kiskorú fiának gyámjai a református irányzatot igyekeznek erősíteni. Az országba hívják a *Lasco* Jánost 1550.-ben, aki a londoni idegen gyülekezetet megszervezi. *Katholikus Mária* üldözi a reformátusokat. Utóda, *Erzsébet* alatt megszületik az angol államegyház, mely belsőleg több ponton érintkezik a kálvinizmussal, külsőleg és szervezet tekintetében azonban erősen eltér attól. Épen azért keletkezik a *puritán mozgalom*, hogy az államegyházat ettől a maradványtól megtisztítsa. A puritánok küzdenek a református tanok elhalványodása, az istentiszteleti külsőségek és a királynak az egyház fölött gyakorolt jogai ellen. Az istentiszteletet is tiszta reformátussá akarják tenni és az egyházalkotmányt is presbitéri alapokra akarják helyezni. *Th. Cartwright* és *G. Travers* a vezetőik. Mindaketten jártak Genfben és az ottani szellemet akarják angol földön meghonosítani. Egyházkormányzati elveiket A Directory of Church Government, the Sacred Discipline of the Church described in the Word of God tartalmazza. Az 1638.-ban alapított Covenant vezeteti a harcot a királyság ellen. *J. Károly*-t kivégzik és *Cromwell* kerül uralomra. Ezzel kezdődik

az angol presbitériánizmus második időszaka. Ennek legkiemelkedőbb mozzanata az ú. n. hosszú parlament által 1643. július 1-re a Westminsteri apátság ősi templomába összehívott zsinat. Azzal a céllal hívják ezt össze, hogy az anglikán egyházat a puritánok szellemében megreformálják.¹⁵⁰⁾ Ezt az időszakot a skót presbitériánizmus szelleme élte, ezért gyakorlatibb és átütőbb erejű. Ezen az 1643—1649-ig tartott zsinaton születik meg a szigorú református szellemű Westminsteri Hitvallás, a Westminster Confession, melyet a Puritánok Hitvallásának is neveznek, az istentisztelet új rendje: Directory for the Public Worship of God, a Westminsteri Kiskáté, a Shorter Catechism és az új egyházalkotmány: The Presbyterian Church Government.¹⁵¹⁾ De Cromwell és az independensek nem sokára visszaszorítják a presbitériánusokat. Hamarosan a királyságot is visszaállítják. A restauráció után a parlament megtartja igazi hatalmát és 1689-ben bizonyos vallásszabadságot ad. Az angol egyházban a restauráció után erőltetik újból az *Erszébet*-féle Act of Uniformity-t, mely megköveteli, hogy minden egyház vallja az istentiszteleti rendtartásban, a Common Prayer Bookban foglaltakat és minden lelkésznek kell kérnie újból fölszentelését a püspöktől. E miatt mintegy kétezer lekipásztor lemond állásáról. Ilyen körülmények közt ebben a harmadik időszakban a presbitéri egyház visszafejlődik Angliában. A presbitéri egyház mostani alkotmányát a Book of Order or Rules and Forms of Procedure of the Presbyterian Church of England... (London, 1894.) tartalmazza.¹⁵²⁾

A XVI—XVII. század folyamán különösen skót, később angol puritán bevándorlók meghonosítják *Irországn* is a presbitéri egyházat. Minthogy itt a r. kath. egyház államegyház, az ír presbitéri egyház századokig nem bírt törvényes alappal. A helyzet akkor változott meg, amikor Irország északi része: az Ulster kerület Belfast központtal különvált.¹⁵³⁾

A skót és angol földön újonnan keletkezett református egyházak érzik annak szükségét, hogy mind a hit, mind az istentiszteleti rend, mind a szervezet tekintetében egységre jussanak. A Westminsteri zsinaton 1645-ben alkotott egyházszervezetet és a lekipásztorok ordinálásának rendjét 1646.-ban a parlament is megerősíti. Bár a parlament elrendeli, az anglikán egyház nem fogadja el, ellenben a skótok — mint egyházalkot-

¹⁵⁰⁾ A Westminsteri zsinatról I. A. F. Mitchell professzor könyvét: *The Westminster Assembly*, 1883.

¹⁵¹⁾ Neal: *History of the Puritans* (1844), II. köt. 468—471. ll.

¹⁵²⁾ Bredt: *Kirchenrecht*, I. 223—244. ll. és *Ricker: Grundsätze*... 22—23, 26—27. ll.

¹⁵³⁾ Az ír presbitériánusoknak mintegy 500 gyülekezete van. Sok ebből Belfastban van, a többi az északi részen.

mányukkal egyezőt — készséggel elfogadják mindjárt ebben az évben (1646) a Westminsteri Hitvallással és az istentisztelet új rendjével együtt.¹⁶²⁾ 1689—1690-ben a skót parlament is megerősíti ezt: a püspöki egyházkormányzatot végleg megszünteti és a zsinat-presbiteri egyházalkotmányt az egyház egyedül érvényes alkotmányának ismeri el. A skót nemzeti egyházban, a Church of Scotland-ban ez marad érvényben.

A skót egyház alkotmányával azonos presbiteri alapon nyugvó egyházak a *presbiteri egyházak nagy családját* alkotják.¹⁶⁴⁾ Az angolnyelvű egyházakban annyira azonosak az egyházalkotmányok, hogy — a kontinentális egyházaktól eltérően — szinte nem is tartják szükségesnek az egyházjoggal való külön foglalkozást.¹⁶⁶⁾ Angolnyelvű egyházjogi munka voltaképpen nincs is.¹⁶⁸⁾ Valamennyi angolnyelvű egyházalkotmány mindössze néhány íves és inkább az egyházalkotmány alapvető tételeit tartalmazza.¹⁶⁷⁾ A legtöbb egyháznak van ezenkívül a

¹⁶²⁾ Ezt a westminsteri lelkészi gyűlés állapította meg. *Practice and Procedure in the Church of Scotland*, 7, 11. II.

¹⁶⁴⁾ L. ezokról J. Moffat newyorki theol. professzor könyvét: *The Presbyterian Churches* (1928). — A világ reformátusainak száma kb. százmillióra tehető, ezek legnagyobb részét az angolszászok teszik.

¹⁶⁶⁾ Csaknem valamennyi a Westminsteri zsinaton alkotott és a parlament által is megerősített Form of Presbyterian Church Government-et fogadja el, mely bibliai helyekre hivatkozással állapítja meg rendelkezéseit. Ezt fogadják el az *amerikai* egyházak is. Természetesen, időközben és újabban is több változtatást eszközölnek azon. Így az Amerikai Egyesült-Államokban presbiteri egyház (az ú. n. északi) törvénykönyve is a The Form of Government. Ezt 1788-ban fogadták el (1789-ben volt Amerikában az első General Assembly) és 1805-től többször módosították. Amikor a déli presbiteriánusok elszakadtak az északiaktól és megalkották az Egyesült-Államokban presbiteri egyházat, melynek a nevéből hiányzik az „Amerikai” szó, az 1861. december 4-iki nagygyűlésen elfogadták ök is az 1788 óta használt Form of Government-et. Az 1863-ban kezdett revideálást 1879-ben fogadták el, 1921-ben újból kezdték revideálni és 1925-ben fogadták ezt el.

¹⁶⁸⁾ William Mair-nek a skót egyház használatára készült *Digest of Church Laws, Fourth edition, with Supplement* (1923) c. munkája is inkább törvénygyűjtemény. A két nagy skót egyház egyesülése után J. T. Coz: *Practice and Procedure in the Church of Scotland* (1934) c. könyve is inkább törvény- és szabályrendeletgyűjtemény. Minthogy a skót egyház és a skót egyesült szabad egyház rendelkezései közt bizonyos eltérések voltak, az 1931-es nagygyűlés rendelkezésére, az általános közigazgatásal bizottság albizottságot küldött ki az új közös gyűjtemény elkészítésére. Így jött létre az utóbbi, elég terjedelmes munka 1934 őszén.

¹⁶⁷⁾ Hazánk nemrégiben elhunyt kiváló barátjának, J. Macdonald Webster skót lelképásztornak értékes közbenjárásával sikerült megszereznem a világ csaknem minden angolnyelvű presbiteri egyházának alkotmányát, még a missziói területekről is.

különböző ügyekben való eljárást részletesen szabályozó gyűjteménye is.¹⁶⁸⁾

A nagyobbára skót eredetű, angolnyelvű presbiteri egyházak alkotmányának különleges vonása az, hogy nem az egyháztanácsból, a Kirk Sessionból indulnak ki, hanem a mi egyházmegyénknek, vagy a holland és az alsórajnai egyház calssisárak megfelelő Presbytery-ből. A fokozatos egyházi testületek: a zsinatok és a nagygyűlés (General Assembly) voltaképen nem egyebek, mint kibővített presbitériumok. Ilyen alapokon szervezkedtek az *amerikai presbiteri egyházak* is.¹⁶⁹⁾ Ezeket mindegyiknél az üldözések elől oda menekülő puritán zarándok atyák, azután a többi bevándorlók alapítják. Amerika szabad levegőjében a hazuról hozott egyházalkotmányi eszmék — a XVIII. században, a fölvilágosodás századában — kibővülnek az önkéntes egyháztagság gondolatával.¹⁷⁰⁾ Ez az elv nyilvánvalóan hamarabb érvényesülhetett a leteleplők közül az egyházhoz önként csatlakozók körében, mint elhagyott egyházaik világábar, ahol az emberek még beleszülettek az egyházba. A XVIII. századbeli „fölvilágosodás” *Rousseau* nyomán azt tanítja, hogy minden földi közösséget emberek szabad társulása hoz létre.

¹⁶⁸⁾ Ilyen a skót egyesült szabad egyházban a hivatalos eljárást részletesen szabályozó *Manual of Practice and Procedure in the United Free Church of Scotland* (1905); a skót egyházban *J. T. Coz: Practice and Procedure in the Church of Scotland* (1934); a skót szabad egyházban: *The Practice of the Free Church of Scotland* stb.

¹⁶⁹⁾ Az amerikai egyházak történetét l. az 1893.-tól megjelenő *The American Church History Series*-ben. Az amerikai evangéliumi egyházakat a sokféle tagoltság jellemzi, (több, mint 250 különböző felekezet van!), ami részben a református és evangélikus egyházakat alapítók nemzeti eredetével függ össze. Az amerikai egyházak jellegzetes vonásairól l. *A. Keller: Dynamis. Formen und Kräfte des amerikanischen Protestantismus* (1922) c. művét. A főbb presbiteri egyházak a következők: az Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyház (*Presbyterian Church in the United States of America*). Ezt *északinak* is nevezik. Ebből vált ki a *Cumberland Presbyterian Church* és a *Presbyterian Church in the United States*. Ezt *délinek* is nevezik. A *United Presbyterian Church of North America* a skót kiválókából alakult. A *Reformed Church in the United States* a német eredetű református egyház. Ehhez csatlakozott a magyar reformátusok többsége is. Ez nem régiben az evangéliumi, 1947. júliusában pedig a kongregacionalista keresztyén egyházzal egyesült Krisztus egyesült egyháza (*United Church of Christ*) névvel. Ennek külön magyar református tartományi zsinata is van. A *Reformed Church in America* a holland eredetű reformátusok egyháza. Kanadában is több presbiteri egyház van.

¹⁷⁰⁾ *L. K. Brandes: Kirchengeschichte, kirchliche Statistik und religiöses Leben der Vereinigten Staaten von Nord-Amerika* (R. Baird angolnyelvű munkája nyomán, Berlin, 1844.) c. munkája I. kötetének harmadik részében.

Amerikában, ahol az odavándorlókkal valóban így történt, nem volt nehéz a társulási gondolatot az egyházak keletkezésére is alkalmazni.

Ez a gondolat lett hamarosan uralkodóvá nemcsak az amerikai, de a többi angolnyelvű presbiteri egyház világában is.¹⁷¹⁾ Az angolnyelvű presbiteri egyházak ma úgyszólván egyetemesen azt vallják, hogy csak azokat tekintik tagjaiknak, akik önként csatlakoznak az egyházhoz. Ezt úgyszólván minden egyház megtoldja azzal is, hogy a jelentkezőknek bizonyosságot kell tenniük hitükről és csak azok maradhatnak az egyház tagjai, akik az úri szent vacsorával élés alkalmatosságait komoly ok nélkül el nem mulasztják.¹⁷²⁾ Így ezek az egyházak csak az Úrvacsorával élőket (Communicants) számolják tagjaik közé, a többieket „missziói területnek” tekintik, akiket meg kell nyerniük Krisztus földi egyháza számára. Ez a fölfogás eredményezi, hogy az európai r. kath. világból Amerikába vándorlók közül is sokakat nyernek meg az evangéliumi egyházak tagjai sorába.¹⁷³⁾

Az angolszász egyházi világban kiemelkedő eseményszámra ment az 1843.-ban a skót egyház életében végbement nagy *egyházszakadás* (Disruption): a Free Church of Scotland megalkotása *Chalmers* Tamás és társai részéről. Ezek sem az

¹⁷¹⁾ Az önkéntes egyháztagság eszméje jut kifejezésre az Egyesült-Államokbeli (déli) presbiteri egyház alkotmányának 31. cikkében: csak azok jogosultak az egyház jogaival és kiváltságaival élni, akik Krisztusban való hitükről bizonyosságot tesznek. Csaknem szószertint egyezik ezzel a Cumberland Presbyterian Church alkotmányának 3. cikke. Az angol presbiteri egyház alkotmányának 21. cikke ezt mondja: mindazok a megkeresztelt személyek, akik Krisztusban való hitükről vallást és ezzel egyező életmódjukról bizonyosságot tesznek, az egyháztanács által teljesjogú (full Communion) egyháztagokká vehetők fel. A skót szabad egyházban háromféle egyháztagot különböztettek meg: a teljes jogúakat (m. in full Communion), akiknek a neve az egyháztagok névsorába föl volt véve, az odatartozókat, akik akár a rendszeres, akár az alkalmi hallgatókból kerültek ki, akár volt bérelt helyük a templomban, akár nem és a rendszeres egyháztagok ifjabb családtagjait. Az angolnyelvű egyházak templomában szokásos a templomhelyek bérbevétele. Ezek a helyek az istentisztelet kezdetét néhány perccel megelőző ideig csak tulajdonosaik által foglalhatók el, azután bárki által. A széket nem bérelők, alkalmi hallgatók a templomok előtt sorakoznak és az istentisztelet előtt néhány perccel mehetnek be a templomba s foglalhatják el ott a szabadon maradt helyeket.

¹⁷²⁾ Évenként négyszer élnek rendszerint úrvacsorával és pedig külön úrvacsorai istentiszteleteken. Ilyenkor az úri szent vacsorával nem élők legfőbbjebb a karzatokra mehetnek föl.

¹⁷³⁾ Az evangéliumi egyházak a spanyol és portugál eredetű dél-amerikai államokban is nagy evangélizáló munkát végeznek. Ezt a munkát külön bizottság irányítja.

államnak, sem a pátrónusoknak nem voltak hajlandóak semmi befolyást engedni Isten egyházának ügyeibe. A pátrónusoknak különösen a lelkipásztorválasztás körül való jogát nem voltak hajlandóak elfogadni. Ennek a gyökérszála a XVIII. század elejéig nyúlnak vissza. 1707.-ben Anglia és Skócia egyesült királyság lesz. 1712.-ben a parlament behozza a pátronátus intézményét. A középkori egyházi eredetű birtokok urai viselik az egyházi terheket, ennek fejében azonban a gyülekezet kívánására való tekintet nélkül és az egyházi hatóság megkérdezése nélkül ők töltik be a lelkipásztori állásokat.¹⁷⁴⁾ Ezt hol eltörlik, hol visszaállítják. A skót egyház életében mutatkozó ébredés *Chalmers* Tamás (1780—1847) vezetésével újból tiltakozik ez ellen. A skót egyház nagygyűlése már 1834.-ben megalkotja a vétőtörvényt: a gyülekezet ellenére a pátrónus által bemutatott lelkész nem iktatható be. A királyhoz is fölírnak a kegyúri rendszer megszüntetése érdekében. A világi hatóságok nem ismerik el az egyház eme jogát. A gyülekezetek tiltakozása ellenére is beiktatnak karhatalommal több lelkészt. Az auchter-arderi kis gyülekezet nem fogadja be a pátrónus jelöltjét. Az ügy fölmege a lordok házáig. Az nem ismeri el az egyház vétőjogát. Így következik be az egyházzsakadás. 1843. május 18-án a non intrusionisták, a skót egyház gyülekezeteinek kb. egyharmada válik ki az államegyházból: 470 lelkipásztor több-ezer kormányzó vénnel és kb. egymillió egyházztaggal. *Chalmers* lesz nagygyűlésük első moderátora. Néhány év alatt közel ezer lelkési állást szerveznek meg. Százzámra építik az új templomokat. Új lelkészlakások és új iskolák épülnek. Három theologiai kollégiumot állítanak föl. Emellett nagyarányú missziói tevékenységet kezdenek mind odahaza, mind idegenben.

A skót szabad egyház 1900.-ban egyesül a már előbb kivált egyesült presbitéri egyházzal. Így alakul meg a skót egyesült szabad egyház: a United Free Church of Scotland. Ez — mondhatjuk — évtizedeken át valóságos zászlóvivője az angolszász egyházi világcsaládnak. Minthogy időközben nagyob-bára megoldást nyertek azok a nehézségek, amelyek több, mint nyolc évtizeddel előbb a skót egyházból való kiválásra készítették, így 1874.-ben a brit parlament eltörölte a pátronátusi intézményt, a skót egyesült szabad egyház az első világháború után, 1929. október 2.-án újból egyesült a skót egyházzal, a Church of Scotland-dal. 26 gyülekezet kivételével az egész egyház elfogadta ezt. Újabban, különösen az oekumenikus mozgalmak hatása alatt, több egyesülés ment végbe és van készülöben a sokféle tagolt angolszász világcsaládban.

¹⁷⁴⁾ A pátrónusi jog ellen már a XVIII. században erőteljes hangok emelkednek. Ezen a címen többször történnek kiválások. A kiváló egyházak 1847-ben United Presbyterian Church névvel egyesülnek.

Igy alakult ki és így fejlődik a református egyházak világcsaládjában ma már számottevő többségbe jutott angolszász típus.

A református egyházak harmadik típusa az angolszász egyházakéhoz hasonló, újabban keletkezett, ú. n. *szabad-egyházak típusa*. Ezek csoportjába tartozik több svájci kanton szabadegyháza, így a Vaud-kantonbeli evangéliumi szabad egyház, a genfi evangéliumi szabad egyház, a neuchâteli, az államtól független evangéliumi egyház, a franciaországi szabad református egyház, a hollandiai (szigorú) református egyház, a sászországi ev. református egyház gyülekezeteinek szövetsége, a Stuttgart-cannstatti református gyülekezet, a századeleji szeparáció óta az összes francia református egyházak és a századeleji önkéntes szeparáció óta a genfi nemzeti protestáns egyház is. Mindezek az egyházak az egyházhoz való önkéntes csatlakozás alapján épülnek föl.

A *Vaud-kantonbeli evangéliumi szabad egyház Vinet Sándor* vezetésével a múlt század negyvenes éveiben alakult. 1874-ben állapították meg egyházalkotmányukat, mely hármas célt tűz maga elé: összhangban tartani Jézus Krisztus jogait az egyház fölött az evangéliumi szolgálat tisztaságával, a vallás-szabadsággal, meg a tanítás szabadságával. Bár a Vaud-kantonbeli szabad evangéliumi egyház alkotmánya ellen dogmatikai alapon kifogásokat emelhetünk, meg kell állapítanunk, hogy határozott haladást jelent a kálvini egyházalkotmányi elvek felé legalább az államtól való függetlenség terén, sőt azt is, hogy hatással volt a kanton államegyházának kálvinibb szelleművé válása tekintetében. Még jobban kifogásolható a szabad egyház későbbi fejlődése. Eleinte alkalmazkodni kívánt a II. Helvét Hitvalláshoz, majd szakított ezzel. Szabad hitvallást fogadott el, melyben csak egész általánosságban beszél a reformációval való rokonságáról.¹⁷⁶⁾ Az egyház alkotmányának 5. cikkulusa szerint az egyház belső tagjaiul csak azokat ismeri el, akik megkeresztelkedtek, akik a keresztelek alkalmával tett ígéretet önmaguk is megerősítik és ezzel bizonyosságot tesznek arról, hogy részt akarnak venni az egyház életében. A megkeresztelt szülők gyermekeiről csak annyit ismer el az egyházalkotmány, hogy megkeresztelésükkel a külső egyházba vezetnek be.

1848. óta a genfi nemzeti protestáns egyház (a régi református egyház) mellett a *genfi szabad evangéliumi egyház*, az *Église évangélique libre* de Genève is fönáll. Alapítására a nagytanács által a nemzeti protestáns egyház számára engedélyezett felekezetenküliség adta a közvetlen lökést. Az 1848-i alkotmányt előbb az 1883-iki, majd az 1891-iki alkotmány

¹⁷⁶⁾ *Schüle*: Die Grundlagen des reformierten Kirchenrechtes, 152. l. 28. jegyzetében.

módosította. Az egyházalkotmány 3. §.-a szerint azok a tagjai, akiket kérésükre fölvesznek, minthogy a szívek vizsgálata Istenre tartozik, ki egyedül ismeri azokat, akik az övéi.

A *neuchâtel*i, az államtól független evangéliumi egyház, az Église évangélique Neuchâteloise, indépendante de l'État 1847-ben alakult. Egyházalkotmányának 1. cikkulusa kimondja: azért alakult az egyház, hogy, a régi neuchâtel-i egyház alapelveinek megfelelően, fönntartsa az Úr Jézus Krisztus szuverénitását és a tiszta evangélium hirdetését.¹⁷⁰⁾ Alkotmányának 3. cikkulusa szerint azok a tagjai, akik meg vannak keresztelve, az Úrvacsorához bocsáttattak és kifejezik azt a kívánságukat, hogy az egyházhoz kívánnak csatlakozni.

Franciaországban is alakult 1849.-ben az államtól független egyház: a franciaországi evangéliumi egyházak szövetsége, az Union des Églises évangéliques de France. Az 1848-as forradalom újra fölveti az egyház és állam szétválasztásának kérdését. 1848. szeptemberében zsinatot hívnak össze Párisba. A zsinati tagok egyrésze azt akarja, hogy az egyház a hitvallók egyháza (Église des professants) legyen, mások a népegyház-rendszerét kívánják fönntartani, de azt akarják, hogy legyen az egyháznak hitvallása. A következő évben a gondolatot tett követte: *Monod* Frigyes és *Gasparin* gróf vezetésével mélyhitű lelkipásztorok és egyháztagok, akik az egyház hitét és hitvallását nem tartották elég mélynek, akiknek nem tetszett az államhatalomnak a református egyház fölött gyakorolt gyámkodása, megalakították az új egyházat. Alkotmányozó zsinatukat 1849. nyarán tartották Párisban. Az alkotmányozó zsinat alkotta alkotmány, rövid hitvallás után, a gyülekezetekre bízta, milyen módon kívánják magukat kormányozni, mégis bizonyos föltételeket szab: így azt, hogy csak egyéni hitvallás alapján lehetnek tagjai, egyházfegyelmet kell gyakorolniok, szükségleteiket önkéntes adományokból kell fedezniök és az államtól semmi segítséget nem szabad elfogadniok. A zsinat két évenként jött össze, időközben öttagú zsinati tanács intézte az ügyeket.

A század elején, 1905. december 9.-én állami törvénnyel kimondott *szeperáció* óta a franciaországi református egyházak valamennyien szabad egyházakká váltak. Tilos volt ettől kezdve az egyháznak alapítványokat elfogadni, anyagi tartalékokat gyűjteni. A református egyház ingatlanai is az állam tulajdonába mentek át. Az evangéliumi hitű reformátusok 1906. február 2-án megalakították a francia református evangélikus egyházat és annak zsinatát, a Synode de l'Église réformée

¹⁷⁰⁾ Alapításának történetéről l. *Charles Monvert*: Histoire de la fondation de l'Église évangélique Neuchâteloise, indépendante de l'État. 1898.

évangélique-ot, az 1872. június 20-án elfogadott hitvallás (Déclaration de foi) alapján. A szabadelvű reformátusok a református egyházak zsinatát (Synode des Églises réformées) alkották. 1930-ban a franciaországi protestáns szövetség (Fédération Protestante de France) az ökuménikus mozgalmak hatása alatt mozgalmat indított a református egyházak egyesülése érdekében. Ez 1936-ban részben meg is valósult. Az ezt ellenzők külön szabad egyházat alkottak külön theológiával. 1939. január 1. óta a szabad egyházat alkotó gyülekezetek jórésze szintén belépett az egységes református egyházba, 59 azonban továbbra is távolmaradt attól.

A *hollandiai (szigorú) református egyházat Kuyper Ábrahám és társai 1886-ban alapították. A régi református egyházból: a Herformde Kerk in het koningrijk der Nederlanden-ből való kiválást „Doleantie”-nek nevezik. A kiválás Kuyper Ábrahám nevéhez fűződik, ki lelkipásztor létére később a holland közélet terén is nagy szerepet játszott. A mozgalom a konfirmációi oktatás terén tett olyanmértvű engedményekkel kezdődik, amelyeket több amsterdami lelkipásztor és presbiter nem tud lelkiismeretével összeegyeztetni. E miatt 5 amsterdami lelkipásztort, 45 presbitert és diakonust fölfüggesztenek. A fölfüggesztettek több hasonló gondolkodású társukkal együtt kiválnak az egyházból és megalkotják a Nederduitsche Gereformeerde Kerk-et, ami 1916-ig az egyház hivatalos neve volt, de hozzáteszik még a *doleerende* (panaszkodó) jelzőt. Szervezet tekintetében visszatérnek az 1618/19-iki *II. dordrechtii zsinathoz*. Ennek továbbfejlesztését későbbi időre halasztják, de ez mindezeig *nem* történt meg. A gyülekezetek megyei konventeken (Classicale Convent) jönnek össze, 1887-ben pedig Rotterdamban mint Synodal Convent jöttek össze. Az utrechti zsinaton elhatározták, hogy a „doleerende” jelzőt elhagyják. Kb. 600.000 lélek tartozik hozzájuk. A hollandiai szigorú református egyház áldásos hatással volt nemcsak a holland egyházi életre, így magára az elhagyott református államegyházra, de több külföldi egyház életére is. Hazánkban is több üdvös kezdeményezés és munka kapcsolódik a tőle nyert lelki hatásokhoz. 1892.-ben egyesült a már csaknem hat évtizeddel előbb: 1834.-ben a holland református államegyházból kiváltakkal (Afscheiding).¹⁷⁷⁾*

177) A holland szigorú reformátusok csak reformátusoknak (gereformeerde) nevezik magukat. Szigorú egyházfegyelmet gyakorolnak. Amsterdamban külön egyetemet tartanak fenn 23 professzorral. Kampenban is van theologiai főiskolájuk. Az Úr asztalához való oda-bocsátás előtt ifjúsági katechizáció van, mely megfelel a konfirmációi oktatásnak. Ünnepléses hitvallásételel is van. Az 1933-iki middelburgi zsinatig csak Zsoltárokat énekelték. Ott 20 új éneket vettek föl. Az államtól nem

A *szászországi ev. református egyház gyülekezeteinek szövetségénél* az egyházalkotmány 3. §-a szerint azok a férfiak az aktív (szavazati joggal bíró) tagok, akiket a consistorium fölvesz. Csak azok vehetők fel, akik résztvesznek az úri szent vacsorában, a kereszttelést, esketést és konfirmációt tiszteletben tartják, kifogástalanul viselkednek, hozzájárulnak az egyház terheinek viseléséhez és az egyházi törvényeket aláírják. Eme feltételek bármelyikének hiánya a szavazati jog elvesztését vonja maga után.

A *Stuttgart-cannstatti református gyülekezet* egyházalkotmányának 2. §-a szerint azok a tagjai, akik ott laknak és a gyülekezethez való csatlakozásukat bejelentik.

A franciaországi szeparáció adta a közvetlen lökést a *genfi nemzeti protestáns egyház*-nak 1907-ben az államtól való önkéntes elszakadására. Az egyház vezető férfiai belátták, hogy jobb a szeparációt gondos előkészítéssel megelőzniök, mint megvárniok annak előbb-utóbb bekövetkezését.¹⁷⁸⁾

Az újabban keletkezett ruthén, litván, görög, spanyol, dél-amerikai, hasonlóképen a misszió világában megszülető új egyházak alig helyezkedhetnek más alapra, mint a szabad egyház álláspontjára.

A *ruthének és ukránok* körében egy német fogolytáborban megfordult ukrán eredetű lekipásztor kezdett evangéliumi munkát. A varsói református zsinattal is összeköttetésbe léptek. *Litvániában* a reformáció elején csaknem az egész ország evangéliumi hitre tért. Újabban a skót és holland egyházak stb. segítségével újabb evangéliumi hullám indult útjára. Nemrégiben már 12 református gyülekezetük volt.

Görögországban mintegy száz évvel ezelőtt alakult kis református egyház. A kisázsiai reformátusok kongregacionalista alapon indultak el, később ezek is presbiteri alapra tértek. 1942-ben a görög és kisázsiai egyházak Görög evangéliumi egyházak szövetsége címen egyesültek.¹⁷⁹⁾

Spanyolországban is elindult az evangélium hódító útjára. Bár a r. katolicizmus a spanyol forradalom után újból meg-

fogadnak el semmit. L. ezekről Galambos Zoltán: A hollandiai református egyház élete és Jakos Lajos: A holland szigorú református egyház gyülekezeti élete (Budapest, 1940.).

¹⁷⁸⁾ A megtartott népszavazásnál 47%-kal szemben 53%, tehát nem nagy többség döntött a szeparáció mellett. Az államtanács a népszavazás eredményét 1908. március 31-én erősítette meg. A 87 tagú alkotmányozó gyűlés némi változtatásokkal elfogadta a kiküldött XIX-es bizottság egyházalkotmány-tervezetét. Ezt 1908. szeptember 27-én a protestáns választók népszavazása alá bocsátották, kiknek óriási többsége elfogadta.

¹⁷⁹⁾ Legutóbb 11 szervezett egyházuk és 20 prédikáló állomásuk volt.

erősödött, elég sok Bibliát adnak el és többhelyütt hirdetik az evangéliumot. Már néhány református gyülekezet is van.

Dél-Amerikában az észak-amerikai evangéliumi egyházak buzgólkodnak az evangélium terjesztésén. Már is biztató eredmények mutatkoznak több országban.

A fejlődés iránya nemcsak a kontinens református egyházaiban, hanem az egész világon fokról-fokra az angolszász típus felé hajlik. Nagyban egyengeti a református világcsaládban a kívánatos nagyobb egységet megvalósító jövendőt a Presbiteri rendszert tartó református egyházak világszövetsége. Ennek teljes címe: World Alliance of the Reformed Churches holding the Presbyterian System, röviden: *Presbyterian Alliance*. Ez 1875.-ben alakult Londonban.¹⁰⁰⁾

Ez a gondolat a református egyház világából lassanként a többi egyház világába is behatol. Amint a presbiteri gondolat az evangélikus egyház világában is többfelé érvényesül, az egyfelől az államtól független egyház, másfelől a hitbéli kényszertől független egyháztagság gondolata is egyre hatalmasabb arányokban kezd előtérbe nyomulni.¹⁰¹⁾ A szabad egyház és az önkéntes egyháztagság gondolata föltartóztathatatlan erővel halad előre hódító útján.

¹⁰⁰⁾ Amerikából és Európából 20 egyház küldöttel voltak jelen. A Világszövetség 1877-ben tartotta első zsinatát Edinburghban, ahol már 48 egyház csatlakozott hozzá. Köztük a miénk is. Négyévenként az Atlanti-Óceánnak hol amerikai, hol európai oldalán tartja zsinatát. L. róla bővebben Ch. S. Macfarland: *International Christian Movement*, 192—195. ll.

¹⁰¹⁾ A Rajna-westfáliai evangélikus egyház alkotmánya is mutatja a református egyház befolyását. 2. §-a kimondja, hogy a tulajdonképeni egyháztagság csak a konfirmáció alapján, vagy a beadott bizonyosságtétel alapján valósulhat meg.

VI. A REFORMÁTUS EGYHÁZALKOTMÁNY FORRÁSAI.

(Egyetemes és részleges jogforrások. Egyetemes jogforrás: a Szentírás, míg az Institutio és hitvallásaink kiegészítő, vagy alkalmazott jogforrások. Részleges jogforrások az egyes országok nemzeti egyházában.)

Mindenekelőtt azt kell tisztáznunk, mit értünk jogforráson? Ebben a tekintetben két felfogás van. Az egyik szerint azt, amiből az élő jogot vesszük, vagy formáljuk; a másik felfogás szerint azt, amiből a jogszabály közvetlenül származik, vagy közvetlenül megismerhető. Mi is az első felfogást valljuk, mert az, amiből a jogszabály közvetlenül származik, vagy közvetlenül megismerhető — véleményünk szerint — már nem jogforrás, hanem maga az élő jog. Forrásnak is azt a helyet nevezzük, amiből a vizet merítjük, vagy amiből kibuzog, nem pedig magát a vizet.

Ennek a tisztázása azért fontos, mert más forrásai vannak a református egyházjognak is, ha az első és más, ha a második felfogást valljuk. Az első felfogás szerint a református egyházjog *egyetlen forrása a Szentírás*, mint amelyből — a tiszta írásszerűség alapján — nemcsak hittételeink és az azok foglalatát alkotó hitvallásaink származnak, de *amelyen* az egyházi életünk keretétül szolgáló *egyházalkotmányunknak is föl kell épülnie*. E mellett vannak *kiegészítő*, a Szentírás megfelelő helyeit alkalmazó jogforrások is, mint *hitvallásaink és reformátoraink iratai*. A második felfogás szerint az isteni kijelentést tartalmazó Szentírást még csak nem is lehet az egyházjog forrása közé számítani, mert a Szentírásban nincsenek az egyházalkotmányt formáló kész jogszabályok. E szerint a felfogás szerint az isteni kijelentés csak abban a mértékben — és akkor is csak a fogalom kiterjesztésével — mondható az egyházjogban jogforrásnak, mint akár a büntetőjogban, akár a közjogban, avagy akármelyik jogrendben, hogy t. i. minden jogszabálynak Isten ígéjére alapítottnak kell lennie. E szerint a felfogás szerint ilyen értelemben kell venni a régi református egyház rendtartásának azt a tanítását, hogy az egyetlen törvénykönyv a Biblia.

Az első felfogás alapján állva, megállapíthatjuk, hogy a református (presbiteri) egyházban is van egyfelől *egyetemes*, vagyis olyan jogforrás, amely minden ország egyháza számára, másfelől *részleges*, vagyis olyan, amely csak az illető ország egyháza számára érvényes. Az abszolút írásszerűségen fölépülő református egyház számára a Szentírás az egyetlen egyetemes jogforrás. A Szentírás mellett akár a föld bármely részén keletkező hitvallásaink, akár reformátoraink egyházjogi vonatkozású iratai csak kiegészítő, vagy alkalmazott jogforrások. Ezek csak annyiban alkalmazhatók, amennyiben megegyeznek a Szentírással. Amely vonatkozásaikban nyilvánvalóvá válik, hogy ellenkeznek a Szentírással, nyomban megerőtlenülnek. Az egyetemes jogforrás a föld bármely részén keletkező és működő református egyház számára érvényes. Az egyetemes jogforrás az egyetemes egyházjog alapjait rakja le bibliai és a Bibliából leszármazott hitelvi alapokon, míg a részleges jogforrás az egyes országok egyházainak különleges egyházjoga számára szolgáltat anyagot. Amiket az Ige határozottan rendel, azokhoz minden ország református egyházának alkalmazkodnia kell a maga jogéletemben, de amik nincsenek az Igében határozottan elrendelve, azokat — mint *Kálvin* mondja — a népek és a korok szokása és fölfogása szerint úgy kell alkalmazni, vagy mellőzni, amint az egyház szüksége kívánja.

Egyetemes jogforrásul szolgál: a Szentírás, kiegészítő, vagy alkalmazott jogforrásul viszont *Kálvin* Intstitutio-ja és egyetemes jellegű hitvallásaink szolgálnak.

A Szentírás a református egyházalkotmány számára úgyszólván egyedüli jogforrás, minthogy a többiek ismételtén hangsúlyozzuk: csak annyiban lehetnek jogforrások, amennyiben a Szentírással megegyeznek és távolról sem ellenkeznek azzal. Ez a tétel az abszolút írásszerűség alapján álló egyházunkban nem is vitatható. Ilyen alapon bátran mondhatjuk, hogy a reformátusok számára egyházalkotmányuk még inkább tekinthető *ius divinum-nak*, mint a r. kath.-ok számára.¹⁸³⁾

183) E körül a kérdés körül bizonyos fokú nézeteltérések mutatkoznak az egyházjogászok között is. *Sohm* pl. arra a kérdésre, hogy *ius divinum-e* a reformátusok számára is az egyházalkotmány? — igennel felel: „Ahhoz, hogy a hívők gyülekezete egyház legyen, bizonyos jogrend szükséges. Isteni jog írja elő ezt a rendet. Az egyházalkotmány épenúgy, mint a r. kath.-oknál, a hit tárgya.” (*Kirchenrecht*, I, 656. l.) Ezzel szemben *Rieker* már nem akar olyan messze menni, hogy a r. kath. és a református fölfogást azonosítsa. Azzal érvel, hogy a kálvinizmus területén az üdvösség elnyerése sohasem függ az isteni előírás szerint való egyházhoz tartozástól, mert az egyház egyáltalán nem is üdvintézmény. Hivatkozik arra is, hogy *Kálvin* a *Zsigmond* lengyel királyhoz intézett levelében (L. művel XV. kötetének 532. és köv. l.) épenséggel nem fordul olyan élesen a püspöki alkotmány ellen, ha ezt *emberi* beren-

Az, hogy a Szentírás az egyház jog forrása, azt jelenti, hogy a Szentírásból kell merítenünk az egyházi jogi rendelkezéseket. A Szentírásban nincsenek kész utasítások az egyház jog számára, de annak egész szelleme élénk írja azokat. Ebből a

dezésnek tekintik. A református egyházban épen úgy a hangsúly nem az egyház alkotmányán, hanem Isten ígérének az igehirdetésben és tanításban megnyilatkozó tisztaságán van. (Grundsätze ... 92. l.) Arra is hivatkozik, hogy a Westminsteri zsinat híres 1648. lki ius divinum-vitájában is a presbitérium és a zsinat isteni jogát még a szigorú presbitériánusok is csak abban az értelemben hangsúlyozták, hogy egyformán kell megszervezni minden egyházat, mert így rendelte ezt Isten ígérében. Itt a ius divinum egyértelmű a „divine appointment”-tel: az egyház szervezése körül az emberi szabadság megszűnik, minthogy erre vonatkozólag isteni parancs van. Rámutat arra is, hogy míg a zsinat az egyházalkotmány isteni-jogú volta mellett döntött, a parlament nem fogadta ezt el, hanem ezt a kifejezési módot használta: „Az törvényszerű és Isten ígérének kedves, hogy az egyházat a gyülekezet, az egyházmegye és a zsinati gyűlések kormányozzák.” (Neal: History of the Puritans, II. 10. és köv. ll.) Ebben a kérdésben mi Sohm álláspontját tesszük magunkévá. Breit is azt hangoztatja, hogy a református egyház jog valtaképeni forrása maga a Biblia. Abban közvetlenül nemcsak a hitvallás, de az egyház szervezetére és fegyelmezésére vonatkozó szabályok is benne foglaltatnak. Minden más egyház jog csak végrehajtási törvény ehhez a tulajdonképeni törvényhez ... „Die eigentliche Quelle des reformierten Kirchenrechtes ist die Bibel selbst. In ihr finden sich unmittelbar die Regeln nicht nur für das Bekenntnis, sondern auch für die Organisation der Kirche und für die Handhabung der Kirchenzucht. Alles übrige reformierte Kirchenrecht ist nur Ausführungsgesetz zu diesem eigentlichen Grundgesetz...” Kirchenrecht, I. 75—76. ll. Ezt a nézetet vallják külföldi hittestvéreink is. Így a skót egyház szerint is a Szentírás az egyházalkotmány forrása, királyi kiváltságlevele és legfőbb standardja. Practice and Procedure in the Church of Scotland, 2—3. ll. Az Amerikai Egyesült-Államok presbitéri egyházának egyházkormányzati formája szerint is a Szentírás az egyedüli forrás. Az egyházi törvénykezés nem igényelheti, hogy törvényeket alkosson és saját tekintélyével megkösse a lelkiismeretet, minden döntésének Isten kinyilatkoztatott akarátán kell alapulnia: „... the Holy Scriptures are the only rule of faith and manners, that no Church judicatory ought to pretend to make laws, to bind the conscience in virtue of their own authority; and that all their decisions should be founded upon the revealed will of God...” Majd ezt mondja: Sokkal nagyobb veszedelem származik a törvények csinálásából, mint a meglévők magyarázásából, amelyek közösek mindazok számára, akik vallják az evangéliumot. L. Az alapelvek között a VII.-et, The Form of Government, 333. l. Az Egyesült-Államokbeli presbitéri egyház törvénykönyvében a 10. pont ezt mondja: Krisztus az Ő hitbéli tanításait, kormányzatát, fegyelmét, imádási módját vagy kifejezetten a Szentírásban fektette le, vagy helyes és szükséges következtetéssel levonhatók abból. Ezekhez azt parancsolja, hogy semmit hozzá ne adjunk, de el se vegyünk belőlük. Book of Church Order, 8. l.

szempontból nézve, az egyházjog voltaképpen a dogmatikának egyik alkotórésze, mint erre *Schüle* is rámutat.¹⁸³⁾

Isten törvényei részben erkölcsiek, részben szertartásiak, részben törvénykezésiek. Nemcsak az Újtestamentum, de az egész Szentírás, tehát az Ótestamentum is forrása az egyházjognak. Szorosan összefügg ez azzal, hogy egyház voltaképpen nem az első Pünkösttel kezdődött, hanem már az Ótestamentumban is megvolt. Izrael kiválasztása is egyház már. Nem a testi származás, hanem a kegyelmi kiválasztás hozza létre az egyházat. Minthogy már az Ószövetségben megvan az egyház, az Ószövetség is forrása az egyházjognak. A reformátusok kezdettől fogva vallják ezt.¹⁸⁴⁾

A szorosabb értelemben vett és Krisztusról elnevezett egyház alapítása ott kezdődik, amikor — Márk 3:13—14. szerint — Krisztus magához szólítja tanítványait, majd szerte küldi őket. A Krisztus élettörténetét és tanítását megőrző Evangélium tartalmazza Krisztus egyházának lényegét, mielőtt az az első Pünköst alkalmával megalakul. Az egyház igazi értelmét az „Isten országa” és „mennyeik országa” kifejezések világítják meg előttünk. Krisztus Isten országát nem köti sem helyhez, sem cselekményekhez, sem formákhoz, hanem annak helyét mindentől függetlenül az Isten előtt megalázkodó lélekben jelöli meg. Egyház ott van, ahol Krisztus is ott van. Ahol több Krisztusban hívő lélek összegyülekezik, a szentek egységében, a gyülekezetben ölt testet az egyház.

Krisztus mennybemenetele után Általa megígért Szent Lelke vezérli a híveket. Ő ad azoknak erőt a Krisztusról való bizoryságtételre mind a föld végső határáig (Csel. 1:8). Szent Lelke tesz minket Krisztus testének. az egyháznak részeseivé. Az Apostolok cselekedeteiről frott könyv a Krisztusról bizonygatótevők egész seregét állítja elénk. A Csel. 20:28-ban, ahol Pál apostol búcsúját olvassuk az efézusi vénektől, már egyház-

¹⁸³⁾ Die Grundlagen des reformierten Kirchenrechtes 71—73. lapján *Schüle* is hangsúlyozza, hogy a dogmatika semmiféle vonatkozásban nem helyettesítheti a Szentírást. Ha jobban megismerjük a Szentírást, dogmatikai nézetelnek is tökéletesedhetnek, ezzel együtt egyházjogi elveink is. A dogmatikával együtt nem merevedhetik meg egyházjogi tudásunk sem. Távoloról sem jelenti ez azt, mintha a közszellemhez kívánánk ezen a téren alkalmazkodni, ellenkezőleg: az egyházjogot minél függetlenebbé kívánjuk tenni a közszellemtől.

¹⁸⁴⁾ Ezért mondják egyesek, hogy a reformátusok valósággal kiragadták a zsidók kezéből az Ótestamentumot, akik viszont a Talmudhoz menekültek. Isten sohasem hagyta elhomályosodni a tiszta egyház fogalmát. Amikor bizonyos korokban elhomályosodott az, Isten egyes kegyes lelkekben és csoportokban megőrizte annak tudatát. Ezt teszik már a próféták az Ótestamentum világában. Ezt a munkát teljézi be Krisztus.

kormányzati útmutatást is találunk: „Viseljetez azért gondot magatokra és az egész nyájra, melyben a Szentlélek titeket vigyázókká tett...”

Pál leveleiben, különösen az efézusbeliekhez, a korinthusbeliekhez írt első, a galatákhoz, a kolossébeliekhez írt leveleiben az egyház sokoldalú képe bontakozik ki előttünk. Az efézusi levél Krisztust mint az egyház Fejét, az egyházat pedig mint Krisztus testét állítja elénk.¹⁸⁵⁾ Másutt az egyház egységére mutat rá.¹⁸⁶⁾ Ismét másutt az egyházat élő kövekből felépülő templomnak nevezi, melyben Krisztus a szegeletkő. Krisztus és az egyház viszonyát a házastársak titkos viszonyához hasonlítja (5:23—32). Végül a lelki fegyverekkel harcoló egyházzól beszél (6:11—18). Az egyház úgy áll előttünk egyszer, mint sok tagból álló emberi testhez hasonló szervezet, máskor mint Krisztus temploma, ismét máskor mint Krisztus ügyéért harcoló diadalmas sereg. Az Ef. 4:11—12 is egyházszerkezeti útmutatást tartalmaz.¹⁸⁷⁾ A galatákhoz írt levélben az egyház anya képében jelenik meg (4:26).

Péter apostol első levelében fontos részlet a 2:19—20 az egyetemes papságról, az 5:1—4, mely az egyházi szolgák kötelességeire mutat rá, második levele első részének végén (16—21. v.) pedig utalást találunk az egyház legfontosabb élettevékenységével, az ígéhirdetéssel kapcsolatban.

A Jelenések könyvének 21—22. részei a diadalmaskodó, mennyei egyházzól szólnak az új éggel, új földdel és a mennyei Jeruzsálemmel kapcsolatban.

Mint hogy a református egyházalkotmány megalkotása *Kálvin* munkásságának egyik legértékesebb eredménye, meg kell ismerkednünk azokkal a műveivel, amelyek egyházi jogi anyagot tartalmaznak. Mivel egyházalkotmánya dogmatikai alapokon nyugszik, dogmatikai főműve, az *Institutio* is a Szentírás mellett a református egyházjognak is egyik kiegészítő, vagy alkalmazott forrása. Azért hangsúlyozzuk, hogy a Szentírás mellett, mert az abszolút írásszerűség elve alapján az egyházalkotmányrak nincs más forrása, mint a Szentírás, így az *Institutio* is csak kiegészítő, vagy alkalmazott jogforrás. Mint ilyen, csak annyiban szolgálhat az egyházjog forrásául, amennyi-

¹⁸⁵⁾ Ef. 1:22—23, 4:15—16, 5:30. Ugyanez I. Kor. 12:20—27. L. még Ef. 1:3—7.

¹⁸⁶⁾ Ef. 4:4—6: „Egy a test és egy a lélek, miképen elhívástoknak egy reménységében hívatatok el is; egy az Úr, egy a hit, egy a keresztség; egy az Isten és mindeneknek atyja...”

¹⁸⁷⁾ „És Ő adott némelyeket apostolokul, némelyeket prófétácul, némelyeket evangélistácul, némelyeket pedig pásztorokul és tanítócul a szentek tökéletesbítése céljából szolgálat munkájára, a Krisztus testének építésére. L. ezzel kapcsolatban az I. Kor. 12:28-at is.

ben megegyezik a Szentírással. Mi sem mutatja jobban ennek igazságát, mint az a sok ezer bibliai idézet, amellyel az Institutio-ban találkozunk. Az Institutio-n kívül különösen a pásztori levelekhez írt kommentárjaiban és prédikációiban találunk sok egyházjogi vonatkozású anyagot.

Kálvin az Institutio első (1536-os) kiadásában még csak egészen röviden szól az egyház alkotmányáról.¹⁸⁸) Nem vázol kész egyházalkotmányt mindjárt az első kiadásban, amin nem is csodálkozhatunk. A későbbi kiadások a nyolcadik fejezetben (De ecclesia) már részletesebben szólnak az egyházalkotmányról. Az 1541-es Ordonnances Ecclesiastiques alapelveit csak az 1543-as kiadásban adja. Ekkor már nagyjából kialakult formájában áll előttünk az egyházjogi anyag. Végül az 1559-es nagy kiadásban az egész negyedik könyv (De externis mediis vel adminiculis quibus Deus in Christi societatem nos invitat et in ea retinet) az egyházzól és annak alkotmányáról szól. Az egyházalkotmányi anyag, melyen egész életén át dolgozik, közben nagyon kibővül. Ez a könyv már egyetemes egyházjog-szerű. Erősen polemikus, ami nemcsak érthető, de annak idején szükséges is volt. Érthető, mert a római egyház hierarchikus alapokon fölépülő alkotmányával szemben ki kellett fejtenie az evangéliumi alapokon nyugvó egyházalkotmány alapelveit, de szükséges is volt, hogy erőteljesen rámutasson a nagy különbségre, arra, hogy a Szentírás rendelkezéseitől elforduló és sok emberi elemmel kevert római egyházalkotmány hogyan épül föl fölülről lefelé, a tiszta evangéliumi alapokon nyugvó egyházalkotmány pedig alulról fölfelé. A negyedik könyv nem olyan rendszeres, mint *Kálvin* egyéb művei. Ennek a magyarázata részben a többszöri átdolgozásban és bővítésekben, részben abban a körülményben rejlik, hogy itt egészen új talajon mozog, amire a többi reformátor szinte rá sem mert lépni.

Kálvin egyházalkotmányi fejtegetéseit szigorúan Isten ígéjére építi. Érdekes megfigyelni, mely bibliai helyeket idéz leggyakrabban? A nagy Institutio magyar fordításának függelékében (I) is benne foglaltatik az idézett szentírási helyek jegyzéke. Ebből az alábbiakat állapíthatjuk meg: tizenegyszer idézi a Máté 28:19-et: „Elmenvén, tegyetek tanítványokká minden népeket...” Ez az idézet az egyházalkotmányi anyagot magában foglaló negyedik könyvben tízszer fordul elő. Tíz-

¹⁸⁸) Az első kiadás az egyházzól a keresztyén szabadsággal kapcsolatosan szól, (Victor János fordításában a 253—325. ll.), azután még három helyen: az Apostoli Hitvallásnak az egyházzól szóló része tárgyalásánál a) mi az egyház és miről ismerhető fel, mi az egyetemes egyház, amely egyedül üdvözítő? b) milyen a hívők közössége? c) az egyház fundamentuma: Krisztus bűnbocsánata (Victor J. fordításában a 85—93. ll.).

szer fordul elő az Ef. 1:4: „Magának kiválasztott minket Őbenne világ teremtése előtt”. Kilencszer fordul elő három ige: a Ján. 20:23: „Akiknek bűneit megbocsátjátok, megbocsátatnak azoknak.” Ezt a negyedik könyv hatfázben idézi. Ugyancsak kilencfázben idézi a Róm. 3:24-et: „Megigazulván ingyen az Ő kegyelméből, Krisztus Jézusban való váltság által” és az I. Kor. 1:30-at: „Krisztus Jézus bölcseségül lón nekünk Istentől és igazságu, szentségül, váltságul.” Nyolcfázben idéz hét ígét. Hétszer idéz hat ígét, köztük a Mát. 18:18-at is: „Amit megkötöttök a földön, a mennyben is...” Ezt a negyedik könyv ötfázben idézi. Hatszor idéz tizenhét ígét, köztük a Mát. 16:19-et: „Néked adom a mennyek országának kulcsait”, amelyet a negyedik könyv ötször idéz, a Mát. 18:20-at: „Imé, én ti véletek vagyok minden napon a...” melyet a negyedik könyv ugyancsak ötször idéz. Ötször idéz negyvenegy ígét, amelyek közül az I. Tim. 3:2-t: „A püspök feddhetetlen legyen...” a negyedik könyv is ötször idézi. Kálvin egyházjogi fejtegetéseiben leggyakrabban fordul elő a Ján. 20:23: „Akiknek bűneit megbocsátjátok, megbocsátatnak azoknak”, ötször fordul elő két ige: a Mát. 16:19: „Néked adom a mennyek országának kulcsait...” és a Mát. 18:18: „Amit megkötöttök a földön, a mennyben is...” Ugyancsak ötször fordul elő az I. Tim. 3:2: „A püspök feddhetetlen legyen.” A Mát. 18:20: „Imé, én ti véletek vagyok minden napon a világ végezetéig” is ötször fordul elő, de háromfázben a szentségekkel kapcsolatban. Reformátorunk minden állítását bibliai alapokra építi föl.

Az Institutio és az abban rendszerezett hitelvi és egyházalkotmányi anyag logikus egészet alkot. *Kálvin* kiváló rendszerező elme.

Kálvin szerint az egyházszervezet legfontosabb bibliai lókusai a kulcsok hatalmát Péternek ígérő Mát. 16:15—19, a kulcsok hatalmát Krisztus minden tanítványának ígérő Ján. 20:21—23, a kulcsok hatalmát a gyülekezetnek ígérő és az Ő nevében összegyűlők közt saját jelenlétét is ígérő Mát. 18:15—20, a különböző szolgálatokról szóló Ef. 4:11—12, Róm. 12:6—8 és I. Kor. 12:28. Amiket mindezekkel kapcsolatban elmond, távolról sem törvény számunkra. Maga *Kálvin* is erőteljesen tiltakozott az ellen, hogy egy ember törvényt akarjon hozni az egyház számára! Még csak azt sem jelenti, hogy valamelyik református egyháznak más egyházalkotmánya ne lehetne. *Kálvin* magában Genfben sem tudta teljesen megvalósítani egyházjogi eszméit. Egy református egyház életében sem valósulhattak meg azok teljes mértékben, csak többé-kevésbé megközelítőleg. Csak azt állapíthatjuk meg, hogy mindjárt kezdetben a francia és a skót egyházalkotmány áll a legközelebb az Institutio-ban körvonalazotthoz. Az Institutio kiváló

útmutatás egyházunk számára, hogy miként alkossa meg *szentírási alapon* a maga egyházalkotmányát. Ebben az értelemben kiegészítő, vagy alkalmazó jogforrásnak tekinthető. Azt mondhatjuk, hogy ugyanazt a szerepet tölti be a református egyház számára, mint aminek *Kálvin* az ősegyház alkotmányát tekintette. Ő is csak mintaképnek tekinti azt, amely meggyőzi őt afelől, hogy helyesen értelmezi a Szentírásnak az egyház alkotmányával kapcsolatos helyeit. Mi is ilyen *mintaképnek tekintetjük az Institutio-ban vázolt egyházalkotmányt.*

Kálvin ezért érdeklődik annyira az ősegyház alkotmánya iránt. Ezért szentel az *Institutio*-ban külön fejezetet (a IV. könyv 4. fejezetét) az egyház régi állapotának és kormányzási módjának, mely a pápaság előtt gyakorlatban volt. Ezért kíséri élénk figyelemmel az őskeresztyén egyház alkotmányát, mert ebben látja a helyes egyházalkotmány próbakövét. Mintegy ennek a folytatójaként kívánja egyházalkotmányát megalkotni. Azt vitatja, hogy nem a római katolikus, hanem a református egyházalkotmány az őskeresztyén egyház alkotmányának egyenes folytatása. Az ősegyház vezetői még személyesen hallották Krisztus tanításait, későbbi vezetői is igyekeztek a Szentírás rendelkezéseire alkalmazkodni. „Ha ennek a kornak a püspökei — írja *Kálvin* — sok olyan kánont alkottak is, amikben látszólag többet fejeztek ki, mint amennyit a Szentírás kifejez, eljárásukat mégis olyan nagy óvatossággal szabták Isten Igéjéhez, mint egyedüli zsinórmértékhez, hogy könnyen beláthatjuk, ebben a tekintetben semmi olyanra nem találunk náluk, ami Isten Igéjétől eltérő volna.” Így az ősegyház némiképen Isten rendelésének képét állítja elénk (IV. 4:1). Az egyház régi állapotáról és kormányzási módjáról szóló értekezésben leírja, miként keletkeztek újabb meg újabb hivatalok, miként lettek ezek méltóságokká. Ezekkel szemben a református egyházalkotmány úgy kíván működni, mint az őskeresztyén egyházalkotmánynak eredeti állapotába visszaállítása. Nem a középkori egyházzal, hanem az *őskeresztyén* egyházzal kíván kapcsolatot teremteni. Ebben — miként *Rieker* is utal erre — ismét eltér az evangélikus egyháztól, mely nem akarta a középkori egyházhoz fűző kapcsolatokat eltépni.¹⁸⁹⁾

¹⁸⁹⁾ Grundsätze... 101. I. Utal itt (a jegyzetben) *Beza* Tódor előadására, melyet a Polssy-I vallási vitán tartott, hol többek közt ezeket mondta: „A mi szándékunk és vágyunk nem más, mint az, hogy az egyház alakja új tisztaságában és szépségében elevenedjék meg, amint az valamikor az apostolok és a mi Urunk Jézus Krisztus idejében virágzott.” *Viret* ezt írja 1540. február 20-án *Bullinger*-hez: „A legegyszerűbb és az apostolokétól semmiben el nem térő rendszabályt óhajtjuk...” Az ír persbiteri egyház alkotmánya és kormányzata is ezt mondja: „Az apostolok vezetése és szentesítése mellett működő ősegyház kormányzata... a mintakép minden korban az egyház számára” (I. fej. VI. pontja).

A református egyházalkotmány — különösen a presbiterok, a vének testülete — bizonyos rokonságot mutat a zsidó zsinagóga szervezetével. Többen azt állítják, hogy a református egyház presbiteri szervezete nem más, mint a zsidó zsinagóga szervezete. Így az északamerikai egyesült presbiteri egyház alkotmánya ezt mondja: „A vének által való kormányzás vagy a presbiteri egyházkormányzás az Újtestamentom kormányzási módja. Ez volt az egyházban az eredeti kormányzási mód... Ez fontos és egyedül állandó része volt a mózesi kormányzatnak. A zsinagógaszolgálatban ez volt a kormányzás egyetlen módja. Az Újtestamentom első gyülekezeteit — apostoli tekintéllyel — a zsinagóga mintájára szervezték” (I. fej. II. pontja).¹⁰⁰⁾ Anélkül, hogy ilyen messzemenő következtetést vonnánk le, megállapíthatjuk, hogy — tagadhatatlanul — bizonyos rokon vonás állapítható meg a zsinagóga kormányzási módja és az őskeresztény egyház szervezete közt.¹⁰⁰⁾

Nem csupán az Institutio tartalmazza *Kálvin* egyházalkotmányi nézeteit, hanem *egyéb iratai, levelei* is. Iratai közül különösen a pásztori levelekhez, azok közt is elsősorban a két Timótheusi levélhez írt kommentárjai és prédikációi tartalmazzanak egyházkormányzati anyagot.¹⁰¹⁾

Egyetemes hitvallásaink is megemlékeznek az egyház alkotmányáról.¹⁰²⁾ A II. Helvét Hitvallás, a Heidelbergi Káté,

¹⁰⁰⁾ Ezzel a felfogással találkozunk a Cumberland presbiteri egyház alkotmányának bevezető részében is. *Rieker*: Grundsätze... 102. l. jegyzetében.

¹⁰⁰⁾ *Salm* erőteljesen kifejezést ad annak a nézetének, hogy a keresztény gyülekezeti szervezet nem hozható kapcsolatba a zsidó zsinagóga szervezetével: a keresztény gyülekezeti szervezet nem másolata a zsidó zsinagóga szervezetnek. *Kirchenrecht*, I. 8—10. ll. és 8. l. jegyzetében.

¹⁰¹⁾ A két Timótheusi levélről *Sommerses* herceghez írt levelében azt írja, hogy ebben a két levélben, mint élő táblában, látjuk az igazi egyházkormányzás képét.

¹⁰²⁾ A hitvallások — mint *P. Carnegie Simpson*, az oxfordi egyetem egyháztörténet tanára is rámutat — sem nem befejezettek, sem nem változhatatlanok, mert tartalmuk nem teljes. A hit minden emberi kifejezése emberi munka, mert az igazság élő és növekvő valami. Az egyháznak ellene kell állnia ennek a kísértésnek. Valódi kísértés értelmileg is és egyházilag is, hogy emberi formába foglalhatnók a központi fontosságú igazságokat, mintha azok Isten utolsó szavai volnának azokról. A keresztény tanításban fejlődés van. Krisztusban teljes és végleges mértékben megadatott minden igazság, de az egyház csak fokozatosan tanulja meg, mi van benne. Tegyük különbséget a *tökéletes kijelentés* és annak *tökéletlen megértése* közt és ami még főbb: annak *tökéletlen és időszerű kifejezése* közt. A hitvallások nem Istentől ihletettek, mégis hitelesek hitünk számára. Az egyház nem lehet *hitvallások egyháza*, hanem a

a Westminsteri Hitvallás és Kis Káté tekinthetők egyetemes hitvallásainknak. Voltaképen nem is beszélhetünk *egyetemes*, vagyis *közös* hitvallásról, mert az első kettőt a kontinentális református egyházak és néhány kontinentális eredetű amerikai református egyház, a harmadikat pedig az angolszász presbiteri világ tekinti a maga közös hitvallásának — néhány kontinentális eredetű amerikai egyház kivételével.¹⁰³⁾ Ha nincs is az egész föld kerekességét átfogó református egyház, hanem több nemzeti egyház, mégis beszélhetünk egységes hitről és egységes egyházszervezetről, mert a világ református egyházai mind tan, mind egyházszervezet tekintetében úgyszólván valamennyien azonos hitelvi alapokon nyugsznak.

Mind a II. Helvét Hitvallás, mind a Heidelbergi Káté, mind a Westminsteri Hitvallás és Kis Káté aránylag kevés egyházz jogi anyagot tartalmaz, inkább az egyházszervezetnek is alapjául szolgáló hitelvi kérdésekkel foglalkoznak, így az abszolút írásszerűséggel, Krisztus egyházfőiségével.

A II. Helvét Hitvallást Bullinger Henrik zürichi lekipásztor 1562-ben magán hitvallásként írta. *Kálvin* hatása alatt elmélyült szellemben.¹⁰⁴⁾ III. Frigyes pfalzi választó fejedelem az evangélikus egyháztól való elszakadása igazolásául kiadta. A hitvallást Svájc szövetséges kantonainak vezető egyéniségei, így a genfi lekipásztorok is aláírták. Előszóval ellátva, 1566 március 12-én jelent meg nyomtatásban latin és német nyelven. III. Frigyes választó fejedelem a birodalmi gyűlés elé terjesztette, ahol az a Heidelbergi Kátéval együtt eredményesen védte a reformátusok ügyét.

Beza Tódor francia fordításában a francianyelvű reformátusok is elfogadták. Az angol reformátusok az 1562. londoni zsinat határozatából készült, 39 cikkből álló vallástételükkel egyezőnek nyilvánították, a skót reformátusoknak St. Andrewsban egybegyűlt zsinata is magáévá tette: *Knox* János edinburghi lekipásztor és *Douglas* János St. andrews-i rektor is aláírták. A lengyel reformátusok 1567-ben fogadták el. Az 1567 februárjában tartott debreceni zsinat is ünnepélyesen aláírta.¹⁰⁵⁾ Ezen a zsinaton a tiszántúli reformátusok mellett

hitvallások az *egyház hitvallásai*. Church Principles, 135—136, 152. 11. Épen ezért a hitvallások nem lehetnek az egyházz jog számára sem a Szentírással egyenlő értékű, hanem csupán *kisegítő, magyarázó* jogforrások.

¹⁰³⁾ *Bredt* szerint a reformátusok nem is akarták a világ összes reformátusai számára egységes hitvallást alkotni. Ugyanis a Biblia az egyetlen zsinórnémrték és minden hitvallás csak kísérlet a Bibliával szemben. Kirchenrecht, I. 226. 1.

¹⁰⁴⁾ *Bredt*: Kirchenrecht, I. 227. 1.

¹⁰⁵⁾ *Révész* Imre: Magyar református egyháztörténet (1838), 124. 1.

ott vannak a tiszáninneniek és az erdélyiek is.¹⁰⁶⁾ Hamarosan elfogadják az alsódunamenti és a felsődunántúli reformátusok is. Az előbbieket a hercegszöllősi zsinaton 1576. augusztus 16—17-én fogadják el.¹⁰⁷⁾ A felsődunántúliaknál az ú. n. csepregi kollokviumon, 1591. június 2—3-án, történik a szakadás.¹⁰⁸⁾ A XVII. század derekától századokig viseltük nevünkben „helvét hitvallású”-voltunkat.

A II. Helvét Hitvallás a II. rész 4. pontjában erőteljesen kárhoztatja a hagyományokat. A XVII. rész Isten egyetemes egyházáról és annak egyedüli fejről, Krisztusról; a XVIII. rész az egyház szolgáiról, azok intézményéről és kötelelességeiről; a XXVIII. rész pedig az egyház javairól szól.

A II. Helvét Hitvallás bizonyos vonatkozásokban enyhébben formulázza a református álláspontot. Így presbiteri egyházkormányzatról nem szól. Presbitereken is mást ért, mint akik *Kálvin* szerint presbiterek. Megmagyarázza ezt az a körülmény, hogy a hitvallást *Bullinger* zürichi lelkipásztor írta, ahol egyfelől a kanton tanácsa intézi az egyházi ügyeket is, másfelől élesen szemben áll a Rómához húzó és a Róma ellenes párt. A II. Helvét Hitvallásban is megvan az a tétel, hogy Isten egyházán kívül nincs üdvösség.

¹⁰⁶⁾ Az 1577. február 6-án tartott nagyváradai zsinat a 74 cikkből álló református szellemben szerkesztett *Articuli Majores*-t újból megerősíti és elfogadja a beldőlük *Gönczi Fabricius Kovács* György által szerkesztett, 26 cikket tartalmazó egyházfegyelmet (*De Disciplina Ecclesiastica*), mely *Kiss Áron*: A XVI. században tartott magyar református zsinatok... 686—695. ll. olvasható. — A tiszántúli egyházkerület jegyzőkönyvei 1578-tól kezdődnek.

¹⁰⁷⁾ A hercegszöllősi zsinaton 46 cikket írtak alá, melyek a debreceni zsinaton alkotott *Articuli Majores* alapján készültek latin és magyar nyelven. Magyar címe: Az alsó- és felső-Baranyában való *Ecclesiának* *Articulusi*... Ezek a püspök, a senior, lelkész és tanító kötelelességeit, az ünnepeket, a fegyelmet, a házassági ügyeket, keresztelest, anyakönyvezést, úrvacsorát tárgyalják. Közl. *Kiss Áron* i. m. 678—686 ll. — *L. Miklós* Ödön: A hercegszöllősi kánonok eredete (a *Protestáns Szemle* 1929. évf.).

¹⁰⁸⁾ A Balaton- és a Fertő-vidéki közös protestáns egyházkerület 1587. március 12-én Csepregen zsinatot tartott. Ezen a *Beythe* István superintendenstől református szellemben szerkesztett 27 cikket elfogadták. Közl. *Kiss Áron* i. m. 695—697 ll. Az ugyancsak Csepregen, 1591-ben tartott ú. n. kollokviumon *Réczés* János csepregi evangélikus esperes pártja nagyon hevesen támadta *Beythét*, aki e miatt ott is hagyta a gyűlést. Hat év múlva superintendensségéről is lemondott. A *Réczés* párt 1598-ban magyarul is kiadta a *Formula Concordiae*-t s ezt *Nádasdy* Ferenc bírtokán minden lelkésznek alá kellett írnia. Ezzel Nyugat-Magyarországon is elszakadt egymástól az evangélikus és a református egyház. *Warga Lajos* i. m. 278 l., *Révész* Imre: Magyar református egyháztörténet I. 147—148 ll.

A *Heidelbergi Káté*, másképen Pfalzi (Palatinátusi) Káté, a volt pfalzi választófejedelemség fővárosában, Heidelbergben keletkezett, ezért rendszerint Heidelbergi Kátének nevezik. *Ursinus* Zakariás és *Olevianus* Gáspár írták, akiket *III. Frigyes* pfalzi választófejedelem bízott meg ezzel. Az 1563. januárjában tartott heidelbergi zsinat elfogadta a Kátét. A fejedelem, saját címerével ellátva, lelkes előszó kíséretében, még 1563. januárjában kiadta, így a Heidelbergi Káté három évvel előbb látott napvilágot, mint a II. Helvét Hitvallás.¹⁹⁹⁾ A Káté a II. Helvét Hitvallással együtt az 1566. augsburgi birodalmi gyűlés elé kerül és azzal együtt nagy része van abban, hogy a református vallás ellenségei elcsöndesednek.

Míg *III. Frigyes* fia, *VI. Lajos* már az evangélikus egyház pártjára áll, sőt buzgóságában odáig megy, hogy nemcsak a Káté két íróját fosztja meg állásától, de mintegy 600 református lelkipásztort is száműz országából, addig a holland reformátusok 1568.-iki weseli, 1571.-iki emdeni és 1619.-iki II. dordrecht-i zsinatai a Kátét a református egyház egyik egyetemes hitvallásául fogadják el. Több külföldi nyelvre lefordítják, így magyarra is.²⁰⁰⁾

¹⁹⁹⁾ A Káté legelső kiadásából hiányzott még a r. kath. művel kapcsolatos 80. kérdés, mely annyi támadásra adott később okot. A II. kiadásban már benne volt. A III. kiadásban a műve már „bálványimádnak” minősítették, minthogy közben a fejedelem tudomására jutnak a trienti zsinat kárhóztató határozatai.

²⁰⁰⁾ A Káté különböző nyelvű fordításainak történetét l. a hazánkban is több ízben megfordult daytoni theologiai professzor, *J. J. Good*. *The Heidelberg Catechism in its newest light* (Philadelphia, 1914) c. munkájában. Magyarországi fordításaira és magyarországi sorsára vonatkozólag *I. Révész Imre*: Magyar református egyháztörténet (Debrecen, 1938), 125, 257—258 II. és *Warga Lajos*: *Protestáns egyháztörténet*, II. 156, 159, 416, 695, 706 II. A Kátét mindjárt a megjelenése utáni évben — mint az 1786. évi debreceni kiadás előljáró beszédében olvashatjuk — 1564-ben a heidelbergi hittudósok elküldik Kolozsvárra. Első magyar kiadása 1577-ben jelenik meg Pápán, *Huszár Dávid* (Gál fia) fordításában. Mivel annak „Szalai vármegyei magyarságra” nem találtakozott köztetséssel, *Szárászai Ferenc* debreceni lelkipásztor is lefordítja. Ez 1604-ben jelent meg Debrecenben. A Heidelbergi Káté régi elnevezése nálunk: a német-orosz Rhen-palatinátusbeli orthodoxa Catechesis (L. *Keresztyei H. István*: Az keresztyéni hitnek ágazatiról való predicationknak tárháza a' német országai Rhen-palatinátusbeli orthodoxa Catechesisnek rendi szerént, Váradon, 1640). *Mária Terézia* a Kátét a r. kath. egyház ellen lázító könyvnek minősíti és elrendeli a bárhol található példányok elkobzását. Az elkobzást több rendelet megismétli. Még a felvilágosult gondolkozású *II. József* sem engedett a Heidelbergi Káté ügyében: 1781. augusztus 1-én kijelenti, hogy nem engedheti meg azoknak a részeknek kinyomatását, melyben megvetőleg nyilatkoznak a r. kath. egyházzal és annak előljáróiról. A Káté keletkezésének három-

A Heidelbergi Káté úgyszólván minden szavát bibliai, ígéből meríti. E mellett az abszolút írásszerűség mellett, csodálatos tömörség jellemzi. Ez a két tulajdonsága, a Szentlélektől való kiválasztottságunk és egyéni üdvbizonyosságunk tudatával együtt, megragadó erővel domborodik ki a közönséges keresztyén egyházzól való hitünkkel kapcsolatos 54. kérdésre adott, klasszikus szépségű feleletéből. Az 50. kérdés mutat rá Krisztus egyházfőségének bizonyítékára. A 83—85. kérdések tárgyalják az egyházfegyelmet. A Heidelbergi Káté, mely olyan világosan rámutat a láthatatlan egyház fontosságára és az egyetlen Úr és Fő: Krisztus dicsőségéért harcoló egyháznak olyan szép képét tárja elénk, aránylag még kevesebb egyházi jogi anyagot tartalmaz, mint a II. Helvét Hitvallás.²⁰¹⁾

Az angolszász világban csaknem egyetemes érvényűvé vált *Westminsteri Hitvallás*-ban és *Kis Káté*-ban (Shorter Catechism)²⁰²⁾ még kevesebb egyházalkotmányi anyagot találunk, mint a II. Helvét Hitvallásban és a Heidelbergi Kátében. Ez érthető abból a körülményből, hogy az ezeket megalkotó Westminsteri zsinat külön presbiteri egyházalkotmány-formát is készített. A brit ú. n. hosszú parlament²⁰³⁾ 1643. július elsejére zsinatot hívott össze a Westminsteri apátság ősi templomába. A zsinat összehívásával nyilvánvalóan az volt a parlament célja, hogy az anglikán egyházat is reformálja a puritánok

százados évfordulóját 1863. január 17—23. napjain ünnepelték a világ minden részéből összesereglett reformátusok az Egyesült Államok-beli Philadelphióban, hol a német eredetű amerikai reformátusok egyházának központja van. 1913-ban megünnepelték a Káté létrejöttének 350-ik évfordulóját is. Ez a két jubileum is bizonyítja azt a nagy tiszteletet, amellyel a református világ a Heidelbergi Kátét körülveszi.

Kissé nehéz eldönteni, hogy mikor kezdik a Heidelbergi Kátét Magyarországon is tanítani? *Révész Imre* határozottan állítja, hogy az 1567-i debreceni zsinat még nem fogadja el a Heidelbergi Kátét. *Warga Lajos* Protestáns Egyháztörténetében — ezzel némileg ellentétben — azt mondja, hogy mivel az *Articuli Majores* LIII. cikke nem mondja meg, hogy melyik kátét kell tanítani, nem bizonyos, hogy a Heidelbergi Káté bevetetett volna ezen a zsinaton (II. 216 l.). Minden esetre — legalább is az alsófokú iskolákban — alig taníthatták addig a Kátét, míg az magyarul is megjelent, ez pedig csak tíz év múlva (1577-ben) történt, így sokkal valószínűbb *Révész Imre* álláspontja.

²⁰¹⁾ Mind a II. Helvét Hitvallásból, mind a Heidelbergi Kátéből való idézeteket *Erdős József* fordításában adjuk, néhol módosított sorrenddel, vagy kissé magyarosabb szövegezéssel.

²⁰²⁾ Az utóbbit *Budai Gergely* fordította magyarra. Van *Nagy Káté* (Larger Catechism) is, melyet az angol-szász presbiteri egyházak szintén elfogadtak.

²⁰³⁾ *Károly király* 1640. november 3-ára hívta egybe és *Cromwell* Olivér 1653. április 20-án oszlatta föl.

szellemében. A parlament felhívására a skót egyház is résztvett küldöttei által ezen a zsinaton. Annál nagyobb készséggel tette ezt, mert azt remélte, hogy egyházalkotmányi alapelvet az anglikán egyházba is sikerül bevezettetnie. Ez létrehozta volna az angolnyelvű egyházak egységét, melyek hitelvi dolgokban alig térnek el egymástól, annál inkább eltérnek azonban egyházszervezet tekintetében. A Westminsteri zsinat tanácskozásai hat évig tartottak. Ezek eredményeként megállapodás jött létre egyfelől a hitvallás, másfelől az istentiszteleti rend, végül az egyházalkotmány tekintetében. A hitvallást, az ú. n. Westminster Confession-t szigorú kálvini elvek szerint szövegezték meg. Az istentisztelet rendjéhez készült útmutatás A Directory for the Public Worship of God, az új egyházalkotmány a The Form of Presbyterian Church Government. Bár a parlament elrendelte az új egyházalkotmány bevezetését, amikor Cromwell Olivér hatalomra jut, mégsem hajtja azt végre. Viszont az angolszász presbiteri világ elfogadja azt szervezkedése alapjául. Így az angolszász világ számára ez is jogforrás-számba megy. Természetesen, mindegyik csak *kisegítő* jogforrásnak tekintti, amelyen időnként folyamán eszközölnék is kisebb-nagyobb változtatásokat.

Részleges jogforrásokul az egyes országok nemzeti egyházainak külön jogforrásai szolgálnak. Míg az általános egyházjog minden idők minden egyháza számára érvényes, minthogy az egyházjognak inkább dogmatikai vonatkozásait állítja elének, a részleges egyházjog mindig bizonyos területre szól. Ezért mindig hozzá kell tenni, hogy mely terület egyházjoga. A részleges egyházjog az általános egyházjog elveit bizonyos területen, rendszerint egy országban érvényesíti. A kisebb területen érvényes jog, így az egyháztartomány, a provincia, az egyházmegye, a classis stb. és az egyes gyülekezetek, vagy több szomszédos gyülekezet számára szóló már csak szabályrendelet-számba megy. Minthogy a részleges egyházjog csupán az általános egyházjog elveit érvényesítheti, csak bővebb részletezéssel, szintén csak az Iráson alapulhat. Mint ilyen, még inkább csak *kisegítő* jogforrás gyanánt szolgálhat.

Az *egyes országoknak* egyetemessé nem vált *hitvallásai* is tartalmaznak az egyházjoggal kapcsolatos tételeket.²⁰¹⁾ Ezek közül a következők a fontosabbak időrendben:

Zwingli 67 tétele, 1523., Berni tételek, 1528., Keletfrieslandi prédikátorok hitvallása, 1528., Baseli Hitvallás, 1534., I. Helvét Hitvallás, 1536., Lausanne-i tételek, 1536., Genfi Hitvallás, 1537., Genfi Káté, 1542., Consensus Tigurinus, 1549..

²⁰¹⁾ L. ezekről J. Pannier: La Confession de foi des Églises réformées, a Revue de Théologie Protestante de Strassbourg 1936. évi füzetében.

Confessio Gallicana, 1559., Confessio Scoticana, 1560., Confessio Belgica, 1561. (Teljes címe: Confession de foi des Églises réformées wallennes et flamandes), Debreceni vagy Egervölgyi Hitvallás, 1561., Tarcali és tordai Hitvallás, 1562—63., Confessio Bohemica, 1609., Dordrecht-i Kánonok, 1618—19., Valdenses Hitvallás, 1655., Chiesa Evangelica Italiana, 1870., Düsseldorf-i tételek, 1933., Barmeni Hitvallás, 1934.

Az egyes országok számbajövő egyházi törvényei országként:

Genfben: Ordonnances Écclésiastiques de Genève, 1541; Lois sur le Culte Protestant et Règlements Generaux de l'Église nationale protestante de Genève, 1893; Constitution de l'Église Nationale Protestante de Genève (a genfi nemzeti protestáns egyház alkotmánya), 1908;

A *Vaud-kantonban:* Loi écclesiastique du Canton de Vaud, 1863, 1874-ben változtatták;

A *Neuchâtel-kantonban:* Règlement général de l'Église nationale, 1874; Constitution de l'Église évangélique Neuchâteloise, indépendante de l'État, 1874;

A *zürichi kantonban:* Das reformierte Kirchenwesen des Kantons Zürich. Zusammenstellung der zur Zeit in Kraft stehenden Verfassungsbestimmungen, Gesetze und Verordnungen, 1888. Ez a gyűjtemény tartalmazza — többek közt — az 1861-ben megjelent részletes egyházalkotmányt is 261 §-sal és ennek több változtatását 1873-ból, 1895-ből,

Franciaországban: Discipline Écclésiastique (*D' Huisseau* átdolgozásában), 1866; *Aymon:* Tous les Synodes Nationaux des Églises réformées de France, 2 kötet, (Hága, 1710); Napoleon organikus cikkei, 1802; az 1938-i Discipline és Statuts, végül az 1944-ben kiadott Règlements et Coutumes (a lelkipásztorokról és azok munkaköréről lelki téren s a gyülekezet igazgatásában);

Hollandiában: a II. dordrecht-i zsinat határozatai, 1618—19; Het Algemeen Reglement op het Bestur Hervormde Kerk, 1816; Algemeen Reglement voor de Hervormde Kerk in het Koninkrijk der Nederlanden, 1852;

Németországban: a református egyházalkotmányok is bennefoglaltaknak *Friedberg* gyűjteményében; Die geltenden Verfassungsgesetze der evangelischen deutschen Landeskirchen; Königliche Preussische evangelisch-reformierte Inspektions-Presbiterial-Classical-Gymnasien- und Schulordnung..., 1713, Kirchenordnung für die konfoederierten Gemeinden evangelisch-reformierten Konfession in Niedersachsen, 1739; Kirchenordnung für die reformierte Gemeinde Stuttgart-Cannstadt, 1893;

Skóciában: The First Book of Discipline, 1560; The Second Book of Discipline, 1581; Acts and Proceedings of the General

Assemblies of the Kirk of Scotland from 1560 to 1618, 3 kötet, 1839—1845; Acts of the General Assemblies of the Church of Scotland 1638—1842, 1843; The Constitution and Laws of the Church of Scotland, új, revideált kiadás, 1886; Catechism on the Principles and Constitution of the Free Church of Scotland, új kiadás, 1882; The Practice of the Free Church of Scotland in her several Courts, revideált, 5. kiadás, 1898; Practice and Procedure in the Church of Scotland, 1934;

Angliában: A Directory of Church Government (a puritárok egyházkormányzati gondolatai); Book of Order or Rules and Forms of Procedure of the Presbyterian Church of England, 1894;

Irországban: The Constitution and Government of the Presbyterian Church in Ireland..., 1887, ennek pótlása 1896-ban jelent meg;

Az Egyesült Államokban: The Presbyterian Digest of 1886., A Compend of the Acts and Deliverances of the General Assemblies of the Presbyterian Church in the United States of America, ebben benne vannak az egyházkormányzásra, fegyelmezésre és az istentiszbeleti rendtartásra vonatkozó összes nagygyűlési határozatok kezdettől fogva 1886-ig; Constitution of Faith and Government of the Cumberland Presbyterian Church, revideált kiadás, 1893; The Constitution of the Presbyterian Church in the United States; Digest of the Principal Acts and Deliverances of the General Assemblies of the United Presbyterian Church of North America from 1859 to 1891, 1892; The Constitution of the Presbyterian Church in the United States (Richmond, 1933); The Constitution of the Presbyterian Church in the United States of America (Philadelphia, 1934); Constitution (New)-Rules of Order and Forms of the Reformed Church in the United States (rémet eredetű református egyház); a holland eredetű The Reformed Church in America egyházjogilag is megtartotta kapcsolatát a holland református egyházzal: ma is a Belga Hitvallást, a Heidelbergi Kátét és a dordrechti zsinat határozatait fogadja el, csak ehhez pótlást csatol.²⁰⁵)

Hazánkban: Articuli Maiores, 1567; Hercegszöllösi Kánonok, 1576; Csepregi Kánonok, 1578; Felsőmagyarországi cikkek, 1595; Komjáti Kánonok, 1623; A szatmárnémeti nemzeti zsinat 30 konkluziója, 1646; Geleji Katona-féle Kánonok: Egyházi kánonok, melyeket részint a magyarországi, részint az erdélyi régi kánonokból egybegyűjtött s a kor kívánatahoz képest több más-sal is bővített és kissé jobb rendbe szedett Geleji Katona István, az erdélyi igazhitű egyházak püspöke, 1649. Függetlenül a szatmárnémeti 1646. évben tartott nemzeti zsinat 30 végzése. Ezeket

²⁰⁵) L. ezeket részletesen *Riesler: Grundsätze...* 3—55 ll.

magyar nyelvre fordította Kiss Áron; a XVII század végén Habsburg uralom alá került erdélyi hittestvéreinkre nézve a Diploma Leopoldinum, 1691; ugyancsak Erdélyre nézve az Approbata és Compilata Comstitutio, 1653; a budai nemzeti zsinat királyilag nem szentesített kánonai, 1791;²⁰⁰) a magyarországi református egyház törvényei, 1881—82, 1891—93, 1928—33; a romániai magyar református egyház szervezetéről és kormányzásáról szóló I. tc., 1932; a jugoszláv királysági református ke-resztyén egyház alkotmánya, 1933.

Ezekben a különleges jogforrásokban ölt testet az egyes országok református egyházainak a joga. Világos, hogy ezek is csak addig kötelezőek az egyes egyházak számára, míg élő hitük összeegyeztethetőnek tartja ezeket a Szentírásnak az egyházjog terén is örökérvényű rendelkezéseivel és útmutatásaival. Ha ez az élő hit jobb és a Krisztus számára meghódítandók megnyerésére alkalmasabb jogszabályokat talál, joga van ezeket újabbakkal fölcserélni. De ezeknek is teljes összhangban kell lenniök a Szentírás meg nem dönthető rendelkezéseivel és útmutatásaival.

Az egyház élete a földön folytonos harc. A földön csak harcoló egyház: ecclesia militans van, diadalmaskodó egyház: ecclesia triumphans csak a mennyben van. A harc egyfelől védekező a kísértésekkel szemben, másfelől támadó, hogy a Krisztus nélküli tömegeket meghódítsa az egyház Úra és egyetlen Feje, Krisztus számára. Nem az a legfontosabb, hogy az egyház ezt a harcot milyen keretekben kívánja megvívni: az a fő, hogy ez a harc szakadatlanul és eredményesen folyjék és az egyház a harc közben sohase hagyja el a Szentírást és sohase legyen hűtlen Urához és egyetlen Fejéhez.

²⁰⁰) Ezek először K. *Kuzmány* gyűjteményében jelentek meg: *Ur-kundenbuch zum österreichisch-evangelischen Kirchenrecht*, Wien, 1856.

MÁSODIK RÉSZ.

AZ EGYHÁZALKOTMÁNY FŐBB KÉRDÉSEI.

Ebben a részben az egyház alkotó tényezőiről: a tagjairól, a gyűlekezetekről, az egyház élettevékenységeiről, az egyházi hivatalokról, azok betöltési módjáról, a fokozatos egyházi testületekről, ezek tevékenységéről, szerveiről, választásuk módjáról, az egyház missziói-, tanítói-, fegyelmező-munkájáról, gazdasági életéről, a felekezeti (interkonfesszionális) viszonyokról, az egyház és állam viszonyáról kell szólnunk. Ezek az egyházalkotmány főbb kérdései.

I. AZ EGYHÁZ TAGJAI.

(Elvi megalapozás: az egyháztagság hitelvi, dogmatikai alapjai: a predestináció, az egyetemes papság. Népegyház, hitvalló egyház. A külföldi testvér-egyházak példája. Tagjai-e a gyermekek is a hitvalló egyháznak? Az egyháztagság föltételei. Az egyháztagsággal kapcsolatos köteleességek és jogok. A külföldi testvér-egyházak példája. Javulás nálunk is ezen a téren. A teljes- és nemteljesjogú egyháztagok.)

A református egyházalkotmány egyik legalapvetőbb fontosságú kérdése az, hogy kiket tekintünk egyházunk tagjainak? Itt két, egymással hol kisebb, hol nagyobb ellentétben álló felfogással találkozunk. Az egyik mindenkit az egyház tagjának számít, aki beleszületett abba az egyházba, vagy aki az előírt formaságok megtartásával áttér abba.²⁰⁷⁾ A másik felfogás azt

²⁰⁷⁾ Ennek a felfogásnak szélsőséges hívei a vallásváltoztatást egyszerű állampolgári alapjognak tekintik és vitatják az egyháznak azt a jogát, hogy bárkit ebben az állampolgári alapjogának gyakorlásában megakadályozzon akár úgy, hogy kirekessze az illetőt az egyháztagok sorából, akár úgy, hogy annak más vallásfelekezetből hozzátérését bizonyos külön föltételekhez kösse és ezek meg nem léte esetén megtagadhasa az áttérési szándékát bejelentőnek a fölvételét! E föltét a kérdés fölött ismételtén viták folytak egyházi testületeinkben az elmúlt évtizedek során. Ugyanazok, akik — állami törvényekre hivatkozva — vitatják, hogy az egyháznak joga volna ehhez, egészen magától értetődőnek veszik, hogy valamelyik egyesület vagy társaskör akár

vallja, hogy csak azokat tekinthetjük az egyház tagjainak, akiket hitük megvallása alapján az arra illetékes testület az egyház tagjai sorába fölvesz és egyházfegyelmezés útján ki nem rekeszt abból. Ez a két felfogás azóta válik egymásnak mind élesebb ellentétévé, amióta a hitélet világában erőteljes elvilágiasodás, szekularizálódás megy végbe. Ez nem is lehetett kérdés régebben, amikor az emberek el sem tudták még képzelni, hogy vallás nélkül is lehet élni és amikor az államhatalom is Isten törvényei szerint igyekezett berendezkedni. Újabban sem kérdés azóta, mióta az állam theokratikus, vagyis Isten uralmán fölépülő rendszerének gondolata nemcsak elhalványult, de valósággal megszűnt, amióta csaknem minden állam területén több egyház működik és így az egyik vallás államvallás-jellege szükségképpen megszűnik. Az államhatalomnak ez az elvilágiasodása jogilag akkor ölt testet, amikor az állami törvények megengedik polgáraiknak a felekezetenélküliséget: azt, hogy egyik vallásfelekezet kötelekébe se tartozzanak. Ez hazánkban 1895-ben történt meg, bár még bizonyos megszorításokkal.²⁰⁸⁾

A mai idők egyre hangosabban követelik, hogy az egyházak döntsenek az egyháztagság fontos kérdésében. Siettetni ezt az a körülmény is, hogy míg egyfelől egyre nagyobb tömegek élnek az egyházakon kívül, addig másfelől soraikban is egész sereg ember nem tudja, miért is tagja egyházának? Semmi más kövételék nem fűzi őket egyházukhoz, minthogy szüleik vallási hovatartozandósága, vagy azoknak még házasságkötésük előtt kötött megállapodása alapján — az állam törvényei értelmében — *születésük pusztá ténye folytán* ennek vagy annak az egyháznak a tagjaiként tekintik őket, anélkül, hogy bármikor megkérdezték volna tőlük, akarnak-e annak az egyháznak a tagjai lenni? Bizonyos életkor elérése után — a törvényben előírt módon — elhagyhatják ezt az egyházat, azután szabadon választhatnak a közt, hogy belépjenek-e egy másik vallásfelekezet kövételékbe, avagy felekezetben kívüliek maradjanak-e? Sokakat annyira sem érdekel vallási hovatartozandóságuk, hogy szükségesnek tartanák ezeket a lépéseket megtenni: inkább tűrik, hogy ehhez vagy ahhoz az egyházhhoz tartozóknak tekintsék őket. A legtöbben gyermekeiket is megkereszteltetik, nem mintha tudatában volnának a keresztség mélységes értelmének, hanem egy-

a tagjelentkezés visszautasításának, akár a tagjai sorából való kirekesztésnek a jogával élhessen.

²⁰⁸⁾ A felekezetenélküli szülők kötelesek gyermekeiket 18. életévük betöltéséig valamelyik törvényesen bevett vagy elismert vallásfelekezetben neveltetni. Azok, akik felekezetenélküliek maradnak, kötelesek öt évig elhagyott vallásfelekezetük terheinek hordozásához ugyanolyan mértékben hozzájárulni, mint egyháztagságuk utolsó esztendejében. Az 1895:XLIII. tc.-nek ezek a rendelkezései — nyilvánvalóan — meg akarják nehezíteni a felekezetenélkülivé válást.

felől azért, hogy ne tekintsék azokat „pogányoknak”, másfelől azért, mert szeljtében elterjedt az a felfogás, hogy ha gyermekek keresztelelenül halnak meg, elkárhoznak. Ilyen körülmények közt ez a soraiban tapasztalható belső elvtelenség még inkább válságba sodorta az egyházat, mint a rajta kívül álló tömegek vallástalansága. Egyre nyilvánvalóbbá válik minden egyház számára, hogy nem előnyös számára a sok „holt” tag, ellenkezőleg: súlyos tehertertel.

Különösen a református keresztyén egyház nem bírhatja ki sokáig ezt a belső ellenmondást, a látható és a láthatatlan egyház közt feszülő eme roppant nagy ellentétet. Egyházunk jól tudja, hogy sohasem volt még a földön olyan látható egyház, amelynek minden tagja egyszersmind a láthatatlan egyháznak is tagja lett volna, mégis érzi, hogy minden rendelkezésre álló erővel örködni kell a fölött, hogy minél több tagja az legyen s így ez az ellentét a lehető legkisebbé váljék. Ha az egyház valóban azoknak a kiválasztott lelkeknek a társasága, akiket Krisztus Szentlelke az Ő testének, az egyháznak tagjaivá hívott el, nem tűrhet tagjai sorában olyanokat, akiknek az élete hangos cáfolata ennek. A megváltozott idők közepette a legtöbb református egyház máris csupán azokat tekinti tagjaiul, akik hitvallásuk alapján önként tagjai kívánnak lenni és önként alávetik magukat az egyházfegyelemnek.

Már *Kálvin* is megállapította, hogy az istentelenek gyakorta tagjai a látható egyháznak. Az Inst. IV, 1:7-ben ezt írja: „Ebben a (látható) egyházban azonban igen sok képmutató van, akiknek semmi egyébük nincsen Krisztusból, mint a név és külszin; igen sok nagyravágyó, fösvény, irigy, rágalmozó és tisztátalan életű van köztük, akik csak ideiglenesen türetnek meg, vagy azért, mivel törvényes ítélettel nem lehet ezeket rájuk bizonyítani, vagy mivel nincs mindig érvényben a fegyelemnek az a szigorúsága, amilyennek lenni kellene... Az emberekre való tekintetből neveztetik egyháznak...” Már *Kálvin* is hangoztatja, hogy csak azokat ismerjük el az egyház tagjaiul, akik mind hitük megvallásával, mind életük példájával és a szentségekben való részesedésükkel velünk együtt ugyanazt az Istent és Krisztust vallják.²⁰⁹⁾ Ezért elrendelteti, hogy a gyermekeket vizsgáztassák le a Kátéból, ami a konfirmációnak felel meg.²¹⁰⁾ Önálló, úrvacsorázó egyháztag csak az lehe-

²⁰⁹⁾ Inst IV. 1:8.

²¹⁰⁾ Az 1541-es Ordonnances Ecclesiastiques-nak a gyermekek válásos neveléséről szóló VI. fejezete többek közt ezeket rendeli: „Ha egy gyermek kellő oktatást kapott ahhoz, hogy fölmentést nyerjen a kátétanulás alól, mondja el tinnepélyesen mindazt, amit a Káté tartalmaz és így tegyen hitvallást az ő keresztyénségéről a gyülekezet jelenlétében.” Az Ordonnances Ecolésiastiques-ból vett idézeteket Nagy Sándor Bélának erről szóló, kéziratban levő tanulmányából közöljük.

tett, aki résztvett a vasárnap déli kátétanításokon és a gyülekezet színe előtt ünnepélyesen vallást tett hitéről.

Már az Institutio I. kiadásában azt kívánja *Kálvin*, hogy tíz éves korában jelenjék meg a gyermek a gyülekezet előtt hitvallásának letételére. Így honosodik meg a rendszeres kátétanítás után az ünnepélyes hitvallástétel a gyülekezet színe előtt. Másfelől a Krisztus követőihez méltatlan életmódot folytatókkal szemben rendkívül szigorú egyházfegyelmet gyakorol. Csak addig tekint valakit az egyház tagjának, míg nyilvános ítélettel el nem távolíttatik azok sorából.²¹¹⁾ Viszont *Kálvin* is nyomatékosan figyelmeztet minket arra, hogy „egyedül csak Isten kiváltsága... ismerni, hogy kik az övéi... A mindennapi események is figyelmeztetnek minket arra, mennyire fölülműlják értelmünket Isten titkos ítéletei. Mert akik a legelvetemültebbeknek látszottak és akiket már egészen elveszetteknek tartottunk, azokat az Ő jósága visszahívhatja s akik másoknál erőteljesebben állottak, gyakran összeroskadnak... Azok közül, akik nyíltan hordják az Ő jegyeit, egyedül csak az Ő szemei látják azt, hogy kik az igazi szentek és kik lesznek egészen végig állhatatosak...”²¹²⁾ Így a látszólag legहितlenebbeket sem tekinti még *Kálvin* elkárhozottaknak.²¹³⁾

Református hitünk a minden más keresztyén egyháznál nyomatékosabban hangsúlyozott három nagy igazságon épül fel: Isten abszolút szuverénitásán, az ember abszolút bűnöségén és azon a harmadikon, amely ezt a kettőt, mint két oszlopot a fölötte feszülő ív, összefogja: hogy az abszolút szuverén Isten lehajol az abszolút bűnös emberekhez és azok közül kiválaszt egyeseket örök üdvösségre, hogy kegyelme nagyságát megmutassa rajtuk.

A református egyházjog, mely szintén a dogmatikán épül föl, szoros kapcsolatban van a kegyelmi kiválasztás, a predestináció tanával. Ez az alapvető tan azt tanítja, hogy Isten kiválasztott egyeseket országa számára. Az Inst. IV, 1:3-ban *Kálvin* rámutat arra, hogy az egyházhoz tartozásunk Isten kiválasztásán alapszik: „Azzal a rendeltetéssel hisszük... az anyaszentegyházat, hogy teljesen bizonyosak legyünk arról, miszerint mi annak tagjai vagyunk. Ilyen módon ugyanis olyan erős és szilárd alapokon nyugszik üdvösségünk, hogy nem képes összeomlani és megsemmisülni még akkor sem, ha az egész világ alkotmánya megrendülne is. Nem semmisülhet meg először is azért, mert Istennek elválasztásán alapszik és csakis az Ő örök bölcseségével együtt változhatnék vagy semmisül-

²¹¹⁾ Inst. IV. 1:9.

²¹²⁾ Inst. IV. 1:8.

²¹³⁾ Erre *Bredt* is nyomatékosan rámutat — az Inst. III, 21:5, 7-tel kapcsolatban — *Kirchenrecht*, I. 206 1.

hetne meg." Isten azokat, akiket elválasztott, el is hívja (III. 24:1) és ezzel az elhívással erősíti meg az egyházat, melybe minden választotta beletartozik, azok is, akik már meghaltak (IV. 1:2). Azért vagyunk az egyház tagjai, mert Isten már a világ teremtése előtt predestinált minket az egyháztagságra: a világ teremtése előtt kiválasztott minket, Krisztussal ezt a kiválasztást fogaratosította, Szentlelkével tökéletessé tette és az egyházban megvalósítja. Azért választott ki minket, hogy különleges kapcsolatba kerüljünk Vele és egész életünkkel dicsőítsük Őt.

Mind az Ó-, mind az Újtestamentum számos helye szól a szuverén Istennek egyeseken könyörülő kegyelméről. Csak néhány helyet említünk: „És monda az Úr (Mózesnek) ...: Könyörülök, akin könyörülök, kegyelmezek, akinek kegyelmezek” (II. Móz. 33:19, melyre Pál is hivatkozik a Róm. 9:15-ben); „Anyám méhétől hívott el az Úr, anyámnak szíve alatt már emlékezett nevemről” (Es. 49:1); „Nem ti választottatok engem, hanem én választottalak titeket és én rendeltelek titeket, hogy elmenjeteK és gyümölcsöt teremjeteK és a ti gyümölcsötök megmaradjon...” (Ján. 15:16); „Nem azé, aki akarja, sem nem azé, aki fut, hanem a könyörülő Istené”, „Akin akar, könyörül”, „hogy megismertesse az Ő dicsőségének gazdagságát az irgalom edényein, melyeket eleve elkészített a dicsőségére” (Róm. 9:16, 18, 23); „Mikor az Istennek tetszett, ki elválasztott engem az én anyám méhétől fogva és elhívott az Ő kegyelme által, hogy kijelentse az Ő Fiát én bennem, hogy hirdessem Őt a pogányok között” (Gal. 1:15—16.); Péter I. levele is azokhoz szól, „akik ki vannak választva az Atya Isten eleverendelése szerint, a Lélek megszentelésében, engedelmes-ségre és Jézus Krisztus vérével való meghintésre” (I. Pét. 1:2.). Ugyancsak ő mondja továbbat: „Ti pedig választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való nép vagytok...” (I. Pét. 2:9—10).

A Heidelbergi Káté a 60. kérdésre adott feleletében ezt mondja: „Isten, minden érdemem nélkül, ingyen kegyelemből nékem ajándékozza és tulajdonítja Krisztusnak tökéletes elégtételét, igazságát és szentségét, mintha soha semmi bűnt nem cselekedtem volna és bűnös sem lettem volna, sőt mintha mindenben olyan engedelmes lettem volna, mint amilyen engedelmes volt én éretem Krisztus, de csak úgy, ha e jótéteményeket hívó lélekkel elfogadom”.¹¹⁴⁾

¹¹⁴⁾ Ugyanerre a kiválasztásra utal a Kátének az 54. kérdésre (Mít hiszel a közönséges keresztyén egyházzól?) adott felelete: „Hiszem, hogy Isten Fia, a világ kezdetétől fogva annak végéig, az egész emberi nemzetségből, Szentlelke és Igéje által, az igazi hit egységében magának egy, az örökéletre kiválasztott gyülekezetet gyűjt egybe, azt

Isten kegyelmének ez a kiválasztó munkája azzal a céllal történik, hogy a kiválasztottakat elkülönítse a világtól és egyházzá tömörítse. Ezt látjuk már *Ábrahámnál*. Az I. Móz. 12:1 szerint Isten azt mondja Ábrahámnak; „Eredj ki a te földedből és a te rokonságod közül és a te atyádnak házából a földre, amelyet én mutatok néked”. Ábrahám kimegy onnan feleségével, Száraival, Lóth-tal, az ő atyjafia fiával, cselédeivel. Elindul velük a Kánaán földjére (4—5. v.). Így hagyják ott régi világukat mindazok, akiket Isten hív a világból. Így jutnak közösségbe Istennel és egymással s így születik meg a világból kihívottak közössége, az ekklesia. Az egyházat nem egyeseknek valahonnan kivonulása és egyházzá tömörülése teszi egyházzá, hanem az, hogy velük van Isten. Minthogy Isten benne van az egyházban, nem uralkodhatnak abban akármilyen állapotok. A III. Móz. 20:26-ban ezt mondja az Úr: „Legyetek nékem szentek, mert én, az Úr, szent vagyok, aki kiválasztottalak titeket a népek közül, hogy enyéim legyetek.”

Ha az Isten kiválasztottaiból alakult egyházban újra a világias gondolkodás lesz úrrá, Isten ítélete sujt le arra. Ilyenkor vagy az igazaknak kell elszakadniuk a világ által megfertőzöttektől, vagy ki kell ezeket rekeszteniök soraikból. Néhány ó- és néhány újtestamentumi példa élesen rávilágít erre: A IV. Móz. 20:35 leírja, hogyan nyeli el a föld Kórét s a vele maradókat és miként szabadulnak meg az igazak, akik Mózesnek az Úrtól vett parancsára még idejében elhagyják Kórét, Dáthán és Abirám hajlékainak környékét. *Esdrás* a fogságból Jeruzsálembe visszaérkezésük után elmondott hálaadó-imádságában megköszöni Istennek, hogy nem pusztította el egész népüket, amint megérdemelték volna, mert összeházasodtak a pogányokkal: „Te, mi Istenünk, jobban kedveltél nekünk; semmint bűneink miatt érdemeltük volna s adád nekünk e maradékot” (9:6—15). A *Nehémiás* könyvében viszont azt olvassuk, hogy „mikor hallották e törvényt, kirekesztének Izráel közül minden elegy-belegy népet” (13:3). Jézus búcsúbeszédében ezt mondja tanítványainak: „Ha gyűlöl titeket a világ, tudjátok meg, hogy engem előbb gyűlölt nálatoknál. Ha e világból volnátok, a világ szeretné azt, ami az övé; de mivel hogy nem vagytok e világból, hanem én választottalak ki magamnak titeket e világból, azért gyűlöl titeket a világ” (Jn. 15:18—19). Főpapi imádságában ezeket mondja: „Én a Te Igédet nekik adtam; és a világ gyűlölte őket, mivelhogy nem e világból valók, aminthogy én sem e világból vagyok. Nem azt kérem, hogy vedd ki őket e világból, hanem hogy őrizd meg őket a gonosztól” (Jn. 17:14—15). *János* I. levelében arra inti atyja-

oitalmazza és megtartja; s hiszem, hogy én annak élő tagja vagyok és örökké az is maradok.”

fiait: „Ne szeressétek a világot, se azokat, amik a világban vannak. Ha valaki a világot szereti, nincs meg abban az Atya szeretete. Mert mindaz, ami a világban van, a test kívánsága és a szemek kívánsága és az élet kérdése nem az Atyától van, hanem a világból. És a világ elműlik, és annak kívánsága is; de aki az Isten akaratát cselekszi, megmarad örökké” (I. Jn. 2:15—17). Pál viszont a korinthusbelieket óva inti a hitelienekkel közösködéstől: „Ne legyetek hitelienekkel felemás igában... Ti az élő Istennek temploma vagytok... Annakokáért menjetek ki közülük, és szakadjatok el, ezt mondja az Úr... És én magamhoz fogadlak titeket és leszek néktek Atyátok és ti lesztek fiaimmá és leányaimmá, ezt mondja a mindenható Úr” (II. Kor. 6:14—18).²¹⁵ Az Igében kétféle elkülönülésről var. szó: egyfelől az egyház és a világ közt, másfelől az egyház és az abba betolakodottak, a nem odavalók közt.

Ennél az elszakadásnál és kiközösítésnél, általában az emberek megítélésénél nagyon vigyáznunk kell, mert egyedül Isten ismeri az igazi, a láthatatlan egyház tagjait. Jézus is mind a gazdag ifjú (Mt. 19:30), mind a szőlőmunkások példázatánál (Mt. 20:16) rámutat arra, hogy „eképen lesznek az utolsók elsőik és az elsőik utolsók, mert sokan vannak a hivatalosak, de kevesen a választottak.” Milyen irigykedve nézhettek Iskariótes Judásra atyjafiai, mikor Jézussal járt: nem is sejtették, hogy az elsőik közül valókból utolsó lesz és hányan nézhettek megvetéssel a Krisztussal együtt megfeszített egyik latorra, nem is sejtve, hogy az utolsók közül a legelső lesz Krisztussal a paradicsomban (Lk. 23:43).

Kálvin is rámutat arra, hogy egyedül Isten kiváltsága ismerni, kik az Ővéi. Az Ő jósága a legelvetemültebbeknek látszókat is visszahívhatja, míg a látszólag erősek is összerokkadhatnak (Inst. IV, 1:8). Hivatkozik *Augustinus*-ra is, aki szerint „nagyon sok juh van az egyházon kívül és nagyon sok farkas van az egyházban”²¹⁶). A predestinációról szóló fejtegetései során is nagyon komolyan figyelmeztet mindenkit, hogy az eleveelrendelés hirdetésében bizonyos okosságot és józanságot kell alkalmazni.

Azok, akik Isten kegyelme és a Szentlélek munkássága folytán Krisztus közösségébe jutottak, azok az Ő birtokai.²¹⁷

²¹⁵) Ezt hangsúlyozza az V. Móz. 7:1—3, 25—26 is. Viszont a II. Kor. 6:5—10-ben azt mondja, hogy a megtérő bűnösnek meg kell bocsájtanunk.

²¹⁶) Hom. 45. in Joann. c. 12.

²¹⁷) Inst. IV, 1:3. Ezt a gondolatot fejezi ki nagyon szépen a Heidelbergi Kátének az 1. kérdésre (Micsoda neked életedben és halálodban egyetlenegy vigasztalásod?) adott felelete: „Az, hogy mind testesből, mind lelkestől, mind életben, mind halálomban nem a magamé,

Jézus a vőlegény, a mi lelkünk a menyasszony. Az Énekek Éneke a Krisztust igazán szerető, komoly hívők körve. Istennek a hívekkel való összeköttetése a házastársi viszonytal hasonlítható össze. „Igen szokásos dolog Istennél, hogy a férj szerepét ölti magára velünk szemben, mivel az az összeköttetés, amellyel magához fűz minket, amikor az egyház kebelébe befogad, hasonló a szent házassághoz, melynek a kölcsönös hűségén kell alapulnia. Amint Ő mindenekkel szemben a hűség és becsületes férj kötelességeit teljesíti, viszont házastársi szeretetet és hűséget követel tőlünk, hogy t. i. ne engedjük meg, hogy lelkünket a Sátán, a vak szenvedély és a test rút kívánságai beszennyezzék!”²¹⁸⁾

A kiválasztottakat a Szentlélek beoltja Krisztusba. A Szentlélek által Krisztusba beoltottak alkotják az Ő testét, az egyházat. Krisztus, az egyház Feje, az egyház tagjaitól két dolgot vár. Mindenekelőtt azt várja tőlük, hogy róla és benne vetett hitükről Péterhez hasonlóan bizonyosságot tegyenek. Tudják elmondani ők is: „Te vagy a Krisztus, az élő Istenek fia” (Mt. 16:16). Azután azt várja tőlük, hogy szánják oda testüket élő, szent és Istennek tetsző áldozatul, mint okos istentiszteletüket (Róm. 12:1). Az áldozási tisztség folytán nevezte-tünk mindannyian *királyi papságnak*, mivel Krisztus segítségével a mágasztalás áldozatát áldozzuk Istennek. Krisztus az, akinek a közbenjárása által magunkat és dolgainkat felajánljuk az Atyának. Krisztus az, aki királyokká és papokká tett minket (Jel. 1:6).²¹⁹⁾ A Heidelbergi Káté a 32. kérdésre: „Miért hívnak téged keresztyénnek?” — ezt feleli: „Azért; mert hit által Krisztusnak tagja és így az Ő fölkenetésének részese vagyok a végre, hogy nevéből én is vallást tegyek, magamat élő hálaáldozatul Néki adjam, s a bűn és ördög ellen az életben szabad lelkiismerettel harcoljak és azután Ővele együtt minden teremtmény fölött örökké uralkodjam.” Mi is föl vagyunk kenve a „választott nemzetség, királyi papság, szent nemzet, megtartásra való nép” tagjaivá, hogy „Annak a hatalmas dolgait hirdessük, aki minket a sötétségből az Ő csodálatos világosságára hívott el” és „mint élő kövek fölépüljünk lelki házzá, szent papsággá” (I. Pét. 2:9, 5).

A keresztyén ember, bár még mindig küzdökdik e világban ó-embere maradványaival,²²⁰⁾ Krisztus kenetében résztvesz és ezáltal Krisztus hármastisztét gyakorolja: Krisztus ré-

hanem az én hűséges Megváltómnak, a Jézus Krisztusnak a tulajdona vagyok, aki az Ő drága vérével minden bűnömért tökéletesen eleget tett és engem az ördögnek minden hatalmából megszabadított...”

²¹⁸⁾ Inst. II, 8:18.

²¹⁹⁾ Inst. IV, 8:17.

²²⁰⁾ Inst. IV, 15:10—12.

vén hirdeti prófétaságát, magát mindenestül hálaáldozatként bemutatja és Krisztussal együtt szakadatlanul harcol a bűn és halál ellen.²²¹⁾

Az *egyetemes papság* elve nemcsak a református kereszténységnek, de az egész evangéliumi világnak egyik sarkalatos alapelve. Így az egyetemes papság elvével fölborul a középkori felfogás a klérus, vagyis a lelkészi és a laikus, a nem lelkészi, vagy rossz kifejezéssel: világi elem különbségéről, amelyen a római egyház egész hitélete és egyházjoga fölépül. A reformáció világában nincs szükség külön papi rendre, mert nincs különbség klérus és nép közt: mindenki maga nyerheti el üdvösségét.

A reformátorok közt *Luther* hangsúlyozza legelőször az egyetemes papságot. *Melanchthon* is hangoztatja. *Kálvin* az egyetemes papságról vallott nézeteit nem csupán a hitélet, de az egyház jogi életének világában is meg akarja valósítani, ha nem sikerül is ez néki Genfben, csupán fogyatékos mértékben.

Határozottan rá kell mutatnunk arra, hogy félreértik Kálvinnak az egyetemes papságról vallott nézeteit azok, akik azt vélik, hogy az egyetemes papság tagjai egyetemes papságuk révén egyszersmind az egyházi hatalomnak is részesei.²²²⁾ Ez a hatalom egyedül az egyház Fejét, az Úr Jézus Krisztust illeti. Az általa a különböző teendők végzésére akár lelkipásztorokul, akár tanítókul, akár presbiterekül, akár diakonusokul elhívottak magától Krisztustól, nem pedig az egyetemes papság tagjaitól nyerik megbízatásukat. Az egyetemes papság tagjaiból alakuló gyülekezet a különböző választások alkalmával tartott összejövelelein — Isten Szentlelkének irányításával — csupán fölismeri Krisztus akaratát és magáévá teszi azt. Nem a maga megbízottaiul, képviselőiül választja ezeket és nem a maga — meg sem lévő — hatalmát ruházza ezekre, hanem engedelmesen tudomásul veszi az egyház Fejének elhívását.

Az egyetemes papság egyfelől köteletség, másfelől jog. Nem csupán köteletség, hanem jog is. Jog a gyülekezeti életben való részvételre és a sakramentumokkal élésre.

Az egyetemes papsággal kapcsolatos kötelezéseink teljesítésére kiváló alkalmat nyújt nekünk a *családi élet*. Itt le-

²²¹⁾ Inst. II, 15:6; IV, 18:4, 16.

²²²⁾ Így *Kampschulte*: Johann Calvin, seine Kirche und sein Staat in Genf (1869) c. művében (I. 268. l.) és az ő nézeteihez csatlakozók. Első felében megáll az az állítás, hogy „míg az evangélikus egyházban az egyetemes papság gondolata az egyház alkotmányról való alapul maradt, amely annak kiépítésénél alig játszott szerepet, *Kálvin* szerint az alkotmány legfőbb alapelvét képezi, mely azt hordozza,” második részében csak bizonyos megszorításokkal áll meg.

het, sőt kell is az egyetemes papsággal kapcsolatos kiváltságainkat gyakorolnunk. Különösen nagy kötelesség hárul a szülőkre gyermekeiknek krisztusi szellemben nevelése terén. A gyermekek nem tudnak önmaguk hitvallást tenni, szülőiknek keresztül kapcsolódnak az egyházba. A szülők hitvallása adja a jogot arra, hogy gyermekeiket, mint az egyház reménybeli tagjait, megkereszteljük. Minden igazi családapa a maga családjának papja.²²³⁾

Egyetemes papságunk nem szorítkozhatik a család szűk falai közé: azokon kívül is meg kell nyilatkoznia. Az egyetemes papságnak: az ennek alapjául szolgáló elhivatottságának és megigazult voltának tudatára ébredő minden léleknek szent hivatása; egyben kötelessége, hogy minden Istentől adott alkalommal bizonyosságot, hitvallást tegyen Krisztusba, mint Megváltójába és Urába vetett hitéről. Krisztus el is várja tőlünk ezt a vallástételt. Cezarea Philippi környékén megkérdi tanítványaitól, hogy kinek tartják Őt az emberek? (Mt. 16:13, Lk. 9:18), azután megkérdi tőlük is, hogy kinek tartják Őt? (Mt. 16:15, Lk. 9:20). Krisztus egyfelől pozitív, másfelől negatív vonatkozásban nyilatkozik erről. Pozitíve azt mondja: „Valaki vallást tesz én rólam az emberek előtt, én is vallást teszek arról az én mennyei Atyám előtt” (Mt. 10:32). Viszont ennek a negatív tételét is hangsúlyozza: „Valaki szégyel engem és az én beszédemet, az ember Fia is szégyelni fogja azt, amikor eljő az ő dicsőségével és az Atyáéval és a szent angyalokéval” (Lk. 9:26). Krisztusról való vallástételünkél Péter megdicsért vallástétele lehet számunkra is a minta: „Te vagy a Krisztus, az élő Istennek fia” (Mt. 16:16). A vallástételnek *Krisztus személyéről kell első sorban szólnia*, nem valami általánosságról. A Krisztusról való vallástételnek kell a mai vallástétel leglényegesebb és ki nem hagyható részének is lennie! Ez már csak azért sem hagyható el, mert, mint P. *Carnegie Simpson* is rámutat, a kereszténység éppen abban különbözik a többi vallásoktól, amelyek inkább csak gondolatok, hogy nemcsak nagy gondolatoknak, de *nagy eseményeknek* is vallása és ezek a nagy események hitünk tárgyai.²²⁴⁾

Ennek a vallástételnek az egyházjog szempontjából is nagy fontossága van. A vallástétellel kapcsolatos egyfelől a látható egyház keletkezése, másfelől annak sok életmegnyilvánulása. Krisztus teste nem a különböző egyházi intézmények révén őlt látható formát a földön, hanem bizonyágtétellel.

²²³⁾ Kedves szokás a hollandoknál, hogy a családokban nagy kottatartó állványfélén áll a nagy családi Biblia, melyből a családapa szokott minden nap olvasni és a felolvasott részhez néhány megjegyzést fűzni.

²²⁴⁾ Church Principles (London, 1923), 134—135. II.

Nem a látható intézményekben válik Krisztus teste láthatóvá, hanem az elhangzott hitvallások révén. Az egyetemes papságuk tudatára ébredő, egy helyen letelepült hívek vallást tesznek Krisztusba vetett hitükről. Így jön létre azon a helyen az a közösség, amit látható egyháznak nevezünk. Nem beleszületéssel, nem a pusztán jogi formákhoz kapcsolódó áttéréssel, nem adófizetéssel lesz valaki valamelyik földi egyháznak az igazi tagjává, hanem hitvallással: azzal, hogy alázatosan bevallja: nem aranyon, vagy ezüsten váltatott meg ő sem, hanem drága véren, a hibátlan és szeplőtlen Bárányén, Krisztusén és Isten kegyelme vezérelte őt is a sötétségből az Ő csodálatos világosságára (I. Pét. 1:18—19, 2:9).

Minden egyháznak jogában áll megállapítani azt, hogy milyen hitvallást kívánjon meg azoktól, akik tagjaik közé kívánják fölvételni magukat és hogy a fölvételüket kérők az egész gyülekezettől, avagy csak az egyháztanács előtt mondják-e ezt el, vagy ennek egy bizottsága előtt tegyék-e le a hitvallást élőszóval, avagy esetleg írásban is benyújthatják azt? Nyilvánvalóan, az ilyen megállapítandó hitvallások sohasem lehetnek ellentétben a Szentírással: nem követelhetnek olyat, amit a Szentírás sem kíván és nem tilthatnak olyat, amit az kifejezetten megenged. Az ilyen, az egyháztagok sorába való fölvételnél kívánt hitvallások nem ölelhetik föl református keresztyén hitünk minden kérdését, csupán a fontosabbakat, ezek mellett esetleg olyanokat is, amik éppen akkor vita tárgyát képezik. Újabb, esetleg vitássá váló kérdések alapján a hitvallások szövege időről-időre változtatható. Minden ilyen változtatásra áll az, ami az egész hitvallásra áll: nem lehet ellentétben a Szentírással. Ilyen változtatások különösen egyházszakadások idején időszerűek, amikor az egyháztagok egy része valamelyik kérdésben más álláspontot vall és ennek következményeként szakadás áll be az egyházban.

A megállapított hitvallás letételével az egyháztagok lelki-leg egygyéformnak. Ezt a lelki egységet időnként megbonthatja az a körülmény, hogy a hívek egy része a Szentírás valamelyik helyét és annak alapján hitünk valamelyik alapvető tételét a többiektől eltérőleg értelmezi.²²⁵⁾

²²⁵⁾ Ilyen vitás kérdés lehet pl. az, hogy mennyire menjen el egyházunk a szociális kérdések terén? A református keresztyénység kezdettől fogva erőteljesen érezte, hogy nem nézheti nyugodtan maga körött az inséget, a nélkülözést, a nyomort, ezért az evangélikus egyházat is túlszárnyaló szociális tevékenységet fejtett ki. Ilyen vitás kérdés lehet az is, amiben szintén eltér egymástól a reformáció lutheri, Zwingli-féle és kálvini irányzata, hogy milyen fontosságot tulajdonítsunk a láthatatlan egyház mellett a látható egyháznak? Az evangélikus egyházzal ellentétben, a svájci reformáció mindkét ága kezdettől fogva fontosnak tartotta a láthatatlan egyház mellett a látható egyházat és annak szer-

Az egyháztagoknak, mint az egyetemes papság tagjainak, ez a joga elvitathatatlan.

Ha a gyülekezet tagjainak számottevő többsége nem tudja egyes társaiknak a Szentírás egyik, vagy másik helye felől vallott és az egyház alapvető kérdéseit érintő magyarázatát elfogadni, szeretettel figyelmeztethetjük azokat téves írásmagyarázatukra; ha azok továbbra is állhatatosan megmaradnának a mellett, gyakorolhatják velük szemben a tanbeli fegyelmezést és kirekeszthetik őket a gyülekezetből.

Ugyanez a helyzet abban az esetben is, ha valakinek az élete hangos cáfolata annak, amit a gyülekezethez való csatlakozása alkalmával tett hitvallásában megvallott. Nemcsak ajkunkkal, vagy írásban kell hitvallást tennünk, hanem cselekedeteinkkel, egész életünkkel. Minden cselekedetünk, sőt egész életünk hitvallás számba megy, ha valamelyik, Krisztus megigazító kegyelmével kapcsolatos Igére mutat, aminthogy az élőlőszóval, vagy írásban tett hitvallás is csak akkor válik azzá, ha Krisztusnak és Szentlelkének megigazító munkájával kapcsolatos. A gyülekezetnek nincs joga kételkedni a tagjai sorába belépni kívánó vallástételében, hacsak az illetőnek közismerten megbotránkozató életmódja ellentétben nem áll azzal, vagy ha későbbi életmódjával nyilvánvalóan rá nem cáfol arra. Ilyen esetekben szigorú egyházfegyelmezéssel nemcsak a gyülekezet tagjainak legszentebb jogától: az úri szent vacsora vételétől tilthatók el az ilyenek hosszabb, vagy rövidebb időre, de a gyülekezet tagjai sorából is kirekeszthetők.

A református keresztyén hívek érzik, hogy csak annyiban és addig méltóak arra, hogy az egyetemes papság tagjai legyenek, míg életük végnélküli istentisztelethez hasonló: ha nemcsak ajkuk, de egész életük a Krisztusban hozzájuk, bűnös emberekhez is aláhaló isteni kegyelemről tesz bizonyosságot. Érzik, hogy gyülekezetük csak annyiban tartozik Krisztus tettehez, a láthatatlan egyházhoz, amennyiben az, mint a látható egyház része, ha nem is minden tagjában, de legalább számottevő többségében a láthatatlan egyháznak is része. Reformátorunk tanítása nyomán érzik, hogy nem vonulhatnak el a világból, nem menekülhetnek a pusztába, nem húzódnak vissza a magányba, nem hanyagolhatják el kötelességeiket, hanem — a középkor szerzeteseinek és remetéinek legnagyobb részétől eltérőleg — be kell menniök a világba, hogy az egész világot megnyerjék Isten dicsőségének szolgálatára.²²⁶⁾ Ez végső eredményben az egész egyetemes papság célja. Így lez-

vezetét is. Ilyen vitás kérdések lehetnek az egyházszervezet, így elsősorban az egyháztagság, avagy az egyházfegyelem szigorúbb, vagy enyhébb gyakorlásának a kérdése is.

²²⁶⁾ Inst. IV, 13:16.

a világból elvonuló r. kath. szerzetesi eszmény ellentéte: a világot Isten számára meghódítani akaró hívő a református keresztyénség eszményképe.

Ezt mutatja az üldözött református egyházak sok felelő példája. Amikor elűzik pásztoraikat, hogy elszéledjen a nyáj, az üldözött hugenottáknál is az egyetemes papság tagjából vállalkoznak sokan életük kockáztatása árán is a „pusztai prédikátorság” nehéz tisztére. Hazánkban is, amikor a Carolina Resolutio félszázadig tartó uralma alatt (1731—1781-ig, a türelmi rendelet megjelenéséig) olyan sok helyütt nincs templom és nincs lelkipásztor, az egyetemes papság tagjai a magán vallásgyakorlatból merítenek erőt. Ez magyarázza meg azt a csodálatos jelenséget, hogy a türelmi rendelet megjelenése után néhány év alatt több templomot építenek föl az elveszettek hitt hívek, mint amennyit évtizedek alatt erőszakkal elvettek tőlük.

Ez magyarázza meg az egyetemes papságának tudatára ébredő református ember feltűnő aktivitását, mely megkülönbözteti őt a többi keresztyén egyházak tagjaitól. Ez magyarázza meg azt is, hogy a református keresztyén ember nagy felelősséget érez minden embertársáért, különösen hite „cselédeiért”, a világ bármely félreeső zugában élnek is azok. Alig érzi át más úgy annak a bibliai helynek az igazságát, mint ők: „Akár szenved egy tag, veled együtt szenvednek a tagok mind; akár tisztességgel illetted egy tag, veled örülnek a tagok mind” (I. Kor. 12:26). A református keresztyéneknek nincs az egész világot átfogó, egységes szervezetük, mint a r. kath. egyháznak, mégis erőteljes közöttük is az együvé tartozás, a szolidaritás érzése.

Az elmondottak szinte már meg is szabják, hogy kik tekinthetők az egyház tagjainak. Azt a kérdést is eldöntik, hogy a *népegyház* és az *önkéntes csatlakozás alapján álló hitvalló egyház* közül melyik felel meg inkább az egyház igazi lényegének? Nyilvánvalóan csak azok tekinthetők az egyház tagjaiul, akik Krisztusba vetett hitükről nyilvánosan vallást tesznek és eme hitvallásuk alapján az egyháztanács befogadja őket az egyház tagjai sorába. Az is nyilvánvaló, hogy mindenki csak addig maradhat az egyház tagjainak közösségében, míg élete a hitvallásában elmondottaknak hangos cáfolatává nem válik. Ebben az esetben, ha önmaga nem hagyja ott az egyházat saját elhatározásából, annak kell őt az egyházfegyelem gyakorlásával, komoly figyelmeztetés után, előbb hosszabb, vagy rövidebb időre eltiltania az úri szent vacsorával élők közösségből, majd ha ez sem használna, a gyülekezet tagjai sorából is. Az is nyilvánvaló, hogy a középkori eredetű és inkább az európai szárazföldön elterjedt népegyház-rendszer a megváltozott viszonyok közepette idejét múlt intézménynek tekinthető. Mint

ilyennek, előbb-utóbb át kell adnia helyét az angolszász világban és a nyugati világnak is egyre több részében meghonosodó, az örkéntes csatlakozáson alapuló, hitvalló egyház rendszerének.

A *genfi nemzeti protestáns egyház* 1908-iki alkotmánya²²⁷⁾ szerint a genfi nemzeti protestáns egyház tagjai mindazok a genfi protestánsok és a kanton mindama protestáns lakói, akik részt akarnak venni eme egyház életében. A tagok egyszerű nyilatkozattal bármikor kiléphetnek az egyház kötelekéből (5. §). Az egyház tagjaira semmiféle anyagi felelősség nem hárul az egyházért (8. §). Csupán önkéntes adományokat vár az egyház tagjaitól (50. §).

A *francia református egyházban* a század eleji szeparáció óta csak önkéntes egyháztagság van. A belépett tagokról kartotékot vezetnek, de nyilvántartják külön névsorban a be nem lépett protestánsokat is, úgyszintén az evangélizáltakat, vagy az egyházzal rokonszenvezőket is.

A református egyházak egyesülése után alkotott törvény szerint a francia református egyház azon az alapon, hogy egy egyház sem igényelheti Jézus Krisztus egyházának megkevesbítését, mert egyedül Isten ismeri azokat, akik az Övéi, övéiül ismeri el mindazokat, akiket megkeresztelt és akiket törvényeinek rendelkezései szerint kebelébe befogadott. Az ezekkel szemben főnnálló kötelezettségeitől semmi sem oldhatja föl. Vallásoktatásuk után fölhívja őket, hogy iratkozzanak be gyülekezetükbe tagokul. Hasonlóképen felelősséget érez azok iránt is, akik érintkezésbe lépnek vele és kifejezik azt az óhajukat, hogy az általa hirdetett Evangélium áldásaiban részesedni kívánjanak. Kérésükre ezeket is fölveszik gyülekezeti tagokul. 21 éves korukban az egyháztagok az alábbi föltételek mellett lehetnek az egyház *felelős tagjaivá* (membres responsables): 1. az egyháztanácshoz kérelmet kell intézniök, melyben kijelentik, hogy az egyház lelki követelményeit ismerik és elfogadják s kéri Isten, adjon nekik azok hűségesez betöltéséhez kegyelmet; 2. megkereszteltettek és az úrvacsorával élésre fölhatalmaztattak; 3. látogatják az istentiszteleteket; 4. ha házasságban élnek, házasságukat protestáns lelkipásztorral áldatták meg és gyermekeik vallásos nevelését a francia református egyházra bízták; 5. legalább egy éve tagjai valamelyik protestáns egyháznak; 6. anyagi erejükhez képest résztvesznek az egyház terheinek viselésében. Az egyház felelős tagjai sorába való fölvétel; vagy az azok köréből való kizárás dolgában az egyháztanács (Conseil presbytéral) dönt. Ez a döntés egy hó-

²²⁷⁾ Constitution de l'Église nationale protestante de Genève. Magyarra fordította e sorok írója. Megjelent a Lelkészegezesület 1909. évf. 3—4. számában és különlenyomatban is.

napon beüül megföllebbezhető a részben a mi egyházmegyénknek megfelelő Consistoire-hoz. Onnan esetleg még a tartományi zsinat tanácsa (Conseil régional) elé vihető. A 2. 3. és 4. pontok alól az egyháztanács fölmentést adhat, kivéve, ha ezt megföllebbezik a Consistoire-hoz. Az ilyen fölmentésekről a Consistoire elnökét értesíteni kell.²²³⁾

A *hollandiai* (szigorú) *református egyháznak* azok lehetnek tagjai, akik 23. életévük betöltése és egy évi próbaidő után az egyháztanács előtt bizonyosságot tesznek hitükről.

A *skót egyházban* — a Practice and Procedure in the Church of Scotland (1934) szerint — azok a gyülekezet teljes-jogú tagjai (Members of a congregation in full communion), akiket a megkeresztelték közül az egyháztanács hitvallásuk, vagy más gyülekezetből való, három évnél nem régibb elbocsátásuk, vagy az egyháztanács külön határozata alapján fölvesz. Ezeknek a nevét fölveszik az úrvacsorával élők névsorába (Roll of Communicants). Viszont akik a gyülekezettel kapcsolatban meg vannak keresztelve, azok nem teljes jogú tagok és az egyháztanács felügyelete alatt állanak. Ilyen módon a gyermekek is hozzátartoznak a gyülekezethez (18. l.). A megkeresztelt, de úrvacsorával nem élők jegyzéke is összeállítandó. Az egyháztagul való föl vétel kérdésében az egyháztanács végérvényesen határoz. Ebbe fölöttes egyházi hatóság nem szólhat bele (72,109 ll.). Vezetni kell a teljesjogú egyháztagok névsorát és ebbe be kell jegyezni az egyes úrvacsoraoosztásokon való részvételüket. Ezt a névsort évenként be kell küldeni az egyházmegyére (Presbytery). Akik három évig indokolatlanul távolmaradnak, elvesztik egyháztagságukat és törlik nevüket a névsorból. Már akkor is eljárhat valakivel szemben az egyháztanács, ha két éve tartja magát távol az úrasztalától (108 l.). Csak az egyháztanács veheti fel újból. Akár első ízben, akár ismételten csak abban az esetben vesz fel valakit az egyháztanács, ha Krisztusban való hitével meg van elégedve, a keresztyén tanokban való ismeretét megfelelőnek tartja, az egyház rendszabályait ismeri és élete is köztudomás szerint összhangban van hitvallásával (109 l.). Aki el akarja hagyni a gyülekezetet, erről írást kérhet. Ezt meg is kapja, kivéve, ha fegyelmi ítélet hatálya, vagy vizsgálat alatt áll. Az elbocsátó irat kiállításától számított három évig érvényes. A távozókról — ha nem kérnek is bizonyítványt — értesítést kell küldeni távozási helyük egyházához (110 l.).

Az *Amerikai Egyesült-Államokban* *presbiteri egyházban* (Presbyterian Church in the United States of America, más-képen ez az *északi presbiteri egyház*) az egyházkormányzat

²²³⁾ L. a Discipline-nek a gyülekezetekről szóló II. fejezetében az I. részt az egyház (tagjairól, 1—5. art., 16—17. ll.

formája (The Form of Government, 1934) szerint az egyetemes egyház magában foglalja minden nemzetből mindazokat, gyermekeikkel együtt, akik vallást tesznek Krisztus szent vallásáról és arról, hogy alávetik magukat az Ő törvényeinek (334 l.). Tehát a hitvallók gyermekei itt is benne vannak az egyházban. Egy gyülekezet a hitvalló keresztyének bizonyos számából és azok leszármazóiból áll, kik önként egyesülnek Isten imádszára, a szentiratokkal egyező istenes életre és alávetik magukat bizonyos egyházkormányzati rendszernek (334—335 l.). Az egyháztagul jelentkezőket a Jézus Krisztusról való vallástételük, vagy más gyülekezetből hozott elbocsátó-levelük alapján az egyháztanács veszi föl az egyháztagok sorába (341 l.). Mind az úrvacsorával élőkről, mind az attól eltiltottakról, az új tagokról, hasonlóképen a gyülekezetből elhalálozás vagy eltávozás folytán elmenőkről, a fegyelmiúttal kirekesztettekről névsort kell vezetni (342 l.).

Az *Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban* (Presbyterian Church in the United States; ennek az elnevezésében hiányzik az *Amerika* szó; másképen ez a *déli* presbiteri egyház) az egyház-szervezet könyve (The Book of Church Order, 1933) szerint a látható egyház — gyermekeikkel együtt — mindazokból áll, akik vallást tesznek az igaz hitről (8—9 l.). A hívők gyermekei egyfelől Istennel kötött szövetségük, másfelől a születés jogán tagjai az egyháznak, ezért joguk van a megkereszteltetésre, a pásztori felügyeletre, a tanítatásra. Az összes megkeresztelt személyek jogosultak az egyház gondozására, tanítására és kormányzására, bár még nem tettek vallást hitükről (14 l.). Az egyháztanácsnak névsort kell vezetnie a megkereszteltekről, az úrasztalához bocsátottakról, a nem úrvacsorázó tagokról, a halott és az elbocsátott tagokról (32 l.).

A felsorolt külföldi testvér-egyházak tagjai mindannyian önkéntes tagjai egyházuknak és a genfiiek kivételével mindannyian hitvallásuk alapján vétetnek föl egyházukba.

Az egyháznak a mai időkben, ha csakugyan Krisztus teste akar lenni: önkéntes csatlakozáson alapuló, hitvalló egyháznak kell lennie. Az az igazi egyháztag, aki érzi Istentől eleve kiválasztott voltát, aki abszolút szuverén Uráról, a maga bűnös és Krisztus váltságára szorult voltáról nyilvánosan vallást tesz és önként csatlakozik az egyházhoz. Minthogy Krisztus az Ő egyházát önmagára és a Benne való, élő, megvallott hit kösziklájára építette, az egyháztagság sem nyugodhatik más alapokon. Ennek az önkéntes és hitvalló egyháztagság felel meg. Csak úgy valósíthatjuk meg a legjobban az őskeresztyén gyülekezetekhez való hasonlóságunkat, ha az önkéntes egyháztagságra térünk át mi is.

A legtávolabbról sem mondjuk ezzel azt, mintha a nép-egyházhoz tartozók nem lehetnének Krisztus testének igazi.

meggyőződéses tagjai: csupán azt állapítjuk meg, hogy a megváltozott korszak világában az önkéntes csatlakozáson és nyilvános hitvalláson alapuló egyháztagság több biztosítékot nyújt arra nézve, hogy a látható egyház tagjai a „szentek egyességét” alkotják és a láthatatlan egyháznak is tagjai. Minél szigorúbb fegyelmet gyakorol valamelyik egyház tagjaival szemben, annál nagyobb ennek a lehetősége és annál több a biztosíték erre nézve. Ezért nem csatlakozhatunk azokhoz, akik másodlagos fontosságú kérdésnek tekintik azt, hogy népegyház, szabadegyház, vagy hitvalló egyház alkotja-e a Szentlélek munkája számára a keretet.²²⁰⁾ Mai népegyház jellegű egyházi életünk — tagadhatatlanul — sok tekintetben megüresedett. Mindannyian érezzük, hogy élő tartalommal kell azt megtöltenünk. Sokkal könnyebben történhetik ez a megtöltés, ha a kivülállókra szögezhetjük az Ige fegyverét, nem pedig azokra, akik hűséggel vesznek részt egyházunk életében. Igehirdetésünkbe ma többször az a hiba csúszik bele, hogy a távollevők bűneiért a jelenlévőket illetjük súlyos bíráló szavakkal. Azokkal, akik önként csatlakoznak egyházunkhoz, sokkal erőteljesebb kapcsolatban lehetünk. Sokkal mélyebb, sokkal bensőségesebb lehet a későbbi időre kitolódó konfirmáció is és összehasonlíthatatlanul könnyebb lesz a komoly egyházfegyelem gyakorlása.

Tagadhatatlanul, kivált első időben, az átmenet idején, hátrányai is lesznek a népegyház rendszeréről a hitvalló egyház-rendszerére térésnek. Ámde az előnyök határozottan fölmúlják a hátrányokat. Ha nem mutatkoznék is kedvezőnek a mérleg, akkor is az önkéntes, a hitvalló egyháztagság alapjára tanácsos helyezkednünk. Igazi látható egyházzal inkább hitvalló egyháztagság alapján lehet ma már beszélnünk. A látható egyház alkotó tagjainak személyes hitvallása útján jön létre. A gyülekezet így lehet az úri szent vacsorában legszebben kifejezésre jutó, igazi lelki közösség: „szenteknek egyessége.” Az úri szent vacsorában a gyülekezet együttesen tesz vallást hitéről. Ebben jelenik meg a gyülekezet mint körülhatárolt, látható egység. Az úri szent vacsorával élés teszi igazán nyilvánvalóvá a gyülekezethez tartozást.

²²⁰⁾ A népegyház, szabadegyház, hitvalló egyház kérdéséről L. bővebben *Barth* Károly két előadását: *Népegyház — szabadegyház, hitvalló egyház és A német egyházi harc egyetemes jelentősége* (*Révész* Imrének az egyház és az állam viszonyának várható alakulásáról az Országos Református Theologus Szövetség debreceni konferenciáján tartott előadásával együtt megjelent *Az egyház jelene és jövője* címen (Debrecen, 1937); *Benedek* Zsolt v. tolnai egyházmegyei gondnoknak 1936-ban tartott székfoglalóját; *Révész* Imre cikkét *A hitvalló egyház kialakulásáról* a *Lelkészegyesület* 1935. március 9-i számában.

Okulva azokon a mélységesen elszomorító tapasztalaton, amiket különösen nagyvárosi gyülekezetekben szerezhetünk a nagy ünnepeken való úrvacsoraosztások alkalmával, ahol többször minden áhítatos érzést súlyos próbára tevő jelek játszódnak le az Úr asztalához járulásukat áhítattal váró és az utcáról többször türelmetlenül benyomakodó tömeg közt, föltétlenül a *zárt úrvacsoraosztás-rendszere* mellett kell állást foglalnunk. Csak a zárt úrvacsoraosztás-rendszere mellett ellenőrizhető, hogy részvesznek-e a gyülekezet tagjai az úri szent vacsorában, ami nélkül viszont igazi egyháztagság el sem képzelhető. Ezt érzik argolszász hittestvéreink is, akik egyháztagságuk számát az úri szent vacsorával rendszeresen élőkkel (Communicants) számítják. Évenként rendszerint négyszer élnek úri szent vacsorával. Ilyenkor a hívek magukkal hozzák az egyháztagsági kártyájukat és a csupán az ő számukra tartott úrvacsorai istentiszteletre bemenetelük alkalmával leadják azt a templom ajtajában. Az úrvacsorán való részvételt rávezetik a tagsági kártyára és a gyülekezet vénei a legközelebbi úrvacsoraosztás előtt, a hívek látogatása során, széthordják azokat megint az egyház tagjaihoz. Az egyháztanács közben az egyháztagok nyilvántartó lapjaira is rávezeti, hogy kik voltak jelen a gyülekezet tagjai közül az úrvacsoravételen. Aki 2—3 évig indokolatlanul elmarad, törlik az egyháztagok sorából. Elképzelhetetlennek tartják azt a rendszert, ami nálunk — fájdalom — szelvényhosszában dívik, hogy egyháztagok lehetnek olyanok, akik évtizedekig nem élnek úri szent vacsorával, e mellett hangadók is lehetnek az egyházban, többször pedig egyetlen fontos vezető szerepet is tölthetnek be abban! Ez megtagadása mindannak, amit „Krisztussal való közösségnek”, „szentek egységének” nevezünk!

Mint *Kálmán*-nak 1560. novemberében *Olevianus* Gáspárhoz írt levelében olvashatjuk, Genfben sem járulhatott senki az Úr asztalához, míg hitéről vallást nem tett. Ebből a célból „minden évben négy vizsgálat tartatik, melyeken a gyermekek kikérdeztetnek. Ami a nagyobbakat illeti, évenként minden háznépet meglátogatunk. Felosztjuk magunk közt a város részeit; jelen van velünk a vének közül egy. Az új lakosok is megvizsgálatnak...”²⁰⁰)

Az úrvacsora komolysága, szentsége határozottan megköveteli, hogy *zárt* legyen. Csak a hitükről vallást tett egyháztagok és — az egyháztanács előzetes hozzájárulásával — a gyülekezetben vendégként tartózkodó testvérgyülekezeti tagok vehetnek abban részt. Az úrvacsorai istentiszteletekre csak

²⁰⁰) Idézi *id. Révész Imre*: A protestáns egyházalkotmány alapjával... 91. l.

azokat lehet bebocsátani, akik részt is kívánnak venni az úri szent vacsorában. A többiek, mint egyik-másik angolszász templomban is megengedik, legföljebb a karzatokon foglalhatnak helyet. Az Úr Jézus Krisztussal lelki közösségbe jutásra áhítattal gondoló és vágyódó lélekre nézve nagyon nehéz dolog, hogy akkor, amikor a lelkipásztor meghirdeti az úri szent vacsorát, a gyülekezet nagy része, sok helyütt nagy többsége feláll és a kegyelem megterített asztalának hátát fordítva, igyekszik kijutni a templomból. Ezt a szokást föltétlenül meg kell szüntetnünk. Az a szokás is megszűnnék ezzel, hogy nálunk az úrvacsoraosztás legfőbb alkalmi a sátoros ünnepek. Ilyenkor sok olyan egyháztág jelenik meg a templomban, aki különben távol szokott onnan maradni. Az ilyen sátoros ünnepi templomlátogatók közül egy csomó minden előkészület nélkül, talán pusztán megszokásból, vagy talán csak azért, mert röstell kimenni, bennmarad az úrvacsoraosztáson is, amit komoly lelki előkészületnek kellene minden esetben megelőznie. Ezzel ez a legmélyebb értelmű és legszentebb szertartás pusztán szokássá válik.

Azokat, akik nem csatlakoznak az egyházhoz, *missziói területnek* kell tekintenünk, nem pedig elhanyagolható, elveszett tömegnek: *massa perditionis*-nak. Az egyedül mindentudó Istenen kívül senki sem tudhatja, nem kerülnek-e ki közülük különb egyháztágok, mint akik a legkülönbeknek mutatkoznak az egyházban! Minden egyháztágnak egy-egy *misszionáriusnak* kell lennie a kívülállókkal szemben. A kívülállóknak ez a megnyerése elsősorban *evangélizáció*: az Igének ilyen célzatú hirdetése útján történik.²¹¹⁾ Az evangélizációban nem emberek, hanem az Ige végzi a maga térítő munkáját. Ha a házasságra lépők közül az egyik hitvalló egyháztág, a másik ellenben kívül van az egyházon, a hitvalló egyháztághoz intézett megelőző figyelmeztetés után ne tagadjuk meg házasságkötésük megáldását (I. Kor. 7:14). Kössük lelkére, hogy minden erejével igyekezzék egyházon kívüli élettársát egyházunk számára megnyerni. Ha mindkét házasulandó fél egyházon kívüli lenne, nem áldhatjuk meg házasságkötésüket. Elváltak újabb házasságkötését is csak a körülmények gondos mérlegelése után (amit francia református testvéreinknél a fegyelmi bíráskodásra illetékes testület végez) áldhatjuk meg. Egészen más a helyzet az egyházon kívülállók eltemetésénél, minthogy a temetés — egyházunk felfogása szerint — különben sem az elhunytak, hanem hátramaradottainak, barátainak, ismerősei-

²¹¹⁾ L. erről többek közt Ferenczy Károly két tanulmányát: *Az evangélizáció problémája elvi és gyakorlati vonatkozásaiban* (Debrecen, 1929) és *Az evangélizáció kérdéséhez c. cikkét a Protestáns Szemle* 1940. decemberi számában (385—387 ll.).

rek szól. Ha az elhunyt hozzátartozói kívánják, nem tagadhatjuk meg hozzátartozóik eltemetését, kivéve, ha az egyházból jogerős ítélettel kiközösítettről van szó, aki nem követte meg időközben egyházunkat. A pásztori bölcseségnek itt is meg kell találnia a módot ezeknek a körülményeknek kifejezésre juttatására. Azt sem feledhetjük, hogy ezek mind kiváló misz-sziói alkalmak.

Más kérdés azonban, hogy az egyházhhoz nem csatlakozottak gyermekeit megkeresztelhetjük-e? E körül a kérdés körül eltérő nézetekkel találkozunk. Előbb a gyermekkereszttség kérdését kell megvilágítanunk.

A Szentírás alapján sem lehet a hitvalló szülők gyermekeinek megkeresztelését megtagadnunk. Akik az anyaszentegyház kegyelmi szövetségének részesei és annak pecsétjeiben: a kereszttségben és az úri szent vacsora közösségében is részesednek, azoknak a gyermekei is beletartoznak ebbe a kegyelmi szövetségbe. Több íge nyilvánvalóvá teszi ezt: „Néktek lett az ígélet és a ti gyermekeiteknek...” (Csel. 2:39); „Meg van szentelve a hitetlen férj az ő feleségében és meg van szentelve a hitetlen asszony az ő férjében, mert különben a ti gyermekeitek tisztátalanok volnának, most pedig szentek.” (I. Kor. 7:14).

Kálvin is behatóan foglalkozik a gyermekkereszttség kérdésével. Az anabaptisták és más tévelygők tanításaival szemben kimutatja, hogy a gyermekkereszttség megegyezik Krisztus rendelkezésével. A gyermekkereszttség a körülméltélésnek, mint az Ábrahámmal kötött szövetségnek a helyébe lép. A gyermekkereszttség abból is következik, hogy Krisztus nagyon szereti a kisgyermekeket. Mint Mt. 19:13—14-ben olvashatjuk, kezeit rájuk veti és nekik ítéli a mennyek országát. A gyermekek is újjászületnek csodálatos módon a kereszttségben. Míg a felnőttéknél hitnek, bűnbánatnak kell megelőznie a kereszttségét, a megkeresztelendő kisdéd helyett, míg öntudatra nem ébred, szülei és keresztiszülei tesznek hitvallást. Ezt a hitvallást a felnövekedő és öntudatosá váló ifjú és leány pótolja a konfirmációban, a tüzzel és Lélelkel való kereszttségben.²²³⁾ A gyermekkereszttség azon alapul, hogy a hívő szülők gyermeke a Krisztust valló hívek közösségének „reménybeli” tagja. Mint ilyen, már születésének pusztá ténye folytán kapcsolatba kerül a gyülekezettel, így joggal keresztelhető meg. Ezzel nem lesz a gyülekezet rendes-, hanem csupán reménybeli, vagy hozzátartozó tagja. Mihelyt a konfirmációban szüleinek és keresztiszüleinek helyette letett hitvallását önmaga pótolja, nincs

²²³⁾ Inst. IV, 14:21—22 és IV, 16:3—4, ahol a kereszttséget a körülméltélésel hasonlítja össze és a különbségre is rámutat. A IV, 16:10 és IV, 15:16-ban kikel azok ellen, akik egészen másnak tartják a kettőt.

semmi akadályja, hogy a gyülekezet úrvacsorával élő, rendes tagjai sorába vétessék föl.²²¹⁾

A *keresztség* sakramentumának Kálvin is olyan nagy fontosságot tulajdonít, hogy azt csak *nyilvános istentiszteleten* szolgáltatja ki²²²⁾ és megkívánja, hogy azon jelen legyen a gyermek atyja és a keresztszülők is, akik viszont csak vallásunkon lévők lehetnek. Nem lehetnek keresztszülők azok, akik az egyházból ki vannak tiltva.

Ha a gyermekkeresztséget csak az teszi lehetővé, hogy a kisdéd helyett egyházunkhoz tartozó atyja és egyházunkhoz tartozó keresztszülői teszik le azt a hitvallást, amit a gyermek felnövekedvén, korfirmációjában kipótol: ebben már az is benne foglaltatik, hogy csupán *az egyházunkkal lelki kapcsolatban lévő szülők gyermekeit lehetne megkeresztelnünk*, az egyházunktól távol álló szülők gyermekeit ellenben nem.²²³⁾

A *skót egyházban* azokat a gyermekeket lehet megkeresztelni, akiknek a szülei (egy, vagy mindakettő) meg vannak keresztelve és vallják a keresztyén vallást. Azokat a gyermekeket

²²¹⁾ Ez még nem jelenti a gyülekezet teljesjogú tagjai közé való felvételét.

²²²⁾ L. *Olevianus* Gáspárhoz 1560. novemberében írt, már idézett levelét. Azt írja itt, hogy „a keresztséget csak közönséges egyházi beaséd alkalmával szolgáltatjuk ki, mert képtelenség, hogy ennek az ünneplés felavatásának csak kevés tanúja legyen.”

²²³⁾ Addig, míg egyházunk át nem tér a népegyház-rendszeréről az önkéntes és hitvalló egyháztagság-rendszerére, nem lehet megtagadnunk valamelyik egyháztagnak gyermekének megkeresztelését azon az alapon, hogy szülei nem hívő tagjai egyházunknak. Míg az egyháztagság rendszere *hivatalosan* meg nem változik, ilyen esetben csak az a megoldás volna lehetséges, hogy a hitetlen szülőt fegyelmi úton el kellene távolítani az egyházból. Mint egyházon kívül álló szülő már nem kívánhatná gyermekének egyházunkban való megkeresztelését. Ennek ma még nagy akadályja van: Egyházi törvénykönyvünk az egyház tagjaival szemben ma még nem ismeri az excommunicatio maior-t, az egyháztagnak sorából való kizárását. Ma az egyháztagnak szemben gyakorolható legsúlyosabb büntetés — a VI. tc. 47. §-ának B) d) pontja szerint — az I. tc. 28. §-ában az egyháztagnak számára meghatározott összes jogoktól való megfosztás, a templombajárás, gyermekeinek megkereszteltetése és az egyház iskoláiba járatása kivételével. Ez nemcsak nem tiltja, de *kifejezetten megengedi* az ilyen büntetésben részesülők gyermekeinek megkeresztelését. Ilyen eset merült föl nemrégiben egyik komoly, hívő lelkipásztorunkkal kapcsolatban. Bár álláspontja teljesen evangéliumi, ez idő szerint nélkülözi még az egyházi törvényeinkben is biztosított jogalapot. Ezt a kérdést mindenesetre jó volna zsinatunknak mielőbb rendeznie, mert egyre több lelkipásztorunk — érthetően — nagyon nehezen tudja összeegyeztetni lelkiismereti meggyőződésével a nyilvánvalóan hitetlen szülők gyermekeinek megkeresztelését.

is megkeresztelik, akiknek a szüleit nem ismerik, de akik keresztyén gondozásba kerültek.²⁶⁶⁾

A megkeresztelt gyermekek az atyjuk és keresztszüleik részéről helyettük elmondott vallástételt a *konfirmációban* pótolják. *Kálvin* is rámutat arra, hogy a konfirmáció a r. kath. egyházban szokásos bérnálásnak felel meg, de annál sokkal erősebb kapcsolata van Isten Igéjével.²⁶⁷⁾

Mint hogy a gyermekkeresztség rendszere mellett a konfirmáció pótolja az apa és keresztszülők részéről a megkeresztelt gyermek helyett letett hitvallást, a *konfirmáció idejét* arra az életkorra kellene fölemelni, amikor már jelentkezhetik valaki önkéntes egyháztagságra. Ebben az esetben, vagyis ha a kettő egybeesik, a konfirmáció alkalmával elhangzó hitvallástételt pótolhatja a teljesjogú egyháztagok sorába belépésnél megkívánt hitvallástételt. Ilyen életkornak tekinthető már a betöltött 18. év. Ez lehetne az alsó korhatár. Ez a legifjabb életkor, amikor már föltételezhetjük, hogy a vallástévő tudatában van annak, hogy hitvallása egész életére kötelező. Ez alól csak a férjhezment és ezáltal nagykorúvá vált nőknél tehetnénk kivételt.

Bár a vallástétel az egész életre szól, mindenki csak addig marad valamelyik egyház tagja, míg annak tagja kíván lenni. Az önként vállalt vallástétel ugyanis *erkölcsi*, nem pedig *jogi* természetű. Az egyháznak sem érdeke, hogy visszatartsa azokat, akiknek a lelkében megszakad a hozzá fűző kapcsolat. Azt is hangsúlyoznunk kell, hogy a református hívő nem vakon és nem gondolkodás nélkül engedelmeskedik egyháza rendelkezéseinek, hanem csak abban az esetben, ha azok Krisztus Igéjével megegyeznek, minthogy Krisztuson és Igéjén kívül nincs számára más tekintély.

Az egyház — mint lelki közösség — követelményeket támaszt tagjaival szemben. Ezek az *egyháztagság föltételei*, mivel ezek teljesítésétől függ, hogy továbbra is tagjai közé számít-e valakit az egyház? Ezeket a föltételeket időnként változtathatja. Újabbakkal toldhatja meg. Ezek az egyház természetéből folyólag *csak lelki föltételek lehetnek*, nem pedig anya-

²⁶⁶⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 52. l.

²⁶⁷⁾ „Akik csecsemő-korukban megkereszteltettek, mivel hitükről az egyház előtt még akkor vallást nem tehettek, azokat gyermekkoruk végén a ifjúságuk kezdetén a szülők még egyszer felhozták, a püspök pedig megvizsgálta őket az akkor elfogadott közönséges katechizmus alapján... A kézzátétel szertartását is alkalmazták.” A bérnálás lényege: a kikérdezés később eltűnik és a kézzátétel helyett megkenést alkalmaztak e szavak kíséretében: „Megjegyezlek téged a szent kereszt jegyével és megerősítelek az üdvösség kenetével az Atyának és Fiúnak és Szentléleknek nevében.” De — kérdi *Kálvin* — hol van az Úr Igéje, amely igéri itt a Szentlélek jelenlétét? Inst. IV, 19:4—5.

volt megállapítva, nem pedig a lelki. Az egyháztagok kötelesek voltak egyházunk terheinek hordozásában a rájuk kirótt módon résztvenni. Ennek fejében az egyháztagokat megillető mindenféle jogban részesültek. A lelki föltételek csupán a legvégső esetben jöttek számba, amikor valaki már annyira megbotránkozást okozó életmódot folytatott, hogy egyházfegyelmet kellett véle szemben gyakorolni. Ebből származott az utóbbi évtizedekben egyházi életünk sok baja. Ez a visszás állapot mérgező hatással volt egyházi választásaink légkörére. Ennek a fontos jognak a evakorlása sem függött lelki föltételektől, így a példaadó életmódtól, az úri szent vacsorával rendszeresen éléstől, hanem elsősorban, sőt mondhatjuk így is: egyesegyedül az egyházi teherhordozás terén mutatkozó kötelességek teljesítésétől.²²⁸⁾ Nem nézték azt sem, hogy nem tagadta-e meg valaki született gyermekeiben egyházával szemben fönálló lelki kötelezettségeit, nem nézték, hogy esetleg káromkodva, vagy állami végrehajtás útján tesz-e valaki eleget adófizetési kötelezettségének, csak azt vették figyelembe, hogy annak eleget tett. Aki eleget tett, volt szavazati joga; ha viszont talán anyagi erejének fogyatékosága miatt nem vett részt az egyházi terhek hordozásában, lehetett akár a legbuzgóbb templomba-járó, élhetett minden alkalommal úri szent vacsorával, mégsem volt és ma sincs szavazati joga.

A *külföldi testvér-egyházak* más példát mutatnak. Így a *genfi egyházalkotmány* szerint választók azok a svájci állampolgár tagjai az egyháznak, akik a kantonban politikai jogokat élveznek és akik akár önként, akár az egyháztól hozzájuk intézett felhívásra kifejezést adnak abbéli kívánságuknak, hogy az egyház választói névjegyzékébe felvétsenek (6, 10. §).

A *francia református egyházban*, bár az összes tagoktól kérnek anyagi támogatást, csak az ú. n. *felelős egyháztagoknak* van szavazati joguk és csak ezek választhatók az egyházi testületek tagjaivá.²²⁹⁾

A *skót egyházban* az egyházi rendszabályok (Practice and Procedure in the Church of Scotland) szerint a lelkipásztorok és a kormányzó vének választása szabad választás alapján, az összes *teljesjogú* egyháztagok, sőt a *különleges joggal a gyülekezethez tartozók* részvételével történik (111.). A lelkipásztor választásnál választói névjegyzék készítenőd. Ha valaki kimarad az úrvacsorázók közül, az is kérheti a fölvételét. A 21. életévüket betöltött gyülekezeti tagok vagy templomhelyet bérlők is *kérhetik* írásban a választók névjegyzékébe való

²²⁸⁾ Míg a választói névjegyzékek csak alkalmilag készültek, az is előfordult, hogy választások idején az egyik jelölt pártja kifizette egyesek helyett egyházi adójukat.

²²⁹⁾ Discipline, II. fejl. 2, 4 §, 16—17 II.

fölvételüket. Ebben az egyháztanács dönt. A választói névjegyzéket közszemlére kell kitenni és az egyháztagok fölszólalhatnak ellene. A fölszólalások tárgyában is az egyháztanács dönt (663—664 ll.).

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban* a törvénykönyv szerint minden *úrvacsorával élő* szavazhat, aki betöltötte 21. életévét, kifogástalan életet él, ezenkívül mindazon nagykorúak (21 évesek), akik az egyházat és annak intézményeit rendszeresen támogatják (384 l.).

Az *Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban* a törvénykönyv szerint csak az *úrvacsorával élőknek* van szavazati joguk. A gyülekezet voltaképpen ezekből áll (86 l.).

A felsorolt külföldi testvér-egyházak közül a skót egyházban van szó a templomhelyet bérlőkről, meg az Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban az egyházat és annak intézményeit rendszeresen támogatókról, tehát mindkét egyházban csak a választók közé kisegítő jogcímen fölveteknél, míg a *rendes jogcímen fölveteknél sehol sincs szó anyagi föltételről*.

Legújabb egyházi törvénykönyvünk örvendetes javulást jelent ezen a téren. Bár nem mellőzi az anyagi, a materiális föltételt, mégis ez elé helyezi a lelkieket, amelyeket nyomatékosan hangsúlyoz. Míg eddig a választójognál az életkor mellett csak az a materiális föltétel szerepelt, hogy kiegyenlítetté-előző évi egyházi adóját, most emellett *több lelki föltétel* is szerepel: konfirmálnak kell lennie, egyháza iránt a hűséget nem szabad megtagadnia születendő gyermekei tekintetében más egyház javára adott egyezséggel, végül a választók névjegyzékébe *újonnan fölveendőktől ünnepeélyes nyilatkozatot* kíván arról, hogy a református keresztyén hitet vallják és alávetik magukat az egyházfegyelemnek. A *nők* is szélesebbkörű választójoghoz jutottak az új törvény szerint: az egyvallású családban élő nő is szavazati jogot nyert, ha ő maga nem fizet is egyházi adót, hanem csak férje. A zsinat nem tartotta igazságosnak, hogy a vegyes házasságban élő református nőnek több joguk legyen, mint a tiszta református házasságban élőknek.²⁰⁰⁾ Még itt sem állhatunk meg: a *lelki föltételeket fokoznunk kell*, az anyagit, a materiálisat pedig nyugodtan mellőzhetjük. Az, akinek szívéhez nőtt egyháza, úgysis megteszi, amit anyagiakban megtehet azért. Ettől nem függhet egyháza jogi életében való részvétele. Viszont a választójog elnyeréséhez kívánt életkort nyugodtan leszállíthatjuk a mostani 24 évről legalább 20-ra, de akár 18-ra is. Eddigi állami törvényeink ebben az életkorban jogosítottak valakit önkéntes

²⁰⁰⁾ A magyarországi református egyház törvényel, 1933., I. te. 29. §.

vallásváltoztatásra és a felekezetenélküli szülők gyermekeit is csak eddig kötelezték a vallásoktatásban való részvételre. Ellenben az egyházi tisztségre való választhatóság korhatárát nem volna tanácsos leszállítani.

Az egyháztagsággal kapcsolatos köteleességeknél és jogoknál hangsúlyozni kívánjuk, hogy *a köteleességeken van a hangsúly, nem pedig a jogokon.* Azért a kiváltságunkért, hogy a Krisztus testének egyik részeként működő földi egyházunk tagjai lehetünk, minden tőlünk telhetőt el kell követnünk, hogy erre a kiváltságra méltatlanokká ne váljunk.

Mindenekelőtt az a köteleességünk, hogy az evangéliummal és egyházi törvényeinkkel összhangban álló, tiszta életet éljünk, a vasár- és ünnepnap iistentiszteleteket szorgalmasan látogassuk, Krisztusba vetett hitünkről való ünnepélyes vallástételünk után az úri szent vacsorával rendszeresen éljünk, családi életünk kiemelkedő eseményeinél igénybe vegyük egyházunk szolgálatát, gyermekeinket egyházunk szellemében neveljük és — amennyiben ilyenek vannak — annak iskoláiban neveltessük, amennyiben ezt nem tehetnők is meg, föltétlenül gondoskodjunk arról, hogy gyermekeink rendszeres vallásoktatásban részesüljenek, az egyházi terhek hordozásában képességeink arányában önként és örömmel vegyünk részt és egyházunk fegyelmező munkájának alázatosan alávéssük magunkat.

Ezekkel szemben minket, mint egyházunk tagjait, minden körülmények közt megillet az a jog, hogy egyházunk iistentisztelein és más nyilvános vallásos összejövetelein résztvehessünk, családi életünk különböző eseményeinél egyházunk szolgálatával, tanácsaival élhessünk, gyermekeinket egyházi iskoláinkban taníttathassuk, vagy amennyiben más iskolában járnának, egyházunk vallásoktató munkájában részesedjenek, az egyházi élettel kapcsolatos panaszainkkal orvoslásért az illetékes egyházi testületekhez fordulhassunk, végül ha konfirmáltunk, vagyis hitünkről bizonyosságot tettünk és jogerős egyházi bírói ítélet nem tilt el minket attól, az úri szent vacsorával élhessünk és a megfelelő életkor elérése után az egyházi tisztségek betöltésénél részben választók, részben választhatók lehessünk.

Az egyháztagoknál egyes külföldi egyházak is különbséget tesznek *teljesjogú* és *nem teljesjogú* egyháztagok között. Akik ezt a különbségtételt kívánatosnak tartják, azzal érvelhetnek, hogy egyesek bizonyos szálakkal máris az egyházhoz kapcsolódnak és az egyházra nézve csak előnyös lehet, ha ezeket is valamilyen formában tagjai sorába számlálhatja és azok is hozzájárulnak az egyházi terhek viseléséhez. Mi sem kívánunk elzárkózni ez elől a megoldás elől, különösen a *kezdeti*

nehézségek áthidalása érdekében. A nem teljesjogú egyháztagok közé sorolhatók mindenekelőtt az egyház „*reménybeli*” tagjai: ilyenek a megkeresztelt gyermekek, avagy a Krisztusról való nyilvános bizonyosságtételre készülők. Lehetnek jogerős egyházi bírósági ítélettel az úri szent vacsorához járulástól eltiltott, vagy szavazati joguktól megfosztott tagok. Ezek abban az időpontban nyilvánvalóan nem teljesjogú egyháztagok. A választójog terén sem vagyunk hívei annak, hogy a *férfiak és a nők közt különbséget* tegyünk. Ezt a különbségtételt a Szentírás csupán a *választhatóságnál* teszi meg (I. Tim. 2:12.). A nők résztvehetnek a gyülekezet minden lelki-, egyházépítő-, különösen pedig szeretetmunkájában a nélkül, hogy akár lelkipásztorok, akár presbiterek lehetnének.

Az egyháztagok jogai az önkéntes és hitvalló alapon nyugvó egyháztagság-rendszerére térés mellett nagy mértékben megtisztulnak a népegyház-rendszere mellett szinte elkerülhetetlen visszásságoktól. Mindjárt nem lesz annyi baj a lelkipásztorok, a presbiterek választásánál. Nem a templomot nem látogató egyháztagok választanak a templomot szorgalmasan látogatók számára lelkipásztort és presbitereket, mint ma — fájdalom — elég gyakran. A fegyelmi bírásokodások száma is erősen megcsappan. Akik nem hisznek az Úr Jézus Krisztusban, mint személyes Urukban és Megváltójukban, vagy nem akarnak evangéliumi szellemű, tiszta életet élni, egyszerűen nem kérik az egyház tagjai sorába fölvételüket. Vagy ha kérik is és életük köztudomás szerint ellene mond ennek, míg nyilvánvalóan meg nem változnak, a gyülekezet nem fogadja be őket tagjai sorába. Lehet, hogy egyes gyülekezetek tagjainak száma az önkéntes és hitvalló alapon nyugvó egyháztagság rendszerére térés mellett ijesztő módon megcsappan. Ámde mit használ egy gyülekezetnek, ha sok olyan tagja van, akire ráillik az Írás szava: „Az a neved, hogy élsz, és halott vagy” (Jel. 3:1). Az ilyen gyülekezet csak önmagát csapja be, ha holt tagjai számával dicsekedik. Egy egyház erőssége *nem tagjai számától, hanem tagjai hitének mélységétől* függ.

A népegyház-rendszerével való szakítás azzal a figyelemreméltó eredménnyel is jár, hogy megfosztja még a kényelmesre hajlamos lelkipásztorokat is attól a kísértéstől, hogy nem érdemes olyan sokat fáradozniok híveik körül, hisz az egyházba kényszeríti azokat úgyis a törvényileg elrendelt kötelező egyháztagság, meg a rájuk kirótt egyháziadót állami karhatalommal is be lehet hajtani. Ha sem a híveket nem kényszeríti többé az egyházba a kötelező egyháztagság-rendszere, sem egyháziadójukat nem lehet behajtani rajtuk hatósági kényszerrel, minden lelkipásztornak komolyabban utána kell mennie híveinek, nehogy elszéledjenek és ennek következtében gyüleke-

zetének fennmaradása mellett saját lelkipásztori egzisztenciája is kérdésessé válják. Az önkéntes és hitvalló egyháztagság-rendszerére térés mindenestre növeli az egyházban és annak lelkipásztoraiban a missziói tevékenységet.

Az egyháztagsággal kapcsolatban elmondottakból megállapíthatjuk, hogy minden lelki szempont a mellett szól, hogy a népegyház-rendszeréről, amely mellett az egyháztagek egyszerűen beleszületnek az egyházba, nyugati hittestvéreinkhez hasonlóan, minékünk is tanácsos mielőbb áttérnünk az egyház igazi lényegével sokkal inkább összeegyeztethető, önkéntes csatlakozáson alapuló, hitvalló egyház-rendszerére. Csak azok lehetnek egyházunk teljesjogú tagjai, akik 18. életévük betöltése után önként csatlakozni kívánnak egyházunkhoz és a megállapított ünnepélyes hitvallás letétele után az egyháztanács által fölvetetnek. Hitvallástételük egybeeshetik a későbbi időre kitolandó konfirmációval. Hitvallásukat életükkel: az egyház tagjai számára megállapított kötelességek lelkiismeretes teljesítésével is meg kell pecsételniök, különben a szigorú egyházfegyelem gyakorlásával elvesztik egyháztagságukat. Teljesjogú egyháztagek nálunk is csak azok lehetnek, akik az egyház tagjainak az egyház Fejével való kapcsolatát és a gyülekezet lelki egységét kifejezésre juttató úri szent vacsorával rendszeresen élnek. Az úrvacsoraosztást komoly ellenőrzéssel kell egybekapcsolnunk és az erre jogosultak körére kell szorítanunk. Az egyháztagság föltételeit az egyház állapítja meg időről-időre. Ezeknek elsősorban, sőt úgyszólván kizárólag lelki természetűeknek kell lenniök. Az egyház teljesjogú tagjait kötelességeik teljesítése esetén bizonyos jogok illetik meg. Ezek közt az úri szent vacsorával élés joga mellett a választó- és választhatósági jog a legfontosabb.

2. A GYÜLEKEZET.

(Az egyház életformája a gyülekezet. Ez egyházjogilag megszer-
vezett formájában az egyházközség. A gyülekezeten épül föl alulról
föl felé az egész egyház. Krisztus jelenléte tesz egy közösséget egyházzá.
A gyülekezet már önmagában is egyház. Ez forradalmi gondolat a ró-
mai egyházzal szemben, amely nem ismer gyülekezetet és ahol minden
a hivatalokon, azok viselőin, a pápai csatlakozhatatlanág dogmájának
kimondása óta pedig a pápán épül föl fölülről lefelé. Hogyan áll elő a
gyülekezet? A gyülekezet egységes és szent volta. A gyülekezeti tagok
állandó ellenőrzésének szükségége. A egyházlátogatás fontossága. Mek-
kora lehet egy gyülekezet? A gyülekezetek egyenlősége. A gyülekeze-
tek autonómiája. A külföldi testvéregyházak példája.)

Az egyház megvalósulási- és életformája a földön a gyü-
lekezet. Az egyház a gyülekezetben válik láthatóvá. Az egyház
csak a gyülekezetben élhet. Krisztus erről a gyülekezetről be-
szél a Mt. 18:15—20-ban. A gyülekezet nem más, mint az egy-
háznak bizonyos helyen a tagjai közös hitvallása révén láthatóvá
vált része. Az egyház úgy lesz láthatóvá, ha valamely helyen
tisztán hirdetik az Igét, kiszolgáltattják a látható Igét, a sak-
ramentumokat és gyakorolják az Igét a fegyelmelésben és a
szeretetmunkákban. A gyülekezet nem más, mint a hívők kö-
zössége: *coetus fidelium*. Ez azonos a szentek egységével. Ha
ezt az utóbbi meghatározást elsősorban az egész egyházra értik
is, teljes joggal használható a gyülekezetre is. A gyülekezet hit-
és szeretetközösség. Egyház csak ott van, ahol Krisztus jelen
van és uralkodik. A gyülekezet az Ő hatalmának és jelenlété-
nek bizonyossága.

A gyülekezetnek jogilag megszervezett formája az egy-
házközség, vagy parókia.²⁴¹⁾ A parókia — mint *Rieker* is rá-
mutat — az evangélikus és r. kath. egyházban az ugyanazon

²⁴¹⁾ Ez a görög *paroikia* = szomszédság szóból származik. Az első keresztény gyülekezetek ezzel a kifejezéssel akarták jelölni, hogy nem a világekl. Majd a püspöki egyházmegyéket, a diocéziseket értették ezen. A középkor eleje óta azt a közösséget vagy területet jelöli, amelyben ugyanaz a lelkész végzi az egyházi teendőket. Innen származik a lelkész állomás és a lelkészlak elnevezése is. Viszont aki egy-egy parókia teendőit ellátja, az a parókus. L. Pap Ferenc cikkét a Református Theologia II. évfolyamának 1. számában (1944. március, 38—40. ll.): Mit jelent a parókus elnevezés?

a helyen lakó hívek összességét (a parókus parókusi tevékenységének tárgyait) jelenti. A parókia maga nem jogalany, hanem a parókus tevékenységének területe. A parókus maga fölül van a parókián. A református fölfogás nem rokonszenvez a parókia elnevezéssel, bár az Ordonnances Ecclesiastiques-ban is megvan a „paroyse” kifejezés és a skót Second Book of Discipline-ben is megvan a „parochie” szó (VII, 14). Református fölfogás szerint ugyanis az azonos gyülekezetben lakók a lelkipásztor parókusi tevékenységének *nem tárgyai* (objektumai), hanem — mint Isten országának földi megvalósítására irányuló erők — *alanyai* (szubjektumai). A kongregáció, a Gemeinde, a gyülekezet szó fejezi ki ezt jobban. Itt a lelkipásztor is beletartozik a gyülekezetbe.³²³⁾ Református fölfogás szerint a hívek, mint az egyetemes papság tagjai, hitvallástételükkel maguk hozzák létre a gyülekezetet. Az egyetemes papságuk tudatára ébredő hívek hitvallásuk alapján közösséggé, gyülekezetté alakulnak. A gyülekezet nem valami rajtuk kívül, avagy fölöttük álló intézmény, hanem olyan, ami bennük és általuk ölt testet. A református egyházban ismeretlen a „rólunk, nélkülünk” elv: itt csak a „velünk és általunk” elv állja meg a helyét. Az egyetemes papság gyakorlásához szükség van gyülekezetre: gyülekezet nélkül nincs is igazi egyetemes papság. Ezek alapján mi is szívesebben használjuk a gyülekezet, mint az egyházközség elnevezést.

A gyülekezetten, mint alapsejten, épül föl református fölfogás szerint az egész egyház. Ez a „*gyülekezeti-elv*” a református egyházalkotmányban. Ez a gyülekezeti alapelv, mely — *Sohm* szerint is — nemcsak a r. kath., de az evangélikus egyház számára is ismeretlen, *alkotja az egyházalkotmány református tanának alapját.*³²⁴⁾

Református fölfogás szerint a gyülekezetten van a hangsúly. *Kálvin* szerint a gyülekezet már önmagában is befejezett egyház, bár ő is érzi, milyen erő rejlik abban, ha az Istent ugyanolyan módon tisztelő testvéri közösségre lépnek egymással. Utasításokat is ad arra nézve, miként kell ezt megvalósítani. A közös szervezkedés ne lépje túl az ország határait.³²⁵⁾ Az országos szervezetben élő közösség is ugyanolyan joggal viseli az egyház nevet, mint a gyülekezet. De református fölfogás szerint nem több joggal nevezi magát egyháznak, mint

³²³⁾ Grundsätze. . . 79—80 II. Az evangélikus fölfogás szerint is előbb van parókia, azután hívek.

³²⁴⁾ Kirchenrecht, I. 638. 1.

³²⁵⁾ Nem jelenti ez azt, mintha a különböző országokban levő hit-testvérek nem léphetnének egymással testvéri közösségre. Léphetnek testvéri közösségre, de nem egyházjogi alapon. Ilyen testvéri, nem jogi közösség a Presbiteri alapon nyugvó református egyházak Szövetsége is.

a helyi gyülekezet, mely épúgy Krisztus testének egyik része, mint az országos egyház.

Kálvin-nak az a tanítása, hogy a gyülekezet az egyházi szervezkedés alapja és a gyülekezet már önmagában is befejezett egyház, valósággal forradalmi gondolat volt a maga idejében. A római egyház nem ismert és ma sem ismer gyülekezetet: az egyes parókiák a római egyházban csak részei az egységes és az egész világot átfogó szervezetnek. Mint *Sohm* is rámutat, a r. kath. egyház nem a hívek összességén, hanem a hivatalon alapul. A hivatal kapcsolja a híveket Krisztushoz. Aki Krisztusé akar lenni, annak a jogi, a látható egyházhoz kell tartoznia. Ilyen a görögkeleti egyház szervezete is. Ezzel ellentétben a református felfogás szerint a gyülekezet már önmagában is befejezett egyház, tekintet nélkül arra, hogy valami magasabb szervezetbe tartozik-e, vagy sem. A református egyházban a gyülekezeteken épül föl az egész egyházszerkezet alulról fölfelé, nem pedig megfordítva: fölülről lefelé, mint a r. kath. egyházban.

A református felfogás is fontosnak tartja az egyház egységét, de ezt a láthatatlan egyházban keresi és találja meg. A reformáció többi egyházaihoz hasonlóan, *Kálvin* is tanít a láthatatlan egyház mellett a látható egyházról is. Ennek kétféle értelmet tulajdonít: egyfelől az egész földkerekségén élő egyházat érti ezen, másfelől az egyes helyeken alakult gyülekezeteket. Azért befejezett egyház szerinte minden gyülekezet, mivel Krisztus azt ígérte, hogy *ahol ketten vagy hárman egybegyűlnek az Ő nevében, ott van közöttük*. Már pedig ahol Krisztus van és körötte hívek vannak, ott egyház is van.

Gyülekezet az országos egyház megszervezése nélkül is van, de országos egyház nincs gyülekezet nélkül. *Kálvin* tanítása szerint a gyülekezet nemcsak történetileg, de elvileg is megelőzi az országos egyházat. Fontos, hogy a gyülekezetek jól meg legyenek szervezve: ha nincsenek jól megszervezve, az egyház sem tudja jól betölteni hivatását. Az a tan, hogy mind időrendben, mind fontosság szempontjából a gyülekezet az első és az országos szervezkedés a második, lehetővé tette, hogy olyan országokban is keletkezzenek református gyülekezetek, ahol az államhatalom ellenséges érülettel viseltetett velük szemben. Ez a körülmény tette lehetővé a többvallású államok kialakulását. Ez sem a középkorban, sem az újkor kezdetén nem volt lehetséges: csak későbbi fejlemény.²⁵⁾

A r. kath. és a református egyház közt az egyházalkotmány terén is mélyreható különbség van. Ez összefüggésben

²⁵⁾ Mikor *Rousseau* ifjú korában elhagyta Genét és Franciaországba ment, a r. kath. egyházba tért, mikor vissza akart menni Genébe, vissza kellett térnie a református egyházba.

van azzal, hogy a r. kath. egyházjogban sok emberi hozzáadás van. A római püspök is, aki a vatikáni zsinat óta teljes joggal az egyház összes jogai legfőbb birtokosának vallja magát, eme jogigényét egy nagyon sokak részéről történelmi tévedésnek minősített föltevésre alapítja: arra, hogy Péter apostol volt Rómának első püspöke. Annak utódjaként igényli minden kiáltását.

Ez két szempontból nem állhat meg. Mindenekelőtt azért nem, mert Krisztus sohasem adott Péter apostolnak olyan jogot az egész egyház fölött, mint aminőt a római püspök igényel magának, másodszor azért nem, mert Péter apostol aligha volt nemcsak 25 évig Rómában, de egy napig is, így annak püspöke is aligha lehetett.

Meg kell állapítanunk, hogy *Krisztus sohasem adott Péternek olyan jogot, amivel a többi apostolt is föl ne ruházta volna.* Téves az, amit a vatikáni zsinat megállapít, hogy Krisztus Pétert az egyház egységének fenntartása érdekében a többi apostol fölé helyezte, így benne állította föl az egység elvét és látható alapját. Téves az, hogy egyedül néki adta közvetlenül és egyenesen a iurisdictionalis primatust, mert egyedül Péternek mondta: „Te Péter vagy, és erre a kősziklára építem fel egyházamat s a pokol kapui sem vesznek rajta diadalt és néked adom a mennyország kulcsait és amit megkötsz a földön, meg lesz kötve a mennyben is és amit feloldasz a földön, föl lesz oldva a mennyben is.” Téves az, hogy feltámadása után egyedül Péterre ruházta a legfőbb pásztori és kormányzó joghatóságot egész nyája fölött. Meg kell állapítanunk, hogy Krisztus nemcsak Pétert, de *az összes apostolokat felruházta az oldozás és kötés hatalmával.* A Mt. 18:18-ban ezt olvassuk: „Bizony mondom néktek, amit megköttök a földön, a mennyben is kötve lesz és amit megoldotok a földön, a mennyben is oldva lesz.” A Jn. 20:19—23-ban pedig azt olvassuk, hogy feltámadása után megjelent az egybegyűltek közt és „rájuk lehele és monda nékik: ... Vegyetek Szentlelket: akiknek bűneit megbocsátjátok, megbocsátatnak; akikéit megtartjátok, megtartatnak.” Amit tehát a Mt. 16:19-ben és Jn. 21:15—17-ben egyedül Péterrel kapcsolatban említ, azt ezeken a helyeken a többi apostollal kapcsolatban is mondja. Vagyis mind halála előtt, mind feltámadása után az összes apostolokat fölruházta azzal a joggal, amit a vatikáni zsinat szerint csak Péterre ruházott.

El kell azt is döntönnünk, hogy *ki a „Kőszikla”*: Péter-e, avagy, mint Isten Igéjének komoly ismerőivel együtt mi is határozottan állítjuk, maga az Úr Jézus Krisztus? Kősziklán nem Kéfast, nem is annak hitét, hanem azt kell értenünk, akit

Simon, Jónának fia is megvallott: az élő Isten Fiát, az Úr Jézus Krisztust.²⁶⁶⁾

Más értelmezés szerint a köszikla-ígéret „nem Simonnak, a Jóna fiának, a testnek és vérnek szólott, hanem a mennyei Atya kijelentését boldogan halló hitnek, amely bizonyóságot tesz a mellett, hogy „Te vagy a Krisztus, az élő Istennek Fia.” Ez a bizonyásgtevő hit a „Petrosz”, a köszikla, mely alapja lehet és lesz mindazon lelkek közösségének, gyülekezetének, akik ebben a közös hitben megegyeznek. Ez a gyülekezet, az egyház épen. Megegyezés folytán bírja és gyakorolja a fokozatos egyházfegyelmet, az oldás és kötés hatalmát.”²⁶⁷⁾

Azt is meg kell állapítanunk, hogy *Péternek Rómában tartózkodása* nemcsak kétséges, de úgyszólván minden valószínűség ellene szól. Pál leveleiben nemcsak nincs egyetlenegy szó sem arról, hogy Péter Rómában lenne, vagy ott valami szerepe lenne, hanem egyenesen arról van szó, hogy Péter Keleten, tehát Rómától távol tartózkodik.²⁶⁸⁾ A rómaiakhoz küldött levél 16. része a római gyülekezetnek igen jelentéktelen tagjait is üdvözli, míg Pétert egy szóval sem említi: lehetetlenség tehát, hogy ott tartózkodnék. A Rómából keltezett levelekben: az efézusiakhoz, kolossébeliekhez, Filemonhoz intézett levélben viszont nincs említés arról, hogy Péter is ott tartózkodnék Rómában. A Cselekedetek könyvében sincs egy szó sem arról, hogy Péter Rómában lett volna. A szentíratok Péter római tartózkodásáról mit sem tudnak. Az I. században fennmaradt egyéb iratok sem említik. Először a II. század utolsó negyedének küszöbén *Irenaeus* említi, aki 176-ban, tehát másfél század mulva, járt csak Rómában. Elmondja, hogy Péter és Pál Rómában voltak. 210-ben *Caius* római presbiter már ezt írja: „Meg tudom mutatni a Vatikánban az apostolok győzelmi jeleit, akik

²⁶⁶⁾ L. *Pákozdy* László Márton tanulmányát: Péter avagy Krisztus az egyház fundamentuma? (Budapest, 1943). Ebben ismerteti az eme kérdés körül támadt vitákat.

²⁶⁷⁾ *Makkai* Sándor: Az egyház missziói munkája, 16. l.

²⁶⁸⁾ A Gal. 2:9-ben Pál apostol azt írja, hogy megegyezés jött létre egyfelől köztük, másfelől Jakab, Kéfás meg János közt, hogy ők a pogányok, Péterék pedig a zsidók közt munkálkodnak. A 11—19 versekben viszont leírja, hogy mikor Péter Antiochiába ment, „szemtől szembe ellene állottam, mivel panasz volt rá”, mert „mielőtt néme-lyek odajöttek Jakabtól, a pogányokkal együtt evett; mikor pedig oda-jöttek, félrevonult és elkülönítette magát, félvén a körülmetélkedésből valóktól.” A 9. versben Pál *Péter előtt említi Jakabot*, amit megerősít az a körülmény is, hogy a Cselekedetek könyve 15. részében leírt apos-tol gyűlésen Jakab játssza Jeruzsálemben a főszerepet. A Pseudo-Cle-mentina c. könyv is Jakabot, Jeruzsálem püspökét, vallja az egyház fő-emberének. Mindez nemcsak Péter főségének, de római püspökségének is ellene mond.

ezt az egyházat alapították." Tehát a II. század végén és a III. elején az a hagyomány él már, hogy Péter alapította a római egyházat. Ebből néhány század mulva már azt a következtetést vonják le, hogy a Péternek állítólag adott különleges kiváltság római utódaira is átszáll. Az V. század végétől kezdve, amikor a római püspökök — mint A. Harnack is rámutat A keresztyén-ség lényegéről tartott előadásorozatában — a 476-ban megszűnő nyugat-római császárok örökébe akarnak lépni, primátusi jogaik igénylésénél folyton Péter apostol római püspökségére hivatkoznak. Ezen az alapon követelik, hogy a többi püspökök fejei legyenek.²⁵⁰⁾

Először a valdensek vonták kétségbe a Péter apostol római püspökségével kapcsolatos hagyomány igaz-voltát. A valdensek után protestáns tudósok kimutatták, hogy Péter soha sem járt Rómában, nem is alapított ott gyülekezetet, így püspök sem lehetett ott.²⁵⁰⁾

Kálvin az Institutio IV. könyvének 6. és 7. fejezetében (a római szék elsőségéről, a római pápaság kezdetéről és növekedéséről) az érvek egész sorozatát vonultatja föl a római püspökök primátusa ellen.

A római egyház alkotmánya a pápából, mint földi látható főből, fölülről lefelé épül ki hierarchikus tagoltságban. A trienti zsinat kárhoztatja azok véleményét, akik szerint a papok egyenlő lelki hatalommal vannak felruházva. A zsinat szerint „a püspökök, akik az apostolok helyére léptek s e hierarchiai rendet sajátosképen alkotják, a Szentlélek által igazgatják az Isten egyházát, följebbvalók a közpapoknál: a bérálás szentségét ők közlik, egyházi szolgákat rendelnek és több olyat teljesítenek, amire a többi alsóbbrendűeknek semmi hatalmuk sincs.”²⁵¹⁾

A püspöki hatalom fokozatosan alakul ki a római egyházban. A montanizmussal szemben hangsúlyozzák először, hogy egyedül a püspököt illeti a gyülekezetben Isten helyett a tanítói és fegyelmező hatalom. Az egyház alkotmánya így változik püspöki egyházalkotmánnyá. Innen kezdve a püspökök képviselik és testesítik meg saját személyükben az egyházat. A püspökök mellett később érsekék és pátriarkák is vannak. Ez már hierar-

²⁵⁰⁾ Erme hatalmi igény alátámasztására szolgál a IX. század derekán keletkezett, egész sereg hamisított pápai bullát tartalmazó Ál-Izidor gyűjtemény is, melynek hamis-volta minden kétségen felül beigazolódott.

²⁵⁰⁾ A tárgyilagosabb római történetírók hajlandóak Péter apostol 25 éves római püspökségéről lemondani: hajlandóak volnának egy évvel is megelégedni. Ámde ezt épen olyan nehéz bebizonyítani, mint a 25 évet.

²⁵¹⁾ Concilium Tridentinum Sess. 23., cap. IV.

chia, holott a Szentlélek az egyház kormányzásában uralomról, hatalomról hallani sem akar.²⁵²⁾

Nem csodálkozhatunk, hogy ilyen körülmények közt a középkorban az ekklésia a gyülekezet értelme szerint teljesen elveszti jelentőségét: egyszerű intézménnyé válik, ahol a tanító, a docens egyház egészen hatalmában tartja a hallgató, az audiens hívekét.

Az ez ellen tiltakozó és az egyetemes papság elvi alapjára álló reformációval a római egyház elveszti Európa nagyobb és értékesebb felét. A római egyház a reformáció által kikényszerített és olyan nehezen összeülő trienti zsinaton (1545—1563) újjászervezi és az ellenreformáció harcára előkészíti magát. Az új kor bizonyos időszakai határozottan kedvezőek reá nézve. E mellett 1829-től szabad fejlődési lehetőséget nyer ismét Angliában, az 1855-i osztrák konkordátum pedig teljesen kiszolgáltatja néki az osztrák császárságot. A római egyház látszólag kezdi kiheverni az evangéliumi egyházak hódításai folytán szenvedett nagy veszteségeit. Ezzel szemben legerősebb fellegráiban: Franciaországban, Spanyolországban, Ausztriában olyan nagy vereségek érik, amelyeket minden megfeszített törekvése és minden látszat ellenére aligha tud kiheverni. Ezért nyugodtan megállapíthatjuk, hogy a jövő nem a hierarchikus alapokon nyugvó, az egyházi hatalmat egy ember kezében összpontosító, fölülről lefelé kiépülő római egyházé, hanem az egyetemes papságon és a gyülekezetek ezrein és ezrein *alulról fölfelé* fölépülő evangéliumi egyházaké, azok között is a gyülekezet fontosságát és jogait legerőteljesebben hangsúlyozó, presbiteri alapokon nyugvó egyházaké.

A gyülekezetekkel kapcsolatban azok előállításáról, egységes és „szent” voltáról, tagjaik ellenőrzésének fontosságáról, az egyházlátogatás szükségességéről, a gyülekezetek nagyságáról, egyenlőségéről és autonómiájáról kell megemlékeznünk.

Az egyház a hitvallás közösségén fölépülő gyülekezetekben és a gyülekezet tevékenységének folytatása közben válik láthatóvá. Minden gyülekezet látható egyház. Minden gyülekezetben úgy áll előttünk az egyház, mint egy és oszthatatlan. *Az egyház akkor lesz láthatóvá, szervezett egyházzá, ha hitéről vallást tesz.* A vallástételnek az a célja, hogy hitünket láthatóvá, hallhatóvá tegye. Az egyházat nem az hozza létre, hogy odaadjuk magunkat Mennyei Atyánknak és Egyszülött Fiának, hanem a hitünk közös megvallása. A magunk odaadása fontos előfeltétele annak, hogy hitünket meg tudjuk vallani. Az örökkévaló Isten, akinek átadjuk magunkat, arra indít minket, mint egy bizonyos helyen kiválasztott lelkeket, hogy vallást tegyünk Krisztusban való megigazulásunkról és arról,

²⁵²⁾ Inst. IV, 4:4.

hogy egyházának tagjai kívánunk lenni. Nem elég külön-külön vallást tennünk: az ilyen módon azonos hitvallást tevőknek össze is kell gyülekezniök. Így lesz a *gyülekezet a kiválasztottak, az elhívottak, a szentek közössége*. Ennek a tagjai közösségben vannak Krisztussal és Rajta keresztül egymással: Krisztussal a hit közösségében, egymással pedig a szeretet közösségében. Vannak ugyan olyan esetek, amikor a gyülekezet távollakó tagjaival csak írásban, vagy csak rádió útján érintkezhetünk, amint ez az óriási területen fekvő kanadai gyülekezetekben is szokásos, de igazi gyülekezet csak a hívek rendszeres összejövele révén áll elő.

Új gyülekezet rendszerint úgy áll elő, hogy olyan helyre, ahol még nincs gyülekezet, a szomszédos gyülekezet lelkipásztora vagy más megbízottja eljárógat Igét hirdetni. Amíg nem alakul új gyülekezet, a szomszédos gyülekezethez (anyaegyházközséghez) tartoznak — mint egy szórványnak, fiók- vagy leányegyháznak a tagjai. Ha az új gyülekezet olyan erős már, hogy a maga lábán is meg tud állni, az anyaegyházközség elbocsátja kebeléből és a felsőbb egyházi hatóság hozzájárulásával önálló gyülekezetté alakul. Amíg ez megtörténik, ez a terület az egyházhoz nem csatlakozott, más helybeliekkel együtt a gyülekezet *missziói területének* tekintendő. A gyülekezet tagjainak, mint az egyetemes papság tagjainak, az a kötelességük, hogy példaadásukkal, bizonyágtételükkel igyekezzenek megnyerni őket is az egyház tagjaival.

Az igazi gyülekezetnek *egységesnek* kell lennie. Ennek az egységnek az alapja a Krisztus Lelkével való közösség. A Szentlélek fűzi a kiválasztottakat egy testté: egyházzá, melynek Krisztus a feje. Az egységet az biztosítja, hogy közös Lélek ihleti az összes híveket. Mint az I. Kor. 12:13 mondja: „Egy Lélek által mi mindnyájan egy testté kereszteltettünk meg, akár zsidók, akár görögök, akár szolgák, akár szabadok; és mindnyájan egy Lélekkel itattattunk meg.”

Az igazi gyülekezetnek „*szent*”-nek kell lennie. A szentség nem jelent bűnnélküliséget. Nem jelenti azt, hogy az egyház földi értelemben „szent” lehetne. Vannak egyházak, melyek bizonyos kegyességi módszereket követelnek meg tagjaiktól. Az evangélium válasza egyszerű erre: Nincs tökéletes, hanem csak tökéletlen, kialakuló félben lévő, úton lévő keresztényen. Mi mindannyian *útonjárók* vagyunk, akik még nem érkeztünk meg. *Kálvin* is gyakran mondotta: viator sum, útonjáró vagyok. *Pál* is azt mondja: „Nem mondom, hogy már elértem, vagy hogy már tökéletes volnék; hanem igyekszem, hogy el is érjem, amiért meg is ragadtott engem a Krisztus Jézus. Atyámfiai, én enmagamról nem mondom, hogy elértem volna” (Fil. 3:12—13). Bűneink megvannak, de nem vagyunk többé azok rabszolgái. Tudjuk, hova kell előlük menekülnünk.

A szentség annak a viszonynak a megjelölése, amelyben bűnösségünk és megváltásra szorultságunk tudatában Krisztussal, mint Megváltónkkal, vagyunk. Szentek lehetünk mindíg, mikor keressük és meg is találjuk Krisztussal a kapcsolatot.

Épen a gyülekezet egységes és szent-volta hozza magával, hogy tagjai állandó felügyeletre, ellenőrzésre szorulnak. Ez a felügyelet és ellenőrzés csak akkor felel meg rendeltetésének, ha házankénti látogatás formájában történik. Ha másnak mutatkoznak is az emberek másutt, mint amilyenek, odahaza azoknak mutatkoznak, akik. Odahaza, családjuk körében tűnik ki leginkább, nincsenek-e olyan bűnök és mulasztások életükben, amik egyenesen megcáfolják a gyülekezet tagjai sorába való fölvételük alkalmával tett hitvallásukat? Ott látszik meg, rics-e szükség arra, hogy a gyülekezet úrvacsorázó közösségéből hosszabb vagy rövidebb időre szóló eltávolítással komolyan figyelmeztessék őket az életükben mutatkozó nagyobb bűnökkel és hibákkal való szakítás szükségességére?

A házankénti látogatás fontosságát mélyen átérezte Kálin, azért rendszerezítette Genfben az egyházlátogatást. A lelkipásztornak — a gyülekezet vénei közül egynek vagy kettőnek a kíséretében — évről-évre végig kellett látogatnia híveit, hogy a maga szemével lássa mindenütt, nincs-e valami baj, nincs-e valami rendbehozni való? A lelkipásztorok a consistorium ülésén jelentést tettek tapasztalataikról és az, ahol szükségét látta, beleavatkozott a dologba: egyházfegyelmet gyakorolt.

A hívek rendszeres látogatásának elengedhetetlen szükségessége döntően befolyásolja a *gyülekezet nagyságát*. Egy lelkipásztor lelki gondozásában nem lehet nagyobb gyülekezet, mint amelynek tagjait évről-évre végig tudja látogatni. Ha nagyobb a gyülekezet, vagy újabb lelkipásztori állást kell szervezni a gyülekezet keretében, vagy újabb gyülekezetet. Egy-egy helyen elvileg voltaképpen csak egy gyülekezet lehetne, mert így valósulhat meg legbiztosabban a gyülekezet egysége. Ámde két eset szükségessé teszi több gyülekezet alapítását. Először *nagyobb lélekszám* mellett válik ez szükségessé,²⁵¹) másodsor

²⁵¹) Kérdés, hogy ha nagyobb helyen több gyülekezet van, annak a tagjai miként különüljenek el? Kétféle megoldás lehetséges: vagy területileg osztják több gyülekezetre a nagyobb helyet, vagy rábízzák a hívekre, hogy ki melyik gyülekezetnek kíván tagja lenni? Mindkét megoldásra van példa és mindkét megoldás mellett lehet pro és contra érveket felhozni. Ha egyházbiztosilag helyesebbnek látszik is a területi felosztás, a minél tökéletesebb lelki egység biztosítása is olyan fontos érdek, ami elismertetést érdemel szintén. Az amerikai református egyházak még a közös eredetet is elég jogcímmel tartják arra, hogy még akkor is külön maradjon egy-egy helyen több gyülekezet, amikor már mindannyian angol nyelven tartják istentiszteleteiket.

abban az esetben, ha *többsz nyelvű hívek* laknak ugyanazon a helyen. Ilyenkor a hívek lelki egyéforradása megkívánja, hogy a különböző nyelvű hívek külön gyülekezetbe tömörüljenek.²²⁴⁾

Kérdés, hogy melyik megoldás kívánatosabb: *új lelkipásztori állások*, avagy *újabb gyülekezetek szervezése*? A magunk részéről nem habozunk kijelenteni, hogy inkább a második megoldásnak vagyunk a hívei. Több lelkipásztoros gyülekezetek nagyon ritkán tudnak mentesülni bizonyos veszedelmektől. Ha a legtestvériesebb összhang uralkodik is a lelkipásztorok közt, a gyülekezet tagjai még ebben az esetben is különbséget tesznek közöttük. Egyiknek az egyik, másiknak a másik áll közelebb a szívéhez. Ennek a közelebb-állásnak néha semmi más oka nincs, mint a másikkal szemben érzett akár jogosult, akár jogosulatlan, akár alapos, akár alaptalan fogyatékosabb rokonszenv, avagy többé-kevésbé ellenszenvnek is minősíthető érzés. Nem kívánatos ok nélkül ilyen kísértésnek kibenni a híveket. A másik veszedelem az, hogy ha nem különülnek el lelki gondozásuk szempontjából a hívek lelkipásztoraik szerint, a lelkipásztorok is beleeshetnek abba a kísértésbe, hogy kartársaik munkájában bizakodva, a dolog könnyebb végét fogják. Néha akaratlanul is versengés fejlődik ki közöttük. Nem kívánatos a lelkipásztorokat sem kitenni ennek a kísértésnek. Elvégre azok is csak emberek. Sokkal jobban átérzi minden lelkipásztor a felelősségét, ha tudja, hogy rá magára vár híveinek egész lelki-gondozó-munkája. *Kálvin* mindjárt Genfben visszatérése után, az 1541-es *Ordonnances Ecclesiastiques*-ban keresztülviszi, hogy az egész gyülekezet három parókiális körre osztassék. Már első genfi működése idején is szerette volna ezt, de akkor még sikertelenül próbálkozott ezzel. Ez alkalommal már sikerült. A szabályzat A/I. 3. pontja már elő is írja a parókiális beosztást.

Az is eldöntendő kérdés, hogy *mekkora az a maximális lélekszám, amit egy-egy lelkipásztor gondjaira bízhatunk*? Itt is sok mindenféle körülmény hathat közre, így a hívek szét-szórtsága, kisebb vagy nagyobb területen való letelepedése, buzgósága és nem utolsó sorban — anyagi ereje. Néha az anyagi erők fogyatékosága miatt több léleknek is meg kell elégednie egy lelkipásztorral. Máskor viszont néhány, földi javakkal jobban megáldott, buzgó család is megengedheti magának azt a fényűzést, hogy külön lelkipásztort tartson. A közfelfogás *által ezer önálló egyháztagot* tart egy lelkipásztor által gondozhatónak. Az is lehetséges, hogy fontosabb helyeken, avagy más-vallásúak tengerében élő, kisebb számú hívő lelki gondozására:

²²⁴⁾ Abból, hogy az egyetemes papság tagjai közül néhányan Krisztus nevében pl. heti bibliaóra-ra jönnek össze, még nem áll elő külön gyülekezet. Ilyen csak ott áll elő, ahol külön gyülekezet alapítása céljából jönnek össze rendszeresen.

is külön lelkipásztort kell tartani, a többi gyülekezetek támogatásával. Minimális lélekszámról épen ezért nehéz beszélni.

Minden esetre homlokegyenest ellenkezik az evangéliumi egyházak egész szellemével a sokezer lelkes, ú. n. „*mammut*” *gyülekezetek*-rendszere. Ezt csak olyan egyház engedheti meg magának, ahol a hívek nem alanyai (subiectumai), hanem csak tárgyai (obiectumai) a parókus egyházi tevékenységének. Az egyetemes papság elve alapján álló evangéliumi egyházakban a sokezer lelkes, „*mammut*” gyülekezet valósággal anakronizmus számba megy és az egyház elesett állapotának csalhatatlan bizonyossága. Itt a „*lelkipásztor*” aligha illethető ezzel a szép névvel. Egy „*mammut*” gyülekezet „*lelkipásztora*”, bármilyen jó erőben van is még, lehet keresztelő-, eskető-, temetőgép, de ha kényelmesebb természetű, avagy már öregebb, akkor — r. kath. kartársainak példájára, de a gyülekezeti elv valóságos megtagadásával — csak több káplánnal végeztetheti el azt a munkát, amit néki magának kellene végeznie.

A westminsteri zsinat is rendelkezett a nagy gyülekezetek szétoztásáról. Kimondotta azt az elvet, hogy csak akkora lehet egy gyülekezet, amekkora egy helyen össze tud gyülni egyszerre istentiszteletre. Ehhez hasonlót mond *Dexter* is Handbook of the Congregationalism c. munkájában, melyben a kongregacionálizmus két első föltétele közül a második az, hogy a keresztyén hívők társaságának egy helyben kell laknia és nem szabad nagynak lennie. Mind a két kívánságnak élesen ellene mond a francia forradalom után nemsokára uralomra jutó *Napoleon* által az organikus cikkekkel 1802-ben elrendelt hatezer lelkes gyülekezetek rendszere. Akárhány helység reformátusaiból került is ki a hatezer lélek, ennél kevesebb nem alkothatott egy-egy megyében gyülekezetet. A legnemesebb szándéktól vezéreltetve is, ilyesmit csak olyan katona rendelhet el, akinek sem a hívek lelki igényei, sem a történelmi fejlődés iránt nincs érzéke.

Kálvin annyira megengedhetetlennek tartotta a nagy gyülekezeteket, hogy strassburgi működése idején sem engedett senkit az Ūrasztalához, akivel nem beszélt előzőleg személyesen. A *hollandiai* (szigorú) *reformátusoknál* egy-egy lelkipásztorra átlag 800 lélek jut. Több nem is juthat, mert nagyon komolyan veszik az egyháztagok látogatását. A *skótoknál* az 1843-ban bekövetkezett Disruption, a szabadegyház keletkezése hihetetlenül föllelkesítette az egyháztagokat. Egy év leforgása alatt mintegy 500 új templomot építettek, ami a *kis gyülekezetek-rendszerét* eredményezte. A skótoknál ma is ezer úrvacsorázó egyháztagnál, ami a családhoz tartozó gyermekekkel együtt kb. 1500 lelket tesz ki, alig több egy-egy gyülekezet lélekszáma. Átlag 600 úrvacsorázó (900—1000 lélek) tartozik egy gyülekezethez. Sem a skótoknál, sem az amerikai presbi-

teri egyházaknál nincs a lélekszám közelebről meghatározva, de ebben a keretben mozognak mindenütt a nagyobb gyülekezetek is. Ennél több egyháztagot alig is láthat el egy lelkipásztor lelkiismeretesen.

A gyülekezetek akár kicsinyek, akár nagyok, akár szegények, akár jómódúak, *egyenlőek* egymással. Az egyházban nem lehetnek a többiek fölé emelkedő gyülekezetek. Különösen a francia és holland református egyház szállt sikra ennek az elvnek az érvényesüléséért. A Confessio Gallicana XXX. artikulusa ezt mondja: „Azt hisszük, egy egyház sem igényelhet semmiféle uralmat vagy uralkodó vonást a többiek fölött.” Az első francia egyházi törvénykönyv, a Discipline Ecclésiastique is ezt mondja: „Egy egyház sem igényelhet elsőséget vagy uralmat a másik fölött, sem egy tartomány a másik fölött” (VI. fejezet 1. art.). A holland egyház zsinatai szintén hangoztatják ezt.²⁵³⁾

Minden gyülekezet önállóan intézi dolgait, vagyis minden gyülekezetnek *önkormányzata, autonómiája* van. Egy gyülekezet sincs a többinek alárendelve: mindegyik a többiek hozzájárulása nélkül intézi a maga ügyeit. A tiszta református egyházalkotmányok az egyházi életünk alapját képező gyülekezet emez autonómiáját mindenütt tiszteletben tartják. Tudják, hogy a gyülekezetek az egyház életének ősi, szent edényei, melyekben az egyház igazi élete folyik és az általuk alkotott magasabb egyházi testületek csupán abroncsok, amelyek összekapcsolják, összetartják ezeket az ősi szent edényeket. Hívásuk inkább csak az, hogy ellenőrizzék, vajjon igazi krisztusi élet folyik-e a gyülekezetekben és a közösen végrehajtandó munkákat irányítsák. Ilyen fölfogás mellett a gyülekezetek önkormányzatát csakis a legfontosabb esetekben korlátozhatja a fokozatos egyházi testületek beleszólása, vagy jóváhagyási joga. Ilyen eset az, ha a közvetlenül fölöttes egyházi testület hozzájárulásától teszik függővé, vajjon a gyülekezet őrállója, lelkipásztora lehet-e az, akit a gyülekezet ilyenül meghív vagy megválaszt? Ilyen eset az, ha panasz merül föl a gyülekezet élettevékenységét irányító egyháztanács, vagy annak egyes tagjai ellen, amit a gyülekezet a maga fegyelmező munkája körében nem intézhet el.

A gyülekezettel kapcsolatban: elmondottakat bizonyítja több *külföldi testvér-egyház* alkotmánya.

A *genfi nemzeti protestáns egyház* 1908-as alkotmánya szerint a gyülekezetek nagyságát a fölöttük álló consistorium

²⁵³⁾ Ezt hangoztatja az 1571-i emdeni zsinaton alkotott egyházalkotmány, az 1578-i dordrechti nemzeti zsinat 102. artikulusa, az 1581-i middeburgi nemzeti zsinat 9. és 68. artikulusai, az 1586-i hágai nemzeti zsinat 15. és 77. artikulusai; úgyszintén az alsószászországi ev. ref. egyházak szövetségének egyházalkotmánya is (5. §.).

állapítja meg (9. §.). A lelkipásztorok kötelessége az egyháztagok rendszeres látogatása (42. §.), így már csak ezért sem lehetnek nagy gyülekezetek.

A francia református evangélikus egyházak nemzeti szövetségének 1906-os alkotmánya is átvette a régi egyházi törvénykönyvből, a Discipline Ecclésiastique-ból a gyülekezetek egyenlőségéről vallott ama fontos elvet, hogy egy egyház sem igényelhet elsőbbséget vagy uralmat egy másik fölött: „Nulle Eglise ne peut prétendre primauté ou domination sur une autre.” (Statuts, Préambule.) Az egyesülés után alkotott új egyházalkotmánynak az egyházak egyesüléséről szóló III. fejezete mindjárt az 1. artikulusban kimondja, hogy minden gyülekezet (helyi egyház) szabadon szervezi meg belső életét és kormányozza önmagát a Discipline és a francia református egyház Statutumainak határain belül. A gyülekezetek szabadsága több vonatkozásban (így az úrvacsorával élésre való fölhatalmazás tekintetében) talán kissé túl nagy is.²⁵⁶⁾

A hollandiai (szigorú) református egyházban is minden gyülekezet egyenlő. Krisztus minden gyülekezetnek kormányzói hatalmat (potestas gubernandi) adott, melyhez az egyház-fegyelmelés hatalma, a potestas disciplinae is hozzátartozik.

A skót egyházban is a gyülekezetet illet minden egyházi hatalom. Élénk bizonyossága ennek az, hogy egyetlenegy alapvető kérdésben sem hozhat törvényt az egyház nagygyűlése, mielőtt ki ne kérné ehhez az egyházmegyék, a Presbytery-k véleményét és azok többsége el nem fogadja azt. Viszont az egyházmegye gyűlésén ott ül minden gyülekezet lelkipásztora és egy-egy kormányzó vénje, így minden gyülekezet hozzászólhat a fontosabb kérdésekben alkotandó törvényekhez és hozandó döntésekhez. A gyülekezetek szerzett jogait teljes mértékben tiszteletben tartják. Ezt mutatja az a körülmény, hogy az egyházak körében végbement egyesülések után is a gyülekezetek továbbra is ugyanazokkal a testületekkel végeztetik bizonyos természetű ügyeiket, mint előbb. Így a régebbi Free Church-höz tartozott gyülekezeteknél, úgyszintén a régi skót egyházhoz tartozott gyülekezeteknél az anyagi természetű ügyeket továbbra is a Deacons Court intézi; a régebbi skót egyesült szabad egyházhoz tartozottaknál a Congregational Board; a régebbi United Presbyterian Church-höz tartozottaknál a Committee of Management. Vannak olyan gyülekezetek, amelyekben átmenetileg a lelkipásztorból, a vénekből és a bizonyos időre választottakból álló testület intézi a dogákat. Sőt azt is megengedik, hogy egyes gyülekezetek ettől eltérően igazgassák magukat.²⁵⁷⁾

²⁵⁶⁾ Discipline, III. fej. 5. art., 19 l.

²⁵⁷⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 26 l.

Az *Egysült-Államokbeli presbiteri egyház* is teljes mértékben tiszteletben tartja a gyülekezetek jogait, mégis itt is új gyülekezet csak az egyházmegye, a Presbytery felhatalmazására alakulhat. A gyülekezet alakulásához szükség van több olyan egyénre, aki hitvallása alapján az egyház tagjává való fölvételét kéri. Ezekről az alakulásra kiküldött lelkipásztor azt kérdi, akarnak-e mint gyülekezet működni? Igenlő válaszuk után a lelkipásztor megalakult gyülekezetnek nyilvánítja őket és felhívást intéz hozzájuk kormányzó vének és diakonusok választására.²⁶⁸⁾

A külföldi testvér-egyházak fölhozott példáiból is láthatjuk, mennyire tiszteletben tartják a gyülekezetek jogait még más egyházakkal való egyesülés után is. A gyülekezet dolgaiba csakis a legfontosabb esetekben szólnak bele a fokozatos egyházi testületek.

Magyar református egyházalkotmányunkban a fokozatos egyházi testületek az esetek egész sorában beleavatkoznak a gyülekezetek életébe. A gyülekezetek bizonyos határozatait csak két felsőbb egyházi testület hozzájárulása, illetve megerősítése esetén válnak jogerőssé. Ez egyfelől elsorvasztja gyülekezeteink autonómiáját, másfelől fölöslegesen megduzzasztja magasabb egyházi testületeink adminisztratív munkásságát, ami föltétlenül hátrányára van ezek lelki irányító tevékenységének. Ilyen módon az egyházi élet súlypontja fokról-fokra áthelyeződött a gyülekezetekről a fölöttük álló első és második egyházi testületekre: az egyházmegyére és az egyházkerületre, míg *külföldi hittestvéreink világában a súlypont egyfelől az alapsejteken: a gyülekezeteken, másfelől az ezek összeségét összefogó legmagasabb testületen: az évi nagygyűlésen van*, mely időnként, szükség szerint, törvényhozó tevékenységet is folytat. A közbeeső testületek az egyház életének fejlődésével fokról-fokra visszafelődtek. Mind a gyülekezeti autonómia elsorvasztása, mind a közbeeső fokozatos egyházi testületek teendőinek fölösleges megduzzasztása hátrányosan befolyásolja egyházunk munkáját. Fokozatosan nekünk is vissza kell térnünk — külföldi hittestvéreinkhez hasonlóan — ahhoz, hogy *több autonómiát biztosítsunk gyülekezeteinknek* és a fokozatos egyházi testületek csak a legszükségesebb esetekben szóljanak bele a gyülekezetek ügyeibe.

A gyülekezettel kapcsolatban elmondottakból megállapíthatjuk, hogy egyházi életünknek alapjai az egyetemes papságuk tudatára ébredő hívek közös vallástételén alapuló gyülekezetek. A középkori egyház fölülről lefelé kiépülő, hierarchikus rendszerével ellentétben, ezeken épül föl alulról fölfelé egész

²⁶⁸⁾ The Book of Church Order, 12 1.

egyházi életünk. A gyülekezetek tevékenységének folytatása közben válik az egyház láthatóvá: minden gyülekezet látható egyház. A gyülekezetnek egységesnek, „szent”-nek kell lennie. A gyülekezet tagjai rendszeres ellenőrzésre szorulnak. Ennek az ellenőrzésnek elsősorban a házankénti látogatás útján kell történnie. A gyülekezetek nem lehetnek olyan nagyok, hogy a hívek házankénti látogatása évről-évre meg ne történhessék. A gyülekezeteknek egymás közt egyenlőknek kell lenniök. Minden gyülekezetet autonómia illet meg. Egyházi életünk súlypontja csak a gyülekezeteken nyugodhatik. Annak a nem kívánatos állapotnak, amely a súlypontot a két fokozatos egyházi testületre helyezte, meg kell szűnnie és, külföldi hittestvéreinkhez hasonlóan, a mi egyházi életünk súlypontjának is vissza kell helyeződnie a gyülekezetekre.

3. AZ EGYHÁZ ÉLETTEVÉKENYSÉGEI ÉS AZ EGYHÁZI HIVATALOK.

(Az egyházban az Igének hirdettetnie kell, a híveknek a sákramentumokkal erősíteniük kell magukat. E mellett Krisztus testében rendnek és szeretetnek is kell uralkodnia. Ezek szabják meg az egyházak élettevékenységeit. Ezek az Ige hirdetése, a sákramentumok kiszolgáltatása, a fegyelmezés és a szeretetmunkák. Ezek egyszersmind az igaz egyház ismertető jelei is. Ezek végzésére szükség van külön megbízottakra: az egyházi hivatalok betöltőire. Az egyházi hivatalok viselői Krisztus szolgálói. Milyen hivatalok voltak az öskeresztyén egyházban? Milyen hivatalokat tart szükségesnek Kálvin? A kulcsok hatalma. Ki ennek tulajdonosa? Milyen hivatalok szükségesek ma? Milyen hivatalok vannak a külföldi testvér-egyházakban?)

A Szentírás azt tanítja, hogy Krisztus Igéje és Szentlelke által van közösségben övével. Mint a Róm. 10:14—15-ben olvassuk: „Mi módon hívják segítségül azt, akiben nem hisznek? Mi módon hisznek pedig abban, aki felől nem hallottak? Mi módon hallának pedig prédikáló nélkül? Mi módon prédikálnának pedig, ha el nem küldetnek?” Mint *Kálvin* is megállapítja, az Ige szolgálata az egyházban szükséges és hathatós. Isten azt akarja, hogy az emberek az egyház nevelésével serdüljenek férfiakká. Éhségtől kell elpusztulniok azoknak, akik visszautasítják az egyház lelki eledelét, mert Isten az üdvözítés hatalmát az evangélium hirdetésével teszi nyilvánvalóvá. Amint Isten hajdan nemcsak törvényeket adott, de papokat is rendelt, hogy azokat magyarázzák, most is rendel tanítókat Szent Igéjének magyarázására. Szolgálói beszédét úgy kell hallgatnunk, mintha Ő maga beszélne.²⁵⁰)

Az Ige a Szentírásban olvasható, a prédikációban hallható, a sákramentumokban pedig látható. Minthogy az egyház épülésének és életének az Ige az alapja, az igaz egyházban egyfelől hirdettetnie kell az Igének, másfelől a híveknek erősíteniük kell magukat a testet öltött Igével, a sákramentumokkal. Ez a kettő az igaz egyháznak elengedhetetlen föltétele és ismertető jele. Csak ott van igaz egyház, ahol Isten Igéjét tisztán hirdetik és a sákramentumokat Krisztus rendelése szerint szolgáltató-

ják ki. Csak az a közösség egyház, amely ezzel a két ismertető jellel bír; amelyik nem bír ezekkel, az nem egyház.²⁰⁰⁾

Míg a többi reformátornál az igaz egyháznak csak ez a két ismertető jele szerepel, *Kálvin*-nál egy harmadik és egy negyedik is járul ezekhez. Szerinte ugyanis az egyházban, mint Krisztus testében, rendnek is kell lennie és a szeretet munkáját, az asztalok szolgálatát is végezni kell. Így nála az igaz egyháznak voltaképpen négy ismertető jele van: az Ige tiszta hirdetése, a sákramentumok Irás szerinti kiszolgáltatása, a fegyelem gyakorlása és a szeretetmunkák végzése. Az ősi tevékenység az ígehirdetés, a többi ezzel függ össze: voltaképpen alkalmazott ígehirdetés. Háromféle Ige van az egyházban: mondott Ige, ez az ígehirdetés; látott Ige, ez a sákramentum; cselekedett Ige, ez kétféle: a fegyelmezés és a szeretetmunkák.

Mindezeknek a munkáknak folyoniok kell az egyházi élet alapsejtjében. Az első három: az ígehirdetés, a sákramentumok kiszolgáltatása és az egyházfegyelem gyakorlása hozza létre a gyülekezetet, ezért ezek a gyülekezet *alkotó, constitutív tevékenységei*.

Bár minden igazi egyháztag — mint az egyetemes pápáság tagja — tevékenykedik, mégis megbízottakra is szükség van. Minden szervezett közösségben szükség van egyfelől hivatásszerű munkásokra, akik a nap-nap után végzendő teendőket ellátják, másfelől vezetőkre, akik a közösség munkáját tervszerűen irányítják. Ez alól az egyház sem lehet kivétel. *Kálvin* ismételten rámutat arra, hogy az egyháznak is szüksége van lelki igazgatásra, minthogy község nem állhat fönn elöljárók és közigazgatás nélkül, ez azonban — teszi hozzá — teljesen különbözik a polgáritól.²⁰¹⁾ Az egyháznak ez a lelki igazgatása csak hosszabb fejlődés eredményeként alakul ki.²⁰²⁾

²⁰⁰⁾ Inst. IV, 1:9. A Belga Hitvallás 29. artikulusa ezt mondja: Azok a jegyek, amelyeknél fogva az igaz egyház a hamistól megkülönböztethető, ezek: ha az evangéliumot tisztán hirdeti, a sákramentumokat Krisztus rendelése szerint helyesen szolgáltatja ki, ha az egyházi fegyelmet a bűnösök megjobbítására helyesen gyakorolja és ha végezetül (hogy egyszóval mindent összefoglaljunk) az Isten Igéje szerint végez mindeneiket és mindazt, ami ezzel ellenkezik, elveti és Krisztust ismeri egyetlen fejének. — A Puritánok Hitvallása is azt tanítja az egyházzal, hogy annál tisztább, vagy tisztátalanabb az egyház, mennél nagyobb, vagy kisebb tisztasággal tanítják és fogadják el abban az evangéliumi tudományt, szolgáltatják ki az Isteni szerzésű sákramentumokat és tartják a közönséges istentiszteletet (XXV. fejj.).

²⁰¹⁾ Inst. IV, 11:1.

²⁰²⁾ L. A. *Harnack*: Entstehung und Entwicklung der Kirchenverfassung und des Kirchenrechts in den ersten zwei Jahrhunderten (1910); *Walter Hildebrandt*: Die autonome Kirchengewalt (Zürich, 1928); *Mak-*

Az ú. n. „szabad keresztyén” közösségek ellenzői minden szervezkedésnek és mindenféle egyházi hivatalnak. Ebben még az independens (kongregacionalista) egyházakon is tútesznek. Tagadhatatlanul, sok veszedelmet rejt magában minden közösségre, így az egyházra nézve is az „elintézményesülés”. Ahol nagy szervezetek körében ezrek és ezrek találhatnak megélhetést is biztosító alkalmaztatást, ott — fájdalom — a leggondosabb örködés mellett is könnyen befészkelheti magát ilyen vagy olyan formában az emberi gyarlóság. Ámde ugyanettől egyetlenegy, a legföltettebb gonddal őrzött közösség sem mentes. Viszont ha valamelyik közösség nem akar lemondani arról, hogy eljusson a nagy tömegekhez, nem mondhat le a szervezkedésről sem. Kisebb közösség talán dicsekedhetik még azzal, hogy nem rontotta meg az elintézményesülés, de nem ez a keresztyénség végső célja, hanem — mint Jézus mondja — az, hogy „tegyetek tanítványokká minden népeket... tanítván őket...” (Mt. 28:19—20). Ennek a nagy missziói parancsnak a teljesítéséhez egész sereg egyházi munkásra van szükség. Az ilyen seregnek pedig szüksége van szervezkedésre és irányításra.

Mi is hangsúlyozzuk, hogy — a pusztán intézményes, jogi szervezeti egyházzal ellentétben — Krisztus igaz egyházának, ha méltó akar lenni arra, hogy Krisztus testének neveztessek, lelkinék, misszióinak kell lennie, mégis el kell ismernünk, hogy az egyház sem nélkülözheti a hivatalokat és intézményeket. Az egyház kormányzása egyfelől Krisztus uralmának megvalósítását célozza, másfelől az egyház hajójának maga Krisztus a kormányzója és az emberi kormányzóknak engedelmeskedniök kell a Szentlélek szelének (Ján. 3:8). Irányítás nélkül bármely közösség hajója könnyen zátonyra jut: csak kellő irányítás mellett mehetnek benne véghez mindenek „ékesen és jó renddel”, amit Pál apostol annyira lelkére köt a gyülekezeteknek (I. Kor. 14:40). A gyülekezeti élet számára, az istentiszteleti, a kereszbelési, úrvacsorai rendre, az egyházfegyelmezésre, a szeretetmunkákra részletes szabályokat kell készíteni. De sohasem szabad sem az érdekelteknek, sem az egyháznak elfelednie, hogy a hivatal, az intézmény nem öncél, hanem csak eszköz.

Az egyháznak egyfelől külső önfenntartó tevékenységet (kormányzás, igazgatás) kell folytatnia, másfelől befelé irányuló, nevelő munkát kell végeznie iskoláiban és fegyelmezésével; é mellett építő és szociális munkákat is kell folytatnia az egyháztól távol állók, meg a szegények, bajba jutottak körében. Bár Krisztus, mint az egyház Ura, Szentlelkével és Igéjével nemcsak megalapítja, de kormányozza is egyházát, ehhez

kai Sándor: Az egyház kormányzása (Az Igazság és Élet 1937. januári számában) és Egyházi hivatal — hivatalos egyház (u. o. az 1937. évi máj.-jún. számában).

embereket használ, mint eszközöket, épúgy, mint a mester származásokat. Isten másképp is tehetne, de emberekből választott magának olyanokat, akik a világban az Ő követeként, az Ő akaratának magyarázóiként szerepelnek és az Ő személyét képviselik. Ha Isten maga szólna az égből, ezt mindenki meghallgatná, de Ő törékeny emberi edényekbe rejti mennyei tudománya kincsét. Az Istentől rendelt pásztor és a hívek viszonya a kölcsönös szeretetet is ápolja. Ez a kötelék védi a legerőteljesebben az egyház egységét is (Ef. 4:4—6). Az apostoli és a pásztori tiszt — állapítja meg *Kálvin* — szükségesebb az egyháznak ezen a földön való megtartására, mint a napfény, az étel és ital az élet fenntartására²⁰³).

Az egyházi hivatalok viselői nem urai az egyháznak, nem is földi helytartói Krisztusnak. Krisztus sohasem ruházta rájuk uralmát: Ő maga uralkodik az egyházban. A II. Helvét Hitvallás ezt mondja: „Egészen más a hivatali vagy szolgálati hatalom, melyet Az tart korlátok közt, Akié a teljes hatalom. Ez inkább hasonlít a szolgálathoz”. „Az egyház szolgáinak egyházi hatalma olyan hivatali cselekmény, mellyel az egyházi szolgák kormányozzák ugyan Isten egyházát, de az egyházban mindent úgy cselekszenek, amint az Úr Igéjében meghagyta” (XVIII:11). Az egyházi hivatalok viselőit nem uralom illeti meg mások fölött, hanem csak különféle szolgálat (XVIII:14)²⁰⁴). Az egyházi szolgák, bár a gyülekezet nevében is gyakorolnak bizonyos hatalmat, nem a gyülekezetnek, hanem magának Istennek szolgálnak. Mint a II. Helvét Hitvallás mondja: „Az egyházi szolgák nem csupán szolgák gyanánt tekintendők, hanem úgy, mint Isten szolgálói, akik által az emberek üdvösségét munkálja” (XVIII:1).

Rieker is hangsúlyozza: „Kálvin nagyon távol áll attól, hogy az egyházi hivatalok betöltőiben a gyülekezet modern értelemben vett képviselőit, a fölöttük álló népakarat megbízottait lássa. Amikor az egyházi uralom eszményét tekinti, nem lenn, egy gyülekezetben áll, hanem fönt; a gyülekezet fölött: ránézve nem arról van szó, hogy a gyülekezetnek akarata végrehajtására szervei, érdekeinek pedig képviselői legyenek, hanem hogy Krisztusnak, az egyház Urának szolgálói legyenek, akik az Ő akaratát a gyülekezetben és a gyülekezet fölött véghezvigyék. Ezért szerinte a presbiterek és a lelkipásztorok Istentől rendelt hivatalok betöltői, Krisztusnak, az egyház Urá-

²⁰³) Inst. IV, 3:1—2.

²⁰⁴) A II. skót egyházi törvénykönyv: a Second Book of Discipline is ezt mondja: „... Egyedül Krisztushoz illik, hogy Őrnak és Mesternek hívassék az egyház lelki kormányzásában; a többiek mindannyian, akik hivatalt viselnek, nem élhetnek vissza az úr elnevezéssel, hanem csak szolgáknak, tanítványoknak hívhatnak...” (I:13).

nak szervei, kik az Ő parancsai szerint töltik be hivatásukat és egyedül Néki felelnek. Nem az egyház tagjai alkotják azt a forrást, amelyből az egyházi hivatalok viselőinek teljes hatalma ered, hanem Krisztus, az egyház Feje, akié minden hatalom.”²⁰⁵) A lelkipásztorok és a presbiterek nem a gyülekezetet, hanem magát Krisztust képviselik.

Az egyház élettevékenységeit egyfelől az egyetemes papságuk tudatára ébredt lelkek, másfelől az egyházi hivatalok betöltői útján a gyülekezetek végzik. Az egyházi munkások két-félék: egyfelől *önkéntesek*, másfelől *hivatalosak*. Ezek csak abban különböznek egymástól, hogy az egyik önként, külön élethivatása mellett, míg a másik élethivatásszerűleg végzi ugyanazt a munkát. Az egyházi munkát élethivatásszerűleg végzők nem állnak az önkéntes munkások fölött.

Már az *öskeresztyén egyházban* is voltak különböző hivatalok. Ezeket Pál apostol részint az Ef. 4:11-ben, részint az I. Kor. 12:28-ban, részint a Róm. 12:6—8-ban sorolja föl, az I. Tim. 5:17-ben pedig kétféle presbiteri tisztségről beszél.²⁰⁶) Ha az itt még elkülönített munkakörök nélkül említett tisztségeket közelebbről szemügyre vesszük, mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy azokban még semmiféle hivatali rend nincs: semmiféle klérusnak vagy ordónak nyomát sem találjuk, sőt közülük több ugyanazt a szolgálatot jelenti. Egyes tisztségek és képességek kifejezetten az első idők számára rendeltettek, ezért a viszonyok változtával meg is szűntek, viszont a viszonyok újabb változásával újból előkerülhetnek, mások megmaradtak. Kálvin is szemügyre veszi az itt felsorolt tisztségeket. Fölveti azt a kérdést, hogy az itt felsorolt, különböző tisztségek betöltőinek mi volt a feladata? Az apostoloknak és a pásztoroknak az volt a különleges feladata, hogy az evangéliumot hirdessék és a sákramentumokat kiszolgáltassák. Az apostolokat csupán az különböztette meg a pásztoroktól, hogy az apostolok a föltámadt Krisztusnak mind a föld végső határáig ta-

²⁰⁵) Grundsätze... 141. l.

²⁰⁶) Az Ef. 4:11 ezt mondja: „Ő adott némelyeket apostolokul, némelyeket prófétákul, némelyeket evangélistákul, némelyeket pedig pásztorokul és prófétákul.” Az I. Kor. 12:28: „Némelyeket rendelt az Isten az anyaszentegyházban elsőzör apostolokul, másokszor prófétákul, harmadszor tanítókul, azután csodalevő erőket, aztán gyógyításnak ajándékait, gyámolokat, kormányokat, nyelvek nemeit.” A Róm. 12:6—8: „Mínthogy azért külön-külön ajándékaink vannak a nekünk adott kegyelem szerint, akár frásmagyarázás, a hitnek szabálya szerint teljesítünk; akár szolgálat, a szolgálatban; akár tanító, a tanításban; akár intő, az intésben; az adakozó szelídségben; az elüljáró szorgalmatossággal; a könyörülő vidámsággal művelje.” Az I. Tim. 5:17 ezt mondja: „A jól forgoló presbiterek kettős tisztségre méltattassanak, főképen akik a beszédben és tanításban fáradoznak.”

núi voltak (Csel. 1:8), így tisztük az egész földkerekségre kiterjedt, míg a pásztoroké egy-egy gyülekezet körére szorított. Profétáknak azokat nevezi Pál, akik különleges kijelentés által tűnnek ki, evangélistáknak pedig azokat, akik helyettesítik az apostolokat (Lukács, Timotheus, Titus, a 70 tanítvány).²⁶⁷⁾

Mint hogy az apostolokra az Igének sokféle hirdetése folytán rendkívül nagy munka hárul, mentesíteni akarják magukat az asztalok szolgálatától, ezért a Csel. 6. leírása szerint a szeretetmunkák végzésére, az asztalok szolgálatára megszervezik a diakonusi tisztséget.²⁶⁸⁾ Az apostolok, proféták, evangélisták tiszte később elmarad, de megmarad a pásztoroké és a doktoroké. A *pásztorokat* és az Igét magyarázó *tanítókat*, a doktorokat *az egyház sohasem nélkülözheti*. A pásztorok hasonlóak az apostolokhoz: nagyjából azt teszik gyülekezetükben, amit az apostolok végeztek nagyobb munkakörben. Mint az apostolok utódai, az evangéliumnak a templomban és házanként való hirdetésére s a szentségek kiszolgáltatására hívatottak.²⁶⁹⁾ A pásztorok és a tanítók hasonlítanak egymáshoz abban, hogy a tanítók, a doktorok — a profétákhoz hasonlóan — szintén magyarázzák az Írást, miként a pásztorok, viszont különböznek abban, hogy a pásztorok sákramentum kiszolgáltató és fegyelmező munkájában már nem vesznek részt. Az egyház kormányzó, elüljárói (Róm. 12:8) a nép közül választott *vének* voltak, akik a püspökökkel (pásztorokkal, szolgálkkal) együtt fölügyeltek az erkölcsökre és a fegyelmezést intézték.²⁷⁰⁾ A szegények gondozása a *diakonusok* tiszte volt. Ezeknek két nemét említi a rómabeliekhez írt levél: az alamizsnaosztogatókat és a másokon könyörülőket. Az előbbieket azok, akik kiosztják az alamizsnákat, az utóbbiak pedig azok, akik a szegények és betegek gondozására szentelik magukat.²⁷¹⁾

Nem kerüli el *Kálvin* figyelmét az a körülmény, hogy *Pál* apostol a Timótheushoz írt I. levél 5:17. versében *kétféle presbiterekről* tesz említést: egyfelől olyanokról, akik a beszédben forgolódnak, másfelől olyanokról, akik nem foglalkoznak az Ige hirdetésével, mégis jól forgolódnak. „Kétségtelen dolog — írja *Kálvin* —, hogy az utóbbiakon azokat érti, akik az erkölcsök fölött való felügyeletre és a kulcsokkal járó hatalom teljes gyakorlására voltak rendelve.”²⁷²⁾ Azzal kapcsolatban, hogy kétféle presbiterekről beszél, *Rieker* annak a nézetének ad kifeje-

²⁶⁷⁾ Inst. IV., 3:4—6.

²⁶⁸⁾ Inst. IV., 11:9.

²⁶⁹⁾ Inst. IV., 3:4, 6.

²⁷⁰⁾ Inst. IV., 3:8.

²⁷¹⁾ Inst. IV., 3:9.

²⁷²⁾ Inst. IV., 11:1.

zést, mintha az egyházi hivatalok megalapozása nem volna egészen egységes Institutiójában és mintha azokkal kapcsolatban kétféle elmélete futna egymással párhuzamosan. Ezeket írja: „Institutiójának másik helyén Kálvin az eddigiektől némileg eltérő elméletet fejt ki... Az I. Tim. 5:17-re utalással kétféle presbitert különböztet meg: olyanokat, akik az Igével dolgoznak és olyanokat, akik nem teszik ezt, mégis az egyház elüljárói... Ezáltal a presbiterek a lelkipásztorokkal egyenlővé tétetnek: mindketten presbiterek és, mint ilyenek, lelki jellegek; ezzel a lelkipásztorok mindenféle elsőbbsége a világi presbiterekkel szemben alaposan félretétetik.”²⁷³) A magunk részéről nem tudjuk ezt kétféle elméletnek minősíteni: *Kálvin* egyszerűen megállapítja, hogy *Pál* apostol — az akkori szokásnak megfelelően — a gyülekezetek élén álló és egyaránt hol presbitereknek, hol episcoposoknak (püspököknek) nevezett véneknek két csoportját különbözteti meg: a *tanító* és a *kormányzó véneket*, amint ez később a Szentírás alapján szinte az egész angolszász világban elterjed.²⁷⁴) Ezek a kormányzó véneket épűgy ordinálják, mint a lelkipásztorokat.

Szerintünk nagyon is szerencsés megoldása az az *egyféle egyházi tisztségnek*, hogy a tanítással hivatásszerűen foglalkozó lelkipásztorok *tanító véneknek* (teaching elders), a tanítással nem foglalkozó, de a lelkipásztorokkal együtt a fegyelmezés munkájában résztvevő többi elüljárók pedig *kormányzó véneknek* (ruling elders) neveztesse. Ugyanis a tanítók, a doktorok egynek vehetők a pásztorokkal, hiszen nálunk is a legutóbbi időkig lelkipásztorok tanítottak különböző fokú iskoláinkban, viszont a diakonusok inkább kiegészítő szolgálatot végzőknek tekinthetők, mint egyházi hivatalnokoknak: így csupán a pásztorok és a presbiterek maradnának. Ha ezek egyaránt presbiterek, csak az egyik tanító-, a másik pedig kormányzó presbiter: *a legegységesebb egyházalkotmány* áll előttünk. A legszebben juttatja ez kifejezésre, hogy Krisztussal szemben mindannyian egyformán gyarló, bűnös emberek vagyunk, kiket az Ő kegyelme szolgálaiul hív: az egyiket a kormányzás mellett tanításra is, a másikat csak kormányzásra. Egyik sem a maga érdeméből részesül ebben a kiváltságban, hanem csak az Ő ke-

²⁷³) Grundsätze... 102—104 lk. Ugyanezt állapítja meg a Tímótheushoz írt két levéllel kapcsolatos egyházi beszédeiben és kommentárjában is.

²⁷⁴) L. többek közt The Practice of the Free Church of Scotland, 7. l.; The Constitution and Government of the Presbyterian Church in Ireland, 9—11 fejj.; The Book of Church Order of the Presbyterian Church (South) in the United States, 33. art.; Constitution of the Cumberland Presbyterian Church, 8. art.; Government and Discipline of the United Presbyterian Church of North America, I. rész, IV. fejj. 1:2.

gyelméből. E mellett nemcsak a Krisztus testének tisztaságát védő egyházfegyelem gyakorlásában, de az egyedül Istent megillető dicsőség szolgálatában is egyek.

Kálvin az egyház tanítójáról és szolgáiról s azok választásáról és tisztéről az *Institutio* IV. könyvének 3. fejezetében szól. Megállapítja, hogy a püspökök, presbiterek, szolgák neve különbség nélkül használtatik.²⁷⁵⁾ Megállapítja, hogy a régi egyházban háromféle rend volt: a presbiterek rendjéből kiválasztottak egy részt pásztoroknak és tanítóknak, a többiek pedig az erkölcsökre ügyeltek föl s azok megjavításán fáradoztak. A diakonusokra volt bízva a szegények gondozása és az alamiznának kiosztása. Ezen az alapon *Hieronymus* is az egyház ötféle rendjét említi: a püspököket vagy pásztorokat, a presbitereket, a diakonusokat, a hívőket és a katekuménokat, akik az egyházba való fölvételre készülnek. Másféle papoknak és szerzeteseknek semmiféle külön helyet nem juttat.²⁷⁶⁾ *Hieronymus* maga is ezt mondja a Titushoz írt levél magyarázatában: *Ugyanaz a presbiter, mint a püspök* („Idem est presbyter, qui episcopus”)²⁷⁷⁾.

A pápaság kialakulása előtti, őskeresztyén egyházhoz hasonlóan, *Kálvin* is négy hivatalt szervez az egyházban: a pásztorokét, a tanítókéét vagy doktorokét, a presbiterekét és a diakonusokét.²⁷⁸⁾ Ezeknek a hivataloknak nem az uralkodás, hanem a szolgálat a lényege és mind egyenlők. A szolgálatok közül az ígehirdetés a legfontosabb, de a tisztelet itt sem az Ige hirdetőjének, hanem magának az Igének szól. Azt is hangoztatja a genfi egyházalkotmányt megállapító 1541-i *Ordonnances Ecclésiastiques*-ban, hogy „a jól szervezett egyházban nem hiányozhatnak ezek a tisztségek: ha jól szervezett egyházat akarunk és a maga egészében fenn akarjuk ezt tartani, meg kell figyelniünk az egyházkormányzásnak ezt a rendjét.” A pásztorok tiszte hirdetni Isten Igéjét²⁷⁹⁾, a tanítóké tanítani a hive-

²⁷⁵⁾ *Inst.* IV, 3:8.

²⁷⁶⁾ *Inst.* IV, 4:1.

²⁷⁷⁾ *Inst.* IV, 4:2.

²⁷⁸⁾ Eredetileg három volt, de *Kálvin* az ígehirdetés tisztét lelkipásztori és tanítói (doktori) hivatalra bontja, bár ő is hangsúlyozza, hogy a kettő lényegileg egy. Több református egyház nem választja külön a tanítók tisztét, így három egyházi hivatalt különböztet meg.

²⁷⁹⁾ Az *Ordonnances Ecclésiastiques* a pásztorokkal kapcsolatban szösz szerint ezt mondja: „Quant est des pasteurs, que l'Escriture. nomme aucunefois, Anciens et ministres” vagyis: Ami a pásztorokat illeti, akiket az Írás sohasem nevez így, hanem öregeknek, szolgáknak. Ehhez a *Corpus Reformatorum*ban megjelent szöveg jegyzete szerint az eredeti kéziratban még ez a betoldás is van: felügyelőknak, püspököknek (*surveillants*). L. Nagy Sándor Béla tanulmányát az 1541-es *Ordonnances Ecclésiastiques*-ről.

ket a szent tanokra. A presbiterek tiszte, hogy ügyeljenek mindenkinék az életére. A diakonusok egyfelől összegyűjtik és szétosztják a szegények számára az adományokat, másfelől gondozzák a betegeket és a szegényeket. A négyféle egyházi hivatal gondolatát az Institutio 1559-es, nagy kiadásában részletesen feldolgozza.²⁸⁰⁾

Az egyház fő tevékenysége az ígehirdetés. Minden hatalma az Ige megvallásában van. Ezért középponti fontosságú az egyházban az ígehirdetés. Isten is egyfelől Szentlelkével, másfelől Igéjével vezérli egyházát. Isten Szentlelke nem új dolgokra akar minket tanítani, hanem el akar minket mélyíteni az Ige igazságainak megértésében: még jobban meg akarja értetni velünk az Igében foglalt isteni üzenetet. Isten a nála levő üdvözítés hatalmát az evangélium hirdetésével teszi nyilvánvalóvá.

A *lelkipásztorok* végzik az ígehirdetést. Igét többféle célból hirdetnek: egyfelől az egész gyülekezet számára, másfelől a gyülekezeten kívül állók számára, úgyszintén az ifjúság számára. Az Ige elvégzi a maga titokzatos és csodás munkáját a hallgatók lelkében. *Pál* apostollal együtt *Kálvin* is nyomatékosan hangsúlyozza, hogy nem a szolgáké az érdem az ígehirdetés eredményeiért.²⁸¹⁾ Isten egyedül önmagának tulajdonítja, hogy minket Igéje uralmával és törvényeivel kormányozzon.²⁸²⁾ Az 1541-i Ordonnances Ecclesiastiques elég gyakori ígehirdetést ír elő.²⁸³⁾

²⁸⁰⁾ Az Inst. IV, 1:9—10-ben és a IV, 3:8—9-ben. Az I. Helvét Hítvallás még nem emlékezik meg a különböző egyházi hivatalokról, a II. Helvét Hítvallásnak az egyház szolgáiról... szóló XVIII. része (a 4. pont végén) már négyféle tisztséget említ. Az 1564. januárjában létrejött első skót egyházalkotmány is négy hivatalt különböztet meg: az egyházi szolgákét vagy lelkipásztorokét, a doktorokét vagy tanítókét, a kormányzó vénékét, akik a lelkipásztorokkal együtt az egyházkormányzást és a fegyelmet gyakorolják, végül a diakonusokét, akiknek tiszte az egyházi javak kezelése és a szegényekről való gondoskodás. A holland egyházjog az egyházi hivatalokat Krisztus hármasság tiszteiből vezeti le: a kormányzást a királyi, a tanítást, az ígehirdetést, a sákramentumok kiszolgáltatását a prófétai, a diakóniát a papi tiszteiből. Ezt a fölosztást *Schüle*-vel együtt (Die Grundlagen des reformierten Kirchenrechtes, 208. l.) mi is erőltetettnek tartjuk.

²⁸¹⁾ Inst. IV, 1:6. Idézi *Pálnak* az I. Kor. 3:7-ben és az I. Kor. 15:10-ben mondott szavait.

²⁸²⁾ Inst. IV, 10:7. Hivatkozik ezzel kapcsolatban az Es. 33:22-re is.

²⁸³⁾ A szabályrendelet A/I. 3. pontja szerint vasárnap virradatkor a Szent Péter és a Szent Gervals templomban legyen egyházi beszéd és a szokott órában nemcsak ezekben a templomokban, de a Madeleine-templomban is. Délben kátétanítás legyen, vagyis a gyermekek vallás-oktatása mind a három templomban. Három órakor következik a második egyházi beszéd ismét mind a három templomban. Hétköznapokon háromszor prédikálnak a Szent Péter templomban: hétfőn, szerdán és

A lelkipásztorok második tiszte a keresztség és az úri szent vacsora sákramentumának kiszolgáltatása. A sákramentumok megpecsételői annak, hogy Krisztus halála és föltámasztása által nyilvánvalóvá lesz megigazulásunk. *Kálvin* megkívánja, hogy a keresztelés a lelkipásztor által, a rendes istentisztelet keretében, tehát a gyülekezet jelenlétében menjen végbe. Az *Ordonnances Ecclésiastiques* nagyon komolyan veszi a szülőknek és keresztszülőknek a kisdéd helyett tett fogadalmát, ezért előírja, hogy keresztszülők csak egyházunkból valók lehetnek, idegenek nem.²⁸⁴⁾ Az úri szent vacsoránál, melyben a gyülekezet egysége is kifejezésre jut, az *Ordonnances Ecclésiastiques* előírja, hogy a városban minden hónapban legyen úrvacsoraosztás.²⁸⁵⁾ A kenyeret a lelkipásztorok osszák, a kelyhet pedig senki más ne nyujtsa, legföljebb a diakonusok vagy más egyházi szolgák a lelkipásztorokkal együtt. Előző vasárnap ki kell hirdetni az úrvacsorát, hogy ne jöjjön oda egyetlen gyermek sem, mielőtt vallást nem tett volna hitéről. Figyelmeztetni kell az idegeneket és a jövevényeket is, hogy előbb jelentkezzenek az egyháznál s amennyiben szükség van rá, oktatásban részesüljenek, hogy így senki se közeledjék az Úr asztalához önmaga kárhozatására.²⁸⁶⁾

A lelkipásztorok kormányzók is. A kormányzói hivatal teendőit is — mint minden teendőjüket — az Igével végzik.

A lelkipásztorok mellett működnek a *tanítók* vagy *doktorok*, kik legnagyobbrészt a lelkipásztorok soraiból kerülnek ki. *Kálvin* abban látja a különbséget a pásztorok és a doktorok közt, hogy „a tanítók sem fegyelmezással, sem a szentségek kiszolgáltatásával, sem intelmekkel és buzdításokkal nem foglalkoznak, hatáskörükbe csak az Irás magyarázata tartozik, hogy a tiszta és igaz tudomány a hívők közt megmaradjon. A

pénteken olyan időben, hogy befejeződjkék, mielőtt a többi helyeken megkezdénék a prédikációkat. Bár *Kálvin* híve volt a minél gyakoribb igehirdetésnek és a temetéseknel is kiváló alkalmat látott az igehirdetésre, mégsem volt híve annak, hogy a holttestet bevigyük a templomba. Azt akarta, hogy egyenesen a temetőbe vigyük és ott hangozzék el a vigasztaló beszéd, nehogy kísértetbe jöjjenek az emberek és Isten dicsőítésén kívül gyalrló földi emberek dicsőítése is hangozhassék a templomban.

²⁸⁴⁾ „Idegenek nem fogadhatók el keresztszülők gyanánt, csupán a mi közösségünkbeli való hívő emberek, mivel mások nem tehetnek fogadást arra, hogy a gyermekeket megfelelően fogják oktatni”. (Ord. Eccl., 1541, B/I. 1. második bekezdése).

²⁸⁵⁾ Olyan módon, hogy az három hónapokint minden templomban megismétlődjék. Ezenkívül évenként háromszor minden helyen szolgáltatassák ki husvétkor, pünkösdkor és karácsonykor, úgy azonban, hogy abban a hónapban az épen sorra kerülő egyházi részben nem kell azt megismételni.

²⁸⁶⁾ Ord. Eccl. 1541, B/I. 2.

pásztori hivatal azonban mindezekre kiterjed.”²⁸⁷⁾ A II. Helvét Hitvallás csak annyit mond a tanítókról, hogy „oktatják és tanítják az igaz hitet és kegyességet” (XVIII:4). Valamikor a próféták is a törvény magyarázói voltak. A tanítók mintegy részt kaptak a próféták örökségéből, akikről *Kálvin* azt mondja, hogy csak a törvény magyarázói voltak, semmi mást nem tettek ahhoz, csak a jövődő dolgokra való jóslatokat. Ezeket leszámítva, semmi mást nem adtak elő, csak a törvény tiszta magyarázatát.²⁸⁸⁾ Róluk is ezt mondhatjuk: a jóslatokat leszámítva, a próféták munkáját végzik. Azt a beszédet, amit az Úr szájából hallanak, hirdetik az Ő nevében, nagyobbára az ifjú nemzedéknek, az egyház leendő teljesjogú tagjainak.

A tanítók tiszte az Ige igaz értelmezésének megóvása. Isten Szentléleke az Ige igazi értelmét a kiválasztottak számára megvilágosítja. Ha a Szentlélek vezetésével: Istent kérdezve, imádkozó lélekkel tekintünk az Igére, azt csak egyféleképpen lehet magyarázni, de ha emberileg tekintünk arra, akkor többféleképpen. Az Ige különböző értelmezéséből állottak elő az egyházszakadások. Ezért az egyháznak harcolnia kell az Ige helyes értelmezéséért és ami szorosan összefügg ezzel: az ígéhirdetés tisztaságáért. Ezt a fontos munkát végzi a theologia és az ott működő tanítók. Nyilvánvaló, hogy az ígéhirdetés az egyház elsődleges munkája, nem pedig az azt csupán ellenőrző theologia, ami csak szükségből állott elő.²⁸⁹⁾

Bár az egyházi hivatalok viselői valamennyien nem anynyira vezetők, mint inkább tanítók, mégis a tanítás elsősorban azoknak a tiszte, akik külön erre rendeltettek. Minthogy Isten azt akarja, hogy az emberek az egyház nevelése mellett serdüljenek férfiakká, „egyől-egyig mindenki arra van utalva, hogy csendes és tanulékony lélekkel bizza magát kormányzás végett az erre rendelt doktorokra.”²⁹⁰⁾

A pásztoroké és a tanítóké mellett a harmadik hivatal az egyházban a *presbitereké*. Ez a hivatal az egyház fegyelmező tevékenységével kapcsolatos, mely az egyházi hatalom legfontosabb része, mert az egyház egész törvénykező hatalma az erkölcsöket érintő fegyelmeire vonatkozik. A *fegyelmezés* a sajátlagos egyházi hatalmat, az oldozás és kötözés, a *kulcsok hatalmát jelenti*. Az egyház vénei, a presbiterek hívatottak ennek gyakorlására. Ezek közé tartoznak a gyülekezetek pásztorai is.

²⁸⁷⁾ Inst. IV, 3:4.

²⁸⁸⁾ Inst. IV, 8:3, 6, L. az I, 6:2-ben is.

²⁸⁹⁾ *Barth* Károly szerint is a theologia azt a célt szolgálja, hogy az ígéhirdetést kritikával és korrekcióval kísérje. Az őr szerepét tölti be az egyházban, nem pedig az uralkodót. A theologia a legteljesebb mértékben közügye az egyháznak.

²⁹⁰⁾ Inst. IV, 1:5.

Mint hogy a gyülekezetekben rendszerint csak egy lelkipásztor van, egymagában pedig tiszta evangéliumi felfogás szerint senksem gyakorolhat hatalmat, különösen ilyen fontos hatalmat, ezért van szükség olyan vénekre vagy presbiterekre is, akik nincsenek az ígéhirdetés tisztével is meghívva. Az egyházfegyelem fontos tisztét a kétféle vének: a tanító és a kormányzó vének (presbiterek) együttesen gyakorolják.

Az egyházfegyelem egybe van kötve a kulcsok hatalmának gyakorlásával, az oldozással és kötözéssel: a bűnök megbocsátásával, vagy meg nem bocsátásával. Ez a sajátlagos egyházi hatalom, épen ezért ennek a helyes gyakorlása nagyon fontos. *Kálvin* is rámutat, hogy a bűnök bocsánata egyedül az egyházban nyerhető el: „Az Úr csakis a szentek egyességében ígérte meg az Ő könyörületeségét... Első lépésünk tehát az egyházban és az Isten országában a bűnök bocsánata, ami nélkül Istennel semmi szövetségünk vagy összeköttetésünk nem lehet.”²⁹¹⁾ „A bűnök megbocsátása által az Úr nemcsak fölvesz és befogad minket az egyházba, hanem ugyancsak ezáltal tart meg és őriz meg minket abban... Mivel egész életünkön át magunkkal hordjuk a bűn maradványait, egy percig is alig maradhatnánk meg az egyházban, ha az Úr meg nem szűnő kegyelme a bűnök állandó megbocsátásával nem támogatna minket.”²⁹²⁾ Valósággal naponként részesülünk bűneink bocsánatában. Ez a Krisztus teste, az egyház tagjainak nagy boldogsága. Ennek a jónak velünk közlése céljából adattak a kulcsok az egyháznak.²⁹³⁾

A kulcsok hatalma az oldás és kötés hatalma. *Kálvin* rámutat, hogy „van egy, a Krisztus szájából eredő világos magyarázatunk arra (Ján. 20:23), hogy mit jelent az oldás és kötés: jelenti t. i. a bűnök megbocsátását és megtartását. A kötésnek és oldásnak a módját a Szentírás is megmutatja léptenyomon, mint Pál is szépen megjelöli, midőn azt mondja, hogy az evangélium szolgálainak adatott az a parancs, hogy az embereket Istennel kiengeszteljék és egyúttal hatalmuk is van arra, hogy bosszút álljanak azokon, akik ezt a jótéteményt megvetettek (II. Kor. 5:18 és 10:6).²⁹⁴⁾ Az emberek nem kötetnek meg és nem oldatnak meg másképen, csak úgy, hogy ha némelyeket kiengesztel Istennel a hit, másokat viszont még jobban megköttöz hitetlenségük. A Benne, mint az egyház fundamentumában való hitnek és a hitből fakadó bizonyágtételnek adja Krisztus

²⁹¹⁾ Inst. IV, 1:20.

²⁹²⁾ Inst. IV, 1:21.

²⁹³⁾ Inst. IV, 1:22. *L. Vasady* Béla: A mennyek országának kulcsai (Az egyházfegyelemről) c. cikkét is az Igazság és Élet 1938. nov.-dec.-i számában.

²⁹⁴⁾ Inst. IV, 6:3; L. IV, 11:1—2-ben is.

az oldozás és kötözés hatalmát. Ezen épül föl az egyház, ezé az oldozás és kötözés hatalma is.

Kálvin IV. könyvének az egyház törvénykező hatalmáról és az ezzel való visszaélésről szóló 11. fejezetében részletesen boncolgatja az oldásról és kötésről szóló két bibliai helyet. Az egyik a *Mt. 16:19*, ahol Krisztus Péterre ruhazza az oldást és kötést. Ehhez hasonló a *Jn. 20:23*, ahol Krisztus szétküldi tanítványait az Ige hirdetésére és nekik adja az oldozás és kötözés hatalmát. A másik hely a *Mt. 18:17*. Itt Krisztus azt parancsolja, hogy azokat, akik megvetik a magánintelmet, szigorúan meg kell büntetni; ha pedig továbbra is megmaradnak makacsságukban, el kell őket távolítani a hívők közösségéből. Az egyháznak szüksége van fegyelmező jogra. Itt arról van szó, állapítja meg *Kálvin*, hogy „a synedrium eddigi joga a jövőben Krisztus nyájára vitetik át. Egész addig a napig a zsidóknak megvolt a maguk kormányzási módja, melyet Krisztus a maga egyházában is föllállít, mint tiszta intézményt, még pedig szigorú rendelet által.” Egyik ígéretet sem lehet másra vonatkoztatni, mint az Ige szolgálatára. Az Ige hirdetésével ruhazza Krisztus tanítványaira az oldozás és kötözés hatalmát. Az evangéliumban ugyanis az van, hogy mi, mint a bűn és halál szolgálói, a megváltás folytán fölszabadulunk, akik viszont nem fogadják el Krisztust, örök kárhozatra vannak ítélve. Krisztus tanúságot tett arról, hogy az evangélium hirdetésében semmisem az apostoloké, a szolgálat kivételével: Ő az, Aki ezeknek szája által, mintegy eszközök által, beszél és intéz mindent. Az evangélium Igéje, bárki hirdeti, magának Istennek ítélete. Így a kulcsokkal való hatalom nem jelent mást, mint az *Evangélium hirdetését.*²⁰⁵⁾

Kálvin rámutat, hogy a *Mát. 18:17—18*, ahol azt olvasuk: „Ha a gyülekezetre sem hallgat, legyen előtted olyan, mint a pogány és a vámszedő; bizony mondom néktek: amit megkötök a földön, a mennyben is kötve lesz; és amit megoldotok a földön, a mennyben is oldva lesz”, nem mindenben egyezik a *Mát. 16:19*-cel és a *Ján. 20:23*-mal. Ennek ellenére nagy rokonság van köztük. Mindíg ugyanaz a kötés és oldozás hatalma, természetesen, Isten Igéje által, ugyanaz a parancs, ugyanaz az ígéret. „Különböznek azonban abban, hogy az előbbi mondas különösképen az ígehirdetésről szól, mellyel az Ige szolgálói foglalkoznak. Ez pedig a kiközösítési fenytékre tartozik, amely az egyházra van ruházva. Az egyház pedig azt kötözi meg, akit kiközösít . . ., föloldozza azt, akit a közösségbe visszafogad, mivel ezt mintegy részesévé teszi annak az egységnek, melyben ő van a Jézus Krisztussal . . . A hívők ilyen ítélete nem más, mint az Úr véleményének hirdetése és az égben helyeslik azt,

²⁰⁵⁾ Inst. IV, 11:1.

amit a hívők itt a földön cselekedtek." Nem tévedhetnek, mivel Isten törvénye szerint ítélkeznek, amely törvény Istennek szent akarata és mennyei kijelentés.²⁹⁶⁾

A kulcsok hatalma elválaszthatatlan összeköttetésben van tehát az Igével, állapítja meg *Kálvin* előbb is.²⁹⁷⁾ Nagy erővel mutat rá arra, hogy Isten Igéje a tanítványok legfőbb hatalma mindenre: „Íme a legfőbb hatalom, mellyel az egyház pásztorainak, vagy bárminő néven nevezzük is őket, föl kell ruházva lenniök; hogy t. i. Isten Igéjében bizakodva, mindent merjenek; hogy ennek felsége előtt a világ minden hatalmát, dicsőségét, bölcsességét és nagyságát meghódolásra és engedelmességre kényszerítsék; hogy ennek a hatalmától támogatván, a legnagyobbtól a legkisebbig mindenkinek parancsoljanak; hogy Krisztus házáat fölépítsék, a sátánét pedig lerontsák; hogy a juhokat legeltessék, a farkasokat elkergessék, a tanulni vágyókat tanítsák és buzdítsák; a lázongókat és makacskodókat megdorgálják, megfeddjék és meggyőzzék; hogy kössenek és oldjanak; szóval mennydörögjenek és, ha kell, villámokat szórjanak, de mindezt az Isten Igéjével.”²⁹⁸⁾

Krisztus nem embereknek adta a kulcsok hatalmát, hanem az Ő Igéjének. Az emberek csak szolgái az Ő Igéjének. Krisztusnak azt a parancsát, amelyik a bűnök megbocsátására vagy meg nem bocsátására, az oldozásra és a kötözésre vonatkozik, az Ige szolgálatára kell vonatkoztatni. Az Ige hirdetése révén az abban hívők számára megnyílik a mennyek országa, az abban kételkedők számára pedig bezárul. A kulcsok hatalma nem az Ige hirdetőjében, hanem magában az Igében van.²⁹⁹⁾ Ez, az embereket tekintve, inkább szolgálat, mint hatalom, mert a gyülekezet fegyelmezésénél voltaképpen *Krisztus maga fegyelmez.* A fegyelmezésnél az Igének, azon keresztül magának Krisztusnak engedelmeskedünk, nem valami földi hatalomnak. Az apostoli levelek is azt az igazságot tárják eléink, hogy az egyház több azoknál, akik szolgálják és a kulcsok nem egy embernek adattak, hanem az egész egyháznak.

Két dolgot kell megkülönböztetni: először, hogy a kulcsok hatalmát, a bűnök megbocsátását az egyház szolgái és pásztorai közlik velünk az evangélium hirdetése és a szentségek kiszolgáltatása által és ebben tűnik ki leginkább a kulcsok hatalma, melyet az Úr a hívők társaságára ruházott; másodsor azt, hogy a kulcsok hatalma nem egy embernél van, hogy saját tet-

²⁹⁶⁾ Inst. IV, 11:2.

²⁹⁷⁾ Inst. IV, 2:10.

²⁹⁸⁾ Inst. IV, 8:9.

²⁹⁹⁾ Inst. IV, 11:1. A Heidelbergi Káté is ezt mondja a 83. kérdésére: „Micsodák a mennyország kulcsai?” adott feleletében: „A szent evangélium hirdetése és a keresztyén egyházi fegyelem, melyekkel a mennyország a hívők előtt megnyílik, a hitetlenek előtt pedig bezárul.”

szése szerint tehessen bármit, hanem az „öregék gyülekezete-nél” és ez a gyülekezet olyan az egyházban, mint a tanács a városban.³⁰⁰⁾

A fegyelem első parancsa *Kálvin* szerint az, hogy a magánintelmeknek is adjunk helyet: ha valaki nem cselekszi önként kötelességét, vagy illetlenül viseli magát, vagy valami korholásra méltót követ el, tűrje, hogy megintsék. Különösen ébereknek kell ebben lenniök a pásztoroknak és véneknek, kiknek feladata nemcsak szónokolni a néphez, hanem házanként külön is inteni és buzdítani. Pál is hivatkozik az efézusi vénekhez intézett búcsúbeszédében, hogy külön is és házanként is oktatta őket és mindeneknek a véréből tiszta, mivel nem szűnt meg könnyhullatás közt éjjel és nappal inteni mindeneket (Csel. 20:19—20).³⁰¹⁾ A házarkénti intés és buzdítás olyan nagy feladat, amit a pásztorok nem tudnának egymaguk elvégezni, ezért szükségük van segítő-társakra. Ezek a vének, a presbiterek, angolszász megkülönböztetés szerint a kormányzó vének. A pásztorok: a tanító vének és a presbiterek: a kormányzó vének együttesen alkotják a kulcsok hatalmát gyakorló presbitériumot, az angolszászoknál a Kirk Session-t, az egyháztanácsot.³⁰²⁾

Az egyházban *ma* is ugyanezekre a hivatalokra és ezeknek ugyanilyen betöltőire van szükség. Szükség van elsősorban az életüket egészen az Ige szolgálatára szentelő *pásztorokra*. Ezeknek a mai időkben újra *prófétáknak* kell lenniök. Míg a békeidőkben az ígéhirdetésben inkább a pásztori elem az uralkodó, a maihoz hasonló nehéz időkben újból a prófétai elemnek kell előtérbe nyomulnia. A próféta nem fél. A prófétát nem hagyja nyugodni a „csontjaiba rekesztett égő tűz.” Ha kell, élete kockáztatása árán is hirdeti egyfelől Isten ítéletét, másfelől a megtérők számára megbocsátó kegyelmét: a boldogabb jövődöt. De szüksége van minden gyülekezetnek hivatásuk magaslatán álló, az egyháznak elsősorban nem anyagi, de sokkal inkább lelki és fegyelmzési ügyeivel foglalkozó *presbiterekre*. Ezekre azért is szükség van, mert a fegyelem komoly gyakorlása érdekében rendszeressé kell tennünk a hívek házankénti látogatását. Végül minden gyülekezetben alkalmaznunk kell a szeretetmunkák végzésére *diakonusokat* és diakonisszákat. Ezeknek egy gyülekezetből sem szabad hiányozniok.

A *külföldi testvér-egyházakból* nem is hiányoznak ezek a hivatalok és ezek betöltői. Sőt több kisegítő egyházi hivatallal is találkozunk.

³⁰⁰⁾ Inst. IV, 1:22 és IV, 11:6.

³⁰¹⁾ Inst. IV, 12:2.

³⁰²⁾ Az angolszász világban a „Presbytery” a mi egyházmegyénknek felel meg.

A *genfi nemzeti protestáns egyházban* a lelkipásztorok mellett, a gyülekezeti tagok számaránya szerint, meghatározott számú paróchiális tanácsosok működnek. A presbíter szót nem is említi a törvény (26. §). A paróchiális tanácsosok választanak diakonusokat is (31. §).

A *francia református egyházban* is vannak a lelkipásztorok mellett egyháztanácsosok, akik a lelkipásztorokkal együtt a presbíteri tanácsot (Conseil presbytéral) alkotják. Ezenkívül számottevő szerepet töltenek be az evangélisták is. A gyülekezetekben *titkárok* is működnek.³⁰³⁾

A *hollandiai (szigorú) református egyházban* a lelkipásztorok mellett fontos munkát végeznek, különösen az egyháztagok rendszeres látogatása és fegyelmezése terén, a presbíterek, az egyház testébe szervesen beépített szeretetmunkák körében pedig a diakonusok.

A *skót egyházban* a szokásos egyházi hivatalnokokon: a lelkipásztorokon („Minister”-eken, vagy tanító véneken), kormányzó véneken és diakonusokon kívül más egyházi munkások (Church Workers) is vannak, kiket egyes gyülekezetekben *Manager*-eknek (a Managers Committee tagjai) neveznek. Említésre méltó munkát végeznek a lelkipásztor nélküli gyülekezetben a *világi ígehirdetők*, a Lay Readers. 1918-ban, az első világháború végén, amikor sok lelkipásztor hiányzott a gyülekezetekből, föllevenítették a régi Reader-ek (olvasók) tisztét. Ezt az intézményt 1919-ben megerősítették. Az egyházmegye választja ezeket buzgó világiakból, a felavatott Reader-ek közül. A föl-avatás úgy megy végbe, hogy miután a hozzájuk intézett kérdésekre kielégítő feleleteket adnak és az összes egyházi hivatalnokok számára előírt Formulá-t aláírják, az egyházmegye moderátora imádsággal föl-avatja őket és buzdító beszédet intéz hozzájuk.³⁰⁴⁾

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli (északi) presbíteri egyház* törvénykönyve, a Form of Government szerint rendes és örök egyházi hivatalnokok: püspökök vagy pásztorok, a nép képviselői (!), akiket rendszeren kormányzó vénekek neveznek és a diakonusok (335 l.).

Az *Egyesült-Államokbeli (déli) presbíteri egyház* törvénykönyve, a Book of Church Order szerint egyházi hivatalnokok a pásztorok (tanító vének), a kormányzó vének és a diakonusok (11 l.). A tanító vének az ígehirdetésre és a sákramentumok kiszolgáltatására, a kormányzó vének az egyház kormányzására és lelki felügyeletére vannak, míg a diakonusok a nép adományait gyűjtik össze. A törvénykönyv kifejezetten hangsúlyozza, hogy senki, aki hivatalt visel az egyházban, ne

³⁰³⁾ Règlements et Coutumes, 25—26 ll.

³⁰⁴⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland; 196, 660 ll.

éljen vissza tekintélyével és ne fogadjon el valami más címet, mint ami a Szentírásban említettik (15 l.).

Magyar református egyházunkban a lelkipásztorokon és presbitereken kívül fontos munkakört töltenek be a *tanítók* is, viszont intézményesen megszervezett diakonátussal és diakonusokkal ma még csak néhány gyülekezetben találkozunk.

Az egyház élettevékenységeiről és az egyházi hivatalokról elmondottakból megállapíthatjuk, hogy az igaz egyház négyféle élettevékenységet folytat: az Igét hirdeti, a sákramentumokat kiszolgáltatja, az egyházfegyelmet és a szeretetmunkát gyakorolja. Eme teendők végzésére rendeltettek az egyházi hivatalok. Minden egyházi hivatal alapjában véve gyülekezeti hivatal. Egyházi hivatal nincs gyülekezet nélkül és gyülekezet nincs egyházi hivatal nélkül. Az egyházi hivatalok betöltői Krisztus szolgálói: Tőle kéri meg a megbízatásukat. Az öskeresztényen egyházban ugyanazok az egyházi hivatalok vannak, mint Kálvin genfi gyülekezetében. A hivatalok lényege a szolgálat, nem pedig az uralkodás. Minden hivatal egyenlő. Az igehirdetés szolgálatánál szükség van az életüket az igehirdetésre szentelő pásztorokra. A pásztorok az igehirdetés mellett a sákramentumokat is kiszolgáltatják és az egyházfegyelmet gyakorlásában is résztvesznek. Több segítő-társuk van. Mindenekelőtt a tanítók, a doktorok, akik az Igét tanítják. A fegyelmzés világában viszont a kormányzó vének, a presbiterek a pásztorok segítő-társai. Ezekkel együtt gyakorolják az igazi egyházi hatalmat, a kulcsok hatalmát. Az oldozást és kötözést voltaképpen maga Krisztus végzi Igéje által. A lelkipásztor és a presbiterek csak kihirdetik Krisztus döntését: alkalmazzák az Igét. Nem emberek, hanem az Ige maga oldozza és kötözi a benne hívőket, illetve a benne kételkedőket. A szeretetmunkák végzésében a diakonusok és a diakonisszák a pásztorok elengedhetetlen segítő-társai.

4. A GYÜLEKEZET EGYÉNI SZERVEI.

(A gyülekezeti teendők végzésére különféle szervekre van szükség. Ezek mellett kisegítő szervek, alkalmazottak is vannak. A legfontosabb tisztet töltik be a lelkipásztorok. Ezek szükségessége, A római egyház papjai és a református egyház lelkipásztorai között több rendbeli különbség van. A különféle lelkipásztori kategóriák rendszere helytelen. Minden lelkipásztor egyenlő. A külföldi testvéregyházak példája. A nők lelkészi szolgálatának kérdése. A tanítók. A vének (presbíterek). Ezek is egyenlők. Külföldi példák. A főgondnokok, gondnokok is presbíterek. A presbiterség kialakulása hazánkban, Diakonusok, diakoniszszak. Kisegítő szervek. Voltaképpen egy igazi tisztség van: a presbiterség. A „presbiteri egyházak” elnevezés. A tiszta református egyházban nincs hierarchia.)

Bár Krisztus maga intéz mindent egyházában, de emberek: egyházi hivatalnokok és ezek szervezett csoportjai: egyházi testületek útján munkálkodik. Ezért a gyülekezetnek egyfelől egyéni, másfelől testületi szervei vannak. Az egyházi hivatalok viselői mellett kisegítő szervek, alkalmazottak is vannak.

Az egyház nagy missziói munkája közben a földön harcoló egyház: ecclesia militans, csak a mennyben lesz győzedelmes egyház: ecclesia triumphans. Ehhez a harchoz harcosokra van szüksége. Az egyház az Igével, az Ige kardjával harcol. Az Igének sohasem szabad elmémulnia: Isten egyfelől ezzel az Igével végzi embereket hívogató munkáját, másfelől ezzel az Igével kormányozza egyházát. Jézus miután kiválasztja 12 tanítványát (Mt. 10:1—4), kiküldi őket prédikálni „Izrael házának eltévelyedett juhaihoz” (5—6. v.). Mennybemenetele előtt megint küldi tanítványait az egész világra: „Tegyetek tanítványokká minden népeket, ..., tanítván őket...” (Mt. 28:19—20); „Elmenvén a széles világra, hirdessétek az evangéliumot minden teremtsnek” (Mk. 16:15). Föltámadása után Pétert, háromszori vallomása után, külön is küldi: „Legeltesd az én bárányaimat”, „őrizd az én juhaimat”, „legeltesd az én juhaimat” (Ján. 21:15, 16, 17). A harcoló egyháznak szüntelenül gondoskodnia kell az Ige hirdetéséről. Ehhez a szünet nélkül folyó munkához egész sereg ígehirdetőre van szüksége. A harcoló egyház a nagy missziói parancs teljesítése: az Ige hirdetése közben lesz nemcsak láthatóvá, de részben láthatatlanná is. Az egyházra a törvényesség bélyegét az Ige tiszta hirdetése üti. Az egyháznak az ígehirdetés nagy missziójának végzéséhez

kiképzett munkásokra van szüksége. Így születik meg az egyházban a lelkipásztori tiszt.

Az egyháznak különféle élettevékenységeivel kapcsolatban szüksége van alkalmas munkásokra. Elsősorban az Ige hirdetésével kapcsolatban van erre szüksége. Bármennyire vallják is az evangéliumi egyházak az egyetemes papság elvét, mégis szükségesnek tartják a lelkipásztori tiszteket. Mindannyian belátják, hogy nem alkalmazhatják az egyetemes papságnak azt a szélsőséges elgondolását, hogy mindenki minden rend nélkül végezhet minden lelkészi teendőt. *Sehling* rámutat, hogy *Luther*-nek épen ebből az ellentétesnek látszó alapelvből sikerült egyfelől az egyház babiloni fogságáról szóló iratában, másfelől a CX. zsoltárhoz írt magyarázatában kimutatnia a lelkészi tiszt szükségességét.³⁰⁵⁾ Az Ágostai Hitvallás is vallja az egyházi szolgák szükségességét.³⁰⁶⁾ *Zwingli* szerint is beláthatatlan zavarokat idézne elő, ha az egyetemes papság szélsőséges értelmezését fogadnók el.

Kálvin is szükségesnek tartja a lelkipásztori tiszteket: „Sem a nap fénye és melege, sem az étel és ital nem olyan szükségesekek a jelen élet ápolására és fenntartására, mint amilyen szükséges az apostoli és pásztori tiszt az egyháznak ezen a földön való megtartására.” Isten nagy jótéteményben részesíti az embereket, amikor lelki tanítókat rendel nekik. Aki a tanítókat hallgatja, magát Krisztust hallgatja (Lk. 10:16.).³⁰⁷⁾

Az I. Helvét Hitvallás megállapítja, hogy Krisztus maga rendel „egyházában pásztorokat és tanítókat, akik a kulcsoknak reájuk ruházott hatalmát a látható egyházban helyesen és törvényesen használják.”³⁰⁸⁾ A II. Helvét Hitvallás is megállapítja, hogy „Isten az Ő egyházának egybegyűjtése, alapítása, kormányzása és fenntartása végett mindenkor alkalmazott szolgákat, most is alkalmaz és alkalmazni fog ezután is mindaddig, míg az egyház meglesz a földön. Az egyházi szolgák eredete, intézménye tehát igen régi és Istentől van, nem pedig valami új, valami embertől való rendelkezés.”³⁰⁹⁾

A Gall Hitvallás a lelkipásztorok szükségességével kapcsolatban ezeket mondja: „Hisszük, hogy az igaz egyháznak azzal a rendtartással vagy fegyelemmel kell igazgattatnia, melyet a mi Urunk Jézus Krisztus megszentelt, úgy t. i., hogy abban lelkipásztorok, presbiterek vagy vének és diakonusok legyenek, hogy a tudomány tisztasága megőriztessék, a bűnök megakadályoztassanak, a szegényeken és más nyomorultakon

³⁰⁵⁾ Geschichte ..., 4. 1. és annak 3. jegyzetében,

³⁰⁶⁾ Confessio Augustana, artic. fid. praec. XIV.

³⁰⁷⁾ Inst. IV, 3:2, 3, 4.

³⁰⁸⁾ Confessio Helvetica, I. 19.

³⁰⁹⁾ Confessio Helvetica posterior, XVIII. 1.

a szükség szerint segítsenek és mind a kicsinyek, mind a nagyok épülésére szent gyülekezetek legyenek.”³¹⁰⁾

A lelkipásztorságra a sákramentumok kiszolgáltatásával kapcsolatban is föltétlenül szükség van. Míg *Zwingli* — a római egyházhoz hasonlóan — azon a nézeten van, hogy még a nők is kereszthelhetnek, *Kálvin* határozottan ellene van annak, hogy nők is kereszthelhessenek: „Helytelenül történik, ha magánemberek ragadják magukhoz a keresztség kiszolgáltatását, mert mind ennek, mind az úrvacsorának a kiszolgáltatása az egyházi szolgálatnak egyik része. Mert Jézus sem asszonyoknak, sem mindenféle embereknek nem parancsolta, hogy keresztheljenek, hanem ezt a parancsolatot azoknak adta, akiket apostolokul rendelt.”³¹¹⁾ A Genfi Káté szerint is a keresztségnek és az úrvacsorának a kiszolgáltatása azoknak a tiszte, akikre a tanítás kötelessége bízott.³¹²⁾ Krisztus a keresztség parancsát egyenesen az apostolokhoz intézte (Mt. 28:19). A Skót Hitvallás is kimondja, hogy a sákramentumok helyes kiszolgáltatásának az is föltétele, hogy a törvényes egyházi szolgák által szolgáltatassék ki, akikre az Ige hirdetése is bízott.³¹³⁾ A mi 1576-ból való Hercegszöllősi Kánonaink is állást foglalnak az ellen, hogy nők is kereszthelhessenek: „A nőktől, miként a beszéd, tanítás és áldozás (úrvacsoraoosztás) szabadságát megtiltja az apostol, úgy a kereszthelést is, még szükség esetében is, teljesen eltiltjuk tőlük az Úr nevében.” (XXXVIII. cikk). A Puritánok Hitvallása (Westminsteri Hitvallás) szerint is a keresztséget az evangélium e végre törvényesen elhívott szolgájának kell kiszolgáltatnia.³¹⁴⁾

Nemcsak az ígehirdetés és a sákramentumok kiszolgáltatása az, amit a gyülekezetben csak a lelkipásztor végezhet: ezenkívül vannak még bizonyos kormányzati és bírói tevékenységek is, amiket elsősorban, többször egyedül a lelkipásztor végezhet. Neki kell mindenütt irányítania, felügyelnie, ellenőriznie, egyszóval a legnagyobb felelősséget hordoznia. Valóban „holtig kell tanulnia”, mint a közmondás is mondja, hogy ilyen sokirányú feladatait be tudja tölteni.³¹⁵⁾

³¹⁰⁾ Confessio Gallicana 29. Ezt csaknem szóról-szóra megismétli a Belga Hitvallás XXX. artikulusa.

³¹¹⁾ Inst. IV, 15:20.

³¹²⁾ Catechismus Genevensis. De sacramentis.

³¹³⁾ Confessio Scoticana, 22.

³¹⁴⁾ Confessio Puritanorum, cap. XXVIII, 2.

³¹⁵⁾ „A lelkész, mint...” címen az Igazság és Élet c. gyakorló theologiai folyóiratban cikksorozat jelent meg a lelkipásztorok sokirányú tevékenységéről. A sorozat külön lenyomatban is megjelent. L. ebben e sorok írójának tanulmányát A lelkész, mint egyházjogász címmel, hasonlóképen *Szentpéteri Kun Béla* hasonló című tanulmányát.

A református lelkipásztor távolról sem azonosítható a római egyház áldozópapjával. Mélyreható különbségek vannak köztük az elnevezés, a külső megjelenés, a tonzura, a coelibatus, a külön papi rendhez (ordohoz) tartozás, a fölszentelésükkel kapcsolatos eltörölhetetlen jelleg és a hierarchikus tagoltság tekintetében.

A római egyház áldozópapja (rossz magyar kifejezéssel: áldozárja) a régi római vallás sacerdos-a. Ennek a sacerdos-nak a segítsége a minister, aki segédkezik az áldozásnál. (Ezt ministránsnak nevezik.) A római egyházban az egytetemes papság intézménye hamarosan megszűnik, helyébe külön papi rend lép. A papi rendnek ma egyfelől ú. n. világi (saeculares), másfelől szerzetes tagjai (monachi) vannak. A régi egyházban a szerzetes papok ismeretlenek voltak. Akiket fölvettek a kolostorokból a papi rend tagjai közé, megszűntek szerzetesek lenni. A szerzeteseknek, mikor fölavatták őket, határozottan megtiltották, hogy a szentségeket kiszolgáltassák, vagy valami nyilvános tisztséget viseljenek.³¹⁶⁾ A régi szerzetesek a gyülekezettel együtt vettek részt a sákramentumokban. Az ünnepélyes összejöveteleken megjelentek s ott a nép egyik részét alkották. Később már külön egyházat alkotnak: külön egyházi szolgálatokat végeznek és külön osztják ki a sákramentumokat. A világi papok részint javadalmak (beneficarii), olyanok, akiknek megvan a rendes javadalmuk, amiből élnek, részint olyanok, akik naponkint való misemondással és énekléssel foglalkoznak s ebből tartják fenn magukat.³¹⁷⁾

A római egyházban az áldozó papsággal (áldozársággal), vagy presbiterséggel ugyanazt jelölik: akik Krisztus testét és vérét az oltáron megáldozzák, imádságokat mondanak és Isten ajándékait megáldják. *Kálvin* szerint „Krisztussal szemben igazságtalanok mindazok, akik magukat papoknak (áldozárok-nak) nevezik az engesztelő áldozat bemutatására... Benne mindnyájan papok vagyunk és pedig a dicséretekre és hálaadásokra s végül arra, hogy magunkat s mindenünket Istennek áldozzuk. Neki egymagának volt különös tiszte, hogy önmaga föláldozásával Istent kiengesztelje és a bűnökért megfizessen... ”³¹⁸⁾

Erőteljesen fölemeli szavát az ellen, hogy *papoknak* nevezzék a *lelkipásztorokat*. Ez a tiszt egyedül Krisztust illeti

³¹⁶⁾ Inst. IV, 5:8. *Kálvin* megemlíti ezzel kapcsolatban, hogy még *I. vagy Nagy Gergely* pápa sem tűrte, hogy ilyen keveredés jöjjön létre. Azt akarja, hogy akik apátok lettek, mondjanak le a papi jellegről, mert senkisé is lehet egyszerre szerzetes is, meg pap is, minthogy az egyik a másik rovására megy.

³¹⁷⁾ Inst IV, 5:9.

³¹⁸⁾ Inst. IV, 19:28.

meg: „A papság tiszte egyedül Krisztust illeti meg, mivel halálának áldozatával bűnösségünket eltörölte és vétkeinkért eleget tett... Krisztus a papi tisztet viseli és pedig nemcsak azért, hogy az engesztelés örök törvénye szerint kegyelmessé, irgalmassá tegye velünk szemben az Atyát, hanem azért is, hogy ennek a nagy tisztségnek a társaságába minket is elhívjon (Jel. 1:6). Mert, bár mi magunkban meg vagyunk fertőztetve, Benne mégis papok vagyunk, magunkat és mindenünket feláldozzuk Istenünknek, az égi szentélybe szabadon megyünk be, hogy kedvesek és jóindulatúak legyünk Isten színe előtt, a tőlünk eredő kéréseknek és magasztalásoknak áldozatai... Anynyival kárhozatosabb tehát azoknak hazugsága, akik Krisztus papságával meg nem elégedve, önmagukat merészelték fölkészíteni Krisztus megáldozására, amint az naponkint történik a pápás egyházban, ahol a misét úgy tekintik, mint Krisztus feláldozását.”³¹⁹⁾ Az úrvacsorával kapcsolatban, a pap elnevezésről másutt ezt mondja: „Asztalt adott nekünk, amelyről együnk, nem pedig oltárt, hogy azon áldozatot mutassunk be. Nem papokat szentelt, akik áldoznak, hanem szolgálkat, hogy a szent lakomát szétosszák.”³²⁰⁾

Több hitvallás tiltakozik az áldozó papság elnevezés ellen és rámutat, hogy nekünk lelkipásztorok kellenek. A II. Helvét Hitvallás is rámutat az áldozás és az egyházi szolgálat közt lévő különbségre és ezen az alapon az egyházi szolgálkkal kapcsolatban tiltja a pap elnevezést: „Az apostolok ugyan mindazokat papoknak nevezik, akik Krisztusban hisznek, de nem a szolgálatra való tekintetből, hanem azért, mert Krisztus által minden hívő királlyá és pappá lett és mindnyájan vihetünk Istennek lelki áldozatokat. Tehát a papság és az egyházi szolgálat nagyon különbözik egymástól. Az ugyanis közös minden keresztyénnel,... de emez nem. Midőn azonban a r. kath. felfogás szerint való papságot az egyházból kiküszöböljük, ezzel az egyházi szolgálatot nem töröljük el. Bizonyára Krisztus Újszövetségében nincs többé olyan papság, mint amilyen az ószövetségi népnél volt, melynek megvolt a külső kenete, szent öltözete és különféle ceremóniája, melyek Krisztus előképei voltak, Aki, midőn eljött a földre, ezeket betöltvén, mind eltörölte. Ő az örök egyedüli főpap örökkön örökké, akinek a méltóságából hogy semmit le ne vonjunk: a pap nevezetet egyetlenegy egyházi szolgának sem adjuk meg.”³²¹⁾

Az egyházi szolgálk, a lelkipásztorok — régi hasonlattal — a gályán alkalmazott evezős szolgálkhoz hasonlíthatók. Az egyház az özönvízen úszó gálya, melynek kormányosa Krisztus,

³¹⁹⁾ Inst. II, 15:8.

³²⁰⁾ Inst. IV, 15:12.

³²¹⁾ Confessio Helvetica post., XVIII:8.

evezősei pedig az egyházi szolgálók. A „szolga”, a „minister” elnevezést is szelvében használják. Különösen az angolszász világ nevezi a lelkipásztorokat szolgálknak: minister-eknek. A „verbi Divini minister”, Isten Igéjének szolgálja elnevezés is nagyon elterjedt a régi világban. Nálunk is neveztek többfelé ministernek a lelkipásztort.

A római egyházban a papnak nemcsak szolgálata közben, de hétköznapi használatra is *külön ruhája*: reverendája van.³²³⁾ A római egyházban a papok kötelesek *tonzurát*, hajkoronát viselni. Az aláztatosság jeléül fejük tetején leborotváltatják hajukat. *Augustinus* szerint nem más ez, mint a hajdísz ellenszere. Keleten a VI. századtól kezdve világi papok közt is általános ez a szokás. A tonzurát már a bérálás után föl lehetett venni. A trienti zsinat korlátozta ezt: csak azok vehetik föl, akik írni tudnak és papok akarnak lenni. *Kálvin* korában mint királyi dísz szerepel a tonzura. „Akiket csak beírnak hadseregükbe, közös jelképpel vezetik be a papságba: megborotváltatják fejük tetejét, hogy ez a korona a királyi dísz jelképezze, mivel a klerikusoknak királyoknak kell lenniök, hogy magukat és másokat kormányozzanak... Szentségtörés volt azonban, hogy egyedül maguknak követelték azt, ami az egyetemes egyháznak volt adva.”³²⁴⁾

Még feltűnőbb különbség Róma papjai és az evangéliumi egyházak lelkipásztorai közt a *coelibatus*. A római egyház papjait az egyházi hatalom fénykorában eltiltják a családalapítástól. Ez az intézkedés egyfelől nyilvánvalóan vagyoni és hatalmi célokat szolgál, másfelől azt akarja bizonyítani, hogy a papság tagjai, akik a legemberibb érzést: a nősülést és a családalapítást is megtagadják maguktól, méltók arra, hogy az ettől nem mentes tömegek fölött uralkodjanak.

A *coelibatus* intézményének megszilárdulását százados harcok előzik meg. Már a niceai zsinaton felvetődik ennek a gondolata. Ott azonban elfogadják *Paphnutius* nézetét, aki kijelentette, hogy „szűzesség az, ha ki-ki saját feleségével él.”³²⁴⁾

³²³⁾ A régi zsinatok és pápai rendeletek még tiltották a közönségestől eltérő ruhát. Ilyen reverendaszerű és övvel átkötött öltözékekkel magyar református lelkipásztoraink világában is találkozunk a múltban. L. *Sámuel* Aladár: Református papok a XVII. században, *Payr* Sándor: A magyar protestáns papi öltöny története. Sopron, 1935. Ha, különösen az angolszász világban, a lelkipásztorok között sokan zárt mellényt és lapos kalapot viselnek is, az evangéliumi világban nincs külön lelkipásztori ruha. Mindössze azt várják el a lelkipásztoroktól, hogy hivatásukkal összeegyeztethető, komoly öltözetben jelenjenek meg, szolgálat közben pedig a palást vagy a középkori tudori köpeny alatt fekete ruhát viseljenek.

³²³⁾ Inst. IV, 19:25.

³²⁴⁾ Inst. IV, 12:26.

Szerinte az emberek szabadságára kell bízni, hogy magányosan, avagy házasságban akarnak-e élni? Semmiképen sem szabad ebben a tekintetben kényszerítőleg befolyásolni őket. Az V. század fordulójának nagy egyházatyja és szónoka: *Chrysostomos* is a tisztaság második fokaként említi a hűséges házasságot. Első foka a szűzesség. A coelibatus előkészítése érdekében fokozatos intézkedéseket tesznek, de csak *VII. Gergely* pápa tudja megvalósítani, a legkeményebb eszközökkel, a XI. század vége felé..

A római egyház a Bibliában keres ürügyet a coelibatus védelmére. A lévita papoknak, valahányszor rájuk került a szolgálat sorrendje, felelőségüktől külön kellett háltniok, hogy a szent szolgálatot tisztán és szenny nélkül végezzék. Nagyon illetlen volna tehát, ha a szent szolgálatot nős férfiak végeznék. Ámde maguk az apostolok is bebizonyították példájukkal, hogy a legkiválóbb cselekmények szentségéhez sem méltatlan a házasság. Pál is tanú rá,³²⁵⁾ hogy felelőségüket nemcsak megtartották, de magukkal is hordták.³²⁶⁾ A római egyház téves írásmagyarázatával kapcsolatban *Kálvin* arra is hivatkozik, hogy *Pál* a házasság megtiltását az I. Tim. 4:1—4-ben „hazug beszédűek képmutatásának rezevi”; másutt pedig a Szentlélek „minden tekintetben tisztességes dolognak” hirdeti a házasságot (Zsid. 13:4). Ismét másutt a coelibatussal kapcsolatban így ír: „...milyen pusztító hatású minden hagyomány, mint amely nemcsak becsületes és alkalmas dolgoktól fosztotta meg az egyházat, hanem a bűnöknek borzasztó áradatát is rázúdította és sok lelket a kétségbeesés örvényébe vetett. Hogy a papoknak a házasságot megtiltották, ez bizonyára istentelen zsarnokságból történt. Isten határozottan megtiltotta Igéjében, hogy ezt a szabadságot megsértsék, világosabb, semhogy hosszabb bizonyításra szorulna. *Pál* több helyen (I. Tim. 3:2, Tit. 1:6) azt akarja, hogy a püspök egyfeleségű legyen. S lehetett volna-e valamit erőteljesebben mondani, mint mikor a Szentlélektől indítatva hirdeti, hogy az utolsó időben lesznek istentelen emberek, akik megtiltják a házasságot és ezeket nemcsak hitetőknek nevezi, hanem gonosz lelkeknek? ... *Pál* a püspökök erényei közé számlálja a házasságot, amazok azt tanítják, hogy az az egyházi rendben megengedhetetlen bűn... Krisztus a házasságot arra a tisztességre méltatja, hogy a Közte és az emberek közt való szent összeköttetés képévé akarja tenni. Mit lehetett volna ragyogóbbat mondani a házasság méltóságának ajánlására? Minő ábrázattal mondják tehát tisztátalannak vagy

³²⁵⁾ „Nincsen-e arra jogunk, hogy keresztyén felelőségünket magunkkal hordozzuk, mint a többi apostolok is és az Úrnak atyjafiai és Kéfas?” (I. Kor. 9:5.)

³²⁶⁾ Inst. IV, 12:25.

megfertőzöttnek azt, amiben Krisztus lelki kegyelmének hasonlatossága tündöklik?³²⁷⁾

Mindezek alapján az Institutio IV. könyvének a fogadalmakról szóló 13. fejezete 3, 17—19. részeiben megállapítja, hogy a házasságot az egyházi szolgáknak sem szabad megtiltani. Azt is megállapítja, hogy a házasságot *VII. Gergely* idejéig senki sem tekintette úgy, hogy az sakramentumként adatott volna Istentől. Ha pedig valóban sakramentum, akkor képtelenség, hogy egy sakramentummal való éleستől épen a papokat tiltják el!³²⁸⁾

A római egyház papjai *külön rendet* alkotnak, az ú. n. „klérus”-t. Élesen elkülönülnek a néptől, míg az evangéliumi egyházak lelkipásztorai nem különülnek el a gondjaikra bízottaktól és nem alkotnak külön rendet.

A klérus szó a görög klerosz szóból származik. Ennek az értelme: sors, örökség, osztályrész. Ez a római egyházban a papság megkülönböztető neve az egyszerű egyháztaggokkal szemben. Klerikuson rendszerint a lelkésznevelőket értik, de voltaképen mindenféle papot jelent, aki a legalacsonyabbtól a legmagasabbig valami szolgálatot teljesít az egyházban. Az őskeresztyén egyházban azokat nevezték klerikusoknak, akik szüleik engedélyével a lelki katonáskodásra adták magukat. *Kálvin* szerint ez az elnevezés vagy tévedésből, vagy rosszakaratból keletkezett, mert *Péter* az egész egyházat klérusnak, azaz az Úr örökségének nevezi (I. Pét. 5:3).³²⁹⁾ Sőt amikor *Péter* ebben a versben figyelmezteti a pásztorokat tisztaságukra, inti őket: úgy legeltessék a nyájat, hogy ne gyakoroljanak hatalmat a „klérus” fölött, amely néven Isten örökségét, azaz a hívő népet érti.³³⁰⁾ Világos, hogy a *klérus* elnevezés az egész hívő népet, minden igazi keresztyént megillet és nincs külön papi rend, mely ezt az Isten népe számára szolgáló elnevezést lefoglalhatná a maga számára.

A római egyház felfogása szerint az egyház voltaképen a klérusban, a papok gyűlekezetében áll fönn. *Kálvin* szerint „semmiképen sem kell elfogadnunk azt, hogy a papok gyűlekezetében áll fönn az egyház, akikről az Úr sohasem mondja azt, hogy mindig jók lesznek, hanem inkább azt hirdeti, hogy néha rosszak lesznek.”³³¹⁾ Az egyetemes papság elve megszüntette a

³²⁷⁾ Inst. IV, 12:23—24.

³²⁸⁾ Inst. IV, 19:34—36. Jellemző az is, hogy amikor a házasságból szentséget csinálnak, az a fölött való bíráskodást nyomban magukhoz ragadják: ahhoz — mint lelki dologhoz — világi bírák nem szólhatnak (37. r.).

³²⁹⁾ Inst. IV, 4:8.

³³⁰⁾ Inst. IV, 10:7. Ezt még *Hieronymus* is így fordítja a Vulgátában: „Neque ut dominantes in clericis”.

³³¹⁾ Inst IV, 9:7.

papi rendet és a szerzebességet. Ez a felfogás Krisztus egyedüli főpapi tiszte mellett mirdannyiunk egyforma királyi papságát tanítja. Újólág és erőteljesen hangsúlyozza az egyházi rendről szóló fejtegetéseiben, hogy csak Krisztus pap és Benne mindnyájan papok vagyunk: „Krisztussal szemben igazságtalanok mindazok, akik magukat papoknak (áldozároknak) nevezik az engesztelő áldozat bemutatására. Mert Őt rendelte és szentelte az Atya pappá Melkizédek rendje szerint vég nélkül és utód nélkül (Zsolt. 110:4, Zsid. 5:6 és 7:3.). Ő hozta meg egyszer az örökkévaló kiengesztelésnek és megbékülésnek áldozatát s a mennyei szent helybe bemenve, most is közbenjár éretünk.”²²²⁾

Mindezek alapján, a Szentírással megegyezőleg, *egyházunk sem ismer el külön papi rendet*, hanem csak az egytetemes papság gondolatában (I. Kor. 14:26—31, Jel. 1:6) gyökerező egyházi előjárókat és szolgálatokat.

A római és a református egyházban különbözik a lelkészeknek szent szolgálatukra való ünnepélyes kibocsátása, fölvatása: *fölszentelése* is. Ezt a szertartást latinul ordinatio-nak, hivatalba állításnak, vagy consecratio-nak nevezik. Görögül kheirotóniá-nak vagy kheirotésiá-nak (kézrátévesnek) nevezik, bár a kheirotónia tulajdonképen a választásnak azt a nemét jelenti, amikor a szavazatokat kézfélelemeléssel jelzik. A kézrátételről az I. Tim. 4:14 és a II. Tim. 1:6 is megemlékezik. Eredetileg csak ebből áll a fölvatás szertartása. *Kálvin* is azt írja, hogy „ezenkívül semmiféle más ceremónia alkalmazásáról nem tudok. Nemcsak a püspököket, de a presbitereket és a diakonusokat is egyedül kézrátétellel avatták föl, a saját presbitereit azonban minden egyes püspök a presbiterek testületével együtt avatta föl.”²²³⁾ A kézrátételt a lévíták fölvatásából vették át. Az Ószövetségben az áldozó pap az áldozati állat fejére tette kezét. A kézrátétellel Isten szemei elé állították a megáldozandót. Ezzel a kézrátétellel már az őskeresztyén egyházban a Szentlélek kitöltetését és az illetőnek Isten szolgálatára szentelését jelezték. Az apostolok is kézrátétellel alkalmaztak valakit egyházi szolgálatra. Nem az egész gyülekezet tette rájuk kezét, hanem csak a pásztorok. Többször többen tették rá kezüket, többször csak egy. Így *Pál* egymaga tette kezét *Timótheus*-ra (II. Tim. 1:6.)²²⁴⁾ Később a presbiterré, áldozárrá fölszentelendők tényérkát kapnak ostyákkal, annak a rájuk ruházott hatalomnak jeléül, amelynél fogva engesztelő áldozatokat mutathatnak be Istennek, kezeiket pedig megkenik olajjal, ami azt jelképezi, hogy a megszentelés hatalma adatik nekik. Az Ótes-

²²²⁾ Inst. IV, 19:28.

²²³⁾ Inst. IV, 4:14—15.

²²⁴⁾ Inst. IV, 3:16.

tamentumban a királyt, a főpapot és a prófétát kenték föl olajjal.

Kálvin a lelkipásztorok szolgálatba állításánál megtartandónak véli a kézzrátételt. Ebben semmi különösebb dolgot nem lát: „A Szentléleknek ama látható és csodálatos kegyelmi ajándékait, amelyeket ekkor népére kiárasztott, az Úr apostolai által kézzrátétellel akarta kiszolgáltatni és osztogatni. Azt gondolom, hogy e kézzrátétel alatt semmi különösebb titok nem rejti, de úgy értelmezem a dolgot, hogy ők eféle szertartást azért alkalmazták, hogy magával a testmozdulattal jelezzék, hogy azt, akire kezüket ráhelyezték, Istennek ajánlják s mintegy Néki mutatják be.”³⁵⁾ Egyházunk is elfogadja a lelkipásztorok fölavatását, fölszentelését kézzrátétellel. Ezt a fölszentelendő lelkipásztorok megkérdése, vagy eskütétele előzi meg.

A római egyház — a református és evangélikus egyházaktól eltérőleg — azt is tanítja, hogy az áldozárokká szenteltek eme szertartással „eltörölhetetlen jelleget”: character indelebilis-t nyernek. Az eltörölhetetlen jellegről szóló tanítás ellen már *Zwingli* is fölemeli szavát. *Kálvin* éles hangon ír a r. kath.-ok „szentséges szent olajjáról, mely a fölkentre eltörölhetetlen bélyeget nyom.”³⁶⁾ Nem tartja a lelkipásztorokat valami különleges, eltörölhetetlen jelleget nyert embereknek.

Egyházaink nem tartják őket uralkodásra hivatott fejedelmeknek, hanem a többiekhez hasonló, gyarló, bűnös embereknek. *Kálvin* ezt írja erről: „Ha e fölül a dolog fölül Krisztus véleményét kutatjuk, nem merülhet föl kétség az iránt, hogy Ő az Ige szolgáit a polgári hatalomtól és a földi uralomtól el akarta tiltani akkor, amikor így szólt (Lk. 21:25, Mt. 20:25): „A pogányok fejedelmei uralkodnak azokon; ti pedig nem úgy...”³⁷⁾ Mint a II. Helvét Hitvallás is hangoztatja, az egyházi hivatalok viselői tiszta református felfogás szerint nem a gyülekezet vagy az egyház, hanem Krisztus szolgái. Ennek a tudata megóvjja őket a gyülekezet, vagy az egyház fölött való uralom vágyától és kísértésétől (XVIII:1). Mint Isten szolgája, a gyülekezetnek is csak szolgája lehet, nem pedig ura. Érdekesen fejezi ki ezt a fölfogást *Wilson*: Free Church Principles c. munkájában: „Egy gyülekezet lelkipásztora nem született uralkodója a gyülekezetnek, hanem ő született a gyülekezetből. Nem ő érte jött létre a gyülekezet, hanem ő azért. Előbb a gyülekezet van meg, azután lelkipásztor támad abban annak lelki építésére.”³⁸⁾

³⁵⁾ Inst. IV, 19:6.

³⁶⁾ Inst. IV, 19:31.

³⁷⁾ Inst. IV, 11:8.

³⁸⁾ 61. l. A társulás gondolata mellett egy percig sem állhat meg az egyház fölött való uralkodás gondolata. Az amerikai egyházak

Nagy ellentét van végül a r. kath. egyház papjai s az evangéliumi egyházak lelkipásztorai közt abban a tekintetben is, hogy az előbbiek a *különböző kategóriák egész sorát* mutatják, míg az evangéliumi egyházak lelkipásztorai *egyenlőek*. Az őskeresztyén egyházban ennek a *hierarchiának* nem volt semmi nyoma. *Kálvin* is megállapítja, hogy a tanítással foglalkozók mind presbiterek voltak. Ezeket egyaránt nevezték presbitereknek, meg püspököknek. A fejlődés későbbi foka az, amikor már minden gyülekezetben választanak maguk közül egyet, akinek különösebben a püspök (episkopos, felügyelő) revet adják, hogy az egyformaságból civakodás ne származzék. De tisztségben nem állt olyan magasban a püspök, hogy tisztársai fölött hatalmat gyakorolt volna. Amilyen a konzul szerepe a szenátusban, olyan volt a püspök tiszte a gyülekezetben. Hogy ez az idők szüksége folytán emberi megegyezésből jött létre, a régiek is elismerik. Még *Hieronymus* (440—497) is ezt írja a Timótheushoz írt levél magyarázatában: „Ugyanaz a püspök, mint a presbiter (Idem est presbiter, qui episcopus).” Míg az egyházban egység van, a presbiterek közösen kormányozzák a gyülekezetet. Csak később válik külön a püspöki tisztt, de nem Krisztus rendelkezéséből.³⁰⁰) A presbiterek, akik az I. században még mind egyenlők és mind püspökök voltak, alárendeltjei lesznek ennek az egy püspöknek. Itt még nem áll meg az elkülönülés, a hierarchikus tagozódás. Fokról-fokra a tartományi fővárosok püspökeit metropolitáknak nevezik, majd előbb három, később az V. században még két, a keresztyén egyház történetével összeforrott hely püspökét pátriarchának hívják, amely címet eredetileg minden püspök viselt.³⁰¹)

Ezzel a hierarchikus tagoltsággal szemben a református egyházalkotmány *a lelkipásztorok egyenlőségét tanítja*. A lelkipásztorok, akiknek fő kötelességük a rájuk bízott lelkek gondja,³⁰²) akik tudják, hogy az ő szolgálatuk csak eszközszerű, mindannyian egyenlők. Nem állnak sem a hívek, sem egymás fölött. A református egyházzal kapcsolatban *Sehling* is megállapítja: „Amint a hivatalviselők nem gyakorolnak semmiféle

egyik-másikának alkotmánya is erőteljesen domborítja ki az ezzel ellenkező fölfogást. Így az egyesült presbiteri egyház alkotmánya ezt mondja a gyülekezetéről: „A gyülekezet olyan egyének társasága, akik megegyeznek vallásos nézeteikben s az isteni rendelkezéseknek egyfelől támogatására, másfelől azok élvezésére egyesülnek egymással, akik közül kiválasztanak és beiktatnak néhányat a végből, hogy hivatalt viseljenek és rendes, megszabott módon intézzék dolgukat.” (II. rész. I. fejt. 2.)

³⁰⁰) Inst. IV, 4:2.

³⁰¹) Később az aquileiai, ravennai, milánói, még később a velencei és a hiszaboni püspökök is elnyerik a pátriarcha címet.

³⁰²) *Pál* is azt mondja magáról a II. Kor. 11:23-ban: „Mindezekon kívül van... az összes gyülekezetek gondja.”

uralmat a gyülekezet tagjai fölött, hanem velük egyenlőekként testvéri szolgálatukra vannak, épenúgy az összes hivatalviselők is egyenlők egymás közt. Ebből magyarázható a református egyház ellenszenvé minden olyan berendezkedéssel szemben, amely a hierarchiára emlékeztet, vagy amely ilyenhez vezethetne, hasonlóképen előszeretete a testületi kormányzás iránt.”³⁴³⁾

Mind reformátorunk, mind hitvallásaink ezt hangoztatják. *Kálvin* ismételten hangsúlyozza; hogy a Biblia a „püspökök, vének, pásztorok, szolgák” elnevezéseket váltakozva használja. Ezek mindegyike *egyét jelent.*³⁴⁴⁾ Az *Ordonnances Ecclesiastiques* (1541) is megállapítja a lelkipásztorokról, hogy ezeket az Írás némelykor véneknek és szolgáknak, a betoldás szerint pedig püspököknek, felügyelőknek (surveillans) is nevezi.

A II. Helvét Hitvallás ezt mondja az egyházi szolgák egyenlőségéről: „Az egyházban minden szolgának egy és ugyanazon hatalom, vagyis foglalkozás adatott. Legalább kezdetben a püspökök és presbiterek közös munkával kormányozták az egyházat: egyik sem emelkedett a másik fölibe, nem követelt magának nagyobb hatalmat vagy uraságot püspöktársai fölött. Mert megemlékeztvén az Úr eme szavairól: Aki köztetek első akar lenni, legyen szolgátok: alázatossággal jártak és támogatták egymást kölcsönös szolgálattételekkel az egyház kormányzásában és fönntartásában. A rend megtartása végett azonban az egyházi szolgák közül valamelyik megbízott összehívta a gyülekezetet s a gyűlésben tárgyalandó dolgokat előterjesztette, mások véleményét egybefoglalta, végül erélyesen fölügyelt arra, hogy semmi zavar ne történjék” (XVIII:12-13).

A Gall Hitvallás XXX. cikke ezt mondja erről: „Hisszük, hogy az összes igaz lelkipásztorok bármely helyről ugyanazzal és egyenlő hatalommal rendelkeznek az egyetlen Fő, a legfőbb és egyetemes püspök: Jézus Krisztus alatt...” A Belga Hitvallás XXXI. cikke is ugyanezt mondja: „Az Ige összes szolgálói bármely helyen ugyanazzal és egyenlő hatalommal meg tekintélyel rendelkeznek, mint akik mindannyian Krisztusnak, az egyház egyetlen egyetemes püspökének és fejének szolgái.”

A lelkipásztoroknak ez az egyenlősége a genfi egyházban már kezdettől fogva megvalósult, bár *Kálvin* (és nyomában *a Lasco*, meg *Knox*) az igazi értelemben vett püspökséget nem ellenezte. A lelkipásztorokból és a vénekből alakuló genfi consistorium élén álló lelkipásztor nem följobbvalója a többi lelkipásztoroknak, hanem — mint *Bredt* is rámutat — igazi érte-

³⁴³⁾ Geschichte..., 41. 1.

³⁴⁴⁾ Inst. IV, 3:8; L. még II, 8:46; III, 3:17; IV, 12:14, 17; IV, 1:1, 5, 22; IV, 3:6; IV, 8:1.

lemben vett „primus inter pares.”³⁴⁴) A skót egyház második törvénykönyve, a Second Book of Discipline IV:1 ezt mondja: „Lelkipásztorok, püspökök vagy szolgák azok, akiket egyes gyülekezetek és egyházak választanak. Ezeket néha pásztoroknak hívják, minthogy legeltetik gyülekezetüket, néha episzkoposzoknak vagy püspököknek, minthogy őrködnek fölöttük.”³⁴⁵)

A *külföldi testvér-egyházak* mai alkotmánya is a lelkipásztorok egyenlőségét vallja. Így a *genfi nemzeti protestáns egyház* alkotmánya sem ismer a lelkipásztorok közt különbséget. Hangoztatja, hogy Krisztus az egyház egyedüli Feje. Ezzel kezdődik az egyházalkotmány. A lelkipásztorok között mutatkozó egyenlőséget azzal is kifejezésre juttatja, hogy a consistorium elnökéül nem lelkipásztort, hanem világit választ.³⁴⁶)

A *francia református egyházban* kezdetől fogva nemcsak a gyülekezetek, de a lelkipásztorok közül sem emelkedhétik egy a többiek fölé. A pásztorok közt lévő viszonyról szóló címben az egyesült egyház új törvénykönyve is hangsúlyozza, hogy azok közt, akiket Jézus Krisztus hív az Ő szolgálatára, sem méltóság, sem jog tekintetében nem lehet semmi különbség.³⁴⁷)

A *hollandiai* (szigorú) *református egyházban* is egyenlőek a lelkipásztorok: itt sincs sem esperes, sem püspök.

A *skót egyházban*, mely a püspökség intézménye ellen történelme folyamán annyit küzdött, megdönthetetlen elv szintén a lelkipásztorok egyenlősége.

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli* (északi) *presbiteri egyház* törvénykönyve, a Form of Government azzal juttatja kifejezésre a lelkipásztorok egyenlőségét, hogy azokat *püspököknek vagy pásztoroknak*, legtöbbször egyenesen *püspököknek*

³⁴⁴) Kirchenrecht, I. 211 l. *Bredt* ennek az okára is rámutat. A református egyházban azért nem lehet hierarchia, mivel Isten szolgálatában mindenki egyforma. A református ígéhirdetők kezdetől fogva a gyülekezetekben voltak, mint azok tagjai, nem pedig fölöttük álltak, mint a római egyházban (I, 209—210 ll.).

³⁴⁵) Ugyanezt mondja az ír presbiteri egyház alkotmányának 9. cikke, az Egyesült-államokbeli presbiteri egyház kormányzati formájának IV. fejezete, az Egyesült-államokbeli déli presbiteri egyház kormányzati könyvének 35. art.-a, a Vaud kanton szabad evangéliumi egyháza alkotmányának 23. cikke. Ezek a gondolatok bizonyos mértékben az evangéliikus egyházban is gyökeret vertek. A schmalkaldeni cikkek is a lelkészek egyenlőségét hangoztatják: „... A lelkészek, akik mindannyian egyenlőek tisztúkra, noha különbözőek adományalkra nézve...” (Artic. Schmalkald. 175). *Sehling* is azt írja a protestáns egyházalkotmány történetéről írt nagyobb tanulmányában, hogy „a superintendensek közvetlen főfelügyelete alatt minden lelkész úgy vezette kerületét, mint püspök.” (30. l.)

³⁴⁶) A. 20. § második bekezdése: „Az elnöknek mindig világnak kell lennie”.

³⁴⁷) Discipline, I. fej. 37. art.

nevezi. A IV. fejezet címe ez: „A püspökökről vagy pásztorokról.” A Presbytery-nél (egyházmegyénél) a pásztorokat csak „püspököknek” nevezi (X. fej. II.). A zsinaton hasonlóképen csak „püspököknek” nevezi a pásztorokat (XI. fej. I.). A General Assembly-nél (nagygyűlésnél) is „püspökökről” beszél (XXII. fej. II.). A törvénykönyv, amikor a lelkipásztorokról beszél, mindenekelőtt hangsúlyozza, hogy a pásztori hivatal az első az egyházban mind méltóság, mind használhatóság szempontjából. Azután rámutat arra, hogy az a személy, aki ezt a hivatalt betölti, az Irásokban — különféle teendői szerint — többféle nevet nyert. Minthogy felügyel ottani nyájára, hívják püspöknek. Minthogy táplálja őket lelki eledellel, neveztetik pásztornak. Minthogy Krisztust szolgálja az Ő egyházában, neveztetik szolgának, minister-nek. Minthogy kötelessége, hogy komoly és okos, a nyáj mintaképe legyen és jól kormányozza Krisztus házat és királyságát, neveztetik presbiternek vagy vénnek. Minthogy Isten követe, neveztetik az egyház angyalának..., neveztetik követnek..., neveztetik Isten titkai sáfárjának (336 l.).

Az *Egyesült-Államokbeli* (déli) *presbiteri egyház* törvénykönyve, a Book of Church Order „Az Ige szolgájáról” szóló fejezetben szintén felsorolja az északi presbiteri egyház törvénykönyvének a lelkipásztorokkal kapcsolatban felhozott címeit. Ezek közül kihagyja az egyház angyala címet, viszont hozzáteszi az evangélista, a prédikátor, a tanító címetek, a végén pedig azt is hozzáteszi: „Ezek a címek nem jelentik a hivatal különböző fokozatait, hanem mindegyik egy és ugyanazt a hivatalnokot írja le” (16—17 l.).

A külföldi testvér-egyházak mindegyikének mai alkotmánya a *lelkipásztorok teljes egyenlőségét* hirdeti és valósítja meg.

A *lelkipásztorok egyenlőségéből* a református egyházak — *Rieker* szerint — *három következtetést* vonnak le:

Először azt, hogy ha egy gyülekezetben több lelkipásztor van, azok az *egyháztanács ülésein főként elnökölnek*. Ez alól egy ideig a magyarországi és a hannoveri református egyházban volt kivétel: ebben a két egyházban a hivatali szolgálatára nézve idősebb lelkipásztor volt az elnök.¹⁴⁸⁾

Másodszor azt, hogy a felsőbb egyházi testületekben *minden évben újból választanak elnököt, moderátort*.¹⁴⁹⁾ Így van ez az angolszász egyházak és az alsószászországi reformá-

¹⁴⁸⁾ Legutóbbi egyházi törvénykönyvünk nálunk is megszüntette ezt, de nem a főként elnöklést vezette be, hanem azt, hogy az egyháztanács elnökét úgy választják a lelkipásztorok közül.

¹⁴⁹⁾ Egyes egyházakban több évre is lehet moderátort választani az alsóbb fokozatokon.

tus egyházak szövetségének alkotmányában is. A különbség csak az, hogy az alsószászországi református egyházak szövetségében a volt moderátort újból meg lehet választani, míg az angolszász világban nem.

Harmadszor azt, hogy nemcsak a *püspökség bármely formájától idegenkednek*, hanem *mindenféle állandó felügyelő hatáskörrel kapcsolatos hivatal szervezésétől is*, mint amilyen az evangélikus egyházban a superintendensi és fősuperintendensi tiszt. Ez alól ismét magyarországi református egyházunk kivétel mindmáig.

Egyházunkban a tiszáninneri egyházkerület kivételével kezdettől fogva voltak superintendensek. Tiszáninnen csak a bodrogkeresztúri összejövétel után választottak első ízben superintendenst, addig az esperesek kormányozták teljes jogkörrel egyházmegyéjüket. Az egyházi tisztséget viselők és a többi lelkipásztor közt nemcsak hogy nem csökken a különbség, de idővel egyre nagyobbá válik. Ehhez járulnak a későbbi címzésbéli különbségek is. Valamikor nemcsak a seniornak, de még a superintendensnek is csak a „tiszteletes” vagy a „tisztelendő” cím járt.³⁵⁰ Az esperesek és tanácsbírák fokozatosan nagytiszteletűek, a superintendensek (püspökök) pedig főtiszteletűek lettek.

A lelkészi jellegű egyének egyenlőségének bibliai elvét egyházunk életében is érvényre kell juttatni. A lelkészek közt *mindenféle hierarchikus különbségtételt meg kell szüntetnünk. A kasztrendszer-szerű különböző lelkészi kategóriákat is meg kell szüntetnünk.* Külföldi hittestvéreink körében ismeretlen az, hogy ugyanabban a gyülekezetben egyik lelkipásztor a munkának egyik, vagy másik ágát végezze: egyik az ígehirdetést, a másik az ifjúság oktatását, a harmadik az anyakönyvezést: *mindegyik végez mindent.* Ott az ilyen *munkamegosztás ismeretlen*: ha nem győzi egy lelkipásztor, választanak másodikat, harmadikat, vagy új gyülekezetet alkotnak. Nálunk is csak ezt lehet tenni: újabb lelkipásztorságokat kell szervezni, vagy újabb gyülekezeteket alakítani. Az sem egyeztethető össze az evangéliumi igazsággal, hogy ugyanattól a gyülekezettől ugyanannyi ideje szolgáló lelkipásztorok *nagy eltéréseket mutató javadalmakat* élvezzenek.

Legföltűnőbb jelenség egyházi életünkben a „*káplánság*” *túltengése.* Ez a tiszta r. kath. állapot, ahol elvileg egy helyen csak egy parókia lehetséges egy parókussal, aki mellé, ha nem

³⁵⁰ A régebbi alsóborsodi szabályzat is „tisztelendő” assessor-okról, „tisztelendő” prédikátorokról beszél, viszont újonnan belktatandó „tiszteletes” atyafiakról. A dunamelléki egyházkerület egyes egyházmegyéiben ma is „tisztelendő”-nek szölitják a gyülekezeti lelkipásztorrá megválasztottakat, míg a segédlelkészeket „tiszteletes” címmel illetik.

győzi a munkát, káplánokat osztanak be: ha szükséges, akár tized, húszat is. Ezek valóságos „keresztelő-, eskető- és temető-gépek”, míg minden stóla a parókusé.²⁵¹⁾ Ennek a külföldi hit-testvéreink körében teljesen ismeretlen állapotnak mielőbb végét kell vetnünk. Csupán lelkészi oklevelének megszerzéséig, a két lelkészi vizsga közt lévő idő alatt legyen valaki segédlelkész. Ű. n. „*állandó káplántartó helyek*” nem lehetnek a református egyházban. A nagyobb gyülekezetekben vagy újabb lelkipásztorságokat kell szervezni, vagy a gyülekezet fölosztásával újabb gyülekezeteket kell alapítani. Sem vallásoktató lelkészek, sem állandó segédlelkészek nem lehetnek egy református gyülekezetben. Nemcsak a „mammut”, de a túlnépes gyülekezetek fölosztásával is a mai, az evangéliummal összeegyeztethetetlen állapotnak mielőbb végét kell vetnünk. Egyházunkban sok helyt még egyszer annyi gyülekezetnek kell alakulnia, mint most van és komoly lelki munka mellett ennek nincs is semmi akadályja.

Néhány szóval a *nők lelkészi szolgálatát* is érintenünk kell. Az I. Tím. 2:12—14 alapján, ahol Pál azt írja, hogy „a tanítást pedig nem engedem meg az asszonynak..., hanem legyen csendességben...”, hosszú ideig nem engedték meg az evangéliumi egyházakban sem, hogy a nők lelkészi szolgálatra menjenek. Az újabban több egyházban mutatkozó *lelkészhány* ebben a kérdésben is más álláspontot értelt meg. Ma már egyes külföldi testvér-egyházak, így a skótok nem tesznek különbséget férfi és női lelkészek közt: a *nőknek is megengedik az ösz-szes lelkipásztori funkciók végzését*, így az esketés és temetés mellett a prédikálást és a sákramentumok kiszolgáltatását is. Több egyházban az a nézet uralkodik még ma is, hogy a nők inkább csak a gyermekek vallásoktatása, a nők körében folyó lelki munkák és a szeretetszolgálatok terén végezhetnek lelkészi teendőket, de sem a nyilvános ígehirdetés, sem a sákramentumok kiszolgáltatása, sem az egyházfegyelmezésben való részvétel nincs megengedve számukra. Ezzel a felfogással találkozunk pl. az *elsass-lotharingiai* református egyházban. Több egyház idáig sem megy. Mi föltétlenül kívánatosnak tartjuk, hogy idáig elmenjünk. Ennél tovább azonban már csak ott mehetünk, ahol férfi lelkipásztorok hiányában nőkre hárulnak a többi, ű. n. hivatalyszerű egyházi munkák is. A *francia református egyház* nemzeti zsinata is csak lelkipásztor nélküli gyülekeze-

²⁵¹⁾ A káplán eredetileg olyan pap, aki valamelyik kis templomban: kápolnában végez istentiszteleteket. A káplánság magyar református egyházunkban az akadémikus rektorságból és a preceptorságból fejlődött ki és a türelni rendelet után terjedt el nagyobb mértékben. II. József rendel el szociális szempontból, hogy az előregedett lelkipásztorok mellett segédlelkészeket alkalmazzanak. L. Pokoly József: Az erdélyi református egyház története. (Budapest, 1904), III. kötet, 128. 1.

tekben engedi meg nők lelkészi szolgálatát.³⁵²⁾ Sem a vallásoktatás, sem a szeretetmunkák nem tartoznak a legszigorúbb értelmezés szerint sem az egyházfegyelem körébe, így ezeket nyugodtan elláthatják mindenkor nők is.³⁵³⁾ Még theologiai végzettség hiányában is elláthatják a nők ezeket a munkákat: csak előnyös az egyházra, ha ez a képesítésük is meg van.³⁵⁴⁾ Egyházi törvénykönyvünk megnyugtató módon rendezi ezt a kérdést, amikor kimondja, hogy nők theologiai végzettség birtokában is csak vallásoktató, középiskolai és diakoniai szolgálatra alkalmazhatók, *szószéki és liturgiális* szolgálatot azonban nem végezhetnek (II. tc. 2. §).

A gyülekezetben, különösen ha maga az egyház tart fenn iskolákat, nagy munka vár a *tanítókra*, a közép- és a főiskoláknál pedig a *tanárookra*.

A gyülekezet életében fontos szerepet töltenek be a *vének* vagy *presbiterek*.³⁵⁵⁾ A presbiter szó eredeti jelentése: öregebb. A latin *senior* szó azonos értelmű ezzel. Az őskeresztény egyházban a gyülekezet tisztviselőit nevezik így. Ezek az őskeresztényen egyház vezetői. Ezek ügyelnek föl a gyülekezet tagjainak erkölcsi életére és ezek végzik a fegyelmezés fontos munkáját.³⁵⁶⁾ Kezdetből fogva megvan minder jól szervezett egyházban a tanács. A vének, a presbiterek ennek a tagjai.

Az egyházi szolgálat mindjárt kezdetben nem egy embernek, hanem többeknek: a véneknek adatik.³⁵⁷⁾ A presbiter — az apostolságot és a diakonusságot kivéve — gyűjtő neve az összes egyházi szolgálatot végzőknek. Tulajdonképen az apostolok is presbiterek. Maga Péter is ezt írja: „A közbetek lévő presbitereket kérem én, a presbitertárs” (I. Pét. 5:1). *János* is

³⁵²⁾ Règlements et Coutumes, 28 l.

³⁵³⁾ A római egyház apácáival kapcsolatban *Kálmán* is megemlékezik a nők egyházi szolgálatáról. Kárhoztatja, hogy az apostoli levelek utasításával ellentétben, nem csupán a 60 évnél idősebb nőktől vesznek fogadalmat a házasságtól való tartózkodásra. Inst. IV, 13:19.

³⁵⁴⁾ Egyházunk is kénytelen volt Belglumba szakadt református hittestvéreink lelkigondozása érdekében — lelkipásztor hiányában — egy buzgó missziós testvérünket az összes lelkipásztori funkciók végzésére felhatalmazni. Az nő létére, sőt theologiai végzettség nélküli, nemcsak prédikált, de keresztelt, esketett, úrvacsorát osztott, temetett.

³⁵⁵⁾ A presbiterekről l. többek között Cleland *Mc Afee*: *The Ruling Elder and his opportunities* (Philadelphia, 1934); Brunner *Emil*: *A presbiteri intézményről*. Előszó a svájci Presbiteri Utmutató c. könyvecskéhez. Fordította *Bácsy Ernő*. L. a Magyar Presbiter 1941. júniusi számában; *Erdős Károly* több kiadást ért füzete: *A magyar református presbiter jogai, kötelességei és felelőssége* (Debrecen, 1934).

³⁵⁶⁾ Inst. IV, 3:8.

³⁵⁷⁾ A vénekről szól: Csel. 14:23, 15:4—6, 20:17—28, 21:18, I. Kor. 6:4, I. Tim. 5:17, Tit. 1:5, I. Pét. 5:1—4.

II. és III. levele legelején egyszerűen „presbiter”-nek nevezi magát (II. Jn. 1, III. Jn. 1). Vénékkel már az *Ótestamentumban* találkozunk. A IV. Móz. 11-ben azt olvassuk, hogy *Mózes* az Úr parancsára és a nép tudtával 70 vénet választ maga mellé prófétálásra, Isten pedig ígérete szerint elszakaszt a Mózsben levő lélekből és a hetven férfiúba adja azt, hogy vele együtt viseljék a nép terhét: ne ő maga viselje (16-17, 24-25 v.).

Többen a presbitereket a lelkipásztorok segítőtársainak tekintik,³⁵⁸⁾ pedig a presbiterek többek, mint a lelkipásztorok segítségei: *a lelkipásztorokkal együtt kormányozzák és gondozzák a gyülekezetet*. A presbiterek a Szentírás szerint egyfelől tanítással foglalkoznak, másfelől felügyeletet gyakorolnak, de szegényeket is gondoznak. Tehát a híveknek mind kormányzása, mind gondozása a gyülekezetek lelkipásztorai mellett rájuk van bízva.³⁵⁹⁾

A presbiteri rendszert nem lehet azonosítani az egyetemes papsággal, sem abból levezetni. Erről sem *Kálvin*-nál, sem tanítvárainál nincs szó. Az egyház kormányzása nem a népnek, mint az egyetemes papság részesének, dolga, hanem a külön megbízással presbiterségre vagy diakonusságra elhívottaké. A II. Helét Hitvallás is ezt mondja: „Amaz (t. i. az egyetemes papság) közös minden keresztyénnel, de emez nem” (XVIII:8). Élénk bronzsága ennek az is, hogy a legtöbb egyházalkotmány határozatlan előírja, hogy az egyházi testületek tagjai csak azok lehetnek, akik valamely gyülekezetnek presbiterei vagy diakonusi. Az egyház kormányzása minden fokon az ebből a célból küldött presbiterekre, nem pedig magára a népre van bízva. Még olyanok sem választhatók egyházi testületek tagjaivá, akik presbiterek vagy diakonusok voltak, hanem csak olyanok, kik a választás idejében is azok.³⁶⁰⁾

³⁵⁸⁾ *Feker* is sorol föl néhány esetet, amelyek ezt a téves nézetet látszanak támogatni. Így a *Lasco* János egyházalkotmányában ezeket a kifejezéseket találjuk: „subsidiarii ecclesiae gubernatores”; „seniores subsidiarii”; „subsidiariae gubernationes”. Lengyel zsinaton is használnak ilyen kifejezést: Presbyteros qui adiumento sunt ministris in gubernatio ecclesiarum, de ő maga hivatkozik arra, hogy ugyanezen a lengyel zsinati élénk ellentmondást vált ki *Blandrata* Györgynek az az állítása, hogy „ministri sunt praecipua membra ecclesiae Christi Domini, presbyteri vero sunt coadiutores”. Grundsätze... 123—124. ll.

³⁵⁹⁾ A second Book of Discipline VI. fejezete is hangsúlyozza, hogy a vénel tiszte lelki tevékenység, épügy, mint a lelkipásztorság: „The eldership is a spiritual function as is the ministrie.” Idézi a Practice and Procedure in the Church of Scotland, 101 l.

³⁶⁰⁾ *Wihm E. Moore*: The Presbyterian Digest of 1886-ban ezt írja: „Az Amériai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyház nagygyűlése 1835-ben kimondta, hogy olyan kormányzó vén, aki illetékes gyülekezetében visszavult hivatala tényleges gyakorlásától, nem küldhető ki az egyházmegye (Presbitery), a zsinat, vagy a nagygyűlés tagjául.”

Sokan azt gondolják, hogy az őskeresztyén egyháztanácsot Kálvin hívta újból életre. Pedig az már az ő genfi lelkipásztorkodása előtt is megvolt. *Iđ. Révész* Imre is rámutat, hogy az újabb történelmi nyomozások szerint megvolt ez a valdens egyházban is. Egyfelől az őskeresztyén, másfelől a valdens egyház példája „vezette mind a hombergi zsinatot német földön, mind *Zwingli*-t Zürichben és *Farel*-t Genfben, hogy a presbitéri egyházszervezetnek helyes voltát mind elvileg kimondják, mind lehetőleg életbeléptessék jóval előbb, mintsem Kálvin fölépített volna”.¹⁰¹⁾ A tökéletesítés, az elterjesztés és a tudományos megvédelmézés azonban — tagadhatatlanul — Kálvin érdeme.

Strassburgból való visszatérése után mindjárt megszervezi Genfben a presbitériumot. Az 1541-es Ordonnances Ecclesiastiques III. része a vénekről szól. Ezt az eredeti szövegben ez a bevezető mondat előzte meg: „Következik a harnadik, vagyis a vénék rendje.” A kistanács a revízió alkalmára a következőket toldotta be itt: „akiket a hatóság által a consistoriumba kiküldött megbízottaknak (comys) is neveznek”. A végleges szövegből mind az eredeti szavak, mind a hozzátadás kimaradt. A vénék tisztét így szabályozza az Ordonnances Ecclesiastiques: „Az ő tisztük felügyelni minden egyes ember életére és szeretetteljesen figyelmeztetni azokat, akikről úgy látják, hogy eltévelyednek, vagy (e helyett jött: és) rendetlen életmódot folytatnak és ott, ahol szükséges, jelentést tennia Lelkészek Társaságának, melynek feladata a testvéri fegyelmezést gyakorolni és azt másokkal is gyakoroltatni.” A Szabályzat előírja azt is, hogy kiket válasszanak presbiterekké „Olyan embereket, akiknek élete rendes, tisztességes, kifogálatlan és minden gyanúsításon fölüllálló, főleg pedig akik istofélők és lelkiekben megfelelő tapintattal rendelkeznek. Ezeet olyan módon kell megválasztani, hogy minden városnegyedben legyen közülük, hogy mindeneket szemmel tartsanak.” A választás módját akként szabja meg, hogy a kistanács ejti meg a jelölést a lelkipásztorok meghallgatásával, azután a jelölteket a kétszázak tanácsa elé terjesztik, mely megerősíti őket. Ha méltóknak találhatnák, esküt tesznek. Az év végén, a inács megválasztása után, döntenek a fölött, hogy *megtartásáé továbbra is tisztüket?* „Ha feladatukat hűségesen teljesítik nem lenne célszerű a gyakori és ok nélkül való változtatás.” Ehat a szabályzat még nem írja elő a bizonyos időközökben *regismétlődő, rendszeres tisztújítást.* Kálvin-nak *Olevianus* Gásárhoz 1560. novemberében írt levelében ezt olvassuk: „Minden ében 12 vén

(115. l.). Ez alól újabban a volt kormányzó vénekkal kapcsolatban kivételt enged egyik-másik egyház.

¹⁰¹⁾ A protestáns egyházalkotmány alapelvei..., 3. l.

választatik, akik ha jól forgolódnak, helyükből nem mozdulnak, hacsak más közügy nem vonja el őket.”³⁶²⁾

A megválasztottak a következő *esküt* tették le: „Esküszöm, hogy a rám bízott feladat szerint minden botrányra vigyázok, minden bálványozást, istenkáromlást és más, az Isten dicsőségével és az evangélium megújításával ellenkező dolgot meggátolok. Minder olyan, tudomásomra jutó dologban, mely az egyháztanács elé terjesztendő, kötelességemet ellenszenv vagy rokonszenv nélkül, egyedül abból a célból teljesítem, hogy az egyházban a jó rend és az istenfélelem megtartassék...”

A genfi presbiterek az úrvacsoraosztásban is segítkeznek. A lelkipásztorok osztják a kenyeret, a vének és a diakonusok pedig a bort. Az úri szent vacsorában részesülni kívánók megjelennek a lelkipásztor előtt, hogy hitükről vallást tegyenek. A kátéoktatás után a gyermekek is vallást tesznek. A lelkipásztorok a vének közül eggyel minden esztendőben, husvét előtt, végiglátogatják a családokat és személyesen győződnek meg a háznép hitéről.

Tagadhatatlanul, *Kálvin* egyházalkotmányának a *presbitérium megszervezése* volt a legfontosabb újítása. Míg az előtte járó, előbb említett hombergi zsinat, *Zwingli* és *Farel* inkább csak elméletileg helyeslik és tartják kívánatosnak a presbitérium megszervezését, *Kálvin* szilárd jogi alapokra helyezi azt s ezzel példát ad az evangéliumi egyházak helyes megszervezésére. A genfi 12 vén a lelkipásztori testület tagjaival együtt alkotta az ú. n. *consistorium*-ot. Ennek első ülése valószínűleg 1551. december 15-én volt. Rendszerint minden csütörtökön tartottak ülést. Az ülésen a várost vezető *szindikusok egyike* elnökölt. Ha nem *Kálvin* volt is a consistorium elnöke, és ha nem tekintették volna is a várost képviselő szindikus mellett a testület másik vezetőjének, tagadhatatlanul, ő volt az egésznek az igazi lelke.

Kálvin az Institutio-ban kifejti a presbiteri tisztről szükséges tudnivalókat. Szerinte a *presbiter azonos a püspökkel*: „Az egyház vénei (presbiterei) vagy *püspökei*, akik ezzel a tiszttel föl vannak ruházva, a kegyes lelkiismereteket az evangéliumi ígéretekkel erősítik meg a bűnbocsánat reményében” (IV, 1:22). Az öt, tévesen ú. n. sákramentumról szóló fejtegetései során támadja a római egyházat azért, amiért a presbi-

³⁶²⁾ A *Lasco* is az életfogytiglani egyházi tisztségek híve még. *Kálvin*-nak ebből az *Olevianus*-hoz írt leveléből viszont az tűnik ki, hogy voltaképen évről-évre választják a 12 vént, de — hacsak ez valami okból nem válik többé kívánatosná — a régieket választják meg újból. Eleinte a franciáknál is örökös volt a vének tisztsége. Ez ellen már az 1559-i egyházalkotmány 21. pontja is szót emel: „A vének hivatala ne legyen örökös, mint jelenleg.” A tisztújítás gondolata nem sokára kifejlődik a református egyházak alkotmányában.

terségből papi rendet csinált, holott Krisztus az egyedüli pap, akiben mi mindnyájan papok vagyunk (IV, 19:28). Megfigyeli, hogy az Irás egyes helyei, így az I. Tim. 5:17 *kétféle presbiterekről* szól: egyfelől olyanokról, akik a beszédben munkálkodnak, másfelől olyanokról, akik nem foglalkoznak ígehirdetéssel, mégis jól munkálkodnak: ezek az erkölcsökre ügyelnek föl, a kulcsokkal járó hatalmat gyakorolják (IV, 12:1). Szerinte a lelkek gondozása, a cura pastoralis — a hívek rendszeres látogatásával kapcsolatban — a presbiterek kötelessége. Míg a hívek csak barátilag látogatják egymást, a rendszeres házankinti látogatásnak tisztség-jellege van. A rendszeres házi látogatás révén a presbiterek elviszik az egyes hívekhez az Igét, terjesztik azok körében.

A XVIII. század természetjogi felfogásának, a szabad társulás gondolatának előtérbe nyomulásával kezd elhomályosodni egyfelől az egyház isteni eredete, másfelől az a gondolat, hogy az egyházban lévő tisztviselők az egyház Fejének, az Úr Jézus Krisztusnak meghízottai. E helyett a — szerintük — szabad társulás útján keletkezett egyház megbízottait, *képviselőit kezdik bennük látni*. *Sehling* is rámutat arra, hogy a modern református egyházalkotmány eltér a tiszta kálvini alapoktól s a természetjog befolyása alatt lett ilyenné mind a kálvini, mind az evangélikus egyházalkotmány. Ekkor jelenik meg bennük a képviseleti gondolat. Ezzel megváltozik az egyházi tisztviselők viszonya a gyülekezethez is, meg egymáshoz is.³⁶³⁾ *Rieker* is rámutat erre könyve VI. fejezetében: A modernnel összehasonlított református presbitériumok és zsinatok.³⁶⁴⁾ Arra a következtetésre jut, hogy a régi értelemben vett igazi presbitériumokat mind alapjuk, mind jogállásuk, mind működési körük tekintetében mélyseges szakadék választja el a moderntől és ezt a szakadékot a megmaradt név nem tudja áthidalni (157. l.).

A XVIII. század fölvilágosodásánál is nagyobb rombolást végzett a református egyházak világában a múlt század derekán uralomra jutott politikai áramlat. Ez az állami élet világában nagyon tiszteletreméltó elméleteket a népképviselétről, a nép részvételéről a kormányzatban, az önkormányzatról, a tisztviselőknak a nép részéről való választásáról mind bevitte az egyházi élet világába. Ezzel a fölvilágosodás százada által ásott szakadék még mélyebbé, szinte áthidalhatatlanná vált. Ezt látják többen.³⁶⁵⁾ E szerint a szinte uralkodóvá vált fölfogás szerint a *presbiterek képviselői, a presbitérium pedig szerve a jogi-*

³⁶³⁾ Geschichte der protestantischen Kirchenverfassung, 43. l.

³⁶⁴⁾ Die reformierten Presbyterien und Synoden verglichen mit den modernen. Grundsätze... 130—173. ll.

³⁶⁵⁾ *Rieker* is hivatkozik *Stahl*-ra, *Lechler*-re, *Roihe*-ra, *Köhler*-re a Grundsätze... 170—171. ll. jegyzetében.

lag megszervezett *gyülekezetnek*, az egyházközségnek. Ez a fölfogás terjed el nemcsak az evangélikus, de az egyesült, sőt a református egyházalkotmányokban is.³⁶⁶⁾ A modern egyházalkotmányokban a presbitereket a nép választja s a maga képviselőinek tekinti. Ez ellen a fölfogás ellen *Bredt* is fölemeli a szavát. Szerinte sem „képviselői” a népnek a vének, a presbiterek. Hivatkozik arra, hogy ez a gondolat *Kálvin* idejében még ismeretlen, sőt jóval később is. *Kálvin*-nál már azért sem lehetek a presbiterek a nép képviselői, mert nem is a nép választotta őket, hanem a különböző tanácsok delegálták azokat.³⁶⁷⁾

A népképviselő gondolata szülte előbb Németországban, majd a többi országokban is sorjában az ú. n. egyházközségi közgyűléseket, ezeket az ú. n. „nagy presbitérium”-okat. A rajna-westfaliai egyházalkotmány volt ebben a minta.

Az *egyházközségi közgyűlés* gondolata mind *Kálvin*-tól, mind az ő nyomdokain járó tiszta református egyházalkotmányoktól, így a franciától, a skóttól is merőben idegen. De épúgy idegen tőlük a presbitereknek (véneknek) a nép képviselőiként felfogása, mikor azok nem mások, mint az *egyház Fejének kiválasztottai*, az Ő akaratának véghezvitelére kiküldöttek. A régi és az új presbiterek (vének) csak névben egyeznek, lényeg tekintetében nagy különbség van köztük. A régi presbiterektől (vénektől) azt követelték, hogy Krisztus aláztos, engedelmes, egész életüket Néki szentelő emberek legyenek, akik világnak embertársaik előtt, a modern presbiterektől alig követelnek már valamit. A régieknek inkább kötelességeik voltak, a moderneknek inkább csak jogaik. A genfi egyházalkotmány már a múlt század végén sem említ presbitereket, hanem csak „világi tagokat”, így Genfben, az újkori presbitérium hazájában valóssággal eltűnt a presbitéri tiszte. Az 1908-as egyházalkotmányban sincs meg.

Míg a presbitérium igazi hazájában, Genfben ezzel a szomorú jelenséggel állunk szemben, több *külföldi testvér-egyház* újabban már kezdi belátni, milyen fontos érdekei fűződnek ahhoz, hogy igazi presbiterei legyenek és igyekszik a presbitéri tiszte régi tisztaságába visszaállítani. Egyre több egyház kezdi érezni, hogy a lelkigondozás világában is milyen fontos szerep vár a lelkipásztorok mellett a presbiterekre.

A *francia református egyház* Castres-i nemzeti zsinata éppen ezért azt ajánlotta a lelkipásztoroknak: minden igyekezetükkel azon legyenek, hogy presbitereik a betegek látogatásában, az evangélizációban, a lelkimunkákban, a Biblia-órák vezetésében

³⁶⁶⁾ Ezt mondja a Presbyterian Church in the United States of America alk. V. fejeletében; a Presbyterian Church (South) in the U. S. 43. art.-ában; a Cumberland Presbyterian Church 8. és 17. art.-ában.

³⁶⁷⁾ Kirchenrecht, I, 211 l.

alkalmas segítőtársaik legyenek, a presbitereknek viszont azt ajánlotta, hogy saját lelkük gondozására is nagy gondot fordítsanak. Az új egyházalkotmány is előírja, hogy a presbiteri tanács tagjai a gyülekezetben levő mozgalmak és munkák képviselőivel állandó kapcsolatban legyenek.²⁰¹⁾

A *hollandiai* (szigorú) *református egyházban* a presbiterekre fontos szerep vár a fegyelmezés és a híveknek ettől elválaszthatatlan, rendszeres látogatása terén. Beiktatási formulájukban is benne van, hogy vigyázniok kell arra, hogy az egyháztagok viselkedése hitvallásszerű legyen. Azokat, akik nem e szerint élnek, figyelmeztetniök kell. Vigyázniok kell, hogy az ilyenek meg ne szentségtelenítsék az úrvacsora sákramentumát. Jó tanácsokkal kell támogatniok a lelkipásztorokat. Ezeknek nemcsak magánéletére, de tanítására is figyelniök kell. Arra is vigyázniok kell, hogy az egyházi hivatalnokok: akár a lelkipásztorok, akár a presbiterek, akár a diakonusok hűségesen töltik-e be tisztüket?

A *skót egyházban* is a kormányzó vénekre az egyháztagok fegyelmezésében és rendszeres látogatásában nagy munka vár. A vének között felosztják a gyülekezet területét kisebb kerületekre. Jegyzéket kapnak a kerületeikben lakó egyháztagokról és azok hozzátartozóiról. Ezeket a családokat rendszeresen látogatniok kell és tapasztalataikról jelentést kell tenniök az egyház-tanács előtt. A vének a lelkipásztorok segítőtársai az úrvacsoraosztásnál is. A véneknek meg van az a joguk, hogy paraszt emelhetnek a lelkipásztorok ellen az egyházmegye (Presbytery) előtt.

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli* (északi) *presbiteri egyházban* a véneken a nép képviselőit látják ma is, akiket azért választanak az egyháztagok, hogy a pásztorokkal együtt a kormányzást és fegyelmezést gyakorolják. Ez az egyház nemcsak abban tér el a régi tiszta református felfogástól, hogy a véneket a nép képviselőinek tekinti (Form of Government, 337 l.), de abban is, hogy itt *nőket* is meg lehet választani kormányzó vénekkül, természetesen, csak az egyház teljesjogú tagjai közül (351—52 ll.). Viszont a kormányzó véneket — akár csak a lelkipásztorokat — itt is *ordinálják*, nemcsak beiktatják.

Az *Egyesült-Államokbeli* (déli) *presbiteri egyházban* a kormányzó vének ugyanolyan tekintélynek örvendenek az egyházi testületekben, mint a lelkipásztorok és épúgy választhatók tisztviselőkké (Book of Church Order, 19 l. 41. p.). A 42. pontban szépen írja le, milyen tulajdonságúaknak kell lenniök, a 43. pontban pedig feladataikat vázolja: a kormányzó véneket, a nép *képviselőit* a nép választja avégből, hogy a lelkipásztorokkal összeköttetésben kormányozzanak és fegyelmezzenek, a gyüle-

²⁰¹⁾ Disciplina, II. fejt. 8. art.

kezet különleges érdekeire felügyeljenek. Ügyelniök kell a nyájra, hogy sem tanbeli, sem erkölcsi tévedéseknek ne legyen áldozata. Ami bajt nem tudnak önmaguk elintézni, hozzák az egyháztanács elé. Látogatniok kell a híveket, különösen a betegeket. Az észlelt bajra hívják föl a lelkipásztor figyelmét. Kár, hogy ebbe a leírásba is belecsúszott az a két tévedés, mintha a vének egyfelől a nép képviselői lennének, másfelől mintha nem az egyház Feje, hanem a nép választaná őket. Azt sem helyeselhetjük, hogy ebben az egyházban is örökös a kormányzó vének tiszte, a diakonusokéval együtt. A vének (a diakonusokkal együtt) nem mondhatnak le, sem le nem tehetők, csupán szabályszerű fegyelmi eljárás útján, de ők maguk lemondhatnak, ha komoly okuk van, amit a gyülekezet a velük való tárgyalás után elfogadhat. Ha a gyülekezet többsége (nem téves tanítás, vagy erkölcstelen élet miatt, de más okból) fegyelmi eljárás nélkül meg akarja szüntetni valakinek a tisztét, az egyháztanács megteheti, de ezt a gyülekezet tudtára kell adnia (84—85 ll.). Ehhez a 149. ponthoz 1932-ben az egyház azt a pótlást fűzte, hogy ha a gyülekezet többsége meghatározott időre kíván választani véneket és diakonusokat, ezt megteheti, de ez az idő nem lehet három évnél rövidebb (85—86 ll.).

Az egész presbiteri világban a presbiteri tisztség tisztultabb felfogása kezd újból előtérbe nyomulni. Magyar református egyházunk presbitériumainak is meg kell újulniok. A presbitériumok körül a multban is elég sok mulasztást követtünk el. Egyházunk — fájdalom — ma sem aknázza ki még eléggé azokat a lehetőségeket, amiket közel húszezer presbiter céltudatos munkája jelenthetne számára! Pedig milyen megújulás származnék abból egész egyházi életünkre, ha húszezer igazi presbiterünk lenne!

Magyar református egyházunk is presbiteri rendszerű, de nem tiszta. Eredetileg nem presbiteri alapon indult meg egyházunk szervezkedése. Csak a XVII. század derekától kezdik beoltani testébe a presbiteri ágat. Mint Révész Imre is megállapította 1935-ben Sárospatakon, a Református Lelkészegyesület konferenciáján tartott előadásában: „A presbiteri eszme csak később oltatott be és a maga erejével áthatni és önmagához átnevesíteni az egész fát teljes mértékben máig sem tudta.”²⁰⁰) A magyar reformátusok az evangélikusoktól való elszakadásuk után is megtartották jórészt a kezdetben kialakult evangélikus színezetű egyházalkotmányt: a német világban elterjedt consistoriális rendszert. A különbség a németekkel szemben leginkább abban mutatkozott, hogy a fejedelem püspöki jogai csupán Erdélyben valósulhattak meg, míg a Királyhágón inneni részeken — fejedelem hiányában — ez tárgyaltalan maradt. Sem

²⁰⁰) Presbiteri rendszerű-e a magyar református egyház? 3 (135) l.

a reformáció, sem az ellenreformáció idejében nem terjedt el nálunk a bibliai alapokon nyugvó presbiteri rendszer. Erre, különösen Tiszántúl, csak meglehetősen későn kezdenek gondolni egyházaink. Ennek több oka van.

Az államhatalom mindjárt kezdetben üldözte a reformáció híveit, ezért azok nem annyira az elvek, mint inkább a lehetőségek szerint szervezkedtek. Amikor a lutheri irányzattól elfordulnak, előbb a *Zwingli*-féle megoldás felé hajolnak: inkább a városok és községek vezetőségével: tanácsával, előljáróságával keresik a kapcsolatot. Református egyházunk az unitarizmusban mindjárt elindulása után erős és veszedelmes belső ellenséget kap, mely ellen minden erejét összpontosítania kell. Egész csomó, gyülekezetet fönntartó földesurunk idegenkedett attól, hogy jobbágyaival együtt foglaljon helyet a presbitériumban. Ez az utóbbi lehetett a legnyomósabb ok a presbiteri egyház-kormányzati rendszer behozatalával szemben.⁷⁰⁾ Mint a gyülekezetek pátrónusai, önmaguk számára igényelnek minden jogot: ebből semmit sem hajlandóak átengedni a többi egyháztagoknak, akik még hozzá a legtöbbször saját jobbágyaik. A pátrónusi jog kérdése skót hittestvéreink világában is nagy zavarokat idézett elő.

Azt sem hallgathatjuk el, hogy egyes vidékeken, ahol földesurak nem voltak, így a presbitériumok kialakulását sem akadályozhatták, maguk a lelkipásztorok sem nagyon kívánták bevonni a híveket a gyülekezet kormányzásába: elintézték azt önmaguk. Ahol földesúr volt, ott azzal, városi helyeken pedig a városi tanáccsal, a magistratussal együtt kormányozták a gyülekezetet. *Révész Imre* 1940-iki komáromi előadásában hivatkozott arra, hogy 900—950 olyan község volt már a reformáció előtt, ahol a jobbágyok szabadok voltak földesuraiktól. A jobbágyok lerójják nekik a taksát egy összegben, viszont a földesúr szabadságot ad nekik. Az ilyen községeket maguk a polgárok kormányozták s ez a kormányzat az egyházi életre is kiterjed. A község élén tanács (előljáróság, képviselőtestület) áll bírakkal, esküdtekkel. A külső előljárók mellett belső előljárók is vannak. Ilyen belső előljáró: a lelkipásztor, az iskolát igazgató rektor és a kurátor. A község vezetősége ilyen módon a gyülekezet ügyeit is intézi, így a másutt a presbitériumot megillető jogokat ez gyakorolja. *Révész Imre* szerint 1540-50 közt közel ezer községben születik meg ilyen, az egyházat is kormányzó testület. A városok élén még jobban kifejlesztett tanácsok állnak, így azokban — a német-svájci kantonokhoz hasonlóan — még könnyebben gyakorolhatják a tanácsok az egy-

⁷⁰⁾ *Szentpéteri Kun Béla* is ezt a harmadik és negyedik okot említi meg Magyar református egyházalkotmányában, 61 l.

ház irányításának jogát. Tiszta református városoknál ez a legkisebb nehézségbe sem ütközött. A lelkipásztorok is tagjai voltak a városi tanácsnak.³⁷¹⁾

A Kálvin-féle presbitérium magyar református egyházunk életében csak a XVII. század derekától kezd beilleszkedni. Akkor is csak lassan és meglehetősen hosszú harcok árán. A presbitériumok kialakulása előbb pfalzi, majd angol-skót hatásra történik. Ez a fejlődés szinte másfélszázadig tart. Az egyháztagoknak az egyház kormányzásában az alsóbb és felsőbb fokokon és a lelkipásztorokéval egyenlő jogú részvétele csak a XVIII. század vége felé mondható általánosnak, egyes helyeken pedig még ennél is később megy végbe.

Az 1562—63. tarcali és tordai zsinaton van legelőször szó presbitériumról. A zsinat elfogadja *Beza* Tódor *Confessio Fidei Christianae*-ját. Ebből vette át a presbitériumról szóló részt is. Ez az állásfoglalás azonban csak *elvi természetű*.³⁷²⁾ A hitvallás érdekes körülmények közt születik meg. Ugyanabban az évben, amikor az egervölgyi és a tiszavidéki reformátusok az ú. n. Egervölgyi Hitvallást megalkotják, a Tisza jobbpartján lakó, felsővidéki reformátusok is zsinatot tartanak Tarcalon. Ez a zsinat, az erdélyiekkel egyesülve, a következő évben Tordán folytatja ülésait. Az itt megszövegezett hitvallást nevezik Tarcali és Tordai Hitvallásnak. Ebben a hitvallásban a *Beza* által szerkesztett hitvallás nyomán tiszta kálvini elveket hangoztatnak. Kezdetről fogva van egyház. Ennek Jézus Kristus az egyedüli Feje, aki senkire sem ruházta a maga hatalmát. Az egyházban a pasztorok és tanítók tiszte állandó. Ezeket közös névvel püspököknek, véneknek, presbitereknek, szolgáknak nevezik. Ezek Isten eszközei, de hatalmat nem kapnak Tőle. A lelkipásztorok és vénék közt nincs különbség. A presbiterek tisztéről is részletesen szól. Az egyházból való kirekesztés hatalma nem egy embert illet meg, hanem az egész egyháztanácsot. Különösen az egyház szolgáinak bűneit kell szigorúan megbüntetni.³⁷³⁾

³⁷¹⁾ Ennek a rendszernek a maradványaival lépten-nyomon találkozunk ma is. Több helyütt a város élén álló polgármester az ottani református gyülekezet főgondnoka. Több helyütt a városi lelkipásztorok ma is a várostól kapják javadalmuk egy részét.

³⁷²⁾ *Lórántfy Zsuzsanna* a tarcali és tordai zsinat hitvallását csaknem egy század múlva: 1655-ben *Medgyesi Pállal* kiadatta. Rá is van nyomtatva: „*Lórántfy Zsuzsanna* parancsolatjára és költségével”. Bizonyára kedvelt lelkipásztora hívta föl a fejedelemszöny figyelmét az egyháztörténelmileg és a presbitériumokért folytatott küzdelem sorsa szempontjából is olyan fontos hitvallására.

³⁷³⁾ *L. Kiss Áron*: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzése, 384—404 il.

A presbitériumok megszervezése az ú. n. *puritánus mozgalommal* kapcsolatos.²⁷⁴⁾ Isten kezét láthatjuk az egész mozgalom kialakulásában, hivatalos visszaszorítása ellenére is érvényesülésében. A harminc éves háborúban osztrák és spanyol csapatok fölégetik Heidelberget. Ez a körülmény sok magyar diák ott tanulásának vet véget. Heidelberg helyett részint Hollandiába, részint Angliába mennek. Így születik meg a kapcsolat magyar református egyházunk és Nagybritannia közt, amiből annyi áldás fakad egyházunk életére. A XVII. század harmincas éveiben angol földön tanuló magyar diákok megismerkednek az akkoriban kezdődő, ú. n. puritánus mozgalommal. Annak a gondolatai olyan hatalmas erővel ragadják meg lelküket, hogy 1638. februárjában *Tolnai Dali* János és néhány társa nyilatkozatot írnak alá, melyben kötelezik magukat, hogy hazájukba visszatérve, a puritánus eszmék tántoríthatatlan harcosai lesznek. A puritánus eszmék voltaképpen a skót reformátusok világából terjednek át angolföldre, így *Tolnai Dali* Jánosék és *Medgyesi Pálék* puritánus mozgalmában a skót eredetű, tiszta református eszmék jutnak el magyar földre. Ezek valósítják meg lépésről-lépésre nálunk is a presbitériumi rendszert.

Az első magyar presbitériumok megalkotása mégsem a puritánusok, hanem az ő előfutárak gyanánt tekinthető *Kanizsai Pálfi* János nevéhez fűződik. Két évig tanul a heidelbergi egyetemen. Ottani diákeveiben megismerkedik a presbitérium működésével. Hazajövet, ő szervezi meg az *első magyar presbitériumot* Pápán 1614-ben. Nemcsak *Pathai* István superintendens, de *Enyingi Török* István, a város földesura és főkapitánya is helyesli.²⁷⁵⁾ A presbitérium a vitézli rendnek hat és a városi rendnek ugyancsak hat tagjából áll. Ezek rendes presbiterek. Ezekon kívül a városbíróból és még három tagból áll. A VII. fejezet írja elő részletesen tisztüket. A XVII. artikulus ezt mondja: „Valamelyek miatt az ekklezsia kárt és botránko-

²⁷⁴⁾ A puritán mozgalomra vonatkozólag l. *Neal*: The History of the Puritans. Három kötet, III. kiadás (London, 1837), *Erdős Károly*: Az angol puritánizmus (Debrecen, 1912), *Zoványi Jenő*: Puritánus mozgalmak a magyar református egyházban (Budapest, 1911), ugyancsak tőle: Adatok a magyarországi puritánus mozgalmak történetéhez, a Magyar protestáns egyháztörténelmi adattár 1911. évi kötetében, *Bodonhelyi József*: Az angol puritánizmus lelki élete és magyar hatásai (Debrecen, 1942).

²⁷⁵⁾ *L. Pokoly* József: Az első magyar református presbitérium keletkezése és szervezete c. tanulmányát a Protestáns Szemle 1901. évf. 202 s. köv. lapjain. *Pokoly* találta meg ennek a szabályzatát: A pápai gyülekezethetnek külsőképpen való igazgatására tartozó regulák vagy anticulusok a fogarasi könyvtárban a diakónusok szabályzatával együtt és *Thury Etele* A dunántúli egyházkerület története 179. lapján közli ezt a szabályzatot. *Kanizsai Pálfi* János naplójáról l. a Protestáns Szemle 1892. évf.

zást szenvedhetne, mindazoknak kigyomlálására és ellenük való állásra igyekeznek az egyházi tanácsok, úgymint az Isten Fiaának a helyben lévő ekkléziájának vénei, elei és szemei...” Tehát ez a legelső presbitérium is gyakorolt már fegyelmezést.”³⁷⁶) *Kanizsai Pálfi* János a végvári vitézektől tanulta a világi hatóságoktól való függetlenséget. A mai dunántúli egyházkerület területén, a végvárok világában, már a XVII. század elején megindult csöndben a mozgalom a presbitériumok megszervezésére. Már ekkor működik több gyülekezetben egyházfegyelmet is gyakorló presbitérium. A végvári vitézekből kerülnek ki a presbiterek Komáromban, Győrben, Füleken, Losoncon. Apjuk talán jómódú birtokos volt, de a török elvette a családi birtokot. Az ifjak elmentek végvári vitézeknek. Ezek kezdettől fogva maguk kormányozták ekkléziájukat. Ezekben a végvári gyülekezetekben merült föl legelőször az a törekvés, hogy a politikai községtől elszakadjanak. *Kanizsai Pálfi* János superintendensége idején, az 1630-i pápai zsinaton, az egész dunántúli egyházkerületben életbelépteti a presbitériumokat.”³⁷⁷)

Fájdalom, a presbitériumok szervezése távolról sem talál egyházunk tekintélyesebb tagjai sorában olyan rokonszenves fogadtatásra, mint *Enyingi Török István* részéről. *I. Rákóczi György* erdélyi fejedelem, kinek neve a hazánk és egyházunk szabadságáért vívott harcokkal olyan szoros kapcsolatban van, már határozott ellensége a presbitériumok szervezésének. A Protestáns Egyházi és Iskolai Lapok 1844. évfolyamának 33. száma közli presbitériumellenes nyilatkozatát: „Én kivált azért idegenkedem a presbitériumtól, mert e szerint paraszt itélné a nemes embert.”³⁷⁸) Akkor az ilyennek még a gondolata is valóságos szentségtörés számba ment! Ilyen körülmények közt nem csodálkozhatunk a szatmárnémeti zsinat 6. konkluziójának meghozatalán. Ez óhajtja a presbitériumok behozatalát, mihelyt a kedvező körülmények megengedik: népünknek nyomorult és szolgai állapota és képességihiánya nem akadályozza azt, mihelyt legfőbb hatóságunk s a többi karok és rendek hozzájárulnak. Ennek az indokolásnak — fájdalom — inkább csak a vége felel meg a valóságnak. De Isten nem hagyja az Ő Lelkétől indított üdvös kezdeményezést egyházunk előkelőbb tagjainak büszkeségén megtorpanni: lelkes harcosokat és kegyes pártfogókat támaszt az eszme megvalósítása érdekében.

Ilyen lelkes harcosa a presbiteri gondolatnak *Medgyesi Pál*, *Lórántfy Zsuzsanna* udvari lelképásztora és ilyen áldozatkész pártfogója a mélyhitű fejedelemasszony, *Lórántfy Zsu-*

³⁷⁶) *L. Thury* Etele I. m. 185. l.

³⁷⁷) *L. Thury* Etele I. m. 265. lapján az V. fejezet 6. pontját.

³⁷⁸) *L. erről Medgyesi Pál: Dialogus Politico-ecclesiasticus* (Bártfa, 1650), 4. l.

zsanna.¹⁷⁹⁾ *Medgyesi Pál* több kisebb-nagyobb munkájával száll síkra a presbitéri-rendszer megvalósításáért. 1650-ben jelenik meg a már említett „Dialogus Politico-ecclesiasticus...” c. munkája, melyben „beszélgetés vagyon egyházi presbiterekről, avagy vénekről, öregokról és presbitériumról, egyházi tanácsról.” Ebben mutat rá a presbitériumok hiányának legfőbb okára: „Az jobbágy presbiter az úrnak vétkét az presbitériumban találná bemondani, az urat intenék meg...” (196. l.) 1653-ban Sárospatakon jelenik meg „Rövid tanítás a presbitériumról, avagy egyházi tanácsról” írt kis füzete.¹⁸⁰⁾ Harmadik kis munkája: Isteni és isteres zsinat, mely 1655-iki sárospataki prédikációja.

A szatmárnémeti nemzeti zsinat határozata ellenére a lelkek már elő vannak készítve a presbitéri gondolat befogadására. Erdélyben már 1646-ban rendelkeznek a presbitérium szervezéséről. Helyesebben: inkább csak próbálkoznak, mert a presbitériumok itt is csak jóval később honosodnak meg. A Sátoraljaújhelyen 1650. októberében tartott generális szinódus (köz-zsinat) kimondja, hogy „a presbitériumot magában igen javasolja”.¹⁸¹⁾ 1653-ban, hét évvel a szatmárnémeti nemzeti zsinat határozata után, Sárospatakon is megszervezik a presbitériumot. *Medgyesi Pál* mellett elsősorban a lelkes fejedelemszszorynak, *Lórántfy Zsuzsannának* érdeme ez. Tiszáninnen első superintendense, *Szentgyörgyi Sámuel*, akit a bodrogkeresztúri összejövétel után nem sokára választanak, már 1736. március 26-i körlevelében azt írja, hogy a szentírászerű presbitérium föl nem állítása Isten dicsőségének kárára van, tehát „annak felállítását a mi felügyeletünkre bízott minden gyülekezetben nemcsak elrendeltük, hanem már a legtöbb gyülekezetben fel is állítottuk azt.”¹⁸²⁾

A presbitériumokért nem mindenütt lelkesednek a lelkipásztorok, különösen Tiszántúl nem. Így az 1651-i tiszántúli piskolti zsinat ellenzi a presbitériumok felállítását. Így marad a helyzet csaknem a XVIII. század végéig. Hódmezővásárhelyen csak 1757-ben alakul presbitérium.¹⁸³⁾ A pesti egyházmegyében is csak a század legvégén alkotják meg. Alsódbáson az ottani

¹⁷⁹⁾ A fejedelemszszoront mások is lelkesíthetik a presbitéri gondolat diadalra juttatására. *Révész Kálmán*: A presbitérium legelső nyomai hazai református egyházunkban c., a Protestáns Szemle 1892. évfolyamának 419—423. lapjain megjelent cikkében megemlékezik *Nagy-maráci Balázs* kiskomáromi lelkipásztornak *Lórántfy Zsuzsannához* 1650. szeptember 28-án írt leveléről is.

¹⁸⁰⁾ Ezt nemrégiben adta ki *Incsé Gábor*.

¹⁸¹⁾ *Szentpéteri Kun Béla*: Magyar református egyházalkotmány.

31. l.

¹⁸²⁾ Idézi *Révész Imre*: Presbitéri rendszerű-e... 2. (134.) l.

¹⁸³⁾ *Szeremley Sámuel*: Szönyi Benjámin, 91. l.

urak megtagadják a presbitérium szervezését.³⁸⁴⁾ A külsősomogyi egyházmegyében is csak a XIX. század legelején: 1805-1806-ban kezdik szervezni a presbitériumokat.

Az 1791-i budai zsinat 2. kánona mondja ki először, hogy az egyházkormányzatnak *presbiterinek* kell lennie,³⁸⁵⁾ egyzsersmind meghatározza annak a fegyelmi ügyekben gyakorlandó jogkörét. Minthogy ennek a zsinatnak a kánonai nem nyertek királyi megerősítést, inkább a közvéleményt juttatják kifejezésre, minthogy kötelező erővel bírnának. Voltaképen csak az 1881-i debreceni alkotmányozó zsinat mondja ki jogérvényesen a presbitériumok föllállításának kötelezettségét. Így a kötelező presbitéri rendszer nem másfélszázados, hanem mindössze hat évtizedes *multra* tekinthet vissza! Ennek ellenére a közvélemény nagyobb részében kötelezőknek ismerte el a budai zsinatnak a presbitériumokra vonatkozó rendelkezéseit. Élénk bizonyossága ennek az, hogy az egyházkerületek 1821-iki egyetemes gyűlése (generális konventje) a lelkipásztorokkal kapcsolatban kimondja, hogy „ha találkoznék valaki, aki nem alkalmazná magát a presbitéri regimenhez, mint aki úgylis a Helvét Hitvallás kánonára esküdött, amelynek értelme szerint pedig az egyházigazgatásnak presbitériálisnak kell lennie, mint veszedelmes hitszegő, hivatalától elmozdíttassék.”

Méltán ítéli el a református közvélemény a presbitériumok ellenzőit, mert a magyar református egyházra a Dunántúl szinte másfélszázadig, Tiszántúl, Erdélyben pedig közel egy századig tartó elnyomás ideje alatt a presbitériumok örködték egyházunk léte és jövődjé fölött. Amikor elmúlik a külső nyomás, fájdalom, belső megerőtlenülés váltja föl azt: a forrongó politikai eszmék — miként a külföldi testvéregyházakban — nálunk is behatolnak egyházi életünk területeire és nagy pusztítást végeznek ott. Amikor már külső nyomás nem akadályozná az igazi presbitériumok kialakulását, az igazi biblikus szellem megerőtlenedése folytán képtelenné válnak az igazi megújho-

³⁸⁴⁾ Még 1879-ben sincs Alsódabason presbitérium.

³⁸⁵⁾ Magyar fordításban (*Zs-y-tól*) a Sárospataki Füzetekben (1865, az 53—97. lapokon) jelent meg. Ennek az indokolása azonban — mint Révész Imre is rámutat tanulmánya 1. és 2. (133—134) lapjain — egészen szerencsétlen: „Minthogy a gyülekezetek hallgatókból és tanítókból állanak... ennél fogva minden egyes tagnak egyenlő joga kell, hogy legyen az egyházi hatalomban; maga pedig az egyházi jognak a gyakorlása, vagy az egyházkormányzat közmegegyezésből és a gyülekezetek hasznára tekintettel átengedtetik a vallás szolgáinak is, ennél fogva presbitéri tartozik lenni.” Az egyházkormányzat csak azért presbitéri, mert az egyháztagok, a „hallgatók” a vallás szolgáinak is megengedik, hogy részesedjenk az egyházkormányzatban. Ez az indokolás a XVIII. század természetjogi eredetű szerződés-elméletének r. kath. színezetű elemekkel (hallgatók — tanítók) való keveréke.

dásra. A Bach-korszak elnyomó törekvéseivel szemben közel két évtizeden át szükség volt arra az erős nemzeti öntudatra, amely a presbitériumokat egyházi és nemzeti életünk valóságos kis erőseivé tette. Bár kívánatos, hogy erőteljes nemzeti öntudat hassa át egész egyházi életünket, végzetes baj, ha ez *csak ebben* merül ki.

A presbiterek sorában foglal helyet a gyülekezet *gondnoka* vagy *gondnokai*, akiket *kurátoroknak* nevez egyházi életünk. Gyülekezeteinknek szabadságukban áll, hogy egyházunk számottévő tagjai közül, akár a gyülekezetben, akár másutt lakjanak is, *főgondnokot* is választhassanak. Az a presbitériumban a lelkipásztor elnöktársa. Ezzel kapcsolatban két dolgot kívánunk megjegyezni. Az egyik az, hogy a *kettős elnökségnek* elvi ellenségei vagyunk. Nem helytelenítjük, hogy gyülekezeteink egyházi életünk buzgó tagjait megtiszteljük a főgondnoksággal, de egészen fölöslegesnek tartjuk, hogy az elnöktársa legyen a lelkipásztornak. Mindenki egészen természetesnek találhatja, hogy a lelkipásztor, aki egész életét gyülekezete és egyháza szolgálatára szenteli s akire gyülekezetének minden gondja ránehezedik, ne csak mint Igehirdető, de mint kormányzó is gyülekezete élén álljon. Nem hatalmi kérdés ez, hanem: magától értetődő megoldás. A másik az, hogy eme tisztség viselőit is (az általános elvnek megfelelően) csak a presbiterek közül lehetne választani. Egyházi törvényeink a presbiterek közé számítják őket abban az esetben is, ha nem azok sorából kerültek volna is ki. Háromévi szolgálatuk letelte után, különösen a gondnokokat, nem igen választják meg újból, a meglehetősen sok munkával járó tisztelet legtöbbször nem is igen vállalnák több cikluson át. Ilyenkor is a presbitérium tagjai maradnak a 12 éves ciklus lejártáig. Ebben az esetben a közbeeső, háromévenként megejtendő választásoknál egy-egy helyet az ilyen, nem presbiterekből választott, volt gondnokok vagy főgondnokok miatt nem lehet betölteni. Semmiféle nehézségbe nem ütközik ez abban az esetben, ha a volt presbiterek közül egynek vagy kettőnek a helye megüresedik, vagy ha az újabb választásnál nyugodtan kihagyható egy-két presbiter, de nehézség mutatkozik, ha az újabb választás alá kerülő presbiterek mindegyike megérdemli, hogy újból megválasszassék.

A presbiterek tisztét a legrövidebben és legszebben *Pál* apostol fejezi ki, amikor az efézusi vénektől búcsúzik: „Viseljétek gondot azért magatokra és az egész nyájra, melyben a Szentlélek titeket vigyázókká tett, az Isten anyaszentegyházának legeltetésére, melyet tulajdon vérével szerzett” (Csel. 20: 28). Benne van ebben a presbiteri tiszt kimagasló méltósága, szentsége, eredete, a példaként való világozás és a gondjaikra bízottak hűségeselegeltetésének: táplálásának, vigyázásának kötelezettsége. Ha rövidségben és szépségben nem éri is utól,

közeljár hozzá az I. Pét. 5:1—4: „A köztetek lévő presbitereket kérem én, a presbitertárs, és a Krisztus szenvedéseinek tanúja és a megjelenendő dicsőség részese: legeltessétek az Istennek köztetek lévő nyáját, gondot viselvén arra nem kényszerítésből, hanem örömet, sem nem rút nyereszkeskedésből, hanem jóindulattal; sem nem úgy, hogy uralkodjatok a gyülekezeteken, hanem mind példányképei a nyájnak és amikor megjelenik a Főpásztor, elnyeritek a dicsőségnek hervadhatatlan koronáját.” Nagyon szépen egészíti ki ez a *Pál* szavai nyomán kibontakozó tulajdonságukat egyfelől azzal, hogy a presbiterek az oszlopapostolok elsejének, Péternek is társai, másfelől a tisztükkel kapcsolatos öröm, az uralkodás kísértésétől való tartózkodás gondolatával, végül a hűséges presbiterekre várakozó hervadhatatlan korona felséges ígéréttel.

A jól szervezett presbitériumban minden presbiternek vagy önmagában, vagy másodmagával meg kell lennie a maga körzetének, melynek tagjait hűségesen látogatnia kell. Ez a látogatás akkor végezhető a legáldásosabb módon, ha akár a lelkipásztor, akár egy másik presbiter társaságában történik. Az is kívánatos, hogy a presbiterek az egyházi munkának egy-egy ágában is vegyenek részt: akár a gyermekek, akár az ifjak, akár mások körében folyó munkákban, akár a szegénygondozásban, akár az inatterjesztésben, hogy ezeknek a munkaágaknak szószólói lehessenek a presbitériumban.

Fontos, hogy a gyülekezet lelki munkáiban a presbiterek is résztvegyenek. A magunk részéről a lelki munkák sorából nem csupán a bibliakörök munkájában való tevőleges részvételt, de a gyülekezet előtt teendő bizonyoságtételt sem vennők ki. Nagyon mély hatást kelt, mikor külföldi hittestvéreink gyülekezeteiben a közéletben is többször fontos helyet elfoglaló presbiterek nemcsak a vasárnapi iskolai munkában vesznek részt, vagy egy-egy bibliaórát vezetnek, de megjelennek időnként a szószéken is és Krisztusba vetett, rendíthetetlen hitükről bizonyoságot tesznek. Az anglikán egyház az istentisztelet keretében egy-egy Ó- és Újtestamentumi részt szokott felolvasztatni tekintélyesebb világi tagjaival. Nálunk is előfordul, hogy egyik-másik lelkipásztor komoly hívő presbiterét is föleresztí a szószékre. Szeretnők, ha ez nem csupán egyéni kezdeményezés lenne egyik-másik lelkipásztorunk részéről, de megadnók hozzá a törvényes jogalapot is. Ha egyik-másik egyházkerületben gyülekezeteink egy-egy középiskolás diákot is föleresztenek — még hozzá a legnagyobb ünnepeken — a szószékbe, miért ne lehetne ezt más alkalommal is megtenni a gyülekezetnek hitben példaként a többiek előtt világaló presbitereivel kapcsolatban? Magyar református egyházunk életében is jöhetnek még olyan idők — a hugenották életéhez hasonlóan, — amikor erre szükség lesz. De ilyen időktől eltekintve is szükség

van erre mindenkor. Nagyon mély hatást gyakorol a gyülekezet tagjaira, ha olyasvalaki tesz előttük bizonytságot Istenbe vetett hitéről, akiről senkisé nem mondhatja, hogy csak azért beszél, mert ebből él. De elvi alapon sincs ennek semmi akadályja. Ha igaz az, hogy a presbiterség és a lelkipásztorság közt nincs különbség, mert a két hivatal voltaképpen egy: ebből szükségképpen következik, hogy tiszta református alapon nem is zárkozhatunk el ilyesmi elől. Annak sincs semmi akadályja, hogy — külföldi hittestvéreinkhez hasonlóan — a gyülekezet vénei nálunk is *segédkezhessenek az úri szent vacsora kiosztásánál*. Angolszász hittestvéreink legtöbbször az a szokás van elterjedve, hogy előbb a lelkipásztor veszi az úrvacsorát, majd kiosztja a körötte letelepülő véneknek, ezek azután széthordják a szentjegyeket a padokban ülő híveknek. Mindez olyan áhítatos csendben és rendben megy végbe, ami feledhetetlen hatást gyakorol mindenkire, aki ilyeneken csak egyszer is résztvett. Az is fölemelő hatást gyakorol a gyülekezetre, amikor istentisztelet közben, a külön erre rendelt időben, a gyülekezet vénei vagy diakonusai összegyűjtik a perselyadományokat, azokat csoportba tömörülve ünnepies menetben viszik az Úr asztalához, az oda elhelyezett gyűjtőjeleket a lelkipásztor megáldja és Istennek ajánlja.

A hanyag presbiterrel szemben el kell járni. Az a legkevesebb, hogy az ilyeneket szolgálati idejük lejártá után: — sem udvariasságból, sem más szempontból — ne válasszák meg újból. Olyanokat sem szabad presbiterekké választani, akiknek akár egyéni, akár családi élete kifogás alá eshetik.

A gyülekezet szervei közt szerepelnek a *diakonusok* és *diakonisszák* is, akik az asztalok szolgálatát, a szeretetmunkák különböző neveit végzik a gyülekezetekben.

A diakonusok hivatala a Szentírásban mint *rendes* és *örökös tisztség* említettik. Jézus Krisztus példája nyomán, a testi vagy lelki bajokban szenvedőkkel való együttérzés és a szolgálat hivatala ez. A szentek egyességét különösen a szükségben lévők, a betegek, az egyedülállók megsegítésében juttatja kifejezésre. Ezek számára adományokat gyűjt, azután szétosztja köztük.

A *külföldi testvér-egyházak* legtöbbször megvannak szervezve a diakonusok. Az *angolszász világban* nemcsak a gyülekezet betegeiről való gondoskodás a tisztjuk, de az *egyházi vagyongyűjtését és kezelését* is a legtöbb helyütt rájuk bízzák. A gyülekezet vagyonáról, az épületek jó karbantartásáról is ők gondoskodnak. Így mentesítik a véneket a gyülekezet anyagi gondjainak intézésétől, hogy annál nagyobb erővel folytathassák a lelkimunkákat és a fegyelmezés munkáját. Több egyházban külön testületet: a *diakonusok testületét* alkotják.

A *genfi nemzeti protestáns egyházban* is vannak diakonusok (31. §.).

A *hollandiai* (szigorú) *református egyházban* vannak, akik a presbiterekkel való egyenlőségüket hangoztatják, míg mások ennek az ellenkezőjét állítják és azt is vitatják, hogy tagjai lehetnének az egyháztanácsnak. A fő az, hogy akár egyenlőknek, akár különbözőknek tartják őket, hűségesen végzik a szeretet munkáit.

A *skót egyházban* a diakonusok számát is az egyháztanács állapítja meg, hasonlóképen a munkájukat nem kellő hűséggel végzők letételét is ez mondja ki.²⁶⁶) Több tekintetben a kormáryzó vénekkel egyenlő elbírálás alá esnek. Ha, a vénekhez hasonlóan, lemondásukat nem tartják indokoltnak, fegyelmit indíthatnak ellenük. Aki, a vénekhez hasonlóan, tisztétől egy évig indokolatlanul távolmarad, annak tisztét megszüntnek nyilvánítják (653 l.).

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli* (északi) *presbiteri egyházban* nincs minden gyülekezetben a teljesjogú egyháztagok közül választható diakonus. Törvénykönyvük, a The Form of Government, kimondja, hogy a szegények gondozása mellett teendőjükké lehet tenni az egyház többi földi dolgainak intézését is (337 l.). A férfi diakonusokhoz hasonlóan, *nőket* is választhatnak erre a tisztre. A női diakonusok mellett külön is említetnek a *diakonisszák*. Amazoktól eltérően, ezek az egyháztanács felügyelete alatt állanak és az írja elő kötelességeiket (353 l.).

Az *Egyesült-Államokbeli* (déli) *presbiteri egyház* törvénykönyve, a The Book of Church Order, szerint teendőjük a szegények gondozása mellett az egyház munkáját szolgáló adományok összeszedése is. (11 l.) Itt a diakonusok külön testületté, Board-dá tömörülnek, melynek irányító tagja a lekipásztor. A testület választ magának elnököt, titkárt, pénztárost és legalább negyedévenként összejön, jegyzőkönyveit pedig félévenként beküldi az egyháztanácsnak. A törvénykönyv azt is kimondja, hogy az egyháztanács és a diakonusok testülete negyedévenként *együttes ülést* tartson a közös érdekű ügyekben (22 l.). Többször megtörténik, hogy az egyháztanács a diakonusok segítségére, különösen a betegek, özvegyek, árvák, foglyok, megszomorodott szívek támogatására, választ a gyülekezetből *istenfélő asszonyokat*. Ezek segíthetnek az adományok gyűjtésében és szétosztásában is (23 l.). A diakonusok tiszte — a vénekéhez hasonlóan — *örökös*. Mint azok, ők sem mondhatnak le komoly ok nélkül, sem le nem tehetők, csak fegyelmi úton.

Amint ezek a példák is mutatják, az anyagi ügyek iránt jó érzékkel bíró *amerikai hittestvéreink* a szeretet szolgálata

²⁶⁶) Practice and Procedure in the Church of Scotland, 102 l.

mellett életrevalóan értékesítik a diakonusok szolgálatait egyházuk számára. Kívánatos volna, ha példájukat egyházunk is követné és pedig mindkét vonatkozásban.

A gyülekezetben kísérítő szervek is vannak. Ezek inkább alkalmazottak. Ilyenek az egyházi, az egyház anyagi ügyeivel foglalatoskodó hivatalnokok.

A gyülekezet egyéni szerveiről elmondottakat összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy az egyházban a különleges gyülekezeti teendők végzésére különböző szervekre van szükség. Ezek közt legfontosabbak a lelkipásztorok és a vének, vagy presbiterek. Egyházunkban a lelkipásztorok nem különböznek a hívektől, nem alkotnak külön papi rendet: nálunk az egész „szent nép” alkotja a klerust. A lelkipásztorok egymás közt egyenlők: nem szabad köztük különböző kategóriákat fölállítani. A másik fontos csoportja a szerveknek: a vének, vagy presbiterek. Ezek sem különböznek a lelkipásztoroktól. Egyházunkban voltaképen egyetlenegy igazi tisztség van: a mindent magába foglaló presbiterség. Úgyis mondhatjuk, hogy a presbiterség az egyetlen tisztség. A lelkipásztorok is presbiterek. A többi presbiterektől csak abban különböznek, hogy élethivatásszerűleg végzik különleges előképzettséggel kapcsolatos szolgálatukat és tisztségük súlypontja inkább a tanításra, mint a kormányzásra esik. Mind a tanító, mind a kormányzó vének teljesen egyenlők. A hierarchiának egy egyházban sincs kevesebb helye, mint az egyetlen tulajdonképeni egyházi tisztséget valló, tiszta református egyházban. A diakonusok tisztségét kívánatos egyházunkban is mielőbb intézményesen megszervezni.

5. A GYÜLEKEZET EGYÉNI SZERVEINEK VÁLASZTÁSA.

(A Biblia; a reformátorok, a hitvallások a választásokról. Tiszta evangéliumi felfogás szerint Krisztus maga választja minden szolgáját. A választáshoz egyfelől Krisztus jelenléte, másfelől az Ő döntésére figyelő hívek kelleneek. Senkisémet küldhető a gyülekezet nyakára. A nép jogának elkobzása szomorú állapotokra vezetett mindenütt. A lelkipásztorok választása a külföldi testvér-egyházakban. Választásuk hazánkban a múltban és ma. Nagy viták a lelkészválasztási törvény körül a legutóbbi zsinaton. A választások tisztaságának biztosítása. A lelkipásztorrá választás időtartama. A lelkipásztorok tisztújításának kérdése. A szolgálati korhatár. A választottak beiktatása és fölszentelése. A presbiterok és diakonusok választása külföldi hittestvéreinknél. Hazánkban.)

A Bibliában nem sok helyet találunk a választásra. Legelőször a Csel. 1:15—26-ban olvassuk, miként választ a „mintegy százhusz főnyi sokaság” Péter fölhívására *Júdás helyébe* más apostolt. Elkállítják Józsefet és Mátyást, azután imádkoznak Istenhez, mutassa meg, hogy a kettő közül kit választott ki. „Sorsot vetének azért reájuk, és esék a sors Mátyásra...” Itt Isten maga választ és az imádkozó sokaság a sorsvetésből fölismeri Isten döntését. Másodszor a Csel. 6:2—3-ban olvassuk, hogy „a tizenkettő egyebegyűjtven a tanítványok sokaságát, mondának: Nem helyes, hogy mi az Isten Igéjét elhagyjuk és asztalok körül szolgáljunk. Válasszatok azért, atyámfiai, ti közületek hét férfiút, kiknek jó bizonyosságuk van, kik Szentlélekkel és hőlcseéggel teljeseek, kiket erre a foglalatosságra beállítsunk.” Itt a tanítványok szabadon választanak maguk közül hét férfiút az asztalok körüli szolgálatra. A harmadik helyen, a Csel. 13:24-ben, azt olvassuk, hogy a Szentlélek arra buzdítja az antióchiai gyülekezet előjáróit, hogy „válasszatok el nékem Barnabást és Saulust a munkára, melyre én őket elhívtam. Ekkor, miután bőjtöltek és imádkoztak és kezeiket reájuk vetették, elbocsáták őket. Ők annak okáért, miután kibocsátattak a Szentlélektől, elmenének...” Itt az előjárók a Szentlélek egyenes indítására bocsátják ki munkájukra *Barnabás-t* és *Saulus-t*. A negyedik helyen, a Csel. 14:23-ban, azt olvassuk *Pál-lal* és *Barnabás-sal* kapcsolatban, hogy „miután választottak nékik gyülekezetenként véneket, imádkozván, bőjtöléssel egybe, ajánlák őket az Úrnak...” Tehát *Pál* és *Barna-*

bás rendelnek véneket a listrabeliek, antióchiabeliek, ikóniumbeliek gyülekezeteiben, nem pedig a gyülekezetek maguk választanak. Végül az ötödik helyen: Tit. 1:5-ben *Pál* arra utasítja *Timótheus*-t, hogy „rendelj városonként presbitereket, amiként én néked meghagytam.”

Ez a két utóbbi hely látszólag ellenmond az első és második helyen említett választásnak. De ne feledjük, hogy az első esetben a jeruzsálemi gyülekezetről van szó, amely mögött mégis állt már valamelyes múlt, míg a harmadik, negyedik esetben egészen újonnan alakuló gyülekezetekről, ahol a híveknek még semmi jártasságuk nincs lelki ügyekben. A híveket, a népet, nemcsak hogy nem rekesztik ki az egyház ügyeinek intézéséből, hanem még a zsinatok határozataihoz is szükségesnek tartják a jelenlévő nép hozzájárulását. A püspökök megválasztásába is beleszól a nép még abban az időben is, amikor a püspök név már nem minden gyülekezeti elöljárót, hanem ezek közül csupán egyet, avagy egy-egy vidék híveinek élén állót illet.

A pápai hatalom fénykorától, különösen a XII. századtól kezdve, a papság önmagának követeli a lelkeszi állások betöltésének jogát, mert tudja, amit *Sohm* is megállapít, hogy azé az egyházban a hatalom, akié a lelkeszi állások betöltésének joga. A római egyház fokról-fokra kiszorítja a népet az egyházi ügyek intézéséből. Ezen a téren odáig megy, hogy a trienti zsinat 23. ülészaka már átkot mond az ellenkező nézetet vallókra: „Azt tanítja a szent zsinat, hogy a püspökök, papok... fölszenteléséhez sem a népek, sem bármely világi hatalomnak és elöljáróságnak beleegyezése, hívása, vagy tekintélye nem szükséges annyira, hogy a nélkül a fölszentelés érvénytelen lenne; ellenkezőleg: azt határozza, hogy azokat, akik egyedül a nép, vagy a világi hatalom és elöljáróság részéről állítottak be ezen szolgálatok végzésére, nem az egyház szolgálmai, hanem nem ajtón belépő rablóknak kell tartani.”³⁸⁷) „Ha valaki azt mondja, hogy a püspökök által adományozott egyházi rendekhez tartozó hivatalok a nép, vagy a világi hatalom beleegyezése, vagy hívása nélkül érvénytelenek,... átkozott legyen.” (Can. VII.)

Ezzel a középkori fölfogással szemben a *reformátorok* úgyszólván egyértelműleg azt vallják, hogy a lelkipásztorok a közösség nevében végzik feladatukat és a gyülekezet választja őket tisztükre.

Kálvin az *Institutio* számos helyén szól a lelkipásztorok választásáról. Ezzel kapcsolatban négy dolgot hangsúlyoz: mindenekelőtt azt, hogy elhívás nélkül senkise vállaljon egyházi tisztséget, másodsor azt, hogy az egész eljárásnak méltóság-

teljesen kell végbemennie, harmadszor azt, hogy a híveknek, a népnek kezdetől fogva befolyása volt a lelkipásztorok választására, negyedszer azt, hogy *a népet semmi körülmények közt sem szabad a választásoknál mellőzni.*

Isten hívása fűz egyeseket egy-egy gyülekezethez, ezért senkise rontson idegen területre. Aki valamely egyház kormányzását és gondozását magára vállalta, tudja meg, hogy az isteni hívás ereje által van ahhoz a gyülekezethez kötve. Aki egy helyre elhívatott, ne gondolkodjék máshova költözésről, sem — amint ezt magára nézve hasznosnak találja, — ne keresse az onnan való szabadulást. Ha valakinek máshova menetele haszonnal járna is, ezt sem szabad saját akaratából megkísérelnie, hanem meg kell várnia az egyház döntését.³⁸⁸⁾ Ismételten nyomatékosan hangoztatja: „Hogy nyughatatlan és zavargó természetű emberek ne tolakodjanak be vakmerően a tanításba és kormányzásba, (ami különben megtörténhetnék), határozott gondoskodás történt arról, hogy elhívás nélkül senkise vállaljon nyilvános egyházi tisztséget. Hogy valaki az egyház igazi szolgájának tartassék, erre szabályszerűen elhívottnak kell lennie.”³⁸⁹⁾

A nyilvános, tehát nem Isten, hanem az emberek részéről történő elhívással kapcsolatban négy kérdést tart tisztázandónak: milyen emberek, hogyan, kik által teendők az egyház szolgálivá és milyen szertartással kell őket fölavatni?³⁹⁰⁾ Azt, hogy *milyen embereket* kell megválasztani egyházi szolgálatra. (püspököknek), két helyen is kifejti Pál: a Tit. 1:7-ben és az I. Tim. 3:1-ben. Nyilvánvalóan ez áll mind a presbiterekkel, mind a diakonusokkal kapcsolatban is. Inti *Timótheust* (I. Tim. 5: 22), hogy ne szennyezze be magát azzal, hogy olyat válasszon, akire nem illik rá ez a kép. Majd így folytatja *Kálvin*: „Ezt a szócskát „*hogyan*”, nem a választási szertartásra, hanem arra a választási félelemre vonatkoztatom, amelyet a választásban meg kell tartani. Ide tartoznak azok a bűjtök és imádságok, amikkel Lukács előadása szerint a hívők éltek akkor, amikor a presbitereket választották... Különösképen az imádkozásra adták magukat azért, hogy ezáltal kérjék Istentől a bölcsesség lelkét, amellyel a jót a gonosztól megkülönböztessék.”³⁹¹⁾

Arra a kérdésre, hogy *kik válasszák* a püspököket, utal arra, hogy az apostolokat maga Krisztus hívta el, Júdás helyének betöltését pedig sors útján Istenre bízták. Pál is hivatkozik arra, hogy ő „nem emberektől, sem nem ember által, hanem Jézus Krisztus által és az Atya Isten által” választatott apos-

³⁸⁸⁾ Inst. IV, 3:7.

³⁸⁹⁾ Inst. IV, 3:10.

³⁹⁰⁾ Inst. IV, 3:11.

³⁹¹⁾ Inst. IV, 3:12.

tollá (Gal. 1:1). E mellett az isteni hívás mellett szükség van azonban az emberek hívására is. A püspökök törvényszerinti hívásánál megkívántatik, hogy emberek is válasszák őket. Az emberektől választást senkisésem tagadhatja *Kálvin* szerint józan ésszel, mivel ebben a tekintetben bőséges bizonyítékok vannak a Szentírásban. Pálnál sem hiányzott a különleges isteni elhívás mellett az emberi elhívás sem. Mikor Isten kijelenti, hogy Ő Pált a pogányok apostolává tette, mégis azt akarja, hogy emberek válasszák ki őt erre. Mátyás megválasztásánál is megvan mind az isteni, mind az emberi elem.³⁰²⁾

Vajjon az egyházi szolgát — kérdi — az egész egyháznak, avagy csak a szolgatársaknak és a felügyelettel megbízott presbitereknek kell-e választani, vagy pedig beállíthatja őt egy embernek a tekintélye is? Azokkal szemben, akik az egyház szolgáinak beállítását egyetlenegy emberre akarják ruházni és akik Pálnak Titushoz és Timótheushoz írt fölhívására hivatkoznak, azt veti ellen, hogy ezek nem önkényesen jártak el. A Cselekedetek könyvének írója, Lukács nemcsak azt mondja el, hogy *Pál* és *Barnabás* presbitereket választottak a gyülekezetekben, de ennek a *módját* is megjelöli, midőn megmondja, hogy kézfölemeléssel (kheirotonésantes) választottak gyülekezetenként presbitereket (Csel. 14:23). Ők ketten választottak, de a sokaság görög szokás szerint *keze fölemelésével* jelezte, hogy kit akar. Ehhez hozzáteszi: Bizonyára nem hihető, hogy Pál több szabadságot adott volna Timótheusnak és Titusnak, mint amennyit önmagának engedett meg. Helyesen beszél tehát *Cyprianus* (200—258), fűzi hozzá, mikor azt mondja: „Isten akaratából folyó dolog az, hogy a pap a nép jelenlétében mindannyiuk szemeláttára választassék”, mert „Isten parancsa folytán a lévita papoknál is úgy jártak el, hogy fölszentelés előtt a nép szeméi elé vezették őket (III. Móz. 8:6). Így vették föl Mátyást is az apostolok közé és így választották a hét diakónust is a nép szemeláttára és a nép helyeslésével. Ezek a példák mutatják, hogy a választásnak csakis a nép jelenlétében és tudtával kell történnie azért, hogy jogos és törvényes legyen az a választás, amelyet mindannyiuknak a tanúskodása megerősített.” *Kálvin* azt kívánja, hogy a lelkipásztorok (püspökök) választását *idegen lelkipásztorok vezessék* a rendzavarások megelőzése céljából és azért, hogy a nép könnyelműségéből, rosszakarathból, vagy zavargás folytán hibát ne kövessen el.³⁰³⁾ Az így választottakat *kézzrátéttel avatták föl*. Az apostolok is, amikor alkalmaztak valakit egyházi szolgálatra, nem használtak más szertartást, csak a kézzrátételt.³⁰⁴⁾

³⁰²⁾ Inst. IV, 3:13—14.

³⁰³⁾ Inst. IV, 3:15.

³⁰⁴⁾ Inst. IV, 3:16.

Kálvin a IV. könyv 4. fejezetében: „Az egyháznak régi állapotáról és kormányzási módjáról, mely a pápaság előtt gyakorlatban volt...” rámutat arra, hogy míg valamikor még a klerikusok, a leendő papok közé is csak az egész nép megkérdezésével vettek föl valakit, később nemcsak ez ment ki szokásból, de a nép beleszólása is az egyházi tisztségek betöltésénél egyre szűkebb körre szorult. A IV. könyv 5. fejezetében: „Az egyház régi kormányformájának teljes megromlásáról a pápaság zsarnoksága alatt...” rámutat arra, miként hagyják ki egészen a népet a választásokból. A szavazás, helyeslés, aláírás és minden ilyesmi elmarad. A püspökválasztás jogát egészen a kanonokokra ruházzák. Pedig *I. Leó* is kijelenti, hogy ez az eljárás épenséggel nem helyes. *Cyprianus*, mikor bizonyítja, hogy az isteni jog folyománya az, hogy csupán a nép beleegyezésével választassék a püspök, kimutatja, hogy az ettől eltérő szokás ellenkezik Isten Igéjével. Sok zsinati határozat is szigorúan tiltja ezt. Arra hivatkoznak ekkor a papok, hogy a nép megromlott és úgy akarnak „segíteni”, hogy teljesen kihagyják a népet a választásból. De — kérdi *Kálvin* —: „Mikor már világossá lett, hogy ez az orvosság ártalmasabb magánál a betegségnél, miért nem segítenek ezen az új bajon is?” Ezt kérdezhetjük mi is a kinevezési-rendszer mai, elég szépszámú híveitől, akik hasonlóképen szeretnék teljesen kihagyni egyháztagjainkat a lelkipásztorok választásából: miért nem gondoskodnak arról, hogy a hívek megváltozzanak, miért akarják ők is a betegségnél is rosszabb orvosságot alkalmazni? Olyanok is akadnak köztük, akik magára *Kálvin*-ra hivatkoznak, holott ő egész életén át éles harcot folytat a népnek a választásból való kihagyása ellen! Az ilyenek megfélemlenek a kálvinizmus egész koncepciójáról: a szenteknek a Szentlélek által vezérelt egységéről, az imádkozva Krisztus akaratát tudakozó testi-letirendszerről, mely Krisztus egyházfősege mellett minden egyéni hatalmat kirekesztendőnek tart.³²⁵⁾

Kálvin rámutat arra is, miként bűnhődnek azért, mert a népnek ezt a jogát elvették. Egyfelől olyanokat neveznek ki, akik a legtöbbször méltatlanok erre, másfelől a fejedelmek is jogot kezdenek nyerni a pápától a püspökök kinevezésére. Ezzel „a kanonokokat fosztották meg a választási hatalomtól, amelyet ők minden jog nélkül ragadtak el a néptől. Bizony nagyon is lealacsonyító dolog az, hogy a fejedelmi udvar küldi ki a püspököket az egyházak elfoglalására. ... Az egyháznak jogától való istentelen megfosztása az, amikor a népre olyan papot

³²⁵⁾ Méltán választotta *Nádasdy* Lajos a lelkipásztorok kinevezése vagy választása fölött megindult vitában hozzászólása címéül, hogy „Mit szól *Kálvin* a püspöki egykezhez?” a *Lelkészegetesület* 1942. szeptember 26-i számában.

erőszakolnak, akit ő nem kért, vagy akit legalább szabad szavazatával el nem fogadott.”³⁹⁶⁾

A papok választásának a jogát elragadják a néptől és még rosszabb papokat neveznek ki, mint amilyeneket a legromlottabb nép is választott volna: „A papok választásának jogáról... azt mondják, hogy ez egyedül csak őket illeti meg... Mikor a főlavatandók az oltárhoz mennek, érthetetlenül háromszor azt kérdezik, hogy méltóak-e a főlavatandók a papi tisztésre? Erre valaki (aki sohasem látta őket, de akinek ez jutott szerezpül) azt feleli, hogy méltók.” Egész alacsony hivatású embereknek is ajándékoznak papságot. A bíróságok egész sereg papi állás-pert tárgyalnak. Egy embert öt vagy hat egyház kormányzásának az élére állítanak. „Istennel, a természettel s az egyházi kormányzattal teljesen ellenkezik az, hogy egy... egyszerre több egyházra ráfeküdjék; hogy pásztornak nevezék azt, aki még ha akarna, akkor sem lehetne a nyája mellett... A legtöbben egész életükön át azoknak az egyházaknak a jövedelmét pocskékolják, amelyekbe soha még azért sem mennek el, hogy azokat megtekintsék.”³⁹⁷⁾

Még szomorúbb az, hogy a papi állások elnyerésénél a *simonia* és egyéb *visszaélések* egész tömege jelentkezik. *Kálvin* utal arra, hogy századik papi állás sincs, amelynek betöltésénél visszaélés ne volna. „Láthatunk manapság a fejedelmek udvaraiban olyan ifjakat, akik háromszoros apátek, kétszeres püspökök és egyszeres érsekek. Lépten-nyomon találhatunk olyan kanonokokat, akik öt, hat, vagy hét papság jövedelmével bírnak.”³⁹⁸⁾ „A szegényeknek sem juttatnak ebben a világban az egyházi javakból, pedig ezeknek legalább a felét ezekre szánták és a kánonok is egynegyedrészét a szegényeknek ítélnék. Ha Isten Igéjét megvetik, mit felelnek majd a régi zsinatoknak, így a karthágóinak azon határozataira, amelyek azt rendelik, hogy a püspök szállása, szerény asztala és bútorzata az egyház közelében legyen? Vagy *Hieronimus*-nak, aki szerint minden papra gyalázatot hoz az, ha a saját meggazdagodására törekszik?”³⁹⁹⁾ Ilyen körülmények közt méltán kérdezi: „Vajjon ment volna-e valamikor ennyire bármily romlott és törvényszegő nép féktelenkedése?”⁴⁰⁰⁾

Kálvin egyéb munkáiban és több levelében is érinti a lelkipásztorválasztás kérdését. Így Az egyház reformálásának szükségességéről írt munkájában is szükségesnek mondja, hogy a lelkipásztor személyére nézve a nép megkérdéztessék.⁴⁰¹⁾

³⁹⁶⁾ Inst. IV, 5:1—4.

³⁹⁷⁾ Inst. IV, 5:4—7, 11—12.

³⁹⁸⁾ Inst. IV, 5:6—7.

³⁹⁹⁾ Inst. IV, 5:16, 18—19.

⁴⁰⁰⁾ Inst. IV, 5:7.

⁴⁰¹⁾ L. *Czeplédi Sándor* fordításában (Pápa, 1907), 50—51. II.

Elvitathatatlan, hogy a gyülekezetet föltétlenül meg kell kérdezni a lelkipásztorválasztásnál. Viszont a gyülekezetnek imádságos lélekkel kell megkérdeznie az egyház Urától, hogy kit akar adni lelkipásztorául? Mindenféle egyházi gyűlésnek: akár lelkipásztorválasztó gyűlésről, akár zsinatról van szó, Krisztus ama mondása az alapja, hogy „ahol ketten vagy hárman egybegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük” (Mt. 18:20.). Ez *Kálvin* szerint is minden egyházi összejövetel, minden gyűlés, minden zsinat tekintélyének alapja.⁴⁰²⁾ Krisztus áll minden legkisebb vagy legnagyobb egyházi gyűlés, minden zsinat élén, de csak akkor, ha azt Igéjével és Szentlelkével Ő igazgatja. Krisztus viszont csak akkor van jelen a zsinaton és bármely más egyházi összejövetelen, ha az Ő nevében gyűlnek össze. A Szentlélek is csak akkor vezérli az összegyülekezőket, ha Krisztus nevében jönnek össze, mert Krisztus csak azoknak ígérte meg jelenlétét, akik az Ő nevében gyűlnek össze.

A *Kálvin*-nal kapcsolatban elmondottakból a lelkészválasztásról az alábbi alapelvek domborodnak ki: A választást maga az egyház Ura végzi és Szentlelke útján adja tudtára az Ő nevében összegyülekező és akaratát imádkozva tudakozó híveknek. Ezért a választásból sem Isten megkérdezése, sem a gyülekezet tagjai nem hagyhatók ki. De amilyen féltékenyen vigyáz *Kálvin* arra, hogy a hívek ne mellőztessenek a választásoknál, épen olyan gondot fordít arra is, hogy a hívek se élhesseken vissza ezzel a jogukkal. Ezt külső tényezők bevonásával kívánja biztosítani. Ismételten rámutat arra, hogy az őskeresztény egyházban is bevonták a választásba a környező gyülekezetek élén álló püspököket. Ő sem kívánja a lelkipásztorválasztást a gyülekezetek kizárólagos jogává tenni: kívülállókat is bele akar abba vonni, hogy annak tisztaságát és Isten akaratát szerint alakulását annál inkább biztosítsa. Már csak kivétel kérdése, hogy kik lehetnek ezek a kívülállók: a szomszédos gyülekezetek lelkipásztorai, a felettes hatóság? A külső tényezők bevonása is csak testvéri ellenőrzés lehet, nem pedig hatalmaszkodás.

Mind az I., mind a II. Helvét Hitvallás, mind a többi református *hitvallások* ilyen értelemben szólnak a lelkipásztorválasztásról. „Az egyházi szolgálat tisztét senki olyannak nem kell engedni, akiről az egyházi szolgák és mások, akikre ez az ügy az egyházban bízott, azt nem ítélik, hogy Isten törvényeiben jártas, feddhetetlen életű és Krisztusért kiváltképen buzgó. Noha ez a választás valóban isteni eredetű, mindazonáltal annak az egyház szavazatával és a vének kézrátételével kell helybenhagyattatnia.”⁴⁰³⁾ A II. Helvét Hitvallás, a XVIII.

⁴⁰²⁾ Inst. IV, 9:1—2.

⁴⁰³⁾ I. Helvét Hitvallás, XVIII. fejez.

rész 7. cikkében, ezeket mondja: „Az egyházi hivatal tisztségét senkisémet bitorolhatja, azaz megvesztegetés vagy másnémi fondorkodás által, vagy önkényűleg magához nem ragadhatja. Az egyház szolgáit hívják meg és válasszák törvényes választással; t. i. válassza őket a gyülekezet, vagy válasszák a gyülekezet által e végből kiküldöttek ünnepélyesen, szép rendben háborúság, zavar és viszálykodás nélkül. De ne akárkit... és akiket megválasztanak, azokat avassák föl a vének nyilvános imádsággal és kézzrátétellel.”

A Gall Hitvallás ezeket mondja: „Hisszük, hogy senkinek sem szabad a maga tekintélyével elfogadni valamely egyházi hivatalt; hanem, amennyire lehet s amíg Isten ezt megengedi, törvényes választás útján kell mindenkit alkalmazni... Bármely esetben követni kell azt a szabályt, hogy minden lelkipásztornak és vének bizonyosságának kell lennie elhívásáraól.”⁴⁰⁴)

A Belga Hitvallás így szól: „Hisszük, hogy az egyházi szolgákat, véneket és diakonusokat az egyház törvényes hívásával kell tisztükbe hívni, Istennek buzgó segítségül hívása mellett az egyház szavazataival, azután hivatalukban kézzrátétellel erősítettessenek meg a szerint a rend és mód szerint, amint ezt Isten Igéje elénk szabja.”⁴⁰⁵)

A Skót Hitvallás ezeket mondja: „Törvényes lelkipásztoroknak csak azokat nevezzük, akik az Ige hirdetésére kijelöltetnek, akik szájába Isten a tanítás intő igéjét adja és akiket valamely gyülekezet erre törvényesen megválaszt.”⁴⁰⁶)

Ugyanígy rendelkeznek már az *első református egyházi törvénykönyvek* is a lelkipásztorok választásáról. Így az 1559-i francia egyházalkotmány 6. és 8. art. ezeket rendeli: „A lelkipásztorok az egyháztanácsban a vének és diakonusok által választatnak és annak a népnek, amelyiknek a számára választatnak, bemutatattanak. Ha ellenmondás támad, az egyháztanács igazítsa ezt el. Abban az esetben, ha egyik vagy másik részről elégedetlenség támad, az egyházmegye elé utasíttatik az ügy, nem azért, hogy a nép a megválasztott lelkipásztor elfogadására kényszerítettessék, hanem azért, hogy a lelkipásztor igazolhassa magát. ... A választás a lelkipásztorok által könyörgéssel és a kéznek a főre tétele által erősítettik meg...” Az 1564-iki első skót egyházi törvénykönyv is biztosítja minden gyülekezet lelkipásztorválasztó jogát. A gyülekezet önkormányzati jogát semmiféle külső erőszakos beavatkozás nem veszélyeztetheti. A megválasztott lelkipásztorokat az egyházmegye megvizsgálta és

⁴⁰⁴) Confessio Gallicana, XXXI. art.

⁴⁰⁵) Confessio Belgica, XXXI. art.

⁴⁰⁶) Confessio Scotica, XXII. cikk.

amennyiben hiányosnak találta, visszavetette, sőt később is elmozdíthatta.

Mind a francia, mind a skót egyházalkotmányok biztosítanak bizonyos jogokat a közvetlenül a gyülekezet fölött álló egyházi testületeknek: a franciáknál az egyházmegyének, a skótoknál az ennek megfelelő Presbytery-nek arra, hogy a lelkipásztorválasztásba beleszólhassanak, sőt azt bizonyos esetekben meg is semmisíthessék. Több zsinat hoz hasonló szellemű határozatot. Az egyik francia nemzeti zsinat elrendeli, hogy a lelkipásztorválasztásnál nem csupán az egyház tanácsa, de a szomszédos lelkipásztorok is vegyenek részt az egyházmegyével együtt a választásokon.⁴⁰⁷⁾ Az alsórajnai 1568-iki weseli zsinat kimondja, hogy a lelkipásztor, a senior, a tanító, a diakonus választásánál az egész egyházmegye (classis) működjék közre. Az 1571-iki emdeni zsinat 13. artikulusa is elrendeli, hogy a lelkészek választásánál az egyházmegye (classis) közgyűlésének ítéletével, vagy két-három szomszédos lelkipásztorral vegyen részt.⁴⁰⁸⁾

Mindezekből a hitvallásokból, egyházi törvényekből is kitűnik a református egyház ama tántoríthatatlan meggyőződése, hogy az egyház minden nagyjfontosságú ügyének eldöntésénél: akár fontosabb határozatok hozataláról, akár lelkipásztorok választásáról van szó, semmiféle történhetik az egyháztagok tudta és hozzájárulása nélkül. A „rölatok — nélkületek” elv a református fölfogás számára merőben idegen és minden ilyen irányú törekvés számára kell is, hogy idegen maradjon, míg református alapon állónak vallja magát. Már csak azért is idegennek kell maradnia, mert tiszta református fölfogás szerint semmit sem szabad titokban csinálni, legkevésbé lelkipásztort egy gyülekezet nyakára küldeni.

A lelkipásztorok működéséhez *belső és külső elhívás* (interna és externa vocatio) szükséges. A *belső elhívás* meglétét az illetékes egyházi testület által kiküldött lelkészkepesítő bizottság állapítja meg, a *külső elhívást* pedig a gyülekezet és a gyülekezet fölött álló egyházi felsőbbség eszközli. A *belső elhívás* megléte fontosabb még a *kellő tudományosságnál* is, mert hiába tudja valaki a legragyogóbban a *theológiai tudományo-*

⁴⁰⁷⁾ *Aymon: Tous les Synods ... I. 34.*

⁴⁰⁸⁾ I., *Rieker Grundsätze ...*, 83. l. 3. jegyzetében, *Bredt* azt állítja, hogy az *első lelkipásztor-választással* az *Alsó-Rajná*nál, az *1568-iki weseli zsinaton* találkozunk. Sem *Genfben*, sem a *francia református egyházban* nem találkozunk a *lelkipásztorok választásával*: a *lelkipásztort Genfben* a *többi lelkipásztor választja* és a *tanács erősíti* meg, *Franciaországban* pedig a *tartományi zsinat* állítja be őket. *Kirchenrecht*, I. 212 l. Ez a *megállapítás némi megszorítással* a *genfi választással* kapcsolatban még *megállja a helyét*, a *franciaországgal kapcsolatban* azonban, az *elmondottak alapján*, nem.

kat, ha hiányzik Istentől való belső elhivatottsága. A tudományos készsétség pótolható, a magasabb elhívás semmiképen sem! *Az interna és az externa vocationak találkoznia kell minden megválasztottban.* Ezt a Szentlélek eszközi. A gyülekezetnek meg kell találnia azt, akit Isten belső elhívásával a gyülekezet leendő lelkipásztorául hívott el. Hiába hívna el az egyház olyanokat, akiknél ez a belső elhívás hiányzik. Ezek lehetnének nagy tudósok, nagyszerű pedagógusok, kiváló szónokok: csak „lelkipásztorok” nem lehetnének.

Minden egyháznak életkérdése, hogy a lelkipásztorválasztást úgy rendezze, hogy igazi lelkipásztorai lehessenek. De aligha rendezheti addig, míg a lelkipásztorok választásában a mai rendszer mellett tömegesen vesznek részt olyanok is, akik sohasem járnak templomba, vagy csak néha fordulnak meg ott, ezért többször olyanok választanak a templombajáró kisebbség számára lelkipásztort, akik önmaguk a legjobb esetben „ritka vendégei” Isten házának és talán évtizedek óta nem vendégei a kegyelem megterített asztalának! Csak az önkéntes és hitvalló egyháztagság mellett oldható meg, hogy a gyülekezet minden tagjának lehessen beleszólása a lelkipásztorválasztásába. Ha nem akarnánk, vagy nem tudnánk az önkéntes és hitvalló egyháztagság alapjára helyezkedni, a lelkipásztorválasztás jogát föltétlenül korlátoznunk kell. De semmiféle korlátozás nem mehet el addig, hogy a hívek tudta és beleegyezése nélkül egyszerűen rájuk lehessen valakit erőszakolni. A szabályszerű választás nem összeegyeztethetetlen a közvetlenül a gyülekezet fölött álló egyházi testület számára biztosított befolyással.

Érdeemes megfigyelniünk, hogy mind *Kálvin*, mind *hitvallásaink* inkább *negatíve* írják elő, hogyan *nem lehet* lelkipásztort a gyülekezetre erőszakolni, de választásuk módját kevésbé részletezik. Nem írják elő annak útját-módját: ezt inkább az egyes egyházakra bízzák. Összefüggésben van ez azzal is, hogy a lelkipásztorokat nem a gyülekezet, hanem Krisztus szolgálóként fogják föl és ha a választó gyülekezetben is erősen él ennek a tudata, voltaképen nem is lehet szó választási módról, vagy még kevésbé: választási harcról, mert a Krisztust imádságban meghívó és döntésének közlésére fölkérő gyülekezetnek egyértelműleg tudomásul kell vennie, hogy ki az Ő választotta. A választás módját azért nem szabályozzák, mert az *igazi választásnál voltaképen nem a hívek választanak, hanem maga Krisztus.* Ezért fogadják a tiszta református egyházakban már a régebbi időkben is idegenkedéssel azokat a hangokat, amelyek a nép jogáról, új választásokról, vagy ezekhez hasonlókról szólnak.⁴⁰⁹⁾

⁴⁰⁹⁾ Ezek közül néhány érdekes esetet sorol föl *Morelly* Jánossal, a huganotta egyházközségekkel, a languedoc-i gyülekezetekkel, *Bucer*-ral

Lássuk, miképen oldották meg a lelkipásztorok választását különböző számottevő *külföldi testvér-egyházak*? Elsősorban az érdekel minket, miként oldották meg *Kálvin* korában genfi hittestvéreink és miként oldják meg ma? Azután néhány fontosabb európai és amerikai egyház lelkipásztorválasztási-rendszerét ismertetjük.

A XVI. század derekán szokásos lelkipásztorválasztást maga *Kálvin* így ismerteti az 1560. novemberében *Olevianus* Gáspárhoz írt levelében: A lelkipásztorokat a mi testületünk (a Lelkipásztorok Társasága) választja. Bizonyos szentírásbeli hely adatuk nélkül, melynek magyarázatánál jelét kell adniok bibliai jártasságuknak. Megvizsgálatnak a tudomány főbb kérdései felől, végre egyházi beszédet tartanak előttünk és a hívek előtt. A tanácsból is jelen van két tag. Ha készületségük megüti a méntéket, ajánljuk őket a tanácsnak, melynek hatalmában áll vissza is vetni őket, ha alkalmatlanoknak találná őket. Ha elfogadja őket, ami eddig minden esetben megtörtént, nevüket kihirdetjük a hívek előtt, hogy ha valakinek valami kifogása volna ellenük, nyolc napon belül jelentse be. Akit a hívek hallgatólagos beleegyezése helybenhagyott, azt Istennek és a híveknek ajánljuk.⁴¹⁰⁾

Az 1541-es *Ordonnances Ecclesiastiques* így szabályozza a lelkipásztorok választását: Elhívás nélkül senkisémet kerülhet lelkipásztori tisztségbe. Ezen három dolgot kell érteni: a lelkipásztorok megvizsgálását, megválasztását és beiktatását. A megvizsgálás két részből áll. A vizsgálat mindenekelőtt a tanra vonatkozik: meg kell vizsgálni, hogy a jelöltnek van-e alapos és teljes ismerete a Szentírás felől, azután arra, hogy a jelölt alkalmas-e és van-e elég készsége arra, hogy ismereteit közölni tudja a hívek építésére. A jelöltnek ünnepélyes kijelentést kell tennie az egyház tanainak elfogadása és megtartása tárgyában. A tanításban való jártasságáról kérdések föltevésével kell meggyőződni: így meg kell tudni, mi az egyéni fölfogása az Úr tudományáról? Azt is meg kell vizsgálni, hogy jó erkölcsű és ki-

kapcsolatban *Rieker: Grundsätze...*, 143—144. l. Erre utal *J. Koestlin* is néhány XVIII. századbéli skót lelkipásztor fölfogásával kapcsolatban: *Die schottische Kirche*, 291 l. *Sehling* is azt állapítja meg a református egyházban a lelkipásztorválasztás kérdésével kapcsolatban, hogy azok alkalmazása nem történhetik a gyülekezet akarata ellenére, de a lelkipásztorválasztás a református gyülekezet számára ismeretlen (*Geschichte...*, 42 l.). Ilyen szövegezéssel túlzás van már ennek a megállapításnak a második részében; helyesen inkább csak annyit lehet mondani, hogy a gyülekezet korlátlan lelkipásztor-választási joga ismeretlen.

⁴¹⁰⁾ Idézi id. *Révész Imre*: A protestáns egyházalkotmány alapelvei, 91. l. Tehát a hívek nincsenek egészen kirekesztve a választásból: egyfelől meg előtt prédikálnak, másfelől nyolc napon belül kifogást tehetnek megválasztásuk ellen.

fogástalan magaviseletű-e? A választás módja az, hogy először a lelkipásztorok állapotnak meg abban, hogy kivel kívánják a tisztséget betölteni. Azután be kell mutatni a jelöltet a tanácsnak. Ha a tanács elfogadja, beleegyező nyilatkozatot ad, mely után bemutatkozó prédikációt tart a hívek előtt. Ha a hívek alkalmatlannak találják és szabályszerű megvizsgálás után ilyennek bizonyul, új választást kell tartani, új jelölttel. A beiktatást az Ordonnances Ecclésiastiques tervezete kézrátétellel szerette volna, de ezzel kapcsolatban sok babonáság fordult elő a multban és botránkozás is támadhat ebből, ezért elmaradt. E helyett abban állapotok meg, hogy a tanács kezébe tett eskü után a beiktatási szertartás egyszerű buzdító beszédből és imádságból álljon.⁴¹¹⁾

Amint egyfelől *Kálvin* leveléből, másfelől az Ordonnances Ecclésiastiques-nak némi változtatással elfogadott tervezetéből

⁴¹¹⁾ *Kálvin* az esküforma szövegét 154. július 17-én terjeszti a kis-tanács elé, mely azt elfogadja. Az eskü szövege a következő: „Ígérem és esküszöm, hogy lelkipásztori szolgálatomban, melyre most elszólitatom, hűségesen szolgállok Istennek, tisztán hirdetve Igéjét ennek a gyülekezetnek az építése céljából, amely számára elkötelezett engem. Semmiképen nem fogok visszaélni tudományával azért, hogy egyéni hajlalmaira hallgatva, az embereknek igyekezzem tetszeni: hanem szent lelkiismeretességgel arra használom azt, hogy az Ő dicsőségét és népe javát szolgáljam, melyért felelős vagyok.

Ígérem és esküszöm, hogy az egyházi rendtartásokat megtartom, úgy, amint azokat ennek a városnak kis-, hatvanas- és kétszáz-as-tanácsa elfogadja. Azokban a fegyelmi ügyekben, amelyek rám tartoznak, becsületesen járok el, a nélkül, hogy helyt adnék akár a gyűlöletnek, akár a részrehajlásnak, akár a bosszúnak, akár más egyéni indulatnak. Általában azt teszem, ami jó és hűséges lelkipásztorhoz illik.

Harmadszor esküszöm és ígérem, hogy a város vezetőségének és a városnak tisztességére és előmenetelére vigyázok s igyekszem azt fenntartani. Amennyire tőlem telik, arra törekszem, hogy a nép, a város vezetőségének kormányzata alatt, jó békességben s egységben éljen és sohase rokonszenvenzen olyasmivel, ami ellenemond ennek.

Végül ígérem és esküszöm, hogy alávetem magam a város igazgatásának és törvényeinek. Másoknak, a törvényeknek és a felsőbbbségnek alárendelve magam s engedelmességek ezeknek, az engedelmesség terén jó példát mutatok mindenkinek, amennyiben hivatásom magával hozza ezt, vagyis olyan módon, ami nem ellenkezik azzal a szabadsággal, amellyel rendelkezünk, hogy úgy tanítsunk és úgy végezzük tisztségünkkel járó kötelességeinket, amint Isten parancsolja nékünk. Végül ígérem, hogy úgy szolgállok a város vezetőségének és a népnek, hogy semmiképen se akadályozzon ez meg engem abban, hogy Istennel szemben elvégezzem azt a szolgálatot, amellyel tartozom Néki hivatásomban.” Az eskü szövegét l. a *Corpus Reformatorum XXXVIII.* kötetében *Formule du serment prescrit aux ministres (1542)* címmel, 31–32 ll. Franciaúl is közli, úgyszintén az eredeti, régi francia szöveghez több helyütt nem egészen alkalmazkodó magyar fordításban is *Pataj Lajos: Kálvin valláspedagógiája (Debrecen, 1935) c. munkájában, 74 l.*

is látjuk, nemcsak a lelkipásztorjelöltek megvizsgálása történt a lelkipásztorok társasága, a Vénérable Compagnie előtt, hanem ennek a testületnek a kezében volt a lelkipásztorválasztásnál a kezdeményezés, azt mondhatnók: a választandó személy kijelölése. Mind a tanács, mind a hívek csupán vétót mondhattak a Lelkipásztorok Társaságának ajánlottja ellen, de önmaguk nem léphettek föl kezdeményezőleg. A tanácsnak jóváhagyó, a híveknek pedig elfogadó szerepe volt. Ha a tanács joga volt is a *Kálvin*-féle elgondoláson túlmenőleg a megválasztandó lelkipásztor jóváhagyása és megerősítése, önmaga nem kezdeményezhetett, csupán a Lelkipásztorok Társaságának jelöltjével kapcsolatban nyilváníthatta elfogadó, vagy elutasító véleményét. Ezzel a jogával, mint *Kálvin*-nak csaknem két évtized mulva írt leveléből is kiviláglik, ilyen hosszú idő alatt egyszer sem élt a tanács. Maguknak a híveknek a tanácsnál is kevesebb joguk volt a lelkipásztor választásánál. Ha, mai szemmel nézve, kevés is ez, mégis nagyjelentőségű újítás volt abban az időben, a hívek jogának sokszázados elvétele után! 1561-ben, az *Ordonnances Ecclesiastiques* új kiadásában a hívek jogát kissé közelebről megállapítják. Kimondják, hogy a hívek a lelkipásztorjelölt ellen emelhető kifogásaikat egy nappal annak bemutatkozása előtt is előterjeszthetik.⁴¹²⁾

Ma a genfi nemzeti protestáns egyházban a gyülekezet választásra jogosult tagjai választják a lelkipásztort. A jelölt akkor választatik meg, ha az érvényes szavazatok általános többségét elnyeri. Ha egyik jelölt sem nyer általános többséget, a viszonylagos többség alapján hozzáfognak a második titkos szavazáshoz azok közt a jelöltek közt, akik a legtöbb szavazatot nyerték. A választásban megmaradó jelöltek száma nem haladhatja túl a betöltendő állások kétszeresét. Szavazategyenlőség esetén az idősebb jelölt a megválasztott. A consistorium három vezető tisztviselőjéből és négy, ugyancsak négy évre választott tagjából álló héttagú végreható bizottság mond ítéletet a választások érvényessége fölött. Föllebbezés esetén a consistorium határoz végérvényesen.⁴¹³⁾

Az a gondolat, hogy a felsőbb egyházi testületnek is van beleszólása a választásba, kifejezésre jut a *francia református egyház* alkotmányában is. Már az első törvénykönyv, a *Discipline Ecclesiastique* VI. fejezetének 2. artikulusa kimondja azt az általános elvet, hogy „egyik egyház sem vihet végbe valami nagy horderejű dolgot, ami a többi egyház előnyével vagy hátrányával járhat, a nélkül, hogy a tartományi zsinat is ne nyilvánítaná abban véleményét, ha össze tud jönni. Ha pedig — a dolog sürgős lévén — nem tudna addig összejönni, értésére ad-

⁴¹²⁾ Corpus Reformatorum, XXXVIII. 94 l.

⁴¹³⁾ Az 1908-as új genfi egyházalkotmány 39, 41. §-ai.

ják ezt az egyháztartomány többi gyülekezeteinek és azok írásban közlik véleményüket.⁴¹⁴⁾ Ilyen nagy horderejű dolognak tekintik a lelkipásztorválasztást is, melyről az egyik első nemzeti zsinat azt határozta, hogy azon a szomszédos lelkipásztorok és az egyházmegyének megfelelő testület is résztvegyen.⁴¹⁵⁾

A lelkipásztorokat ma is az egyháztanács (Conseil presbytéral) választja a tartományi zsinat tanácsának (Conseil régional) felügyeletével. A választás módozatait a gyülekezetek szabályzatai állapítják meg, ezek azonban nem állhatnak ellentétben az egyház törvényeivel és statutumaival. Választani akár meghívás, akár pályázat útján lehet. A megüresedés után *egy hónapnál hamarabb* senkitsem lehet meghívni. A meghívás a tartományi zsinat tanácsa útján intézhető egy lelkipásztorhoz vagy jelölthöz. Ahhoz nyújtandók be a pályázatok is. Az mindkét esetben véleményét nyilvánítja. Csak azt lehet megválasztani, aki 25. évét betöltötte, theologiai végzettségű és akit már fölszenteltek. Olyan városban, ahol középiskola (lycée vagy collége) van, csak 30 évét betöltött lelkipásztor, vagy olyan választható, aki legalább öt évig működött — akár mint lelkipásztor, akár mint valamelyik vallásos egyesület alkalmazottja — olyan gyülekezetben, ahol nincs liceum vagy kollégium. Ez alól a korlátozás alól, a tartományi zsinat tanácsának javaslatára, a nemzeti zsinat tanácsa adhat fölmentést, különösen olyan gyülekezetekben, ahol már hosszabb ideje nincs betöltve a lelkipásztori állás. A *megválasztáshoz* minden esetben a tartományi zsinat tanácsának előzetes hozzájárulása szükséges. Azután a nemzeti zsinat tanácsa (Conseil national) erősíti meg véglegesen három héten belül. Csak a választás törvényszerűségét vizsgálhatja és csak abban az esetben tagadhatja meg a megerősítést, ha az egyház törvényeivel és statutumaival ellentézet. A tartományi zsinat tanácsa és az egyháztanács közt fölmerülő vitás esetek is a nemzeti zsinat tanácsa, végső esetben a nemzeti zsinat elé vihetők.⁴¹⁶⁾

A lelkipásztor nem hagyhatja el állását, csak miután a tartományi zsinati tanács elnökeivel, moderátorával megbeszélte ezt. Rendes körülmények közt lemondása után három hónapnál előbb nem hagyhatja el állását. *Öt éven belül* csak nagyon komoly okból és a nemzeti zsinat tanácsának engedélyével hagyhatja el gyülekezetét, így helyi nehézségek, betegség okából. A lelkipásztor 35 évi szolgálat betöltése után teljes nyugdíjra jogosult. Ennek elérése után, hasonlóképen 60 éves korától jogosult önként nyugalomba menni, orvosi vizsgálat nélkül. 65 éves koron túl csak akkor szolgálhat, ha a nemzeti zsinat taná-

⁴¹⁴⁾ Idézi Rieker: Grundsätze..., 83 l.

⁴¹⁵⁾ Az 1571-es emdeni zsinat is hasonló szellemben határoz.

⁴¹⁶⁾ Discipline, I. fejl. 13—15, 22—25 art. (5—6, 8—9 ll.)

csa, a tartományi zsinat tanácsának javaslatára, az egyház lelki érdekeire tekintettel, további három évre fölhatalmazást ad. Vitás esetekben a nemzeti zsinat dönt. A hároméves haladék csak egy ízben ismételtető meg. (Disc. I. 30—31, 61 art., 10, 15 ll.) Köteles elhagyni állását az, aki teljes megélhetést biztosító, vagy a lelkipásztori állás méltóságával össze nem egyeztethető mellékfoglalkozást folytat. A *politikai természetű* és választással kapcsolatos jelöltséget vállalónak („qui pose sa candidature à un mandat politique électif”) *előbb le kell mondania lelkipásztorságáról.*⁴¹⁷⁾

Az állását elhagyó lelkipásztor csak úgy szerepelhet az egyház lelkipásztorainak névsorában, ha — kérésére — a nemzeti zsinat lelkipásztori szolgálati bizottsága hozzájárul ehhez. Az ilyen csak ennek a bizottságnak a hozzájárulásával vállalhat újból lelkipásztori állást.⁴¹⁸⁾

A *hollandiai* (szigorú) *református egyházban* a lelkipásztorválasztás a gyülekezet és a presbitérium közös dolga. A lelkipásztori állás megüresedése után az egyház minden úrvacsorázó tagja, aki nem áll fegyelmi büntetés alatt, *írásban* közli annak a lelkipásztornak a nevét, akit megválasztásra ajánl. Ugyanott indokolja, miért ajánlja? Ajánlását alá is írja. Aláírás nélkül érkező ajánlatokat nem vesznek figyelembe. Az ajánló ezzel mintegy erkölcsi felelősséget vállal a részéről ajánlott lelkipásztorért. Minden beérkezett ajánlást lajstromba foglalnak, azután gyűlést hívnak össze. A gyűlésen a *presbitérium* a beérkezett ajánlásokból kiválaszt 12 nevet. A tizenkettőből a *gyülekezet* választ hatot. Ezt a hat kiválasztott lelkipásztort a presbiterek meglátogatják. Miután mind a hat lelkipásztort meghallgatták, (más is meghallgathatja őket, de annak a véleménye az eljárás során nem jön számításba), kiválasztanak közülük fokozatosan kettőt és a kettőből választ a gyülekezet. Ezen a módon a legteljesebb nyilvánosság és mindenki hozzászólásának biztosításával igyekeznek a gyülekezet lelki egységét megőrizni. A kölcsönös válogatással a jelöltek száma egyre szűkebb körre szorul, végül a legtöbb választó tetszését megnyert jelölt kerül ki a gyülekezet új lelkipásztoraként. Az egyházmegyének itt nincs különösebb szerepe a választás körül.

A *skót egyesült szabad egyházban* a kezdeményező lépést már az egyházmegyének megfelelő Presbytery tette meg. Mikor megüresedett a lelkipásztori állás, az egyházmegye valamelyik szomszédos gyülekezet lelkipásztorát bízta meg a gyülekezet ügyeinek vezetésével. Ez készítette elő a lelkipásztorválasztást. Ebből a célból minél előbb összehívta az egyház tagjait és föl-

⁴¹⁷⁾ Discipline, I. fej. 5 art., 4 l. Hasonló rendelkezés van a hollandiai (szigorú) református egyháznál is.

⁴¹⁸⁾ Disc. I. 33., 11 l.

olvasta előttük a zsinat által erre a célra írt intő beszédet, mely a lelkipásztorválasztás fontosságát és az ezzel járó nagy felelősséget hangsúlyozta. Utána a gyülekezet bizottságot küldött ki, melyben vének és diakonusok mellett gyülekezeti tagok is voltak, hogy alkalmas jelöltet keressenek. Két vasárnapi meghirdetés után az egyház úrvacsorázó tagjai lelkipásztorválasztásra gyűltek össze. A kiküldött bizottság megnevezte jelöltjeit, de más is nevezhetett meg jelöltet. Ha valaki támogatta („szekundálta”) ezt a jelölést, ennek a jelöltnek a neve is a választhatók közé került. Mikor már nem neveztek meg több jelöltet, a gyülekezet ügyeit vezető szomszédos lelkipásztor lezárta a listát és a gyülekezet a szavazás előtt imádkozott. Ha több jelölt volt, több fordulóval szavaztak. Mindig kihagyták azt a nevet, amelyikre a legkevesebb szavazat esett. Az utolsó fordulónál már csak két jelölt közül választottak, így dőlt el a választás. Ez a módszer minden jelölttel kapcsolatban szavazást biztosított minden egyháztagnak, így a szavazás újabb fordulónál a lemaradt jelöltek hívei mindig újabb és újabb jelölt mellé állhattak. A választásnak ez a módja nagyon alkalmas arra, hogy a gyülekezet közmegnyugvásával fejeződjék be a választás. Ha a kisebbség nem nyugodott volna meg a választásban, az egyházmegye (Presbytery) nagy körültekintéssel járt el. Kivizsgálta az ügyet, ha szükséges volt, kiszállt a helyszínére és személyes tárgyalásokkal is igyekezett elintézni az ügyet. Ha a megválasztott erkölcsi vétségben lévőnek, vagy téves hitűnek bizonyult, szigorúan eljárta vele szemben.

Minthogy a pátronusi jog, ami miatt 1843-ban a nagy egyházszakadás (Disruption) bekövetkezett, 1874-ben megszűnt, nem volt immár nagyobb akadály a annak, hogy újból egymásra találjon a két nagy skót egyház. Ez csak jó félszázad múlva: 1929-ben következett be.

A skót egyház az egyesülés után hamarosan, 1932-ben, szabályozta a lelkészválasztást is (IX. Sect. 1—21). Ezt a gondosan összeállított és tiszta református alapelveken nyugvó lelkipásztor választási-rendszert érdemes kissé részletesebben ismertetnünk. Amikor megüresedik egy lelkipásztori állás, az egyházmegye (Presbytery) az üresedés idejére valamelyik környező gyülekezet lelkipásztorát megbízza az egyháztanács időközi elnökségével, az Interim Moderatorsággal. Az egyházmegye a választás tartamára saját kebeléből bizottságot is választ. Ez megállapítja a lelkipásztori javadalmat. A választásra kilenc havi időt enged a szabályzat. Az egyháztanács összeállítja az úrvacsorázók és fegyelmi ítélet hatálya alatt nem álló egyháztagok, hasonlóképen az egyházhhoz tartozó ama más, 21 éven felüli tagok (hozzátartozók, a templomban helyet bérlik) névsorát is, akik kéri a választók közé való fölvételüket. A névsort közszemlére teszi ki, az egyháztagok hozzászólhatnak, az-

után az egyháztanács lezárja. Az üresedésben levő gyülekezet bejelenti az egyházmegyének, hogy mennyi javadalmat (stipendium) kíván adni a lelkipásztornak és mennyit fizet be a központi lelkipásztor fenntartási-alapba. Ha az egyházmegye az összeget a gyülekezet anyagi erejével megegyezőnek találja, fölterjeszti a nagygyűlés (General Assembly) lelkész fenntartási alapjához. A gyülekezet választásra jogosult tagjai választó- (Vacancy) bizottságot választanak a választás előkészítésére és a választás módjának ajánlására. Ha a választók száma ötszáz alatt van, ez 13 tagú, ha ezer alatt van, 19 tagú, ha eléri vagy túlhaladja az ezret, 25 tagú. A választó gyülekezetnek szép szövegű exhortációt küldenek, melyet szintén 1932-ben állapított meg a nagygyűlés. Ebben vázolják a választás fontosságát és az eljárást. Felszólítják a híveket, imádkozzanak a választó-bizottságért, hogy Krisztus igazi követé legyen lelkipásztoruk és megőrizték a gyülekezet egységét. A választó-bizottság megmondja, hogy egy vagy több lelkipásztort kíván-e meghallgatni, vagy kéri a nagygyűlés lelkészjelölt-bizottságát, hogy küldjön oda lelkipásztor-jelöltet meghallgatásra. Akár küldöttségileg hallgathatnak meg egy lelkipásztort, akár odahívhatják a gyülekezetbe. A választó-bizottság senkit sem ajánlhat, mielőtt az írásban ki nem jelentette, hogy a jelöltséghez hozzájárul. Ha a választó-bizottság negyven nap alatt nem jelöl, felszólítják; ha tíz nap múlva sem jelöl, új bizottságot választanak helyette.

Ha a választó-bizottság élőszóval való, vagyis nyílt szavazást akar, az előre két ízben meghirdetett választó gyűlésen egy jelölt esetében igennel, vagy nemmel szavaznak. Ha több jelölt van, addig szavaznak, míg végül egy név marad. Ennek a meghívó levelét (Call) azután aláírják. Ha a választó-bizottság szavazólapokkal való szavazást akar, ezt is kihirdetik előre két ízben. A szavazólapokat az egyház központi hivatala olcsón adja. A szavazólapon magyarázó jegyzet is van. Ha egyetlen jelölt van, „for” és „against”-tel (mellette és ellene) szavaznak. Ha többre szavaznak és senki sem nyeri el az abszolút többséget, azokat az utolsó szavazatokat, amelyek nem érik el a fölöttük álló egyetlen szavazatot, törlik és újra szavaznak mindaddig, míg egy jelölt marad. Ha egyenlőek a legkisebb szavazatok, újra kell kezdeni a szavazást. Ha a megmaradó egyetlen jelölt nem kapja meg az abszolút többséget, amely esetben úgy kell rá szavazni, mintha egyetlen jelölt lett volna, érvénytelen a szavazás és az egészet újra kell kezdeni. Az utolsó szavazás eredményét az egyháztanácsban kell megállapítani. A választás után a szokásos meghívó-levelt a választók hét napon belül aláírják, azután az időközi moderátor az összes szavazólapokat az iratokkal és a megválasztott irataival, meg elfogadó nyilatkozatával együtt elküldi az egyházmegye

jegyzőjéhez. Az elfogadó nyilatkozatban ki kell azt is jelentenie a megválasztottnak, hogy sem ő, sem más nem használt meg nem engedett eszközöket. Az egyházmegye jegyzője jelentést tesz a választásról az egyházmegye (Presbytery) legközelebbi gyűlésén. A gyűlés nyilvános és azon a gyülekezet tagjai is megjelenthetnek. A választást a Presbytery vagy elfogadja, vagy nem. Ebben fontos szerepe van annak a körülménynek is, hogy a meghívólevelet hányan írták alá. Az egyházmegye feleket is szokott meghallgatni. Az egyházmegye jegyzője Edict-et küld a választás megerősítéséről a gyülekezetnek, melyet kétszer föl kell olvasni a szószékről. Ebben jelzi, hogy mikor lesz a megválasztott lelkipásztor fölavatása és beiktatása, hacsak nincs valakinek kifogása annak élete és hitbéli meggyőződése ellen. Ha volna valakinek kifogása, ezt tegye meg az egyházmegyének ekkor és ekkor tartandó gyűléséig. Ha nem adnak be kifogást, az egyházmegye késedelem nélkül eljár. Az egyházmegye által adott engedélyről szóló iratot (Certified Intimation of the Ordination and/or Induction) a jegyző az egyháztanács jegyzőjéhez küldi, hogy azt az egyháztanács legközelebbi gyűlésén annak jegyzőkönyvébe foglalja. Ezzel lép a lelkipásztor az egyházi épületek fölött való rendelkezés jogába. Ha az egyházmegye nem járul hozzá a választáshoz, ez megfeleltethető a zsinathoz, annak döntése végleges. 1934-ig a nagygyűlés (General Assembly) állandó bizottsága is foglalkozhatott lelkészválasztási panaszokkal: ekkor megszüntették. A megtörtént beiktatásról a beiktatott volt egyházmegyéjét is értesítik.

Ha hat hónap eredménytelenül telt el, az egyházmegye jelzi, hogy ha a gyülekezet még mindig nem jutott előbbre a választásban, ő tesz lépéseket. Ha a gyülekezet kilenc hónap múlva sem választ, sem nem kéri a határidő meghosszabbítását, az egyházmegye rendel nékik lelkipásztort. Erről az egyházmegye jegyzője értesíti a választó-bizottságot azzal, hogy ekkor meg ekkor fog megjelenni a gyülekezetben a választott lelkipásztorral. Arról is értesíti a gyülekezetet, hogy a számukra választott lelkipásztor meghívó-levelét hol és mikor írhatják alá. A jelzett időben az egyházmegye jegyzője s a választott lelkipásztor elmegy a gyülekezetbe, hogy ott istentisztelet tartson. Ott hagynak egy meghívó-levelét aláírás céljából. Ebben a tárgyban az egyházmegye újabb gyűlést is tart, melyre a gyülekezetet is meghívja. Ez az „appointment tamquam iure devoluto”.

Az egyházmegyének ennél is messzebbmenő jogot biztosít a szabályzat a lelkészválasztás körül. Ahhoz is hozzá kell járulnia, hogy egy lelkipásztor elfogadhatja-e egy másik gyülekezet szabályszerű meghívását és elhagyhatja-e régebbi gyülekezetét? Tehát abban az esetben is megtagadhatja hozzájárulását, ha a

választó gyülekezet illetékes egyházmegyéje a választást megerősítette! Az egyházmegye jegyzője erre a gyűlésre a távozni készülő lelkipásztor gyülekezetét is meghívja. Ha ezen a gyülekezet megbízottjai nem jelennek meg, az egyházmegye úgy tekinti, mintha belenyugodnának lelkipásztoruk távozásába. Ha a megválasztott egyházmegyéje nem járul hozzá az áthelyezéshez, ebben az ügyben még a közös fölöttes egyházi hatóság döntését is kérni lehet.

A lelkipásztor *lemondása* esetén, mely az egyházmegyéhez intézendő, annak, mielőtt elfogadja a lemondást, meg kell hallgatnia a lemondót és döntenie kell annak indító okai felől, de meg kell hallgatnia a gyülekezetet is. Ebből a célból bizottságot is kiildhet ki az egyházmegye. Ha a bizottság a lemondás indító okait megnyugtatónak találja, elfogadja és a gyülekezetet is meghívja legközelebbi gyűlésére.

Az a *nyugalombavonuló* lelkipásztor, aki öreg korára, gyöngeségére, vagy betegségére tekintettel mond le, ha kívánja, megtartja helyét az egyházmegyén és a mi egyházkerületünknek megfelelő zsinaton. Ha más okból mond le, csak a zsinat engedélyével tarthatja meg helyét. A helyüket megtartó lelkipásztorok az egyházmegye joghatósága alatt maradnak. Ha nem tartják meg helyüket, vagyis *lemondanak lelkészi jellegükről*, meg lehet őket választani kormányzó véneknek abban a gyülekezetben, amelybe tartoznak. Ugyanez vonatkozik a lemondott theologiai professzorra is (a General Assembly 1932. évi, XIII. döntése). Tehát a rendes úton nyugalomba vonuló lelkipásztor és theologiai professzor *önmaga dönt a fölött, hogy megtartja-e helyét az egyházmegyén és a zsinaton*. Lelkészi jellegük nem szűnik meg, ha nem vállalnak is újabb lelkészi jellegű állást, sőt az ilyenek az egyházmegye által az évi nagygyűlésre is delegálhatók.⁴¹⁹⁾ Legutóbb (1946—47-ben) éppen ilyen nyugalombavonult indiai misszionárius (John Mackenzie) volt a nagygyűlés moderátora is.

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli* (északi) *presbiteri egyház* törvénykönyve szerint, ha a gyülekezet választani akar, megkérnek egy szomszédos lelkipásztort, hogy vezesse a választói gyűlést. Ha ez — az ottani távolságokra tekintettel — nagyon messze lenne, anélkül is tarthatnak választó-gyűlést. A megjelölt napon a fölkért lelkipásztor megjelenik és prédikál. Azután kihirdeti, hogy lelkipásztor választás lesz, amelyben senkisémet vehet részt, aki nem veti alá magát az egyházfegyelemnek és nem vesz részt tehetsége szerint a gyülekezet terheinek hordozásában. Ha a többség megvan, de még elég nagy a kisebbség, az elnöklő igyekszik a kisebbséget is rábírnai a meg-

⁴¹⁹⁾ *Practice and Procedure in the Church of Scotland*, 50, 201, 209—225, 231—233, 658—671 ff.

hívólevél (Call) aláírására. Ha a többség ragaszkodik a választás eredményéhez, a választás iratait fölterjeszti az egyházmegye (Presbytery) elé és az aláírt meghívólevelet is elküldi. A gyülekezetet a vénekkel és a diakonusokkal, vagy külön erre a célra választott bizottsággal is aláírást kérheti a meghívólevelet. Külön kell azonban jelenteni az egyházmegyének, hogy ezeket külön gyűlésen hatalmazta föl erre a gyülekezet. A meghívólevélben megemlíti, hogy lakáson kívül mennyi a jövedelme, mekkora évi szabadság illeti meg és fizetésének 7.5%-át fizetik érte nyugdíjba. Ehhez csatolják az elnök bizonyítványát is. A meghívólevél elküldése egyértelmű azzal, hogy a megválasztott beiktatását kéri. A meghívólevél kézbesítése a megválasztottra nézve az illető egyházmegyéje útján történik. Ez — ha akarja — továbbítja. Ha más egyházmegye kötelékébe tartozó lelkipásztorjelöltet hív meg a gyülekezet, az ezt továbbító küldöttségnek saját egyházmegyéjük hozzájáruló bizonyítványát is el kell vinnie. Ha a megválasztott egyházmegyéje is hozzájárul, elbocsátja kötelékéből a másik egyházmegyébe. Ott alá kell magát vetnie a szabályszerű ordinálási eljárásnak. Egy lelkipásztort (püspököt) sem lehet egyik gyülekezetből a másikba helyezni, más gyülekezetből sem fogadhat el meghívást, csak egyházmegyéjének engedélyével. Ha tehát a meghívandó vagy megválasztandó *más egyházmegyébe tartozik, mindkét egyházmegye hozzájárulása szükséges* és senkisémet iktatható be másik egyházmegyébe, míg régi egyházmegyéje el nem bocsátja a erről írást nem ad neki.

A beiktatást az egyházmegye vagy annak kiküldött bizottsága eszközözi. A bizottság egyik tagja prédikál, a másik lelkipásztor (püspök) elmondja a választás történetét. Ezután három kérdést intéz a beiktatandóhoz: 1) Elfogadja-e ennek a gyülekezetnek a meghívását? 2) A meghívás elfogadásában Isten dicsőségének és az egyház javának keresése vezérli-e? 3) Igéri-e, hogy Isten segítségével elvégzi a lelkipásztori teendőket a gyülekezetben? Ezután a gyülekezethez intéz kérdéseket. A feleletet a hívek jobbkezüik fölemelésével jelzik, mire a beiktató az illetőt a gyülekezet szabályszerűen megválasztott lelkipásztorának jelenti ki. A beiktatás után az egyháztagok is kézfogással köszöntik a beiktatottat.

Ha egy lelkipásztor lemond addigi gyülekezetéről, mert nem sikerült ott eredményes munkát végeznie, a gyülekezet küldötteinek meg kell jelenniük az egyházmegye előtt. Ott előterjeszhetik azt a kérésüket, hogy az egyházmegye *ne* járjon hozzá. Ha ezt elmulasztják, vagy nem tudnak kellő indokot felhozni, a gyülekezet lelkipásztori állása egyelőre betöltetlen marad, míg az egyházmegye el nem határozza, hogy újból betölti. Ha öregség vagy betegség miatt vonul vissza egy lelkipásztor, a gyülekezet Pastor emeritus-szá választhatja őt —

akár fizetéssel, akár anélkül. Ilyenkor nincs semmi kötelessége, de joga sincs. Ezt is az egyházmegye elé kell terjeszteni jóváhagyás végett.⁴²⁰⁾

Az *Egyesült-Államokbeli* (déli) *presbiteri egyház* törvénykönyve szerint Isten népeken a tisztviselők választásához való joga elidegeníthetetlen. Senkisé nem helyezhető ennél fogva valamely egyházi hivatalba, csupán választás útján, vagy legalább is annak a gyülekezetnek a hozzájárulásával. Minden egyházi hivatalban a rendes hívás egyfelől Isten Szentlelkének hívásából, a jó lelkiismeret belső jó bizonyoságtételéből, azután Isten népe megerősítéséből, végül a törvényes egyházi hatóság helybenhagyó ítéletéből áll. Ha a hívek lelkipásztor-választásra jönnek össze, az egyház valamelyik lelkipásztorát kell elnöklésre fölkérni. Ha ez bármi okból lehetetlen, a gyülekezet valamelyik férfi tagját választhatják meg elnöknek. Az összes úrvacsorával élőknek van szavazati joguk, másoknak nem. A szavazáshoz a *választók többségének jelenléte* szükséges, tehát a választók többségének távolmaradása mellett nem lehet választani. Ha *tekintélyes kisebbség* ellenzi a többség választását, az elnök igyekszik kiegyenlíteni s újabb jelöltre szavaztatni. Ha a többség mégis ragaszkodnék a választás eredményéhez, akkor aláírják a meghívólevelet, a Call-t. Ezt fölterjesztik az egyházmegyéhez. A *választás ellenzéről* is *kimutatást* kell küldeni. A meghívólevélben itt is benne kell lennie a megígért javadalomnak. A meghívólevél végén a választást vezető elnök a maga részéről is megerősíti, hogy a választás szabályszerűen történt és ha a gyülekezet a vérekkal, diakonusokkal, vagy külön bizottsággal íratja alá, akkor azt is, hogy a gyülekezet szavazata alapján írták alá a meghívólevelet. A Call-t egy vagy több választott egyháztagnak mutatja be az egyházmegyének. Ha a megválasztott más egyházmegyébe tartozik, mellékelni kell a gyülekezet illetékes egyházmegyéjének hozzájárulását is. Az egyházmegye meg is tagadhatja a meghívás átadását, de tanácsért és útmutatásért a zsinat elé is terjesztheti. Saját hozzájárulása nélkül egy lelkipásztort sem lehet az egyházmegyéből elbocsátani. Az egyházmegyéhez tartozó lelkipásztorok nyilatkozatot írnak alá, hogy az egyházmegye által vallott hitelveket és kormányzati elveket magukévá teszik és lelkipásztorságukban követni fogják.⁴²¹⁾

Ha csak az említett egyházaknak a lelkészválasztási eljárását vesszük is szemügyre, az alábbi közös vonásokat figyelhetjük meg:

Mindenekelőtt *az angolszász világban seholsem találkozunk azzal, hogy lelkipásztorok „pályáznak” megüresedő állá-*

⁴²⁰⁾ Form of Government, 357—368 ll.

⁴²¹⁾ Book of Church Order, 34—64 ll.

sokra. Mindenütt a gyülekezetből indul ki a kezdeményezés. A gyülekezet tagjai érdeklődnek egyeseknél, hogy elfogadnák-e a lelkipásztorságot? Ez mindenestre nagyon fontos. Nekünk is érdemes volna ezt meghonosítanunk. A lelkipásztori tekintélynek nagy gyarapodását eredményezné.

Másodszor, akik résztvesznek az ajánlásnál, pl. a hollandoknál, mintegy garanciát vállalnak jelöltjeikért és indokolniok kell jelölésüket. Ez a családi és atyafiságos alapon történő választásoknak és korteskedéseknek nagyon jó ellenszere!

Harmadszor, a lelkipásztorválasztás istentiszteleti keretekben mozog: Istent kérdik meg imádságban, hogy kit akar adni lelkipásztorukul, a választások épen ezért a legtöbbször egyhangúak. Ha nem ilyeneknek indulnak is, addig próbálkoznak, míg végeredményben ilyené válnak. Így a megválasztott lelkipásztor szinte egységessé váló gyülekezetben kezdheti meg működését: nem kell évekig azon fáradoznia, hogy a kisebbségben maradt ellenpártok híveit kibékítse.

Negyedszer, minden egyházban a gyülekezet mellett az egyháztanácsnak (presbitériumnak) is nagy szerepe van a lelkipásztor választásánál. Az egyháztanács mintegy az irányító, az úrvacsorával élő egyháztagok összessége viszont a döntő tényező.

Ötödször, az egyházmegye (az angolszász világban a Presbytery) vigyáz a gyülekezet békességére: nem engedi meg, hogy a választás ellenséges táborokra bontsa a gyülekezetet.

A külföldi testvéregyházak előbb ordinálják: avatják, vagy szentelik föl a lelkipásztorokat, csak azután iktatják be őket. Nálunk fordított a sorrend. A theologia elvégzése után első lelkészképesítő vizsgálatot tett jelölteket eskütétellél ünnepélyesen kibocsátjuk, ami előzetes avatásnak, vagy szentelésnek is tekinthető. Míg ez a nemrégiben szokássá vált ünnepélyes kibocsátás nem volt meg nálunk, a theologia elvégzése meg a lelkipásztorválasztást és beiktatást követő fölszentelés közt volt olyan, néha nagyon is hosszú nyúlt időszak, amikor a lelkipásztort voltaképpen felelősségre sem lehetett volna vonni, minthogy a hitvallásainkhoz és egyházalkotmányunkhoz való ragaszkodását még nem pecsételte meg esküvel, bár már évek óta hirdette az Igét, szolgáltatta ki a sákramentumokat és több éve volt gyülekezetének lelkipásztora.

A genfi nemzeti protestáns egyház alkotmányában is a lelkipásztorra választás föltételei közt szerepel az, hogy már föl legyen szentelve a lelkipásztori szolgálatra.⁴²³⁾ A lelkipásztorok közé fölvétel és a fölszentelés tárgyában a genfi nemzeti protestáns egyház fölött álló 40 tagú consistorium rendelkezik, az egyház hivatali bizottsága előzetes véleményének meghall-

⁴²³⁾ Egyházalkotmány 40. §-ának 2. c) pontja.

gatása után. Ez a bizottság 13 tagból áll: négyet a Lelkipásztorok Társasága választ, hét világi tagját és a genfi egyetem theologiai karának két tagját pedig a consistorium választja saját négy éves ciklusának tartamára. A bizottság ülésein a consistorium hét tagú végrehajtó-bizottságának egyik tagja elnököl. Az egyház hivatali bizottsága vizsgálja meg, hogy a lelkipásztori szolgálatra és fölszentelésre jelentkezők rendelkeznek-e kellő theologiai végzettséggel, tájékoztatást szerez képességükről és erkölcsi életükről. Indokolt jelentése alapján a consistorium határoz végérvényesen.⁴²³⁾ Segédlelkésszé is csak fölszentelteteket választhat a consistorium (45. §). Amelyik végzett latorra, annak írásbeli kérvényt kell benyújtania a consistorium-theologus föl akarja magát szerteltetni a lelkipásztori szolgálathoz. Ezt öt lelkipásztornak kell támogatnia, kik közül háromnak működő lelkipásztornak kell lennie, de ezek nem lehetnek az egyházhivatali bizottságnak tagjai.

A francia református egyházban is csak fölszentelt választható lelkipásztorrá. Csak az szentelhető föl, aki az egyház felelős tagja, francia állampolgár, 25. évét betöltötte, érettségít tett és francianyelvű theológiát végzett, elfogadta az egyház törvényeit és statutumait, eleget tett a jelöltek számára előírt gyakorlati kiképzésnek (stage). A fölszentelésért a nemzeti zsinat lelkipásztori szolgálati bizottságához beadott kérelemben meg kell említenie az egyház hitvallásához való viszonyát is (Déclaration de foi). Ha a nemzeti zsinat vagy annak lelkipásztori szolgálati bizottsága sem hitbéli meggyőződése, sem erkölcsi élete szempontjából nem talál kifogásolnivalót, valamelyik, általa választható gyülekezetben fölszentelik.⁴²⁴⁾

Angolszász hittestvéreink világában is, mikor megválasztanak valakit lelkipásztorrá, addig nem iktatják be, míg nem ordinálták: föl nem avatták, föl nem szentelték. Az ordinálás rendszerint a beiktatást megelőzően, a gyülekezetben megy végbe.

A skót egyházban az egyházmegye (Presbytery), miután megerősítette egy lelkész-jelölt (Probationer) megválasztását, kitűzi ordinatioja (fölvatása, fölszentelése) és beiktatása idejét. Az ordinatiót az egyházmegye végzi. Az ordinatio és beiktatás idejét két előző vasárnap kihirdetik. A jelzett napon az egyházmegye kiküldöttei megjelennek. Az egyik kiküldött prédikál, a másik alkalmi beszédet intéz a gyülekezethez és a megválasztotthoz. Miután a jegyző felolvasta a választás történetét, a moderator a fölszentelendőhöz nyolc kérdést intéz. Ezekben kérdést intéz hozzá 1) a Szentháromságban, különösen Jézus Krisztusban, mint Megváltójában és Urában, 2) a Szerítésben,

⁴²³⁾ L. az egyházalkotmány 36—38. §-ait.

⁴²⁴⁾ Discipline, I. fej. 12—15 art., 5—6 ll.

mint hitünk és életünk szabályozójában, 3) az egyház hitvallásában (Confession of Faith-ben) való hite felől, megkérdi 4), hogy a presbiteri egyházkormányzatot egyezőnek tartja-e Isten ígétével, aláveti-e magát az egyház testületeinek? 5) keresi-e az egyház egységét és békéjét? 6) buzgólkodik-e Isten dicsőségéért, ígéri-e 7), hogy istenes életet fog élni és kötelességeit így betölteni, végül 8) elfogadja-e erre az állásra való meghívását és ígéri-e, hogy e nép körében az evangélium hűséges szolgálója lesz? Miután mindezekre megnyugtató választ ad a fölszentelendő és a minden egyházi hivatalnok részéről aláírandó Formulát aláírja⁴²⁵), letérdel. A moderator — a többi jelenlévő lelkipásztorral együtt — fejére teszi kezét és fölszenteli a lelkipásztorságra. Ima után kijelenti, hogy föl van szentelve.⁴²⁶)

A theologiai tanárt is, ha még nincs fölszentelve, tanári székének elfoglalása előtt fölszentelik.⁴²⁷)

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli* (északi) *presbiteri egyházban* az ordinálás szintén megelőzi a beiktatást. Az ordinálást — különösen ha más egyházmegyében történik, mint ahol az ordinálandó az Ige hirdetésére szabadalmat (licentia-tus-t) nyert, — komoly megvizsgálás előzi meg. Megvizsgálják egyfelől theologiai és egyházjogi ismereteit, másfelől jellemét. A vizsgálat írásbeli és szóbeli részből áll. Ha a vizsgálat eredményes volt, kitérik az ordinálás napját, lehetőleg ott, ahol lelkipásztor lesz. A törvénykönyv tanácsosnak mondja, hogy a gyülekezet előző nap *böjtöt* tartson. Pált és Barnabást is így, böjtölés után, bocsájtják el a munkára (Csel. 13:2—3). Az ordinálás itt is az egyházmegye (Presbytery), vagy annak kiküldöttei jelenlétében megy végbe. Az előre kiszemelt lelkipász-

⁴²⁵) Ennek a szövege a következő: „Hiszek a keresztyén hit alapvető tanításában, amint azok ennek az egyháznak a Hitvallásában foglaltaknak.

Ennek az egyháznak a presbiteri kormányzatát Isten ígétével egyezőnek ismerem el. Igérem, hogy alávetem magam ennek és e szerint cselekszem.

Igérem, hogy megtartom az istentisztelet rendjét és az egyház minden nyilvános rendelkezését, amint ezek jelenleg is érvényben vannak, vagy a jövőben érvényesek lesznek.”

⁴²⁶) Utána beiktatja lelkész hivatálába, melynek jeléül jobb kezét nyújtják neki. Ezután a gyülekezethez intéz kérdést a moderátor: Elfogadják-e X. Y.-t lelkipásztorukká, megígérnek-e neki minden tiszteletet és támogatást az Úrban és juttatnak-e neki az Úrtól kapott javaikból a keresztyén lelkipásztorság fönntartása és Isten evangéliumának előmozdítása érdekében? A gyülekezet helyén való fölállással felel. Majd figyelmeztető és buzdító szavakat intéz a lelkipásztorhoz és a gyülekezethez.

⁴²⁷) Practice and Procedure in the Church of Scotland, 225—230, 520, 525 ll.

tor prédikál. Vagy ő, vagy más mondja el az előzményeket és hangsúlyozza az ordinálás fontosságát. Ezután — a skót egyházbelihez hasonló — nyolc kérdést intéz a fölszentelendőhöz.⁴²⁸⁾ Az eljárás a skót egyházban szokásos eljárással azonos. A törvénykönyv kívánatosnak tartja, hogy néha gyülekezet-nélküli jelölteket is szenteljenek föl szent szolgálatra, így evangélistákat, gyülekezet-szervezőket. Ilyenkor a nyolcadik kérdést elhagyják. Ehelyett a moderátor a fölszentelendő munkakörének teendőit sorolja föl és erre való készsége felől kérdezi meg.⁴²⁹⁾

Az *Egyesült-Államokbeli* (déli) *presbiteri egyházban* a törvénykönyv hangsúlyozza, hogy senkisémmé ordinálható más-ként, csak bizonyos meghatározott munkára. Az ordinatio itt is megelőzi a beiktatást és az egyházmegye (Presbytery) hajtja végre. Itt is, ha a szentelendő nem ugyanabban az egyházmegyében kapta az ígéhirdetési szabadalmat (licentiatust), az ordinálást nagyon gondos vizsgálat előzi meg. Ettől a vizsgálatól csak rendkívüli esetben tekinthet el az egyházmegye. Ha viszont ugyanabban az egyházmegyében megy végbe, ahol a licentiatust kapta és azzal meg voltak elégedve, megrövidíthető. Az ordinálást lehetőleg abban a gyülekezetben végzik, ahol megválasztották. Itt az ordinálandóhoz az előző egyházzal csaknem azonos nyolc kérdést intéznek.⁴³⁰⁾ A további eljárás azonos.⁴³¹⁾

A külföldi testvér-egyházak *előzetes* lelkipásztorszentelése véleményünk szerint megfelelőbb, mint a mi *utólagos* szentelésünk.

Magyar református egyházunk életében nemcsak a múltban, de még ma is a lelkipásztorválasztás egyike a legkevésbé megnyugtató módon megoldott kérdéseknek. Legutóbbi zsinatunkon is kitént ez. Az egész zsinat mélyen átérezte, hogy ezen a téren sürgős teendők várnak ránk. Míg a feladat nagyságát egységesen átérezte a zsinat, addig a megoldás módját már

⁴²⁸⁾ Az első kérdés elmarad, e helyett a negyedikből két kérdést csináltak. Viszont a gyülekezethez nem egy, hanem négy kérdést intéznek a beiktatással kapcsolatban és erre a nép itt fölállás helyett jobbekeze fölemelésével felel.

⁴²⁹⁾ Form of Government, 361—364 ll.

⁴³⁰⁾ Csupán a második kérdés bővül azzal, hogy megígéri, ha a hitelvek felől alkotott meggyőződésében változás állna be idővel, ezt bejelenti az egyházmegyének és a kötelességeket körülíró hetedik kérdés bővebb fogalmazásául. Ezenkívül a gyülekezet családtagjai is kezét nyújtanak a fölszentelt és beiktatott lelkipásztornak. Ahol már fölszentelt lelkipásztort iktatnak be, ott három kérdést intéznek hozzá.

⁴³¹⁾ Book of Church Order, 49—74 ll.

kevésbé egységes úton kereste. A legszélsőségesebb álláspontok ütköztek össze, amelyek közt nehéz volt valami félig-meddig megnyugtató, átmeneti megoldást találni. Ez az *átmeneti megoldási jelleg* erősen megérzik mai lelkészválasztási rendszerünkön és szinte hangosan követeli a *végleges* rendezést. Mielőtt erről szólnánk, előbb futó pillantást kell vetnünk lelkészválasztásunk multjára.

Magyarországon már a reformáció előtt ismeretes volt egyes községeknek az a joga, hogy lelkészeiket önmaguk válasszák. A mezővárosok — mintegy nyolcszázán — már a mohácsi vész előtt önmaguk választották plebánusaikat. Viszont a reformáció kezdetétől a fölöttes egyházi hatóságoknak is megvolt a beleszólási joguk a gyülekezetek lelkipásztorválasztásába. Az 1562-iki debreceni zsinat kimondja, hogy ha alkalmatlanok választattak lelkipásztorokul, azok megrovandók, ha vádakkal terheltek, vagy tudatlanok választattak és hívtak el a műveletlen köznéptől, azokat nem erősíti meg.

Csaknem kezdettől fogva súlyosan nehezedett nálunk is a lelkészválasztásokra a *pátrónusi jog*. Ez az ú. n. udvari lelkészeknél érvényesült, akiket vagy egy-egy főúr, vagy a fejedelem tartott. De van ezek mellett *városi patronátus* és *magánkegyuraság* is. Az utóbbi nincs jogilag rendezve, a gyakorlatban azonban ez is érvényesült. Városokban a tanács választotta a lelkipásztorokat. Ugyanez a tanács kezelte az egyház vagyonát, műveltette a lelkipásztorok javadalmi földjeit és kipótolta azok jövedelmét.

Bár az evangéliumi állásporttal alig egyeztethető össze a pátrónusok lelkipásztorválasztási joga, mégis azt kell mondanunk, hogy ezzel szinte még jobban ellenkezett az a mód, ahogy a nép választotta a XVI. század végétől a XIX. század elejéig lelkipásztorait. Ez az ú. n. „*papmarasztás*”-rendszere. Ez egyik szomorú jellegzetessége magyar református egyházunk multjának. Ha mentheti is a gyülekezeteket az a körülmény, hogy először a lelkipásztorok nyilatkoztak, hogy ott maradnak-e a gyülekezetben, csak azután élnek a gyülekezetek ezzel a joggal és ha mentheti is a gyülekezeteket az, hogy többször megkérdezésük nélkül hozták nyakukra a pátrónusok, vagy küldték az esperesek a lelkipásztorokat, mégis mélységesen elszomorító, hogy a lelkipásztoroknak — akárcsak a cselédeknek — évről-évre föl lehetett mondani Szent György napra.

A papmarasztással először az 1576-ban tartott herceg-szöllősi zsinat kánonaiban találkozunk. Csaknem egyidejűleg a nagyváradi zsinaton alkotott Articuli minores is kimondja a papmarasztást. A XVI. századvégi borsod-gömör-kishonti cikkek XXIII. artikulusa is szól a papmarasztásról, a „nova vocatio”-ról. A Geleji Katona kánonok közül a XVIII—XIX. szól

arról, hogy a lelkipásztor csak egy évre szegődik el.⁴²²⁾ Az *egy-éves* papmarasztás-rendszerével a budai zsinat szakít először. Ez nem egy, hanem *három évre* írja elő a választást és elrendeli, hogy e végből az egyházmegye három évenként külön gyűlést tartson. Minthogy a budai zsinat végzései nem nyertek királyi szentesítést, ha egyéb rendelkezései e nélkül is átmentek az életbe, a papmarasztással kapcsolatban némi enyhítést hozó rendelkezése alig tartozott ezek közé. A legtöbb egyházkerületben azután is megmaradt. A dunamelléki egyházkerület is csak 1814-ben törli el az esztendőnként megismétlődő papmarasztást. A tiszántúli egyházkerületben marad meg legtovább s itt volt a legrosszabb. Amikor a XIX. század elején rendezni kívánják, ellene szegülnek a gyülekezetek. Csak az 1881-es egyházi törvénnyel tűnik el egészen.

Nem von le sokat a papmarasztás szomorú voltából az a körülmény, hogy ez lényegileg már a középkor folyamán is megvolt azokban a gyülekezetekben, ahol valamelyik jobb módú egyháztag, vagy a világi község joga volt a lelkészi állás betöltése. Ilyen hosszú ideig és ilyen szomorú formában egy külföldi egyház életében sem szerepel tudtunkkal. A külföldi testvér-egyházak életében annál kevésbé szerepelhet, mert ott a véneket, a presbitereket nemcsak kezdetben, de több egyházban még ma is *életfogytiglan* választják. Elképzelhetetlen, hogy ezekben az egyházakban hátrányosabb helyzetben lettek volna a lelkipásztorok, mint a vének, a presbiterek!

A gyülekezetek papmarasztási joga mellett kezdetől fogva az *espereseket* is megilletik bizonyos jogok a *lelkipásztorok kirendelése* körül. Az esperesnek ezt a jogát az 1623-iki komjáti kánonok is megerősítik. E szerint az esperes a megüresedett lelkipásztori állásokat saját tekintélyével és hatalmával (*sua propria autoritate et potestate*) betöltheti. A kisebb gyülekezetek lelkipásztorait át is *helyezheti* nagyobb gyülekezetekbe.⁴²³⁾ A Geleji Katona kánonok adnak először lelkészválasztási törvényt. A XVIII. kánon megadja az esperesnek azt a jogot, hogy valamely nagyon exponált helyre azonnal rendelhet igen jeles lelkipásztort. A dunamelléki egyházkerület 1814-ben ugyanazzal a határozatával, amellyel a papmarasztást eltörli, kimondja, hogy a presbitérium az általa kívánt jelölről pecsétetes írásban értesíti az esperest, aki bemutatja ezt az egyházmegyei közgyűlésnek, a traktuális consistoriumnak és, ha

⁴²²⁾ A papmarasztásról elég szomorú adatokat találunk *Földváry* László: Adalékok a dunamelléki egyházkerület történetéhez c., hasonlóképpen *Szeremley* Sámuel: Vázlatok a papmarasztás multjából (1881) c. munkájában, úgyszintén *Tóth* Ferenc: Református püspökök élete c. munkájának 139. lapján.

⁴²³⁾ A lelkipásztorok viszont a rektorokat, a tanítókat mozgathatták el.

jónak tartják, megerősítik. 1840-ben az esperes a dunamelléki egyházkerületben már csak *ajánl* többeket a gyülekezeteknek, végül 1845-ben a gyülekezetek *korlátlan* lelkipásztorválasztási jogot nyernek.

Erdélyben sem áll jobban a lelkipásztorok választásának ügye. Bár az 1664-iki tordai országgyűlés kimondja, hogy a községek szabadon válasszák prédikátorait, a *pátrónusok* túltengő joga miatt ez a jog nagyon sok helyen csak papíron marad. A pátrónusok lelkipásztorhívási jogát az erdélyi választási szabályrendelet tartotta fenn legtovább. Az 1862-iki dévai zsinat szerint a pátrónusok *annyi* szavazattal bírnak, *ahányszorosát* adják a lelkipásztori fizetéshez a középkepekéhez viszonyítva.⁴⁴¹) Akit a pátrónus és a többség nem akar, azt a papmarasztás megszüntetése után is máshova kell helyeznie az esperesnek.

Egy másik, a papmarasztásnál jóval enyhébb elbírálás alá eső különlegessége a hazánkbeli lelkipásztorválasztásoknak az ú. n. „*próbabapolás*” intézménye. Ezt, mint a lelkipásztori tekintély megóvása szempontjából nem kívánatosat, a XIX. századbéli szabályrendeletek már tiltják, de Erdélyben az 1881-i debreceni alkotmányozó zsinat után is megtartják. Ehhez járult az a szokás is több helyütt, hogy a gyülekezet választás előtt kikérdezte a lelkipásztorjelölteket. Súlyosan korlátozta a gyülekezetek szabad lelkipásztorválasztási jogát az ú. n. *jelölési rendszer*, mely az egyházmegyei jelölő bizottságnak biztosította azt a rendkívül fontos jogot, hogy a pályázók közül *hármat* jelöljön. Ez a világi jog körében a községi bíró, jegyző stb. választásánál alkalmazott rendszer lelkipásztorválasztásaink során is nagyon sok visszásságra, sőt visszaélésre vezetett. A bizottság a maga jelöltje mellett két olyan pályázót jelölt, akiről tudta, hogy a gyülekezet semmi körülmények között sem hajlandó azokat megválasztani, így a jelölő bizottság jelöltje a legtöbb esetben győzött. Hogy a jelölés körül milyen nagy szerepet játszott a családi érdek, azt mindenki tudja, aki kissé közelebbi kapcsolatba került valaha ezzel a rendszerrel. Az 1891—93-as első budapesti zsinat mélyen átérezte, hogy szakítania kell ezekkel a lelkipásztori tekintélyt aláásó választási módokkal, ezért egyfelől behozta a *meghívás* útján való, a lelkipásztori tiszt betöltéséhez valóban legméltóbb választási módot, másfelől a *gyülekezetek minősítését*, amely szerint a különböző

⁴⁴¹) A református egyházalkotmányban ismeretlen többes (*plurális*) szavazati jognak valóban ijesztő esete ez. Az erdélyi egyházalkotmány általában föltűnő eltéréseket mutat még a Királyhágóm-inneni egyház alkotmányához képest is. Ezekről az eltérésekről l. Kovács Albert Egyházjogtanának 343. lapját és az 1939-ben megnyitott ötödik budapesti zsinat által alkotott V. törvénycikket, mely részletesen felsorolja ezeket az eltéréseket (az 1. § I—IX. pontjában).

osztályokba sorozott gyülekezetekben a lelkipásztori oklevél megszerzése után bizonyos szolgálati idő elteltével volt valaki választható.⁴²⁵⁾

Az 1928-ban összeült zsinatunk — okulva az 1904-7-es zsinat által alkotott lelkészválasztási törvény hibáin — egész sereg, részben a multhól maradt, részben újabb megoldásra váró kérdéssel találta magát szemben. A választások elmergesedéséhez nagy mértékben hozzájárult az első világháborút követő összeomlás utáni idők nagy *lelkipásztortúltermelése*. A nehéz elhelyezkedési lehetőség elsekélyesítette és meg nem engedett területekre vitte a választásokat. Bár egyházunk időközben segített némileg a túltermelés okozta bajokon azzal, hogy szigorúan megállapította a theologiák első évfolyamára fölvehető hallgatók számát, a lelkészi okleveleket nem vehette már vissza az azokat időközben megszerzőktől. Mindenki érezte, hogy szűkebb korlátok közé kell szorítanunk a lelkipásztorválasztások körül megnövekedett korteskedést és lehetetlenné kell tennünk a fejét egyre jobban fölítő visszaéléseket, előzetes fizetéslengedéseket. Arról is gondoskodnunk kellett, hogy a lelkipásztorok ne hagyhassák el olyan gyorsan helyüket, ne legyen olyan tömeges vándorlás a jobb javadalmazású állások felé. A megoldásra vezető utak és módok tekintetében meglehetősen megoszlott a zsinat tagjainak véleménye. Erős pártja volt annak az irányzatnak is, amely a választások körül az elmúlt évtizedek során tapasztalt hibákat úgy vélte a leggyökeresebben kiküszöbölhetőnek, ha a lelkipásztorválasztást csak abban az esetben hagyja meg a gyülekezetek kezében, ha azok meghívással tudják azt megejteni; ha ez nem sikerülne, a *püspökre*, vagy a püspök elnökletével működő *kis bizottságra* kívánta ruházni a lelkipásztorok *kinevezését*. A zsinat többsége nem volt kapható erre az egyházunk egész szellemével és multjával összeegyeztethetetlen megoldásra. Hajlandó volt a gyülekezetek lelkipásztorválasztó jogát szűkíteni, ezzel szemben a lelkipásztorválasztásra a fölöttes egyházi hatóságoknak is bizonyos befolyást biztosítani, de a kinevezés gondolatát, elutasította. A két irányzat híveinek a kinevezés gondolatának elejtésével és bizonyos esetekben a *jelölés bevezetésével* sikerült megegyezéses megoldást találni.

Az új törvény a pályázat útján való választás mellett inkább a *meghívás útján való választásra* törekszik. A meghívás megkönnyítése érdekében — az előző törvényektől eltérően — megengedi, hogy a választó egyházközség két-három lelkipásztort *bemutatózó szolgálatra* hívjon meg. Szabályozta azt is, hogy ha nem jár sikerrel a *presbitérium* meghívása, sor kerülhet az *egyháztagok* meghívására, sőt ha ez sem sikerül, az egy-

⁴²⁵⁾ Itt viszont többször a meghívásokkal hágták át a minősítést.

házmegye elnöksége is ajánlhat két-három lelkipásztort meghallgatásra, csak hogy meghívás útján történhessék a lelkipásztorválasztás. Csak ha mindezek dacára sem sikerül meghívás útján a választás, kerül sor *pályázatra*. Itt új a jelölés. E szerint az egyházmegye jelölő-bizottsága a pályázók közül *legalább három* jelöl, de minden pályázót is jelölhet. Ha a jelöltek közül olyan valakit hagy ki, akit a presbitérium bármely tagja, vagy az egyházmegye ügyésze közérdekből jelöltetni kíván, kérheti ezt az egyházkerületi lelkészjelölő-bizottságtól, mely nyolc nap alatt köteles döntését meghozni. Az egyházkerületi jelölő bizottság indokolás nélkül hozza döntését. Miként a többi választásoknál, itt is lehetőleg az egyhangú felkiáltás útján való választásra törekszik a törvény. Ezért csupán a választók *tíz százaléka: legalább tíz, legfeljebb száz* jelenlévő, szavazati joggal bíró egyháztag *kérhet szavazást*. Az új törvény némileg korlátozza a választás lehetőségét azzal, hogy az exponáltabb és nagyobb egyházközségeket *minősített gyülekezetekké* nyilváníthatja hat évenként az egyházkerület közgyűlésével és az ilyen helyekre akár meghívás, akár pályázat útján csak olyanok választhatók, akik legalább két évet töltöttek már lelkipásztorkodással vagy theologiai tanársággal, avagy legalább öt éve szereztek lelkészi oklevelet. Az új törvény szigorú megtorló intézkedéseket ír elő a választási visszaélések ellen. Mellékbüntetésként öt, sőt bebizonyított fizetéselekedés esetén tíz évre is eltilthatja a bíróság a választásban vétkesnek talált jelöltet újabb választásban részvételtől. Viszont a választások megtámadását és a kisebbségben maradt pártoknak sokszor alaptalan vádaskodását azzal kívánja megakadályozni, hogy az egyháztagok részéről csupán a *választók tíz százaléka*, vagy a *presbitérium többsége támadhatja meg a választást*.

A jelölési rendszer súlyos és külföldi hittestvéreink körében teljesen ismeretlen megszorítás a lelkipásztorválasztások terén. Mit szólnának hozzá skót hittestvéreink, akiknél már akkor is föl kell venni valakit a választásra bocsátandó jelöltek listájára, ha *kettőn* ajánlják? Világos, hogy *a jelölés nem más, mint a kinevezésnek bizonyos burkoltabb és több jelöltre kiterjedő formája*. A zsinaton erős bírálatok hangzottak el a jelölési rendszerrel szemben, ámde mégis ennek a hívei jutottak többségbe. Az a körülmény növelte meg ezt a pártot, hogy az igazi és Isten Szentlelkétől vezetett lelkipásztorválasztásoknak valóban csak meghívás útján volna szabad végbemenniök. Ha sérelmesnek tartja magára nézve egy gyülekezet a jelölési rendszert, igyekezzék megtalálni azt, akit meghívással lelkipásztorául hívhat, amire mind a presbitériumnak, mind a híveknek, mind az egyházmegyei elnökség esetleges ajánlásával kapcsolatban harmadikban is lehetősége nyílik a gyülekezetnek. Azt sem mondhatják, hogy ismeretlen jelöltek közül kell valakit meg-

hívniok, mert minden esetben meghallgathatnak néhány, a meghívásnál számbavehető jelöltet. Ha lényegesen enyhítik is ezek a körülmények a jelölés rendszere ellen emelhető kifogásokat, nem tehetik magát a jelölést indokolttá: az — tagadhatatlanul — a gyülekezet választói jogának a tiszta református egyházalkotmányi elvekkel *alig összeegyeztethető* korlátozását jelenti.

Mindenesetre egészségtelen jelenség egyházi életünkben a *lelkipásztor-választásoknak rendkívül nagy száma*. Egészségesebb egyházi viszonyok mellett, ahol egyfelől sem a gyülekezetek lélekszáma, sem a lelkipásztori javadalmak közt nincsenek olyan *óriási különbségek*, mint nálunk, másfelől ahol a falusi gyülekezetekben lakó lelkipásztorok *gyermeküknek tanítatásáról tervszerű gondoskodás* történik, nem is fordulhat elő ennyi választás, ilyen nagy igyekvés jobb javadalmazású és különösen *városi* helyekre. Itt kell tehát első sorban a baj gyökerét keresnünk. Ha a nagy gyülekezetek tervszerű földarabolásával megszüntetjük a gyülekezetek nagysága közt mutatkozó kiáltó ellentéteket és központi lelkipásztori javadalmi pénztár szervezésével kiküszöböljük legalább nagyjából a lelkipásztorok javadalmában mutatkozó még kiáltóbb ellentéteket, mindjárt felére, harmadára csökken a lelkipásztor-választások száma. Ha, a multhoz hasonlóan, ma is gondoskodunk különösen a többgyermekes lelkipásztor családok tehetséges gyermekeinek házonkívüli tanítatásáról — akár fokozottabb családi pótlékkal, akár külön neveltetési járulékkal, — ez is erősen megcsappantja a pályázók számát. Ha pedig mi is behozzuk azt a rendszert, amely a lelkipásztori állás méltóságával egyedül egyeztethető össze, hogy a *pályázás mellőzésével csak a gyülekezettől indulhat ki* valakinek a választásnál való szóbajövetele, ezen a címen még jobban megcsappan a választásoknál számbajövő jelöltek száma. Ezt az utóbbit minden különösebb előkészület nélkül, azonnal el lehet rendelni. Kívánatos is, hogy mielőbb elrendeljük. Mennyit ront egy jobb javadalmazású gyülekezetbe igyekvő lelkipásztor tekintélyén, ha eredménytelenül pályázik más gyülekezetekbe! Ezt föltétlenül megtudják hívei és nyomban kész az ítélet: „Másutt sem kell!” Valóban: nem is helyes. Hogyan hirdetheti az ilyen lépten-nyomon másüvé pályázó lelkipásztor a szószékből, hogy „minden gondotokat Ő reá vessétek, Néki gondja van reátok” (I. Pét. 5:7, Zsolt. 37:5), ha ő maga nem Istenre bízva jobb helyre jutását, hanem önmaga próbálkozik ismételtén?

Két fontos újítása van még új egyházi törvényünknek a lelkipásztorokkal kapcsolatban: a *szolgálati korhatár megállapítása és a kényszeráthelyezés*. Mind a kettővel régen érzett hiányon kívánt segíteni. Zsinataink ugyanis a régi, szomorú emlékű papmarasztás-rendszerével szemben szinte a másik végletbe estek: az *életössziglan való papmarasztás-rendszere* mellett döntöttek. Egy-egy, a gyülekezetre öregedett, annak

előbbrejutását nemcsak megakadályozó, de azt néha évtizedekre visszavető, már önmagával is tehetetlen lelkipásztortól csak a *halál* szabadíthatta meg a gyülekezetet. A nem odavaló lelkipásztortól pedig csak *fegyelmi úton*: arról a helyről elmozdítással, vagy végleges állásvesztés esetén szabadulhattak a hívek. Az előbbi bajon a *szolgálati korhatár* behozatalával igyekezett segíteni zsinatunk, amikor pótlólag hozott XI. törvencikkében megállapította a korhatárt. Nagyon *méltányosan*: kimondotta, hogy a lelkipásztoroknak a 75. életévük betöltését követő hónap elsejétől nyugalomba kell vonulniok.

A nem odavaló lelkipásztoroktól való megszabadulást nem fegyelmi úton is lehetővé tette új egyházi törvényünk. Erre nézve kimondotta, hogy ha az egyházmegyei elnökség akár közvetlen tapasztalathból, akár az egyházlátogatás jelentéséből úgy találja, hogy a lelkipásztornak jelenlegi állásában való további működése a gyülekezeti közérdek szempontjából hátrányos, kötelees haladéktalanul megtenni a *kényszeráthelyezésre* vonatkozó előzetes intézkedéseket. Ezt az egyházi bíróság is elrendelheti fegyelmi eljárás során hozott ítéletében. Minden esetben helyszíni vizsgálat előzi meg az eljárást. Ez tisztázza, hogy a megzavart együttműködés helyreállítható-e még, avagy nem. Ha nincs kilátás a megbékélésre, az egyházmegyei elnökség az egyházmegyei bíróság elé utalja az ügyet. A bíróság dönti el, hogy az együttműködés a lelkipásztor, a presbitérium, vagy mindkettő *hibájából* vált-e lehetetlenné. Ettől függ, hogy a lelkipásztornak milyen cserére lehet igénye, illetve lehet-e igénye kárpótlásra, ha gyöngébb javadalmazású helyre helyezhetnék?⁴⁹⁶⁾

A kényszeráthelyezés lényegesen különbözik a *csere útján* való lelkipásztorváltástól, amikor két gyülekezet lelkipásztora az illetékes fölöttes egyházi hatóságok élén állók beleegyezésével *önként* cserélt egymással. Itt az önkéntesség helyébe a kényszerű csere lép s az egész eljárás az egyházi bíróság bevonásával megy végbe; ha pedig a kényszerű csere nem sikerülne, nyugdíjazási eljárással kapcsolódik egybe.

A kényszeráthelyezés körül is mutatkoztak bizonyos nehézségek, mert ilyen kényszeráthelyezésre ítélt lelkipásztorokat más gyülekezetek — könnyen érthető — vonakodnak elfogadni, ezért az 1933-as törvénykönyv egyes rendelkezéseit kiegészítő és módosító XI. tc. ezekre az esetekre is intézkedik. A magunk részéről nem tartjuk indokoltnak, hogy olyan nagy fejtörést okozzon a fölöttes egyházi hatóságoknak, hogy mi történjék az ilyen kényszeráthelyezésre ítélt lelkipásztorokkal, különösen

⁴⁹⁶⁾ Ez a törvény a kényszeráthelyezési eljárást a református elemi iskolák *tanítóira* nézve is rendezte (V. tc. 43. §-a), az 1933. október 31-én megerősített és 1934. január elsején életbelépett törvénykönyv egyes rendelkezéseit kiegészítő és módosító XI. tc. pedig a *közép- és főiskolai tantervekre* is kiterjesztette.

amikor az ő hibájukból kell az eljárást megindítani. Az ilyenek megelegedhetnek azzal, hogy nem fegyelmi úton távolították el őket. Ők maguk gondoskodhatnak jövőbeli elhelyezkedési lehetőségeikről, ami ilyen esetekben mégis csak könnyebb, mintha fegyelmi ítélettel kellett volna eddigi állásuktól megválniok.

A *külföldi testvér-egyházak* is ismerik úgyszólván valamennyien ilyen vagy olyan formában a lelkipásztorokkal kapcsolatos „*visszahívási jogot*”. Így a *genfi nemzeti protestáns egyházban* egyes gyülekezetekben a választók egyharmada, más gyülekezetekben egynegyede kérhet a lelkipásztorral kapcsolatban új szavazást (44. §). A *zürichi kantonban* viszont *minden hat évben* új választás alá vetik a lelkipásztorokat. Ezt a jogot, ami távolról sem azonos a régi papmarasztás-rendszerével, a mi lobbanékonyabb természetű magyar népünkkel kapcsolatban nem kívánhatjuk életbeléptetni, de a *gyülekezet választásra jogosult tagjai számottevő többségének* nekünk is föltétlenül meg kell adnunk azt a jogot, hogy a gyülekezettel meghasonlott lelkipásztorától megszabadulhasson, új lelkipásztorral új életet kezdhessen és a lelkipásztor új állomáshelyén értékesítse eddigi állomáshelyén szerzett tapasztalatait. Több olyan esetet ismerünk, amikor valaki új gyülekezetbe kerülve, eddigi tévedéseinek belátása mellett, áldásos működést tudott kifejtetni. Szerencsétlen dolog ráerőszakolni valakit egy gyülekezetre, de talán még szerencsétlenebb erőszakkal ott tartani valakit, mikor úgyszólván az egész gyülekezet ellene van.

A *francia református egyháznak* az egyesülés után alkotott új törvényei közt megfelelőnek látszó megoldást találunk a lelkipásztornak újjal való kicserélésére. Ha a gyülekezet anélkül, hogy lelkipásztora ellen fegyelmi panaszt emelhetne, úgy látja, hogy a gyülekezet vallásos érdeke azt kívánja, hogy új lelkipásztora legyen a gyülekezetnek, az *egyháztanács kétharmad többsége* elhatározhatja, hogy jelenti ezt a tartományi zsinat tanácsának. A tanács, megbeszélés és a consistorium elnökének meghallgatása után, dönt a fölött, hogy keressen-e a lelkipásztor új helyet. De a tanácstól magától is indulhat ki ilyen eljárás. Ha a lelkipásztor nem fogadná ezt el, a nemzeti zsinat dönt, a lelkipásztor meghallgatása után. Tehát két felső fórumot is megjárhat az ügy, sőt a consistorium elnökét is meghallgatják.⁴³⁷⁾

Az *Egyesült-Államokbeli* (déli) *presbiteri egyházban* is figyelemre méltó módon kívánják megoldani egyfelől az üresedésben lévő lelkipásztorságok kérdését, másfelől azokat, ahol akár a gyülekezet, akár a lelkipásztor nincs megelegedve a helyzettel. Minden zsinaton (a mi egyházkerületünknek felel ez meg) az odatartozó egyházmegyék (Presbytery-k) egy-egy lelkész kiküldöttjéből ú. n. Stated Supply, állandó helyettesítő-

⁴³⁷⁾ Discipline, I fejl. 29. art., 10 l.

bizottságot szerveznek. Ennek tagjait három évre választják és évenként fölfrissítik. Két hároméves ciklusnál senkisémmé választható többre, nehogy így néhány lelkipásztor kezébe mehesse át az egyházban a lelkipásztori helyek betöltése. Ez veszi számba mindazokat a helyeket, a számbavehető lelkipásztorokat, jelölteket és legfőljebb egy év tartamára, rendszerint a november elsején bekövetkező változások idejéig, *próbaképpen* elhelyezi őket egy-egy gyülekezetben. Ezek a próbák az esetek számottevő részében megnyugtató megoldáshoz vezetnek, amit azután *szabályszerű eljárás útján véglegesítenek.*⁴²⁸⁾ Mi nálunk sem ártana egyházkerületenként ilyen bizottságokat szervezni!

A lelkipásztoroknak *tisztújításos alapon* bizonyos rövidebb időre: 6 vagy 12 évre választását, amilyennel a zürichi kantonban találkozunk, nem tartjuk a lelkipásztorság élethivatásszerű jellegével összeegyeztethetőnek, épen ezért nem is helyeselhetjük. Sokkal megfelelőbb a „*viSSzahívás*” jogának biztosítása.

Az ilyen javítási kísérletek, korrektívumok mellett nem állhatunk még meg: keresnünk kell a mai lelkipásztorválasztások körül fölmerülő bajok legerősebb *gyökérszárait* s ezeken kell segítenünk, különösen nekünk, ahol ezek a bajok hatványozott mértékben megvannak. A tüneti kezelés helyett *le kell nyúlnunk a baj gyökérszálaihoz*: a gyógyítás csak így lehet tartós.

A mi lelkipásztorválasztásainknak legnagyobb baja a legtöbb esetben az, hogy ma, fájdalom, templomba nem járó és úri szent vacsorával nem élő többség választ többször lelkipásztort a templombajáró és úrvacsorával rendszeresen élő kisebbségnek. Hiába próbálkozunk kinevezési rendszerrel; ez nem egyeztethető össze egyházunk egész szellemével és rendszerével. A római egyházban is csak a coelibatus, a lelkészek kényszerű nőtlensége enyhíti ennek nehézségeit, viszont a mi egyházunkban, coelibatus hiányában, még nagyobb nehézségeket okozna. Itt gyökeresen csak *az önkéntes és hitvalló egyháztagság-rendszere*re térés segíthet, amikor azután nyugodtan megadhatjuk összes egyháztagjainknak a szavazati jogot. Addig is, míg ez megvalósul, a lelkipásztorválasztás terén a legszigorúbb *lelki cenzurát* kell gyakorolnunk: ezt a jogot csak az úrvacsorával élőknek adhatjuk meg.

E mellett a lelkipásztorok választásánál *a fölöttes egyházi testületeknek* nemcsak bizonyos ellenőrzési jogot kell biztosítanunk a választások tisztasága érdekében, de *befolyást is kívánatos engednünk*. Állapítsuk meg, mely esetekben avatkozhatik be a fölöttes egyházi testület nem csupán ellenőrzőleg és megerősítőleg a lelkipásztorválasztásba. Ilyen eset szerintünk

⁴²⁸⁾ Book of Church Order, 75—78 II.

az, ha nem meghívás útján való választással — amikor az ellenőrző szavazásnál elegendő az egyszerű többség is, amikor más jelölről úgy sincs szó, — a megválasztott nem nyeri el a leadott szavazatoknak legalább két-harmad részét. Ha nincs meg ez a többsége, nyujtson a fölöttes egyházi testület még egyszer alkalmat a gyülekezetnek, vajjon a megválasztott mellett megnyilatkozik-e a szavazók két-harmad része? Adja a gyülekezet tudomására, ha újabb kísérlet mellett sem történik ez meg, a lelkipásztorválasztás joga átszáll a közvetlenül fölöttes egyházi testületre és annak közgyűlése választ lelkipásztort a lelkiegységre jutni nem tudó gyülekezet számára. A magunk részéről nagy aggodalommal látjuk, ha egy gyülekezetnek egyikét szótöbbséggel választott lelkipásztora van, vagy ha szavazat-egyenlőség esetén az idősebb jelöltet jelentik ki megválasztottnak. Ezt megtehetik a genfi nemzeti protestáns egyház gyülekezeteiben, de veszedelmes lenne a mi pártoskodásra annyira hajlamos magyar népünknel. Az ilyen csakély többséggel bekerülő lelkipásztor évek hosszú során át alig végezhet eredményes lelki munkát, mert erejének és munkájának javarészét a csaknem olyan erős ellenpárt kibékítésére és megnyerésére kell tétőzölnia. Ha fontos az, hogy az egyház minden szolgájának szabályszerűen elhívottnak kell lennie, a választásnak külső befolyástól menten, tisztán, valósággal imádságos légkörben kell végbemennie és a fölöttes egyházi testületnek szigorúan örködni kell e fölött s az ellene vétők választását nem lehet megerősítenie, a beadott panaszok alapján pedig az egyházi bíróságnak el kell járnia: épen ilyen fontos az is, hogy a lelkipásztorválasztás ne bontsa meg többször évtizedekre egy gyülekezet lelki egységét és békéjét. Ennek a megóvása érdekében semmiféle áldozattól nem szabad visszariadnunk! Ha a gyülekezet nem tudná ezt önmaga biztosítani, mert ismételt kísérlet esetén sem tudja a kívánt két-harmad többséget összehozni, el lehet venni tőle azt a jogot, amellyel nem tud élni és erre az esetre át lehet azt ruházni a fölöttes egyházi testületre.

Ugyanezt a célt kívánja szolgálni angolszász hittestvéreinknél törvényeiknek az a rendelkezése, hogy a választás után a gyülekezetnek külön meghívólevelet, Call-t is kell kiállítania a megválasztott lelkipásztor számára. Ha ezt a meghívólevelet csak az ő pártján volt választók írják alá, de a más párton levők közül nem írják alá többen s így tekintélyes számú olyan kisebbség marad, amely a választás befejezése után sem kívánja a megválasztott meghívását, az egyházmegye (Presbytery) ezen a címen is megtagadhatja a választás megerősítését. Tehát ott sem elégszik meg az egyházmegye egyszerű többséggel: ott is azt akarja, hogy a választás eredménye megnyugvást keltsen a lelkek nagy többségében. Inkább újabb választásokkal addig próbálkozik, míg ezt eléri. Sokkal kevesebb baj

származik a választás elhúzódsából, mint a terminushoz kötött választásoknak minden áron való erőltetéséből.

Ha áttérünk az önkéntes és hitvalló egyháztagság rendszerére, amivel kapcsolatban hamarosan kisebb gyülekezetekre tagolódnak nálunk is a mai „mammut”-gyülekezetek, így bizonyos kiegyenlítődés áll be a lelkipásztorok javadalmazása terén, a nélkül, hogy ez a kérdés központi javadalmi pénztár szervezésével kapcsolatban oldódnék meg, és ennek a megvalósulásáig is a választói jogot nem anyagi, hanem lelki föltételhez: az úrvacsorával való éléshez fűzzük; ha a lelkipásztorok választásánál eleve kirekesztjük a pályázás lehetőségét és a gyülekezet tagjaira bizzuk, hogy ők maguk igyekezzenek lelkipásztort keresni: máris erősen megcsappantjuk a lelkipásztorválasztások számát, gyökerében gyógyítjuk a bajt és sok viszásságot szüntetünk meg.

E mellett a fölttes egyházi hatóságoknak biztosítsuk az ajánlási, nem jelölési jogot, a közvetlen fölttes egyházi testületnek pedig a szigorú ellenőrzési és megerősítési jogot. Mind az egyházmegye, mind az egyházkerület évről-évre alakítandó bizottságának legyen meg az az Egyesült-Államokbeli presbiteri egyház Stated Supply-ához hasonló joga, hogy a választó gyülekezeteknek két-két jelöltet ajánlhassanak, akiket a gyülekezetek kötelesek próbaszolgálatra meghívni. E mellett az egyháztanács is nevezzen meg a maga részéről két meghallgatandót. Így az egész gyülekezetnek alkalma van már hat olyan jelöltet látni, meghallgatni, akikre egyfelől a fölttes egyházi testületek, másfelől saját egyháztanácsuk hívta föl figyelmüket. Inkább nyujtsuk meg — külföldi hittestvéreinkhez hasonlóan — néhány hónappal a választási eljárást, minthogy elsiesünk és évtizedekre veszélyeztessük a gyülekezet békességét és lelki egységét. Skót hittestvéreink is addig szűkítik az összes jelöltek körét, míg utoljára kettő marad, így egy szavazat sem vész el. A holland szigorú református egyház is egyre szűkíti a jelöltek körét, miközben mindezer lehető megoldás számára lehetőséget nyujt.

Az ú. n. *minősített gyülekezeteknél*, amelyek közé elsősorban az exponáltabb helyeken lévőket kell bevenni, a fölttes egyházi testületeknek abban az esetben is élniök kell lelkipásztor ajánlási jogukkal, ha a gyülekezetnek volna is meghívásra megnevezett jelöltje.

Am nevezzék ki más egyházak, így a methodisták, quakerek, avagy az evangélikusok lelkipásztoraikat, a református egyház egész bibliai fölfogásával homlokegyenest ellenkezik ez: a fölttes testület itt csak ellenőrző és megerősítő, nem pedig a gyülekezetnek Istentől nyert jogát elvevő és azt önmaga gyakorló testület lehet. Ezzel legföljebb az előzetes ajánlás egyeztethető össze, a választást megszorító jelölés már semmi esetre sem. A lelkipásztorválasztás titka az, hogy azt

nem lehet adminisztratív törvénnyel, még a legjobb törvény-nyel sem megoldani, hanem csak lelki úton. A tiszta evangéliumi alapokon nyugvó választójog *lelkileg megépült gyülekezetek számára* való. Az ilyen gyülekezet, Isten Szentlelkétől indíttatva, egyértelműleg megtalálja azt a pásztort, akit az egyetlen Főpásztor jelöl ki számára. Mai gyülekezeteink, különösen a mammut-gyülekezetek, mondjuk meg őszintén, távolról sem ilyenek. A bajon épen ezért gyökeresen csupán *lelkileg kellőképpen megdolgozható lélekszámú gyülekezetek lelki kiépítésével segíthetünk.* Ez a *nehezebb, mondhatnók: a legnehezebb út, de az egyetlen biztos út.* Méltatlan lenne hozzánk, ha nem ezt választanók és egy elsősorban *lelki* kérdést *adminisztratív* rendszabályokkal próbálnánk megoldani.

Az ajánlást (nem a jelölést) a meghallgatásnál tartjuk megengedhetőnek, nem pedig magánál a választásnál, mert a kötelező erejű jelölés egyfelől összeegyeztethetetlen egyházunk egész lelki rendszerével, ismeretlen az egész református világban, másfelől népünk előtt is ellenszenves a közéleti választások világából.

A lelki alapon történő választások világában a *simonia* a legszörnyűbb bűn. Ezt a legkeményebb büntetéssel kell sújtani. Péter is azt mondja *Simon* mágusnak, aki pénzért akarja megvenni a Szentléleknek kézzel való átruházása hatalmát: „A te pénz vedd együtt vesszen el, mivel azt gondolod, hogy az Istennek ajándéka pénzen megvehető” (Csel. 8:17—20).

A *vének, a presbiterek* választása lényegében a lelkipásztorokéval azonos alapon történhetik csupán. A véneket, a presbitereket sem a hívek, hanem Isten Szentlelke választja a gyülekezet számára. A hívek könyörögnek Hozzá, hogy tegye előttük nyilvánvalóvá választását, azután azokat jelentik ki megválasztottaknak. Ez a tiszta evangéliumi fölfogás összeegyeztethetetlen azzal a későbbi eredetű fölfogással, mintha a presbiterek a gyülekezet *képviselői* volnának, akikre a gyülekezet *átruházza* a maga jogát. A presbiterek *nem a gyülekezet, hanem Isten Igéjének képviselői.* Nem is ruháznak rájuk a hívek semmi jogot: csupán elismeri róluk a gyülekezet, hogy Isten-től választattak ki. *Minden presbitert* voltaképpen *Isten maga hív el: a külső választás csupán nyilvánvalóvá teszi ezt az isteni elhívást.*

Kálvin nem tudja ezt az álláspontját diadalra juttatni Genfben. Az Ordonnances Ecclesiastiques szerint a *vének* a kis-, a hatvanas- és a kétszáz tanács megbízottai a consistoriumban. Közülük kettőt a kistanácsból, négyet a hatvanak tanácsából és hatot a kétszázak tanácsából választanak és pedig olyan embereket, akik rendes, tisztességes, gáncsnélküli és minden gyanúsításon fölüllálló életűek, főleg pedig istenfélők és lelkiükben megfelelő tapintattal bírnak. Ezeket, mint a Szabályzat A/III. része előírja, olyan módon kell választani, hogy

minden városnegyedben legyenek közülük, hogy mindeneket szemmel tartsanak. Megválasztásuk módját a Szabályzat akként írja elő, hogy a kistanács jelölje ki azokat a legalkalmasabb és legmegfelelőbb férfiakat, akiket megválasztásra ajánl. Ezt a lelkipásztorokkal is közlik, majd a jelölteket a kétszázak tanácsa elé terjesztik, mely megerősíti őket. Ezután esküt tesznek. Év végén, a tanács megválasztása után, az dönt a fölött, hogy megtartják-e tisztségüket, vagy változtatásokat eszközölnek. Ha föladataikat hűségesen teljesítik, nem lenne célszerű a gyakori, ok nélkül történő változtatás. A vének a lelkipásztorokkal együtt alkotják a genfi egyházat igazgató consistoriumot. Ennek az utóda a mi presbitériumunk.

A Szabályzatnak ezt a részét ez a bővített szöveg vezeti be: „Következik a harmadik, vagyis a vének rendje, akiket a hatóság által a consistoriumba kiküldött megbízottaknak (comys) is neveznek.” Így a szabályrendelet végleges szövege — az eredeti kálvini elgondolással ellentétben — a véneket (anciens) a különböző tanácsok megbízottainak (comys) tekinti a consistoriumban. Ez a felfogás, amely a tanács által kívánt másik elnevezésükben is kifejezésre jut, mintegy előfutára annak a XVIII. századból származó új fölfogásnak, amely a véneket *nem Isten kiválasztottainak*, hanem *az egyháztagok megbízottainak, képviselőinek* tekinti. Genfben enyhíti ezt a felfogást az a körülmény, hogy a vének vagy megbízottak kijelölését a tanácsnak a lelkipásztorokkal egyértelműleg kell megejtenie, viszont súlyosbítja az, hogy a véneknél, a megbízottaknál a választásába a híveknek semmi beleszólásuk nincs.

A *francia református egyházban* a vének választását jó ideig önmaguk kiegészítésével, cooperatioval intézték.⁴³⁹⁾ *Ma* a presbitereket, vagy, mint a törvény mondja, *az egyháztanács világi tagjait* az egyház felelős tagjai választják a 25. évet betöltött felelős egyháztagok közül. Minthogy a törvény nem korlátozza a választást férfiakra, *nők* is választhatók. Az egyháztanács tagjait hat évre választják. Felét háromévenként újra választják. A régiek újból megválaszthatók.⁴⁴⁰⁾

A *hollandiai* (szigorú) *református egyházban* a presbiterségre a hívek — a lelkipásztoroknál alkalmazott eljáráshoz

⁴³⁹⁾ *Bredt*: Kirchenrecht, I. 211 l. Megemlíti azt is, hogy a véneknél, a presbitereknek a gyülekezet részéről való választásával csak az üldözött puritánoknál és az Alsó-Rajnáknál találkozunk először. Az ilyen gyülekezeti választási mód *ma* a református egyházalkotmány igazi ismertető jele, de nem vezethető vissza Kálvinra (212 l.). Ezt az utóbbi állítását nem tudjuk magunkévá tenni, mert voltaképen a genfi presbitereket sem választották életfogytiglan, mert évről-évre megvizsgálták, nem szükséges-e változtatásokat eszközölni. Az bizonyos, hogy a véneknél életfogytiglan való választása eléggé elterjedt a református egyházak világában és még *ma* sem szűnt meg teljesen.

⁴⁴⁰⁾ Discipline, II. fej. 7., 10. art.

hasonlóan — *írásban* ajánlják a választásnál komolyan szám-bavehetőket. *Egy-egy helyre kettőt* ajánlanak hivatalosan. Ebből választanak a hívek. A presbitereket csak négy évre választják. Évenként negyedrészüik új választás alá kerül. Gondosan vigyáznak arra, hogy *ne kész listákkal* álljanak a hívek elé, hanem alkalmat adjanak azoknak arra, hogy Isten Szent-lelkétől indítatva, a legmegfelelőbb személyek mellett döntsenek. Ha egy helyre csak egy személyt ajánlanak, abból csak-ugyan nem lehet „választani”.⁴⁴¹⁾

A skót egyházban a kormányzó vénék választását az egyesülés után újból szabályozták (1932., X. Sect.). Ha az egyháztanács (Kirk Session) a kormányzó vénék számának növelését határozná el, megbízásából a jegyző hívja föl erre a választókat a gyűlés időpontjának megjelölésével. A véneket a gyülekezet teljesjogú és 21-ik életévüket betöltött tagjai közül lehet választani. Ha csak annyit jelölnek, ahányat választani kell, mind azzá válik. Ha többet ajánlanak, felállással, vagy szavazólapokkal döntenek. Másik mód szerint aláírt listák beküldésével is lehet szavazni. Az egyháztanács az egyháztagok által választottakat megvizsgálja és ha megfelelő képesítésűeket választottak, megerősíti őket. De az egyháztanács is kiegészítheti magát. Ebben az esetben ordinálásuk és beiktatásuk előtt a gyülekezet tagjai a szószékről két ízben kihirdetett új vénekkel kapcsolatban — akár életük, akár hit-beli nézeteik alapján — kifogást emelhetnek. Ezzel az egyháztanácsnak foglalkoznia kell ordinálásuk és beiktatásuk előtt. A véneket egész életükre választják: vagy míg megszűnnek gyülekezeti tagok lenni, vagy le nem mondanak, vagy le nem mondatják őket. Ha valamelyik kormányzó vén egy éven át igazolás nélkül elmarad a gyűlésekről, az egyháztanács figyelmeztetés után megszűntnek nyilváníthatja tisztét.

A kormányzó véneket is *ordinálják* és beiktatják, de ezt nem az egyházmegye, hanem maga az egyháztanács végzi. A moderátor bevezető szavaiban hangsúlyozza a skót egyház hitét, hitvallását. Ezután azt a kérdést intézi a megválasztottakhoz: hiszik-e a keresztyén hit alapvető tanításait, ígérnek-e, hogy mindent megtesznek az egyház egysége és békéje érdekében, fenntartják-e annak tanítását, istentiszteleti-, kormányzati- és fegyelmi rendjét? Megtesznek-e mindent ennek érdekében? A megfelelő válasz és az összes egyházi hivatalnokok számára előírt Formula aláírása után, a moderátor felavatja őket, majd ennek kijelentése után, jobb keze nyújtásával be is

⁴⁴¹⁾ Gyakran fölhangzó panasz ez az utóbbi időkben egyházunkban is. Őszintén meg kell mondanunk: ez a panasz nem indokolatlan. Egy helyre egyetlenegy személy ajánlása, — akárhogy az szépitgetjük is a dolgot, — mégis csak *hínevezés*, ennek pedig minden rendszerben inkább van helye, mint egyházunkban.

iktatja őket tisztségükbe. A régebbi vének is kezet fognak velük. Majd a moderátor intelmet intéz hozzájuk és a gyülekezethez. Ha valamelyik kormányzó vént egy másik gyülekezetben már ordináltak, nem ordinálják új helyén is. A vének a többi egyháztaggal együtt az egyháztanács fegyelmi hatósága alá tartoznak.⁴⁴³⁾

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban* kormányzó vénekké szintén csak teljesjogú egyháztagokat lehet megválasztani, de nem csak férfiakat, hanem *nőket* is. A megválasztandóknak is hozzá kell járulniok megválasztásukhoz. Ezeket is *ordinálják* és beiktatják. Az ordinálásnál, a kormányzó vének feladatának ismertetése után, az ordinálást végző moderátor öt kérdést intéz hozzájuk. Ez nagyjából azonos a skót egyház egyetlen kérdésével, de második és harmadik kérdés-ként azzal bővíti, hogy elfogadják-e az egyház hitvallását és az egyház alkotmányát? Azután a moderátor a gyülekezetet kérdezi meg, hogy elfogadják-e ezeket a megválasztott testvéreket (nővéreket), mint kormányzó véneket és megadják-e nekik azt a tiszteletet, azt a hátorítást, engedelmességet, amire azokat a Szentírás és az egyházalkotmány feljogosítja? A gyülekezet jobbkezenek fölemelésével felel. A moderátor ezután imádsággal fölavatja őket, majd beszédet intéz hozzájuk és a gyülekezethez. A régebbi kormányzó vének is kezüket nyújtják nékik néhány szó kíséretében. A vének tiszta itt is *életfogytiglan* tart, hacsak a gyülekezet választó tagjainak többsége másként nem határoz. Csak komoly okból és az egyháztanács hozzájárulásával mondhatnak le tisztükről. Másfelől csak fegyelmi úton lehet őket letenni. Ha a gyülekezet többsége azt határozza, hogy meghatározott időre választja a kormányzó véneket, *legalább három évre* kell őket választani és a tanács egyharmada évenként újabb választásrak van alávetve. Azok a kormányzó vének, akiket *ordináltak*, újból való *meg nem választásuk esetén sem vesztik el azt a jogukat, hogy képviseljék gyülekezetüket a fokozatos egyházi testületekben*, ha az egyháztanács vagy az egyházmegye megválasztja őket erre. Tehát nemcsak az ordinálásban, de ebben is kifejezésre jut tisztüknak a lekipásztorok tisztével való úgyszólván azonos-volta.⁴⁴³⁾

Az *Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban* a kormányzó véneket szintén a teljesjogú egyháztagok közül kell választani. A szavazás itt is élőszóval, vagy szavazólapokkal történik. Ha a megválasztottak választásukat elfogadják, a megállapított módon megvizsgálják, megerősítés után pedig *ordinálják* és beiktatják őket. Itt az ordináló moderátor hat

⁴⁴³⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 102, 115, 118, 523—525, 652—654, 671—672 M.

⁴⁴⁴⁾ Form of Government, 351—352 M.

kérdést intéz hozzájuk.⁴⁴¹) A gyülekezet megkérdezése után a moderator imádsággal, kézrátétellel és kézfogással felavatja és beiktatja őket. A kormányzó vének tiszte itt is örökös. Csak komoly okból s a gyülekezet hozzájárulásával mondhatnak le és csak fegyelmi úton tehető le. Az egyháztanács fegyelmi eljárás nélkül is megszüntetheti tisztüket, de ezt a gyülekezetnek is tudtára kell adni. A gyülekezet többsége itt is kívánhatja, hogy meghatározott időre válasszák a kormányzó véneket. Ez sem lehet három évnél rövidebb idő. Ha nem választja is meg őket újból a gyülekezet, *ha ordinálták őket, jellegük nem szűnik meg, így a fokozatos egyházi testületek tagjaiul megválaszthatók.* Ha két évig nem gyakorolják tisztüket, az egyháztanács megszüntnek nyilvánítja azt.

Mi a presbitereket 12 évre választjuk. Háromévenként negyedrésziük újabb választás alá kerül. Mind a 12 éves időtartam, mind annak három évenként való megújítási lehetősége megfelelőnek látszik.

Eldöntendő kérdés, hogy ne állapítsunk-e meg a presbitereknél is a lelkipásztorokhoz hasonlóan hivatalviselési korhatárt? Nemcsak a lelkipásztorok és presbiterek egyenlősége tenné ezt kívánatosná, de még két körülmény. Ha a presbiteriséget igazi bibliai és kálvini értelmében vesszük, amely mellett a presbitereknek rendszeresen kell látogatniok a számukra kijelölt gyülekezeti tagokat s a gyülekezet egyéb munkáiban is részt kell venniök, ezt 75. életévük betöltése után aligha végzhetik már rendszeresen. Másfelől azért is kívánatos volna a korhatár megállapítása, mert ezzel a magasabb egyházi testületekben sem foglalhatnának helyet 75. életévüket betöltött nem-lelkipásztorok. Most az ezt a kort elérő lelkipásztoroknak, sőt korábbi nyugalomba vonulásuk esetén előbb is meg kell válniok tisztüktől, míg az ugyanilyen kort nemcsak elért, de messze túlhaladott nem-lelkipásztorok továbbra is tagjai maradhatnak a testületnek. Tagadhatatlanul, vannak mind lelkipásztori, mind nem-lelkipásztori karunk tagjai közt olyanok, akik 75. éves koruk ellenére, korábbi nyugalomba vonulásuk esetén pedig még inkább, testi és szellemi erejük teljességével rendelkeznek, sőt ebben a tekintetben a náluk jóval fiatalabbakat is megsegyenítik. Nyilvánvaló, hogy *kivételt* sem a nem-lelkipásztorokkal, sem egyes tisztségekkel kapcsolatban nem tehetünk. Ezért *vagy* elfogadjuk angolszász és más hittestvéreink ama rendszerét, hogy *a rendes körülmények közt nyugalombavonuló lel-*

⁴⁴¹) A második kérdésben a Hítvallás mellett a Kátét is megemlítik, hasonlóképen azt is, amit a lelkipásztoroktól is megkérdeznek, hogy bejelentik-e önmaguk az egyházmegyének, ha hitbéli meggyőződésükben időközben változás állna be, az ötödik kérdésben pedig azt kérdezik meg az avatandóktól, hogy az Úrban alávetik-e magukat testvéreik döntésének?

kipásztorok továbbra is megtarthatják helyüket a fokozatos egyházi testületekben és nyugalmambamenetelük után is megválaszthatók azok tagjaivá, vagy ki kell mondanunk, hogy a lelkipásztorokra nézve megállapított korhatárt elérő nem-lelkipásztorok sem lehetnek egyházi testületeinknek tagjai.

A diakonusok választása a legtöbb egyházban csaknem azonos a kormányzó vének (presbiterek) választásával. A genfi nemzeti protestáns egyházban nem az egyháztagok, hanem az egyháztanácsok választják a diakonusokat (31 §). A skót egyházban választásuk épügy történik, mint a véneké. 1935 óta nők is választhatók diakonusokká. Az egyháztanács avatja fel őket. A gyülekezet dönti el, hogy életfogytiglan és ordinatioval kapcsolatos diakonusokat választ-e, vagy csak három évre választja őket. Az utóbbiakat nem ordinálják. Az amerikai presbiteri egyházakban épügy választják és épügy ordinálják, iktatják be a diakonusokat, mint a kormányzó véneket.

A gyülekezet egyéni szerveivel kapcsolatban elmondottakból megállapíthatjuk, hogy mind a Szentírás, mind reformátoraink, mind Hitvallásaink egyértelműleg azt vallják, hogy a lelkipásztorokat és a véneket, vagy presbitereket maga az egyház Feje, Krisztus választja, ezért a választó gyülekezetnek imádságban kell megkérdéznie az egyház Urát, hogy kiket ad nekik pásztorokul és vénekül. Az igazi választáshoz egyfelől Krisztus jelenléte, másfelől az Őt a választásra imádságban meghívó hívek szükségesek. Senkit sem lehet a gyülekezet nyakára küldeni. A római egyházban idők folyamán elvették a nép jogát. Ez mélységesen elszomorító állapotokra vezetett. Kálvin világosan látja ezt és erősen hadakozik ez ellen. Ha elveit nem tudja is teljes mértékben keresztülvinni Genfben, az ő nyomdokain haladó egyházak mindenfelé megvalósítják azokat. Magyar református egyházunk nagyfokú eltolódást mutat ettől különösen a papmarasztásnak századokon át érvényben volt szomorú rendszerével és az espereseknek a múltban ezen a téren biztosított jogokkal. Legutóbbi zsinatunknak sikerült ugyan megakadályozni a lelkipásztori kinevezési rendszer behozatalára irányuló törekvéseket, de a jelölés-rendszerének bizonyos esetekben való fölelevenítésével. Ez egyházunk elveivel alig összeegyeztethető megoldás. Meg kell találnunk a lelkipásztorválasztások körül fölmerült bajok mélyebb gyökérszálaít és azok meggyógyításával kell segitenünk a bajokon. A lelkipásztorok választásának tisztaságát a legszigorúbb eszközökkel is biztosítanunk kell. Az alkalmatlan lelkipásztorok visszahívására módot kell adnunk nemcsak a fölöttes egyházi hatóságoknak, de a hívek többségének is. A gyülekezet vénei a lelkipásztorokéval azonos alapokon választhatók. Kívánatos, hogy a lelkipásztoroknál megállapított korhatár egységesen rájuk is kiterjesztessék.

6. A GYÜLEKEZET TESTÜLETI SZERVEI.

(A lelkipásztorok és vénék, vagy presbiterek testületileg gyakorolják tisztüket. Ez a testület az egyháztanács (presbitérium). Presbytery-nek az angolszászok az egyházmegyét nevezik. Az egyháztanács Genfben, külföldön, nálunk. Nem a gyülekezet képvisellete. Az egyháztanács teendői. A vénék vagy presbiterek száma. Az elnöklés kérdése. Az egyháztanács mellett egyházközségi közgyűlés is van nálunk. Nehézségek ezzel kapcsolatban. Meg kell szüntetni. Csak a választó közgyűlések jogosultak.)

Sem a lelkipásztorok, sem a presbiterek nem gyakorolják külön-külön tisztüket, hanem csak testületileg. Ez a testület az egyháztanács, a presbitérium. E mellett — hibás egyházbizományi alapon — egyes egyházakban, így nálunk is, egyházközségi közgyűlések is alakultak.

A gyülekezetet csak testület kormányozhatja. Az egyházban minden fontosabb döntést csak testület hozhat, nem pedig egyes tisztviselők. Krisztus nevében senkisé is járhat el saját személyében, csak több tagból álló testület. *Kálvin* is hangsúlyozza az *Institutio* IV, 6:10-ben, hogy Krisztus mennybemenetelével megfosztott ugyan minket látható jelenlététől, ennek ellenére most is jelen van az egyházban és jelen is lesz mindenkor. Mindannyiunkban benne lakozik annak a kegyelemnek a mértéke szerint, amelyet mindegyikünknek juttat. De egy embert sem állított sem a gyülekezet, sem az egyház fölé azért, hogy Őt helyettesítse. Azoknak az embereknek a közös szolgálatán keresztül van velünk, akiket az egyház élére állít. *Pál* is említi az efézusbeliekhez írt levél 4. részének elején az egységet, de csak az Istenbe és Krisztusba vetett hit egységét. *Pál* sem tulajdonít valamit egyes embereknek a közös szolgálaton kívül. A szolgák közt nemcsak semmiféle egyeduralmat nem ismer, de hangsúlyozza, hogy ilyesmi egyáltalán nem is lehet. Az egyház élén állók *nem külön-külön, hanem csak együttesen* kormányozhatják a gyülekezetet, mert Krisztus csak közös együttlétük esetére ígérte jelenlétét. Ezt mondja *Kálvin* is az efézusi levélhez írt magyarázatában, a 4:11-gyel kapcsolatban.⁴⁴⁵) Az *Institutio* IV, 11:5-ben is ezt mondja: „... Ennek a lelki hatalomnak egészen elválasztva kell lennie a fegyveres erőttől, hogy ne egy ember akarata, hanem az arra rendelt tör-

⁴⁴⁵) L. művel II. kötetének 198. lapján. Idézi *Rieker: Grundsätze...* 122. I. 1. jegyzetében.

vényes gyülekezet kezelje azt." Továbbat ezt írja: „Ez a hatalom... nem egy embernél volt, hogy saját tetszése szerint tehesen bármit, hanem a vének gyülekezeténél volt és ez a gyülekezet olyan volt az egyházban, amilyen a tanács a városban” (IV, 11:6). Isten nem csupán a lekipásztorok, az ígéhirdetők szolgálatát használja föl országa építésére, de fölhasználja erre az általa kiválasztottakat is adományaik, tanácsaik révén. Ez a vének testületében, a presbitériumban megy végbe. Az Institutio más helyén is megemlékezik a vének tanácsáról. A IV, 3:8-ban ezt írja: „Mégvolt tehát kezdettől fogva minden egyháznak a maga tanácsa, mely kegyes, tekintélyes és szent férfiakból állott és ennél volt az ítélkezés joga a bűnök megbocsátására... Ez a rendtartás nemcsak egy századra szól... Az egyházkormányzásnak ez a tisztsége is minden időkre szükséges.”⁴⁴⁶⁾

A II. Helvét Hitvallás ezeket mondja a XVIII. rész 12. és 13. pontjaiban: „...Kezdetben a püspökök és presbiterek közös munkával kormányozták az egyházat; egyik sem emelkedett a másiknak fölibe...: alázatosságban jártak és támogatták egymást kölcsönös szolgálattételekkel az egyház kormányzásában és fenntartásában... A püspökök is tudják meg, hogy inkább szokásból, mint az Úr rendeléséből többek, mint a presbiterek és az egyházat azokkal együtt közösen kell kormányozniok... Ennélfogva senkisé sem tilthatja meg jogosan az Isten egyházának, hogy ehhez az ősi alkotmányhoz visszatérjen és ezt fogadja el az emberi szokás helyett.”

A presbitérium elnevezést az angolszász világban a mi egyházmegyéinknek megfelelő testület számára foglalták le, (Presbytery), míg az egyes gyülekezetek élén álló és a mi presbitériumunknak megfelelő testületet egyháztanácsnak, Kirk Session-nak nevezik. Genfben Kálvin korában consistorium-nak nevezték a presbitériumot. Ma a genfi nemzeti protestáns egyházban az egész egyház élén a Consistoire áll, az egyes egyházközségek élén pedig egyháztanácsok (conseil de paroisse) állnak. A Kálvin-korabeli genfi consistorium a hét lekipásztorból és a három tanács tagjaiból választott, összesen 12 presbiterből állt.⁴⁴⁷⁾ Ez a consistorium nem egészen Kálvin elvei szerint jött létre. Ő sem lehetett azzal teljesen megelégedve, mégis, mint az akkor elérhető legtöbbet, elfogadta. Azokban az egyházakban, amelyek magukévá tették egyházkormányzatát, az egyháztanácsok, a presbitériumok a hívek választásával alakulnak.

Magyar református egyházunkban Kálvinnak csak a tanításait fogadják el, a Helvét Hitvallással együtt, de egyház-

⁴⁴⁶⁾ L. az egyház kormányzó hatalmával kapcsolatban a IV, 11:1-et.

⁴⁴⁷⁾ Kettőt a kis-tanács, négyet a hatvanas-tanács, hatot a kétszáz-as-tanács tagjaiból választottak.

alkotmányát nem. Mint *Révész Imre* is megállapítja A kálvinizmus befolyása a magyar reformációra c. cikkében: „Kálvin rendszerét a XVI. századbeli magyarok egyáltalán nem veszik át: az egyház kormányzását és fegyelmzését a lelkészek végzik nálunk, élükön az esperessel (seniorral) és a püspökkel, akiket a világi hatóság hathatósan támogat. A presbitérium szerepe ismeretlen.”⁴⁴⁸) A reformáció első idejében nem alakul külön városi és külön egyház-tanács. A városi tanács intézi az egyházi ügyeket is és a város jegyzőkönyvébe foglalja. Többször a lelkipásztorok adják át a híveket a tanácsnak különösen pénzbüntetésre és testi fenytékre. Csak az 1791-iki budai zsinat rendeli el a presbitérium szervezését. Ezt a rendelkezését is meggyöngíti az a körülmény, hogy egészen oda nem való elemet: a pátrónus személyében hivatalból való tagot is rendel abba. Minthogy ez a törvény sem nyert szentesítést, így sok helyütt csak a XIX. század folyamán valósulnak meg nálunk a presbitériumok.

Mire nálunk is megvalósulnak országsszerte, a református egyház világában végbemegy az a nagy változás, amely a presbiterekben nem Krisztus kiválasztottait, hanem a gyülekezet, újabb elnevezés szerint: az egyházközség megbízottait, az egyháztagok *képviselőit* látja. Ezt a fölfogást a XVIII. századbeli felvilágosodással előtérbe nyomuló természetjogi fölfogás termelte ki és tette uralkodóvá a XIX. század derekán. Ez merőben idegen a tiszta református fölfogás számára. Abból indul ki, hogy amint a polgári társadalomban a nép minden jog birtokosa, az egyházban is a gyülekezeti tagok összességét illeti meg az egyházi hatalom és ez ruházza azt választott képviselőire: a presbiterekre. Ebben a fölfogásban két tévedés van. Az első az, hogy az egyházi hatalom birtokosa az egész gyülekezet, a másik pedig az, hogy a presbiterek a gyülekezet képviselői. Mindenekelőtt azon a gyülekezeten, amely elé a Mt. 18:17 szerint („Mondd meg a gyülekezetnek...”) az ismételt testvéri figyelmeztetésre sem hallgatót kell vinni, nem az egyháztagok összességét, hanem a *vének testületét*, a presbitériumot kell értenünk.⁴⁴⁹) Másodsor a vének tanácsa, a presbitérium nem mint a gyülekezet megbízottja, hanem *mint Isten ki-*

⁴⁴⁸) A Magyar Kálvinizmus II. évfolyamának 4—6. számában, 64. l.; ugyancsak erre mutat rá *Medgyesi Pál* kis füzeté is: Rövid tanítás a presbitériumról avagy egyházi tanácsról (1653). A kátészerű füzet, *Incze Gábor* sajtó alá rendezésében, nem régrben újból megjelent (Budapest, 1934).

⁴⁴⁹) *Rieser*: Grundsätze..., 127. lapján és annak 3. jegyzetében, ahol idézi a skót szabad egyház elveiről és alkotmányairól szóló kátának 457. kérdését: Mit értünk azon, mikor Urunk ezt mondja: „Mondd meg a gyülekezetnek?” — a felelet ez: „... Azt kell értenünk, hogy fegyelmi ügyet akkor terjesztenek a gyülekezet elé, amikor azt a gyülekezet hivatalos képviselői és kormányzói elé terjesztik.”

választottja kormányozza a gyülekezetet. A presbiterek Krisztus kiválasztottai, akárcsak a lelkipásztorok. Ilyenekként kellene szeretelnöik a gyülekezet életében. A véneket, a presbitereket úgy kell tekintenünk, mint a gyülekezetnek Krisztustól kiválasztott, szűkebb gyülekezetét. A presbitérium föladata, hogy vizsgálja a bűnösöket, figyelmeztesse őket először négy-szemközt, azután tanúk, végül az egész gyülekezet előtt.

Kálvin elsősorban az egyházfegyelem gyakorlása céljából szervezi a presbitériumot.⁴⁵⁰⁾ Az 1541-es *Ordonnances Ecclésiastiques* elfogadása után Genfben is a presbiterek ügyelnek föl az egyháztagok erkölcsöire és életére.⁴⁵¹⁾ Ez a célja a presbiterek látogatásának. A gyülekezet területét fölosztják a presbiterek közt és mindegyik, részben másodmagával, részben a lelkipásztorral együtt, végiglátogatja a számára kijelölt területen élő híveket. Ha észlel valahol valami bajt, jelenti.

A presbitérium, eme legelsőrangú feladata mellett, mint a gyülekezet kormányzó-testülete is szerepel. Valósággal a gyülekezet szenátusa, tanácsa.⁴⁵²⁾ Hollandiában külön gazdasági bizottsága van az ilyen ügyek előkészítésére, (a gazdasági ügyeket ott nem a diakonusok intézik), de nem feleli legfontosabb feladatát, a fegyelmézést sem. Már Jakab apostol is említi a betegekkel kapcsolatban a vének szerepét: „Beteg valaki köztek? Hívja magához a gyülekezet véneit és imádkozzanak fölötte, megkenvén őt olajjal az Úrnak nevében” (Jak. 5:14). A nyugati testvéregyházak életében a vének a gyülekezet *lelki munkáiból* is tevékenyen kiveszik részüket.

⁴⁵⁰⁾ A genfi lelkipásztorok már *Kálvin* első ottani lelkipásztorsága idején, 1537-ben memorandummal fordulnak a városi tanácshoz, melyet valószínűleg *Kálvin* szerkeszt. Ebben kéri, hogy a szigorú egyházfegyelem bevezetése és az érdemtelieneknek az úri szent vacsorától eltiltása érdekében néhány példás életet élő férfit válasszon a tanács a hívők közül, akik közt osszák föl a város különböző részeit és azok ott a hívek életét ellenőrzik. *Kálvin* és *Farel*, mikor elűzik őket Genfből, 1538. májusában a zürichi zsinathoz írt levelükben megismétlik ezt a kívánságukat, mint esetleges visszatérésük föltételét. Mikor *Kálvin* visszatér Genfbe, 1542. márciusában azt írja *Myconius* bázei lelkipásztornak, hogy most már van 'valamilyen presbitériumunk és egyházfegyelmünk. *Rieker*: Grundsätze ..., 153. 1. 2. jegyzet.

⁴⁵¹⁾ Mint a Szabályzat A/III. pontja mondja: „Az ő tisztük felelősen minden egyes ember életére és szeretetteljesen figyelmeztetni azokat, akikről úgy látják, hogy eltévelyednek és rendetlen életmódot folytatnak a ott, ahol szükséges, jelentést tenni a lelkipásztorok Társaságának, melynek feladata a testvéri fegyelmézést gyakorolni és másokkal is gyakoroltatni.” Ugyanezt mondja a francia egyházalkotmány III. fejezetének 3. artikulusa, a akót második egyházi törvénykönyv VI. fejezetének 11. pontja.

⁴⁵²⁾ Így emlegeti ezt *Kálvin*-on kívül a *Lasco* János, *Virei*, *Oco-lampadius* is. *Rieker*: Grundsätze ..., 154—155. 1.

A modern presbitériumban az egyre szerényebb keretek közé szoruló egyházfegyelmzés a többi egyházkormányzati teendők közt már csak egyik lesz. A legszomorúbb jelenség az, hogy a presbitérium minden más teendője elhagyásával csaknem egyedül a gyülekezet anyagi ügyeivel foglalkozik. A legutóbbi időig, sajnos, sokhelyen a presbitérium ezt tekinti voltaképeni föladatának, holott ez a teendői közt nemcsak nem egyetlen, de nem is a legelső: sokkal fontosabb ennél a gyülekezet fegyelmző és lelki munkájában való részvétele.

Ezzel az átalakulással kapcsolatban érdekes változást figyelhetünk meg a lelkipásztor és a presbiterek viszonyában is. Míg azelőtt a lelkipásztor egy volt a többi presbiter közül és presbiterársai hozzájárulása, jobb értelemben vett ellenőrzése nélkül semmit sem tett sem a presbitérium legfontosabb hatáskörében, a fegyelmzés terén, sem más vonatkozásokban, ma a lelkipásztor egyre jobban mentesül a presbitériumtól. Több újabb keletű egyházalkotmány a lelkipásztort kiveszi a presbitérium hatásköréből, így fegyelmi szempontból is az egyházmegye (az angolszászoknál a Presbyter) hatáskörébe utalja. Így van nálunk is. A modern egyházalkotmányban a lelkipásztor sokkal szabadabb a presbitériummal szemben, mint régebben volt: a presbitérium nem a lelkipásztor fölé, hanem mellé van rendelve. A presbitereket mint a lelkipásztor segítő-társait tekintik, akik mellette állnak, támogatják, nem pedig ellenőrzik.⁴⁵³⁾

A *külföldi testvér-egyházak* gyülekezeteiben mindenütt van egyháztanács. Ennek nem mindenütt egyforma a szervezete. Emellett egyes külföldi testvér-egyházakban a gyülekezet életében kisebb-nagyobb szerepet betöltő, különösen annak anyagi érdekeit előmozdító, egyéb testületek is működnek.

A *genfi nemzeti protestáns egyházban* azzal a feltűnő jelenséggel találkozunk, hogy a lelkipásztor nem választható az egyháztanács tagjává, de joga van a tanács ülésén tanácskozási joggal résztvenni (28. §). Ez annál feltűnőbb, mert másutt mindenütt a lelkipásztor az egyháztanács elnöke, vagy legalább egyik elnöke.

A *francia református egyházban* a gyülekezet élén a presbiteri tanács (Conseil presbytéral) áll. A lelkipásztor mellett működő világi tagjait (legalább ötöt) hat évre választják. Felét háromévenként újra választják. Az egyháztanácsnak, mint a gyülekezeti élet igazgató szervének, legfontosabb joga a lel-

⁴⁵³⁾ Ez, mint *Rieker* is megjegyzi, közeledést jelent a lutheri fölfogás felé, mely csak egy tisztséget ismer a gyülekezetben: a lelkészit. A tiszta kálvini fölfogás szerint a presbiterek független, épen olyan Istentől rendelt hivatait töltenek be a gyülekezetben, mint a lelkipásztorok. Grundsätze..., 153. l.

kipásztor választása. Az egyháztanács évenként legalább négyszer tart gyűlést, de — ha lehet — havonként. A presbiteri tanácsos, aki három egymást követő gyűlésről komoly ok nélkül távolmarad, előzetes figyelmeztetés után, lemondottnak tekinthető és helye betölthető. A tanács minden hároméves megújítás után újra választja elnökét (ennek lelkipásztornak kell lennie), legalább egy alelnökét, titkár-levéltárosát és pénztárosát, utóbbiakat a világiak közül.⁴⁵⁴)

A *hollandiai* (szigorú) *református egyházban* kétféle egyháztanács van. A *szűkebbkörű* egyháztanács megfelel a mi presbitériumunknak, a *szélesebbkörűbe* nemcsak a presbiterek, de a diakonusok is beletartoznak. A szűkebbkörű rendszerint hetenkint jön össze, a szélesebbkörű havonként. A szűkebbkörű egyháztanács inkább a gyülekezet *lelki* dolgaival foglalkozik (Istentiszteletek, sakramentumok kiszolgáltatása, egyházfegyelem, egyháztagok látogatása, hitvallási ügyek), a szélesebbkörű egyháztanács viszont a választásokat, az egyház anyagi ügyeit, a szegénygondozást intézi. Harmadikul ide számítják egyesek a diakonusok testületét, a diaconie-t is. Mások ezt nem ismerik el egyháztanácsul. Valóban, nagyon erőltetett magyarázattal lehet ezt annak minősíteni.

A *skót egyházban* kétféle egyháztanács (Kirk Session) van. Egyfelől olyan, mely a gyülekezet *összes*, tehát anyagi ügyeit is intézi. Azoknak a gyülekezeteknek van ilyen egyháztanácsa, amelyek ú. n. *parishes quoad omnia*. Másfelől olyan, ahol az egyháztanács csupán a *lelki* ügyeket intézi, míg az anyagi ügyeket más testület: akár a Congregational Board, akár az ú. n. Deacons Court intézi. Ezek azokban a gyülekezetekben vannak, amelyek ú. n. *parishes quoad sacra*. Ez a megkülönböztetés még a régi időkből maradt meg. Voltaképen itt is szűkebb és tágabb értelemben vett egyháztanács van, mint a hollandiai (szigorú) református egyházban. A szűkebb értelemben vett egyháztanács a lelkipásztorból, mint tanító vénekből (Teaching elder) és a kormányzó vénekből (Ruling elders) áll. A tágabb értelemben vett egyháztanács kétfélesége azzal kapcsolatos, hogy az egyik, a Congregational Board az egyesülés előtti skót egyesült szabad egyházban volt meg, míg a másik, a Deacons Court a volt skót államegyházban volt meg.⁴⁵⁵) A Congregational Board (gyülekezeti bizottság) lelkipásztorból, a vénekből és bizonyos számú választott tagból áll. Ezeket a 21. évüket betöltött, teljesjogú egyháztagok közül és pedig 1916 óta nemcsak a férfiak, de a *nők* közül is választják három évre. Harmadrészüik évenként kiválik, de újból megvá-

⁴⁵⁴) Discipline, II. fej. 6—11. art., 17—18. ll.

⁴⁵⁵) Az ilyen és ehhez hasonló megkülönböztetéshez a gyülekezetek többszöri egyesülés után is nagyon ragaszkodnak. Ezt mindenkor tiszteletben szokták tartani.

lasztható. A Deacons Court (a diakonusok testülete) a lelkipásztorból, a vénekből és a diakonusokból áll. A két különböző nevű bizottság hivatása egyaránt inkább az egyház anyagi ügyeinek intézése.

Az egyháztanács *elnöke*, Moderator-a a lelkipásztor. Ha több lelkipásztor van, a lelkipásztorok egyike. Rendszerint váltakozva elnökölnek. Vagy megállapodnak egymás közt, vagy az egyházmegye (Presbytery) határoz. Lelkipásztor nélkül nem lehet egyháztanács ülést tartani. Az egyháztanács ülését *imádsággal* kell kezdeni és berekeszteni (az utóbbi áldás is lehet). Ezt a körülményt a *jegyzőkönyvbe is bele kell foglalni*. Minden gyülekezetben van elnök (Moderator) és jegyző (Clerk). Ha szükséges, pénztáros és tisztviselő is. Ahhoz, hogy a gyűlés határozatképes legyen, legalább a *quorum*-nak: a moderatornak vagy helyettesének és még két vénnek kell jelen lennie.⁴⁶⁶⁾

Az *Amerikai Egyesült-Államokban* (északi) *presbiteri egyházban* is az egyháztanács a lelkipásztorból, mint moderatortól és a kormányzó vénekből áll. Ha több lelkipásztor van, azok felváltva elnökölnek. A lelkipásztor bizonyos esetekben az egyházmegye más lelkipásztorát kérheti föl elnöklésre. Ugyanez az eset, ha beteg, vagy ha távol van. A lelkipásztor az egyháztanács ülését bármikor összehívhatja, két kormányzó vén kívánságára pedig köteles összehívni. Az egyházmegye is elrendelheti az egyháztanács összehívását. Az *egyháztanács jegyzőkönyveit* legalább *évnként föl kell terjeszteni az egyházmegyére*.⁴⁶⁷⁾

Az *Egyesült-Államokban* (déli) *presbiteri egyházban* *szükségből* kormányzó vén is lehet az egyház moderátora. Mint-hogy a gyülekezet voltaképen az egyház úrvacsorával élő tagjaiból áll, az egyháztanács bármikor összehívhatja azokat. Az úrvacsorázó egyháztagok negyedrésze mindenkor kívánhatja ilyen gyűlés összehívását. Az ilyen gyűlés határozatot is hozhat, ha száznál kevesebb úrvacsorázó tag mellett azok negyedrésze, száznál több úrvacsorázó tag mellett pedig azok hatodrésze jelen van. Az ilyen gyűléseken is a lelkipásztor a moderátor.⁴⁶⁸⁾

A *vének (presbiterek) száma* egy külföldi testvér-egyházban sem nagy. A franciáknál arányban van a lelkipásztorok számával, de legalább öt. A skót egyházban az egyháztanács állapítja meg számukat. Ha szükségesnek tartja, újabbakat is választ, vagy választat. Az egyházmegye (Presbytery) vigyáz,

⁴⁶⁶⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 26, 30, 46, 64, 102—106 ll.

⁴⁶⁷⁾ Form of Government, 341—342 ll.

⁴⁶⁸⁾ Book of Church Order, 30, 86 ll.

hogy necsak a határozatképeséghez szükséges háromtagú quorum (a lelkipásztor meg két kormányzó vén) legyen meg az egyháztanácsban, hanem ennél többen is. Az ötödéves egyházi vizsgálat alkalmával ezt is meg kell vizsgálni.⁴⁰⁰⁾ Az Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban a határozatképeséghez szükséges quorum a lelkipásztor meg két vén, ha a vének száma nem több kilencnél. Általában a vének egyharmada a lelkipásztorral együtt alkotja a quorumot.⁴⁰¹⁾ Az Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban a lelkipásztor és két kormányzó vén alkotja a határozatképeséghez szükséges quorumot, ha három vagy több kormányzó vén van. Ha háromnál kevesebb kormányzó vén van, egy lelkipásztor és egy vén alkotja a quorumot. Ha a gyülekezetnek nincs lelkipásztora, de van három-öt kormányzó vénje, három alkotja a quorumot, ha ötnél kevesebb kormányzó vénje van, kettő. Ha egy kormányzó vén van (még ez is lehetséges!), ez nem alkot tanácsot, de képviseli az egyházat az egyházmegyén, a Presbytery-ben, a zsinaton és ő ad elbocsátó levelet.⁴⁰²⁾

Amint láthatjuk, a kormányzó vének (presbiterek) száma aránylag kicsi. Ez természetes is. Fontos, hogy hívő véneket (presbitereket) válasszanak, mert ezek ismerik föl az egyház minden kérdésében a döntést önmagának igénylő Krisztus akaratát. Minél nagyobb a vének (presbiterek) száma, annál nagyobb a veszedelem, hogy olyanok is kerülhetnek közéjük, akik nem ismerik föl Krisztus akaratát. *Míg a legtöbb nyugati testvér-egyházban — az apostolok számával egyezően — 12 presbiterrel, vagy még ennél is kevesebbel találkozunk, nálunk ebben a tekintetben is föltűnő eltérés mutatkozik. Egyházi törvényünk a választott presbiterek számának minimumát nyolcban, maximumát pedig százban állapítja meg; közbül azt rendel, hogy 3000 lélekig a presbiterek száma nem lehet több negyvennél. Ez a két szám példátlan a külföldi testvér-egházak életében, aminthogy a mi „mammut”-gyülekezeteink is példátlanok az ő világukban. Ha a választott presbiterek számához hozzávesszük a presbitériumnak hivatalból tagjait: a lelkipásztorokat, a vallásoktató-, intézeti- és helyettes lelkészeket, főgondnokot, gondnokokat, a tanítót vagy kántort, ahol pedig több lelkipásztor van, ott ugyanannyi tanítót, a középiskolák egy-egy képviselőjét: ez a szám még magasabbra emelkedik. Az egyháztanács lelki egységének megóvása érdekében semmi esetre sem kívánatos ez az óriási nagy szám. Ezt mielőbb le kell szorítanunk legalább a felére, vagy még annál is*

⁴⁰⁰⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 102 l.

⁴⁰¹⁾ Form of Government, 340 l.

⁴⁰²⁾ Book of Church Order, 29 l.

kisebbre. A lehetetlenül nagy számok mellett valóban nehéz lelki egységről beszélnünk.⁴⁶²⁾

Olyan egyháztanácsban, ahol főgondnok nincs, az elnöki tisztelet a lelkipásztor tölti be. Ahol több lelkipásztor van, újabb egyházi törvényünk szerint az egyházanács választ lelkészelnököt, míg azelőtt a hivatali szolgálatára nézve legidősebb töltötte be ezt a tiszteletet. A mai megoldás helyesebb és egyházunk szellemével is jobban összeegyeztethető.⁴⁶³⁾ Ahol főgondnok is van, ott a lelkészelnök a főgondnokkal együtt elnököl az egyháztanács ülésein. A főgondnokkal megosztott kettős elnöklést: ezt a sem nem szükséges, sem nem célszerű, e mellett a legtöbb testvér-egyház világában ismeretlen intézményt mielőbb *kiküszöbölendőknek* véljük.

A gyülekezet másik testülete nálunk az *egyházközségi közgyűlés*. Ennek a református egyházalkotmány elveivel ellenkező intézménynek a visszafejlesztésére — őszinte örömrre — legújabb egyházi törvényünk megtette a kezdeményező lépéseket. Okulva azokon a lélekemelőknek és kívánatosnak épséggel nem mondható jelenségeken, amelyekkel a szavazati joggal bíró egyháztagok összességét magukban foglaló, nagy gyülekezeteinkben pedig képviseleti alapokon szervezett egyházközségi közgyűléseinken találkoztunk és találkozhatunk részben még ma is, kimondotta, hogy egyházközségi közgyűlés csak abban az egyházközségben van, amelyre nézve ennek szervezését, az egyházmegyei közgyűlés javaslata alapján, az egyházkerületi közgyűlés elrendeli. Abban az egyházközségben azonban, amelyben a törvény életbelépésének idején egyházközségi közgyűlés van, az fennmarad mindaddig, míg az egyházkerületi közgyűlés az egyházmegyei közgyűlés javaslata alapján ellenkező rendelkezést nem tesz (II. tc. 79. §). Azoknak a gyülekezeteknek tehát, amelyek mentesülni kívánnak az egyházközségi közgyűlés tartásától, csak kérniük kell az egyházmegyei közgyűlés útján az egyházkerületi közgyűléstől, hogy mentesítse őket attól. Ezt a mentesítést az egyházkerületi köz-

⁴⁶²⁾ Nálunk minden vonalon rendkívül nagy számokkal dolgozunk: a községek, városok élén is olyan hatalmas testületek állanak, amilyenekre külföldi, különösen angolszász milliós városok is csodálkozva néznek. Ennek polittikai községekben még inkább lehet helye: Krisztus testében, az egyházban annál kevésbé.

⁴⁶³⁾ Szó lehet arról is, hogy — több külföldi testvér-egyházhoz hasonlóan, nálunk is — ülésenként váltakozó rendben töltsék be a lelkipásztorok az elnöki tiszteletet. Ez — tagadhatatlanul — jobban kifejezésre juttatná a lelkipásztorok egyenlőségét, de a végrehajtandó határozatokkal kapcsolatos írásbeli teendőknél kívánatosabb, hogy ne leheessen vitatkozni a főlött, ki illetékes ennek vagy annak a hivatalos íratnak az aláírására. Ezért a hároméves ciklusonként történő lelkészelnökválasztást a mi viszonyaink közt helyesnek véljük.

gyűlések úgyszólván minden esetben megadják. Sokkal egyszerűbb lett volna az egész vonalon megszüntetni ezt a református egyházalkotmányunk egész szellemétől idegen intézményt, melynek minden más egyházban inkább lehet helye, mint nálunk.

Ez az igazi református egyházalkotmány világában gyökérrel nem bíró intézmény a természetjog hatása alatt beszűremlett képviseleti eszmével együtt született meg egyházunkban. Ez a fölfogás az *egész gyülekezetet* tekinti az egyházi hatalom birtokosaként s ezt a hatalmat különösen *anyagi* természetű ügyekben kívánja gyakoroltatni a gyülekezettel. Az egyházközségi közgyűlések az evangélikus egyházban is nagy szerephez jutottak. Részben annak útján terjedtek el egyházunkban is. Áldatlan pártoskodások és harcok tették működését emlékezetessé, megszüntetését pedig kívánatosná. Ennek a megszüntetésére kell törekednünk. Az egyházközségi közgyűlés csak *csökkenti* az egyetlen jogosult szervnek, az egyháztanácsnak hatáskörét. Ha vállaljuk azt, hogy az egyháztanács a gyülekezet fegyelmi, lelki és anyagi ügyeinek Istentől rendelt s az Isten kiválasztását fölismerő hívek hozzájárulásával választott szerve, fölösleges e mellett minden más testület. *Kálvin* sohasem vallotta, mintha a hívek, az egyház tagjai intézményszerűleg beleszólhatnának az egyház ügyeinek intézésébe. Vallotta, hogy nem egy személy, hanem az egyháztanács a döntésre hivatott tényező, míg a hívek összessége ott lehet részben elfogadó, részben ellenőrző szervül az egyház legfontosabb ügyeinek intézésénél. Mint elfogadó szerepel a választásoknál, mint ellenőrző a legsúlyosabb fegyelmi büntetéseknél, a gyülekezetből való kirekesztésnél.⁴⁴⁴) A gyülekezetnek ezt a jogát a legtávolabbról sem kívánjuk korlátozni. A választó közgyűlést föltétlenül főntartandónak véljük. Azt is kívánatosnak tartjuk, hogy a hívek a fegyelmi ítélkezésnél, mint jelenlétükkel a hatalmaskodást megakadályozó tényezők, jelen legyenek. Annak sincs akadálya, hogy az első fokon való ítélkezést ellenőrző népnek is legyen föllebbezési joga, ha nem volna is egyénilag érdekelve abban az ügyben. Arra azonban semmi körülmények közt sincs szükség, hogy épen anyagi ügyekbe legyen a hívek összességének beleszólása. Az anyagi tehervállalásokkal kapcsolatos ügyek a legtöbbször ügyis fölkerülnek a fokozatos egyházi testület elé, így az már a legmagasabb egyházi érdekek szempontjából is komoly mérlezelés tárgyává teszi, nem haladja-e túl a bevett vállalkozás a gyülekezet anyagi erejét? Ha egy gyülekezet erejét meghaladó vállalkozásba fogna és anyagi ereje közben kimerülne, úgylis a testvér-gyülekezeteknek kellene segítségére lenni, nehogy a híveket megbotránkoztató és az egyház jó hírnevét kockáztató csóddal végződjen a vállalkozás.

⁴⁴⁴) Inst. IV, 12:7.

*A gyülekezet testületi szerveivel kapcsolatban elmondot-
tákból megállapíthatjuk, hogy az egyháztanács, a presbitérium
az az Istentől rendelt és a hívek hozzájárulásával választott
testület, amely a gyülekezet nevében mind fegyelmi, mind lelki,
mind anyagi ügyekben döntésre hivatott. Ez nem állhat olyan
sok tagból, hogy lelki egysége csak nehezen legyen fönntart-
ható. Az egyháztanács, a presbitérium súlyát fokozni kell az
egyházközségi közgyűlés tervszerű visszafejlesztésével, sőt
megszüntetésével. Ezt a református egyházalkotmány alapelvei-
vel ellenkező intézményt — a választások és a legsúlyosabb fe-
gyelmi ítéletek kivételével — mielőbb meg kell szüntetnünk.*

7. A FOKOZATOS EGYHÁZI TESTÜLETEK.

(A közösség gondolatának erőteljesebb kifejezésre juttatása érdekében kívánatos fokozatos egyházi testületek szervezése egyfelől a törvényhozás, másfelől a bíraskodás terén, de más területeken, így missziói, nevelői, anyagi vonatkozásban is. A gyülekezetek, illetve ezek hivatalos szervei, az egyháztanácsok átengedik a fokozatos egyházi testületek számára az eredetileg őket megillető jogok egy részét. A külföldi testvér-egyházak példája. A Barrier act. A súlypont nálunk erősen a fokozatos egyházi testületek kezébe ment át. Fokozatos egyházi testületek külföldön. Nálunk: az egyházmegye, az egyházkerület; egyetemes szervek: a zsinat, a konvent. A 12 évenként összeülő zsinat hátránya. A fokozatos egyházi testületek élettevékenységgel a törvényhozás, a fegyelmelés, a lelki- és szerebetmunkák, a tanítás terén, gazdasági téren. A súlypontnak nálunk is vissza kell helyeződnie a gyülekezetekre.)

Kálvin szerint a gyülekezet már önmagában is befejezett egyház. Ahol igazi gyülekezet van, ott az egyház osztatlanul jelen van. Bár mindenütt, ahol Isten Igéjét tisztán hirdetik és a szentségeket Krisztus rendelése szerint szolgáltattják ki, minden kétséget kizárólag megvan Istennek valamiféle egyháza, mivel nem csálhat meg minket Krisztusnak az az ígérete: „Ahol ketten vagy hárman egybegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük” (Mt. 18:20), e mellett a többi gyülekezettel való kapcsolat is nagyon fontos.⁴⁶⁵⁾ Nem az egymástól független, kongregacionalista alapokon működő gyülekezetek rendszere Isten tetszése szerint való, hanem az, ahol az Istent egyformán tisztelő és imádó gyülekezetek megtalálják egymással a testvéri kapcsolatot. Bár az egyházszervezet nem tartozik az igaz egyház ismertető jelei (nota ecclesiae) közé, melyek közt elsősorban az Ige tiszta hirdetését, másodsorban a sákramentumoknak Krisztus rendelése szerint való kiszolgáltatását említi reformátorunk is,⁴⁶⁶⁾ mégsem mellékes a református hívőre nézve, hogy helyesen van-e megszervezve egyháza? *Kálvin* többször nyomatékosan hangsúlyozza, hogy az egyházban „mindenek ékesen és jó renddel legyenek” (I. Kor. 14:40). Ez azt jelenti, hogy „magát az emberi közösséget mintegy az emberiségnek és méltányosságnak bizonyos kötelékei által rendben tartják... Az ékesség célja részben az, hogy mikor a szent dol-

⁴⁶⁵⁾ Inst. IV, 1:9.

⁴⁶⁶⁾ Inst. IV, 1:10.

gokrak tiszteletet szerző szertartások alkalmaztatnak, azok mint segédeszközök kegyességre sarkalljanak minket, részben pedig, hogy a szerénység és komolyság, amiknek minden tisztességes dologban láthatóknak kell lenniök, kiváltképen ebben tündököljenek. A rendet illetőleg az a legfőbb dolog, hogy az előjárók jól ismerjék a helyes kormányzás szabályát és törvényét; a kormányzás alatt lévő nép pedig az Isten iránt való engedelmességhez és a valódi fegyelemhez hozzászokják. ... Azt tartjuk mi ékességnek, ami annyira hozzáillik a szent titkok tiszteletéhez, hogy alkalmas gyakorlatul szolgál a kegyességre... ...A rendet nem helyezzük azonban a gyermekes pompákba, melyekben a mulékony fényűzésen kívül semmi sincs, hanem az olyan eljárásba, amely minden zavart, minden rendetlenséget és egyenetlenséget megszüntet.”⁴⁸⁷) A református hívőt minden más egyházhoz tartozónál fokozottabb érdeklődés jellemzi az egyház helyes megszervezését illetőleg. A református egyház óvakodik attól, hogy a lélekből intézményt csináljon és azzal együtt csak a testet lássa, melyre rá próbálja húzni a lelket. Bár jól látja, hogy az egyház igazgatása nem fő-, hanem csak segédtevékenység, mégis érzi, hogy ez is nélkülözhetetlen. Sok erő és sok érték fecsérelődik el a helytelen igazgatás révén. Ezért nem osztja azoknak a fölfogását, akik az egyház igazgatását semmibe sem veszik. Jól tudja, hogy helyes igazgatás biztosítja az egyházi munkák számára a kívánatos medret.

A *gyülekezet* nemcsak *történelmileg*, de *elvileg* is megelőzi az *országos egyházat*. *Gyülekezet országos egyház megszervezése nélkül is van, de országos egyház nincs gyülekezetek nélkül*. Ez a tanítás lehetővé teszi, hogy olyan országokban is keletkezzenek református gyülekezetek, ahol az egyház nincs országosan megszervezve. Ez a fölfogás eredményezi a *többvallású államok* kialakulását. Ennek ellenére *Kálvin* nemcsak azt hangoztatja, hogy a hívek lelki építése céljából szükség van rendszeres egyházi összejövetelekre,⁴⁸⁸) hanem azt is jól látja, hogy *a testvérgyülekezeteknek össze kell fogniok céljaik fokozottabb megvalósítása és Isten dicsőségének eredményesebb szolgálata érdekében*.

Ezt nemcsak hirdeti, de ahol alkalom nyílik rá, meg is valósítja. Ezért rendelteti el már az 1541-es Ordonnances Ecclesiastiques-ban, hogy a Lelkipásztorok Társaságának tagjai hetenkint írásmagyarázattal kapcsolatos összejöveteleket tartsanak. A Szabályzat előírja, hogy buzdítani kell a város főnhatósága alá tartozó falvak lelkipásztorait is, hogy jöjjenek el ezekre, ahányszor csak tudnak.⁴⁸⁹) Az 1561-es Szabályzat már

⁴⁸⁷) Inst. IV, 10:28—29.

⁴⁸⁸) Inst. II, 8:32 és IV, 1:5.

⁴⁸⁹) L. az Ordonnances Ecclesiastiques-nak a lelkipásztorok életrendjéről szóló A/I. 2. pontját.

kimondja, hogy ezeken a heti összejöveteleken a lelkipásztoroknak fölváltva ígét kell magyarázniok.

Több zsinat és hitvallás hangoztatja azt az elvet, hogy a rokon gyülekezeteknek össze kell fogniok. Így a westminsteri zsinaton alkotott „Presbiteri egyházkormányzat formája” is helyesli a fokozatos egyházi testületek alkotását és hangoztatja azok egymásra utaltságát: „Törvényszerű és Isten Igéjével egyező, hogy az egyházat különböző testületek kormányozzák, melyek részben gyülekezeti, részben tartományiak.” Majd ezt mondja: „Törvényes és Isten Igéjével egyező egymás-alá-rendeltség legyen az egyházkormányzat céljából a gyülekezeti, egyházmegyei, egyháztartományi és nagygyűlési testületek közt.”⁴⁷⁰⁾

Bár a Presbiteri egyházkormányzat formája elmondja, hogy milyen egyházi testületek kívánatosak, a gyülekezetek maguk döntenek el, hogy ezt, avagy ettől eltérő egyházkormányzatot fogadnak-e el, vagyis hogy milyen magasabb közösségbe kívánnak tömörülni: olyanba-é, amely szerint mindannyian közvetlenül tagjai a fölöttük álló szervezeteknek, így a legmagasabbnak is, avagy olyanba, ahol fokozatos testületek vannak, melyekben már nem minden gyülekezet tagja a magasabb testületeknek.⁴⁷¹⁾ Olyan fokozatos testület nem lehetséges, amely nem *biztosít befolyást a gyülekezeteknek a fokozatos testületek megalkotására*. Még egy korlátozás van: az egyház szervezkedése *nem lépheti túl az ország határait*. Az egész vi-

⁴⁷⁰⁾ Neal: *History of the Puritans*, II. kötet, 470—471 H.

⁴⁷¹⁾ Schüle: *Die Grundlagen des reformierten Kirchenrechtes* c. munkája 162. lapján annak a nézetének ad kifejezést, hogy ha egy gyülekezet nem tartozik is az egyházmegyéhez, közvellemül is tartozhatik a legmagasabb összefogó szervhez, a zsinathoz, bár kívánatos, hogy a gyülekezetek az egyházmegyei köteleket is fönnartsák. A magunk részéről, bármilyen tiszteletben kívánjuk is tartani a gyülekezeti elvet, ilyen messzire már nem tudnánk elmenni. Az ilyen gyülekezet maradjon minden egyházi köteleken kívül. Közösségben csak akkor foglalhat helyet, ha annak egész alkotmányát magáévá teszi: nem válogathat abban, hogy ezt vagy azt elfogadja belőle, másat azonban nem. Ez képtelen össze-visszaságra vezetne. Azt az álláspontját is szörazálasgató túlzásnak kell minősítenünk, hogy a fokozatos egyházi testület joghatósága csak addig tart, míg üléselt tartja, azután visszahúzza az egyes gyülekezetekre: csupán a fokozatos testület gyűléseinek idején van szerepe és csakis a fokozatos testület ügyeinek vitelére vonatkozik (160—161 H.). Ha egyszer a gyülekezetek joghatóságuk egy részét ráruházták a fokozatos egyházi testületekre, nem szálldos az vissza rájuk minden gyűlés végeztével, mert akkor a legközelebbi alkalommal újból rá kellene azt ruháznunk a fokozatos testületekre, ami nyilvánvalóan nem történik meg. Nagyon emlékeztet ez a nézet a XVIII. század természetjogi jog-átruházási elméletére, mely sohasem történt meg a valóságban, nem-hogy ismételtelen megtörtént volna.

lágót átfogó református egyház nincs. Jogi értelemben nincs a világon egyetlen református egyház, mint ahogy egységes római katolikus, vagy egységes anglikán egyház van. A világ református egyházai *önként*, minden kényszer nélkül egyesültek a Presbiteri Szövetségben, de ez *nem jogilag* megszervezett, hanem lelki rokonságon alapuló, *testvéri tömörülés*. Ennek ellenére beszélhetünk bizonyos értelemben *egységés* református egyházzól. A világ református egyházalkotmányainak egysége sokkal erőteljesebb és nagyobb, mint a világ evangélikus egyházaié. Ennek az a magyarázata, hogy *Kálvin* egyházalkotmányára *dogmatikai alapelveken* nyugszik. Ezért ha a világ református egyházaiban nincs is *jogi egység*, *lelki egység* mégis van.

Fokozatos egyházi testület úgy áll elő, hogy több gyülekezet összefog és az így kialakuló magasabb testület számára átengedi őt megillető jogainak egy részét. Nem kényszerűségből, hanem *önként engedi át*. Epen azért, mivel így áll elő, a *fokozatos egyházi testületekben a hivatalos hatalmak egy részét átengedő gyülekezeteknek is képviselve kell lenniök*. Ebből az is következik, hogy a fokozatos egyházi testület egészen más jellegű, mint az őt alkotó gyülekezetekben működő testület. A fokozatos testület ugyanis pusztán *átruházott jogoknak* megbízott szerve, míg a gyülekezet fölött álló egyháztanács (presbitérium vagy consistorium) saját maga az *egyházi hatalom birtokosa*. A hollandiai (szigorú) református egyház is azt vallja, hogy a fokozatos egyházi testületektől veszik hatalmukat, mert minden hatalom a gyülekezetet illeti meg.⁴⁷²⁾

E mellett a legsarkalatosabb kérdésekkel kapcsolatban a legfőbb egyházi testület (törvényhozó zsinat) nem is gyakorolhatja jogait az őt alkotó gyülekezetek külön megkérdése nél-

⁴⁷²⁾ Ds. *Jansen* is így magyarázza ezt a fokozatos egyházi testületek hatásköréről írt munkájában (De bevoegdheid der meerdere vergaderingen). A presbitérium és a fokozatos egyházi testületek hatalma más forrásból ered. A gyülekezet ezt a hatalmat magától Krisztustól nyeri, a fokozatos egyházi testületek pedig a gyülekezetektől nyerik. A fokozatos egyházi testületek nem zárhatnak ki valakit az egyházból, nem hívhatnak meg, vagy nem rendelhetnek valamelyik gyülekezet számára lelképásztort, nem választhatnak sem presbitereket, sem diakonusokat, nem gyakorolhatják sem az ige, sem a sákramentumok szolgálatát. Ha az alsófokú testület nem tud valamilyen ügyet elintézni, ekkor lép föl a fokozatos egyházi testület, hogy döntést hozzon. Amikor a gyülekezet valakit exkommunikálni akar, a fokozatos egyházi testület *tanácsot ad*, de az úgy *kiiviele* a presbitérium hatáskörébe tartozik. Idézi *Jakos Lajos*: A holland szigorú református egyház élete és missziói munkája, 54—55 ll. A gyülekezetnek és a presbitériumnak erre a fokozottabb fontosságára tekintettel a holland szigorú reformátusok nem is „zsinat-presbitéri”, hanem „presbiter-zsinati” rendszerről beszélnek. L. erről *Galambos Zoltán W. Heyns*: Református dogmatikája fordításának 198. lapján olvasható jegyzet.

kül. Ezt egyes esetekben magyar református egyházunk életében is meg szokták tenni, de erre vonatkozóan nincs törvényes rendelkezés. Ilyen rendelkezéssel a legtisztább református egyházalkotmányban: skót hittestvéreinknél találkozunk, ahonnan amerikai hittestvéreink körébe is eljutott.

Az 1697-ből származó *Barrier Act* a skót egyház alkotmányával kapcsolatban kimondja, hogy a nagygyűlés (General Assembly) csak akkor dönthet bizonyos *fontosabb kérdésekben*, aminők a *tanra*, az *istentiszteletre*, a *fegyelmezésre* és az *egyházalkotmányra* vonatkozó változtatások, ha a megkérdendő egyházmegyék (Presbytery-k) többsége — ebből a célból kiküldött bizottságuk javaslatára — *előre* megadja ehhez *hozzájárulását*. Ha a tervezet megjárja az egyházmegyéket és azok többsége hozzájárul, jöhet az ügy *újabb* nagygyűlés elé és annak döntése folytán válik jogerőssé. Ha a tervezet *nem elég nagy többséget* nyerne az egyházmegyék részéről, *újra* le lehet azt tenni hozzájuk. A nagygyűlés — bár csak ilyen ügyeket köteles leküldeni — *más ügyeket* is leküldhet a Presbytery-khez. Ha sürgős az ügy, *közbeneső döntést* hozhat: Interim Act-ot alkothat a legközelebbi nagygyűlésig.¹⁷³⁾ Ezt a Barrier Act-ot a *legtöbb presbiteri egyház elfogadta*, így az amerikaiak is.

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyház* törvénykönyve is kimondja, hogy mielőtt az egyházmegyéket (Presbytery-eket) és a mi egyházkerületeinknek megfelelő Synod-okat érintő, általában az egyház alkotmányára, a fegyelmezésre és az istentiszteleti rendre vonatkozó határozatok jogerőssé válnának, a nagygyűlés (General Assembly) köteles leküldeni azokat az egyházmegyékhez és csak akkor válnak törvényerejűekké, ha azok többsége írásban hozzájárul. A Hitvalláson, a Kis- és Nagy-Kátén a Presbytery-k *két-harmad többségének* hozzájárulásával lehet csak változtatni. Minden ilyen ügy újból a General Assembly elé kerül. Mielőtt az leküldi a tervezetet a Presbytery-khez, legalább 15 tagú bizottságot választ. Ebben a bizottságban egy-egy Synod-ról legföljebb két kiküldött lehet. A bizottság javaslatot terjeszt a legközelebbi General Assembly elé. Kívülről érkezett ilyenféle indítványokat nem is tárgyalhat addig a nagygyűlés, míg ehhez a Presbytery-knek legalább *egyharmadrésze* hozzá nem járul.¹⁷⁴⁾

Az *Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban* a törvénykönyv 160. pontja szerint annak egyes rendelkezésein csak akkor lehet változtatni, ha a General Assembly a változtatásokhoz hozzájárul, hasonlóképen a Presbytery-k többsége is hozzájárul és a legközelebbi nagygyűlés is ilyen értelemben hatá-

¹⁷³⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 15—17 ll., magát a Barrier Act-ot l. a 321 l.-on.

¹⁷⁴⁾ The Form of Government, 350, 374 ll.

roz. A 161. pont szerint a Hitvalláson és a Kátén csak a Presbytery-k *háromnegyedrészenek hozzájárulásával* lehet változtatni. Ugyanez áll a törvénykönyvnek erre a 160. pontjára is. A 162. pont szerint más egyházzal való szerves unió is csak így történhetik és ugyanígy változtatható meg. Ha a Presbytery-k elmulasztják a nyilatkozatot, a General Assembly egy évi haladékot adhat még nekik nyilatkozattételre.⁴⁷⁵⁾

Hasonló szellemű törvényeket alkotott több református egyház is. Így a francia református egyházak nemzeti szövetségének statutumai is kimondják, hogy a nemzeti zsinat csak úgy változtathat azokon, ha a tervezett változtatásokat a tartományi zsinatok is tárgyalták és elfogadták előbb. A döntést a zsinat következő ülészakának abszolút többsége és a jelenlevő tagoknak legalább kétharmada mondhatja csak ki.⁴⁷⁶⁾

A gyülekezetek tömörülése többször a református egyházakkal szemben ellenségesen viselkedő államhatalom üldözése nyomán valósul meg. Klasszikus példa erre a franciaországi hugenotta egyház. Itt a nemzeti zsinatok az egyre hevesebbé váló üldözések hatása alatt jönnek létre. Az üldözések az addig többé-kevésbé elszigetelten, egymás mellett élő gyülekezetek szerves tömörülését hívják életre. A zsinati rendszer Franciaországból terjed el a református egyházak egész világába. Ez a zsinati rendszer a gyülekezetet igazi egyháznak és az egyházi hatalom eredeti hordozójának tartja. A zsinatok alulról fölfelé épülnek ki. A zsinatok első foka az egyháztanácsokból, a presbitériumokból vagy consistoriumokból, mint az egyes gyülekezetek hivatalos szerveiből fejlődik ki. Magasabb fokozatai pedig részben a gyülekezetek élén álló testületekből, részben az alsóbbfokú zsinatokból. Így a zsinatok voltaképpen magasabb presbitériumok. A skót második egyházalkotmány is a nagygyűlést, a generális szinódust „General Eldership”-nek nevezi. Az 1835-ös Rajna-westfáliai egyházalkotmány az egyházmegyei zsinatot több egyházközség közös presbitériumának, a tartományi, provinciális zsinatot pedig a provinciában levő gyülekezetek presbitériumának tekinti.⁴⁷⁷⁾

A gyülekezetek az egyház megóvandó egysége érdekében tömörülnek és rendelik magukat alá a fölöttük álló testületnek, vagy testületeknek. Ezeknek a testületeknek nincs joguk valamelyik gyülekezetet arra kötelezni, hogy illetékes fölöttes hatóságának ismerje el őket. Sőt a gyülekezet többsége azt is elhatározhatja, hogy kiválik eddigi kötelekéből.⁴⁷⁸⁾

⁴⁷⁵⁾ The Book of Church Order, 89—91 k.

⁴⁷⁶⁾ L. az 1906-os Statuts... 33 articulását, melyet a dijoni zsinat LXX. számú döntése alapján fogadtak el ebben a szövegezésben.

⁴⁷⁷⁾ *Rieker*: Grundsätze..., 85. l.

⁴⁷⁸⁾ A francia református egyház új alkotmánya is kimondja, hogy a gyülekezet felelős tagjainak abszolút többsége — az egyháztanács ja-

Közösen érdeklő ügye egy ország református egyházainak elsősorban *lelkipásztoraik képzésének ügye*.⁴⁷⁹) Egy gyülekezet önmagában nem lehet elég erős sem lelkileg, sem anyagiilag, hogy ezt a nagy és az országos egyház jövőjét olyan közlelről érintő feladatot elvégezze: egy egész vidék, vagy az egész ország gyülekezeteinek kell ebből a célból összefogniok.

Ha valaki még vitathatná is azt, hogy egy theologiai főiskola elvileg azé a gyülekezeté, melynek a területén működik, azt már nem állíthatja senkisé, hogy a *vitás hitelvi kérdéseket* egy gyülekezet külön kérdéseinek lehetne tekintenünk. Ez már csakugyan közös ügye az ország területén működő egyház összes gyülekezeteinek. Az ezekben való eltérés egyházzsakkadásra vezetne. Így fogják föl ezeket reformátoraink és felekezeti különbség nélkül minden hitvallás.

Kálvin is ezt írja az Institutióban: „Ha valamely hittétel körül vita merül föl, ennek nincs jobb és biztosabb orvossága, mint az, ha a valódi püspökök (lelkipásztorok) zsinata összefül azért, hogy a vitás dogma fölött döntsének. Sokkal nagyobb súlya lesz az olyan határozatnak, amelyet az egyház pásztorai Krisztus lelkének segítségül hívása után közösen hoznak, mint ha valaki külön megalkotott véleményét adja a nép elé, néhány ember magányosan eszközli ezt... Pál is ezt az eljárást rendel (I. Kor. 14:20) a tudományok megítélésében.” (IV, 9:13).⁴⁸⁰)

Beza Tódor ezt írja a szervezkedni kívánó angol és skót reformátusoknak 1568-ban: „Ha valamelyik gyülekezetnek van valami ügye egy másikkal akár a tanra, akár az erkölcsre vonatkozólag és atyafiságos beszélgetéssel, vagy intéssel semmire sem tud menni, gondoskodják róla, hogy... az egész ügy a zsinat elé terjesztéssék, melyben a vitás kérdés fölött egyedül Isten Igéje szerint döntsének” (Epist. 24).

A Westminsteri Hitvallás, a Puritánok Hitvallása ezt mondja a zsinatok szükségességéről: „A zsinatok és conciliu-

vaslatára — titkos szavazással kimondhatja a kiválást, de ez előtt a döntés előtt meg kell hallgatnia a tartományi és a nemzeti zsinat tanácsait. (III. fej. 4. art., 18—19 ll.)

⁴⁷⁹) A magunk részéről *nem* tehetjük magunkévá ezt a szélsőséges álláspontot, amely szerint a lelkészképzés fontos munkáját végző theologiai főiskola is elvileg *egy gyülekezeté*, melyet a többiek csak támogatnak. Ezt képviseli *Schüle*: Die Grundlagen..., 184. l. Ez jellegzetesen *közös ügye* egy tartomány, vagy egy ország összes gyülekezeteinek.

⁴⁸⁰) Őve int azonban attól, hogy Róma példáját kövessük: „A rómaiak másra céloznak akkor, mikor azt mondják, hogy a Szentírás magyarázásának hatalma, még pedig olyan magyarázásának, mely ellen föllebbezni nem lehet, a zsinatot illeti meg. Ezt az ürügyet használják föl... arra, hogy a Szentírás magyarázatának nevezzék mindazt, amit a zsinatok határoztak. A tisztító helyről, a szentek közbenjárásáról, a fülbegyónásról és más hasonló dolgokról egy betű sem található a Szentírásban” (IV, 9:14).

mok tiszte a hit és lelkiismereti esetek vitáit... elintézni, törvényeket és szabályokat alkotni az istentisztelet és az egyházkormányzás minél célszerűbb megállapítása céljából...⁴⁸¹⁾

A zsinatokat a későbbi idők folyamán elsősorban a gyülekezetek meglátogatásáról szóló jelentések meghallgatása és ezekkel kapcsolatban a lelkipásztorok megvizsgálása tette szükségessé. A *canonica visitatio*-nak az az alapja, amit a Csel. 15:36-ban olvasunk: „Egynéhány nap mulva pedig monda Pál Barnabásnak: visszatérve most, látogassuk meg a mi atyánkfiait minden városban, melyben hirdettük az Isten Igéjét, hogyan vannak.” Természetesen, nem csupán a viszontlátás örömeért mennek hozzájuk, hanem azért is, hogy ha valami elintézendő volna ott, azt is elintézzék mind személyi, mind más vonatkozásban. *Sehling* is rámutat arra, hogy az egyházlátogatások a reformáció történetében, különösen annak kezdetén, nagyon fontosak voltak. Sok helyen megmaradt még a fülbeigyonás, a naponkénti áldozás, az istentisztelet nyelve is latin volt. Az új reformátori tanok a vizitáció útján terjedtek el és ezek útján tartattak meg tisztán, ezért a vizitációk nagy tekintélynek örvendtek.⁴⁸²⁾

Kálvin a *canonica visitatio*-król és a zsinatokról ezt írja: „E célra rendeltettek az évi vizsgálatok és zsinatok: hogy ha valaki tisztében hanyagabb, megintessék; ha valaki bűnt követett el, a büntett nagyságához képest bűnhődjék. Maguk a püspökök is megtartották évenként tartományi zsinataikat, a régebbi időben kettőt-kettőt is, melyeken ítéletet mondtak fölöttük, ha valamit tisztük ellenére követtek el...⁴⁸³⁾

A németországi evangélikus egyházban is találkozunk mindjárt kezdetben egyházlátogatásokkal. A fejedelmeknek az 1526-iki speyeri birodalmi gyűlés adja meg erre a jogalapot, a theologiai alapot pedig *Luther*-nek a felsőbbeségről szóló tanítása. Ebben az időben rendelik el a fejedelmek az egyházlátogatásokat. Mint *Sehling* is hivatkozik rá, az egyházlátogatás nem *Luther* eszméje: ő azt akarja, hogy maga az Ige végezze a hódítás munkáját. A fejedelem szólítja föl Luthert, látogassa végig Thüringiát, hogy az alkalmatlan lelkipásztorokat letegye. A vizitációnak két formája van: az egyik az, amikor odamennek a megvizsgálandóhoz, a másik az, amikor a vizitálandó megy a zsinatra. Többféle vizitáció és többféle zsinat van. A zsinat inkább csak véleményező és tanácsadó szerv a lelkipásztorok megvizsgálása mellett.⁴⁸⁴⁾

A *Kálvin*-korabeli genfi egyházban is megvan a vizitáció, melyet a lelkipásztori testület két, meg a tanácsnak ugyancsak

⁴⁸¹⁾ Conf. Puritanorum, cap. XXXI. De synodis et conciliis.

⁴⁸²⁾ Geschichte der prot. Kirchenverfassung, 12. és 28 ll.

⁴⁸³⁾ Inst. IV, 12:22.

⁴⁸⁴⁾ Geschichte..., 8—9, 28—29 ll.

két tagja végez. Ez látogatja végig a lelkipásztori hivatalokat. Van a lelkipásztorok megvizsgálásának másik módja is, melyet önmaguk közt végeznek három havonként, amint ezt az 1541-es Ordonnances Ecclesiastiques-nak a lelkipásztorok életéről szóló része utolsó bekezdésében olvashatjuk: „E rendszabály megtartása céljából a lelkipásztorok három hónaponként tartsanak külön megbeszélést és ha valami kifogásolni valójuk van egymás ellen, azt bölcseséggel intézzék el.” Ez a rész a lelkipásztorok kikutatható bűneit két csoportba osztja: olyanokra, amelyek „semmiképen sem tűrhetők egy lelkipásztorban és olyan fogyatkozásokra, amelyek egyébként elszívlelhetők, de ezekért is testvéri intésben kell azokat részesíteni...”

Az egyházlátogatások más országokban, így hazánkban is, elsősorban ezért voltak.⁴⁸⁵⁾ Minden generális (egyházkerületi) zsinaton volt ú. n. „morum censura”: a superintendens (püspök) megkérdezte mind a seniorokat (espereseket), mind a „közpapokat”, a lelkipásztorokat, hogy nem találtak-e valamelyik szolgáltatásuk erkölcseseiben fogyatkozást?⁴⁸⁶⁾ A zsinatok az egész református világban elsősorban *fégyelmezési alkalmak* voltak. A tiszta református egyházalkotmány világában a fégyelmezés elsőrangú fontosságú volt. Ezért nevezték a francia egyház első alkotmányát is *Discipline Ecclésiastique*-nak, a skót egyház két első alkotmányát is First és Second Book of *Discipline*-nek.

A fokozatos egyházi testületek megszervezése a hitviták eldöntésén, a törvényhozáson és a fégyelmezésen kívül más területeken, így missziói, tanítói, anyagi vonatkozásokban is kívánatos. De minden magasabb egyházi testület mellett voltaképpen a gyülekezet, helyesebben annak szerve, az *egyháztanács*, a presbitérium az *egyedüli igaz testületi szerv*. A fokozatos egyházi testületek csak annyiban testületi szervek, amennyiben a gyülekezetek egyháztanácsai vagy presbitériumai az őket megillető jogok egy részét *átengedik számukra*.

A legtöbb *külföldi testvér-egyház fokozatos testületei* ennek a fontos alapelveknek a figyelembevételével alakultak, ennek alapján szervezkedtek és ennek alapján kerülnek eléjük döntés végett bizonyos ügyek. A legtöbb testvér-egyházban *hármass* felső tagozódás van. Csak a genfi egyház kivétel ebben a tekintetben. Az aránylag kis területre terjedő *genfi nemzeti protestáns egyházban* csak egy fokozatos testület van: a consistorium. E mellett működik a Lelkészek Társasága is. (15. és 33. §.)

A *francia református egyházban* a kálvini elgondolás szerint szintén *hármass* felső tagozódás volt: a classisok, élükön

⁴⁸⁵⁾ L. Szuhay Benedek: *Egyházlátogatás (cannonica visitatio)*, Miskolc, 1900.

⁴⁸⁶⁾ *Barcsa* János: *A tízántúll egyházkerület története*, I. köt. 66 l.

a collokviumokkal (colloques), melyekben egy-egy lelkipásztor és egy-egy vén képviselte a gyülekezeteket, tekintet nélkül azok nagyságára, azután a classisok fölött álló tartományi zsinatok, melyek a nemzeti zsinatban egyesültek. A *szeperáció után*, 1906-ban alkotott statutumok szerint a felső tagozatok száma több egyházban *kettőre* szűkült: elmaradtak a classisok a collokviumokkal: csak a megyei, vagy tartományi zsinat (Synode régional) maradt meg, melynek minden lelkipásztor és ugyanannyi választott nem-lelkipásztor tagja van, meg ezek fölött a nemzeti zsinat (Synode national). Az 1938-as unió alkalmával visszaállították a részben az egyházmegyének megfelelő consistoriumokat (Consistoire), így most *újából* *hármás* felső tagozódás van.

A *hollandiai* (szigorú) *református egyházban* szintén *hármás* felső tagozódás van. Az első a classis (egyházmegye), mely voltaképen nem kormányzószerv és évenként négyszer jön össze; a második a provinciális zsinat, melynek inkább csak bizonyos föllebbezésekkel kapcsolatban van szerepe s évenként egyszer jön össze; végül a generális (nemzeti) zsinat, mely harmadévenként jön össze.

A *skót egyházban* is *hármás* tagozódás van: a gyülekezetek fölött van a mi egyházmegyéinknek megfelelő Presbytery, a mi egyházkerületünknek megfelelő Synod és a nagygyűlés, a General Assembly. Az alsóbb testületek ügyei a következő öt módon kerülhetnek a felsőbb testületek elé: jegyzőkönyveik révén, melyeket minden évben föl kell terjeszteni; maga az alsó testület odaviheti ügyét a felsőbb elé; a döntéssel elégedetlen valamelyik tag panasza folytán; valamelyik érdekelt fél föllebbezése folytán; végül kérelem (Petition) útján, mikor valaki sem mint panaszos, sem mint föllebbező nem avatkozhatnék a dologba.⁴⁸⁷⁾

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli* (északi) *presbitéri egyház* alkotmánya is kimondja, hogy „megfelelőnek és az Írásokkal, meg az első keresztyének gyakorlatával meggyezőnek tartjuk, hogy az egyházat gyülekezeti, egyházmegyei és (tartományi meg nemzeti) zsinati testületek kormányozzák.” Azért van szükség egyházmegyékre és zsinatokra, mert a gyülekezeteknek tanácsra, segítségre van szükségük, hogy bennük a tan tisztaságát, az egyházfegyelem rendszerességét előmozdítsák és megelőzzék a hitetlenséget, tévedést, meg erkölcstelenséget.⁴⁸⁸⁾

Az *Egyesült-Államokbeli* (déli) *presbitéri egyházban* hasonló testületek működnek, hogy a tan és egyházszervezet tekintetében fölmerülő ellentéteket eldöntsék, a gyülekezetek közös érdekű ügyeit a minden egyházi hivatalt a maga személyében

⁴⁸⁷⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 73, 97 ll.

⁴⁸⁸⁾ The Form of Government, 339, 343 ll.

egyesítő Krisztus nevében intézzék. A Krisztus nevében intézésnek kifejezésre juttatása céljából minden fokozatos testületi gyűlést is imádsággal kell kezdeni és áldással berekesztteni.⁴⁹⁹⁾

A fokozatos egyházi testületek összetételét, hatáskörét a külföldi testvér-egyházak a következőképp szabályozták:

I. Az elsőfokú fokozatos testületek (Consistoire, classis, Presbytery). A genfi nemzeti protestáns egyházban az egyházmegyéknek megfelelő consistorium (Consistoire) 40 tagú. Ebből kilenc lelkipásztor, 31 nem lelkipásztor, így itt nincs paritás.

A francia református egyház az 1938-iki egyesülés után visszaállította az időközben megszüntetett és részben az egyházmegyének megfelelő consistoriumokat (Consistoire), melyek tíz-tizenöt szomszédos gyülekezetet egyesítenek. A Consistoire-ok területét (Circonscription consistoriale) a nemzeti zsinat alapítja meg. A consistorialis gyűlés, a Consistoire, a területén levő gyülekezetek összes lelkipásztoraiból és a presbiteri tanácsok által háromévre választott, legalább ugyanannyi világi kiküldöttből áll. A régi világi kiküldöttek újból megválaszthatók. A consistorium együttműködik a tartományi zsinat tanácsával: annak lelki munkáját segít végezni. Tanulmányozza a tartományi zsinat, vagy annak tanácsa által véleményezésre végett hozzáküldött kérdéseket. Lelki téren ő is kezdeményezhet a hozzátartozó gyülekezetekben. Ezen a nagyon szerény munkakörön is meglátszik, hogy újjólag vették föl ezt a testületet a tartományi zsinatok és a gyülekezetek közé. Az 1944-iki nemzeti zsinati határozat ki is mondja, hogy a consistorium alá van rendelve a tartományi zsinatnak és a zsinati tanácsnak. Minden hároméves megújítás után a consistorium megválasztja tagjai közül elnökét (lelkipásztor), alelnökét (világi), titkárelvéltárosát, pénztárosát.⁴⁹⁹⁾

A hollandiai (szigorú) református egyházban az egyházmegye, a classis gyűlésére minden gyülekezet egy-egy lelkipásztort és egy-egy presbitert küld. Negyedévenként tartja gyűléseit és azokon mindig más elnököl.

A skót egyházban az egyházmegyék, a Presbytery-k számát és területét a nagygyűlés állapítja meg és szabadon változtathatja. A Presbytery tagjai: egyfelől az összes gyülekezeti lelkipásztorok, az összes nyugalmazott lelkipásztorok, akik meg akarják tartani tagságukat (az 1932. évi nagygyűlés XIII. sz. határozata alapján), mindazok a volt lelkipásztorok, akiknek a tagságát a zsinat fönn akarja tartani, az egyházmegye területén működő theologiai professzorok, olyan lelkipásztorok, akik nem gyakorolják ugyan tisztüket, de akiket a General Assembly tagjukul ismer el, olyan lelkipásztorok, akik egy évnél nem rövidebb időre alkalmaztatnak és nem veszítették még el státu-

⁴⁹⁹⁾ The Book of Church Order, 7—8, 25, 27 II.

⁴⁹⁹⁾ Discipline, III. fej. 6—9. art., 19 I.

sukat, a hadsereg táborig lelkészei az egyházmegye területén, a hadsereg táborig lelkészei a tengerentúli területeken, a General Assembly beosztása szerint, a lelkipásztorok és misszionáriusok, akik olyan területen dolgoznak, ahol nincs Presbytery, másutt meg be nem kezelezték, nyugalmavonult lelkipásztorok; másfelől ezekkel egyenlő számban választott kormányzóvénak. Az egyházmegyére a General Assembly is küldhet assessorokat akár szavazati joggal, akár anélkül, néha különleges célból, máskor ilyen nélkül, általánosságban. A zsinat és a General Assembly néha bizottságokat is küld az egyházmegyékhez, különösen akkor, ha azok elhanyagolják teendőiket, vagy megtagadják az engedelmességet. Akár a General Assembly, akár a zsinat elrendelheti, hogy az egyházmegye bizonyos tárgyban gyűlést tartson. Az egyházmegyének jogosultak bizottságaikba (Committee) nőket is beválasztani.

Az egyházmegyék figyelemmel kísérik a területükön működő gyülekezetek életét. Ezt egyfelől azok iratainak felülvizsgálásával, másfelől azok látogatása útján végzik. A gyülekezetek egyháztanácsának évenként föl kell küldenie revideálás céljából az egyházmegyére a gyűlések jegyzőkönyveit, az úrvacsorával élők, a megkeresztelték és a hozott ítéletek jegyzékét. Az egyházlátogatások legalább öt évenként ejtendők meg. Kívánatos, hogy a látogató-bizottság lehetőleg két lelkipásztorból és két kormányzóvénből álljon. A látogató-bizottság jelentését a Presbytery-hez küldi, ez viszont a zsinathoz. Az egyházmegye a ki nem elégitő állapotban levő gyülekezetek körüli teendők elvégzésére külön bizottságot küld ki, hogy az próbáljon segíteni a bajokon. Az egyházmegye — a szükséghez képest — a gyülekezet jellegén is eszközölhet változtatásokat. Így megfoszthatja a gyülekezetet attól a jogától, hogy lelkipásztort tarthasson. Ezt a suppression-t csak a General Assembly hozzájárulásával mondhatja ki. A gyülekezetet a missziói állomások státusába is helyezheti (reduction). Végül a zsinat hozzájárulásával meg is szüntetheti (dissolution). A gyülekezetek egyesülésébe is beleszól. A gyülekezet egyháztanácsa önmaga is kérheti valamely kényes, vagy nehéz ügyben az egyházmegye döntését. Az egyházmegye döntés nélkül is visszaadhatja az ügyet az egyháztanácsnak, hogy az maga döntsön a törvény értelmében. Az egyházmegyék hajtják végre a General Assembly határozatait. Valamelyik lelkipásztor halálával kapcsolatban is tarthat az egyházmegye gyűlést. Ezen kirendeli az időközi elnököt, az Interim Moderator-t és fölveheti egy másik gyülekezettel való egyesülés gondolatát is. Az egyházmegyének föl kell küldenie évenként egyszer *jegyzőkönyveit* a zsinathoz.⁴⁹¹⁾

⁴⁹¹⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 18, 120, 123, 125, 129, 142, 144, 146, 655, 657, 659, 662—663 ll.

Az Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban az egyházmegye (Presbytery) az egyes községek területén működő gyülekezetekből is állhat abban az esetben, ha nem kevesebb, mint öt lelkipásztor működik. Ekkor ugyanennyi kormányzó vén lesz az egyházmegyében. Bizonyos esetekben a meglévő Presbytery-ken belül is szervezhetők újabbak, különösen a más nyelven beszélő, vagy másfajú hívek számára. Az üresedésben lévő gyülekezeteket is képviseli egy kormányzó vén az egyházmegyén. A törvénykönyv az egyházmegye alábbi jogait sorolja föl: kiad és elfogad fölhívásokat, panaszokat, jelentéseket, melyeket a hozzátartozó gyülekezetek egyháztanácsai terjesztenek eléje, megvizsgálja és felhatalmazza a jelöltet a lelkipásztori szolgálatra, fölszenteli, beiktatja, fegyelmezi és szükség esetén el is mozdítja a lelkipásztorokat, fölülvizsgálja a gyülekezetek jegyzőkönyveit, meglátogatja a gyülekezeteket, egyesítheti és kisebb részekre bonthatja azokat. Az egyházmegye kötelességei közt a következőket sorolja föl: jegyzőkönyvet vezet tanácskozásairól s azt évenként a zsinat elé terjeszti, jelentést ad a licentiátust nyertekről, fölszentelt lelkipásztorokról, elfogadja a lelkipásztorok lemondását. Az egyházmegyei közgyűlésre más egyházmegyék, vagy a festvéregházak lelkipásztorai is meghívhatók. Azok tanácsot adhatnak, előadást tarthatnak ott, de sohasem szavazhatnak. A Presbytery-k minden gyűlésén prédikálni kell és minden külön gyűlést imádsággal kell megkezdeni meg berekeszteni. Ha egy évnél tovább üresedésben van egy gyülekezet lelkipásztorsága, a Presbytery jogosult kiegészítő lelkipásztort küldeni.

Amióta az egyház bevezette a különböző fokozatú egyházi testületeknél a főtanácsok, az ú. n. *General Councils* rendszerét, melyek kisebb létszámú, kiegészítő szervei ezeknek a testületeknek bizonyos sürgős és kevésbé fontos ügyek elintézésénél, az egyházmegyék is megszervezik az ilyen tanácsot. Ez a mi egyházmegyei tanácsunknak felel meg. Csak a testületeik által kifejezetten eléjük utalt ügyekben dönthetnek vagy járhatnak el, de sem nem kezdeményezhetnek, sem bírói ügyekben nem ítélezhetnek. Ez a szűkebbkörű tanács az alábbi teendőket végezheti: előkészítheti az egyházmegyének tárgyalásra kerülő ügyeit, pénzügyi kérdésekben javaslatot tehet, levelezhet a nagygyűlés és a zsinat hasonló tanácsaival. A Presbytery fölhatalmazhatja tanácsát arra is, hogy a rendes gyűlések ideje közt felvehessen és elbocsáthasson lelkipásztorokat, átvehesse más egyházmegyék licentiátusait, beiktathasson lelkipásztorokat, szervezhessen új gyülekezeteket, megszüntethessen meglévőket, az egyes gyülekezetekben fölmerülő nehézségeket elintézhesse. A tanács végzett munkájáról jelentést tesz a Presbytery-nek, mely azt akár elfogadja, akár meg is változtathatja. A Presbytery tanácsa legalább öttagú, felerészben lelki-

pásztorokból, felerészben kormányzó vénekből. Tagjait három évre választja, három csoportba osztva.⁴⁹¹⁾

Az *Egyesült-Állambeli presbiteri egyházban* is az egyházmegye határozatképességéhez (Quorum) legalább három lelkipásztor és egy kormányzó vén jelenléte szükséges, de ettől eltérőleg is megállapíthatja az egyházmegye. A Presbytery teendője többek közt: a lelkipásztorok felügyelete, a gyülekezetek látogatása, fegyelmezése, az évi nagygyűlésre tagok kiküldése. A Presbytery fölterjeszti jegyzőkönyveit évenként a zsinathoz. Ugyanoda jelentést küld az egyházmegye állapotáról, a gyülekezetek és személyek körében történő változásokról. Évenként legalább kétszer ülésezik. Két különböző gyülekezetből való lelkipásztor és két kormányzó vén kívánságára össze kell hívni. Ha a moderator és a jegyző nem teheti ezt, három lelkipásztor és két kormányzó vén is összehívhatja a gyűlést.⁴⁹²⁾

II. A *másodfokú fokozatos testületek: a zsinatok.* A *francia református egyházban* a szeparáció után, 1906-ban alkotott statutum szerint a gyülekezetek, mint elsőfokú felső testületet, tartományi szövetséget alkotnak (Union régionale), melyek az ú. n. Synode regional-ban tanácskoznak. Az 1938-as egyesülés után a Consistoire-ok fölé most már másodfokon 16 ilyen Synode regional alakult. Az egyes tartományi zsinatok területét (Circonscription) szintén a nemzeti zsinat állapítja meg. Ezek gyűlése a tartományi zsinat (Synode regional). Minthogy a consistoriumnak alig van számbavehető jogköre, a regionális, tartományi vagy vidéki zsinat felel meg voltaképpen a mi egyházmegyénknek, *egyházkerület pedig nincs is.* A tartományi zsinat örökdik a hozzátartozó gyülekezetek minden érdeke fölé. Véleményét nyilvánítja az egyházat egyetemesen érdeklő kérdésekben a nemzeti zsinat számára. A tartományi zsinat a területén levő gyülekezetek lelkipásztoraiból és ugyanannyi, a presbiteri tanácsok által háromévre választott világi képviselőből áll. A régi képviselők újból megválaszthatók. A zsinat minden ülészaka elején fölolvassák az egyház Hitvallását (Déclaration de foi) és kifejezik ahhoz való ragaszkodásukat. Minden hároméves újjáalakulás után titkos szavazással — újabb nemzeti zsinati határozat szerint — legalább 8, legfeljebb 20 tagú végrehajtó bizottságot választ, melynek *tartományi zsinati tanács* (Conseil régional) a neve. A tagok újból megválaszthatók, de előbb *külön szavazással egy új tagot kell mindig választani* (váltakozva lelkipásztort, világit). Ez a tanács képviseli a tartományi zsinatot a gyűlések közti időszakban. Ez hajtja végre annak határozatait, hívja össze szükséges esetén a zsinat gyűléseit. Tevékenységéről az összeülő zsinat elején beszámol. A tartományi zsinati tanács megválasztja el-

⁴⁹¹⁾ The Form of Government, 343—346, 371, 376, 378—379 II.

⁴⁹²⁾ The Book of Church Order, 33, 35—36 II.

nökét, alelnökét, titkár-levéltárosát és pénztárosát. A nemzeti zsinat tanácsa nagyon indokolt esetben kérheti a tartományi zsinat tanácsától, hogy az újabb ciklusra más elnököt, vagy pénztárost válasszon. Az ennek ellenére megválaszthatja a távozókat. Ebben az esetben a nemzeti zsinat tanácsa mást jelölhet ki addig is, míg a nemzeti zsinat dönt. (Ez mindenesetre súlyos beavatkozás az alsóbb testület jogkörébe!) Egy személyben nem lehet valaki a nemzeti zsinat, meg a tartományi zsinat tanácsának is elnöke.⁴⁰¹)

A *hollandiai* (szigorú) *református egyházban* az egyházmegye (classis) küldötteiből alakul a provinciális zsinat.

A *skót egyházban* a tartományi zsinat, a Provincial Synod inkább csak felülvizsgálati szerv bizonyos esetekben. A General Assembly állapítja meg, hogy mely Presbytery-k tartoznak egy-egy tartományi zsinathoz, mely legalább három egyházmegyéből áll. A tartományi zsinat tagjai: a körébe tartozó egyházmegyék minden tagja, ezenkívül a szomszédos zsinatok „levelező”-tagjai: egy lelkipásztor és egy kormányzó vén. A zsinat évenként legalább egyszer ülésezik. Ha sürgős ügy adódna időközben, akár a moderator maga, akár három tag kérésére *pro re nata zsinatot* hív össze. Ezen a gyűlésen semmi más ügyet nem tárgyalhatnak. Ha két lelkipásztor és még valaki van jelen, már határozatképes. A zsinat főbb teendői közé tartoznak: az egyházmegyék jegyzőkönyveinek felülvizsgálása (ezt a vagyonszámlával együtt évenként be kell adni), meghallgatja az ötéves gyülekezet-látogatások eredményét, maga is meglátogathat egyes gyülekezeteket, felülvizsgálja az egyházmegyei alapokat, csökkenthet, sőt meg is szüntethet állásokat, kimondhatja, hogy olyan lelkipásztorok, akik előrehaladott életkoruk vagy betegségük miatt hagyják abba állásukat, a Presbytery tagjai maradhatnak. Egy tagot küld a lelkészsképző bizottságba, egyet pedig a jelölő bizottságba, (melyek négy évig működnek). A zsinat elküldi jegyzőkönyveit évenként a nagygyűlésre.⁴⁰²)

Az *Amerikai Egyesült-Államokban* a *presbiteri egyházban* a zsinat a püspökök (lelkipásztorok) és kormányzó vének gyülekezete nagyobb kerületen belül, mely legalább három Presbytery-t foglal magában. Jelenleg 42 zsinata van. A zsinat a hozzátartozó Presbytery-kkel vagy abban állapodik meg, hogy minden gyülekezet püspöke (lelkipásztora) és egy kormányzó véne tagja, vagy abban, hogy az egyházmegyék egyenlő számban küldenek ki püspököket (lelkipásztorokat) és véneket. Évenként legalább egyszer összejön. A moderator az elején prédikál. Minden külön gyűlést imádsággal kell kezdeni és be-

⁴⁰¹) Discipline, III. fej. 10—11, 13—18. art., 19—21 ll.

⁴⁰²) Practice and Procedure in the Church of Scotland, 9, 152—154, 156—159 ll.

rekeszteni. A zsinat hatáskörébe tartozik: elfogad és kiad fölhívásokat, panaszokat, jelentéseket a Presbytery-ktől és (a tanmeg az egyházkormányzati kérdések kivételével) dönt azokban, fölülvizsgálja a Presbytery-k jegyzőkönyveit, föloldja a helytelenül elintézett ügyeket, a General Assembly jóváhagyásával új Presbytery-eket alkothat, meglévőket egyesíthet, szétoszthat. Ha hét lelkipásztor van jelen a zsinaton, meg akárhány kormányzó vén, már határozatképes, föltéve, hogy a hét lelkipásztor közül három nem ugyanahhoz az egyházmegyéhez tartozik. Jegyzőkönyveit évenként a General Assembly elé terjeszti. Ugyanoda jelentést küld a hozzátartozó Presbytery-kről és az azokban történt változásokról.

A zsinat is alkothat kebeléből a mi egyházkerületi tanácsunknak megfelelő, legalább 15 tagú tanácsot, *General Council*-t, felerészben lelkipásztorok, felerészben kormányzó vének közül. Ezeket is három évre választják, három csoportra osztva. A határozatképességhez a jelenlevő véneken kívül hét lelkipásztor jelenléte szükséges. Ennek a tanácsnak a hatáskörébe tartozhatnak: a zsinat tárgyalásra kerülő anyagának előkészítése, a Presbytery-k és a General Assembly tanácsával való levelezés, végrehajtatja a zsinat határozatait az egyházmegyékkel és egyháztanácsokkal, egyháztagokkal szemben, pénzügyi téren javaslatokat tehet. Ennek a határozatait is vagy elfogadja, vagy megváltoztatja a zsinat.⁴⁹⁶⁾

Az *Egyesült Államokbeli presbiteri egyházban* a zsinat a kötelékébe tartozó összes lelkipásztorokból és gyülekezetenként egy-egy kormányzó vénből áll. Évenként legalább egyszer ülésezik. Hét lelkipásztor és három kormányzó vén jelenlétében már határozatképes, ha három nem ugyanabból a Presbytery-ből való. Bármikor rendkívüli zsinatot hívhat össze tíz lelkipásztor és tíz kormányzó vén, ha legalább három Presbytery-ből valók. A lelkipásztori karban szükséges változások, a lelkipásztorok alkalmazása és az üresedésben levő gyülekezetek számára lelkipásztorok biztosítása érdekében minden zsinaton megszervezendő az *állandó helyettesítő bizottság* (Stated Supply Committee). Ebbe minden Presbytery egy lelkipásztort küld először egy, majd két, azután három évre. Két ciklusnál tovább senkisémm működhet ebben a bizottságban, mely maga választja meg elnökét. Az állásnélkülieket igyekszik elhelyezni, az üresedéseket betölteni, a megbomlott jó viszonyt személyi cserékkel megoldani. Jegyzőkönyveit évi jelentésével együtt a General Assembly elé terjeszti.⁴⁹⁷⁾

III. A *harmadfokú fokozatos testületek, a nemzeti zsinatok* — *nagygyűlések*. A *francia református egyházban* a nemzeti zsinat (Synode national) a legfőbb egyházi testület. A nem-

⁴⁹⁶⁾ The Form of Government, 346—348, 378—379 II.

⁴⁹⁷⁾ The Book of Church Order, 37—39, 75—76 II.

zeti zsinat tagjait a tartományi zsinatok választják a területükön levő lelkipásztori állások száma arányában. Újabb nemzeti zsinati határozat szerint, 15 lelkipásztori állásig két képviselőt (egy lelkipásztort és egy világit) választanak az egyház felelős tagjai közül, 16—30-ig négyet, 31—45-ig hatot, 45—60-ig nyolcat, 60-on fölül tízet. Póttagokat is választanak. A theologiai fakultások minden hat tanszék után egy képviselőt küldenek, ha ezen felül háromnál több tanszék van, még egyet. A lelkipásztorok és a világiak számának egyenlőnek kell lennie. A küldötteket három évre választják, de újból megválaszthatók. A nemzeti zsinat tanácsának elnöke és a bizottságok elnökei jogosított (hivatalból) tagjai a nemzeti zsinatnak. Az elsass-lotharingiai református egyházat fölkéri, hogy legalább négy taggal képviseltesse magát a nemzeti zsinaton, tanácskozási joggal.

A nemzeti zsinat évenként ül össze, de rendkívüli ülésre is összehívható a tanács részéről, akár saját kívánságára, akár a tartományi zsinatok egyharmadának kérésére. Minden gyűlés elején fölolvassák a Hitvallást és kifejezik ahhoz való ragaszkodásukat. Minden zsinat elején igazolják a tagokat, majd megválasztják a lelkipásztorok közül a moderatort, két helyettes moderatort (egy lelkipásztort és egy világit), négy titkárt (két lelkészt és két világit) és a questort. Az egyházat egyetemesen érdeklő minden ügyben dönt, különösen pedig: fölvesz az egyház kötelékébe és elbocsát abból egyes gyülekezeteket, megállapítja a consistoriumok és tartományi zsinatok területeit, irányítja a leendő lelkipásztorok képzését, titkos szavazással kormányzó bizottságot választ, melynek *nemzeti tanács* (a nemzeti zsinat tanácsa) a neve, más bizottságokat is választ a zsinat tartamára, így különösen a *lelkipásztori szolgálat bizottságát*.

A nemzeti zsinat tanácsa — újabb döntés szerint — 10 lelkipásztorból és 10 világiból áll. A 20 közül 14-nek zsinati tagnak kell lennie, a többi a gyülekezetek felelős tagjai közül választható. 4 póttagot is választanak. Három évenként a tanács tagok és a póttagok fele megújítandó, de a régiek újból megválaszthatók. Először itt is *külön szavazással egy új tagra szavaznak* (váltakozva lelkipásztorra, világitra), azután a rendes tanács tagokat, majd a póttagokat választják. Minden három évben a tanács újból választja tisztviselőit: elnökét, két al-elnökét, titkárát és pénztárosát. A nemzeti zsinati tanács képviseli a gyűlések ideje közt az egyházat. Végrehajtja a nemzeti zsinat határozatait, ellenőrzi az összes bizottságokat. Összehívja és előkészíti a nemzeti zsinat gyűléseit. A zsinat a tagok kétharmadrészének, vagy az utolsó ülés moderatorának, helyettes moderatorainak kérésére mindenkor összehívandó. A tanács működéséről beszámol az összeülő nemzeti zsinatnak.⁴⁰³⁾

⁴⁰³⁾ Disciplina, III. fej. 19—28 art., 21—23 l.

A *hollandiai* (szigorú) *református egyházban* a nemzeti (generális) zsinat a tartományi (provinciális) zsinat kiküldött-eiből áll. A zsinaton minden theologiai professzor résztvehet tanácskozási joggal.

A *skót egyházban* — az angolszász presbiteri egyházakhoz hasonlóan — az egyház legfőbb testületét General Assembly-nak, fő-, vagy nagygyűlésnek nevezik. Ennek a jogait az 1562-iki skót parlament is megerősíti és az 1707-iki egyesülési törvény is ratifikálja. Leleki dolgokban hozott döntései semmiféle polgári hatóság felsőbbségének nincsenek alávetve. Évenként meghatározott napon jön össze: mindenkor *május 17 után az első keddi napon*. A francia forradalom óta mindig a skót fővárosban, Edinburgh-ban tartják. Az európai kontinensen működő három Presbytery-je és a missziói területek 13 Presbytery-je is képviselve van ezen. Mint „levelező”-tagok (Corresponding members) ott vannak egyfelől a bizottságban dolgozó misszionáriusok, lelkipásztorok, kormányzó vének, másfelől az angliai presbiteri egyház hat meghatalmazott képviselője.⁴⁹⁹⁾

A nagygyűlés megnyitásán a volt moderator a St. Giles katedrálisban prédikál. Ezután a gyűlés-teremben megalakul a nagygyűlés imádsággal. Bemutatják a tagok névsorát és megválasztják a moderatort. A moderator nem magának a skót egyháznak, hanem csak „a skót egyház nagygyűlésének moderatora”.⁵⁰⁰⁾ Felolvassák a király megbízólevelét a királyi megbízotthoz, a Lord High Commissioner-hez, (ezt 1897-ig latinul írták), majd a General Assembly-hez szóló királyi levelet. A válaszadásra bizottságot választanak. Az általános közigazgatási bizottság előterjeszti a nagygyűlés programját az első két napra és a (legalább 80 tagú) előkészítő bizottság tagjainak névsorát. A jelölő bizottság tagjaira nézve is javaslatot terjeszt elő. A gyűlés ideje alatt ez a bizottság jelöl mindenféle bizottsági tagságra. A nagygyűlés más állandó bizottságokat is

⁴⁹⁹⁾ A General Assembly-n eleinte minden lelkipásztor résztvehetett. Az elsőt, 1560. december 20-án, 6 lelkipásztor és 35 más kiküldött, köztük két vén vett részt. A harmadikon már 20 lelkipásztor és 15 kiküldött, köztük két vén vett részt. 1602—1638-ig nem voltak rendes nagygyűlések. 1638-tól 1649-ig rendes gyűlések voltak. 1650—1653-ig megint zavart gyűlések voltak. 1690-ben az angol forradalom után újból működni kezd. Az egyházból időközben kivált egyházakból alakult egyesült presbiteri egyház nagygyűlésén minden állásban levő lelkipásztor jelen lehetett. A skót egyesült szabad egyházban háromévenként minden lelkipásztorra sor került. Az 1933-iki General Assembly a skóciai Presbytery-k 1602 kiküldöttéből, ezenkívül a kontinensen és a missziói világban működő Presbytery-k 108 kiküldöttéből, összesen 1710 tagból állt.

⁵⁰⁰⁾ Amíg hivatalban van, „the Right Reverend” (főtiszteletű) a címe, miután utódát megválasztották, „the Very Reverend” (nagyfőtiszteletű) a címe. A skót egyesült szabad egyházban minden lelkipásztornak „Reverend” volt a címe.

választ, melyek nyolc csoportra oszlanak. Ezekben a nagygyűlés által választott *állandó hivatalnokok* vagy képviselők dolgoznak. Senkisé nem lehet ilyen állandó bizottság tagja, aki nem lelkipásztor, vagy nem „bona fide” működő vén, kivéve, ha a General Assembly külön felhatalmazást ad másnak a megválasztására.

A nagygyűlés egyfelől *törvényhozói*, másfelől *bírói és közigazgatási* tevékenységet folytat. Határoz mindenről, ami az egyház tanítása, istentiszteleti rendje, fegyelme és kormányzása körébe tartozik. A General Assembly-hoz intézett fölfelezéseket, panaszokat, kéréseket, jelentéseket, indítványokat a jegyzők előkészítik. Gondoskodnak a szükséges dolgok kinyomatásáról, bizonyos esetekben az érdekeltek költségére. Naponkint kinyomatják az aznap végzett anyagról szóló jegyzőkönyvet, a másnapi gyűlés programját, a bizottságok ülésének idejét. A nagygyűlés bizonyos ügyeket a *külön bizottság (Commission)* elé utalhat.⁵⁰¹ A nagygyűlés kezdettől fogva delegált külön megbízottakat bíraskodási és adminisztratív ügyekben. A törvényhozás kivételével több mindent bízott ilyen Commission-okra: ezek letettek, visszahelyeztek lelkipásztorokat, fegyelmi ügyekben döntöttek. A Commission működése egész tartamára megválasztja a maga moderátorát. A Commission-t a General Assembly utolsó ülésén választják meg és évenként többször ülésezik meghatározott időben, de, ha a szükség kívánja, többször is. A határozatképeséghez 31 tagnak kell jelen lennie. Véglegesen dönt minden ügyben, amit a General Assembly rábíz.

A moderatorknak a nagygyűléshez és a királyi megbízotthoz intézett heszédével, ennek a nagygyűléshez intézett szavával és énekléssel, áldással ér véget a gyűlés.⁵⁰²)

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban* — a törvénykönyv szerint — a nagygyűlés hatáskörébe a következő ügyek tartoznak: az egyház tanítására és alkotmányára vonatkozó felhívásokat, panaszokat, jelentéseket fogad el és ad ki, a zsinatok jegyzőkönyveit átnézi, a többi egyházakkal érintkezik, új zsinatokat szervezhet. A nagygyűlés határozatképeségéhez legalább 100 megbízott jelenléte szükséges, a felének lelkipásztornak kell lennie. Az időközben felmerülő és sürgős elintézését igénylő ügyek intézésére a General Assembly is *tanácsot (General Council)* választhat. Ez körülbelül a mi zsinati és konventi tanácsunknak felel meg. Ennek a tagjai: a mode-

⁵⁰¹) A *Commission* és a *Committee* közt az a különbség, hogy míg az utóbbi csak előkészíti az eléje utalt dolgokat, a *Commission* a ráruházott hatalomnál fogva épúgy dönt azokban az ügyekben, mintha maga az öt kiküldő testület döntött volna.

⁵⁰²) *Practice and Procedure in the Church of Scotland*, 9, 160—166, 172—179 ll.

rator, az állandó jegyző, a lelépő moderator, a még élő legközelebbi előd is, minden egyházi testületnek (Board) egy-egy kiküldöttje, akiket a General Assembly egy-egy évre választ, ezenkívül 15 tag, (5 három-, 5 két- és 5 egy évre), közülük két lelkipásztor, két kormányzó vén, egy nő, aki kormányzó vén. Senkisémet lehet tag két hároméves ciklusnál hosszabb időn át, hacsak közben legalább egy évig nem pihent. A nagygyűlés moderátora ennek is elnöke. A tanács helyettes elnököt, ezenkívül fizetéses titkárt is választ. A tanács teendői többek közt: figyelemmel kíséri az egyházi testületek lelki és anyagi ügyeit, levelez a többi testületek tanácsaival, előkészíti az évi költségvetéseket, támogatja az egyház erkölcsi és anyagi érdekeit. Ezenkívül a General Assembly bizonyos külön teendőket is rábízhat. A tanács mindig jelentést tesz a nagygyűlésnek: ez erősíti meg határozatait. A törvény szerint tanácsos, hogy a megbízottak költségeit a kiküldő testületek fődözzék.⁵⁰³⁾

Az *Egyesült-Államokbeli presbiteri egyház* nagygyűlése is küld ki a Committee-k mellett Commission-t. Különösen a *bíráskodás* szokott ilyen Commission előtt véghemenni, hasonlóképen az ordinálás, a beiktatás, a vizitáció. 18 lelkipásztor és 7 kormányzó vén, ha legalább 12 Presbytery-t képviselnek és legalább 5 zsinatból valók, hívhatnak össze külön General Assembly-t. Ugyanennyien határozatképesé tesznek egy nagygyűlést. Míg a többi gyűlésekkel kapcsolatban a lelkipásztorok és a kormányzó vénék költségeit a kiküldő gyülekezetek fődözik, a nagygyűlésnél ennek a pénztára fődözi a megbízottak költségeit.⁵⁰⁴⁾

Amint az elmondottakból látjuk, a külföldi testvér-egyházak úgy alkották meg felső egyházi testületeiket, hogy azokban — kisebb méreteik mellett — vagy *benne ülnek minden gyülekezet lelkipásztorai és kiküldött kormányzó vénei, vagy minden gyülekezet küldötteinak beleszólásával delegáltak a legfelső testület tagjai is.* Az említett testvér-egyházak közül csak a holland (szigorú) református egyház provinciális zsinatai azok, ahol nincs minden gyülekezet képviselve, de ennek a tagjait is az egyházmegyék (classisok) küldik ki, amelyekben viszont minden gyülekezet képviselői ott ülnek. A gyülekezeteknek minden testvér-egyházban módot adnak arra, hogy a sérelmesnek vélt fölöttek egyházi testületi határozat ellen *jogorvoslatot keressenek a következő testületnél.* Több testvér-egyházban lehetővé teszik azt is, hogy a kényesebb és nehezebb ügyekben *a gyülekezetek saját elhatározásukból a fölöttek egyházi testületek döntését kérhessék.*

Magyar református egyházunkban nagyon elhalványult annak a tudata, hogy a gyülekezeteken kell nyugodnia egyházi

⁵⁰³⁾ The Form of Government, 349, 372, 376—377 U.

⁵⁰⁴⁾ The Book of Church Order, 26, 41, 45 U.

életünk súlypontjának. Helyesebben mondva: kezdettől fogva nem volt meg ez egyházunkban a szükséges mértékben. A súlypont egyre erőteljesebben a fokozatos egyházi testületek kezébe kezd átmenni. A külföldi testvér-egyházak egyikében sem jutottak a fokozatos egyházi testületek olyan túlsúlyra, mint nálunk. Nagy hiba volna ennek ellenére irtó hadjáratot indítanunk a fokozatos egyházi testületek ellen: ezekre is szükség van több szempontból, ha nem is olyan mértékben, mint aminővel nálunk bírnak. A gyülekezetek mindenekelőtt a testvéri közösséget ápolják a hasonló lelki és szervezeti alapon nyugvó gyülekezetekkel való összefogás révén, másfelől isteni hivatásukat sokszor eredményesebben tölthetik be nemcsak a törvényhozás és fegyelmzés terén, de az egyház missziói, tanítói és anyagi élete terén is.

Már a szomszédos gyülekezeteknek is egész csomó kérdést kell egymás közt elintézniök. Ez is kívánatossá teszi, hogy az első fölöttük álló testületet: az egyházmegyét, a Consistoire-t, a classist, vagy az angolszász világban a Presbytery-t megalkossák. Az egyházmegye az igazi élő, elsőfokú fokozatos egyházi testület a gyülekezetek fölött. Már az első skót egyházalkotmány szerint is az egyházmegyének megfelelő „Presbytery” a területén lévő gyülekezetek lelkipásztoraiból és kiküldött véneiből áll. Nálunk az esperességeknek, seniorátusoknak voltak összejöveteleik, de ezeken csak a lelkipásztorok jelentek meg. A világi elem csak a XVIII. század második felében és a XIX. században vonul be egyházmegyei közgyűléseinkre. Egyházmegyei gyűléseink csak a pátens visszavonása után lesznek szélesebb körű és a gyülekezetek világi képviselőit is magukban foglaló testületek. Az 1860. szeptember 25—26-án Debrecenben tartott egyházkerületi közgyűlés rendeli el, hogy az egyházmegyei gyűlésekre nemcsak az assessorokat (tanácsbírákat) kell meghívni, hanem minden gyülekezetnek egy lelkészi és egy világi képviselőjét is.

A gyülekezetek fölött a második fokozatos egyházi testület az egyházkerület, külföldi hittestvéreinknél az ú. n. tartományi zsinat. Holland hittestvéreink ezek keretében élték egyházi életüket, mivel egyfelől a spanyol elnyomás alatt nem tudták országos szervezetüket kiépíteni. Másfelől, amikor ez megszűnt, a németalföldi államok elég laza szövetséges állam-félet alkottak. Csak a napoleoni háborúk után, amikor az államhatalom is megszilárdult, került sor az országos egyházi szervezkedésre. Ez az 1816-iki egyházi törvénykönyvben ölt testet.

Magyar református egyházunkban többé-kevésbé hasonló volt a helyzet. A senioratusoknak, (egyházmegyéknek) és superintendenciáknak (egyházkerületeknek) voltak zsinataik, de az egész országra kiterjedő hatályú zsinat nem jöhetett össze. Tiszáninnen az egyházkerület, a superintendencia is csak 1734

után alakult. Ilyen körülmények közt nálunk sem alakulhatott országos egyház. Ezt már hazánk politikai szétdaraboltsága is megakadályozta. Országos egyház és országos zsinat voltaképpen csak a debreceni 1881-es alkotmányozó zsinaton alakult.⁵⁰⁵) Superintendenciális gyűléseink is csak a pápens visszavonása után lesznek szélesebb körű testületek. Az 1860-i debreceni egyházkerületi közgyűlés rendeli el, hogy a superintendenciális (egyházkerületi) közgyűlésekre nemcsak az egyházmegyék vezetőit, de egyházmegyénként egy lelkeszi és egy világi képviselőt is meg kell hívni. Ezzel elköveti azt a református egyházalkotmány szellemével össze nem egyeztethető hibát, hogy az egyházkerületi közgyűlés tagjai közé nem a gyülekezetek szavazatával, hanem az egyházmegyék határozatával küld lelkeszi és világi képviselőket, amely hiba mindmáig fennáll.

A gyülekezetek fölött álló legmagasabb egyházi testületek az országos vagy nemzeti zsinatok. Az első- és másodfokú fokozatos egyházi testületek (az egyházmegye és az egyházkerület) közgyűlései is zsinatok, de a közfelfogás nálunk inkább csak az országos gyűléseket nevezi zsinatoknak. Helyes megkülönböztetés a részleges és országos, világviszonylatban pedig az egyetemes zsinat elnevezés lenne. A jeruzsálemi apostoli összejövetelt, melyről a Csel. 15 szól, tekinthetjük az első zsinatnak. Tiszta evangéliumi fölfogás szerint az egyház képviselői azért gyűlnek össze a zsinatra, hogy a fölmerült vitás kérdésben meghallgassák Isten Szentlelkének döntését és azt magukévá téve, kihirdessék. Ezt juttatja kifejezésre az a szép szólásmód, amellyel a zsinati határozatokat a legelső jeruzsálemi zsinattól kezdve be szokták vezetni: „Tetszék a Szentléleknek és nekünk...” (Csel. 15:28).

Azok a zsinatok törvényesek, amelyeken Krisztus is jelen van Szentlelkével. De Krisztus csak ott van jelen, ahol az Ő nevében összegyülekezők imádságban hívják meg Őt arra, mint Kálvin is kifejti a zsinatokról és azok tekintélyéről szóló fejtegetéseiben, az Institutio IV. könyvének 9. fejezetében. Ahol nem teszik ezt és ahol Isten Igéjével ellenkező határozatokat hoznak, ott nincs törvényes zsinat. Ezért külföldi hittestvéreink nagy figyelmet szentelnek a zsinat üléseit megnyitó imádságoknak. A zsinat valóságos *istentisztelet* náluk. Ezt azzal is kifejezésre juttatják, hogy *a zsinati atyák* vagy a zsinat elején, vagy végén *közösen élnek úri szent vacsorával*, amit már az 1559-i párisi egyházalkotmány 4. pontja is kimond.

Kálvin az ellen is szót emel, hogy a *lelképásztorok önmaguk tartsanak zsinatot*. Mint az Institutio IV, 9:7-ben írja,

⁵⁰⁵) Magyarországi evangélikus hittestvéreinknek az erdélyi száz év evangélikus egyház miatt sohasem sikerült országos egyházat szervezniük.

„Semmiképen sem kell elfogadnunk azt, hogy a papok gyülekezetében áll fönn az egyház...” A régi és a modern zsinatok közt épen az a nagy különbség, hogy a lelkipásztorok zsinatai ma már csak kivételesek, ma a zsinati tagok részben lelkipásztorokból, részben világiakból állnak. Az is ellenkezik a tiszta református alapelvekkel, ha a kiüendő zsinati tagok száma a gyülekezetek lélekszámától függ, amint az több vonatkozásban egyházalkotmányunkban is megvan.

Magyar református egyházunk két legfőbb testületként az országos zsinat és az egyetemes konvent szerepel. A külföldi testvér-egyházaknál nincs két egyetemes szerv: csupán egy. Így angolnyelvű hittestvéreinknél a nagygyűlés, a General Assembly. A nálunk lévő kettősség különleges történelmi fejlődésünkben leli magyarázatát.

Mivel zsinatot az 1790—91:XXVI. tc. 4. §-a szerint csak királyi engedéllyel lehet tartani, azt pedig elég körülményes megszerezni, törvényeink kimondják, hogy tíz évenként tartunk zsinatot. Legújabb törvényünk tizenkét éves időközt állapít meg. Ez a meghatározott időre szóló zsinattartás jó volt bizonyos szempontból, de kevésbé kedvező abból a szempontból, hogy az egymást tíz évi időközökben fölváltó zsinatok atyái szinte úgy érezték, hogy nekik minden zsinaton új egyházi törvénykönyvet kell alkotniok. Így állott elő nálunk az, a világ testvér-egyházai körében teljesen ismeretlen szokás, hogy nemcsak az 1881-i debreceni alkotmányozó zsinat, de az 1891—93. évi első budapesti, hasonlóképen az 1904—07. évi második budapesti zsinat is alkotott új törvénykönyvet, míg a külföldi testvér-egyházak századokig élnek egy törvénykönyvvel és csak itt-ott eszközölnék annak egyik-másik részletén változtatást. Az ilyen változtatásokat sem külön zsinatokon, hanem az évenként összeülő és egyéb ügyeket is tárgyaló nagygyűléseiken (nemzeti zsinataikon) eszközlik. Ez csak olyan törvénykönyv mellett lehetséges, amely — a miénktől eltérően — csak a főbb alapelveket állapítja meg, a részletkérdéseket pedig külön szabályzatokban rendezik, amely utóbbiak különösebb nehézség nélkül, gyakrabban változtathatók. Nekünk is ezt a módszert kellene a jövőben követnünk, ami összehasonlíthatlanul gazdaságosabb is lenne.

A mi zsinataink nemcsak arról nevezetesen, hogy újabb és újabb törvénykönyvet alkotnak, hanem arról is, hogy valószággal parlamentszerűleg tartják üléseiket. Az elhangzó beszédek országgyűlési gyorsírók jegyezték és a beszédek szó szerint megjelentek a kiadott zsinati naplóknak, a mellett, hogy külön zsinati jegyzőkönyveket is adunk ki. Ez olyan hihetetlenül magasra duzzasztja a külföldi testvér-egyházak nagy tag-létszámához képest aránylag kevés tagot számláló zsinataink költségeit, hogy ezen a téren vezetünk a világon.

Mélységes fájdalommal kell megállapítanunk, hogy arra nem volt az elmúlt több, mint félszázad alatt anyagi ereje egyházunknak, hogy Isten Igéjét, a Bibliát saját költségünkön kinyomassuk, de arra már volt, hogy a zsinatainkon elhangzó, gyarló emberi beszédeket szó szerint kinyomassuk és vaskos kötetekbe foglalva kiadjuk. Ezek ott porladnak a parókiák könyvtárának polcain, a nélkül, hogy kezébe venné valaki azokat. Valóban legfőbb ideje, hogy ezekkel a fényűző és nagyon költséges szokásokkal szakítsunk! Akkor azután, ha a mainál jóval nagyobb létszámú lesz is országos zsinatunk, ami kívánatos is, jóval kevesebb költségbe kerül majd egyházunknak.

Abban is súlyos eltérést mutat országos zsinatunk a külföldi testvér-egyházak zsinataitól, hogy olyanok is megválaszthatók legfőbb egyetemes szervünknek, a zsinatnak világi tagjaiul, akik nem presbiterek vagy nem is voltak presbiterek valamelyik gyülekezetben. Ezt a református egyházalkotmány szellemével összeegyeztethetetlen eljárást föltétlenül meg kell szüntetnünk. Voltaképen nemcsak az országos zsinatnak, de semmiféle fokozatos egyházi testületnek nem lehet tagja olyan nem-lekipásztor, aki nem presbiter, vagy legalább nem volt presbiter. Ez olyan egyetemes elv, amely alól nem szabad kivételt engednünk. A német evangélikusok is elfogadják ezt a református alapelvet.²⁰⁰⁾

Még egy fontos dologban tér el magyar református egyházunk a külföldi testvér-egyházaktól: a *zsinatok közt eltelt időben az egyház kormányzásának kérdésében*. A külföldi testvér-egyházak többféleképpen oldják meg, hogy egyik zsinattól a másikig terjedő időben hogyan kormányozzák az egyházat. A németalföldi egyházak erre az időre az egyik egyháztartományt (egyházkerületet) bízzák meg, hogy ez állapítsa meg a legközelebbi zsinat helyét, idejét és ez készítse azt elő, másutt zsinati bizottságot: collegium qualificatum-ot választanak, a skót egyház a General Assembly állandó bizottságát választja meg. Ezt fogadták el más egyházak is. Nálunk ezt a célt az 1881-es alkotmányozó zsinaton törvénnyel életre hívott *egyetemes konvent* tölti be. Ez a konvent a református egyházalkotmányi elvekkel merőben *ellentétes módon*: az egyes egyházkerületek küldötteiből alakul, nem pedig a gyülekezetek szavazataival.

A konvent *történelmi kialakulásával* függ össze ez az öszszetételje. Már a debreceni alkotmányozó zsinat előtt is tartottak konventi „összejöveteleket.” Ezek inkább az egyházkerületek közös tanácskozásai voltak, ahova határozott utasítások

²⁰⁰⁾ Ez később az egyházmegyei és egyházkerületi zsinatokra korlátozódik náluk, de a tartományi és országos zsinatoknál eltekintenek ettől. Egyes református egyházak: a hannoveri és a rajnawesfalai is eltekintenek ettől, hozzánk hasonlóan.

kal mentek az egyházkerületek megbízottai. Kovács Albert, a budapesti theologiai akadémia egyházjog professzora, 1873-ban tervezetet készített, mely lényeges változtatásokat tartalmaz a konventnek mind szervezetére, mind hatáskörére vonatkozólag. Az egyik változtatás az, hogy az egyházkerületek lélekszámuk arányában küldjék képviselőiket, a másik az, hogy ne kötött utasítással menjenek, hanem lelkiismeretük szavára hallgatva határozzanak. Ez a konvent 50 tagú lett volna. A superintendenseken és az egyházkerületi főgondnokokon kívül a tiszántúli egyházkerület 14, az erdélyi 8, a többi egyházkerületek 6—8 tagot küldtek volna. A tervezet a magyar református egyház legfőbb kormányzó és igazgatószervévé tette meg a konventet, mely képviseli egyházunkat az állam és a többi felekezetekkel szemben is. A kerületek nem fogadták el ezt a tervezetet. Különösen a tiszántúli egyházkerület tiltakozott az ellen, hogy országos zsinat nélkül határozzanak el ilyen mélyreható változást. Ez a körülmény is egyre erőteljesebbé tette a vágyat alkotmányozó zsinat összehívására. Az 1881-i debreceni *alkotmányozó zsinat* némi változtatásokkal elfogadta az egyetemes konventre vonatkozó tervezetet kisebb és az egyes egyházkerületek között nem olyan nagy különbséget mutató létszámmal.

Ha megszületett is az egyetemes konvent, az egyházkerületek közt mutatkozó partikulárizmust és az ezzel kapcsolatban mutatkozó, bizonyos mértékben — tagadhatatlanul — még mindig meglévő féltékenységet nem szüntette meg. Ez magyarázza mai szervezetét. A legutóbbi zsinaton is szóvátették ezt. Valóban változtatni kell ezen. A zsinat-presbiteri-elv következetes keresztívíteléssel két megoldás lehetséges: vagy az egyházközségek választják az egyetemes konvent tagjait és bírait, vagy az országos zsinat választja azt — mint zsinati tanácsot — három évenként a maga kebeléből. Az utóbbi megoldás annyival könnyebben menne, mert így, a legutóbbi egyházi törvénykönyvünkben megalkotott egyházmegyei és egyházkerületi tanácshoz hasonlóan, a *zsinati tanács* lenne a mai konvent helyébe lépő testület. Ez a megoldás annál megfelelőbb lenne, mert az országos zsinat hatáskörét annak együtt nem létében ma is az egyetemes konvent tölti be több vonatkozásban.

Mostani zsinatunk mintegy példát adott erre a megoldásra: a háborús nehézségekre tekintettel *zsinati tanácsot* küldött ki kebeléből.²⁰⁷⁾ Ezt a zsinati tanácsot némileg változtatott szer-zettel állandósítani lehetne és az egyetemes konvent egész jogkörével föl lehetne ruházni. Így meg lenne oldva egyházalkotmányunk szellemében ez a régóta húzódo kérdés: nem lenne

²⁰⁷⁾ Előző zsinatunk tárgyalásainak befejezése után ú. n. „szanáló bizottság” működött. A zsinati tanács elnevezés mindenestre sokkal szerencsésebb.

többé egyházunk legfőbb adminisztratív szerve olyan testület, amely az egyházunk egyetemét alkotó *gyülekezetekkel semmi-féle kapcsolatban nincs.*⁵⁰⁸⁾ Ha már az egyházkerületi közgyűléssel kapcsolatban kifogásolnunk kellett, hogy annak tagjai közt olyanok is helyet foglalnak, akiket az egyházmegyék küldenek ki, mennyivel inkább kifogásolnunk kell azt, hogy egyik legfőbb egyházi testületünk — hivatalból való tagjai kivételével — csupa olyanokból álljon, akiket nem a gyülekezetek választottak, hanem az egyházkerületek közgyűlései küldtek ki. Ez ellentétben áll azzal az alapelvvel, hogy minden egyházi testület az egyház alapsejtjeitől, a gyülekezetektől, illetve az azok egyházi hatalmát gyakorló presbitériumoktól nyeri átruházott jogkörét. Hogyan gyakorolhatnák ezt olyan fokozatos testületek, amelyeknek a tagjait nem az általuk gyakorlandó egyházi hatalmat átengedő presbitériumok küldik oda. A gyülekezetek részvétele — küldötteik révén — a fokozatos egyházi testületekben nemcsak *jog*, hanem egyenesen *kötelesség* is. Ezt a főfogást tükrözik vissza azok a régebbi határozatok, amelyek az egyházi testületek gyűléseiről elmaradókat előbb súlyos pénzbüntetéssel, ismételt esetben pedig hivatalvesztéssel sújtották.⁵⁰⁹⁾

A vázolt fokozatos egyházi testületekben az egyház többirányú élettevékenysége folyik. Az egyház háromféle élettevékenysége: a tanítás, a törvényhozás és a fegyelmezés. Ezek közül a tanítás, részben a fegyelmezés is magukban a gyülekezetekben folyik, viszont a törvényhozás és felsőbb fokon a fegyelmezés is már a fokozatos egyházi testületek körében történik. A fokozatos testületek tevékenysége a törvényhozás, a kormányzás, a fegyelmezés, a lelki- és szeretetmunkák, a nevelői munkásság terén, végül gazdasági terén is érvényesül.

Voltaképen Isten az egyház *törvényhozója*, amit *Kálvin* is ismételten hangoztat.⁵¹⁰⁾ Isten két okból tartja fenn magának a törvényhozás jogát: egyfelől azért, hogy az Ő akarata legyen ránk nézve minden igazságnak és szentségnek szabálya, helyes élettudomány, másfelől, hogy egyedül Néki legyen hatalma lelkiünk fölött. A Gal. 5:18, 22—25 is hangoztatja, hogy egyedül a Lélek kormányozhatja az emberi lelkeket.

⁵⁰⁸⁾ Az első világháború után alkotott romániai magyar református egyház alkotmányának 175—181. §-ai is konvent helyett zsinati ülendő bizottságot kívántak létesíteni kisebb jogkörrel. *Makkai Sándor*: Az egyház missziói munkája, 38. l.

⁵⁰⁹⁾ Így a csepregi cikkek XII. kánona szerint a zsinatról elmaradókat előbb három forinttal kell büntetni, az ismételten elmaradókat pedig letenni, *Kiss Áron*: A XVI. században tartott magyar református zsinatok végzése, 696. l.

⁵¹⁰⁾ Inst. II. 8:6, és IV, 10:8.

A *kormányzás* terén csak fokozatos testületek hozhatnak a gyülekezetek kisebb-nagyobb csoportját érintő rendelkezéseket. Módot kell adni arra is, hogy a gyülekezetek a fokozatos egyházi testület sérelmesnek vélt döntése ellenében a legfelső testületnél is kereshessenek orvoslást, amire egyházunkban ma még nincs lehetőség.

A *fegyelmelés* terén is több teendő vár a fokozatos testületekre. Ezek működése jórészt épen a fegyelmeléssel kapcsolatban vált szükségessé. A fokozatos egyházi testületek nem csupán az ellenőrzés munkáját végzik, de az ezzel összefüggő fegyelmelést is. A külföldi testvér-egyházakban a zsinatok inkább ilyen fegyelmelő és ellenőrző szervek. Érdemes volna követnünk argolszász hittestvéreinket abban is, hogy a gyülekezetek *kötelessék legyenek nálunk is a közvetlenül fölöttük álló testületnek évenként megküldeni jegyzőkönyveiket.* Ezekből sokkal jobban értesülhetnénk mi is az azok életében történő fontosabb eseményekről, mint az azok körében végzett rövid egyházlátogatás alkalmával.

A *lelki és szeretetmunkák* terén is több teendő vár a fokozatos egyházi testületekre. Ezek tevékenysége nem merülhet ki — mint, fájdalom, eddig olyan sokszor — adminisztrációs munkában.

Még fokozottabb tevékenység vár rájuk az egyház *tanítói és nevelői* munkája terén. A gyülekezet tagjai körében is szükséges a tanítás, melynek elsősorban az ígehirdetés a tárgya. Ezt minden gyülekezetnek végeznie kell. De az egyháznak már működő szolgálói és az egyházi szolgálatra készülők körében is folyik tanítói és nevelői munka. Erre egy-egy gyülekezet aligha vállalkozhatik: sokkal eredményesebben látható el ez a fokozatos egyházi testületekkel kapcsolatban.

Gazdasági téren is több fontos szolgálat vár ezekre, különösen a közösség kifejezésre juttatása és a nehezebb viszonyok közt élő gyülekezetek testvéri megsegítése terén.

A fokozatos egyházi testületekkel kapcsolatban elmondotakból megállapítható, hogy egyházi életünk alapja a gyülekezet. A gyülekezetek önként ruházzák a fokozatos egyházi testületekre az egyedül őket, helyesebben kormányzótestületüket megillető egyházi hatalom egy részét, a közös erővel megvalósítandó feladatok elvégzése céljából. Ennélfogva minden református egyházban a súlypontnak a gyülekezeteken kell maradnia és nem helyeződhetik az át a fokozatos egyházi testületekre. Magyar református egyházunkban a gyülekezetek és az egyetemes szervek közé eső testületek hatásköre, a gyülekezetek rovasára, nem lehet a jövőben olyan széleskörű. A fokozatos egy-

házi testületek csak a gyülekezetek megbizottaiból alkothatók, tehát a gyülekezeteknek ezek mindegyikében, ha egyidejűleg nem is valamennyinek, de lehetőleg bizonyos sorrendben szóhoz kell jutniok. A fokozatos egyházi testületek az egyik gyűléstől a másikig terjedő időre a halaszthatatlanul sürgős teendők elintézésére a maguk kebeléből tanácsot küldenek ki. Ennek megfelelően, egyetemes konventünk sem maradhat meg: legcélszerűbb, ha mint zsinati tanácsot, az országos zsinat küldi ki tagjai sorából három évenként. A törvényhozás, kormányzás, fegyelmelés, lelki- és szeretetmunkák, tanítás és nevelés munkája, sőt gazdasági téren is szükség van közösen végzendő munkára.

8. A FOKOZATOS EGYHÁZI TESTÜLETEK SZERVEI ÉS EZEK VÁLASZTÁSA.

(Egyéni vagy testületi jogok és szervek? Az egyházi hatalommal fölruházott egyéni szervek nagy kísértése. Krisztus egyedüli uralmának megvédése érdekében az egyéni szervek szerepe inkább csak a gyűlések vezetése lehet, az egyházi hatalmat csak testületek gyakorolhatják. Ezek tudakozzák Krisztus döntését. A gyűléseket vezető egyéni szervek lelkészi és nem-lelkészi (világi) részről. Utóbbiak csak vének, presbiterek közül választhatók. A paritás elve. A testületi szervek. A fokozatos egyházi testületek szerveinek választása külföldön. Csak a gyűléseket jogkörét gyakorló egyháztanácsok választanak és csak a vének, presbiterek közül. A gyűlékezetek képvisellete a fokozatos egyházi testületekben. A választásnál itt is a Szentlélek vezet a választókat. A gyűlékezetek szavazatszám. A fokozatos egyházi testületek összehívítása eltér nálunk ettől. A választás időtartama. Az újráválasztás, a korhatár kérdése.)

Amint a fokozatos egyházi testületekre sem egyesek, hanem testületek: az egyháztanácsok ruházzák át az őket megillető egyházi hatalom egy részét, ezt az átruházott hatalmat is nyilvánvalóan *csak testületek gyakorolhatják, nem pedig egyes egyházi hivatalok viselői.* Még ha nem így volna is, a Krisztus egyedüli uralmának elhomályosítására alkalmas egyeduralmi törekvések ellenszereként is, a református egyházalkotmány az egyház kormányzására testületeket alkalmaz. A tiszta református egyházalkotmányok, szinte rémes versenyre kelve egymással, erősen védik az egyház tartalmi alapelvét: *Krisztus egyedüli egyházfő-voltát.* A kormányzás nincs másoknak, mint *testületeknek* kezében. Egyik testületi gyűléstől a másikig sem egy vagy két ember, hanem testületek kormányoznak. *A kormányzás másnak, mint testületnek kezében nincs.* Azokat a teendőket, amelyeket más egyházban egyes vezető tisztviselők látnak el, református alapon testületek intézik.⁶¹¹⁾

⁶¹¹⁾ Richter hangoztatja, hogy a testületi gyűlések, a zsinatok elsősorban az egyházkormányzás céljait szolgálják. Lehrbuch des Kirchenrechts, VIII. kiadás, 553. l. K. Bähr is rámutat az 1855-iki Eisenachi konferenciáról szóló beszámolójában, hogy a presbiteri és a zsinati rendszer nem képviselati, hanem kormányzati rendszer. Az evangélikus zsinat egészen más: ott a fokozatos egyházi testületek nem református:

Igy fogják föl a tiszta református egyházalkotmányok az egyházi testületek működését. A skót szabad egyház alapelveiről és egyházalkotmányáról szóló káté 61. kérdésére: „Hogyan kell néznünk az egyházi testületek tevékenységét?” — ez a felelet: „Azok nem új törvények, sem nem pótlások a törvényekhez olyan kérdésekben, melyekről Krisztus nem nyilatkozott, vagy nem volt megállapítható, miként vélekedett, hanem Krisztus törvényeinek kijelentései és ezeknek a törvényeknek alkalmazásai, az ezekben foglalt alapelvek alkalmazásai egyes különleges esetekre.” Ezek mellett a testületek mellett az egyéni szervek szerepe inkább csak *formai, reprezentatív: az egyház törvényhozó, kormányzó és fegyelmező hatalmát pedig csak testületek gyakorolhatják.*

Voltaképen nem is ezek a testületek, hanem ezéken keresztül *magá Krisztus* gyakorolja mind a törvényhozás, mind a kormányzás, mind a fegyelmezés hatalmát. A testületek tagjai a megnyitó *imádságban* és máskor is megkérdezik mindig Krisztust, mi az Ő döntése? *Krisztus Szentlelke által felel.* De Krisztus nem egyeseknek ígérte meg, hogy velük lesz, hanem azt mondta, hogy *„ahol ketten vagy hárman egybegyűlnek az én nevemben, ott vagyok közöttük”* (Mt. 18:20). Ezen az alapon a tiszta református egyházalkotmányok *nem egyéni*, hanem *csakis testületi szervek* útján kormányozzák magukat. Világosan látják azt a *nagy kísértést*, amely az egyházi hatalommal fölruházott egyéni szerveket lépten-nyomon fenyegeti. Valóban *nem csodálkozhatunk, ha egyesek többször elbuknak.* Nem olyan könnyű a tőlük valamit váróknak őket valósággal ostromló hízelseivel szemben érzéketleneknek maradniok!

Másik jellemző tulajdonságuk ezeknek a testületeknek vagy zsinatoknak, hogy azok tagjai közt *nemcsak lelkipásztorok*, hanem *ú. n. világiak* is vannak. A reformátorok lebontják a klérust és a laikus elemet elválasztó falat, csakhogy az *ú. n. világi elem* is résztvehessen az egyház kormányzásában: az egyháztanácsokban, a zsinatokon, a lelkipásztorok választásánál, az egyházfegyelmezésben. A világi elemet is azért bocsátják be az egyházi testületekbe, hogy így is biztosítsák a könnyen kísértésbe jövő lelkipásztori elemmel szemben Krisztus egyedüli uralmát.

A laikus a görög laosz, nép szóból származik. A római egyházban a laikusok a papsággal szemben a jognélküli, egyszerű egyháztagok. Magyarul „*világi*”-nak nevezzük őket. A

értelemben vett zsinatok, hanem képviselők az egyházkormányzással szemben. R. *Rothe* az országgyűléssel hasonlítja ezeket össze. *Rieker: Grundsätze...*, 161—162. ll. — A *Lasco* János is az egyház testületi kormányzásáról, mint az egyház helyes alkotmányának egyik alapelveiről ír a *Formula ac ratio tota ecclesiastici ministerii*, 226. és köv. ll.

laikusok nem hívtak el *egyházi szolgálatra*. Kálvin sem engedte meg nekik a keresztelest,⁵¹²⁾ de annál inkább megengedi nekik az *egyházi testületek munkájában* való részvételt.

Az evangélikus egyház más szemmel nézi a világi elemet, mint a református egyház. Az evangélikus egyházban a lelkipásztori hivatal különbözőbeti meg a lelkipásztort híveitől, lelkipásztori gyermekeitől, a „Pfarr-Kinder”-től. Nem lelkipásztorvolta, mert lelkipásztori gyermekei is tagjai az egyetemes papságnak, hanem: *lelkipásztori hivatala*. A hívek voltaképpen nem világiak, hanem a lelkipásztor lelki gyermekei, kik lelki gondozása, cura animarum-a alá tartoznak. A hívek a lelkipásztor lelki gondozói munkásságának tárgyai. Az evangélikus egyházban a lelkipásztori és a világi elem helyett hármas tagozat van: status politicus, ecclesiasticus és oeconomicus. Az elsőbe az egyház élén álló fejedelem tartozik, a másodikat a lelkipásztorok alkotják, a harmadikba pedig a hívek tartoznak.⁵¹³⁾ Az evangélikus egyházban a híveknek (világiaknak) az egyház kormányzásában való szerepe nincs megszervezve. Inkább az *anyagi* ügyeknél veszik őket igénybe. Ez viszont már e reformáció előtt is tiszte volt a hívek egy részének (Kirchväter, Altarleute). Luther is be akarta vonni a híveket az egyházkormányzásba. Ezt hangoztatta 1539. februári prédikációjában, 1540-iki véleményében és 1543-ban *Lutembach* Antalhoz írt levelében. A fejedelmek ellenzik ezt, *Melanchthon* is.⁵¹⁴⁾ Így nem sikerültek kísérletei.

Az evangélikus egyházalkotmánynak a nem-lelkészi (világi) elemmel szemben követendő terveire nagy hatással volt az 1525-ben kitört nagyarányú parasztlázadás. Bizonyára ez bírta *Luther*-t is arra, hogy a fejedelmek kezébe tegye az evangéliumi egyház sorsát. A német evangélikus egyházak a fejedelmeket tekintik, különböző elméletek alapján, egyetemes püspökökkül: summus episcopus-okul az egyházkormányzás világában. A fe-

⁵¹²⁾ Inst. IV, 15:20. Kálvin szerint mind a keresztség, mind az úrvacsora kiszolgáltatása az egyházi szolgálat egyik része, amit csak lelkipásztorok végezhetnek.

⁵¹³⁾ Csak a pietizmus hatása alatt nyomul be az evangélikus egyházba is a „lelkészi” és „világi” megkülönböztetés. *Rieker*: Grundsätze..., 124—125. II.

⁵¹⁴⁾ *Sehling*: Geschichte . . ., 30—32. II. A szász egyházi vezetőség három dologban: az egyházfegyelem gyakorlásában, az egyház vagyónára való felügyeletben és a superintendenssel együtt a lelkész fölött gyakorlandó felügyeletben kívánatosnak tartotta a hívek bevonását. *Anhalti* György és *Melanchthon* is ellenezte. *Sehling* szerint a zsinati rendszer kiépítése a református egyházra vár. Az evangélikus egyházban, ahol a felsőbbbég feladata az egyháztagoknak a tiszta tanban való megőrzése, a világi elem nem is érvényesülhet a zsináton (33. l.).

jedelmeknek már a világi törvények is biztosítottak bizonyos jogokat az evangélikus egyház oltalmazása terén.⁶¹⁵⁾

Kálvin, az evangélikus egyházzal ellentétben, a lelkeszi és a világi elem középkori megkülönböztetését fönntartja ugyan,⁶¹⁶⁾ de a kettőt *egyenlővé* teszi. Tehát nem azért tartotta meg a két elem megkülönböztetését, hogy — a római egyházhoz hasonlóan — a lelkipásztori elem fölényét és a világi elem engedelmességi kötelességét hangoztassa, hanem azért, hogy minden ilyen felsőbbiséget és alárendeltséget *megszüntessen*. Minthogy a világi elemnek szinte nagyobb szerepe van az egyház kormányzásában, mint a lelkipásztoroknak, ezekkel egyenlő jogú egyházi tényezőként mutatkozik.

Az egyházi testületekkel kapcsolatban második jellegzetes vonás az, hogy *nincsenek holtig tartó megbízatással bíró tagjai*, hanem időről-időre újabb választásnak vetik azokat alá. Ebből — természetsszerűleg — az is következik, hogy a református egyházban *nem lehetnek állandó lelkeszi tisztségek*.

Az a nagy különbség jellemzi ezeknek a testületeknek a tagjait, hogy míg a római egyházban minden hatalom a pápáé és csupán az általa kinevezett püspökök részesülnek abban, a református egyházban a testületek tagjai *nem kinevezés*, hanem *gyülekezetek választása folytán* lesznek a testületek tagjaivá. A fokozatos egyházi testületeknek a világiak részéről csak az lehet tagja, aki valamelyik gyülekezetben *presbiter vagy leg-alább presbiter volt*. Egyházi törvényeink azt írják elő, hogy ezek „*lehetőleg*” presbiterek legyenek. (I. tc. 87. §). Ez nem elég. Fájdalom, nálunk elég sokan ülnek benn a fokozatos egyházi testületekben, sőt magas egyházi tisztségeket is viselnek a nélkül, hogy presbiterek lennének valamelyik gyülekezetben. Már azt sem volna szabad megengednünk, hogy a megválasztandó presbiterektől ne kívánják meg nálunk, hogy azokkal a tulajdonságokkal világoljanak mások előtt, amelyeket egyházi

⁶¹⁵⁾ Az 1530-iki porosz hercegségi egyházszervezet előszavában a fejedelem őszintén megmondja: „Kénytelenek vagyunk egy idegen tisztelet: a püspököt magunkra venni.” Már az 1528-iki század egyházszervezet szerint az egyházi főhatalom a fejedelmi egyházvizsgáló-bizottság kezében volt. Ez ítélte a tan, a szertartások, az egyházfegyelem, az egyházi vagyon fölött, ez rendelt superintendenseket. Az 1542-iki wittenbergi mintára sorjában keletkeznek Németországban fejedelmi consistoriumok. Így az 1523-iki Leising városkabeli, református színezettű egyházalkotmány, melyet maga *Luther* is ajánlott a gyülekezeteknek, hasonlóképen az 1524-iki, a híveknek még több jogot biztosító egyházalkotmány háttérbe szorult. L. id. Révész Imre: A protestáns egyházalkotmány alapelvei..., 78—81. ll.

⁶¹⁶⁾ Az Inst. IV, 12:1 szerint is klerikusokra és népre osztja az egyházat: „... Osszuk az egyházat két főrendre: t. i. klerikusra és népre. Klerikusnak nevezem közkeletű néven azokat, akik az egyházban közszolgálatot teljesítenek.”

laikusok nem hívtak el *egyházi szolgálatra*. *Kálvin* sem engedi meg nekik a keresztelest,⁵¹²⁾ de annál inkább megengedi nekik az *egyházi testületek munkájában* való részvételt.

Az evangélikus egyház más szemmel nézi a világi elemet, mint a református egyház. Az evangélikus egyházban a lelkipásztori hivatal különbözteti meg a lelkipásztort híveitől, lelkipásztori gyermekeitől, a „Pfarr-Kinder”-től. Nem lelkipásztor-volta, mert lelkipásztori gyermekei is tagjai az egyetemes papságnak, hanem: *lelkipásztori hivatala*. A hívek voltaképpen nem világiak, hanem a lelkipásztor lelki gyermekei, kik lelki gondozása, cura animarum-a alá tartoznak. A hívek a lelkipásztor lelki gondozói munkásságának tárgyai. Az evangélikus egyházban a lelkipásztori és a világi elem helyett hármastagozat van: status politicus, ecclesiasticus és oeconomus. Az elsőbe az egyház élén álló fejedelem tartozik, a másodikat a lelkipásztorok alkotják, a harmadikba pedig a hívek tartoznak.⁵¹³⁾ Az evangélikus egyházban a híveknek (világiaknak) az egyház kormányzásában való szerepe nincs megszerelve. Inkább az *anyagi* ügyeknél veszik őket igénybe. Ez viszont már e reformáció előtt is tiszte volt a hívek egy részének (Kirchväter, Altarleute). *Luther* is be akarta vonni a híveket az egyházkormányzásba. Ezt hangoztatta 1539. februári prédikációjában, 1540-iki véleményében és 1543-ban *Luterbach* Antalhoz írt levelében. A fejedelmek ellenzik ezt, *Melanchthon* is.⁵¹⁴⁾ Így nem sikerültek kísérletei.

Az evangélikus egyházkormányásnak a nem-lelkészi (világi) elemmel szemben követendő terveire nagy hatással volt az 1525-ben kitört nagyarányú parasztlázadás. Bizonyára ez bírta *Luther*-t is arra, hogy a fejedelmek kezébe tegye az evangéliumi egyház sorsát. A német evangélikus egyházak a fejedelmeket tekintik, különböző elméletek alapján, egyetemes püspökökül: summus episcopus-okul az egyházkormányzás világában. A fe-

⁵¹²⁾ Inet. IV, 15:20. *Kálvin* szerint mind a keresztség, mind az úrvacsora kiszolgáltatása az egyházi szolgálat egyik része, amit csak lelkipásztorok végezhetnek.

⁵¹³⁾ Csak a pietizmus hatása alatt nyomul be az evangélikus egyházba is a „lelkészi” és „világi” megkülönböztetés. *Rieker*: Grundsätze..., 124—125. ll.

⁵¹⁴⁾ *Sehling*: Geschichte..., 30—32. ll. A szász egyházi vezetőség három dologban: az egyházfegyelem gyakorlásában, az egyház vagyona felügyeletben és a superintendenssel együtt a lelkész fölött gyakorlandó felügyeletben kívánatosnak tartotta a hívek bevonását. *Anhalti György* és *Melanchthon* is ellenezte. *Sehling* szerint a zsinati rendszer kiépítése a református egyházra vár. Az evangélikus egyházban, ahol a felsőbbeség feladata az egyháztagoknak a tiszta tanban való megőrzése, a világi elem nem is érvényesülhet a zsinaton (33. l.).

jedelmeknek már a világi törvények is biztosítottak bizonyos jogokat az evangélikus egyház oltalmazása terén.⁵¹⁵⁾

Kálmán, az evangélikus egyházzal ellentétben, a lelkészi és a világi elem középkeleti megkülönböztetését főntartja ugyan,⁵¹⁶⁾ de a kettőt *egyenlővé* teszi. Tehát nem azért tartotta meg a két elem megkülönböztetését, hogy — a római egyházzal hasonlóan — a lelképásztori elem fölényét és a világi elem engedelmségi kötelességét hangoztassa, hanem azért, hogy minden ilyen felsőbbiséget és alárendeltséget *megszüntessen*. Minthogy a világi elemnek szinte nagyobb szerepe van az egyház kormányzásában, mint a lelképásztoroknak, ezekkel egyenlő jogú egyházi tényezőként mutatkozik.

Az egyházi testületekkel kapcsolatban második jellegzetes vonás az, hogy *nincsenek holtig tartó megbízatással bíró tagjai*, hanem időről-időre újabb választásnak vetik azokat alá. Ebből — természetesen — az is következik, hogy a református egyházban *nem lehetnek állandó lelkészi tisztségek*.

Az a nagy különbség jellemzi ezeknek a testületeknek a tagjait, hogy míg a római egyházban minden hatalom a pápáé és csupán az általa kinevezett püspökök részesülnek abban, a református egyházban a testületek tagjai *nem kinevezés*, hanem a *gyülekezetek választása folytán* lesznek a testületek tagjaivá. A fokozatos egyházi testületeknek a világiak részéről csak az lehet tagja, aki valamelyik gyülekezetben *presbiter vagy leg-alább presbiter volt*. Egyházi törvényeink azt írják elő, hogy ezek „*lehetőleg*” presbiterek legyenek. (I. tc. 87. §). Ez nem elég. Fájdalom, nálunk elég sokan ülnek benn a fokozatos egyházi testületekben, sőt magas egyházi tisztségeket is viselnek a nélkül, hogy presbiterek lennének valamelyik gyülekezetben. Már azt sem volna szabad megengednünk, hogy a megválasztandó presbiterektől ne kívánják meg nálunk, hogy azokkal a tulajdonságokkal világoljanak mások előtt, amelyeket egyházi

⁵¹⁵⁾ Az 1530-iki porosz hercegségi egyházszervezet előszavában a fejedelem őszintén megmondja: „Kénytelenek vagyunk egy idegen tiszteletet: a püspöktől magunkra venni.” Már az 1528-iki százsz egyházszervezet szerint az egyházi főhatalom a fejedelem egyházvizsgáló-bizottság kezében volt. Ez ítélte a tan, a szertartások, az egyházfegyelem, az egyházi vagyon fölött, ez rendelt superintendenseket. Az 1542-iki wittenbergi mintára sorjában keletkeztek Németországban fejedelmi consistoriumok. Így az 1523-iki Leising városkabeli, református színezetű egyházalkotmány, melyet maga *Luther* is ajánlott a gyülekezeteknek, hasonlóképen az 1524-iki, a híveknek még több jogot biztosító egyházalkotmány háttérbe szorult. L. id. Révész Imre: A protestáns egyházalkotmány alapelvei..., 78—81. II.

⁵¹⁶⁾ Az Inst. IV, 12:1 szerint is klerikusokra és népre osztja az egyházat: „... Osszuk az egyházat két főrendre: t. i. klerusra és népre. Klerikusnak nevezem közkeletű néven azokat, akik az egyházban közszolgálatot teljesítenek.”

törvényeink a presbiterektől méltán elvárnak, azt pedig semmi körülmények között sem volna szabad megengedniünk, hogy ilyen nem-presbiterek ne csak bekerüljenek a fokozatos egyházi testületek tagjai sorába, de ott a legfontosabb vezető polcokra kerüljenek! Sőt nem egy olyan esetről is hallottunk, ahol a megválasztottak — ha kissé jobban utánanéznének — a törvény szerint még választó joggal sem bírhatnának.

Jellemző tulajdonságuk ezeknek a testületeknek az is, hogy az élükön állók leginkább *évről-évre változó, csak a gyűléseket vezető* szervek minden külön egyházi hatalom nélkül. Ezek a fokozatos egyházi testületekben szereplők — szigorú evangéliumi fölfogás szerint — inkább csak *alkalmi*, arra a bizonyos gyűlésre szóló megbízatások, nem pedig külön tisztségek. Voltaképen csak addig tartanak, míg a fokozatos egyházi testület ülését befejezi. Ilyenféle értelmezést nyerne több külföldi testvéregyház életében. Ezt a „*moderator*” kifejezés is megerősíti. A moderátorokat vagy elnököket maguk az illető testületek választják, nem pedig az ezeket a testületeket életre hívó gyülekezetek egyháztanácsai, vagy a nagygyűlés tagjait delegáló egyházmegyei közgyűlések. A választásnak ez a módja csak akkor válnék szükségessé, ha a moderatorsággal *egyházi hatalom* kapcsolódnék össze, de erről semmi vonatkozásban nem lehet szó. A külföldi testvér-egyházak a fokozatos egyházi testületek gyűlései vezetőinek megválasztásánál nagyon vigyáznak, hogy Krisztus egyedüli egyházfő-voltának tudata a legkevésbé se homályosodhassék el és a gyűlések vezetésére választottak közül senki se gondolhassa magáról, hogy ő az egyház, vagy az egyház valamelyik testületének feje, nem pedig Krisztus. Kifejezetten csak a *gyűlések vezetését* bízzák egyesekre, de az *intézkedés joga megmarad a testületek kezében*. A gyűlések végeztével is a sürgős elintézését igénylő esetekben *nem a gyűlést vezető, hanem a külön ebből a célból kiküldött bizottság* (Commission, Council) *gyakorolja a testület jogait.*⁶¹⁷⁾

A *genfi nemzeti protestáns egyházban* tiszttviselők: az elnök, az alelnök, a titkár. Az elnök csak *világi* lehet és működése nem terjedhet *két évnél* hosszabb ideig egyfolytában (20 §).

A *francia református egyházban* szintén nincs a fokozatos egyházi testületekben állandó tisztség. A tartományi zsinat tanácsának elnöke sem állandó. Az elnök a tartományi zsinat területén levő bármely gyülekezetet bármikor meglátogathat, beszélgethet annak lelkipásztorával. Fontos teendője a tartományi zsinat területén működő *lelkipásztorok lelki gondozása*. Legalább háromévenként magánbeszélgetést folytat minden lelkipásztorral, akár hivatalos látogatása során, akár külön. Ebben segítségére lehet a tartományi zsinat valamelyik lelkipásztor,

⁶¹⁷⁾ Bredt is rumutat erre Kirchenrecht, I, 212 l.

vagy az ahhoz tartozó consistoriumok elnökei. A nemzeti zsinat tanácsának elnöke ugyanezt a missziót a tartományi zsinatok tanácsának elnökei körében végzi háromévenként tartandó látogatásai során. A nemzeti zsinat hároméves időtartamára a lelkipásztorok sorából moderatort, két kisegítő moderatort: egy lelkipásztort és egy világit választ, ezenkívül két lelkészi és két világi titkárt, meg questort. A nemzeti zsinat moderatora nem lehet a nemzeti zsinat tanácsának elnökével azonos.^{51a)}

A skót egyházban minden testületben moderatort választanak a gyűlések vezetésére. Moderatorrá csak lelkipásztort lehet választani. Ha valaki kormányzó vén, de lelkészi jellegű, szintén megválasztható moderatorrá. Minden egyházi testület maga választja moderatorát. Az egyházmegyén (Presbytery-n) a moderator arra az időre választandó, amit az egyházmegye megállapít. Egyes kérdések tárgyalásánál az egyházmegye „Moderator pro tempore-t” is választhat. A tartományi zsinat moderatorát legalább egy évre választják és megválasztható újból. Megbízhatják, hogy szolgálati ideje alatt a zsinat területén

^{51a)} Discipline, III. fej. 22. art., 21 l. — A fokozatos egyházi testületek vezetőivel kapcsolatban újabbban azzal a törekvéssel találkozunk, hogy — fokozottabb teendőkre tekintettel — a nemzeti zsinat tanácsának elnöke, lelkész-alelnöke, főtitkára, úgyszintén a nemzeti zsinat főbb bizottságainak lelkész-elnökei, végül a tartományi zsinat tanácsának elnöke átmenetileg (provisoirement) mentesítessék a gyülekezeti lelkipásztort teendőktől. Evégből kisegítő lelkipásztorokat rendelnének helyettük gyülekezetiükbe az egyházi testületek költségére, ők maguk pedig erre az időre gyülekezetenkívüli pásztorok (pasteurs hors cadre) lennének. L. a Règlement et Coutumes, 1944, 11 d. jegyzetében. Az 1944. márciusában Paris—Luxembourg-ban tartott nemzeti zsinat ezt a tartományi zsinat tanácsának elnökei számára el is határozta (pasteur auxiliaire de Circonscription). Ennél a megoldásnál föltétlenül megfelelőbb az, ami egyházunkban van, ahol a püspökök és az esperesek mellé külön püspöki és esperesi segédlelkészeket osztanak be kettős kongruával, a püspök gyülekezeti teendői nagyrésztének végzésére pedig püspöki másodlelkészeket alkalmaznak az egyházkerületek terhére. Nem kívánatos, hogy olyan lelkészi jellegű egyéneknek legyen irányító szerepük, csak néhány évre is, akik nem lelkipásztorok is egyidejűleg. A francia egyház életében az enyhíti ennek a megoldási kísérletnek a nehézségeit, hogy ott a lelkészi jellegű vezető személyeknek sincs egyfelől semmiféle egyéni egyházi hatalmuk, másfelől megbízatásuk csak három évre szól, bár megújítható. Még ilyen körülmények közt is, a sarkalatos kálvini elvval: a szigorú értelemben veendő „primus inter pares” elvével nehezen összeegyeztethetőnek kell minősítenünk ezt a megoldást. Hiszünk is, hogy ez csak az egyesülés utáni első idők fokozottabb teendőivel kapcsolatban marad meg, melyeket még inkább megnehezített az a körülmény, hogy közben a második világháború hullámai elárasztották és jó időre részekre tépték Franciaországot. Ezeknek a nehéz időknek a nyoma az új törvényeken is meglátszanak, amelyek több rendelkezésén az utána következő évek nemzeti zsinatai máris egész csomó változtatást eszközöltek!

lévő gyülekezeteket látogassa és „jó tanáccsal lássa el azokat.” A moderátoroknak a gyűléseken csak *döntő szavazatuk* van. Ha nem élnek ezzel, az ügy eldöntetlen marad. A moderátorok sem *nem indítványozhatnak, sem nem támogathatnak valamely indítványt. A General Assembly minden fölszentelt lelkipásztort* megválaszthat tagjai közül moderátornak, tehát *nem kell aktív lelkipásztornak* lennie! A moderátort tulajdonképen már hat hónappal előbb, a külön erre a célra kiküldött bizottság választja, de forma szerint maga a nagygyűlés választja. A volt moderátor nyitja meg a nagygyűlést. A moderátor rekeszti be azt és állapítja meg a legközelebbi General Assembly helyét és idejét. A moderátor a nagygyűlés által megerősített terv szerint több Presbytery-t és gyülekezetet *meglátogathat, sőt* néhány külföldi testvér-egyházba is el szokott látogatni.

A *General Assembly*-nak maga választotta *hivatalnokai* is vannak. Ilyenek elsősorban a jegyzők (Clerk). Jelenleg két „senior” és egy „junior” jegyző van. Minden testületben kell lennie jegyzőnek. A jegyzőség *nem élethossziglan* szól, *hacsak így nem választják.* Akkor is „aut vitam, aut culpam.” A nagygyűlés jegyzőit 1880 óta így választják. A Clerk esküt tesz és fizetést is kap. A nagygyűlés jegyzői vezetik a jegyzőkönyveket, kinyomatják azokat, kivonatokat adnak azokból. Ilyen választott hivatalnok az *ügyész*, különösen fegyelmi ügyekben és az *ügyvédek*, köztük a londoni ügyvéd a parlamenttel és a kormánnyal való kapcsolat fenntartása céljából. Minden *zsinat* választ egy vagy több jegyzőt, ezenkívül *fizetéses tisztviselőt* (Officer-t) is. Az *egyházmegye* (Presbytery) is választ egy vagy több jegyzőt tetszés szerinti időre, hasonlóképen *fizetéses tisztviselőt* (Officer-t) is választhat.⁶¹⁹⁾

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli* (északi) *presbiteri egyházban* is minden testületben van moderátor vagy elnök. Ennek a joga a tárgyalások vezetése és a szavazások megejtése. Ha a szavazatok egyenlőek, a moderátor dönt. Ha vonakodik ezzel a jogával élni, ismét fölteheti a kérdést. Ha ismét egyenlőek a szavazatok, a kérdés eldöntetlen marad. Bíraskodás stb. céljából a testületet idő előtt is összehívhatja. Addig szolgál, míg utóda elfoglalja helyét. A *Prebytery*-ben évről-évre, vagy gyűlésről-gyűlésre választják a moderátort. A *zsinaton* meg a *General Assembly-n* minden gyűlésen. A moderátor a legközelebbi gyűlést prédikációval nyitja meg és addig marad helyén, míg utódát megválasztják. Az egyháztanácsnál magasabb testületekben, így a *General Assembly-ban* is, *kormányzó vént* is meg lehet választani moderátorrá. Ebben az esetben a kormányzó vén nem prédikációval, hanem beszéddel nyitja meg a gyűlést és minder olyan ténykedéshez, amely csak lelkipásztor

⁶¹⁹⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 10, 64—65, 125—126, 153, 162, 179—183 II.

részéről végezhető, maga helyett lelkipásztort kér föl. Ha a moderator távol van, más lelkipásztor vagy kormányzó vén választható a helyére. Minden testület választ itt is *jegyzőt* (Clerk). Ez vezeti a jegyzőkönyveket, megőrzi azokat és kivonatokat ad ki azokból.⁵²⁰⁾

Az *Egyesült-Államokbeli* (déli) *presbiteri egyházban* szintén lehet *kormányzó vént* moderatorrá választani. Ha kormányzó vént választanak moderatorrá, itt sem prédikál és nem végez lelkipásztori teendőket, hanem a nagygyűlés valamelyik lelkipásztor tagját kéri föl erre.⁵²¹⁾

A külföldi testvér-egyházakban sem a gyűléseket vezető moderator, sem a választott tisztviselők *nem birtokosai az egyházi hatalomnak: az csorbítatlanul az egyházi testületek kezében marad.*

Tekintettel arra, hogy a testületi elv magyar református egyházunkban sem győzött még, a fokozatos egyházi testületeinknek nemcsak *testületi*, de *egyéni szervei* is vannak.

Az egyéni szervek, az ú. n. *egyházi tisztviselők*, egyfelől *lelkészi*, másfelől *világi tisztségeket* töltenek be.⁵²²⁾ Fontosabb *lelkészi* tisztségek: az *esperes* és *püspök*. Fontosabb *világi* tisztségek: az *egyházmegyei gondnok* és *egyházkerületi főgondnok*. Ezek a tisztségek a külföldi testvér-egyházak testületi rendszere mellett *ismeretlenek*. Egyéb kisebb fontosságú tisztviselők is vannak még mind lelkészi, mind világi részről, így *jegyzők, tanácsbírák, ügyészek*.

Bibliai és tiszta református egyházjogi alapon *nincs más tisztség, csak a presbiterség*. Szigorú református körökben azt hangoztatják, hogy az Újtestamentom nem ismer *a tanító presbiterségen, a lelkipásztorságon kívül más állandó hivatalt az egyházban.*⁵²³⁾

Magyar református egyházunkban a régi középkori egyházból, részben más elnevezés alatt, megmaradt mind az *esperesség*, mind a *püspökség*.

520) The Form of Government, 350, 369—370 H.

521) The Book of Church Order, 24—25 H.

522) Nálunk többször helytelenül „*egyházi*” és „*világi*” tisztségről beszélnek, holott az ú. n. világi tisztviselők is benne vannak az egyházban, tehát az „*egyházi*” kifejezést helytelenül alkalmazzák csupán a lelkipásztorokkal kapcsolatban: ezeket „*lelkészi*” tisztviselőnek kell nevezni.

523) L. a Practice of the Free Church of Scotland, 31. l. *Rieker* is rámutat a Grundsätze... 120. lapján: amikor a francia református egyházban több tartományt zsinat egyes lelkipásztorokat bízott meg az egyházak látogatásával, ez ellen az 1562-iki Orléans-i nemzeti zsinat tiltakozott, mint tisztség és méltóság szervezése ellen, mely veszélyes következményekkel jár.

A római egyházban az archidiaconus (aki eredetileg a diakonusok feje volt) az *esperes*.⁵²¹⁾ Ez az egyházmegye (a püspökség) egy-egy kerületének élén áll. Az esperesek egyházunkban is megmaradtak. Ezek tiszte volt — többek közt — a más egyházmegyéből jövő lelkipásztorok megvizsgálása. Mint a hercegszöllősi kánonok is előírják: Más püspökségből jött atyafit püspökének vagy illetékes seniorának levele nélkül ne vegyen be sem a püspök, sem a senior.⁵²⁴⁾ Királyhágón innen sem az espereseknek, sem a superintendenseknek nem volt külön fizetésük, sem az egyházlátogatási díj (census) nem járt nekik.⁵²³⁾

Megmaradt egyházunkban — bár részben más: superintendens elnevezéssel — a *püspökség* is. A püspök elnevezés kezdetben azonos a presbiter elnevezéssel. A Csel. 20:17 és 28, meg a Tit. 1:5 és 7 mellett világosan bizonyít e mellett a Fil. 1:1, ahol *Pál és Timótheus* ír „minden szenteknek a Krisztus Jézusban, akik Filippiben vannak, a püspökökkel és a diakonusokkal egyetemben.” Filippiben több püspök, nyilvánvalóan: több presbiter volt. Az is bizonyítja ezt, hogy a presbiterekről nem emlékeznek meg külön. Ezen kár vitatkozni, bár nagyobb vita folyt e körül.⁵²⁰⁾ Világos, hogy az egyházban kezdetben az apostoloktól kezdve minden egyházi vezető püspök is volt, meg presbiter is. A Csel. 1:20. Júdással kapcsolatban azt írja, hogy az ő „püspökségét” más vegye át. Viszont *Péter*, az oszlopapostol, is „presbitertársnak” nevezi magát (I. Pét. 5:1).

Később gyülekezeteként már csak egy püspök van. Még ma is vannak Itáliában olyan helyek, amelyeknek önmaguknak van püspökiük. A későbbi fejlődés során több környező községnek van egy püspöke. Így fejlődik ki a középkor folyamán a római egyház püspöki-rendszere, melynek három főtétele az, hogy a püspök az egyházaknak Istentől rendelt tanítója és pásztora; ekklesia csak ott van, ahol püspök van; és csak a püspök adhatja meg a Krisztussal való közösséget. *Kálvin* is rámutat, hogy a pápaság hatalmának kifejlődése előtt mind a püspököknek, mind a presbitereknek az ígahirdetés és a szentiségek kiszolgáltatása volt a tiszte. Csak Alexandriában nem en-

⁵²¹⁾ Ilyeneket akkor kezdték választani, amikor az egyházi vagyion gyarapodása új és rendszeresebb kezelési módot követelt. *Inst. IV, 4:5.*

⁵²⁴⁾ *Mokos: A hercegszöllősi zsinat kánonai, 170., Földváry: Adalékok . . . , 497. 1.*

⁵²³⁾ Az 1609:LIII. tc. szerint az espereseknek és a püspököknek a gyülekezetek látogatásával kapcsolatban bizonyos összeg: a census chatedralicus járt. Ezért is ragaszkodtak a r. kath. esperesek a protestáns gyülekezetek látogatásához.

⁵²⁰⁾ Még azzal sem lehet ellene érvelni, hogy az I. Tim. 3-ban az 1—7 versek a püspökről *egyesszámban*, a 8—12 versek pedig a diakonusokról már *többszámban* emlékeznek meg.

gedték prédikálni a presbitereket, ami *Hieronymus*-nak nem tetszett. Az egyházban sokáig a prédikálás volt a püspökök első teendője. A püspököktől később a nőtlenséget is követelni kezdi. Eleinte a püspököket is kézrátétellel avatták föl, mint a presbitereket és diakonusokat.⁵²⁷⁾ Később a püspököket megtették Isten és az emberek közt közbenjárónak, bár még *Augustinus* is azt mondta, hogy az Antikrisztus szól abból, aki a püspököt Isten és az emberek közt közbenjárónak teszi.⁵²⁸⁾ A reformáció állítja vissza az egyház apostoli fogalmát és ezzel együtt az egyetemes papság elvét.

A reformátusok az egyházi tisztségekkel kapcsolatban nem foglaltak el egyenlő álláspontot. Mint *Sehling* is rámutat: *Luther* és *Melanchthon* egyes nyilatkozatai a régi püspöki-rendszer fönntartása mellett látszanak szólni. Vele szemben *Sohm* azt hangoztatja, hogy *Luther* a szabad és szeretetből létrejött egyházszervezet híve: a világi-uralmi egyházszervezet-rendszere inkább utódairak kishitűségéből származott. *Sehling* nem osztja ezt a nézetet.⁵²⁹⁾ A fejedelmek mellett, akik az egyház vezető püspökeinek jogkörét töltik be, hamarosan szükség lesz felügyelőkre, superintendensekre, kik ellenőrzik a lelkipásztorokat. A superintendensek nemcsak felügyelők, de részint tanácsadói a fejedelemnek egyházi ügyekben, részint megbízásuk körén belül a dolgok intézésében is résztvesznek.

Kálmán nem foglal állást a püspöki alkotmány ellen abban az esetben, ha azt emberi, nem pedig isteni intézménynek tekintjük. Ez nagy különbség.⁵³⁰⁾ *J. Pannier*, a párisi reformáció múzeum megalkotója, hasonlóképen nem tartja a püspöki intézményt a református egyházzal összeegyeztethetetlennek.⁵³¹⁾ *Curtis* professzor, a Presbiteri Szövetség volt elnöke, a montreali legutóbbi zsinaton Krisztus egyháza a felborult világban (The Church of Christ in a Disordered World) címen tartott elnöki megnyitó beszédében hangsúlyozta, hogy a külmiszió világában a presbiteri rendszerű egyház milyen jól együtt tud szolgálni a püspöki rendszerű egyházzal is.⁵³²⁾ Természetesen, minden attól függ, minek tekintjük a püspökséget? A római egyház értelmezése szerinti püspökség minden esetben összeegyeztethetetlen vele. A skót egyházban is voltak rövid ideig su-

⁵²⁷⁾ Inst. IV, 4:3, 10, 15.

⁵²⁸⁾ Inst. IV, 18:10.

⁵²⁹⁾ Geschichte..., 5. l.

⁵³⁰⁾ L. levelét *Zsigmond* lengyel királyhoz Opp. XV. 382. és köv. lapokon.

⁵³¹⁾ Calvin et l'épiscopat (Paris, 1927) c. munkájában azt írja, hogy a püspökség az érintetlen kálvinizmus szerves eleme: „l'épiscopat élément organique de l'Eglise dans le calvinisme intégral.”

⁵³²⁾ Proceedings of the Fifteenth General Council of the Alliance of Reformed Churches holding the Presbyterian System, held at Montreal, 1937, 30. l.

perintendensek. A lelkipásztorok nagy hiánya folytán a pásztor nélküli gyülekezetek gondozása és a csekélyebb képzettségű lelkipásztorok fölött való felügyelet céljából öt superintendenst választottak, kik közt voltak *föl nem avatott lelkipásztorok is*. Ez az egész tehát inkább *ideiglenes és átmeneti* intézkedés volt.⁵²¹⁾ Londonban az idegenekből alakult és a Lasco János által alapított egyházban is volt superintendens. Az ő révén a *lengyel református egyházban* is volt ilyen. A *béarni református egyházban* is volt.⁵²²⁾ Ügyszólván kezdettől fogva megvan hazánkban is a tiszáninneni egyházkerület kivételével, ahol csak 1734-től, a bodrogkeresztúri tanácskozás idejétől van.⁵²³⁾

A mi superintendenseink (püspökeink) sem voltak egyebek kezdetben lelkipásztoroknál. *Méliusz* az Egervölgyi, vagy Debreceni Hitvallásban a *lelkipásztorokat* még „*püspököknek*” nevezi. Ha elfogadjuk, hogy a lelkipásztor episcopus egyfelől a hívek gondozásában, másfelől a hívek kormányzásában, senkinek sem lehet kifogása az ellen, hogy a *lelkipásztorok püspököknek nevezzék magukat*. Ezen a címen minden, kötelességét híven teljesítő lelkipásztort megillet a püspök-elnevezés, amint-hogy az *Amerikai Egyesült-Államokbeli* (északi) *presbiteri egyház törvénykönyve a lelkipásztorokról mindig mint püspökökről beszél*.

Az ú. n. superintendenciákban, melyekkel már a XVI. században találkozunk,⁵²⁴⁾ vannak superintendensek. Többször nem is a legjelentékenyebb személyeket választják meg ilyenekül. Az 1608. évi koronázás előtti I. tc. elrendeli, hogy minden felekezetnek legyenek superintendensei, seniorai. Ezek Királyhágón inner, már csak azért is, mert sem külön tiszteletdíjuk nincs, sem a generális vizitációkért nem jár nekik külön díjazás, általában szerény viszonyok közt élő lelkipásztorok. Püspökökről voltaképen csak az erdélyi fejedelemség területén beszélhetünk.⁵²⁵⁾ Ott a püspökök is nagyobb urak, mint Királyhágón-

⁵²¹⁾ L. az első skót egyházi törvénykönyv V. fejezetében és a második skót törvénykönyv VIII. fejezetében, ahol arról van szó, hogyha egy lelkipásztor nem méltó a helyére, az egyház és a superintendens beleegyezésével kethető. L. *Bodonhelyi József*: A superintendensi intézmény a skót református egyházban (Debrecen, 1938) c. tanulmányát is.

⁵²²⁾ *Rieker*: Grundsätze..., 119—120. ll.

⁵²³⁾ A Sárospataki Füzetek 1857—58. évfolyama, 467—473. ll. közli a tiszáninneni esperesek levelét I. *Rákóczi Györgyhöz*, hogy *miért nem akarnak püspököi választani?*

⁵²⁴⁾ L. *Zoványi Jenő*: Magyarországai superintendenciák története a XVI. században.

⁵²⁵⁾ *Geleji Katona István*, a XVII. század derekának nagynevű püspöke, kánongyűjteményének előbeszédét így írja alá: „*Geleji Katona István, az Erdélyországban létező igazhitű egyházi szolgálók püspöke, vagy szuperattendense a magam és a tisztelendő esperes urak és minden testvér-társak nevében*”.

innen kartársaik. Erdélyben a *fejedelemtől külön díjazást* kapnak. *Bethlen* Gábor udvartartási könyvéből kitűnik, hogy a püspököknek évi 300 forint fizetést adott.⁵³⁸⁾ A püspököknek Erdélyben a XVII. század elejétől némi *fekvősége* is van, a század végén pedig már *több birtoka* is. Ugyanekkor Királyhágón innen kartársaik nagyon szerény viszonyok közt élnek. *Pataj* István superintendens is az 1613-iki pataji zsinaton fizetésük nagysága szerint *adóztatja meg* a lelkipásztorokat.

A püspököket a XVII. század első felében még ugyanaz a „*tiszteletes*” cím illeti meg, mint a többi lelkipásztorokat. Ez kitűnik *Simándi* B. Mihály dunamelléki püspököknek⁵³⁹⁾ *Kanizsai Pálfi* János dunántúli püspökhöz 1629-ben írt leveléből.⁵⁴⁰⁾ 1650. szeptember 28-án *Nagymaráci* Balázs kiskomáromi lelkipásztor levelet ír *Lorántfy* Zsuzsannához. Ebben a püspökről még mint „*tiszteletes Gál* Imre uramról” emlékezik meg. 1685-ban is „*tiszteletes*” még a püspök.⁵⁴¹⁾ Nemcsak a címük, de hivatali hatalmuk, az 1885-i évi főrendiházi reformmal kapcsolatban már az állam által is elismert püspökségük⁵⁴²⁾ s ezzel kapcsolatban nyert közjogi méltóságuk, a Baldácsy-alapítványból kapott részesedésük, majd az 1918-tól az államtól kapott „*püspöki kongruájuk*”,⁵⁴³⁾ később az ennek megváltásaként kapott, mintegy 5—600 holdnyi földbirtokuk révén anyagi helyzetük is számottevően megváltozott.

⁵³⁸⁾ Ez meglehetősen nagy összeg, ha tekintetbe vesszük, hogy a XVIII. században is egy ökröt még 2 forintért lehetett venni.

⁵³⁹⁾ L. *Földváry* László cikkét: Adalékok *Simándi* Bodó Mihály első dunamelléki püspök életéhez a Protestáns Szemle VIII. évfolyamának 480. l.

⁵⁴⁰⁾ *Közlé Földváry*: Adalékok . . . 105. l. Ebben a levélben *Simándi* püspök még ilyen kifejezést használ: „apostoli tekintélyünkkel”.

⁵⁴¹⁾ *Pakoly* József: Egyháztörténeti Adattár, 142. és köv. 41. (Reverzálisok az udvarhelyi egyház jegyzőkönyvéből).

⁵⁴²⁾ Már az 1881-iki debreceni zsinaton alkotott egyházi törvény is *püspök*-nek nevezi őket. Ez ellen *Rácz* Károly szapárfalvai lelkipásztor Szabad Egyház című lapjában fölemeli szavát.

⁵⁴³⁾ Gr. *Zichy* János kultuszminiszter az első világháború vége felé meg akarta valósítani a katolikus autonómiát. Ő adta ekkor a protestáns püspököknek az évi 25.000 korona „*püspöki kongruát*”. Ezt változtatták át, az 1920:XXXVI., földreformtörvény 84. §-ában biztosított lehetőséggel élve, *püspöki birtokokká*. Mint az első nemzetgyűlés tagjának, e sorok írójának sikerült — az akkori földművelésügyi miniszter: *Nagyatádi* Szabó István megértő támogatásával — a nemzetgyűlés plénumában elfogadtatni azt a javaslatát, melyet az előzetes bizottsági tárgyalások során ismételtelen leszavaztak, hogy a kisebb egyházi közlöleték is részeltethetők a földbirtokreform során földhözjuttatásban. Ezt — mint szolgáltatással a vallás- és közoktatásügyi minisztériumba beosztott államtitkár — hivatalosan tudomására hozta egyetemes konventiunknek, mely eredményesen járt közbe abban az irányban, hogy püspököknek addig élvezett püspöki kongruájuk helyett püspöki földbirtokokat kapjanak.

Révész Imre emelte föl legelőször szavát az 1935-iki sárospataki lelkészegyesületi konferencián tartott, Presbiteri rendszertől a magyar református egyház? c. előadásában⁵⁴⁴⁾ az ellen, hogy *a főbb egyházi tisztségek nagy hatáskörrel bírnak, nem mind tisztújítással kapcsolatosak* s ő mutatott rá arra, hogy ez *hatalmaskodásra és bizantinizmusra* vezet. Rámutatott arra, hogy a gyönyörű *püspöki név*, melyet az I. Pét. 2:25. Krisztussal kapcsolatban is említ, *milyen óriási változáson ment át. Sok minden emberi tapadt hozzá.* Emberi jogon Kálvin is hajlandó lett volna elismerni, hogy a reformáció diadalmas előnyomulását ezzel is előmozdítsa, de — fájdalom — az emberi joghoz mindig keveredik valami az isteni jogból is, ami sérti Krisztus szuverenitását. Azt is megállapította, hogy *„ahol a protestáns egyházakban a püspöki tiszt fennmaradt, ott kivétel nélkül romanizáló tendenciák is jelentkeztek”*, így az anglikán egyházban. Ilyen romanizáló tendencia nálunk a *„püspökszentelés”*, a *gyülekezetnélküliség*, a *püspöki földbirtok*. Rámutatott, hogy *a püspökséget sehosem fogadták el a christokrácián és a szolgálat egyenlőségén fölépülő igazi presbiteri egyházak.* Véleményét mi is teljes egészében magunkévá tesszük és vele együtt hangoztatjuk, hogy a püspökséget sehosem fogadták el az igazi presbiteri egyházak. *Mi vagyunk az egyedüli reformátusok a világon, akiknek püspökeink vannak.* Alig győzzük ennek okait magyarázgatni külföldi hittestvéreinknek. Alig győzzük hangoztatni — többször jobb meggyőződésünk ellenére — hogy a mi püspökeink csak ú. n. „primus inter pares”, mert hisz pl. Erdélyben, ahol nem is gyülekezeti lelkipásztor,⁵⁴⁵⁾ nyilvánvalóan nem az.

Néhány évvel ezelőtt jelent meg egy ifjú lelkipásztor: Kovács István tollából Az epizkopalizmus árnyékában (Szentmártonkáta, 1943) c. könyv. Ebben rámutat az epizkopalizmusnak több vonatkozásban előrevetődő árnyékára. Külföldi hittestvéreink *intézményesen* tették ezt lehetetlenné.⁵⁴⁶⁾ A mi számunkra is ez a legbiztosabb út. Amíg ez megtörténhetik, addig is kívánatos, hogy a püspökök, főgondnokok választásánál —

⁵⁴⁴⁾ Megjelent a Theologiai Szemle 1935. évfolyamának 133—140. II. és külön lenyomatban is.

⁵⁴⁵⁾ A kolozsvári gyülekezetnek ú. n. parochia-nélküli lelkipásztora.

⁵⁴⁶⁾ Jugoszláviai hittestvéreink alkotmánya is — minden külső kényszerítés nélkül — a püspököket csak tíz évre választja. A mi legújabb egyházi törvénykönyvünk a püspökök választásával kapcsolatban mindössze azt a változtatást eszközölte, hogy míg az előző törvény értelmében csak *abból az egyházkerületből való* lelkipásztort vagy theologiai tanárt lehetett megválasztani püspökké, ezentúl *más egyházkerületből* is meg lehet választani, de annak az egyházkerületben egy éven belül lelkipásztori állást kell vállalnia és addig nem iktatható be. Egy nemrégiben fölmerült eset tette ezt a változtatást időszertűvé.

külföldi hittestvéreinkhez hasonlóan — egyházunk is rövidítse meg a választhatóság időtartamát és az újraválasztást csak egy ízben, vagy egyáltalán ne engedje meg. Püspökeinket nem szabad a holtig tartó tisztséggel kísértésbe hozni. Nem szabad elfeledni engednünk az Ész. 42:8-at: „Én vagyok az Úr, ez a nevem és dicsőségemet másnak nem adom”.

Nem szabad elfelednünk, amit *Rieker* is nyomatékosan hangsúlyoz, hogy a tiszta református egyházalkotmány ellenzi az *állandó jellegű felügyelő hivatalt az egyenlő lelkipásztorok közt*, mint aminő az evangélikusoknál a superintendensi és a fősuperintendensi hivatal.⁶⁴⁷⁾ A kezdetben szereplő skót superintendensek, a londoni egykori idegen gyülekezet és a lengyel egyház, a béarni, a magyarországi püspökök és superintendensek csak kivételek: *a lelkipásztorok felügyeletével foglalkozó, állandó püspöki hivatal nincs a református egyházban*. A superintendensi hivatal hiánya a református alkotmányban egyik jellemző és ellentétes vonás az evangélikus egyházzal szemben. Annyira ellenzik ezt a tiszta református egyházalkotmányok, hogy a fokozatos egyházi testületek elnökeiül csak „*moderatorokat*” választanak és ezeket is leginkább évről-évre, sőt ülésről-ülésre. A moderátorról már joggal el lehet mondani, hogy „*primus inter pares*”. Az évi nagygyűlésen való elnöklésen és a reprezentáláson kívül semmiféle egyházi hatalommal nem rendelkezik. Hatásköre voltaképpen véget is ér az egyházi testület gyűlésének végeztével.⁶⁴⁸⁾ Ilyen moderátor van nemcsak újszólván az összes angolnyelvű presbiteri egyházakban, de az alsószászországi szövethozott ev. református gyülekezetekben is (25. §). Ezeket a moderátorokat a *legtöbb* egyházalkotmány szerint *nem lehet még egyszer megválasztani*. Ez alatt a rövid idő alatt a moderátornak igazán nincs alkalmja, hogy az egyetlen Főpásztor helyett önmagát képzelje főpásztornak és nyugodtan tűrje, hogy annak szólítgassák. A hízelgők sem ugrándozzák őt körül, mert lelkieken kívül valóban nincs várnivalójuk tőle.

Egyházunkban *világi tisztséget* tölt be elsősorban az *egyházmegyei gondnok* és az *egyházkerületi főgondnok*; kívülük vannak még a világiak közül is *jegyzők, tanácsbírák*. A világi tisztségek a mi felemás egyházalkotmányunk világában rendkívül lassan fejlődnek ki. Szinte jó kétszázadba is beletelik, míg kialakulnak. A XVI. századbéli magyar református egyházalkotmány a r. kath. egyházalkotmány maradványainak az evangéliumi egyházalkotmány elemeivel való keveréke. Az evangéliumi egyházalkotmányon is inkább a kezdetben érvényesülő evangélikus elemek nyomai észlelhetők, így a tiszta református

⁶⁴⁷⁾ Grundsätze..., 119. l.

⁶⁴⁸⁾ Ezt mondja ki az 1559-iki párisi egyházalkotmány is 2. pontjában.

egyházalkotmányi gondolatok csak egy század multával, a *puritánus mozgalom hatása alatt* kezdenek érvényesülni. Az egyházi hatalom letéteményese kezdetben, sőt mondhatnók, az egész XVI. század folyamán, több vonatkozásban pedig még azután is jó ideig, a *lelkipásztori kar*. Az egyháztagok szerepe a lelkipásztor és a tanító választásánál és a lelkipásztor marasztásánál érvényesül csupán. Egyházunk csak tanban fogadja el a helvét reformáció genfi ágának gondolatait, de a genfi református egyházalkotmányi elveket elfogadó francia, alsórajnai, holland, skót egyházakkal még a XVI. század vége felé sem tart fenn kapcsolatot. Eddig az ideig semmi komolyabb kísérlet nem történik a református presbitérium és a református szellemű zsinatok szervezésére. Presbitériumok sehol sincsenek és az összeülő zsinatok is *csak lelkipásztorokból állanak*. Nemcsak a XVI., de a XVII. század zsinatai is úgyszólván kivétel nélkül *lelkipásztori gyűlések*. Egyházunk világi tagjai nem jelennek meg ezeken a zsinatokon, hanem egyfelől a vármegyékben, másfelől az országgyűléseken tevékenykednek egyházunk érdekében.⁵⁴⁹⁾

Világi urainkat érthető módon melegen érdekelte evangéliumi egyházaink sorsa, hiszen ők az 1521:XXXIV. tc. alapján kapták az államtól a *fölszabadult egyházi birtokokat*.⁵⁵⁰⁾ Ha nem lelkesítették volna őket egyébként is az evangéliumi hit igazságai, saját érdekükben is egyházaik védelmére kellett kelniök. A földbirtokos nemesség, melynek birtokállományát az egyházi eredetű birtokok számottevő mértékben megnövelték, nem is mondott le soha az egyházi ügyekbe való beleszólási jogáról. De ezt egyfelől a területi jog, másfelől a pátrónusi jog alakjában gyakorolták. Egyfelől megkivánták birtokaikon lakó jobbágyaiktól, hogy velük egy valláson legyenek, másfelől a gyülekezet lelkipásztorának és tanítójának eltartásához ők járultak hozzá a legtekintélyesebb mértékben. Ezen az alapon: pátrónusi jog címén viszont önmaguknak igényelték legtöbbszor azok beállítását.

A történelmi igazság kedvéért meg kell állapítanunk, hogy egyházunk nagyon sokat köszönhet azoknak a fiainak, akik közül olyan nagy számmal kerültek ki a vármegyék alispánjai és főszolgabirái. Hogy pl. Felső-Magyarországon annyi református maradt, azoknak a református alispánoknak és főszolgabíráknak is köszönhetjük, akik — lelkiismeretük szavára hallgatva — egyszerűen nem hajtották végre az evangéliumi hit követőit sújtó királyi rendelkezéseket. Különösen a XVIII. század néma elnyomása idején vált ez nyilvánvalóvá. A neme-

⁵⁴⁹⁾ L. Zoványi Jenő: Egyetemes főgondnok és főconsistorium a magyarországi református egyházban.

⁵⁵⁰⁾ L. Pokoly Józsefnek erről szóló cikkét a Protestáns Szemle 1895. évf. 2. számában (53. — 11.).

sek látják, hogy védett nemesi portáikra kell vinniök az istentiszteleteket. A nemesi udvarba csak jogerős ítéleten alapuló királyi paranccsal lehet bármiféle hatóságnak bemennie. Ha más alkalmas hely nincs a nemesi portán, inkább a csürben tartják az istentiszteleteket. Itt is nagyobb biztonságban vannak, mint a nemesi portán kívül bárhol másutt. A pápai főiskola üldöztetése idején egy adászteveli kurta nemes portáján húzza meg magát évtizedekig. A nemesi portákra annál inkább rászorul egyházunk, mert az 1731-iki I. Carolina Resolutio megjelenéséig mintegy ezer templomot vesznek el a protestánsoktól. A magyar rendek a III. Károly-hoz írt kérvényükben méltán hivatkoznak arra, hogy a zsidóknak is több joguk van Magyarországon, mint a protestánsoknak.

Saját jól fölfogott érdekében is cselekszik a nemesség, mikor szorongatott evangéliumi egyháza védelmére kel. Ugyanis a bécsi udvarral szövetségre lépő, elvesztett hatalmának visszaszerzésére törekvő magyarországi római katolicizmus mindent elkövet, hogy a még a XVIII. század elején is számottevő többségben lévő evangéliumi hitűek kezéből minél több közhivatalt elvegyen. Nagy előnyükre szolgál ebben az a körülmény, hogy az uralkodóval sikertül kimondatniok, hogy minden közhivatalt csak „decretális esküvel” lehet elfoglalni. A decretális eskü *Werböczy* Tripartitumában lévő eskümintához alkalmazkodik: Szűz Máriára és a szentekre kellett esküt tenni. Az I. Carolina Resolutio írja ezt elő 1731-ben. A decretális eskü folytán, melynek letételére a hitű evangéliumi hitűek nem vállalkozhatnak, r. kath.-ok foglalják el sokfelé a közhivatali helyeket.⁵⁵¹⁾ Mikor a r. kath.-ok behatolnak a városi tanácsokba, melyek addig egyházi ügyeinket is intézték, az egyházkormányzást függetlenítik a várostól és a községtől. Így áll elő Debrecenben is a városi tanács református tagjaiból a presbitériumnak megfelelő consistorium. Ezen az úton a protestánsok elnyomására kieszt Carolina Resolutio — létrehozóinak akaratára ellenére — fontos szerepet tölt be a presbiteri egyházalkotmány kialakulása terén.

Szinte a Carolina Resolutionál is súlyosabb csapás volt magyar református egyházunkra az erdélyi fejedelemségnek 1690-ben bekövetkezett megszűnése. Ezzel kapcsolatban ugyanazt kell megállapítanunk, amit az imént állapítottunk meg a Carolina Resolutio-ról: az erdélyi fejedelemség megszűnése szinte döntő hatással volt a világi elemnek egyházunk alkotmányába való szerves bekapcsolódására és a világi tisztségek kialakulására. Erdélyi hittestvéreink világában az önálló fejede-

⁵⁵¹⁾ Mivel sok állást nem tudnak elfogadható r. kath.-okkal betölteni, az uralkodó kénytelen újabb rendeletet kiadni, hogy ahol nem találunk megfelelő r. kath.-okat, a protestáns hivatalnok ne mondja utána az esküben a hitvall meggyőződésével ellenkező részleteket.

lemség megszűnése azt eredményezte, hogy azok a világi urak, akik világi méltóságuk alapján gyakoroltak eddig befolyást az egyházi ügyekre is, ilyet többé nem gyakorolhatnak, mert elvesztik hivatalukat és helyüket r. kath.-ok foglalják el. Hogy bekapcsolódhassanak továbbra is egyházuk életének irányításába, I. Lipót halála után, 1709-ben megalkotják a supremum consistorium-ot. Ez a testület evangélikus jellegű, de fejedelem nélkül. Utóda az 1682-ben Apafi Mihály által alkotott supremum curatorium-nak. Az utolsó erdélyi fejedelem által összehívott nagyenyedi zsinat mintha érezte volna, hogy a fejedelem nem sokáig tudja már védelmezni az erdélyi református egyházat, ezért alkotta meg ezt a tiztagú testületet. Ennek főnemesei és tekintélyesebb nemesek a tagjai. Élén — a püspök mellett — három főúr szerepel, mint főgondnok. Azt is elrendelik, hogy az egyházmegyék, a traktusok és a kollégiumok élére is gondnokokat kell választani a tekintélyesebb világiak közül.

Nemcsak Királyhágón-túl kénytelen új alapokon szervezkedni a reformátusság, hanem Királyhágón-innen is. Az erdélyi fejedelemség erős hátvéd volt számukra is. Ennek megszüntével nemcsak hazánk, de egyházunk helyzete is nehezebbre fordul. Az 1715. évi dekrétum 30. cikke — a négy évvel előbb kötött szatmári béke értelmében — a protestánsok vallásszabadságát biztosító törvényeket fönntartja ugyan, de csak „királyi kegyelemből.” Súlyos változás az is, hogy a protestánsok *panaszait* nem lehet többé országos sérelmekként az *országgyűlésen tárgyalni*. Ilyen ügyekben csak *magán-panasszal* fordulhatnak az uralkodóhoz. Az 1716. augusztus 27-én kelt udvari kancelláriai rendelet viszont megtiltja az evangéliumi hitűeknek, hogy *zsinatot* tartsanak. Ezentúl kénytelenek megelégedni azzal, hogy az egyházkerületek (superintendenciák) és az egyházmegyék (traktusok) ne rendes zsinatokat, hanem csak *üléseket* (sedes) vagy deputációkat tartsanak. Ezek tetejébe 1727. december 5-én a helytartó tanács azt az utasítást adja a vármegyéknek, kérdezzék meg a superintendensektől és a senioroktól, hogv kinék a fölhatalmazása alapján és *milyen jogon* viselik tisztségüket?

Ilyen előzmények után jelenik meg az *I. Carolina Resolutio* 1731. március 21-én. Ez elismeri a protestánsoknak azt a jogát, hogy superintendenseket választhassanak, de rendkívül súlyos csapást mér az evangéliumi egyházak alkotmányára és vallásszabadságára azzal, hogy a királynak tartja fenn azt a jogot, hogy a superintendensek *számát és székhelyét* megállapítsa. Az evangéliumi egyházak nem ismernek püspöki székhelyeket: ott van superintendensi vagy seniori székhely, ahova való lelkipásztort választanak superintendenssé vagy seniorrá. Még súlyosabb a tartalmi korlátozás, mely kimondja, hogy az egyházi tisztviselők az alájuk rendelt egyházi szolgáltnak *csak*

erkölcsi életére ügyelhetnek föl. *Keresztelés* tekintetében a r. kath. esperesek (archidiaconusok), *házassági ügyekben* pedig a r. kath. püspökök alá tartoznak.

Három év múlva: 1734-ben jelenik meg a *II. Carolina Resolutio*. Ez már érvényesíti a királynak azt a jogát, amelyet az első biztosít. A superintendenciák számát mindkét evangé-
liumi egyházban 4—4-ben állapítja meg. Az evangélikus és a református lelkipásztorok a maguk módjuk szerint 4—4 superintendenst választhatnak, de ezzel semmi újabb terhet nem háríthatnak a népre. Ezeknek az a tisztük, hogy fölügyelnek a lelkipásztorok *erkölcsi életére, tanítására* és intik a vétkesekét. Minthogy ilyen módon a superintendensek nem védhetik meg eléggé többé egyházaikat, a világi urakra hárul az a kötelesség, hogy egyházuk védelmére keljenek. Amit eddig jószántukból tettek, ezentúl kötelességükké válik.

A világi urak érzik, hogy egyházaikkal kapcsolatban súlyos kötelezettség hárul rájuk ezekben a nehéz időkben. Ezért *Jóbaházi Döry* András néhány héttel a *II. Carolina Resolutio* megjelenése után — szüret ürügye alatt — gyűlésre hívja össze az előkelő református urakat a tokaji hegy lábához, Bodrogkeresztúrra. Ez az 1734. november 5-i bodrogkeresztúri „konvent.” Maguk a megjelentek nevezik így. Nem nevezik zsinatnak, minthogy lelkipásztorok nem voltak jelen. Ez a gyűlés erdélyi mintára elhatározza, hogy az egyházkerületek élére *főgondnokokat* állít: mind a négy egyházkerület élére egyet-egyét, az ötödiket pedig megteszi *egyetemes főgondnoknak*, amint az evangélikusoknál is van. A főgondnokok egyenlő tekintélyűek a superintendensekkel és azokkal együtt intézik az egyházkerületek ügyeit. Az egyházmegyéken, a szabad királyi városokban és az akkor még önálló Jász-kun kerületben a főgondnokok mellé a világiak sorából *coadiutorokat* választanak. Viszont a seniorok a superintendensek coadiutorai. Kimondják, hogy a főgondnokok gyűljenek össze minden évben és ha valamelyikük akadályozva volna, egyik coadiutora helyettesítse. Megyénként is választ a gyűlés coadiutorokat, ahol nem választ, ott a főgondnokot bízta meg, hogy a világiak közül rendeljen ilyeneket.

Nyilvánvaló, hogy ezeket a törvényes formák nélkül hozott határozatokat a szükség hozta létre. Míg három egyházkerület elfogadja ezeket, a tiszántúliak hallani sem akarnak ezekről. A világi urak megkísérik, hogy az egyetemes főgondnokságot is megszervezzék és mellé supremum consistoriumot állítsanak. A tiszántúliak nemcsak ezt ellenzik, de még azt is, hogy a világiak résztvegyenek az egyház kormányzásában. Ez az ellenzés jórészt azzal függ össze, hogy a tiszántúli egyházkerület nagy részében nem voltak földesurak, gyülekezeteiket főntartó pátrónusok, így a világiaknak nem volt olyan befolyásuk az egyházi ügyekre, mint másutt, legföljebb néhány

ottani városi gyülekezetben. Az egész bodrogkeresztúri össze-
jövételt törvénytelennek, az ott hozott határozatokat pedig ér-
vénytelennek nyilvánítják.

A Bodrogkeresztúron összegyülekező urak nyilvánvalóan
forradalmi lépéssel választottak maguk, illetve a távollévők kö-
zül egyházkerületi főgondnokokat és egyházmegyei gondnoko-
kat. Az erdélyi állapotokat veszik mintaképül, de mellőzik az
ennek megvalósítására egyedül illetékes útát.⁵⁵²⁾ Ha nem he-
lyesülhetjük is a követett eljárás tekintetében a bodrogkeresz-
túri konventen összeülő urak ténykedését, meg kell állapíta-
nunk, hogy egyházunk szeretete ösztönözte őket cselekvésre,
nem pedig a maguk érvényesülési vágya. Őszintén meg kell
mondanunk, hogy ugyanígy nem helyesülhetjük a tiszántúli
egyházkerületbeli lelkipásztorok eljárását sem. Mert a világi
elem teljes kirekesztése az egyházigazgatás világából époly
évéssé egyeztethető össze a tiszta református egyházalkotmány
elveivel, mint zsinat nélkül a világi elem bevonásának kimon-
dása és az erre egyedül illetékes gyülekezetek szavazatai nélkül
a világiak megválasztása. E mellett a tisztán lelkipásztori igaz-
gatás alapján álló tiszántúliak is mellőzték a maguk tisztvise-
lőinek és testületeinek megválasztásánál az egyedül törvényes
útát: a gyülekezetek, illetve azok egyháztanácsainak szavaza-
tait. Ezt annál inkább kénytelenek voltak mellőzni, mert hisz
ilyen egyháztanácsok sokfelé még nem is voltak. Tehát a ti-
szántúli lelkipásztorok egyedül azt vehették jogosan a bodrog-
keresztúri urak szemére, hogy lelkipásztorok nélkül határozták
el a világiak bevonását az egyházkormányzásba. Ezek viszont
ugyanolyan joggal vehették tőlük zokon, hogy a református
egyházalkotmányi alapelvek ellenére, a világi elem teljes kire-
kesztésével, tisztán lelkipásztorokból álló testületekben intézték
az egyház ügyeit. Egyik sem áll közelebb a tiszta református
egyházalkotmányi alapelvekhez, mint a másik.

Az egész huzavonából, az ehhez kapcsolódó *Sínay-pör-
ből*⁵⁵³⁾ és az ennek folytatásaként gyfelől az 1790—91:XXVI.

⁵⁵²⁾ A tiszántúliak a bodrogkeresztúri összejövételt „dézsmaszék”-
nek nevezték el.

⁵⁵³⁾ 1790 október 1-én *Sínay* Miklós debreceni professzor 13 egy-
házmegye seniorai nevében arra kéri az uralkodót, hogy az egyházak
és iskolák kormányzásában, az alapítványok kezelésében, a tanítók vá-
lasztásában és a házassági törvénykezésben ne vehessenek részt a vi-
lágiak. 1791 március 2-án hirtelen meghal *Szathmári Paksy István* ti-
szántúli superintendens. A temetésén megjelent lelkipásztorok intézked-
nek a superintendensi szék betöltése tárgyában. Április 24-ig küldik be
szavazataikat Debrecenbe. Hiába tiltakozik ez ellen *Hunyady* Ferenc
generalis nótárius. *Hunyady* a világiakhoz csatlakozik, akik választásra
jönnek össze a *consistoriális házban* (az egyháztanács épületében). A
világiak hívják a lelkészeket, de azok nem mennak. A beérkezett 169
szavazatból 135-tel *Sínay* Miklóst választották meg superintendenssé,

tc. eredeti tervezete ellen,⁵⁵⁴) másfelől az 1791. budai zsinaton alkotott kánonok királyi megerősítése ellen⁵⁵⁵) a tiszántúli lelképásztori körökből megindult harcból senkinek sem lett haszna, ellenben egyházunk tekintélyének és közéleti súlyának annál nagyobb kára származott.

Az 1790—91. évi országgyűlésen alkotott és az evangéliumi egyházak autonómiáját biztosító XXVI. tc. megadta a jogot mindkét evangéliumi egyháznak zsinattartásra. Sietve élt

akkt fői is eskettek 1791 május 2-án. *Ráday* Ferenc június 2-ra újabb gyűlést hív össze Debrecenbe. Ezen *Sinayt* leteszik a superintendensségről és *Hunyady* Ferencet választják meg 425 szavazattal superintendensnek. A 425 szavazatból 224 lelképásztoroké, 201 pedig világiaké. *Tóth* Ferenc: *Sinay* püspök élete, 203—227. II. és *Warga* Lajos: *Protestáns Egyháztörténet*, II, 716. I. *Sinay* futkosott Bécsbe, hogy királyi megerősítését megnyerje, de a király — a világiak kérésére — az ügy kivizsgálására komissziót küld kl. *Orczy* József hr. királyi biztos a másik három superintendenssel együtt megvizsgálja az ügyet és *Sinay* Miklóst elejti. 1791. október 18-án jelenik meg a királyi döntés, mely *Sinay* választását megsemmisíti és *Hunyady* Ferencet erősíti meg püspökségében. *Sinay* 1800-ban tanári állását is elveszti. A kormány által elrendelt nyugdíjból él és 1808-ban hal meg.

⁵⁵⁴) A két evangéliumi egyház tagjaiból alakult országos vegyes bizottság érezte, hogy a bodrogkeresztúri konvent által törvénytelenül megoldott kérdést törvénnyel kell rendezni. Az általuk készített törvénytervezet azt akarja kimondani, hogy mindkét hitvallású evangélikusok vallási ügyekben egyedül saját felsőbbségeltől függenek. Ez ellen is tiltakoznak a tiszántúli lelképásztorok. Ezért a király nem fogadja el a törvényjavaslatot. Így jön létre a törvénynek az a szövege, hogy a mindkét hitvallású evangélikusok egyházi felsőbbségének rendjét a király állapítja meg a világi urak és az egyházi szolgák közös megegyezésével.

⁵⁵⁵) Mídon 1801. augusztus 20-án a nyolc protestáns egyházkerület közös konventje két küldöttséget meneszt a nádorhoz és a királyhoz, hogy azok megerősítését kérjék, *Sinay* Miklós október 20-án az összes magyar református lelkészek nevében azt kéri, hogy a zsinati végzéseket ne szentesítse a király. *Sinay* volt az első, aki tiltakozott a király és a nádor előtt a zsinat végzése ellen. A római katolikus főpapok, élükön *Batthyány* József gr. bíboros hercegprímással, aki szintén adott be ellentmondást a zsinati végzések ellen, érthető, hogy szívesen vették *Sinay*-nak és társainak tiltakozását a zsinati határozatok ellen. A király nem is erősíti meg azokat, az 1803-ban, 1804-ben, 1806-ban ismételt panaszok ellenére sem. (*Warga* Lajos: *Protestáns Egyháztörténet*, III, 383 I.). Jóval később (1819. október 8-án) *Benedek* Mihály tiszántúli superintendens is kéri, hogy a király ne erősítse meg ezeket. Súlyos bírálatban részesíti a kánonokat. Arra hivatkozik, hogy a helyvétektől kellett volna tanulni. Helytelenül, hogy a helybell pátrónus legyen a presbitérium elnöke. A traktuson az esperes elnöksége csak játék szerinte a szavakkal, mert ott dogmatikai és liturgiai kérdéseket nem is tárgyalnak, hanem csak a zsinaton. Különösen az ellen emeli föl szavát, hogy a zsinatnak mindkét elnöke világi legyen. A király a lelképásztori részről beadott föllebbezések folytán később sem erősítette meg a kánonokat.

is ezzel mindkét evangéliumi egyház. Még a törvény meghozatalának és szentesítésének éve végén, december 5-én zsinatra jönnek össze: a reformátusok Budán, az evangélikusok pedig Pesten.⁵⁵⁶⁾ Az a törekvés hatja át a két zsinat atyáit, hogy a két evangéliumi egyház számára *lehetőleg azonos törvényeket* alkossanak. E végből mindkét zsinat küldötteket választ, kik közös összejöveleket tartanak és lényegében azonos szövegű törvényt készítenek. Fájdalom, az előkészítésnél világi urainkat elfogja az uralomvágy és a *lengyel disszidens kánonokban* a lengyel nemességnek biztosított különleges és a világ református egyházalkotmányjaiban ismeretlen jogokat követelik ők is maguknak.⁵⁵⁷⁾ A magasabb egyházi tisztségeknél meg van a paritás elve, de az egyház élére — evangélikus módra — világi férfit akarnak állítani. Ezt a zsinati törvényt — a tiszántúli lelkipásztorok föllebbezése folytán — a király nem szentesíti. A tiszántúli lelkipásztorok annyira félnék a világiak uralmától, a küriarchiától, hogy *inkább lemondanak a törvényről is*, semhogy világiak uralkodjanak fölöttük. Bár a zsinati törvény királyi szentesítése elmarad, a szokás mégis törvényerőre emeli ezt, mint annak idején *Werböczy* Hármaskönyvét.

A budai zsinat *generális kurátort* is akart választani. Ha valamelyik egyházkerület főgondnokát választották volna meg generális kurátorrá, az egyházkerületnek újat kellett volna választania helyette. A két evangéliumi egyház számára *egyetemes consistoriumot* is terveztek, de ez sem valósult meg.

A budai zsinat kimondja, hogy csak zsinaton lehet törvényt hozni. Ezt minden tíz évben össze kell hívni. Így kezdődik a tíz évenként összeülő zsinat. Ennek az volt a magyarázata, hogy csak királyi engedéllyel lehetett zsinatot tartani, ennek a kieszközlése pedig elég körülményes volt, így akarták a jövőre nézve előre biztosítani. A zsinatnak 72—100 tagja van, minden kerületből egyenlő számmal. A superintendensek és főkurátorok hivatalból tagok, a többieket a presbitériumok választják. Az

⁵⁵⁶⁾ A református zsinatnak mind a négy kerületből 25—25 tagja volt, összesen 100, felerészben lelkészi, felerészben világi tagból. A superintendensek és a főgondnokok hivatalból voltak tagok, a többieket az egyházmegyék (traaktusok) választották. A zsinatnak csak egy elnöke és egy alelnöke volt: elnöke *Teleki* József gróf, alelnöke pedig idősb *Ráday* Pál gróf. Tehát mind a kettő világi volt! A *Polgár* Mihály szerkesztésében megjelent *Egyházi Almanach* az 1842. évre (Kecskemét, 1842) írja le a budai zsinat történetét.

⁵⁵⁷⁾ A lengyel disszidens kánonokat, melyek homlokegyenest ellenkeznek minden református egyházalkotmányi elvvel, egy *Scheidemantel* nevű göttingai tanár készítette. Afajta megrendelésre készült czsma volt ez az evangéliumi lábakon járni nem akaró lengyel református nemesség számára. Nagy kár, hogy a mi uraink is megkívánták tőlük ezt. — L. erről *Révész* Kálmán: *A lengyel disszidens kánonok története és befolyása a budai zsinat törvényhozására* (Pápa, 1887.).

egyes egyházkerületek azonban közgyűléseiken utasításokat adnak zsinati tagjaik számára, kiknek alkalmazkodniok kell azokhoz. A zsinat választja elnökét a világiak sorából, de dogmatikai és liturgiális kérdéseknél a legidősebb superintendens elnököl.

A budai zsinat 78—79. kánona a lelkipásztor megintésénél a gondnokot is említi az esperes mellett. Gondnokok, de csak a gyülekezetekkel kapcsolatban, már a XVI. században is voltak. Az adók, a párbérek beszédese és az épületek rendbentartása volt feladatuk. Ők gondoskodtak az úrvacsorai borról is. Ezeket 1734-ig egyházfiaknak nevezték, onnan kezdve lesznek kurátorok.⁵⁸⁸) De nem voltak azonosak a mai harangozókkal, bár *Földváry* is hoz föl esetet, amikor az egyházi vágja a tanító fáját és a templomot is kisöpri.⁵⁸⁹) Így a budai zsinatig csupán az egyházfiak, kiket később kurátoroknak neveznek, képviselik legtöbb gyülekezetünkben a világi elemét.

Meg kell állapítanunk, hogy a közélet küzdőteréről leszoruló világi urainkat erős mértékben fogja el a vágy az egyházi életben való érvényesülésre. Ha ezt a bodrogkeresztúri konventtel kapcsolatban még nem lehet is megállapítanunk, annál inkább meg lehet, sőt meg is kell állapítanunk a budai zsinattal kapcsolatban. Nagyon megszedíti őket lengyel kartársaiknak nagyon kifogásolható érvényesülése az egyházi élet terén. A budai zsinat kánonai szerint ugyanis az egyházmegyén az esperes, az egyházkerületen pedig a superintendens csak dogmatikai és liturgiális kérdéseknél elnökölhet, minden más kérdésnél csupán a világi elnök. A házassági törvényszék elnöke is világi. A zsinat elnöke is világi, alelnöke is az, a legidősebb superintendens csak dogmatikai és liturgiális kérdéseknél elnökölhet itt is. Az evangélikusokkal közösen szervezett supremum consistorium élére is világi generális kurátort akar állítani a zsinat. A világi elem a XVIII. század végétől úgyszólván az egész XIX. század folyamán erős küzdelmet folytat az egyházi életben való érvényesüléséért. Mint az esetek tekintélyes száma mutatja, sok esetben ettől remélik nagyobb közéleti súlyukat. Több esetben a közélet terén megszakadt pályafutásukat itt próbálják folytatni. A XVIII. század néma elnyomatása idején még joggal hivatkozhattak világi uraink arra, hogy a tehetetlenségre kárhoztatott lelkipásztori vezetők: a superintendensek és a seniorok helyett nekik kell egyházunk védelmére kelniök, a kiegyezés után azonban ezt már bajos lett volna hangoztatniok. Külföldi hittestvéreink körében nem is ismeretesek azok a világi tisztségek, amelyek elnyeréséért nálunk egyes időszakokban elég nagy versengés folyt. Minél csönde-

⁵⁸⁸) Hódmezővásárhelyen más a kurátor és más az egyházi. Szeremley Sámuel: Szőnyi Benjámint és a vásárhelyiek, 92—93 ll.

⁵⁸⁹) Adalékok a dunamelléki egyházkerület történetéhez, 100 l.

sebbek és egyházunk szempontjából minél biztonságosabbak az idők, szírne annál hevesebben folyik ez a versengés és inkább akkor csördesedik el, amikor a külső bajok megsokasodnak. A XVIII. század derekán valóban megvolt a létjogosultságuk, de a viszonyok teljes megváltozása után már bajos ezzel indokolni a minden vonatkozásban paritásos alapon nyugvó egyházalkotmány gondolatát.

Ez a paritás — mint Révész Imre is rámutat 1935-ös sárospataki előadásában — nincs következetesen keresztülvíve nálunk. Rámutat arra, amit mi sem hangsúlyozhatunk eléggé, hogy a paritás gondolata a tisztségeknél és annak az elnöklés terén való megvalósulása: a *kettős elnökség* egyáltalán nem tartozik a zsinat-presbiteri rendszerhez. A tiszta zsinat-presbiteri rendszer a paritást a *testületek tagjainak választásánál* viszi keresztül, *nem pedig a tisztségeknél és az elnökségnél*. Nálunk a tisztségek terén mutatkozó paritás a XVIII—XIX. század áldatlan hierarchikus-küriarchikus küzdelmeiből és a torz lengyel egyházalkotmányból születik meg. A paritás gondolata sem tartozik szorosan egyházalkotmányunk lényegéhez: több külföldi testvéregyház alkotmányában vagy a lelkipásztorok, vagy a világiak vannak kisebb-nagyobb többségben. Csak az fontos, hogy *semmiféle egyházi testület nem állhat sem tisztán lelkipásztorokból, sem tisztán világiakból és a világiaknak is presbitereknek kell lenniök, amint hogy a lelkipásztorok is azok.*⁵⁰⁰⁾

A *lelkési és világi elem egyenlő számával* Sehling szerint a száz évvel ezelő fejedelemségbeli evangélikus egyház 1580-iki alkotmányában találkozunk *először*. Itt egyenlő számmal vannak a zsinaton lelkési és nem-lelkési elemek. Itt vették számba az évenként kétszer tartott egyházi látogatásokról szóló jelentéseket és hoztak határozatokat azokkal kapcsolatban.⁵⁰¹⁾ Hazánkban az 1707-iki rózsashegyi evangélikus zsinaton született meg *először*.

⁵⁰⁰⁾ A tiszántúliak abba sem akartak belemenyugodni, hogy az egyházkerületi gyűléseken az egyházmegyék képviselőiben ne csak lelkipásztorok, de világiak is legyenek jelen. Péchy Imre alnádor és egyházkerületi főgondnok 1818-ban az egyházkerületi közgyűlésre az egyházmegyék világi képviselőit is meghívta. Ez ellen 1819-ben a lelkipásztorok panaszt emeltek a királynál és a superintendens is az 1820. közgyűlés megbízásából föllebbezést nyújt be a királyhoz, míg az egyetemes értekezlet küldöttséget meneszt Bécsbe, hogy a megazaporodott vallási sérelmek orvoslását és a budai zsinat kánonainak megerősítését kérje. A király az ügy elintézésére a négy egyházkerület egyetemes gyűlését hívja föl 1821-ben és 22-ben Pesten és Debrecenben tartanak gyűléseket. Mindkét helyen a főgondnok pártjára állnak. Ebbe azután a tiszántúliak is kénytelenek belemenyugodni. *Warga Lajos: Prot. egyh. tört.* III., 383 l.

⁵⁰¹⁾ *Geschichte . . .*, 29—30 ll.

A paritás gondolatának *szélsőséges túlhajtása* a *kettős elnökség*. Ez a kérdés több ízben foglalkoztatta már egyházi közvéleményünket.⁶⁶²⁾ A kettős elnökség — tudtunkkal — a zürichi zsinaton valósult meg először. Ott érthető is volt, mert elnökölnie kellett valakinek a lelkipászorok részéről is és az egyházi ügyeket intéző világi hatóság, a zürichi tanács képviselőjében is. A tanács bölcs önmérsékletére vall, hogy a maga részéről az elnökséggel megbízandó kis-tanácsstag mellett szükségét érzi annak, hogy a lelkipásztorok közül is válasszon elnököt.

Nálunk az 1841. szeptember 9-én tartott, ú. n. konventi ülésen folyt nagyobb vita az egyházkerületi kettős elnökség fölött. Péterfi Albert nagyenyedi tanár is írt a kettős elnökség érdekében. Ez ad okot Fáy Andrásnak „Óramutató”-ja megírására. Fáy ki akarja küszöbölni a lelkési és világi elem megkülönböztetését. Azt írja, hogy senkisé is lehet elnök csak azért, mert lelkipásztor, vagy mert világi. Ezeket a szempontokat figyelmen kívül kell hagyni: az érdemet kell nézni és azt kell az elnöki székbe ültetni, akit a közhatalom méltónak tart erre. A kettős elnökség könnyen vezethet kellemetlen összeütközésekre. Csak lélek legyen gyűléssinken. „Mindegy, hogy papa szállott-e, vagy világiba” — írja.⁶⁶³⁾ A kettős elnöklés érdekében 1849. augusztus első vasárnapján zsinatot akarnak tartani, de a szabadságharc kedvezőtlen fordulata megakadályozza ezt.

Bartók György is ellenzi a kettős elnökséget: „A presbitériumoknak nem szükségképeni követelménye a paritás, amelyet az 1791. évi zsinat az egyházkormányzat minden fokozatán érvényesíteni akarván, odáig ment, hogy még az elnöki székbe is egy lelkési és egy világi tagot ültetett és ezzel a fejlettebb presbitériumi szervezetekben sehol nem található kettős elnökséget a magyar protestáns egyházszervezetbe is behozta.”⁶⁶⁴⁾

A kettős elnökségnek sem az evangéliumban, sem a tiszta református egyházalkotmányban nem gyökerező rendszerét mielőbb meg kell szüntetnünk. A paritás gondolatát csupán a fokozatos egyházi testületek alkotó tagjainak választásánál lehet szem előtt tartanunk, nem pedig az összes, a presbitériumok szavazataival választandó tisztségeknél.⁶⁶⁵⁾

⁶⁶²⁾ L. erről a Református Élet 1935. évfolyamának 28. számát is (310 l.).

⁶⁶³⁾ Óramutató, 145—149 l.

⁶⁶⁴⁾ A református egyházak presbitériális szervezete, 127 l.

⁶⁶⁵⁾ Ha következetesen keresztül akarnók ezt vinni, akkor — hogy mást ne említsünk — nemcsak a világiak, de a lelkipásztorok közül is kellene választanunk ügyészt. Mivel ezeknek ügyvédi képességeiknek kell lenniök, gondoskodnunk kellene, hogy állandóan legyen készenlétben több ügyvédi képesséű lelkipásztorunk minden egyházkerületben, akik közül ügyészt lehessen választani az egyházmegyék és egyházkerületek

Mindezek a kérdések szinte egy csapásra megoldódnának, ha, a külföldi testvéregyházakhoz hasonlóan, egyházunk is szakítana a magasabb egyházi tisztségek rendszerével. Nem ringathatjuk magunkat abban az illúzióban, hogy ez a nagy változás máról-holnapra megtörténhetik egyházunkban. Ha vannak is magasabb egyházi tisztviselőink közt olyanok, akik ilyen változást elfogadnának, ez aligha lenne általános. Nem is kívánhatjuk magasabb egyházi tisztséget viselő embereinktől, hogy beálljanak újra az egyszerű lelkipásztorok közé. Illesse minden dícséret azokat, akik ezt az áldozatot hajlandóak meghozni, de az emberek csak — emberek: ilyesmit *nem várhatunk* tőlük. Ezért meg kell elégednünk ezeknek a lelkési és világi tisztségeknek *tervszerű leépítésével*: azzal, hogy előbb *nem élethossziglan tartó időre* választjuk azok betöltőit, nem is a mai 12 éves ciklushoz hasonló időre, hanem *rövidebb időre* és az *újraválasztás lehetőségét is korlátozzuk* ezekkel a tisztségekkel kapcsolatban is: legfőljebb az egyszeri újraválasztás lehetőségét engedjük meg.

Már eddigi fejtegetéseink során is megemlékeztünk az egyéni szervek mellett a *fokozatos egyházi testületek alkotó tagjairól*. Magyar református egyházunkban — fájdalom — fokozatos egyházi testületeinkben századokon át csak a lelkipásztori elem volt képviselve. Csak a XVIII. század végétől, Tiszántúl pedig inkább csak a XIX. század elejétől érvényesül egyházi testületeink világában a presbiterek és a világi egyházi tisztséget viselők mellett a világi elem térfoglalása. Egyik-másik egyházkerületünkben presbitériumok is csak ettől, vagy még későbbi időtől vannak, így az általában a *fokozatos egyházi testületekbe küldendő világi alkotó tagokról* sem beszélhetünk addig. Ilyen körülmények közt a fokozatos egyházi testületek közgyűlései csak fokról-fokra alakulnak ki. Ezek közt a testületek közt az egyházmegyei, egyházkerületi és országos (egyetemes) egyházi testületekről emlékezünk meg röviden.

Az *egyházmegye*, a régi traktus, vagy seniorátus, testületi szerve az *egyházmegyei közgyűlés* és legújabb egyházi törvényünk óta a sürgős elintézést igénylő ügyek intézésére a szűkebb körű *egyházmegyei tanács*.

Az *egyházkerület*, a régi superintendencia, testületi szerve az *egyházkerületi közgyűlés* és legújabb egyházi törvényünk óta a sürgős elintézést igénylő ügyek intézésére az *egyházkerületi tanács*.

számára. Azután mi lanné, ha a lelkipásztorok közül választott ügyész más véleményen lenne, mint a világiak közül választott ügyésztársra? Ilyen képtelenségekre vezetne a paritás gondolatának szórásálhasogató keresztülérszakolása, amire a világ egyetlenegy testvér-egyházában sincs példa.

Országos szervünk az országos zsinat és 1881 óta az egyetemes konvent. Az országos zsinat mellett újabban zsinati tanács is működik, az egyetemes konvent mellett pedig legújabb egyházi törvényünk óta elnökségi tanács a püspökökből és egyházkerületi főgondnokokból. A zsinati tanács alkalmas szerv arra, hogy bővített létszámmal és háromévenként való újraválasztással pótolja az egyetemes konventet.

Az egyházmegyei, hasonlóképen az egyházkerületi közgyűlés tisztviselő- és tanácsbíró tagjait a 12 éves tisztújítási rendszer alapján választják egyháztanácsaink. Ezek mellett a gyülekezetek részben évenként, részben három évenként küldik képviselőiket az egyházmegyei közgyűlésre, az egyházmegyéek pedig ugyanígy küldik képviselőiket az egyházkerületi közgyűlésre. Az egyházkerületek közgyűlései választják az egyetemes konventre három évenként küldendő tagokat. Országos zsinatunk tagjait, a hivatalból ott levő püspökökön és egyházkerületi főgondnokokon kívül, szintén 12 évre választják egyháztanácsaink. Míg ezt a 12 éves időtartamot elfogadjuk az egyházmegyén és az egyházkerületen, a nagyobbára idősebb lelkipásztorokból és világiakból választott zsinatnál föltétlenül *megrövidítendőnek* tartjuk. Az idős zsinati tagok mellett, főnnállásának 12 éve alatt csaknem az egész zsinat kicserélődik. Mint-hogy úgyis kell mindig új zsinati tagokat választani, miért aprózzuk ezt el, miért ne választhatnók rövidebb időközökben az egész zsinatot? A legtöbb külföldi testvéregyházban évről-évre tartanak zsinatot. Az 1791 óta tízévenként összehívandónak tervezett zsinati-rendszerünk abban lelte magyarázatát, hogy rehez és körülményes volt az uralkodótól engedélyt kieszközölni arra.

Egyfelől vitatható, megilleti-e ez a kiváltság az államfőt, hacsak az egyház önként rá nem ruhazza? Másfelől ennek az államfői engedélynek addig még csak lehet komolyabb tárgyi oka, míg egyházunk az államhatalom támogatását, a *ius advocatiae*-t olyan széles területen kívánja igénybe venni, mint ma, de ha ezek megszűnnek, aminthogy előreláthatólag meg fognak szűnni, velük együtt az államfői engedélyezés oka is megszűnik. Amint ahhoz sem kell államfői engedély, hogy akár az egyházmegye, akár az egyházkerület közgyűlést tartson, ami voltaképen ugyanaz, mint a zsinat (külföldi hittestvéreink az alsóbbfokozatú egyházi testületek közgyűléseit is zsinatoknak nevezik), az országos zsinatok tartásához sem szükséges sem államfői engedély, sem megerősítés, ú. n. „szentesítés”. El sem tudjuk képzelni, hogy akadna olyan államhatalom, amely ragaszkodnék ahhoz, hogy zsinatot csak előzetes engedélye alapján tarthassunk, hisz legfőbb főfelügyeleti joga, a *ius supremae inspectionis* útján utólag is tudomást szerezhet minden olyan határozatról és azok végrehajtását meg is akadályozhatja, amelyek akár az állam érdekeit, akár a többi vallásfelekeze-

tek törvényes jogait sértenék. Ilyen államfői engedélyt külföldi hittestvéreink sem kérnek zsinataik megtartásához. Az egyházunkat az államhoz fűző kapcsok meglazulásával nálunk sem lesz ennek értelme. Egyes külföldi testvéregyházak — inkább százados szokás alapján — értesítik ugyan tartandó zsinatukról az államfőt és őt, mint legtöbbször egyházuk tagját, meghívják arra. Az államfő akár személyesen, akár királyi megbízott (homo regius) útján képviseltetni szokta magát azon. Ennek a legtöbbször csupán kegyeletes szokásnak ma már semmiféle jogi vonatkozása sincs. A legtöbb testvéregyház nem is ismer ilyet.

Mínthogy a jövőben a zsinattartáshoz előreláthatólag semmiféle államfői engedélyre nem lesz szükség, sőt még abban az esetben is, ha erre szükség volna, akkor is megszerezhető rövid idő alatt; így nincs semmi akadálya annak, hogy a zsinatot nem tizenkét, nem is hat, de egyenesen háromévenként hívjuk össze. Sőt az évenként tartandó zsinat rendszerére is áttérhetünk mi is. Ha a skót, vagy a többi angolszász testvéregyházak évenként tarthatják zsinataikat, a miénk taglétszámát sokszorosan meghaladó résztvevővel, miért ne tarthatnók meg mi is évenként? E mellett a megoldás mellett önmagától elveszítene zsinatunk azt a rendkívül költséges, parlamentszerű jellegét, ami nemcsak egészen fölösleges, de hivatásával nehezen is összeegyeztethető. Nem a zsinati atyák szavait kell országgyűlési gyorsíróknak lejegyezniök és hatalmas kötetekben kinyomatnunk, hanem a Szentlélek szavát kell a zsinati atyáknak tisztán meghallaniök és igazi zsinataink lesznek mindjárt nekünk is és mi is azt írhatjuk minden zsinati határozatunk elejére: „Tetszett a Szentléleknek és nekünk.”

A fokozatos egyházi testületek közül az egyházmegyék és a nemzeti zsinatok azok, amelyek a külföldi testvéregyházak életében számottevő szerepet játszanak, míg a mi egyházkerületi közgyűlésünknek megfelelő provinciális zsinatok csaknem egészen elvesztették jelentőségüket, a mi konventünknek megfelelő testület pedig teljesen ismeretlen előttük. Az egyetemes egyház erőteljesebb kiépülése mellett nem is lehet az egyházkerületi közgyűléseknek olyan fontos szerepük. Ez a hollandoknál is csak addig volt, míg az ellenséges elnyomás miatt tartományi szervezetben éltek életüket. A mi egyházunkban sem volna már szabad az egyházkerületi közgyűléseknek olyan nagy szerepet játszaniök, mint 1881 előtt. Inkább országos zsinatunknak kellene — a külföldi testvéregyházakéhoz hasonlóan — erőteljesebben kifejlődni. Ha a ma még erősen érvényesülő legfőbb vezető tisztségek rendszere megváltozik, a fejlődés nálunk is nyilvánvalóan ebben az irányban fog haladni.

Ezzel kapcsolatban a presbitériumoknak is vissza kell nyerniök régi, öket isteni jogon megillető súlyukat. Ezzel kapcsolatban össze fog zsugorodni azoknak a határozatainknak a

száma, amelyek fokozatos egyházi testületi jóváhagyást igényelnek.

Ami a fokozatos egyházi testületek *egyéni és testületi szerveinek választását* illeti, mivel a gyülekezetek ruházzák át a fokozatos egyházi testületekre egyházi hatalmuk egy részét, egyedül a gyülekezetek, illetve azok egyháztanácsai választhatják meg mind a hivatalos hatalommal rendelkező egyéni szerveket, mind a testületek alkotó tagjait: azok sem meg nem alkothatják, sem ki nem egészíthetik magukat. Ezen az alapon erdélyi hittestvéreink egyházalkotmányát is nehéz reformátusnak tekintenünk, minthogy ott a fokozatos egyházi testületet illeti meg a hivatalos hatalommal felruházott egyházi tisztviselők választásának a joga is.

Külföldi hittestvéreink arra is nagyon vigyáznak, hogy az egyházi hatalom igazi letéteményesei: a *gyülekezetek kapcsolatban maradjanak a fokozatos egyházi testületekkel és küldötteik helyet foglaljanak azok gyűlésein*. Ha az alkotó gyülekezetek nagy száma miatt ez nem volna minden alkalommal lehetséges, arra vigyáznak, hogy a gyülekezetek bizonyos ciklusokban sorra kerüljenek. Fokozottabb mértékben kell érvényesíteni nálunk is ezt az egyházalkotmányi alapelvet.

Van olyan fölfogás is, amely szerint a református egyházalkotmányban nem az összes fokozatos egyházi testületek tagjait kell a gyülekezetek egyháztanácsának választania. Ez a felfogás elegendőnek tartja, hogy a gyülekezetek csupán a közvetlenül fölöttük álló egyházmegyére (az angolszász világban a Presbytery-be) küldjék el képviselőiket, míg a magasabb testületek tagjait már az egyházmegvék választják. Nagyjából ez a rendszer van nálunk is (az egyházkerülettel és a konventtel kapcsolatban), de az országos zsinat tagjait újból a gyülekezetek választják. A tiszta református egyházalkotmányok erőteljesen hangsúlyozzák, hogy minden jog forrása a gyülekezet és minden fokozatos egyházi testület csupán a gyülekezetekből ráruházott jogok birtokosa. Ennek logikus folyamánként, egy testület kivételével, a fokozatos egyházi testületek tagjait a gyülekezetek egyháztanácsaival delegáltatják. Így van ez nemcsak az egyházmegyénél, de a mi egyházkerületünknek megfelelő zsinaton is, ahol minden gyülekezetet küldöttei ott ülnek. Csupán az évi nagygyűlésnél tesznek kivételt. Ennek tagjait az egyházmegvék delegálják, minthogy ezen már csakugyan nem ülhetnének ott az összes gyülekezetek küldöttei, mert így is több száz, sőt ezernél is több tagot számláló testületekké duzzadtak. Így a skót egyház évi nagygyűlésének kb. 1700 tagja van. Ámde itt is az a törekvés, hogy ezekre a nagygyűlésekre a gyülekezetek néhány éven belül megismétlődő rendben elküldjék lelkipásztor és nem-lelkipásztor kiküldötteiket. A magunk részéről ehhez az állásponthoz csatlakozunk. Ez — természetesen — egyes egyházkerületeink *mai nagysága és a mai*

napidíj-rendszer mellett szinte kivihetetlen volna egyházunkban. De — külföldi hittestvéreinkhez hasonlóan — mi is segíthetünk mindakét nehézségen.

A *külföldi testvér-egyházak* a következőképp oldják meg a fokozatos egyházi testületek választását:

A *genfi nemzeti protestáns egyházban* az egyetlen fokozatos egyházi testületnek, a consistoriumnak a tagjait az egyház összes választói négy év tartamára választják. A consistorium tagjai közvetlenül újból megválaszthatók (16. §). Az egyháztanácsokat a consistorium tagjaival egyidőben, szintén csak négy évre választják (25. §).

A *francia református egyházban* a nemzeti zsinaton azok képviselik a gyülekezeteket, akiket a gyülekezetek képviselőiből alakult tartományi zsinatok küldenek ki. Póttagokat is választanak. Arra is vigyáznak, hogy a nemzeti zsinati gyűlések ideje közt a fölmerülő és sürgős elintézést igénylő ügyeket intéző bizottság tagjai ne mindig ugyanazok maradjanak. Bár háromévenként a tanácsstagok felét újabb választás alá vetik, előbb *külön szavazással egy új tagot kell választani* (háromévenként váltakozó rendben lekipásztort, azután világít), hogy legalább egy új tag kerüljön be minden három évben a tanácsba.⁶⁶⁶) Ugyanezt teszik a tartományi zsinati tanács tagjainak választásánál is. Ott is előbb *egy új tagot kell külön szavazással választani*. (III., 16. art.) E mellett az újabb betöltés alá kerülő tanácstagsági helyek betöltésénél mindkét testületben azt a gyakorlatot követik, hogy a lelépő tagok névsorát ki kell függeszteni és a mellé minden öt tartományi, illetve nemzeti zsinati tag által ajánlott újabb jelöltek nevét ki kell függeszteni. Szavazás előtt az összes ajánlásokat föl kell olvasni (III., 15 és 25 art.). Mindez azt a célt szolgálja, hogy a tanácstagsági helyek se állandósuljanak, hanem újabb és újabb tagokkal frissüljenek föl.

A *skót egyházban* a *nagygyűlés* berekesztésétől számított két hónapon belül minden egyháztanács választ évenként akár saját véreiből, akár — az egyházmegye külön engedélyével — az egyházmegye jó bizonyosságú, aktív vénei közül egyet, hogy az egyházmegyén (Presbytery-n) és a zsinaton képviselje. Ha egy lekipásztort elnökléte alatt két vagy több egyháztanács működik, azok közös gyűlést tartanak a képviselő vén választása tárgyában. Az egyházmegye is választ egyeseket akár a lekipásztorok, akár a kormányzó vének közül, hogy a lelkipásztorok és a vének száma egyenlő legyen. Az egyházmegye bármely egyháztanácsának tagjai közül választhatja ezeket. Minden megválasztott vénnek egyháztanácsától „bona fide” bizonyítvánnyal kell ellátva lennie. Nyugalomba vonult lelkipász-

⁶⁶⁶) Discipline, III. fej., 26. art.

torok és theologiai tanárok is választhatók a Presbytery tagjaivá. Viszont olyan lelkipásztor, aki lemondott állásáról, de a Presbytery-től nincs bizonyítványa, nem foglalhat helyet sem a Presbytery-n, sem a zsinaton.⁵⁶⁷⁾

Az évi nagygyűlés, a General Assembly a Presbytery-k kiküldötteiből alakul. Ezeket a megbízottakat (Commissioners) a nagygyűlést követő két hónap folyamán kell választani. A Presbytery-knek teljes számú képviselőt kell küldeniök és pedig olyanokat, akik remélhetőleg ott is lesznek a nagygyűlésen. A megbízottak száma arányban áll az egyházmegyék nagyságával. Minden négy lelkipásztor, vagy ennek töredéke után egy-egy lelkipásztort és ugyanennyi kormányzó vént választanak. Ennél az összes lelkipásztori állások, még az üresedésben lévők is, úgyszintén a theologiai professzorok, nyugalmazott lelkipásztorok is számbajönnek. A General Assembly nagyon melegen ajánlja a Presbytery-knek, hogy volt moderatorokat is küldjenek ki. A Presbytery részéről választott kormányzó véneknek aktívoknak kell lenniök és „bona fide” bizonyítvánnyal kell rendelkezniök egyháztanácsuk részéről. Ebben a bizonyítványban, melyet az egyháztanács moderatorának és jegyzőjének kell aláírnia, azt is meg kell említeni, hogy a Formula-t aláírták.⁵⁶⁸⁾

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban* a General Assembly a Presbytery-k egyenlő számú püspök (lelkipásztor) és kormányzó vén megbízottaiból (Commissioners) a következő arányban alakul: minden Presbytery, ahol nincs több, mint 24 lelkipásztor, egy lelkipásztort és egy kormányzó vént küld; az ennél nagyobb Presbytery-k minden további 24 lelkipásztor után még egy-egy lelkipásztort és egy-egy kormányzó vént küldenek. A töredéknek legalább 12-nek kell lennie. A Presbytery-k a megbízottakat és azok esetleges helyetteseit a nagygyűlés előtt, de nem hat hónapnál előbb választják és megbízólevéllel látják el. Ebben a megbízólevélben is a lelkipásztor „püspök”-nek mondatik.⁵⁶⁹⁾

Az *Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban* a Presbytery-be és a zsinatra az egyháztanács választ lelkipásztora mellé kormányzó vént. A General Assembly-be minden Presbytery küld legalább egy lelkipásztort és egy kormányzó vént, de ha az úrvacsorázók száma a lelkipásztorokkal együtt a négy-

⁵⁶⁷⁾ Az olyan lelkipásztor, akitől megtagadja ezt a Presbytery, kormányzó vénné sem választható. Az állásukról nem öregség, vagy munkaképtelenség miatt lemondó lelkipásztoroknak a Presbytery-ben maradása tárgyában a zsinat határoz véglegesen.

⁵⁶⁸⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 9, 121-122, 124, 160-161, 233, 556, 656 ll.

⁵⁶⁹⁾ The Form of Government, 348, 372 ll.

ezret meghaladja, minden négyezer után még egy lelkipásztort és egy kormányzó vént.⁵⁷⁰⁾

Akár az egyéni, akár a testületi szervek választásánál voltaképen a Szentlélek választ: a választók, ha helyes úton haladnak, imádságban összeforrvá, fölismerik és tudomásul veszik a Szentlélek döntését. Így voltaképen *nem képviselőket* választanak a gyülekezet számára, hanem fölismerik, hogy a *Szentlélek kiket küld ki* a fokozatos egyházi testületek tagjaival. A népképviseleti rendszer és e közt a választás közt nemcsak hasonlóság, de még összefüggés sincs. Minden más szempontnak teljesen háttérbe kell szorulnia és egyedül az egyházi szempontoknak szabad érvényesülniök. Fájdalom, egyházi életünk legutóbbi félszázadbéli választásairól nehéz ezt elmondanunk.

Egyházunkban a fokozatos egyházi testületek megalkotásánál a *gyülekezeti elv nincs következetesen keresztülvive*. Az egyházmegyék képviselőinek az egyházkerületi közgyűlésre való kiküldése megszakítja a gyülekezeteknek ezt a közvetlen kapcsolatát az egyházkerületi közgyűléssel, ami református egyházalkotmányi szempontból elengedhetetlen. A konvent és a gyülekezet közt viszont minden közvetlen kapcsolat megszűnt, mert annak tagjait az egyházkerületek választják három évről három évre. Ez, ha tekintetbe vesszük, hogy egyházunk legfőbb adminisztratív szervéről van szó, még kevésbé engedhető meg. Az is ellenkezik a tiszta református egyházalkotmányi elvekkel, hogy a testületek maguk választotta tagokkal egészíthessék ki magukat. Ezek közül a maguk választotta tagok közül legutóbbi egyházi törvénykönyvünk kivette a fontos ügykört betöltő egyházmegyei és egyházkerületi ügyészeket. Ezeket most már szintén az egyháztanácsok szavazataival választják. Így a konventi tagok választása eshetik a legsúlyosabb kifogás alá. Ezen mielőbb segítenünk kell és pedig vagy úgy, hogy a gyülekezetek válasszák a konvent tagjait is, vagy a zsinat küldje ki tagjai sorából az egyes zsinati ülések közti időre a zsinati tanácsot, mely a konvent mai teljes jogkörét is gyakorolná.

Tisztázandó még az a kérdés is, hogy *lehet-e* és mely esetekben lehet *egy-egy gyülekezetnek több szavazata*? Új egyházi törvénykönyvünk a régivel szemben azt a változtatást tette, hogy nagyobb: háromezret meghaladó lélekszám alapján még *egy* szavazata lehet az egyháztanácsnak, míg a régi törvény szerint ezen a címen *több* is lehetett. Új egyházi törvénykönyvünk elgondolása további javításra szorol: *nagyobb lélekszám alapján egy gyülekezet sem nyerhet egy szavazattal sem többet*. Helyes rendelkezése új törvénykönyvünknek, hogy a szavazatszám megállapításánál tekintetbe veszi egyfelől a gyülekezet

⁵⁷⁰⁾ The Book of Church Order, 32, 40—41 II.

által alkalmazott *lelkipásztorok*, *vallásoktató lelkészek*, *intézeti lelkészek* számát, másfelől az egyházközség által fenntartott *középiskolák* mellett most már a *felekezeti elemi iskolákat* is. A gyülekezeteknek már egy tanítós felekezeti elemi iskola után is jár még egy szavazat, minden tíz tanító után pedig újabb egy-egy szavazat. Az elemi iskolák után adott újabb szavazatok — érthető módon — számottevő eltolódást eredményeztek a gyülekezetek szavazatainak számánál.

A gyülekezetek szavazatainál szólnunk kell a *jelölés* kérdéséről is. Hivatalos jelölés nincs, csupán *ajánlás* van, mely egy gyülekezetre sem kötelező. Egészséges egyházi élet mellett, ahol minden öntudatos egyháztág ismeri az egyház számottevő lelkipásztorait, szereplő egyéniségeit, olvassa az egyházi újságokat, könnyen kialakul az egészséges egyházi közvélemény s a legméltóbb embereket választják a betöltendő helyekre. Ámde nagyobb egyházi közösségekben, ahol két-háromszáz, vagy még ennél is több gyülekezet választ, ott a legtöbbször ismeretlenek a számbavehető jelöltek. Éppen ezért fontos szerepet játszik az ajánlás. Ezt komolyan és lelkiismeretesen kell végezni. Sok bírálat hangzott el az újabb időkben egyes egyházi testületeink ama szokásával kapcsolatban, hogy egy-egy megüresedő tisztségre vagy helyre csupán egy jelöltet ajánlanak. Ez — bárhogy próbálnók mentegetni a dolgot — valóban nem más, mint *burkolt kinevezési rendszer*, ahol egy szűkebb társaság, esetleg egyik-másik nagyobb súlyú tagjának befolyására, egy-egy névben állapodik meg s azonkívül nem is említ más nevet. Ha itt-ott más névvel próbálkoznak is a gyülekezetek, a többség mégis csak megmarad a félig-meddig mégis csak hivatalosar ajánlott egyetlen jelölt mellett, kinek a nevét esetleg mindjárt a *szavazólap hátlapján* (!) közlik is a gyülekezetekkel. Ez a módszer nagyon megkönnyíti a szavazatszedő bizottság munkáját, de nem minősíthető evangéliumi egyházhoz méltó szavazásnak. Ilyet külföldi hittestvéreink *seholsem csinálnak*. Holland hittestvéreinknél is mindig legalább kétszer annyi jelöltet neveznek meg, mint ahány betöltésre váró hely van. Egyetlenegy jelöltből valóban nehéz „választani!”

A következő kérdés, hogy *mennyi időre* szóljon a választás? Élethossziglan, vagy bizonyos időre és ha bizonyos időre, megválasztható-e valaki *újból ugyanarra a tisztségre?*⁶⁷¹⁾ A tiszta református egyházalkotmány a tanító presbiterségen, a lelkipásztorságon kívül *holtig tartó* tisztséget alig ismer. Az állandó tisztség — ettől az egytől eltekintve — alig is egyeztethető össze a tiszta református egyházalkotmányi fölfogással. Ennek vallói nagyon jól tudják, hogy az állandósulásnak az a nagy veszedelmé, hogy könnyen elfeledteti az illetőkkel egyhá-

⁶⁷¹⁾ L. erről *Szentpéteri Kun Béla* Tisztújítás c. cikkét a *Református Élet* 1936. január 11. számában

zunk egyetlen Fejét: az Úr Jézus Krisztust. Épen ezért a külföldi testvér-egyházak még arra is vigyáznak, hogy ne csak a testületi szervek és tagok, de még a kiküldött bizottságok tagjai is változzanak időről-időre. Még az egyházlátogató-bizottságokat sem engedik megmerevedni: azokat is változtatják.⁶¹²⁾

Ebben a tekintetben magyar református egyházunkban még mélyreható reformok szükségesek. A holtig tartó egyházi tisztségeket nem ismerő zsinat-presbiteri elvek erőteljesebb megvalósulása felé számottevő közeledést jelentett új egyházi törvénykönyvünknek az a rendelkezése, amely a fokozatos egyházi testületek megalkotásánál kötelezőleg kimondotta a *12 éves tisztújítás-rendszerét*. A tisztújítás előzőleg csak az egyházmegyén volt meg, ott is csak fakultatíve, tehát bármikor meg is szüntethették. Most, a püspökség és az egyházkerületi főgondnokság kivételével, minden egyházi tisztségnél kötelező a 12 éves tisztújítás. Egyik érdemes püspökünk, aki nem tartotta helyesnek, hogy a kötelező tisztújítás alól épen a két legfontosabb tisztség legyen kivéve, önként alávetette magát tisztújításnak. Az ilyen eljárás épen úgy tiszteletet parancsol, mint azé a másik volt püspökünké, aki önmaga tiltakozott legutóbbi zsinatunkon, mikor világi részről az az indítvány hangzott el, hogy a püspökök kivételek legyenek a 75 éves korhatár alól. Kivételeket a református egyházalkotmány nem ismerhet és sehol a világon nem is ismer, egyedül nálunk. Épen ezért bármilyen elismerésre méltó is legutóbbi egyházi törvénykönyvünknek ez az első lépése, itt még nem állhatunk meg. A *tisztújításnak* mindenekelőtt általánosnak kell lennie, azután *rövidebb időközökben* kell megismétlődnie. Legközelebb, a zsinati tagság időtartamával együtt, ezt az időt is a felére kellene leszállítanunk. Külföldi hittestvéreink még idáig sem mennek el: három évenként, sőt évenként újítják meg testületeiket. Még ezzel sem elégszenek meg: több vonatkozásban a *tisztújítás lehetőségét sem engedik meg*. Ezzel azt a nagy célt szolgálják, hogy lehetőleg minden gyülekezet és annak minden számottevő presbiterere hozzájusson ahhoz, hogy az egyházi élet vezetéséhez hozzájárulhasson, abban bizonyos rövid időközökben szerephez is juthasson és Istentől kapott különleges képességeit értékesíthesse egyháza életében. Évről-évre másokat állítanak az egyházi testületek élére és a legtöbb testvér-egyház nem engedi meg, hogy ebben a nagy megtiszteltetésben *másodszor is* részesedhessék valaki, akármilyen kimagasló tagja legyen is egyházának. Így vigyáznak arra, hogy Krisztus egyedüli egyházfő volta el ne homályosodhassék és egyetlenegy embert se foghas-

⁶¹²⁾ Van olyan egyház, ahol minden egyházlátogatáshoz külön bizottságot küldenek ki. *Schüle: Die Grundlagen des reformierten Kirchenrechtes*, 161 l.

son el a kisértés, hogy Krisztus helyébe képzelje magát.⁶⁷¹⁾ Ezt egyházalkotmányunk újabb reformjánál nekünk is gondosan mérlegelnünk kell.

A tisztújítás keretében a *korhatár* kérdését is megemlítjük. Legutóbbi zsinatunk a lelkészekkel kapcsolatban — méltányos alapon — a 75 éves korhatárban állapodott meg s ezt iktatta pótlólag törvénybe. — A magunk részéről nem tartanók méltányosnak, ha nem-lelkipásztor, vagyis világi testvéreink más elbírálás alá esnének ebben a tekintetben.

A fokozatos egyházi testületek egyéni és testületi szerveivel s ezek választásával kapcsolatban elmondottakból megállapíthatjuk, hogy az igazi református egyházalkotmány Krisztus egyedüli uralmának biztosítása érdekében nem egyes egyházi tisztviselők, hanem testületek útján kormányozza az egyházat. Ennek a tagjait is rövid időközökben változtatja, hogy egyfelől meg ne merevedjenek ezek a testületek, másfelől, hogy minden gyülekezetet lehetőleg sorjába kapcsolatba kerüljön a fölötte álló testületekkel és a gyülekezeteknek minden számottevő véne alkalmat találjon egyháza ügyeibe való beleszólásra és Isten-adta képességeinek egyháza érdekében való értékesítésére. Ezeknek a testületeknek az élére évről-évré újabb moderátorokat állítanak minden jogkör nélkül. Bár magyar református egyházunk zsinat-presbiteri szervezetének tartja magát, ezzel összeegyeztethetetlen szerepet juttat fokozatos egyházi testületei élén álló tisztviselőinek. Ez minden esetre korlátozandó. A gyülekezeteknek vissza kell nyerniök az öket a református egyházalkotmány szerint megillető súlyt, ezzel ellentétben a fokozatos egyházi testületek közül az egyházkerületi közgyűlés — az országos szerv erőteljesebb kiépítése folytán — nem játszhat a jövőben olyan nagy szerepet. A zsinatnak gyakrabban összeülő, nagyobb testületté kell válnia, mely a maga tagjaiból zsinati tanácsot alkot a mostani egyetemes konvent helyébe. A világi elem bevonása minden más szempont mellőzésével csakis bibliai alapon történhetik. A tisztújítás-rendszere az egész vonalon és rövidebb időtartammal valósítandó meg. A magasabb tisztségekkel kapcsolatban az újraválasztás kérdése korlátozandó. A fokozatos egyházi testületek tisztségei, hasonlóképen a zsinati tagság rövidebb időre szólhat.

⁶⁷¹⁾ Még a református egyházak szabad társulásával létrejött Presbiteri Szövetség zsinatain is vigyáznak arra, hogy minden nap más delegátus üljön az elnöki székben, bár a Szövetségnek is megvan a maga moderátora, akit négyévenként választanak. Így részesült a sorok írója is 1929-ben a Presbiteri Világszövetség bostoni zsinatán abban a nagy megtiszteltetésben, hogy egyik nap az elnöki széket foglalhassa el, amikor a kanadai egyházszakadás kérdése foglalkoztatta éppen a zsinatot.

9. AZ EGYHÁZ MISSZIÓI MUNKÁJA.

(A missziói munka bibliai alapja: Krisztus parancsa. Minden egyháznak részt kell vennie a nagy hódító munkában. Az öskeresztyén példák. A keresztyén egyház eleinte missziói egyház volt. Az egyház elvagyonosodásával aláhanyatlott a missziói lélek. A reformáció érdeme, hogy újból fölkarolja. A genfi példa. A külföldi testvér-egyházak példája. Az egyház csak akkor egyház, ha missziói egyház. A lelki- és szeretetmunkákat magának az egyháznak kell végeznie, nem egyesületeknek. Missziói törvénytünk. A lelki- és szeretetmunkák, ezek végzői. Gondoskodás a szétészórttságban élőkéről. A pogányok térítése. A missziói munkások képzése, választása.)

A missziói parancs hármas. Krisztus azt mondja előbb: „Pogányok útjára ne menjeteek és samaritánusok városába ne menjeteek be; hanem menjeteek inkább Izráel házának eltévedett juhaihoz” (Mt. 10:5—6). Máskor ezt mondja: „Tegeteek tanítványokká minden népeteek...” (Mt. 28:19), mennybemenetele előtt pedig ezt mondja tanítványainak: „Leszeteek nékem tanúim... a földnek mind végső határáig” (Csel. 1:8). Egyszer csak Izráel házának eltévedt juhaihoz, máskor minden juhhoz küldi tanítványait. Ismét máskor azt kívánja tőlük, hogy kapcsolódjanak bele a tanúbizonyosságok nagy sorozatába. Egyházunk élete azért mutat beteges jelenségeket, mert nem világos előttte isteni hivatásáról és munkájáról való belső öntudata. Amikor szembekerül a világgal, nem Ő szenteli meg a világot, hanem beergedi magába a bűnös világot. Egyházi életünk gyógyulása attól függ, milyen tisztán él benne újra missziói öntudata és milyen tisztán tudja Krisztus missziói parancsát teljesíteni. Ez egyfelől lelki-, másfelől szeretetmunkákat kíván tőlünk.

Az egyház lényege a Krisztusról való bizonyágtétel. Az egyház egyfelől szóval, másfelől a rászorulók fölkarolásával tesz bizonyágot Ura mellett. A Krisztustól hívott András mindjárt Jézushoz hozza Pétert, a későbbi oszloppostolt azzal a bizonyágtételével, hogy megtaláltuk a Messiást (Ján. 1:42). Ez a szóval való bizonyágtétel. A Krisztusról tettekkel való bizonyágtétel a nélkülözökkel és a szenvedökkel kapcsolatban fontos. Alapja az I. Kor. 12:26: „Akár szenved egy tag, vele együtt szenvednek a tagok mind; akár tisztességgel illetetik egy tag, vele együtt örülnek a tagok mind.” A szeretet igazi törvénye a mások nélkülözésének és szenvedésének enyhí-

tését, lehető megszüntetését köti lelkiünkre. Együtt kell éreznünk minden nélkülöző és szenvedő testvérünkkel. Nem jótékonykodás ez, amit a világ fiai is végeznek, hanem testvéries együttérzés a nélkülözőkkel és szenvedőkkel. Krisztus igaz követői minden rendelkezésükre álló eszközt szolgálatba akarnak állítani, csakhogy a nélkülözőkön, a betegekben, a szenvedőkön Krisztus nevében segítsenek s így tegyenek Róla cselekedeteikkel bizonyosságot.

Sokan nélkülöznek, szenvednek egyfelől szegénységük, másfelől betegségük miatt. Mindezekben segíteni kell. „A szegények mindenkor veletek lesznek” — figyelmeztet minket Krisztus (Mt. 26:11). A betegekre nem is kell, hogy figyelmeztessen: lépten-nyomon látjuk őket magunk körül.

Az őskeresztyén egyházban a Csel. 6:1—7 bizonyosága szerint mindjárt kezdetben megszervezik a diakonusok tisztét. Ez az első egyházszerkezeti aktus, amivel az őskeresztyén egyházban találkozunk. A diakonusok tiszte az asztalok körüli szolgálat.⁵⁷⁴⁾ Pál melegen ajánlja a rómaiak figyelmébe *Fébé*-t, a kenkhréabeli gyülekezet szolgálgóját, aki sokak pártfogója volt, néki magának is (Róm. 16:1—2). A Timótheushoz írt I. levél 3. részének 8—13 verseiben leírja, milyennek kell lenni a diakonusoknak?

A szeretet parancsát a pogányokból lett kereszténynek is megszívlelik. Mikor a jeruzsálemi gyülekezet nyomorog, a pogány-keresztény gyülekezetek segítségükre sietnek. A kolossébeli, a filippibeli gyülekezet többször küld nekik segítséget Pálon keresztül. De komolyan veszik az őskeresztyén gyülekezetek is. A szegények gondozását mindenütt diakonusok végzik. A római levélben — mint *Kálvin* is rámutat — kétféle diakonusokról van szó, egyfelől alamiznaosztogatókról, másfelől a szegények, betegek gondozóiról.⁵⁷⁵⁾

Az őskeresztyén egyházban minden vagyon a szegényeké volt. *Ambrosius* is ezt írja: „Akkor az egyház minden vagyona a szegények költsége volt.” Továbbá, hogy „semmije sincs a püspöknek, ami nem a szegényeké volna.”⁵⁷⁶⁾ Az egyház elvagyonosodásával megváltozik a helyzet. Míg kezdetben minden vagyont a szegények vagyonának, „patrimonium pauperum”-nak tekintettek, az V. században már négy részre osztják az

⁵⁷⁴⁾ A szolgálat maga a diakonia. Diakonusok a férfi szolgák, diakonisszák a női szolgálók, akik a gyülekezetnél szegényeit és betegeit ápolják, gondozzák. Az Inst. IV, 13:18-ban *Kálvin* is megemlékezik róluk.

⁵⁷⁵⁾ Inst. IV, 3:9. A Róm. 12:8-ban ezt írja Pál: „... az adakozó szelídséggel; ... a könnyűtől vidámsággal művelje.”

⁵⁷⁶⁾ Az Inst. IV, 4:8 *Ambrosius*-tól Libr. V, Epist. 31 és 33. *Kálvin* itt több esetet sorol föl, amikor eladogatták a templom kincseit, csakhogy a szegények szükségleteit ellássák.

egyházi bevételüket: egy részt a püspök, egyet a papság kap, egyet a kultusz szükségletekre fordítanak, csak negyedrészt jut már a szegények számára. Tehát a püspökök egymaguk annyit kapnak, mint a szegények együttvéve. Később még rosszabb lesz a helyzet. A IX. század derekán születik meg minden idők egyik legnagyobb hamisítvány-gyűjteménye: az Al-Isidori gyűjtemény, a *Decretales Pseudo-Isidorianae*.⁵⁷⁷⁾ Ezek a hamisított pápai levelek többek közt azt is el akarják hitetni a világgal, hogy azokon a szegényeken, akiké az egyházi vagyon, a lelkipásztori pályára lépőket kell érteni, mint akik szegénységi fogadalmat tesznek. Ennek a hamisítvány-gyűjteménynek az uralomra jutása után az egyházi vagyont úgy tekintik, mint a papság, a klérus vagyonát. Az egyház által elhanyagolt szeretetmunkákat a kolostorok végzik ezentúl. Amikor ezek lakóit is elfogja a meggazdagodás vágya, újabb és újabb szerzetesrendek keletkeznek, hogy a szegények pártjára keljenek. Így alapítja Assisi Ferenc is a ferencesek rendjét, mely nemeslelkű alapítójának minden óvó intézkedése ellenére — fájdalom — szintén erre a sorsra jut.⁵⁷⁸⁾

Kálvin rámutat arra is, hogy a középkori egyházban végbemenő nagy változással kapcsolatban a diakonusok is szerepet cserélnek: régi hivatásuk betöltése, a szeretetmunkák végzése helyett segédpapok lesznek. Az alamizsnálkodást, a szegények segélyezését nem végzik.⁵⁷⁹⁾ Az úrvacsorázók azelőtt megcsókolták egymást és följánlották alamizsnáikat az oltárnál.⁵⁸⁰⁾ A diakonusok elfogadták ezeket és szétosztották a szegények közt. A szegényebbeknek semmi sem jut ezentúl az egyházi vagyonból.⁵⁸¹⁾

A reformáció hívei újra tudatára ébrednek annak, hogy Krisztus testében nemcsak az Igét kell tisztán hirdetniök s a sákramentumokat az Ige alapján tisztán kiszolgáltatniök és nemcsak fegyelmet kell gyakorolniök az Ige nyomán, hanem a szeretet munkáit is végezniök kell. A reformáció hívei látják, hogy a misszió: a lelki- és szeretetmunkák elválaszthatatlanok az egyház lényegétől. Már *Luther* is látja, hogy csupán a kérégető szegények lerázását szolgáló, a szeretetre és a szükségre azonban annál kevésbé tekintő alamizsnálkodás nincs. Összhangban a tiszta keresztyén lelkiülettel, ezért sürgeti a koldulás

⁵⁷⁷⁾ Hamisított-volta kitűnik abból, hogy a benne megjelent, állítólag a III. századból való pápai levelek az V. században készült latin bibliafordításból, a Vulgata-ból idéznek szöveget.

⁵⁷⁸⁾ IV. *Ince* pápa ahhoz a formulához folyamodik, hogy a rend vagyona a pápa tulajdonát képezi, a rend csak élvezője annak.

⁵⁷⁹⁾ Inst. IV, 5:4.

⁵⁸⁰⁾ Hazánkban a német református úrvacsoraszétosztások alkalmával a legutóbbi időkben is szokásos volt, hogy az úrvacsorázók a kenyér vétele után és a bor vétele előtt adományokat odabették az Úr asztalára.

⁵⁸¹⁾ Inst. IV, 5:15—16.

megszüntetését eredményező, Krisztus parancsával egyező, személyes, felelősségteljes szegénygondozást. *Kálvin* nemcsak harcol ezért, de meg is valósítja Genfben. Visszaállítja az egyház életében a diakonátust, az egyházi szeretetmunkák szervét. Már az 1541-es Ordonnances Ecclésiastiques megszervezi az egyházi szeretetmunkákat és szolgálatba állítja az azokat végző diakonusokat.⁵⁸²) Kétféle diakonusokat alkalmaz: a szegénygondozókat (szegénygondnokokat) és a betegápolókat (kórházi gondnokokat), arra hivatkozással, hogy a római levélben is egyfelől alamiznaosztogató, másfelől másokon könyörtülők diakonusok vannak. Az átutazók számára otthont, azután egyfelől a munkaképtelen öregek, másfelől a betegek, valamint az özvegyasszonyok és árva gyerekek számára ispotályt létesítenek, hol a betegek rendszeres gyógykezeléséről gondoskodnak.⁵⁸³) A koldulást a tervszerű szegénygondozással egész Genfben megakadályozzák.⁵⁸⁴) Ma sincs a világon olyan jól megszervezve sehol a szegénygondozás, mint Genfben.

A szeretetmunkákat végző *diakonusokat* épúgy választják Genfben, mint a véneket, a presbitereket.⁵⁸⁵)

Kálvin-nak a szegények és a segítségre bármilyen vonatkozásban rászorulóknak gondozásával kapcsolatos gondolatai elterjednek a világon mindenütt, ahol tanítása nyomán szervezkednek az egyházak. A világ bármelyik táján élő reformátusok lelkét áthatja az a nagy gondolat, hogy ők Istennel szövetségben vannak, Isten szövetségesei itt, a földön, ha hűek maradnak Hozzá és Igéjében kijelentett akaratát cselekszik. Mint Isten szövetségesei, az élet minden területén érvényesülni akarnak, viszont ahol bajt látnak, segíteni akarnak. Az egész világ csak arra való számukra, hogy Isten dicsőségét fölragyogtassák abban mindenütt.

⁵⁸²) L. a Szabályzat A/IV. fejezetét a diakonusokról.

⁵⁸³) Mint a Szabályzat mondja: „Az ispotálybell szegényeknek, valamint a városbeliek közül is azoknak, akik segélyre szorulnak, legyen saját orvosok és saját sebészük (borbélyuk), akik, bár a városban folytatnák gyakorlatukat, e mellett különös feladatuk lenne az ispotály gondozása és más betegek látogatása.” „Ami a (pestises) járványkórházat illeti, ez teljesen elkülönítve legyen, főleg ha elkövetkeznék az az idő, mikor Istennek ez a csapása meglátogatja a várost.”

⁵⁸⁴) Erről ezt mondja a Szabályzat: „A koldulás megakadályozása végett, mely ellentétben áll a jó renddel, helyes volna és így is rendelkezünk, hogy a templomok kijáratánál legyen egy-egy rendőr és távollítsa el onnan azokat, akik koldulnak, ha pedig ellenszegülnének, vagy feleselnének, vezessék őket a tanácsurak egyikéhez. A hatósági emberek mások is ügyeljenek arra, hogy a koldulás tilalmát szigorúan megtartsák.”

⁵⁸⁵) A Szabályzat erről ezt mondja: „Mind a szegénygondnokok, mind a betegápolók választása akként történjék, mint a véneké, megválasztásuk után pedig azt a szabályt kövessék, amit Pál apostol adott a diakonusoknak (I. Tim. 3. és Tit. 1).”

Ahol református keresztyének vannak, nemcsak a maguk szegényeiről, de a többiekéről is gondoskodnak. Az utcán kéregető koldús szegyen szerintük arra a községre. Méltán dicsekedhettek mindenfelé, hogy „nekünk nincsenek koldúsaink!” Jellemző, hogy pl. az *ír presbiteri egyházban* nyugdíjat adnak a tehetetlen öreg embereknek. Minden hetven évet betöltött szegény kap nyugdíjat. Most már az állam is ad hetven éven felül, ezért az egyház már hatvan—hatvanöt éven fölül is ad.

A *külföldi testvér-egyházak* ma is erőteljes missziói munkát végeznek. Különösen az önkéntes és hitvalló egyháztagság alapján álló egyházak világában látjuk ennek bizonyosságait. Ezzel építik ki azt az erős lelki frontot, amely nem engedi elfogyni az egyházhoz csatlakozó, azért példaadó áldozatokat hozó híveiket.

A *francia református egyházban* a gyülekezetek nagy gondot fordítanak a gyermekek vallásos szellemű nevelésére. Minden gyülekezetben meg kell szervezni a vasárnapi iskolát, a csütörtöki iskolát, (minthogy ott a gyermekek nem járnak csütörtökön iskolába) és a gyermek-istentiszteleteket. Az úrvacsorával elsősíben élésre előkészítésre, amit ott nem konfirmációi oktatásnak, hanem a catechumének tanfolyamának neveznek, kétévi vasárnapi vagy csütörtöki iskola után bocsátják a 12. évüket betöltötteket. Ez legalább két évig tart. Ennek nincs minden gyülekezetben ünnepélyes befejezése. Felnőttek egy évi előkészítés után bocsáthatók az úrvacsorához és — amennyiben még nem volnának megkeresztelve — előbb megkeresztelésre. Ez az idő kettőzött óraszámmal a felére csökkenthető, az 1941-es nemzeti zsinat határozata szerint.

A francia református egyház a szeparáció után, 1906-ban alakult és azóta nagyon áldásos missziói munkát végző Société Centrale Évangélique igazgató bizottságát az egyesülés után a maga evangélizáló főbizottságának ismerte el. Ez továbbra is bizonyos igazgatási és pénzügyi autonómiát élvez. Minden tartományi zsinat területén megszervezik ennek fiókját.^{***)} Ennek az útján gondoskodnak a szétszórtságban élők nagy tömegeiről, ami rendkívül kiterjedt és fontos munka. Ez intézi az evangélizálást is, ami szintén nagyon kifejtett tevékenységet jelent. A nemzeti zsinat lelkipásztor-szolgálati bizottsága küld szükség esetén a lelkipásztor-nélküli gyülekezetekbe laikus munkásokat, evangelistákat. Ezeket a gyülekezetek lelkipásztor helyett meg is választhatják. Ebben az esetben a lelkipásztor számára esedékes javadalmat is kiszolgáltatják nekik. Az ilyen evangelisták, amennyiben legalább 45 évesek és már 15 éve vannak ebben a szolgálatban, kérhetik az előírt lelkipásztori vizsgálatra bocsáttatásukat a montpellier-i theologiai fakultáson, ennek le-

***) L. a Discipline IV. fejezetéb az evangélizációról (26—29 ll.).

tétele után pedig fölszentelésüket. A buzgó női erőket a párisi École des ministres feminin-ben képezik ki — megfelelő előképzetség után — gyülekezeti segítségkékké (assistante de paroisse). Több gyülekezet ilyen képzettség nélkül is alkalmaz — tiszteletdíjjal — buzgó nőket.⁵⁸⁷⁾

A *hollandiai* (szigorú) *református egyházban* is erőteljes lelki munkák folynak. Az egyház az evangélizációt is a maga hivatalos munkájának tekinti.⁵⁸⁸⁾ Azokat a munkákat is, amelyeket más egyházak helyett egyesületek végeznek az ifjak, leányok stb. körében, itt az egyház maga végzi. A maguk szegényeit mind ellátják.

A *skót egyházban* a gyülekezet leendő tagjainak nevelése érdekében kiterjedt munkát folytatnak a megkereszteltek körében. Nagyon fölkarolják a vasárnapi iskolai munkát. A lekipásztor ügyel föl erre még akkor is, ha annak külön superintendense van. Minden megkeresztelt emberről, aki nem teljesjogú tagja még a gyülekezetnek, gondot kell viselni. Ezekről névsort vezetnek. A kormányzó véneknek föl kell ezeket keresniök kerületeikben. Az olyan egyesületek, amelyek az egyház tagjaiból állnak, az egyháztanács fölügyelete alatt állanak. Egy sem viselheti az egyházi nevet, ha az egyháztanács nem erősítette meg alapszabályait. A gyülekezetek a hozzájuk tartozó, veszélyeztetettebb területeken missziói állomásokat rendeznek be. Ezekre is az egyháztanács visel gondot. Egy-egy tagja lehetőleg ott van.⁵⁸⁹⁾

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban* az egyháztanács ügyel föl a gyülekezetekben szervezkedő társulatokra és annak felelnek, a felső testületek (egyházmegye, zsinat, az ország) területén működő társulatokra viszont a megfelelő egyházi testületek ügyelnek föl és azok ezeknek felelnek.⁵⁹⁰⁾

Az *amerikai egyházak* általában rendkívül kifejtett szociális tevékenységet folytatnak. Szinte már túlzásba is viszik az egyház szociális tevékenységét. Az egyházi élet többfelé szinte a szociális evangélium, a „Social Gospel” hirdetésében és cselekvésében éli ki magát. Ez megint helytelen, mert az egyház szociális tevékenysége nem főcélja, hanem csak *elmaradhatatlan mellékterméke* a Krisztusban való igaz hitnek, mely mint az apostol mondja: „ha cselekedetei nincsenek, megholt ő magában” (Jak. 2:17.). A racionalizmus világa az egyházból többször *jóléti intézményt* csinál. Ez épen olyan nagy hiba,

⁵⁸⁷⁾ Règlements et Coutumes, 25—28 ll.

⁵⁸⁸⁾ B. Wielenga—Sebestyén J.: Az evangélizáció a református egyházban (Budapest, 1923.).

⁵⁸⁹⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 111—112 ll.

⁵⁹⁰⁾ The Form of Government, 373 l.

mint a szeretetmunkák elhanyagolása, ami viszont az igaz tan fontosságát talán kelleténél is jobban hangoztató orthodoxia hibája szokott lenni.

Magyar református egyházunkban szintén megvolt szervezve mindjárt kezdetben a szegénygondozás. Tudtunkkal a világ legöregebb evangéliumi szegényháza a mostani háború során súlyosan megsérült *debreceni Ispotály*, mely 1929-ben ünnepelte fönállásának négyszázados évfordulóját.⁵⁰¹⁾ Nemcsak Debrecenben volt ilyen ispotályunk, hanem több más helyütt is. Így a pataki felsővárosban, (Hochstadt-ban) is volt ispotály. Erre nagyobb összeget hagyott végrendeletileg 1602-ben *Ruszkai Dobó Ferenc*. A kolozsvári dézsma negyedét (quartát) *János Zsigmond* fejedelem adományozta 1557-ben, illetve 1562-ben a Kolozsvárott tanuló ifjak és a kolozsvári szegények megsegítésére. Ilyen volt a *Szondy Zsuzsannának*, *Castiglioni Eudemius* gróf hitvesének, rendkívül tekintélyes végrendeleti hagyománya a pápai, losonci, rimaszombati és debreceni gyülekezetek szegényeinek, nyomorultjainak céljaira. Egyházunk más vonatkozásokban is számottevő szeretetmunkákat végzett a multban, különösen az iskoláinkba járó, szegény ifjakkal kapcsolatban.⁵⁰²⁾

A multban azt sem hanyagolta el egyházunk, hogy nemcsak saját híveink, de másvallású honfitársaink előtt is boldogan tegyen biznyságot Krisztusról s Istennek lélekben és igazságban imádásáról. Az erdélyi *görögkeleti románok* közt nagyobbarányú térítő munkát végzett valamikor egyházunk.⁵⁰³⁾ Örök büszkesége marad egyházunknak az, amit a türelmi rendelet megjelenése után mintegy 40 sárospataki theologus és ifjú lelkipásztor végzett a lelkipásztorok nélkül talpraállni nem tudó cseh-morva atyafiak gyülekezeteiben.

A XIX. század folyamán a missziói lelkület nagyon *aláhanyaglott* egyházunkban. Szinte csak *Czelder Mártonnak*, ennek a buzgó lelkipásztornak, 1861—69-ig a Romániába szakadt magyar református véreink körében végzett áldásos munkája a kivétel. Pedig minden igaz egyháznak részt kell vennie a nagy missziói hódító munkában, hogy egyfelől Krisztus ügye necsak

⁵⁰¹⁾ L. erről bővebben A keresztyénség és a társadalmi kérdések, 559—560 il.

⁵⁰²⁾ Ezekről a multbéli munkákról I. egyfelől *Forgács Gyula*: A belmisszió és a cura pastorális kézikönyve c. munkájának Belmissziói törekvések hazánkban c. fejezetét: 168—327 il. és e sorok frójának említett munkájában Az egyházunk szociális munkája a multban c. fejezetet, 559—565 il., mai szociális munkájáról pedig az 565—588 il.

⁵⁰³⁾ *Juhász István*: A reformáció az erdélyi románok közt (Kolozsvár, 1940). Kár, hogy ez a szép munka abbamaradt és az utóbbi évtizedekben inkább a baptisták hódítottak a románok közt az evangélium számára híveket.

meg ne fogyatkozzék a földön, hanem inkább egyre jobban erősödjék, másfelől, hogy Krisztust ne érdek, ne fegyver vigye a különböző országokba, hanem az evangélium lelke. Hazánkba sem evangéliummal hozták be csaknem egy ezredévvvel ezelőtt a keresztyénséget, hanem fegyverrel. Krisztus igaz követőinek meg kell akadályozniok, hogy a politikai háttérű térítési vágy meggyöngítse a keresztyénség hitelét. Ezt céltudatos missziói munkával lehet és kell megakadályozni. A missziói munka elengedhetetlen minden igaz keresztyén egyházban.

Ebből viszont az is következik, hogy *a missziói munkát magának az egyháznak kell végeznie mindenütt*. Fájdalom, így kell mondanunk: *kellene* végeznie, mert még ma is több vonatkozásban *egyesületek* végzik ezt nálunk is, melyek a múltban még több missziói munkát végeztek: csaknem mindent. Bármenyire sajnálatos jelenség is ez, mégis azt kell mondanunk: inkább egyesületek végezzenek valamilyen munkát, minthogy senkise végezze!

Ahhoz, hogy maguk a gyülekezetek végezzék a missziói munkákat, *igaz* gyülekezetek kellenek. Csak missziói munkára alkalmas, kisebb gyülekezetek végezhetik ezt: hogyan végezhetnének missziói munkát „mammut”-gyülekezetek, melyeket inkább a mult kegyeletes emléke, mint a lélek ereje tart fönn? Néhány évtizeddel ezelőtt nálunk is megindultak a belmissziói és egyháztársadalmi munkák. Ezeknek egyik, Isten-áldotta megindítója volt *id. Szabó Aladár*, a budapesti theol. akadémia nagynevű volt professzora. „Új Óramutató” c., 1896-ban, a millernium évében, megjelent munkája volt az első igazi belmissziói útmutató egyházunkban. A meginduló munkák nem egyházunk és gyülekezeteink hivatalos munkái, hanem nagyobbara ezen kívülálló, ezzel — különöser *eleinte* — többé-kevésbbé elégületlen egyesületek tevékenységei voltak. Az utóbbi évtizedekben egyházunk buzgó tagjai ráeszméltek arra, hogy egyházunk ereje és jövődjé attól függ, mennyiben tudjuk ezeket a munkákat egyházunk hivatalos munkáivá tenni? Ez a lélek azóta is egyre jobban erősödik egyházunkban. Legutóbbi zsinatunknak sikerült érvényre juttatnia azt a nagy elvet, hogy *egyházunk maga hivatott az egyházépítő és egyháztársadalmi munkák minden ágának végzésére. Egyházunk vagy missziói egyház, vagy egyáltalán nem egyház!* Ha missziói egyház, akkor a maga egészében azzá kell lennie, nem pedig egy részében, vagy töredékében. Ez azt jelenti, hogy az egyház a maga gyülekezeteivel, fokozatos egyházi testületeivel, egyházi tisztviselőivel, tagjaival végzi ezt a fontos munkát, nem alkot annak végzésére külön missziói szövetséget, mint ahogy a törvénycikk előkészítésével kapcsolatban *eleinte* tervezték. Ez egyházat csinált volna az egyházban.

Új egyházi törvénykönyvünknek legfontosabb újítása ez az egészen új *III. tc. az egyház missziói munkájáról*. Ez a tör-

vénycikk kijelenti, hogy a missziói munkát, amit eddig magányosok és egyesületek végeztek, az egyház hivatalos munkájának tekinti, viszont azt is, hogy a missziói munkák terén újabb kezdeményezések csak az illetékes egyházi hatóságok jóváhagyásával indulhatnak. A törvény a missziói munkák közé szervesen beilleszti az *idegenbe szakadt hiveink lelki gondozását, úgyszintén a külmissziót*. Kimondja, hogy a különböző képesítésű *belmissziói munkások* (diakonusok, diakonisszák) *képzése* — az egyetemes konvent által megállapított egységes irányelvek szerint — az *egyházkerületek föladata* s ezek az irányelvek az egyesületek által fönntartott régebbi intézetekre is kötelezőek. Az *egyesületek*, mielőtt *alapszabályaikat* jóváhagyás végett fölterjesztik a kormányhoz, szükséges, hogy az egyházi jóváhagyást is megszerezzék, viszont ha csak egyházi körben működnek, nincs szükségük a kormány megerősítésére.

A missziói törvénycikk a vele kapcsolatban kiadott, terjedelmesebb *Missziói Szabályrendelettel* együtt⁵⁶⁴) örvendetes lendületet adott egyházunkban a missziói munkáknak. A *jugoszláviai* ref. ker. egyházalkotmány is törvénybe iktatja a diakonátust (32. §.). Számottevő *tanulmányok és könyvek* jelennek meg egyházunk missziói munkájával kapcsolatban.⁵⁶⁵) Értékes előadások hangzanak el egyházunk missziói föladataival kapcsolatban. Nemcsak egyetemes konventünk, de egyházkerületeink, sőt egyházmegyéink is sorjában alkalmaznak *missziói lelkészeket* a különböző missziói munkák megindításánál és irányításánál való segédkezésre. Helyesen mutat rá a missziói munkák egyháziasításával kapcsolatban a missziói munkáknak egyik lelkes harcosa, hogy nem az az egyházi belmisszió, amit a konventi és az egyházkerületi missziói lelkészek végeznek a gyülekezetekben, hanem az, amit a gyülekezet maga végez. Valóban kívánatos ezt a munkát kívülről is támogatni, de a gyülekezeinkben uralkodó léleknek kell olyan erősnek, olyan lobogónak lennie, hogy ne tudjon missziói munka nélkül élni. Ereznie kell egyházunkban mindenkinek, hogy a presbiteri rendszerhez szorosán hozzátartozik a missziói munka, a diakonátus. Krisztus testébe, az egyházba intézményesen bele kell épülnie a diakonátusnak. Helyesen mutat rá Joó Sándor is, hogy „a *szociális munka még nem diakonia*. Ha nem több, az egyházban nincs létjogosultsága. A diakonia nem az egyének, hanem a *gyüleke-*

⁵⁶⁴) Egyetemes konvent 1931. évi jegyzőkönyve, 142 sz.

⁵⁶⁵) Rámutatunk ezek közt *Makkai Sándornak* Az egyház missziói munkája címen a *Protestáns Szemle* 1936. szeptemberi számában (319—11.) megjelent tanulmányára, melyben hivatkozik *Brunner Emil* Um die Erneuerung der Kirche c., nagyjértékű tanulmányára is, hasonlóképen Az egyház missziói munkája c. könyvére (Budapest, 1938), *Joó Sándornak* A református diakonátus-ról írt tanulmányára (Budapest, 1939), *László Dezső* több cikkére.

zet munkaközösségének feladata. Az egyház diakonális funkciója nem más, mint a helyi gyülekezet közösségi formában megnyilatkozó szeretetszolgálatára.”⁶⁶⁶) Mi is hangsúlyozzuk, hogy a gyülekezet egészének szeretetszolgálatára azért több akár az egyén, akár a hatóság részéről történő szociális megsegítésnél, mert a gyülekezet a segítséssel kapcsolatban mindenkor *lelki* is kíván adni és — komoly munka mellett — tud is adni. Ez az, amit sem a községi, sem az állami segélyezési akció nem tud nyújtani. Ezért több mindig s ezért marad mindenkor *nélkülözhetetlen* minden más hivatalos segélyakció mellett is a gyülekezet segélyező munkája!

Az egyház missziói munkájának egyfelől *lelki*, másfelől *szeretetmunkának* kell lennie, azután ki kell terjednie a *szét-szórtságban élő hűveinkre* és a *pogány világ* sötétségében ülőkre is.

A missziói munkának elsősorban *lelki munkának* kell lennie. Sokszor a testi segítségnél is fontosabb az a segítség, amit az éhező és szomjúhozó léleknek nyújtunk az istentiszteletek keretein kívül, talán négy szemközti beszélgetésben. Mint az egyetemes papság tagjának, minden keresztyén léleknek, tehát nem csupán a hivatásos lelkipásztoroknak és a hivatásos missziói munkásoknak, át kell hatva lenniök a Küldőjükről való bizonyágtétellel. Ennek a *bizonyágtételnek* kell egész lényükből *sugároznia*. Krisztus serege azért nem terjed olyan mértékben és azért van ma is olyan sok megkeresztelt pogány között, mert a Krisztusról bizonyágot tevők csapata nagyon megfogyatkozott. Sok megalázkodásra van e miatt oka egyházunk hivatalosainak és nem-hivatalosainak egyaránt. Sok nemcsak *testi*, de *lelki bõjt*re is szükségünk van, hogy ezen a téren változás álljon be. Az 1559-i párisi zsinaton alkotott egyházalkötmény 32. §-a melegen ajánlja rendkívüli alkalmakkor az erőszakolás nélküli bõjtöt. Erre manapság nagyobb szükségünk lenne, mint bármikor. Egyházunknak élõ öntudattal kell bírnia a maga missziójáról. Lelki missziói munkára mindenkor szükség lesz, hogy az egyházon kívülállókat Krisztus számára megnyerjük. Nékünk van mondanivalónk a számukra, hisz a leg-egyetemesebb, a legnagyobb: az igazán „diadalmas” világnézetet képviseljük! Csak ne féljünk, ne a gyorsan tovatûnõ szelek járását figyeljük, hanem egyedül Arra nézzünk, aki „tegnap és ma és örökké ugyanaz.” Ne féljen egyházunk megmondani, mi az evangélium álláspontja minden nagy kérdésben. Lehet, hogy nem leszünk mindig a legelső sorokban. De Urunk és Királyunk nem is ígérte ezt nekünk sohasem! De azt megígérte, hogy ha mi vallást teszünk Öröla, Ő is vallást tesz majd rólunk Mennvei Atyja előtt!

⁶⁶⁶) A református diakonátus, 33 l.

Gyülekezeteinknek *tevékenyebben* kell resztvenniök *istentiszteleteinken*. Külföldi hittestvéreinkhez hasonlóan, nálunk is több kötött lithurgiai alkatrészt, így a Miatyánkot stb. együttesen kellene a gyülekezetnek mondania. Az istentisztelet keretében időt kell engednünk a lelki elmélyülésre. A *keresztelést* — egészen kivételes esetektől eltekintve — csak a rendes istentiszteletek keretében lehet végeznünk. *Zárt úrvacsorai istentiszteleteket* kell nekünk is tartanunk.

Építse be *egyházunk* a *maga munkájába* a *gyermek*ek, *ifjak*, *leányok* körében folyó munkákat. De ne úgy, hogy egyszerűen be akarjon ülni az egyesületek több évtizedes, fáradtságos munkával megalkotott intézményeibe! A *belmissziói munkások képzésére* is gondolnia kell. Budapesten már volt *belmissziói iskola*.⁵⁰⁷) Ezt újra életre kell hívunk éspedig nem csupán Budapesten. Amint a missziói munka az egyház munkája, az ezt végző diakonusok és diakonisszák képzése — a lelkipásztorok képzéséhez hasonlóan — csak egyházunk munkája lehet, ha nem írják is ezt elő Egyházai törvényeink az V. tc. 83. §-ának 4. pontjában s az I. tc. 50. §-ában, a III. tc. 8. §-ában.

Kezdjen egyházunk nagyarányú *iratterjesztést*. Ennek keretében *maga egyházunk adja ki Énekeskönyvünket*, éspedig ne nyereszkesedésre! Legyen egyházunknak a legfelsőbb kormányzótestületben is a *missziói munkákat egységesen irányító szerve*. Egyházunk is mondja meg a *maga szociális álláspontját* hívei felé, mint a külföldi testvéregyházak is tették, így az Egyesület-Államokban Krisztus egyházainak szövetségi tanácsa (Federal Council of the Churches of Christ) is olyan messzehallatszó hangon tette többször egymásután (1908, 1912, 1919, 1932) és ú. n. munkásvasárnapi üzeneteiben.⁵⁰⁸)

Gyülekezeteinknek igazi szeretetközösségekké kell válniuk. Törődelmesen be kell vallanunk, hogy ezen a téren sok mulasztás terhel minket. Nem végeztük elég hűséggel a szeretetmunkákat az arra annyira rászoruló közt. El kell jönnie annak az időnek, amikor a gyülekezet épügy elképzelhetetlen diakonus és diakonissza nélkül, mint lelkipásztor nélkül! A szeretetmunkák végzése nem az egyház anyagi ügyeinek lebonyolítását jelenti. A szeretetmunkákhoz anyagi eszközökre is szükség van, de az anyagi eszközök gyűjtése és kezelése még nem szeretetszolgálat. Több újabb egyházalkotmány diakonusokkal kezelteti az egyházi vagyont, nem presbiterekkel. Ez nagyon üdvös abból a szempontból, hogy a véneknek, presbitereknek több idejük marad — különösen a családok látogatásával kapcsolatban — lelki munkák végzésére. De a diakonusoknak sem az a voltaképeni tisztük, hogy vagyont kezeljenek, hanem azt bízza

⁵⁰⁷) Ebből került ki a budapesti egyház vallásoktatónak teletételes része, amikor az elmúlt évtizedekben lelkeszhiány volt.

⁵⁰⁸) L. A keresztényesség és a társadalmi kérdések, 456—461. II.

rájuk a Szentírás, hogy gondozzák a szegényeket. Hogy a szegények megsegítésére szolgáló adományokat diakonusok szolgálták összegyűjteni, még nem jelenti azt, hogy ki is merüljön ebben egész munkájuk. Ez csupán egyik és pedig kevésbé fontos része munkájuknak. Sokkal helyesebb az, amit egyes amerikai gyülekezetek tesznek, amelyek a vagyon kezelésére külön hivatalnokokat (trustees) alkalmaznak.

Egyházunk szeretetmunkájának ki kell terjednie *szét-szórtságban élő híveinkre* is. Ha van *diáspóra egyház* a világon, a miénk valóban az. Maholnap szinte vezetni fogunk ezen a téren. Magyar reformátusok a nagy világban c. tanulmányában (Budapest, 1931) e sorok írója már az első világháború után rámutatott arra a szomorú jelenségre, hogy hittestvéreinknek csaknem a fele hazánk határain túl, a világ minden táján szét-szórva él. A helyzet azóta még inkább rosszabbodott és egyre rosszabbodik... Tudatos, tervszerű munkára van ezen a téren szükség. Ebben nagy szerep vár az íratmisszióra. Olyan nagy kötelességet ró ez ránk, amit csak központilag intézhet egyházunk.

A *pogány világ* sötétségben ülő fiainak Krisztushoz vezérlése munkájából is ki kell vennünk részünket. Nem viselhetjük már sokáig azt a pironkodást, hogy magyar református egyházunk, mely büszkén emlegeti, hogy a kontinens legnagyobb református egyháza, a világ evangéliumi egyházai közt úgyszólván az egyedüli, amelynek nincs önálló külmissziója. Ha akad is az utóbbi időkben, Istennek hála, néhány külmiszionáriusok, azok is idegen külmissziói társulatok szolgálatában állnak.⁵⁰⁰⁾ Nem állhatunk elő azzal a nagyon gyöngé mentséggel, hogy nekünk nincsenek hódító és gyarmatosító céljaink, mint más nemzeteknek. Bármilyen súlyos vádként nehezedhetnek is ez a mentségünk egyes külföldi egyházakra, méltán kérdezhetjük: vádolhatók-e ezzel akár svájci hittestvéreink, kik olyan nagyarányú külmissziói tevékenységet folytatnak, akár finn testvéreink, akik szintén szép külmissziói munkát végeznek? Ne bújjunk e mögé a mentség mögé. Mondjuk meg őszintén: nekünk nem jelent még a Krisztusban megtalált új élet olyan értéket, hogy ne tudnánk nyugodni addig, míg a pogány világ sötétségben élő fiaihoz is el nem küldjük a mi áldozatainkkal és imádságainkkal erre vállalkozó testvéreinket, hogy azok is megtalálják Krisztusban ezt a csodálatos új életet. De mi akadályozza ezeket a hódítási vágy hiányában a külmissziótól idegenkedőket abban, hogy a világ minden tája felé szétszórta magyar református hittestvéreinknek segítségére sieszenek? A keresztyén élet ott kezdődik, amikor érezni kezdjük,

⁵⁰⁰⁾ Két külön misszionárius volt a Magyar Külmissziói Szövetségnek a török világban: az egyik Bulgáriában, a másik Albániában, ezek is hazajöttek.

hogy Krisztus „adósaí” vagyunk, amikor annyira szorongatja már lelkünket ennek a soha le nem törleszthető adósságnak a tudata, hogy nem tudunk nyugodni addig, míg Krisztusunkhoz oda nem vezetünk mi is másokat, amint *András* sem tudott nyugodni addig, míg a Messiáshoz oda nem vezette testvérét, *Pétert* (Ján. 1:41—42).

Az egyház missziói munkájáról elmondottakkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy az egyháznak, ha élni akar, nem szabad megfélekednie Krisztus missziói parancsáról: szóval és cselekedettel bizonyoságot kell tennie Uráról és Megváltójáról egyfelől az egyházon kívülállóknak Krisztus számára megnyerése, nélkülöző és szenvedő embertársaik megsegítése, szétszórtságban élő hittestvéreinknek hitükben megtartása, másfelől a pogány világ sötétségben ülő fiainak Krisztushoz vezetése érdekében. Az egyház csak akkor egyház, ha missziói egyház. Ha élni és hódítani akar, a missziói munkát nem engedheti át egyesületeknek. Az eddig inkább csak adminisztráló egyház legyen missziói egyház! A missziói különleges és terszerű munkát, a gyülekezet lelki és testi szegényeiről, betegeiről, árváiról, elhagyatottjairól való gondoskodást a diakonusok és diakonisszák, a pogány világban pedig a misszionáriusok végzik a gyülekezetek és az egyetemes egyház megbízásából. A lelkipásztorok mellett a diakonusoknak és diakonusszákknak is meg kell jelenniök gyülekezeteinkben és a mi misszionáriusainknak is ott kell lenniök a Krisztus egyetemes királyságáért folyó nagy lelki harcban, a pogány világban.

10. AZ EGYHÁZ TANÍTÓI MUNKÁJA.

(A hitvalló egyház tanító egyház is. Ez volt a multban. A reformáció hatalmas lendületet ad a tanítás munkájának. Az evangéliumi egyházak odahaza abba hagyják ezt, csak a külmiszió világában folytatják. Hazánkban megmarad, de újabban egyre fokozódó állami segítséggel folytatjuk. Az egyház tanítói munkája a lelkipásztorképzés terén mellözhetetlen. Lelkészképzés a külföldi testvér-egyházakban. A vallás-oktatás. A felekezeti iskolák. A felekezeti iskolák tanerőinek választása. Felekezeti iskoláink jövője.)

A hitvalló egyház szükségképen tanító egyház is. Ez volt a multban is. Mint *Kálvin* is rámutat, kezdetben minden püspök, illetve presbiter foglalkozott tanítással.⁶⁰⁰) Az egyháznak tanító egyháznak kell lennie több vonatkozásban akkor is, ha felekezeti iskoláiról jórészt lemond. Ha saját világnézete szerint való szellemi képzést kíván nyújtani tagjainak, iskolafenntartónak kell lennie.

A keresztyén iskolák az egyház öntudatos tagjaivá válás előkészítése céljából jöttek létre. Ilyen *katecheta iskolákkal* először Keleten találkozunk, azután Nyugaton is elterjedtek. Nem azért jöttek tehát létre keresztyén iskolák, hogy világi ismereteket adjanak tanítványaiknak, hanem hogy erősítsék és növeljék azok hitét. Amennyiben képesítést is adtak, ez csak *másodlagos* tevékenységük volt.

A *reformáció* hatalmas lendületet ad a tanítás munkájának. Az iskolaügy történetében a két németországi reformátornak: *Luther*-nek és *Melanchthon*-nak hervadhatatlan érdemei vannak. *Kálvin* is nagyon szívén viseli az iskolázás ügyét. Élénk bizonyossága ennek az, hogy a mindjárt Genfben visszatérése után alkotott 1541-es *Ordonnances Ecclésiastiques*-ba is beveszi kollégium alapításának tervét. Ez csak tizennyolc év mulva válik valóra. Annak építése közben hordágyon viteti magát oda többször, csak hogy lássa, miként halad előre szíve hő vágyának, a kollégiumnak építkezése. Az *Institutio*-ban azt mondja, hogy a tanítók rendje épen olyan nélkülözhetetlen az egyházban, mint a pásztori tisztség.⁶⁰¹) A Genfi Káté előszavában erőteljesen kikel az iskolák ügyének elhanyagolói ellen és az iskolákat az egyházban a virágzás múlhatatlan életfölté-

⁶⁰⁰) Inst. IV, 4:2.

⁶⁰¹) Inst. IV, 3:4.

telének minősíti. Azoktól a szülőkől, akik elvonják gyermekeiket az iskolából, a polgári jogokat is elvonatja azzal az indoklással, hogy aki nem látja a közoktatás szükségességét, nem méltó arra, hogy szabad állam polgára legyen.

Az 1541-es Ordonnances Ecclésiastiques A/II. része szól a *tanítókról* (doktorokról). Azt mondja, hogy „a tanítók tulajdonképeni tiszte oktatni a híveket az igaz tudományra a végből, hogy az evangélium tisztaságát se tudatlanság, se hamis vélekedések meg ne rontsák... A lelkipásztori szolgálathoz legközelebb álló és az egyházi kormányzathoz legjobban hozzákapcsolt az Istenről szóló tudomány, a theologia tanítása... Mivel az ilyen tanításoknak csak azok vehetik hasznát, akik oktatást nyernek előbb az emberi tudományokban, nyelvekben és mivel a jövő számára is szükséges magot nevelni, nehogy sivataggá lett egyházat hagyjunk gyermekeinknek, kollégiumot kell alapítanunk a gyermekek oktatására, hogy előkészíthesse őket mind a lelkipásztori szolgálatra, mind a polgári kormányzat gyakorlására... Mindazok, akik ebben a munkában részt vesznek, ugyanazon egyházi fegyelem alatt álljanak, mint a lelkipásztorok... Kellemetlenségek kikerülése céljából, senkisé fogadtassék meg a lelkipásztorok helyeslése és ajánlása nélkül.”

A II. Helvét Hitvallás XXV. részének 1. pontja ezt mondja az ifjúság vallásos oktatásáról: „Az Úr az ószövetségi népnek lelkére kötötte, hogy az ifjúságot a legnagyobb gonddal és ideje korán helyesen tanítsák... Mivel az evangéliumi és apostoli íratokból világos, hogy Isten az Ő újszövetségbeli népére is nem kevésbé ügyel, ... igen helyesen cselekszenek az egyházak lelkipásztorai, akik az ifjú remzedéket korán és szorgalmasan oktatják, lerakván a hit első alapjait és híven tanítván vallásunk elemeit...” Az egyház javairól szóló XXVIII. rész 2. pontja ezt mondja az iskolákról: „Ha az egyház vagyona mostoha időjárás és egyesek vakmerősége, tudatlansága vagy kapzsiséga következtében veszendőbe jutna: kegyes és értelmes férfiak térítsék azt vissza a szent cél javára... A tudomány, az istentisztelet és az erkölcsiség tekintetében megromlott iskolákat és intézeteket javítani, reformálni és a szegények segélyezését buzgósággal, lelkiismeretesen és bölcsen rendezni kell.”

A Heidelbergi Káté 103. kérdésére: „Mit kíván Isten a negyedik parancsolatban?” adott feleletben az örökké tartó szombatnak már e földi életben való megkezdésével kapcsolatban, mindjárt a legelejen ezt mondja: „először azt, hogy az igaz hirdetés és az iskolák fönnmaradjanak...”

Református egyházaink kezdettől fogva hűséggel ápolták ezt a reformátorainktól és hitvallási könyveink részéről is anynyira hangoztatott szent örökségünket, hogy az iskolák egyházunk testéhez tartoznak és annak veteményes kezteji, ezéért nagyon sok áldozatot hoztak. Egyfelől a hitélet meggyengülésével, másfelől a diadalmaskodó korszellem hatása alatt, mely

az oktatásügyet elsősorú állami föladatként fogja föl, külföldi hittestvéreink egymásután mondanak le felekezeti iskoláikról. Ma már a legtöbb csak theologiai főiskolákat tart fenn és a külmiszió világában végzi a felekezeti iskolák áldásos és ott ma is kiváló eredményeket elérő tevékenységét.

A francia református egyház első törvénykönyve is az V. fejezetet az iskoláknak szenteli. Kívánatosnak tartja iskolák létesítését még a templomok létesítése előtt. Bár a reformációhoz csatlakozó humanisták lettek *I. Ferenc* alatt (hozzá intézi *Kálvin* is Institutio-ja előszavát) a a Collège de France alapítói és professzorai s a negyven „halhatatlant” egyesítő Akadémia igazi alapítói a hugenották, nem pedig *Richelieu* bíboros, és bár néhány éve a francia nevelésügynek mind alsó-, mind közép-, mind felsőfokú felügyelője mind, hasonlóképen a párisi egyetem öt, élethossziglan választott dékánja közül négy evangéliumi hitű volt és a többi egyetemeken is feltűnő nagy arányban szerepelnek evangéliumi hitű professzorok: amikor 1880-ban az állam elhatározza, hogy a felekezeti iskolák mellett állami (laikus) iskolákat állít, az evangéliumi hitűek — akár csak nálunk — egész sereg iskolájukat átadják az államnak, amit most már ők is sajnálnak.

A világ evangéliumi egyházai közül hazánkban őrizzük még ma is aránylag leghívebben a reformáció pedagógiai örökségét. Mi mindmáig megtartottuk felekezeti iskoláink túlnyomó többségét, bár az elmúlt évtizedek során nálunk is sok felekezeti iskolánk esett áldozatul az államosítási láznak. Egyházunk kezdettől fogva belátta a felekezeti iskola áldásos hatását és sokszor, anyagi erejét fölülmúló áldozatoktól sem riadva viszsza, tartotta fenn alsó-, közép- és felsőfokú iskoláit. Tanítóként hosszú ideig — különösen nagyobb helyeken — ifjú lelkipásztorok, ú. n. akadémikus rektorok működnek. Az a szokás honosodik meg nálunk is, hogy ifjaink a theologia elvégzése után rendszerint három évre elmennek akadémikus rektornak. Ott gyűjtenek maguknak annyi pénzt, hogy azzal külföldi egyetemekre és főiskolákra mehessenek néhány évre. Ott várják be rendszerint, míg hazulról valamelyik gyülekezet meghívja őket. Többször külföldi egyetemek és főiskolák is megtisztelik őket azzal, hogy professzorokul választják őket.

Ahol sem akadémikus rektor nincs, sem a lelkipásztor maga nem látja el a tanítást, ott a lelkipásztor fogad tanítót és asztalánál étkezteti. Minden számottevőbb zsinatunk foglalozik iskoláink ügyével is. Több zsinati határozatot hoznak ebből a tárgyban, így az Articuli minores XXIV—XXVII, az 1576-iki hercegszöllősi zsinat XXVI, az 1623-iki komjáti zsinat IV. része, az 1646-iki szatmárnémeti nemzeti zsinat V. és XVI. pontjai, a Geleji Katona-féle kánonok közül a XCI—XCVII, az 1791-iki budai zsinat III. részének 1. fejezete.

A XVIII. század végétől az állameszme kezd erőteljesen előtérbe nyomulni. Azt hirdeti, hogy az állam az emberi élet minden területén hivatott vezetni, az oktatásügy világában is. Ez egyengeti az addigi felekezeti iskolák mellett az állami (laikus) iskolák gondolatát, mely a XIX. század folyamán ölt testet. Az állam egyre erőteljesebb mértékben kezdi törvényhozói és kormányzói jogát az iskolaügyre kiterjeszteni és egyre több állami (laikus) iskolát állít. A század derekán *Palmer Keresztély* tübingai professzor kel a keresztyén iskolák védelmére,⁶⁰⁷ de már sem ő, sem más aggodalmaskodók nem tudják a diadalmasan előtérbe nyomuló államosító irányzatot visszaszorítani. Bár hazánkban az 1868:XXXVIII. népoktatási törvény és az 1883:XXX. középiskolai törvény az állami iskolákat még csak legutolsó helyen említi, így azok fölállítására voltaképpen csak akkor gondol, ha sem felekezetek, sem magánosok, sem községek nem állítanak valahol iskolákat, azért mégis megjelennek az állami iskolák és egyre jobban nyomulnak előtérbe. Felekezeti iskoláink autonómiája, melyet az 1791:XXVI. tc. 5. §-a biztosít, az egyre növekvő államsegélyek folytán, egyre szűkebb területre szorul, egyre kevesebb erővel bír. Bár minden egyházat szerető ember jól látja, hogy az egyház sokkal hivatottabb a nevelés munkájára, mint az állam, az állami iskolák egyre nagyobb erővel nyomulnak előtérbe. A közélet porondján hatalmi kérdéssé válik, kinek a kezében van a közoktatás? Ha olyan irányzat kerekedik felül, mely hatalmának biztosítása érdekében szükségét érzi az iskolák államosításának, ennek aligha tud még csatasorba álló egyházi közvéleményünk is eredményesen elleneszegülni. A küzdelemmel kapcsolatos szorongatottság és harc bizonyára egyházi önérteljes gyarapodásával, de aligha az egyházas irányzat diadalával fog végződni. Amikor az iskolai államsegélyek fölülmúlják a főnntartó testület által folyósított személyi kiadásokat, az állam — a főnálló törvények értelmében — bármikor ráteheti kezét iskoláinkra. Ez pedig ma már — fájdalom — legtöbb iskolánknál így van, mert iskolai kiadásainknak ma már csupán 47%-át fedezzük magunk, 53%-át pedig az államtól kapjuk. Így azt a kérdést, hogy főnntartjuk-e felekezeti iskoláinkat, nálunk sem egyházunk fogja eldönteni. A közélet porondján küzdök sem százados érdemeket, sem fölbecsülhetetlen szolgálatokat nem szoktak tekintetbe venni: csak a maguk hatalmi érdekeit. Az pedig már a reformáció idejében bebizonyosodott és a megújuló római egyház is a reformációtól tanulta meg, hogy akié az iskola, azé a jövő.

Az egyház, ha élni akar, egy területen mégsem adhatja föl iskoláit: ezek a *lelkipásztoroképző-intézetek*; egy másik területen pedig nem hagyhatja abba tanítói munkásságát: ez

⁶⁰⁷) *Evangélikus pedagógia c. munkájában* (Stuttgart, 1855).

a vallásoktatás. Minél nehezebbek az idők, annál fontosabbak a theologiai főiskolák. Ezek tartják fenn a Biblia tiszta ismeretét, amire annál nagyobb szükség van, minél nagyobb homályban tapogatózik az emberiség. A fölvilágosodás, a szabadelvűség korszakai nem voltak kíváncsiak arra, mit mond a theologia Isten tanításáról. Ma ezt is már szívesebben hallgatják, mert kezdik belátni, hogy az emberi tudomány gyöngének bizonyul az eléje tornyosuló nagy kérdések megoldására és a következő helyes út megtalálására. A vallásoktatásra sem volt soha nagyobb szükség, mint a maihoz hasonló időkben.

Ami a lelkipásztor-képzést illeti, az állami egyetemek theologiai fakultásain folyó képzés csak ott képzelhető el, ahol az egyház és az állam egészen egyek. Ezt ma már nehéz elmondani egyetlenegy államról is. A középkori, nyilvánvalóan vissza nem térő világból szinte halálraitélt maradvány ma már az *állami egyetemi theologiai fakultás*. Az egyetem a középkor századaiban *eredetileg* egyházi jellegű volt, hisz alapításához is pápai engedélyre volt szükség. Később fokról-fokra állami intézmény lett. Ma már *kivétel* az egyházi jellegű egyetem, amelyen pl. a holland szigorú református egyház amsterdami szabadegyeteme. A vegyesvallású államok többféle módon próbálják megoldani azt a belső ellentmondást, hogy a többvallású állam képezze a különböző egyházak számára a lelkipásztorokat. Vagy azt a megoldást választják, hogy különböző egyetemen különböző egyházak számára tart fenn az állam theologiai fakultást, vagy ugyanazon az egyetemen mind a r. kath., mind a prot. egyházak számára szervez külön-külön fakultást, mint Strassburgban. De sem ez nem nyújt teljesen megnyugtató megoldást, sem az egyház illetékes tényezőinek bizonyos személyi kérdésekbe való beleszólási joga, ami a debreceni egyetemmel kapcsolatban van meg nálunk. Az állami theologiai fakultásnak éppen az a legnagyobb veszedelme, hogy a professzorok kinevezési joga végeredményben az állam kezében van, így az egyház, meg az egyház számára lelkipásztorokat képző fakultás közt nincs szerves kapcsolat.

A *genfi nemzeti protestáns egyház* is érezte ezt a század eleji önkéntes szeparáció után és az 1928/29. tanévtől kezdve — nagy bölcseséggel — úgy oldotta meg a kérdést, bár erre nem lett volna kötelezve, hogy a *maga kezébe vette* az egyetemmel kapcsolatban már hosszú idők óta működő theologiai fakultást. Az *egyház gondoskodik annak személyi kiadásairól*, önkéntes megajánlásokból gyűjtött alapítványból, viszont az *egyház választja annak professzorait*, e mellett a fakultás — mint autonóm fakultás — továbbra is az egyetem kebelében működik. Ez csak úgy volt lehetséges, hogy a genfi kanton tanácsa jóindulatulag fogadta az egyház elhatározását: nem gördített az elé semmi akadályt, amit kevésbé megértő kor-

mányzat könnyen megtehető volna. Genfi hittestvéreink példája egyfelől tartalmilag, másfelől taktikai szempontból is figyelemre méltó. Nem olyankor kell az ilyen kérdéseket megoldani, amikor az egyház és az államhatalom kezelői között fogytékosabb mértékben van meg a kívánatos összhang, hanem *békés időkben*. Annál kevésbbé írgylésre méltó helyzet valamelyik egyház számára, mikor összes lelkipásztorait a vele semmiféle lelki kapcsolatban nem álló államhatalom költségén működő theologiai fakultáson képezik.⁶⁰³⁾ A lelkipásztorképzés kérdését minden egyháznak meg kell oldania. Ha a mintegy 50.000 lelket számláló *valdens egyház* is tud theologiai főiskolát fönntartani Rómában, sokkal nagyobb egyházaknak is meg kell találniok ennek a módját, ha — élni akarnak!

Francia református hittestvéreink nagy áldozatokat hoznak, hogy kellőszámu és hivatásának élő lelkipásztort képezhesenek ki. Mind a montpellieri, mind a párisi theologiai fakultás mellett theologus-otthont szerveztek. A theologióra az jelentkezhettek, aki az egyetem irodalmi fakultásán baccalaureatust szerzett, lelkipásztori ajánlást mutat fel. Minden theologus kapcsolatban van a nemzeti zsinat lelkészi szolgálati bizottságával. Ez kíséri figyelemmel tanulmányait. A theologusképzés négy évig tart.⁶⁰⁴⁾ A theologus ez alatt az idő alatt nem nősülhet. Ez alól a tilalom alól a nemzeti zsinat tanácsa adhat — nagyon indokolt esetben — fölmentést. A második és harmadik, úgyszintén a harmadik és negyedik év közt, rendszeren októberben, legalább négyhetes gyakorlati kiképzésre kell menniök egy-egy ismertebb lelkipásztor mellé. Ezt *stage*-nak nevezik. Az ilyen gyakorlati kiképző állomásokat a nemzeti zsinat lelkészi szolgálati bizottsága által a theologiók mellett szervezett albizottságok tartják nyilván. Az egyik gyakorlati kiképzési időt *falusi* gyülekezetben, a másikat *ipari*, vagy *evangéizációs központban* kell töltenie a theologusnak, aki ez alatt az idő alatt vagy a lelkipásztornál, vagy valamelyik családnál lakik. A felmerülő költségeket a nemzeti zsinat téríti meg. A theologia el-

⁶⁰³⁾ Ez a helyzet hazai evangélikus hittestvéreinkkel kapcsolatban is. Ennek tarthatatlan voltát érzik is többen. Azt is érzik, hogy az evangélikus egyház által a theologusok számára fönntartott diákothonnal nincs még megoldva a kérdés.

⁶⁰⁴⁾ A már legalább 30 éves, középiskolai tanári, vagy ezzel egyenlő értékű oklevéllel bírók és lelkipásztori pályára menni kívánók számára a montpellieri, később a párisi theologiai fakultáson is külön kiképzési lehetőséget engedtek meg. Az ilyenek — a fakultás professzoraival állandó érintkezésben — magánúton végezhetik theologiai tanulmányaikat és készülhetnek a theologiai baccalaureatusra. Ez az idő nem lehet két évnél kevesebb és közben több hetet a fakultáson kell tölteniök. Három részletben teszik a vizsgákat két-két theologiai disciplinából. Amiből másutt már vizsgáztak, mentesülnek ezeken a vizsgálatokon. *Règlements et Coutumes*, 4. 1. „Vocations tardives.”

végzése után a lelkipásztori vizsgálatot letevő jelölt proposant nevet nyer. Ezután még egy évig tartó gyakorlati kiképzésen (stage-on) kell résztvennie. Ha ezt is elvégezte, fölszentelhető és választható.⁶⁶⁵)

Angolszász hittestvéreink rendkívül nagy gondot fordítanak leendő lelkipásztoraik kiválogatására és kiképzésére, mert csak hivatásáért égő és kellő fegyverzettel szent szolgálatukra induló lelkipásztorokkal lehet az egymást felváltó nemzedékek során az egyháznak újabb meg újabb önkéntes és hitvalló, egyházukért áldozni kész tagokat toborozni, ezeket az egyházban megtartani. A theologusok képzéséért semmiféle áldozatot nem tartanak soknak. Amerikában hatalmas theologus-otthonokat építenek a theologiákkal kapcsolatban, ahol minden theologusnak megvan a maga külön szobája, sőt rendszerint két diáknak még külön dolgozószobája is. Ilyen körülmények közt a lelkipásztorjelölt minden idejét az Isten dolgaiban való elmélyülésre szentelheti. A professzorokon kívül vendégelőadók: külföldi tudósok, kiváló gyakorló lelkipásztorok, misszionáriusok szólnak gyakran hozzájuk. Mindezekben a jótéteményekben nemcsak saját leendő lelkipásztoraikat részesítik, de tekintélyes számú külföldi theologust is.

Az angolszász világban voltaképen az egyházmegye (Presbytery) küldi a lelkipásztorjelölteket a theológiára. Ez kíséri őket figyelemmel egész theologiai pályájuk idején. Tanulmányaik közben is megvizsgálhatja őket bármikor jellem tekintetében. Szünidei munkájukról is az egyházmegye küld jelentést. Az Ige hirdetésére feljogosító licentiatust is az egyházmegye adja. Ilyen előzmények után nem mint idegen, hanem mint régi ismerős megy vissza a theológiát végzett ifjú egyházmegyéjéhez és a legtöbbször annak a kebelében kezdi meg nem segédlelkészi, hanem egyenesen lelkipásztori munkáját.

A skót egyházban a theológiára menni szándékozókat a lelkipásztor bejelenti az egyházmegyének. Ezt már egyik előző gyűlésen jeleznie kell, hogy a kiküldendő bizottság tudjon addig beszélgetni a jelölttel és jelentést tudjon erről tenni a legközelebbi gyűlésen, amikor a lelkipásztor a hivatalos bejelentést megteszi. Ha a lelkipásztor nem tenné ezt meg, maguknak a theológiára menni kívánóknak kell szándékukat az egyházmegyének bejelenteniök. Igazolniok kell teljesjogú egyháztagságukat és jellemükről is kell az egyházmegyétől bizonyítványt, kérniök. Az egyházmegye bizonyítványa dönti el első sorban, hogy kik vehetők föl a theológiára. Erről minden év augusztus 31-ig jegyzéket küldenek a General Assembly theologiai tanulmányi bizottságához.

⁶⁶⁵) Règlements et Coutumes, 1—7 II.

A theológiára csak azokat veszik föl, akik valamely skót egyetemen, vagy a General Assembly által azzal egyenlőnek elismert egyetemen bölcsészettudományi, orvosi, természettudományi, vagy jogi fakultásról fokozatot mutatnak fel, vagy legalább elvégezték ezeknek a fakultásoknak valamelyikét és a fokozat elnyeréséhez szükséges előkészítő vizsgálatot letették. Szeptemberben a jelöltek fölvételi vizsgát tesznek négy kötelező és egy ötödik, a megjelöltek közül választható tárgyból. A négy kötelező tárgy: Szentírásismeret, zsidó-, görög nyelv, erkölcsbölcselet. A választható ötödik tárgy: angol-, latin-, francia-, német nyelv, számtan, gazdaságtan, gall nyelv. Ha a jelölt történelemből már vizsgázott az egyetemen, ez az ötödik tárgy elmarad. Ha a tárgyak közül valamelyikből már egyetemi fokozatot nyert, abból nem kell vizsgáznia a fölvételinél. Szentírás-ismeretben tanúsított fogyatékos jártassággal senkisémmel vehető föl a theológiára, azonban ha egy tárgyból elégtelen is, de a többiből megfelelő, a bizottság megengedheti, hogy theológiára menjen és abból a tárgyból februárban javítóvizsgálatot tegyen.⁶⁰⁶⁾ A theologiai tanulmányi idő három téli és három tavaszi szemeszter, meg nyári kiegészítő szemeszterek, melyeket az egyház állapíthat meg. A második és harmadik évre jövő theologusoknak Szentírás-ismeretből újból vizsgázniuk kell és a megállapított jegyek 60 %-át el kell érniük.⁶⁰⁷⁾ Minden évfolyam végén minden diák munkájáról jelentést küldenek a nagygyűlés theologiai tanulmányi bizottságához, mely az egyházmegyére is elküldi azt. A harmadik évet az egyház által elfogadott valamelyik külföldi fakultáson vagy kollégiumban is lehet tölteni. Theologiai tanulmánya alatt minden diáknak írnia kell tanulmányt apologetikából vagy dogmatörténetből, vagy dogmatikából, Ó-testamentumból és Új-testamentumból egy-egy exegesist és népszerű egyházi beszédet.

Az utolsó évfolyamra lépőknek kérelmet kell benyújtaniuk egyházmegyéjükhöz az igehirdetésre fölhatalmazó licentiatusi vizsgálatra bocsáttatásukért. A theologus kérésére a vizsgálatot vagy annak egyik részét más egyházmegye elé utalhatják. A theologiai tanulmányi bizottság bizonyítványa nélkül az egyházmegye sem bocsáthat valakit ilyen vizsgálatra. Ha vak, vagy idegenből származó theologust kíván az egyházmegye vizsgáztatni, erről jelentést kell tennie a General Assembly-nek. Ez a

⁶⁰⁶⁾ Aldk éveket töltöttek már más foglalkozásban, de 40 évnél nem idősebbek, azok számára a bölcsészeti karon és a theológián öt éves külön tanulmányi szabályzatot állapítottak meg.

⁶⁰⁷⁾ Az angolszász világban nem olyan osztályzatok vannak, mint nálunk, hanem minden tárgyból meg van állapítva a maximális és minimális egységszám. Pl. rendszerint 100 a legjobb, legalább 20 egységet kell elérni, hogy meg ne bukják valaki.

theologia elvégzése után teendő vizsgálat a következő részekből áll: vasárnapi istentisztelet tartása prédikációval, a presbiteriánizmus elveiből, különösen az egyházi testületekből és a Hitvallás 25, 27—29. fejezeteiből szóbeli vizsga, végül az egyházmegyével vagy annak bizottságával beszélgetés a lelkipásztorság céljáról és módszereiről. A licentiatust lehetőleg templomban, nyilvános istentisztelet keretében kell megadni a jelölteknek.⁶⁰⁸⁾ Az íge hirdetésére fölhatalmazottak, licentiatust nyertek az egyházmegye fölügyelete alatt maradnak, míg más egyházmegyébe nem kebeleztetnek. Aki fölhatalmazást nyer az ígehirdetésre, míg lelkipásztorrá nem szentelik, nincs joga a szentségek kiszolgáltatására.⁶⁰⁹⁾

Amerikában is a theologus ifjú körülbelül 16 évi előzetes tanulmány (nyolc évi alsófokú-, 4 éves középiskola, négy éves egyetemi vagy kollégiumi képzés) után kerül a háromévfolyamú theológiára. Az oda menni szándékozó ifjút, kérésére, itt is *egyházmegyéje* (Presbytery-je) *küldi a theologiai főiskolára*. Előbb ünnepélyesen ki kell jelentenie, hogy a református egyház hitvallását elfogadja és magára nézve kötelezőnek ismeri el. Miután két évet tölt ott, kérésére, egyházmegyéje újra megvizsgálja. Ha sikeresen kiállja a vizsgálatot, engedélyt ad neki arra, hogy az ígét hirdethesse. Ez az engedély három vagy négy évre szól, így a theologus is csak ennek a felhatalmazásnak a birtokában léphet szószékre.⁶¹⁰⁾

A theológiát végzett ifjú vagy a külmiszió szolgálatába megy, vagy otthon marad és néhány évet a theologiai továbbképző tanfolyamon (Postgraduate Course) tölt, hol — a holland theológiához hasonlóan — szaktanárok irányításával részletkutatásokat végez. Közben vasárnaponként egyes lelkipásztornélküli gyülekezetekben prédikál. Tudományos munkáját a theologiai főiskola bakkalaureatusi fokozattal jutalmazhatja.

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli* (északi) *presbiteri egyház* a licentiatust körülményeit részletesen szabályozza. Minden jelöltnek attól az egyházmegyétől kell licentiatusi vizsgálatra bocsátatását kérnie, amelynek területén van rendes lakóhelye. De ha az hozzájárul és szabályszerű elbocsátót ad, más egyházmegyénél is megszerezheti ezt. Aki kéri ezt, annak a Presbytery területén valamelyik gyülekezet teljesjogú tagjának kell lennie legalább hat hónap óta. Az egyházmegye jegyzője útján kell az egyháztanácsa megerősítésével ellátott kérelmet betérjeszteni. A kérelemnek három hónapig a Presbytery jegyzőjé-

⁶⁰⁸⁾ Az Ilyet Licentiate-nek, vagy Probationer-nek, vagy Preacher of the Gospel, vagy an Expectant-nak nevezik.

⁶⁰⁹⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 181—182, 188—195, 659 ll.

⁶¹⁰⁾ Az amerikai theologusképzésről l. bővebben Robert Kelly: Theological Education in America (New York, 1924.).

nél kell lennie. Ez alatt az idő alatt alaposan megvizsgálják a jelöltet minden vonatkozásban: jellem, viselkedés, testi, nevelésbeli, gondolkozásbeli állapota felől, különösen pedig afelől, hogy mi vonzotta a lelkipásztori pályára. Legalább egy évig a Presbytery gondozása alatt kell állnia, mielőtt a licentiatust megkapja. Kivételt csak a Presbytery jelenlévő tagjai háromnegyedrészenek szavazatával lehet tenni, de ezt jegyzőkönyvbe kell foglalni és föl kell terjeszteni a zsinathoz. A jelöltnek meg kell jelennie a Presbytery előtt és kegyességéről, a pásztori pályára menetele okáról bizonyosságot kell tennie, bachelori fokozatot kell felmutatnia egy elfogadott kollégiumtól vagy egyetem-től, igazolnia kell, hogy két évet valamelyik theológián töltött. Anyanyelvén kikérdezik a Bibliából, dogmatikából, egyháztörténelemből, görögből, zsidóból. Ha a többi tárgyból jól megy, görögből, zsidóból kérheti a vizsgálat elengedését, ha ezt a jelölt úgyis végezte a theológián és ha ehhez a jelenlévő tagok háromnegyedrészre hozzájárul. A Presbytery rövid tételt írat, a Szentírás több versét megmagyaráztatja, egyházi beszédet mondhat el vele, és pedig esetleg a gyülekezet előtt. Ha az egyházmegye a vizsgálat egyik-másik részétől el akar tekinteni, meg kell kérdeznie a zsinatot és meg kell indokolnia, miért akar ezektől eltekinteni. Ha a zsinat nem adná meg erre az engedélyt, az egyházmegye a jelenlévők szavazatának háromnegyedrésze-vel megadhatja mégis. Erről is részletes jegyzőkönyvet kell föl-venni indokolással. A moderator négy kérdést intéz a jelölthöz: 1. Hiszi-e, hogy az Ó- és Új-testamentum Isten ígéje és egyetlen csalatkozhatatlan szabályozója hitünknek és életünknek? 2. Elfogadja-e őszintén ennek az egyháznak a Hitvallását, amint annak hitelvei a Szentírásban foglaltak? 3. Megígéri-e, hogy az egyház békéjét, egységét, tisztaságát előmozdítani igyekszik? 4. Megígéri-e, hogy aláveti magát Istenben ennek az egyházmegye kormányzatának, vagy bármely más testületnek, melyben szolgálatra hívatik? Miután mindezekre megnyugtató feleletet ad, a moderator imádkozik és fölhatalmazza az íge hirdetésére. Erről jegyzőkönyvet vesznek föl. Ha a vizsgálatot tevő időközben más egyházmegyébe megy át, a vizsgálat ott folytatható. Ha a jelölt nem megfelelően hirdeti valahol az ígét, a Presbytery visszavonhatja a licentiatust.⁶¹¹⁾

Az *Egyesült-Államokbeli* (déli) *presbiteri egyházban* a lelkipásztori pályára készülők kérnie kell szintén az *egyházmegye hozzájárulását*. Mielőtt a Presbytery ezt megadja, a moderator két kérdést intéz hozzá: 1. Isten kegyelmére támaszkodva, ígéri-e, hogy keresztyén jellemmé kíván formálódni, szorgalmasan és hűségesen készül a szent szolgálatra? 2. Aláveti-e magát a lelkipásztorságra való előkészület szempontjából

⁶¹¹⁾ The Form of Government, 353—357 ll.

az egyházmegye megfelelő felügyeletének? Az ezekre adott megnyugtató válasz után felhatalmazzák a theológiára jelentkezésre és a theologus nevét beírják a lelkészjelöltek névjegyzékébe. Ezzel a lelkipásztori pályára való előkészület szempontjából a Presbytery hatásköréből kerül, de mint magánember gyülekezetének tagja marad. A jelölt is kérheti elbocsátását az egyházmegyétől, viszont az is törölheti őt a jelöltek sorából, de erről jelentést kell tennie az egyháztanácsnak.

Amikor a jelölt megkezdí theologiai tanulmányait, az egyházmegye följogosítja őt nyilvános istentiszteletek tartására. A Presbytery hozzájárulása nélkül nem vállalkozhatik lelkipásztor nélküli gyülekezet vezetésére. A jelöltnek évenként jelentést kell tennie tanulmányairól a Presbytery elé. Az egyházmegye azért hatalmazza föl a lelkipásztorjelöltet az evangélium hirdetésére, hogy amikor képességeiről megfelelő vizsgálatot tett és az egyházmegye bizonyosságot nyert valamelyik gyülekezet részéről történt megválasztásáról, fölszentelhesse őt a lelkipásztori szolgálatra.

A jelölt a licentiatius kérésénél nincs kötve a lakóhelye szerint illetékes egyházmegyéhez. A licentiatiusért folyamodónak igazolnia kell, hogy baccalaureusi vagy mesteri fokozatot nyert. A Presbytery a szóbeli vizsgálat bizonyos tárgyait elengedheti, de megvizsgálja őt dogmatikából és egyházkormányzatból. Ezenkívül theologiai témáról beszélget vele, exegesist, Bibliamagyarázatot tartat, prédikáltat vele. A Presbytery döntésére bízzák, mit kíván a licentiatiusért teendő vizsgálaton. Ha elhagy egyes tárgyakat, erről jegyzőkönyvet kell fölvenni. A licentiatust elnyerni kívánóhoz a moderator a vizsgálat után szintén négy kérdést intéz. Itt a második kérdésben a Hitvallás mellett a Kátét is megemlíti. Ima után a moderator fölhatalmazó szavakat mond a Presbytery nevében. A jelölt a vizsgálatot másik egyházmegyén is folytathatja, éspedig ott, ahol az előzőnél elhagyta. A licentiatius érvénye itt négy évig tart. A Presbytery még egy évig meghosszabbíthatja. Ha a licentiatust nyert *más élethívatást választ, az egyházmegye köteles visszavonni tőle a licentiatust!*⁶¹²⁾

Ahhoz, hogy *egyházunk* is jól meg tudja oldani ezt az életbevágóan fontos föladatát, külföldi hittestvéreinkhez hasonlóan, nekünk is változtatnunk kell mai lelkipásztorokképzésünkön. Egyfelől *szorosabb kapcsolatot* kell teremtenünk a lelkipásztorjelölteket küldő *gyülekezeteinkkel és egyházmegyéinkkel*, másfelől *theológiáinkon* is fokozottabb figyelmet kell fordítanunk a tudományos képzés mellett leendő lelkipásztoraink *lelki* erősítésére. A debreceni theologiai fakultással kapcsolatban addig is, míg a genfi megoldáshoz hasonlóat találunk, erőteljesen ki kell építenünk ottani lelkészképző-intézetünket.

612) The Book of Church Order, 50—60 II.

Ami theológiáinknak *gyülekezeteinkkel és egyházmegyéinkkel* való szorosabb kapcsolatát illeti, a theológiáinkra jelentkezőktől ne a lelkipásztoroktól kívánjunk *ajánló leveleket*, hanem az *egyháztanácstól és az egyházmegyétől*. A lelkipásztor képzésre nagy gondot fordító külföldi hittestvéreink ezek útján kapják a theologusait: mintegy ezek *jótállásával* lépheti csak át minden jelölt a theologia küszöbét. Lelkipásztoraink ma többször jobb meggyőződésük ellenére adnak egyik-másik jelentkezőnek ajánló levelet. Azután *hosszabb szünetre hazatérő* theologusainkat nekünk is köteleznünk kell arra, hogy nyomban hazatérésük után *jelentkezzenek lelkipásztoruknál* és a szünet végeztével hozzanak tőlük *bizonyítványt* arról, hogy milyen egyházi munkákban vettek ott részt? Végül theologusokat küldő gyülekezeteinknek és egyházmegyéinknek *fokozottabb felelősséget* kell érezniök theologusaink *megsegítése* terén is.

A theologiai főiskolán a *fölvétel* mai módját föltétlenül meg kell változtatnunk. Amikor theologiai főiskoláinkra — a más életpályákra menetel megnehezedése miatt — seregestől jelentkeztek, fájdalom, a legtöbbször csak érettségi bizonyítványaik alapján döntöttünk afelől, hogy kiket vehetünk föl közülük, csak a lelkipásztorok fiainál tettünk ebben a tekintetben kivételt. Bármennyire kívánatos, hogy theológiáinkra ne a többi életpályákról leszoruló, gyöngébb tehetségű ifjak jöjjenek, *talán egy élethívatus terén sem játszhatik a bizonyítvány kevesebb szerepet, mint épen a lelkipásztori pályán*. A tudományosan képzett lelkipásztor nagy érték, de ha tudása nem párosul a pásztoroság legfontosabb kellékével: a *hűséggel*: ez egyenesen romboló hatásúvá válhatik, míg a fogyatékosabb tudást, mint sok, a külföldi testvéregyházakban működő, talán csak egy talentummal az élet útjára bocsátott lelkipásztortársunk példája mutatja, bőségesen kárpótolja a legtöbbször az egy talentumon megható hűséggel végzett sáfarkodás. Egyik theologiai főiskolánk követésre méltó módját találta meg annak, hogy a theológiára jelentkezők közül kiválogassa azokat, akiket valóban Isten Szentlelke hív a lelkipásztori szolgálatra. A professzorok napokig együtt vannak a jelentkezőkkel, így közelebből megismerkednek velük. Tévedés így is lehetséges, de távolról sem olyan gyakori. Ha a jövőben az egyháztanácsok és az egyházmegyék küldik a jelölteket, még több biztosítékunk lehet arra nézve, hogy valóban Isten Leleke szerint valók jelentkeznek a szent szolgálatra való kiképzésre.

A második az, hogy a *theologusképzés ideje alatt ifjainknak benn kell lakniok a theológián*. Amint el sem tudja valaki képzelni, hogy a földi hadsereg leendő tisztjei ne együttesen lakjanak akadémiájukon, „Jézus Krisztus jó vitézeit” sem lehet gyülekezetszerű együttélés nélkül igazi lelkipásztori nevelésben részesíteni. Még a szomszéd házban lakó theologus sem lehet ez alól kivétel. Csak így forrhat lelkileg is eggyé Krisztus

leendő pásztorainak serege és ezen az úton csiszolódhatik ki bennük az igazi *lelkipásztori jellem*. Internátusi fölügyelőül olyat kell választani, aki igazi *lelki atyja* tud lenni a theologusoknak. Ha a professzorok közül senki sem vállalkoznék erre a terhes föladatra, Istentől erre a nagy feladatra különösen megáldott lelkipásztort kell keresnünk. A fölügyelőnek a többi professzorok is legyenek segítségére fontos munkájában bibliakörök, akadémiai istentiszteletek tartásával, de övé a munka oroszlan-része.

A harmadik az, hogy *theologus ifjainkat mentesítenünk kell a kenyérkeresés gondjaitól*. A theologus képzés idejét nem szabad a megélhetés gondjaival széttépdetni engednünk, ami sokszor megtörténik ma. Különösen attól kell *óvakodnunk*, hogy *exmisszióba küldjük* theologusainkat. Ez segédlelkészhiány esetében, ami ma is van és előreláthatólag a közeljövőben is lesz, megkönnyítheti a fölöttes egyházi hatóságok munkáját, de a legtöbb esetben *tönkreteszi* sok, többre hívatott theologusunk egész életpályáját. Romboló hatásait megdöbbenve kell több kiváló theologusunkkal kapcsolatban is megállapítani. Hát még a nem kiválóakkal kapcsolatban! Többször szinte mérgező hatással van az exmittált theologusra az, amit a gyülekezetben lát, többször — fájdalom — az is, amit itt-ott a lelkipásztorcsaládok körében tapasztal. E mellett, ha akarna, sem jut sokszor elég ideje theologiai tanulmányaira. De többször beszélődül abba a tudatba, hogy tanulmányai elvégzése nélkül is el tudja látni munkáját: minek erőltesse akkor magát?

E sorok írója Isten kegyelméből több, mint egy nemzedéknyi időt töltött leendő lelkipásztoraink nevelésének munkájában. Több esetben mélységes fájdalommal kellett utólag megállapítania, hogy lelkiismeretesen végzett munka ellenére több olyan ifjú kezébe adtak oklevelet, akinek — ha igazán ismerték volna — nem lett volna szabad oklevelet adniok. Ezek leginkább az exmittáltak szomorú seregéből kerültek ki, akiket theologus pályájuk alatt alig láttak a theológián, mert rendszerint más theológiáról jöttek és idejövételük után, nehéz anyagi helyzetükre hivatkozva, mindjárt jelentkeztek exmisszióba. Így igazán nem szabad kibocsátanunk ifjakat a theológiáról. Hiába van benn theologiai tanulmányi szabályzatunkban, hogy a theologia magánúton nem végezhető, ha mi magunk adunk erre módot. Epen olyan lehetetlenség ez, mintha az orvoshiány pótlására harmad-, negyedéves orvostanhallgatókat küldenének a községekbe! Amint sem a katonai, sem az orvosi pálya nem végezhető magánúton, a theologiai sem!

Egész más dolog az, amit francia és skót hittestvéreink is megtesznek azokkal, akik *más életpályákon* működnek és e közben ébred föl bennük *különös erővel* a vágy Isten országának szolgálatára. Nekünk is lehetővé kell tennünk, hogy más,

megfelelő előképzettségű életpályáról a lelkipásztorira jönni kívánók, kedvezményes tanulmányi rend alapján, necsak rövidebb idő alatt, ami ma is biztosítva van számukra, de nagyrészt magánúton végezhessek el a theológiát. Úgy érezzük, nemcsak francia és skót hittestvéreinknél válik ez be jól, de — az esetek gondos mérlegelése mellett — nálunk is. Az ilyenek jobban megérdemlik, hogy lelkipásztori megbízatást adjunk nekik, mint azok, akik aszerint, hogy merről süt a nap, hol föl-fedezik magukban a lelkipásztori hivatottságot, hol búcsút vesznek attól rendszeren valami jobb világi állásért, majd ismét vissza kívánnak térni ahhoz, ha rosszabbra fordul a dolguk, vagy nincs már rájuk szükség. Ezen a téren legfőbb ideje rendet teremtenünk!

Ami debreceni theologiai fakultásunkat illeti, a mellé meg kell szerveznünk több professzorral lelkészképző-intézetünket és a fakultásra járók közül csak azokat lehet akár első-, akár második lelkészképzés vizsgálatra bocsátanunk, akik a lelkészképző intézetben is megszerezték megfelelő kiegészítő tanulmányokkal és szabályszerű munkával az abszolutoriumot. Ez a lelkészképző-intézet megfelelő keretül kínálkozik nálunk is arra a bekövetkező eshetőségre, hogy az állami theologiai fakultás szinte máról-holnapra megszűnhetik.

Másik soha el nem hagyható tanítói tevékenysége minden egyháznak a *vallásoktatás*. Ezen a téren se ringassuk magunkat ábrándokban. Alig van még ország a világon, ahol — az egyetemek és főiskolák kivételével — az összes alsó- és középfokú-, meg szakiskolák tanulói kötelező vallásoktatásban részesülnek, mint nálunk. Nem tudhatjuk, meddig marad fenn ez a rendszer? Mikor váltja föl azt a fakultatív, avagy csak az iskolán kívüli, önként végezhető vallásoktatás rendszere? Külföldi hittestvéreink körében eléggé megnyugtató megoldást talál ez a kérdés egyfelől a lelkészi hivatalokban folyó *önkéntes vallásoktatással*, másfelől az erőteljesen kiépített *vasárnapi iskolával* kapcsolatban.

Franciaországi hittestvéreink is végzik mindezt. Újabbban nagyban megkönnyítik náluk a gyermekek körében végzendő vallásoktatói munkát az 1941. január 6-án és március 10-én kelt törvények, amelyek megengedik, hogy a lelkipásztorok a nyilvános iskolába járó gyermekeket hetenkint két órában 3/4—3/4 órára összegyűjtsék vallásoktatásra. A közoktatásügyi államtitkár április 13-iki körlevele szerint az időpontot a főigazgatóval (Inspecteur d'académie) beszéljük meg.⁶¹³⁾

Még szerencsésebb helyzetben vannak e tekintetben *holland* hittestvéreink, ahol az állam a szülők kívánsága szerint különböző típusú iskolákat állít föl, így a vallásos szülők a legtöbb helyen ú. n. „bibliás iskolába” járathatják gyermekeiket,

⁶¹³⁾ Règlements et Coutumes, 38 1.

hol napról-napra tanítják őket Szentírásra. A konfirmációi oktatás is több évig tart a szigorú reformátusoknál.

A skótoknál és az angolszász világban sokfelé az iskolákban a tanítást bibliai félórával kezdik a tanítók (csak az egyetemeken és főiskolákon tanítókat hívják professzoroknak). Ezekre minden szülő, aki akarja, elküldi gyermekét, míg a többiek félórával később mennek iskolába. Az egyházak már csak azért is, hogy megkeresztelt, reménybeli egyháztagjaikat megtartsák és később önkéntes, hitvalló egyháztagokul megnyerjék őket, minden tőlük telhetőt megtesznek egyfelől a vasárnapi iskolában, másfelől az úrvacsorával elsőtízben való élésre előkészítésnél.

Bármennyire kívánatosnak tartjuk magunk részéről is, hogy a kötelező vallásoktatás rendszere minél tovább fennmaradjon, nem cselekednénk bölcsen, ha nem készülnénk föl az ellenkező esetre is. Törvényhozásunk a törvényeink által a 18. éves életkorig kötelezőleg előírt, mai vallási kényszert is megszüntetheti. Ez már önmagában is lehetetlenné tenné a kötelező vallásoktatás rendszerének fenntartását.

Ha csak önkéntes jelentkezőket fogunk vallásunk igazságaira tanítani — akár az iskola falain belül, akár a lelkeszi hivatalokban — nem utasíthatunk el senkitsem azon a címen, hogy szülei nem tagjai egyházunknak. A vallásoktatás különösen ilyen esetben igazi missziói munka, ezért egyetlen önkéntes jelentkezőt sem utasíthatunk el. Ilyen körülmények közt a vallásoktatás valóságos katecheta iskola lesz újból, mint volt a keresztyénység első századaiban s a végén tartandó nyilvános vallástétel (konfirmáció) után követni fogja az egyházunk tagjai sorába fölvételt, több esetben megkeresztelkedéssel kapcsolatban. A 18. életévüket betöltötteket, mint akik szabadon csatlakozhatnak egyházunk tagjai sorába, most is csak saját hitvallásuk alapján keresztelhetjük meg. A vallásoktatás fontos munkájában a jövőben, különösen annak önkéntessé válása idején, minden gyülekezeti lelkipásztornak részt kell vennie. Viszont a vallásoktatással foglalkozóknak más gyülekezeti munkát is végezniök kell.

Felekezeti iskoláinkkal kapcsolatban csak ennyit: életédeke egyházunknak az egyháztagság bármilyen rendszere mellett, hogy minél több felekezeti iskolát tartsunk fenn. Minden egyes iskola fontos missziói állomás nemcsak a pogány világ sötétségben ülő fiai és leányai körében, de idehaza is. Minden felekezeti iskolai tanítónknak és tanárunknak misszionáriusnak kellene lennie, aki egyházunk lelkét sugározza a lábainál ülő gyermek- és tanítvány-seregbe. Csak így van értelme a felekezeti iskolának. Csak így éri meg a ráfordított áldozatot. Csak azért, hogy „ne állami” legyen iskolánk, kár volna akkora áldozatot hoznunk. Ma — őszinte fájdalomunkra — az a helyzet, hogy a felekezeti iskoláinkban folyó oktató munka, ha nem is

kimondottan, a *valóságban* jórészt állami munka lett — egyre fokozódó állami támogatás mellett. Vessen számot egyházunk lelki és anyagi erejével. Ez lenne a tanügyünket egységesen irányító egyetemes tanügyi bizottságunknak (V. tc. 129. §-a.) egyik legfontosabb feladata. Lásza meg egyfelől, *milyen* iskolákra van föltétlenül szükségünk, másfelől *mennyi* iskolát bírnunk a magunk erejéből fönn tartani? Magunk képezzünk iskoláink számára *tanítókat, tanárokat*. Ne feledjük, hogy az iskoláinkban tanítók is bibliai tisztséget töltenek be, akárcsak lelkipásztoraink, hisz ők is a nagy krisztusi missziói parancsot töltik be: „Elmenvén, tegyetek tanítványokká minden népeket.” Lelkipásztoraink *mellé*, nem pedig azok *alá* rendelt hely illeti meg őket egyházunkban. Helyét kell biztosítanunk számukra egyházi életünk fokozatos testületeinek mindegyikében, így a bíraskodás fórumain is.

Választásukat egyházi törvényeink a gyülekezet egyháztanácsa, vagy a külön szervezett fönn tartó-testület elé utalják. Helyesebb is, hogy nem a gyülekezet összes választó tagjai választják őket. Van olyan álláspont is, amely a velük szemben is alkalmazott kényszeráthelyezés helyett megfellelőbbnek tartaná, ha tisztújításos alapon választandók a tanerőket is. A lelkipásztorválasztások körül forrongó gondolatok itt is érvényesülést keresnek. Fegyelmelés és egyéb tekintetben minden esetre a lelkipásztorokkal egyenlő elbírálás alá kell esniök.

Az egyházunk tanítói munkájáról elmondottakat összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy felekezeti iskoláinkat egyházunk testéről lesodorhatja a másirányú, diadalmaskodó korszelem. Míg a miénk lehetnek, addig egyházunk testéhez tartozanak és legyenek igazán egyházunk veteményes kertjei. Számot kell vetnünk azzal, hogy egyfelől milyen iskolákra van föltétlenül szükségünk, másfelől mennyit bírnunk saját erőnkéből fönn tartani? Ezek tanerőit egyházunknak magának kell nevelnie, hogy a gondjaikra bízott tanuló-seregnek valóságos misszionáriusai legyenek. Egy iskoláról: a lelkipásztorképző főiskoláról és egy tanítói munkáról: a vallástanátról sohasem mondhat le egyházunk, ha egyház akar maradni. Ezt a két tevékenységét, semmiféle áldozattól vissza nem riadva, nagyon céltudatosan kell végeznie, ha élni akar!

11. AZ EGYHÁZ FEGYELMEZŐ MUNKÁJA.

(Az egyház csak addig egyház, míg céges bűnösök meg nem fertőztetik. Az egyházi tagok és egyházi tisztviselők fegyelmezése. A fegyelmezés a Bibliában, reformátorainknál, hitvallásainkban. A fegyelmezés is nevelő célzatú, nem büntető bíráskodás. Egyházfegyelem a külföldi testvér-egyházakban. Egyházfegyelem egyházunkban a múltban az egyházi tagokkal szemben. Az excommunicatio maior kérdése. Az egyházi tisztviselőkkel szemben. Új egyházi törvénykönyvünk az egyház „törvénykező” hatalmáról. Megvalósítandó reformok egyházfegyelmiünk világában.)

Az egyház csak addig egyház, míg céges bűnösök meg nem fertőztetik benne Krisztus testét. Ha az egyház tagjai részéről sem szabad ezt fegyelmezés nélkül hagyni, még szigorúbb fegyelmezésben kell részesíteni azt az egyházi tisztviselőt, aki ezt teszi.⁶¹⁴⁾

A fegyelmezés *gyökérszállai* visszanyúlnak a Bibliába és pedig nemcsak az Új-, de az Ótestamentumba is. *Kálvin* is bibliai alapon követeli a szigorú fegyelmezést, így nála a *Biblián alapuló egyházfegyelem az igaz egyház egyik ismertető jele*. Hitvallásaink is nyomatékosan hangsúlyozzák ezt. A szigorú egyházfegyelem a református egyházak *különleges jellemző vonása* lesz. Abban minden református egyház megegyezik, hogy az egyházfegyelemnek egyfelől a Biblián kell alapulnia, másfelől, hogy ez is *nevelői munka, nem büntető bíráskodás*. Az egyházfegyelem a hitélet erősödésével erősödik, annak ellanyhulásával veszít erejéből. Az egyházfegyelem ma világszerte erősödőben van a református egyházak körében. Élénk bizonyossága ennek az egyházfegyelemről újabban megjelenő könyvek és tanulmányok egész sokasága.⁶¹⁵⁾

⁶¹⁴⁾ *Kálvin* is különbséget tesz a közös fegyelem és az egyházi tisztviselők fegyelme közt. Inst. IV, 12:1.

⁶¹⁵⁾ Ezek közül csak néhányat említünk meg. *Kolthaus*: Die Zucht der Kirche; a holland *Heyns* Református Dogmatiká-ja, melyet *Galambos* Zoltán fordított magyarra (Budapest, 1925), a tan és élet szempontjából tárgyalja a fegyelmezést; a holland *H. Bouwman* füzete a református egyházfegyelemről: Dé kerkelijke tucht naar het gereformeerde kerkrecht (Kampen, 1912), ugyancsak *Galambos* Zoltán fordította magyarra. Magyar nyelven is sorjában jelennek meg az egyházfegyelemről szóló könyvek és tanulmányok: *Forgács* Gyula: Útmutatás a gyülekezeti fegyelmezés gyakorlásában; *Ferenczy* Károly: Az egyházfegyelem

Az egyházban *szükséges a fegyelem*, mert az egyház Krisztus jegyese, kit a Jel. 21:2 szerint János is lát, mint Istentől alászálló szent várost, új Jeruzsálemet, férje számára fölékesített menyasszonyt és a 21:27 szerint nem megy be abba semmi tisztátalan, sem aki utálatosságot és hazugságot cselekszik, hanem csak azok, akik beíratk az élet könyvébe, amely a Bárányé. A menyasszonynak szeplőtlenül kell megmaradnia mind önmagában, mind alkotó tagjaiban. Azért is szükség van az egyházban fegyelemre, mert az egyház feje Krisztus, mi pedig az Ő teste és tagjai vagyunk (I. Kor. 12:27), így a tagoknak is növekedniök kell abban szép renddel. Az egyházban azért is szükséges fegyelem, mert az egyház szent, ezért tagjainak is szenteknek kell lenniök (I. Thess. 4:3, 7, I. Pét. 2:1—12). Egyesek csak azt ismerik el egyháznak, ami a legkisebb szennyből is ment. *Kálvin* is kikel ez ellen a fölfogás ellen. Az *Institutio* IV:20-ban ördögi hazudozásnak bélyegzi, amit többekkel a saját tökéletességükben való bizakodás mondat csupán. *Pál* is világosan rámutat több helyütt, hogy azok a szentek, akik a maguk gyarló, bűnös voltukat és kegyelemre szorult állapotukat alázatosan elismerik.

A fegyelmezésnek *közösségtisztító ereje van*. Csak ott van *igazi közösség, ahol szigorú fegyelem van*: különben mindenki azt cselekszi, amit akar és az erkölcsi össze-visszaságban megsemmisül a közösség. *Közösség csak ott van, ahol Isten Igéje uralkodik*. Isten Igéjét viszont a fegyelem juttatja uralomra.¹¹⁶) Az egyházfegyelem azt csinálja, amit az Ige. Az Ige egyfelől ígér, biztat, másfelől fedd, ítél, kárhoztat. Előbb Isten fedd meg Igéjével. Ha erre nem hallgatunk, jön a gyülekezet ítélete. Ez azért van, hogy meghalljuk. Az egyházfegyelem voltaképpen nem más, mint az *Ige állandó hirdetése*. Eszköze nem más, mint az Ige hatalma. Más kényszerítő eszközt nem alkalmazunk a fegyelmezésnél.¹¹⁷) Ha lemondunk az egyházfegyelemről, nem tudunk többé szerves összefüggést és összhangot teremteni a lélek és az egyházi élet rendje közt. Ezt a megzavart összhangot és megbontott összefüggést fegyelmezéssel állíthatjuk csak helyre.

Az egyházfegyelem *nem veheti figyelembe, hogy kiválasztott-e valaki, vagy sem*. Istenen kívül ezt különben sem tudhatja senki. Amikor lesújt valakire a gyülekezet ítélete, ezzel még nem dől meg annak kiválasztottsága, hisz töredelmesen meg-

bibliai alapja, fejlődése és szükséges volta, (*Kálvinista Szemle*, 1926); *Imre Lajos*: *Kálvin egyházfegyelme az Institutio alapján* (az *Igazság és Élet* 1936. évf. 4—5. számában); *Dávid György*: *Az egyházfegyelem története* (Torda, 1935); *Ilyés Endre*: *Egyházfegyelem a magyar református egyházban a XVI—XIX. századokban* (Debrecen, 1941); *Dancsházy Sándor*: *Az egyház harca* (Budapest, 1942.).

¹¹⁶) *Bowman-Galambos*: *Egyházfegyelem*, 4—5 ll.

¹¹⁷) *Schüle*: *Die Grundlagen...*, 191, 194 ll.

bánhatja még bűnét és visszatérhet akár az Úr asztalához, akár a gyülekezetbe, ha abból rekesztették volna ki. A földön nem lehet örök az ítélet és a kárhoztatás. Töredelmes szívvel, Krisztusba fogódzva, mindenkinek megtalálhatja az attól való szabadság útját.

A Szentírásban az egyházfegyelem egyfelől *Isten*, másfelől az *emberek ellen* elkövetett bűnök büntetésére vonatkozik. Isten ellen vétkezők ellen szól a Csel. 5:1—11 (*Ananiás és Safira* esete), az I. Kor. 5:1—5 (a fajtalanság fenyítése), 6—13 (a gonoszok kivetése), a II. Thess. 3:6 (elkülönülés a rendetlen életűektől). Akik Isten ellen vétkeznek, kirekesztendők a gyülekezetből. Az emberek ellen vétkezők ellen a Mt. 18:15—20 szól.

Az egyházfegyelmezés *viszanyúl*ik az *Ótestamentumba*. Az V. Móz. 7:1—11 a bálványimádókkal való összekaveredést bünteti. Az V. Móz. 17:1—11 szerint a bálványimádást megkövezéssel büntetik. A III. Móz. 24:10—16. szerint az istenkáromlót is megkövezik. A IV. Móz. 12:14-ben Isten azt a bűntétést írja elő a Mózes ellen szólása miatt poklossággal vert *Miriám*-ra, hogy rekesztessék ki hét napig a táboron kívül, azután hívassék vissza. Ez arra mutat, hogy a gyülekezetből való igazi kirekesztés magától *Istentől indul ki* és célja egyfelől a bűnös *megalázkodása*, másfelől, hogy *félelemmel töltse el a népet* hasonló bűn elkövetésével kapcsolatban. Az igazság és a szeretet nem összeférhetetlen. *A kirekesztés még nem kárhozat*: van még belőle visszatérés, de *töredelmes bűnbánat* az ára.

Az *Újtestamentum* is többször beszél arról, hogy egyeseket kirekesztenek a gyülekezetből, így Ján. 9:22, 12:10, 42, 16:2. Az I. Kor. 5:1—5-ben az atyja anyját elvevő kirekesztéséről van szó. Az imádkozó közösségben van jelen a jelenlétét ígérő Krisztus ereje. Akit kirekesztenek ebből a közösségből, az a sátáné. De a kirekesztéssel nem szakad még el végleg Krisztustól: csak a teste lesz a sátáné, ő maga ellenben megterhet.⁶¹⁸⁾

Az egyházfegyelemről szóló újtestamentumi helyek közül fontosabbak a Mt. 18:15—18, Ján. 20:23, Róm. 16:17, I. Kor. 4:14, 5:12—13, 11:34, 16:22, II. Kor. 6:14—17, Gal. 6:1; II. Thess. 3:6, 14—15, I. Tim. 1:20, II. Tim. 2:16—18, Tit. 1:10—11, 2:8, 3:10, I. Ján. 4:1, II. Ján. 1:10, Jel. 2:14, 20. Ezek közül a legfontosabb és magának Krisztusnak szájából származó a Mt. 18:15—18.⁶¹⁹⁾ A hívek közösségéből való kivetéshez, hogy „legyen előtted olyan, mint a vámszedő,” hasonlóan

⁶¹⁸⁾ Az I. Tim. 1:20 szerint *Pál Hymeneus-t* és *Alexander-t* átadja a sátánnak, hogy megtanulják: ne káromkodjanak.

⁶¹⁹⁾ Ehhez leginkább hasonló a Ján. 20:23, az I. Kor. 5:12, 13, a Gal. 6:1, I. Tim. 1:20.

szól Pál apostol is több helyütt, így a Róm. 16:17-ben, az I. Kor. 5:3—5, 13-ban, a II. Thess. 3:6, 14—15-ben, az I. Tim. 1:20-ban, a Tit. 3:6, 10-ben. Pál a nyilvános bűnösöknél mel­lőzni kívánja a négy szemközti és a tanúk előtt való megintést: az ilyeneket egyenesen ki kell közösiíteni a gyülekezetből. Ilyen az, aki atyafi léteére parázna, csaló, bálványimádó, szidalmazó, részeges, ragadozó (I. Kor. 5:11, 13). Itt az érvényesül: „ves­sétek ki a gonoszt magatok közül”.⁶²⁰

A Krisztus testéből, az egyházból való kirekesztésnél eny­hébb az *úrvacsorai közösségtől* bizonyos időre *eltiltás*. A fegyel­mezés eszközei közt szerepelhet a puszta *megszégyenítés* is, mint a II. Thess. 3:14—15-ben olvassuk. Az Újtestamentumnak minden büntetése *lelki* (II. Kor. 10:4).

A fegyelmileg büntetetteket *nem szabad ellenségeknek tekintenünk*. Erről szól a II. Kor. 6:8, a II. Thess. 3:14—15. *Kálvin* is hivatkozik erre az Inst. IV, 12:8-ban. A fegyelmi büntetésnek *nem megtorlás*, hanem *megjavítás* a célja. A fe­gyelmezés a bűnösök megtérését célozza és munkálja (I. Kor. 5:4—5, II. Kor. 6:18). Nem a bűnös elvesztése, hanem annak megmentése a célja (II. Kor. 2:8). A megtérő számára kész a bocsánat (II. Kor. 2:7, Lk. 15:7, 32).

Az egyházfegyelmem *csak az egyház tagjaira*: a megkeresz­teltekre és az egyház tagjai közé bevettek­re vonatkozik, ha viselkedésük a többi hívek megbotránkozására ad okot. Min­den olyan cselekedet, amely a gyülekezet erkölcsi és egyház­építő tevékenységével ellentétes, okot szolgáltat fegyelmezésre.

Az oldást és kötözést az első századokban *maga a gyüle­kezet* gyakorolja a bűnösökkel szemben. Majd a *papság kezébe* megy át. Az ezt gyakorlók száma egyre szűkebb körre szorul. Végül a *római püspök* ragadja csaknem egészen magához. Ez­zel karöltve az egyházfegyelmem is egyre jobban aláhanyatlík. Súlyos bűnök fertőztetik meg az egyházat. A *reformáció* újból életre hívja az erőteljes egyházfegyelmet.

Valamennyi reformátor közül *Kálvin* érzi meg a legjob­ban a gyülekezeti fegyelmezés rendkívül nagy fontosságát. Tudja, hogy fegyelmem szükséges ahhoz, hogy az egyház tiszta­sága megőriztessék, az ép tagok megóvassanak és ennek nincs más módja, minthogy el kell távolítani az egyházból a meg­romlott tagokat, de nem azért, hogy végleg kivettenessenek, ha­nem azért, hogy bűneik megismerése révén azok is megtérjenek.

A fegyelmemről vallott nézeteire nagy hatással volt *Bucer Márton*. Eleinte *Kálvin* is az államra kívánta ruházni a fegyel­mezést. *Bucer* hatása alatt változtatta meg nézeteit. Az Insti­tutio egymást követő kiadásaiban egyre több teret szentel a fegyelmezés kérdésének. Az Institutio 1559-es kiadásában, a

⁶²⁰) L. Inst. IV, 12:3—4-et is.

IV. könyvnek különösen XI, még inkább XII. fejezetében szól az egyházfegyelemlről. A XI. fejezetben inkább a római egyház visszaéléseire mutat rá, míg a XII. fejezetben (Az egyházi fegyelemlről, amelynek fő alkalmazása a fenytésekben és kiközösítésekben van) kifejti az egyházfegyelemlről nézeteit. Más fejezetekben is találunk utalásokat az egyházfegyelemlre. Mint-hogy az egyházfegyelem a református egyházban olyan közép-ponti fontosságú szerepet játszik, hogy az egyházi törvénykönyv is voltaképen az egyházi fegyelmzés könyv, *Kálmán*-nak erre vonatkozó nézeteiről kissé részletesebben kell szólnunk.

Már az igaz egyházzól szóló I. fejezetben is rámutat arra, hogy a jól rendezett egyház nem eresztí az Úr asztalához a céges bűnösöket.

A XI. fejezet Az egyház törvénykező hatalmáról és az azzal való visszaélésekről, amint az a pápaságban látható címet viseli. Mindjárt az eljén rámutat arra, hogy az egyházban szükséges a fegyelmzés. Amit a zsidó synedriumok gyakoroltak addig, azt Krisztus a keresztyén gyülekezetekre ruházta. Mind a Mt. 16:19, mind a Ján. 20:23 az Ige szolgálatát jelenti. Az evangélium Igéje, bárki hirdeti, Isten ítélte. Krisztus Igéjének adta a hatalmat, nem embereknek: azok csak szolgálí az Igének.⁶²¹⁾ Nem az egyház ítél a fegyelmzésnél, hanem Isten maga ítél Igéjével. A hívők ítélte nem más, mint Isten döntésének kihirdetése.

Két követelmény van az egyházfegyelem gyakorlásánál: először az, hogy a lelki hatalomnak el kell választva lennie a fegyveres hatalomtól, másodsor az, hogy ne egy ember akaratá, hanem az erre rendelt törvényes gyülekezet gyakorolja. A régiék is így gyakorolták (I. Kor. 5:4—5). A régi püspökök egyedül Istén Igéjét használták a fegyelmzésnél. Az egyházfegyelemnek, mint lelki hatalomnak, egészen el kell választva lennie a polgári hatalom fegyveres erejétől. A régi püspökök hatalmukat nem fegyverrel, bírsággal, börtönnel, vagy másféle polgári büntetésekkel gyakorolták, hanem egyedül Istén Igéjével.⁶²²⁾

A fegyelmzés hatalma régebben nem egy embernél, hanem a vének gyülekezeténél volt és ez a gyülekezet olyan volt az egyházban, amilyen a városban a tanács. *Ambrosius* idejében már a papok bíraskodnak a nép kihagyásával. Azután a püspök ragadja magához mindazt, ami az egyháznak adatott.

⁶²¹⁾ Inst. IV, 11:1.

⁶²²⁾ Inst. IV, 11:5. Ellenfelei épen azt hozzák föl *Kálmán* ellen, hogy ő maga sem tudta az egyház hatalmát a világi hatalomtól elkülöníteni és a fegyelmzési eseteknél fölhasználta a városi tanácsot is. Ezt ő maga is szerette volna mellőzni és az apostolok korabeli fegyelmzést megvalósítani, de kénytelen volt — az elérendő cél érdekében — az adott körülményekkel bizonyos mértékben megalkudni.

Majd a püspök másokra ruházza a törvénykezést. A püspökök a pallósjogot is magukhoz ragadják, holott *Ambrosius* is megmondotta már, hogy „a mi fegyverünk a könyörgések és a könnyek”. Nem tartja püspökhöz illő dolognak, hogy a hitet és az egyház jogát fegyverrel védelmezze.⁶²³⁾

A XII. fejezet foglalkozik részletesen az egyházfegyelemmel. A fegyelem a legnagyobb mértékben szükséges az egyházban: „... amint Krisztus üdvözítő tudománya az egyház lelke, úgy benne a fegyelem az idegek szerepét tölti be, amely által történik az, hogy a test tagjai, mindegyik a maga helyén, egymás között összefüggnek.” Akik a fegyelem ellen küzdenek, ezzel az egyház végső szétzüllését mozdítják elő. A fegyelem olyan az egyházban, mint valami fék, mely visszatartja és megszelidíti azokat, akik Krisztus tanítása ellen dühöngenek; vagy mint valami ösztöke, mely a kedvetleneket és resteket fölébrasztja; néha olyan, mint az atyai vessző, mellyel kegyelmesen és Krisztus Lelkének szelídségéhez képest fenyítettnek azok, akik súlyosabb bűnbe esnek.⁶²⁴⁾ A lelkipásztori kar tagjainak a *közös fegyelem mellett saját külön fegyelme is van*, tehát *kettős fegyelem* alatt állnak, így az jóval szigorúbb, mint a többi egyháztagoké.⁶²⁵⁾

A fegyellemmel kapcsolatban a *magánintelem* is fontos, csak azután jön a többi. A pásztoroknak és a véneknek kötelességük nemcsak tanítani, de házanként külön is inteni azokat. Pál is tanított házanként (Csel. 20:20). Az intelem megvetőivel szemben tanúk előtt kell azt megismételni, majd a vének elé kell azokat állítani és, ha az sem használ, ki kell őket közönsíteni.⁶²⁶⁾

Különbséget tesz a *magán- és nyilvános bűnök* közt. Az előbbiéknél a Krisztus által ajánlott mód, az utóbbiaknál az egyház ünnepélyes feddése szükséges.⁶²⁷⁾ Különbséget tesz *gyarlóságok, gaztettek, cégéres bűnök* között. Az utóbbiak büntetése csak a kiközösítés lehet. Pál a korinthusi vérfertőzöt nemcsak megfeddi, de ki is közönsíti. Amikor az egyház ezt teszi, csak Krisztus parancsát teljesíti. A fegyelmezés nem embereknek, hanem magának Istennek büntetése, melyet büntetlenül nem mellőzhetünk, mert Isten is szükségesnek tartja.⁶²⁸⁾

⁶²³⁾ Inst. IV, 11:6, 7, 9, 15.

⁶²⁴⁾ Inst. IV, 12:1.

⁶²⁵⁾ Erre szükség is volt, mert *Káhin* idejében a római egyház főpapjai és papjai körében valóban ijesztő mérveket öltött az erkölcsatlenség. *Machiavelli* azt mondja, hogy „Itália a világ korrupciója” (*Schaff: History ... V, 611—617 ll.*).

⁶²⁶⁾ Inst. IV, 12:2.

⁶²⁷⁾ Inst. IV, 12:3.

⁶²⁸⁾ Inst. IV, 12:4. A reformáció korabeli vezető férfiak nem mindannyian helyeslik a kiközösítést. *Bullinger* és *Oecolampadius* is azt mondja, hogy az excommunicatio joga nem illeti meg az egyházat. *Pru-*

A fegyelmezésnél *három cél* lebeg az egyház előtt: mindenekelőtt az, hogy az *egyházat*, Krisztus testét, *ne fertőztessék meg* az olyan bűnös tagok, akik gyalázatot hoznak a keresztény névre. Az ilyeneket ki kell fizni az egyházból, Úrvacsorát sem lehet nekik adni. Erre különösen kell vigyázni. *Chrysostomos* is kikel az ettől vonakodó lelkipásztorok ellen. A második cél az, hogy *a rosszak ne rontsák el a jókat*. Pál is hivatkozik erre az I. Kor. 5:6—11-ben. Harmadik célja a fegyelmezésnek, hogy *a bűnösök bánják meg bűneiket*, térjenek meg, hogy visszafogadassák őket az egyházba.⁶²⁸⁾

A céges bűnösöket nem elég inteni: el kell őket tiltani egy időre az úrvacsorától, míg bűneiket meg nem bánják és megbánásukról vallást nem tesznek. „Enyhébb bűnöknel nem kell akkora szigorot alkalmazni: elégséges a szóval való megdorgálás is, még pedig a szelid és atyai dorgálás, mely a bűnöst el nem keseríti és teljességgel meg nem zavarja, hanem magábatérésre vezérli, hogy inkább örüljön azon, hogy megdorgálják, semmint szomorkodjék”. Ezt tette Pál is és a régi tiszta egyház. Az ilyen bűnbánókat kézrátétellel vették vissza az egyházba. *Cyprianus* leírja az ilyen visszafogadást és ezt „békeség”-nek nevezi. A lelkipásztorok a nép beleegyezését is kérték ehhez.⁶²⁹⁾

Az egyházfegyelmezésnél nem lehet személyválogatás. A fegyelmezés alól a fejedelmek sem lehetnek kivételek. *Theodosius* császár is vezekelt: Thessalonika legyilkolásának végrehajtásáért *Ambrosius* megfosztotta az úrvacsorával élés jogától. A császár levetette magáról fejedelmi díszét, nyilvánosan megsiratta bűnét az egyházban, „sóhajtással és könnyhullatással esdekelt bocsánatért”. Erre szükség is van. „Ha udvaraikban alig hallanak mást pusztá hízelgésnél, több, mint szükséges reájuk nézve, hogy a lelkipásztorok szája által megdorgálja őket az Úr.”⁶³¹⁾

Amikor a fejedelmek megfegyelmezése mellett ilyen erősen tör lándzsát, azt is erőteljesen hangsúlyozza *Kálvin*, hogy a *kirekesztéseknél ott kell lennie a népnek is*: „Valamely ember kirekesztésénél a törvényes eljárás az, amelyet Pál mutat meg: ha nem csupán a vének cselekszik ezt külön, hanem tud róla és helyesli az egyház is; olyan módon t. i., hogy a nép sokasága ne irányítsa a cselekvést, de mint tanú és őrvigyázzon, nehogy néhányan önkényesen járjanak el. Az egész

szinszky: Kálvin János II, 235. l. *Virei* sem volt híve a szigorú egyházfegyelemnek. *Pruzsinszky*: i. m. II. 313. l.

⁶²⁸⁾ Inst. IV, 12:5.

⁶²⁹⁾ Inst. IV, 12:6. Az excommunicáltat sem szabad eltiltani a prédikáció hallgatásától. Annak még nagyobb szüksége van a prédikáció hallgatására, mint bárki másnak. Csak így ramélhetjük, hogy bűneinek tudatára ébred és töreделmes bűnbánatra gerjed.

⁶³¹⁾ Az Inst. IV, 12:7 első felében.

tárgyaláshoz Isten nevének segítségül hívásán kívül olyan méltóság illik, amelyen érezhetőnek kell lennie *Krisztus jelenlétének*, hogy így semmi kétség ne férjen ahhoz, hogy egyenesen *Ő ül ítélőszéke élén.*⁶²⁾

Ez a két mondat élesen rávilágít *Kálvin* egész gondolkodására, ezért idéztük egész terjedelmében. Ezek tükrözik vissza egész egyházi koncepcióját: *az imádkozó és áhítatos egész gyülekezet az ítélőszékben ott látja magát az egyház Fejét, az Úr Jézus Krisztust és tudomásul veszi annak döntését.* Az egyházfegyelmet hivatalosan az egyház tanítói és szolgálói gyakorolják, a kiközösítést is az errre illetékes testület gyakorolja,⁶³⁾ de ott kell lennie a népnek is, végeredményben azonban maga Krisztus gyakorolja.

Sokan hitelt adnak azoknak, akik *Kálvin*-t a zordonság és kegyetlenség mintaképeinek szeretik föltüntetni, pedig ő maga hangsúlyozza, hogy *a fegyelmezésnél óvakodni kell a bűnösök elkeserítésétől* és hogy *a szigorúságnak is van határa:* „Az egyházhoz olyan szigorúság illik, mely a szelidségnek lelkeivel van egybekötve... Mindig gondosan óvakodni kell attól, amint Pál parancsolja (II. Kor. 2:7), hogy az, aki fenyítést szenved, még ne emésztessék, mert így a gyógyyszerből halál származhatik... Könnyen megítélhetjük, hogy a szigorúságnak meddig kell mennie és hol kell megszűnnie... Midőn a bűnösnek ünnepélyes bünbánatot és a szent vacsorától való tartózkodást most hét, majd négy, majd három évre, vagy éppen az egész életre parancsolták, mi következhetett ebből más, mint vagy nagy képmutatás, vagy a legnagyobb kétségbeesés. Hasonlóképpen senki, aki ismételten elesett, másodszor már nem bocsáttatott bünvallásra, hanem az egyházból élete végéig kivetetett: az sem hasznos, sem a józan ésszel meggyező eljárás nem volt.” Hivatkozik *Chrysostomos*-ra, aki ezt mondja: „Ha Isten olyan jóindulatú, miért akar lelkipásztora zordnak látszani?”⁶⁴⁾

Akik *Kálvin*-ban csak a szentháromságtagadó *Servet* Mihály máglyára küldőjét látják,⁶⁵⁾ olvassák el ennek a fejezetnek a 9—11 pontjait is: mindjárt más színben tűnik föl előttük reformátorunk. A 9. pontban hangsúlyozza, „nem a mi dolgunk, hogy az olyanokat, akik az egyházból kiűzettek, kivessük a kiválasztottak sorából, vagy hogy kétségbeessünk felőlük, mintha már elveszték volna... Ne szűnjünk meg értük Isten-

⁶²⁾ Az Inst. IV, 12:7 második felében..

⁶³⁾ Inst. IV, 3, 11:6.

⁶⁴⁾ Inst. IV, 12:8.

⁶⁵⁾ Ez szintén téves, mert nem *Kálvin* küldte *Servet*et máglyára, hanem a városi tanács és ehhez az ítélethez Svájc tekintélyes kantonalai mind hozzájárultak. L. e sorok írójának „*Kálvin és Servet*” c. tanulmányát (Pápa, 1911).

hez könyörögni." Isten sok példával int minket az ítélkezéstől tartózkodásra. A 10. pontban rámutat arra, hogy a kiközösítés más, mint az egyházi átok, mellyel a római pápák annyiszor éltek. Az egyházi átok kizárja a megbocsátás lehetőségét: örök kárhozatra ítéel, míg a kiközösítettet igyekszünk az egyházba visszahozni. Amikor az elítélt életét és erkölcsait kárhozzatjuk, nem taszítjuk örök romlásba és kétségbeesésbe, mert voltaképen nem teszünk egyebet, mint *figyelmeztetjük arra a kárhozatra, amely abban az esetben vár rá, ha meg nem javul*. E mellett *mihelyt töredelmes bűnvallást tesz a megbüntettet, föloldozzuk és visszafogadjuk a közösségbe*. Míg a kiátkozásnak nincs köz: Krisztushoz, az ilyen kiközösítésre szóló ítélet nem más, mint Krisztus véleményének kihirdetése (Inst. IV, 11:2). „Ha ezt az emberiességet... meg nem őrizük, az a veszedelem forog fönn, hogy a fegyelemből csakhamar hóhérságba súlyosdunk". *Augustinus* is, *Cyprianus* is a szeretetteljes fegyelmezés hívei voltak.

Mielőtt rátérne az egyháztagok fegyelmezése után a *lelkipászorok fegyelmezésére*, több pontban ajánlja és fejtegeti a *bőjt* kérdését. Néhéz időkben és fontos kérdések eldöntése előtt hasznos dolog szerinte *bőjtölni és nyilvános könyörgéseket végezni*. Csak ezután tér rá a 2. pontban a lekipászorokra vonatkozó fegyelmezésre. Ezek szabályait a régi püspökök dolgozták ki mind önmagukra, mind lelkész társaikra vonatkozólag. A püspök fegyelmezi a rábízott lekipászorokat. Legszigorúbb büntetés volt az egyházi tisztségtől való megfosztás, az úrvacsorától való eltiltás. *Kálvin* is helyesli, hogy a lekipászorokkal szemben szigorúbb büntetéseket alkalmazzanak, mint a többi egyháztaggal szemben.

A *szigorú*, de mégis *mentői szeretettel párosuló egyházfegyelem* szinte örökségként száll minden református egyházra. Ezt hangoztatják hitvallási irataink is.

A *Beza-féle Genfi Hitvallás* az igaz egyház ismertető jelei közt sorolja föl az egyházfegyelem gyakorlását. A fegyelem gyakorlását a presbiterekre bízta.¹¹¹⁾

A *II. Helvét Hitvallás* nyomatékosan hangsúlyozza az egyházfegyelem *szükségességét*: „Mivel az egyházban mulhatatlanul kell lennie fegyelemnek és a régieknél hajdan szokásban volt a kizárás és Isten népénél egyházi törvényszékek is voltak, amelyekben ezt a fegyelmet bölcs és kegyes férfiak gyakorolták: tehát az is tiszte az egyház szolgálainak, hogy a fegyelmet az idő, közjó és szükség kívánalmái szerint a tagok épülésére alkalmazzák... Az apostol azt mondja, hogy hatalmat adott néki Isten az egyházban nem a rombolásra, hanem az építésre. (II. Kor. 10:3). Maga az Úr is megtiltotta, hogy a konkolyt az Ő

¹¹¹⁾ V. r., 7. és 20. art. Ezt a Genfi Hitvallást fogadta el nálunk a tarcali és tordai zsinat.

szántóföldjéből kigyomlálják, ha félni lehet attól, hogy azzal együtt a búzát is kitépik" (Mt. 13:19).⁶¹⁷⁾

Az *egyháztagok* fegyelmezésével kapcsolatban ezeket mondja a Hitvallás: „Fölöttébb óvakodnunk kell, hogy időnap előtt ne ítéljünk és ne iparkodjunk kizárni, kárhozatni vagy tönkretenni azokat, akiket az Úr nem akar kizáratni és kárhoztatni, vagy akiket az egyház károsodása nélkül nem lehet eltávolítanunk. Viszont vigyázni kell arra is, hogy míg a hívők szunnyadoznak, ez alatt a gonoszok eljövén, kárt ne okozzanak az egyháznak.”⁶¹⁸⁾

Az *egyházi szolgák* fegyelmezésével kapcsolatban pedig azt mondja, hogy „azok tanítását és életét buzgón meg kell vizsgálni az egyházi gyűléseken. A hibázókat — ha megjavíthatók — a vénék dorgálják meg és térítsék a jó útra; vagy hogyha javíthatatlanok, az igazi pásztorok mozdítsák el és, mint farkasokat az Úr nyájából, izzék el őket.”⁶¹⁹⁾

A *Heidelbergi Káté* a 81—85. kérdésekben szól az egyházfegyelmeletről az úrvacsorával éléssel kapcsolatban. Az apostoli tanításhoz alkalmazkodva, az Isten Igéjével való fegyelmezést írja elénk és mellőzni kíván minden világi beavatkozást. A 82. kérdés rámutat, hogy az úrvacsorai közösségből a keresztyén gyülekezetnek ki kell rekesztenie a hitetleneket és az istenteleneket mindaddig, míg meg nem javítják életüket. A 83. és 84. kérdésekre adott felelet szerint az evangélium hirdetése és a keresztyén egyházfegyelmelem gyakorlása a mennyek országának kulcsai. A 85. kérdésre adott felelet rámutat, miként kell gyakorolni az egyházfegyelmet. A gyülekezet vagy önmaga gyakorolja a fegyelmezést, vagy megbíz azzal egyeket.

A *Belga Hitvallás* az egyház kormányzásáról szóló XXX. cikkében szól az egyházfegyelmezésről is: „Legyenek az egyházban (a lelkipásztorokon kívül) vénék és diakonusok is, akik az egyháztanácsot alkossák, hogy a bűnökben élő emberek megdorgáltassanak és javíttathassanak és a fegyelmelem némi zablája által meggátoltassanak, viszont a szegények és nyomorban sanyalódók segítséget és vigasztalást nyerjenek.”⁶²⁰⁾

A *Westminsteri*, a *Puritán Hitvallás* ezeket mondja az egyházfegyelmeletről: „Krisztus Urunk, mint a maga egyházának Királya és Feje, olyan kormányt szervezett abban, mely egyházi tisztviselőktől vezetetik és különbözik a polgári felsőségtől. Ezekre a tisztviselőkre bízattak a mennyek országának kulcsai. Ennek erejével hatalmuk van megbocsátani, vagy még nem bocsátani a bűnöket; a bűneiket még nem bánók előtt ezt

⁶¹⁷⁾ II. Helvét Hitvallás 18:15. Az egyházfegyelmelem gyakorlásának alapjául szolgáló hatalomról ugyanennek a résznek a II. pontja szól.

⁶¹⁸⁾ II. Helv. Hitv. XVII:14.

⁶¹⁹⁾ II. Helv. Hitv. XVIII:17.

⁶²⁰⁾ Confessio Belgica art. XXX: De regimine ecclesiae.

az országot az Ige és fenyítékek által bezárni, a bűneiket megbánó bűnösök előtt pedig evangéliumi szolgálattal és a fegyelemtől való feloldozással megnyitni azt...⁶⁴¹⁾)

Mind a bibliai helyekből, mind reformátoraink és hitvallásaink állásfoglalásából nyilvánvaló, hogy az egyházfegyelmezésnél — a polgári fegyelmezéssel ellentétben — *nem a jogi, hanem a nevelői és missziói szempontokon van a hangsúly. A nevelői célzatnak sohasem szabad belőle hiányoznia. Kálvin éppen azért helyteleníti a régi egyházfegyellem túlságos szigorát, mert abban a megtorlás és a megfélemlítés volt az uralkodó elem, nem pedig a megjavításra alkalmas, szeretetteljes azelídség. Az egyházban nem érvényesülhet a büntető jog, mint a világi bíraskodásban, mert Krisztus mindannyiunk bűneiért elszenvedte a kereszten a büntetést. Az egyházfegyelmezés nem kiengesztelés az elkövetett bűnökért vagy mulasztásokért, hanem komoly figyelmeztetés az illető számára, hogy kárhözatra jut, ha meg nem javul. Voltaképen nem is az elkövetett bűnös cselekedet vagy mulasztás a fegyelmezés oka, hanem a bűnben való csökönnyös megmaradás és a makacs meg nem bánás. Ha töredelmesen megbánja cselekedetét vagy mulasztását, kész számára a megbocsátás. Ez a világi büntető bíraskodás világában egészen ismeretlen, legföljebb enyhítő körülményként szerepelhet. Minthogy nem tudhatjuk, hogy a fegyelmileg sújtott nem bánja-e meg hamarosan elkövetett bűnét vagy mulasztását, a legkíméletesebben kell gyakorolnunk a fegyelmezést és csak a legritkább esetben szabad alkalmaznunk a kirekesztést. Amint a közösségből kirekesztés csupán a hívek jelenlétében mondható ki, a nyilvános bűnbánás után való visszafogadás is csak a hívek jelenlétében és azok hallgatóságos hozzájárulásával eszközölhető.*

Az egyházfegyelmet a legnagyobb lelkiismeretességgel és ilyen szellemben gyakorolták a református egyházak minden időben. Annnyira jellegzetes tulajdonsága lett ez ezeknek az egyházaknak, hogy mindjárt kezdetben az igaz egyház ismerető jelei közé sorozták, sőt több egyházban az egyházfegyelmet azonosították az egyházalkotmánnyal. A reformátusoknál az egész egyházalkotmány voltaképen az egyházfegyelmet szolgálja és az egyházi testületek is elsősorban ezért vannak. Az sem tette náluk fölsőlegessé az egyházfegyelmet, ha az államhatalom is érezte vele valakivel szemben fenytő hatalmát.

A református egyház ebben a tekintetben is különbözik az evangélikus testvéregyházától, ahol az egyháztagok fegyelmezése úgyszólván elmarad és inkább csak az egyházi tisztviselőket fegyelmezik. Egészen más a fegyelmezés célja a református egyházban, mint az evangélikusban. Mint Rieker is rámu-

⁶⁴¹⁾ Confessio Fidei Puritanorum cap. XXX: De censuris ecclesiasticis 1, 2.

tat, a református egyházban az a fegyelmezés legfőbb célja, hogy az egyház, mint egész, mint Krisztus teste, a szentek közössége, tisztán őriztessék meg minden szentségtelentől: vagyis *az egyház szentségének megvalósítása a célja*, míg az evangélikus egyházban, amennyiben gyakoroltatik, elsősorban a *hívek lelki üdvösségét szolgálja*.⁴²⁾ A magunk részéről hozzátesszük, hogy a református egyháznak is célja ez, hisz a fegyelmezéssel figyelmeztetni kívánja az azzal sújtottakat arra, hogy veszedelemben forog üdvösségük. Az egyházfegyelem az evangélikus egyházban inkább az egyházi tisztviselőkkel szemben fejlődött ki. Ezekkel szemben viszont nagy szigorral gyakorolták. Különösen akkor lesz nagyon szigorú velük szemben az egyházfegyelem, mikor tanbéli eltérések ütnek föl fejükre. Mint *Sehling* is rámutat, míg *Luther* a teljesen szabad ígéhirdetés híve volt, nemsokára odáig fejlődnek a dolgok, hogy az egyházlátogatók alkalmával a lekipásztoroknak még beszédvázlataikat is be kell mutatniok. Akik nem tartják magukat szorosan a rendelkezésekhez, akár a tanítás, akár a sákramentumok kiszolgáltatása tekintetében, azokat nemcsak megbüntetik, de az országból is kiűzik.⁴³⁾ A fegyelmezés is a fejedelmek kezébe kerül, és pedig — mint *Sehling* is megállapítja — a lekipásztorok hibájából. Ezek olyan esztelenül gyakorolják a fegyelmezést, különösen az excommunicatio terén, hogy a fegyelmezés kiesik kezükből és a fejedelmébe kerül.⁴⁴⁾ Kezdetben néhány gyülekezet is résztvesz alkalmilag az egyházfegyelmezésben, de ez is visszafejlődik.⁴⁵⁾

A református egyházban — ezzel ellentétben — nemcsak a lekipásztorokkal, de *az egyháztagokkal szemben is erőteljes egyházfegyelmet gyakorolnak*. Ilyet valósít meg *Genfben Kálvin*. Az egyháztagokkal szemben épen úgy, mint a lekipásztorokkal szemben nagyon komolyan veszi a fegyelmet. Az 1541-es Ordonnances Ecclesiastiques-nak a lekipásztorok életrendjére vonatkozó része⁴⁶⁾ a következőket mondja: „Mindenféle botrányos életmód elkerülése végett szükséges, hogy legyen valamilyen módja a fegyelmezésnek, melynek mindenki aláveti magát. Ez jó eszköz arra is, hogy a lekipásztori szolgálat tisztelőben tartassék és Isten Igéjét ne érje gyalázat és megvetés a lekipásztorok rossz híre miatt... Vannak olyan bűnök, amelyek semmiképen sem tűrhetők egy lekipásztornál és vannak olyan fogyatkozások, amelyek egyébként elszívlelhetők volnának, de ezekért is testvéri intésben részesítendőek.”

⁴²⁾ Grundsätze ..., 86 l.

⁴³⁾ Geschichte ..., 23 l.

⁴⁴⁾ Geschichte ..., 22 l.

⁴⁵⁾ *Sehling* szerint Hallban, Reutlingenben, Strahlsundban és a hesseni egyházalkotmány szerint is. Geschichte ..., 31. l.

⁴⁶⁾ Ord. Eccl. (1541) A. I, 2.

A lelkipásztoroknál nem tűrhetők a következők: „eretnek-ség, egyháztól való elszakadás, egyházi rendelkezés ellen lázadás, polgárilag is büntetendő nyilvános istenkáromlás, egyházi állás vásárlása és mindennemű megvesztegetés, cselszövés mások állásának elnyeréséért, saját egyházának elhagyása törvényes elbocsátás és érvényes meghívás nélkül, álnokság, hamis eskü, bujálkodás, lopás, részegeskedés, törvények által büntetendő verekezés, uzsoráskodás, a törvények által tiltott botrányos játékok, tánc és hasonló kicsapongások, polgárilag is becstelenségnek számító bűnök, olyan bűn, amely más ember-nél is az egyházból való kizárást vonja maga után.”

Testvéri intésben részesítendők a következő bűnök miatt: „az Irásnak különleges magyarázása, mely botránykozásra vezet, haszontalan kérdések feszegetése, az egyház által el nem fogadott valamelyik tannak vagy szokásnak előtérbe állítása, a Szentírás tanulmányozásának és főleg olvasásának elhanyagolása, egyes hibák megdorgálásának elmulasztása, mely a hízgelgessel határos, a hivatalosan megkívánt különféle munkák elhanyagolása, bohóckodás, hazudozás, rágalmazás, fajtalan beszéd, gyalázkodás, vakmerőség és rosszindulatú bizalmatlanság, fősvénység és túlzott fukarság, féktelen harag, veszekedés és szitkozódás, a lelkipásztorhoz illetlen kicsapongó viselkedés és ruházódás.”

Arra is rámutat a Szabályzat, *miként* kell eljárni a lelkipásztoroknál: „Ami a tűrhetetlen bűnöket illeti, ha valami erre vonatkozó vádat suttognak, a lelkipásztorok és vénék gyülekezete vizsgálja meg az ügyet, hogy azt bölcsen elrendezék, megállapítván, kit kell elmarasztalni, majd az ítéletet terjesszék a tanács elé a végből, hogy a vádlottat — ha úgy látszik helyesnek — elmozdítsa hivatalából...“⁶⁴⁷⁾ Ami a *kisebb* hibákat illeti, melyek fegyelmezése egyszerű dorgálás által végzendő, ebben is Urunk rendelkezése szerint kell eljárni, oly módon, hogy utolsó dolog legyen az egyházi ítélkezés igénybevétele.“⁶⁴⁸⁾

Azt is előírja a Szabályzat, hogy „e rendszabály megtartása céljából a lelkipásztorok három hónaponként tartsanak külön megbeszélést és ha valami kifogásolni valójuk van egymás ellen, azt bölcsen intézzék el.“⁶⁴⁹⁾

A felnőtt *egyháztagok fegyelmezéséről* a Szabályzat VII. fejezete szól. A fegyelmezést a lelkipásztorok és a vénák végzik. Minden csütörtökön reggel tartanak gyűlést, hogy megállás-k, nincs-e valami rendetlenség az egyházban és ha erre szük-

⁶⁴⁷⁾ Ezt a bekezdést előbb szigorították: polgárilag is meg akarták büntetni az ilyen lelkipásztorokat és hivatalukból is el akarták mozdítani, majd kihagyták az egész bekezdést.

⁶⁴⁸⁾ Ezt a bekezdést is kihagyták a végleges szövegből.

⁶⁴⁹⁾ A lelkipásztorok heti összejövetelei is elsősorban ezt a célt szolgálják. *Prussinszky*: Kálvin János, II. 406—410 ll.

ség van, együttesen tárgyalják meg a segítség módjait. Hivatalos személyt is bocsátanak rendelkezésükre, hogy az fogatosítsa az idézéseket.

A fegyelmi rendszabályokat Genfben minden három évben fölolvasták a Szent Péter templomban. Kezét fölemelve, mindenkinek meg kellett esküdni arra, hogy azokat lelkiismeretesen megtartja mindaddig, míg a tanács meg nem változtatja azokat. Az egész Ordonnances Ecclesiastiques megalkotásának legfőbb célja az egyházfegyelem megvalósítása. Ezt *Kálvin* némi áldozatok árán el is éri. Ő maga ezt írja 1554-ben a consistorium fegyelmező munkájáról a *zürichi tanács*hoz: „Tizenkét éve múlt, hogy fölállítottuk Genfben a consistoriumot és törvényeket hoztunk, melyeket nemcsak a tanács, de az egész nép is hozott: szavazatával elfogadott és szentesített... Akik az istentiszteleten való megjelenést elhanyagolják és az egyházi rendtartást megvetik, a consistorium elé hívatva, intészenek meg... Ha megátalkodottan kitartanak a rosszban, miután háromszor megintettek, a szent asztaltól tiltassanak el... Az egyesek életét illetőleg meg kell tartani a hibák javításában azt a módot, amelyet az Úr kiszabott, t. i. a titkos vétek dorgáltassanak meg magányosan, szelíden; senkise idézze atyjafiát az egyház elé olyan hiba miatt, ami közbotrányal nem jár mindaddig, míg e hibához megátalkodottság nem járul. Akik a magányos intést föl sem veszik, intse meg őket újra az egyház. Ha makacsok..., tiltsa el a szent vacsorától, mígnem megtérnek. A nyilvános és hirhedt bűnök közül a közepszerűt dorgálással és intéssel tiltsák a vének... Akik az egyházat folyton botrányoztatják, mint Isten megvetői, tiltassanak el a szent asztaltól mindaddig, míg megtérésüknek jelét nem adják. A súlyosabb bűnösöket azonnal tiltsa el a consistorium a szent vacsorától. Akik a consistorium ítéletét megvetve, a szent asztalhoz merészkednének járulni, a lelkipásztoroktól ízessenek el. Az egyházi fenytésben mértékletességet kell tartani, hogy a túlzó szigor miatt ne panaszkodhassanak és a rendreutasítások hasznos orvosszereknek bizonyuljanak... A lelkipásztorok, megelégedvén a lelki fegyverrel, hagyják érintetlenül a bíraskodást, semmitse vegyenek el a hatóság jogából. Valahányszor olyan ügyek kerülnek a consistorium elé, melyek polgári büntetést vagy fenytést vonnak maguk után, a tanács elé kell utalni az ügyet... Tizenkét év alatt olyan vigyázva járt el a consistorium, hogy senkit méltatlansággal vagy kelletlenül nagyobb tétellel nem sujtott. Néhány elvetemült ember panaszkodott ugyan, de a tanács, megvizsgálva az ügyet, helyeselte a consistorium eljárását.”¹⁸⁵⁰)

¹⁸⁵⁰) Calvini Epistolae et Responsa, epist. 167. (Hannoviae, 1697).
L. bővebben id. Révész Imre: A protestáns egyházalkotmány alapelvei... 89—90. l.

Genfben *Kálvin* idejében a lelkipásztorok fölött is ugyanaz a consistorium ítélkezik, mint az egyháztagek fölött és ugyanolyan büntetést szabnak ki rájuk, mint ő maga írja *Olevianus* Gáspárhoz 1560. novemberében írt levelében. Sőt a lelkipásztorok fegyelmezése még szigorúbb: rájuk a városi tanács is sújthat és megfoszthatja őket állásuktól.

Az egyházfegyelem téréen is hűségesen követi *Kálvin* nyomdokait a *franciaországi református egyház*. Az 1559-i párisi zsinaton alkotott egyházi törvénykönyv: a *Discipline Ecclesiastique* már címében is kifejezésre juttatja, hogy az egyházfegyelem játssza benne a legfontosabb szerepet.⁶⁸¹⁾ A törvénykönyv 15, 17—19. pontjai a lelkipásztorok fegyelmezéséről szólnak, a 25—31. pontjai pedig a diakonusok és vének, meg az egyháztagek fegyelmezésével kapcsolatos rendelkezéseket tartalmazzák. A negyven articulushoz több, mint negyedrészre fegyelmi intézkedéseket tartalmaz.

A lelkipásztorok fegyelmezésével kapcsolatosan így rendelkezik a törvénykönyv: „Akik hamis tudományt hirdetnek s megintés után sem hagynak föl azzal, úgyszintén azok is, akik megbotránkozató életet élnek, büntetést vagy kitiltást érdemelnek. Azok, akik az egyháztanácsnak nem engedelmeskednek, vagy másként alkalmatlanoknak találhatnak, hivatalukból letétnak.” (15 art.) „Olyan botránysos és bűnös tettek, melyek büntetés: a polgári hatóság hatáskörébe tartozik és azok, akik nagy botrányt okoznak, akár korábban követték el azt, amikor még tévelygésben éltek, akár később, elegendő ok valamelyik lelkipásztor letételére. Egyéb, kevésbbé botránysos hibák az egyházmegyei zsinat ítéletére és belátására bízhatnak. Ha elbocsátásról van szó, az egyháztanács két vagy három lelkipásztort hívjon magához és a hibák megtörténte után gyorsan intézze el az ügyet. Hamis tanúbizonyáságtétel vagy rágalom esetére az egyházmegyei zsinat elé terjesztetik az ügy. Elbocsátás esetén az okok nem közöltetnek a gyülekezettel, hacsak az nem okvetlenül szükséges. E szükség fölött az egyháztanács határozzon.” (17—19 art.)

Bölcsen intézkedik a sürgős eltávolítás módjáról is a törvénykönyv. Itt nem az egyháztanács ítélkezik a lelkipásztor fölött, mint Genfben, bár az is foglalkozik az ügyel, hanem az egyházmegyei zsinat. A 26. art. szerint sem lelkipásztorok, sem egyháztagek vallásos tárgyú könyvet nem nyomathatnak ki, mielőtt két-három „gyanú fölött álló” lelkipásztorral nem közölték azt. A francia reformátusok szükségesnek tartották az *egyházi cenzúrát*.

⁶⁸¹⁾ *J. Pannier*, a párisi protestáns múzeumnak nemrégiben elhunyt igazgatója, mutatott rá ennek eredetére. L. *Révész* Imre ismertetését a *Protestáns Szemle* 1936. szeptemberi számában.

A diakonusok és a vének ügyében az egyháztanács ítélkezik és ezeket — a lelkipásztorokhoz hasonlóan — le is teheti, de ezek megfellebbezhetik az ítéletet az egyházmegyei zsinathoz, addig azonban fölfüggesztetnek (25 pont). Az egyháztagok fölött az egyháztanács gyakorolja a fegyelmet. Különbséget tesznek azok közt, akik az Ige hallgatására hocsáttathatnak és azok közt, akik sákramentumoktól tiltatnak el (27). Ha valakit eretnkség, Isten megvetés, szakadás, egyház ellenes árusítás és pártütés, vagy más, az egész egyházra nézve nagyon botránys bűnök miatt rekesztnek ki, ezt kitiltásuk okaival együtt tudtára adják a híveknek (28). Akik kevésbbé súlyos ok miatt tiltattak el az Úr asztalától, az egyháztanács ítéletére bíztatik, hogy közli-e az okot a gyűlékezettel addig is, míg ebben a tárgyban az egyházmegyei zsinat határoz? (29) Itt két fokon folyik a fegyelmi eljárás.

Az egyházzal kibékülni akarók előbb az egyháztanács elé járulnak. Az ítéli meg, igaz-e bűnbánatuk? Akik nyilvánosan tiltattak el, nyilvános bűnvallást tesznek, akik nem, azok csak az egyháztanács előtt tesznek bűnvallást. (30) Akik az üldözés alatt tagadják meg hitüket, csak az egész gyűlékezettel előtt tett nyilvános bűnvallás után vétetnek vissza. (31)

A francia református egyház első törvénykönyvének az egyházfegyelmezzéssel kapcsolatos rendelkezései minden külső kényszerhelyzettől függetlenül és nyilvánvalóan *Kálvin* hatása alatt jöttek létre. A többi egyházak fegyelmezzésénél sokkal inkább példaként szolgálhatnak, mint a genfi, mely bizonyos kényszerhelyzet hatása alatt jött létre.

Franciaországgi hittestvéreink az *újabb időkben* is elég komolyan veszik az egyházfegyelmet. A század eleji szeparáció után, 1906-ban a református evangélikus egyházak nemzeti szövetsége által alkotott statutumok szerint a regionális tanács végrehajtóbizottsága intézi. Súlyosabb esetben kérheti a nemzeti zsinat állandó bizottságát, hogy vonja meg a lelkipásztor-ságot valakitől akár nyugdíjjal, akár nyugdíj nélkül. Világi tagjaikkal szemben részben a figyelmeztetést, részben az úrasztalától való eltiltást, részben a viselt tisztségtől való megfosztást mondhatják ki. Ez is megfellebbezhető egy hónapon belül a nemzeti zsinat állandó bizottságához, ennek a döntése pedig a nemzeti zsinathoz. A zsinat csak azt vizsgálja, megsértettek-e valami törvényt, vagy túllépték-e a fegyelmezzés hatáskörét? Mind a végrehajtóbizottság, mind az állandó bizottság elrendelheti, hogy ítélete azonnal végrehajtsák.⁴⁵²⁾

Az 1938-as egyesülés után alkotott *új törvények* ezt a fontos, de nehéz kérdést *nem tudták* még rendezni, minthogy az egyesülő egyházak különböző gyakorlatot követtek ezen a té-

⁴⁵²⁾ Statuta (1928), 22. 1.

ren. A törvény I. fejezetének VII. címét (*Mesures disciplinaires et litiges*) a lyoni alkotmányozó gyűlés nem fogadta el, hanem kimondta, hogy *ideiglenesen* a református evangélikus egyházak nemzeti szövetségének szabályait fogadják el.

Skót hittestvéreinknél is olyan fontos szerepet játszott mindjárt kezdetben az egyházfegyelem, hogy mind az 1564-ben alkotott első törvénykönyvüket, mind az 1578-iki második törvénykönyvüket az egyházfegyelem első és második könyvének nevezték el: „*First*” és „*Second Book of Discipline*.”

Angolszász hittestvéreink ma is nagy figyelmet fordítanak az egyházfegyelemre mindenfelé. Minthogy fegyelmi rendelkezéseik — lényegtelen eltérésektől eltekintve — mindenfelé többé kevésbé azonosak, elég, ha a skót egyháznak és az egyik amerikai egyháznak: az Egyesült-Államokbeli presbiteri egyháznak (*Presbyterian Church in the United States*) az egyházfegyelemre vonatkozó rendelkezéseit ismertetjük.

A skót egyházban a fegyelmezési eljárást is nagy gondal állapították meg bibliai alapokon. Ez az első törvénykönyvek mellett, az 1707-ből származó bíraskodási eljárásban (*Form of Process*-ben) gyökerezik. A két nagy egyház egyesülése alkalmával, 1929-ben, az egyházfegyelmezés kérdését is rendezték. Ennek pótlására az 1934-iki nagygyűlés újabb indítványt terjesztett a Presbytery-k elé, annak elfogadásáig pedig *Interim Act*-ot alkotott.

Az egyházfegyelmelem célja egyfelől Isten dicsőségének szolgálata, másfelől az egyház tisztaságának megóvása és az egyháztagok lelki javának előmozdítása. A fegyelmi büntetés csak arra terjedhet ki, amit Isten Igéje is kifogásolhatónak ítél. Csak azok vonhatók fegyelmezés alá, akik egyfelől egyházi tisztséget viselnek, másfelől teljesjogú egyháztagok, de a megkeresztelt és az egyházhoz tartozó nem teljesjogú tagok is. Fegyelmi büntetések: figyelmeztetés, dorgálás, felfüggesztés (*censura*), hivatalból való letétel, végül kiközösítés. A figyelmeztetést a lelkipásztorral vagy jözlöttel szemben a Presbytery-ben, a zsinaton, vagy a nagygyűlésen gyakorolják, másokkal szemben az egyháztanácsban vagy más testületekben. A dorgálás a figyelmeztetés keményebb formája. A felfüggesztés vagy a teljesjogú egyháztagsággal kapcsolatos jogokra, vagy a hivataltól való felfüggesztésre vonatkozhatik. Mindakettő szólhat meghatározott időre, de határidő nélküli (*sine die*) is lehet. A hivataltól való felfüggesztéssel együtt jár a teljesjogú egyháztagsággal kapcsolatos jogok felfüggesztése is. A hivatalból: „*sine die*” felfüggesztést az állásból való elmozdítás követheti. Az állásvesztés (*deposition*) még súlyosabb. Az egyházból való kizárást csak nagyon súlyos esetben szabad alkalmazni, mikor már semmi más nem segít és a bűnös semmi töredelmet nem mutat. A világi bíróság előtt való eljárás nem helyettesítheti az egyházfegyelmezést, de okul szolgálhat annak eldöntésé-

nél, hogy fegyelmezzenek-e valakit. Az egyházi testületek a világi bíróságoktól függetlenül hozzák meg ítéleteiket.

Az *egyháztanács* a kormányzó vénnek, a diakonusok, az úrvacsorázó egyháztagok és a megkeresztelt, az egyházhoz tartozó (nem teljesjogú) személyek ügyében elsőfokú fegyelmező testület. Ha visszautasítja valaki, hogy a fegyelmezésnek alávesse magát, ajánlott levélben tudatják vele, hogy ha 30 napon belül nem fejezi ki arra való készségét, hogy aláveti magát a fegyelmezésnek, minden kiváltságától megfosztják. Ha a megszabott időben hajlandónak mutatkozik erre, az egyháztanács a moderatorknak, vagy annak és egy vénnek adja át az ügyet, hogy tárgyaljanak vele, azután terjesszék újból az egyháztanács elé. Ha nagy botránnyról van szó, az egyháztanács mindjárt megindítja a fegyelmit és vallomásra igyekszik bírni a vádlottat. Ha vall, értesíti erről a Presbytery-t. Ha a vádlott nincs beismerésben, az egyháztanács nem kezdi meg mindaddig a bizonyítási eljárást, míg a Presbytery föl nem hatalmazza erre. Ha a bizonyítási eljárás befejeződött, fölterjesztik a Presbytery-höz, hogy jelezze, milyen büntetést lát megfelelőnek.

A lelkipásztorok és jelöltek a *Presbytery*, mint elsőfokú fegyelmi testület, alá tartoznak. Ha valamelyik lelkipásztor vagy jelölt felől rossz hírek keringenek, írásbeli följelentés nélkül is, a Presbytery-nek mindjárt utána kell néznie. Öt év elteltével csak nagyon kivételesen lehet már valakit felelőségre vonni. Ha a vádlott bevall valami súlyosabb dolgot, vagy ha rábizonyul, a Presbytery-nek le kell őt tennie hivatalából, a jelöltet pedig meg kell fosztania licentiatusától. Ha a megidézett nem jelenik meg az egyházmegye előtt és elhagyja szolgálati helyét, új nyilvános idézés és templomában való kihirdetés után úgy tekintik, mintha beismerésben volna és azonnal leteszik. E mellett a *kisebb excommunicatiot* alkalmazzák vele szemben. Ha később sem jelenik meg és indokoltnak látszik, a *nagyobb excommunicatióval egybekötve* büntetik meg.

A Presbytery vizsgáló-bizottságot is küldhet a gyülekezetbe. A vádiratra a vádlott 21 napon belül felelhet és tanúkat nevezhet meg. Ha bizonyítási eljárásra kerül sor, a vádlottat előre is felfüggeszhetik állásától. A bizonyítási eljárást vagy a Presbytery bizottsága, vagy három-öt tagja és két asszesszora hallgatja végig, azután jelentést tesz róla a Presbyterynek. Az vagy elfogadja javaslatukat, vagy megváltoztatja és önálló ítéletet hoz. A vádlott távollétében is hozható ítélet. Az egyházmegye a General Assembly jogügyi bizottságától is kérhet véleményt. Az bele is avatkozhatik a fegyelmi ügybe, de vissza is vonulhat attól bármikor. Az egyházmegye ettől függetlenül tehet, amit akar, minthogy a nagygyűlés jogügyi bizottsága nem a maga, hanem az egyházmegye vagy a zsinat nevében lép közbe ügyvédekkel. De a General Assembly egészen át is veheti az ügyet. A Presbytery vagy maga ítélkezik, vagy

az általa kiküldött három-öt tagja ítélkezik, esetleg két aszszesszorral együtt. A hivataltól való megfosztás még nem ipso facto foszt meg valakit az összes egyházi kiváltságoktól. Viszont a *letett lelkipásztor* nem választható kormányzó vénné (1770, III.). *Visszahelyezése* csak abban az esetben történhetik, ha a bűnbánatnak olyan meggyőző erejével állunk szemben, amely „meggyógyította az okozott botrány sebé” (1707, XI.). 1748-ban a nagygyűlés föloldotta az egyházmegyéket attól a tilalomtól, hogy a letett lelkipásztorokat visszahelyezhessék állásukba. A General Assembly az utóbbi időkben is visszavett letett pásztorokat a lelkipásztorok státusába több esetben.

A fegyelmezés terén helye van a *föllebbezésnek*. Az egyháztanács ítélete ellen a Presbytery-hez lehet föllebbezni, onnan a zsinathoz. A fellebbezést az *egyházmegye nyílt gyűlésen* tárgyalja, melyen a feleket is meghallgathatja. A Presbytery-től a zsinathoz, a zsinattól a nagygyűléshez lehet fellebbezni (1707, XI.). A zsinat a végleges fórum minden olyan esetben, amikor nem tanbeli, vagy istentiszteleti kérdésben folyik fegyelmi és lelkipásztor, vagy más egyházi hivatalnok fegyelmi ügyéről van szó. A zsinati hatáskörrel bíró Presbytery-k és az idegenben levő Presbytery-k számára szintén a General Assembly a végső fórum.⁶⁵²⁾

Az *Egyesült-Államokbeli presbitéri egyházban* a lelkipásztorok fegyelmi ügyeiben az egyházmegye (Presbytery), a vének, diakonusok és egyháztagok fegyelmi ügyeiben pedig az egyháztanács (Kirk Session) ítélkezik. Vádlóként mindig maga az egyház szerepel. Az egész fegyelmi eljárást nagy gyöngédség és megjavításra készség jellemzi. Az *ítéletet Jézus Krisztus nevében* mondják ki, az ítélettől való feloldást, a visszahelyezést is. A *büntetések* a tisztviselőknél és az egyháztagoknál azonosak. Csupán az a különbség, hogy az egyházi tisztviselőknél még állásuk elvesztése is szerepelhet ezek mellett. A büntetések a következők: intés az üdvösség elvesztésére, censura: felfüggesztés az úrvacsorától, hivataltól, kizárás az egyházból, hivatalból, a hivatal elvesztése összekapcsolva esetleg a censurával. Az egyházi törvény nyomatékosan előírja, hogy *a lelkipásztorok visszavétele nagy óvatossággal és ne azonnal* történjék, még a legkomolyabb megbánás esetén sem; és csak akkor, ha a gyülekezet is kívánja.

Az egyházi törvénykönyv *egyszeri föllebbezési lehetőséget* ismer. A föllebbezésnek több esete lehetséges. Mindenekelőtt hivatalból is revízió alá veszik a fegyelmi ítéleteket. Azután az egyháztanács a maga hatáskörében is kérheti a fölötte álló egyházi testületet, hogy ítélkezzék a fölmerült ügyben.

⁶⁵²⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 12, 270—283, 554, 628—634, 656—657 II.

Maga az érdekelt apellálhat, viszont bárki tehet panaszt a hozott ítélet ellen. A véleményükkel kisebbségben maradók is jelenthetnek be ünnepélyes tiltakozást a hozott ítélet ellen.⁶⁵⁴⁾ A Presbytery, a zsinat, a General Assembly minden föllebbezés, vagy panasz folytán eléje kerülő fegyelmi ügyet *bizottságra* ruházhatja. Az egyházmegye ilyen bizottsága legalább három lelkipásztorból és egy kormányzó vénből áll (Ez a quorum). A zsinat ilyen bizottsága legalább 15 tagú és ezek közül legalább 7 kormányzó vén. A General Assembly ilyen bizottsága 27 tagú és ezek közül legalább 13 kormányzó vén. Az utóbbi kettőnél a határozatképesség (quorum) a megadott minimális szám kétharmada.⁶⁵⁵⁾

A *holland reformátusok* szintén nagy figyelmet fordítanak az egyházfegyelemre. Különösen a holland református egyházból 1886-ban kivált szigorú reformátusok, a „*gereformeerde*”-ek veszik nagyon komolyan az egyházfegyelmet. Az általuk ma is követett dordrehti zsinat határozatainak V. fejezete szól részletesen az egyházfegyelemről. A fegyelmezésnél különbséget tesznek a *títkos* és *nyilvános bűnök* közt. A fegyelmi büntetési fokozatok: figyelmeztetés, dorgálás, csendes vagy ideiglenes censura (az úrvacsorától ideiglenes eltiltás és a szavazati jog elvesztése), a nyilvános és teljes censura, végül az excommunicatio. A *tanbeli fegyelmet* is erőteljesen gyakorolják. Különösen az *egyházi tisztviselők* fegyelmezésénél járnak el szigorúan. Súlyos esetekben: amelyek a hivatali tiszttel nem egyeztethetők össze, amelyeket a világi bíróság is büntet és amelyekért az egyháztagokat is megbüntetik, vagy kiközösítik, azonnali hatállyal föl kell őket függeszteni. Arról, hogy a lelkipásztorokat el kell-e mozdítani, az egyházmegye (classis) ítélt, melyet a tartományi zsinat lát el tanáccsal. Az *excommunicationnak három fokozata* van: először nyilvánosan, de *név nélkül* megemlítik, hogy egy gyülekezeti tag ilyen és ilyen bűnt követett el. Fölhívják a híveket, hogy imádkozzanak érte. Másodszer *név szerint* nevezik meg az illetőt a szószékről. Ehhez már az egyházmegyei zsinat jóváhagyása is szükséges. Ha ez sem használ és újabb megemlítésre sem tér meg, harmadszorra kirekesztik az egyházból. Többször évekig tart, míg ezen a három fokozaton végigmennek.⁶⁵⁶⁾

Holland hittestvéreink az egyházfegyelem gyakorlásától elválaszthatatlan *egyházlátogatást* ma is nagyon lelkiismerete-

⁶⁵⁴⁾ The Rules of Discipline, 95—146, 11.

⁶⁵⁵⁾ The Book of Church Order, 26—27, 46—47 11.

⁶⁵⁶⁾ A holland szigorú református egyházban gyakorolt fegyelemről l. János Lajos: A holland szigorú református egyház gyülekezeti élete és missziója c. munkáját, 59—65: 11. A 62—63 11. jegyzetében közli egyfelől a *kiközösítést*, másfelől töredelmes bűnbánat után a *szép visszafogadási* formulát. Az egyházfegyelem gyakorlási módjáról l. a Református Élet 1942 december 12. számában, 4. 1. megjelent cikkét.

san végzik. Az egyházlátogatások vagy *rendszeresek*: visitatio stata, amelyek az úrvacsoraosztásokkal kapcsolatosak, vagy *alkalmiak*: visitatio occasionalia, melyeket más körülmények tesznek indokolttá vagy szükségessé.⁶⁵⁷⁾ Az egyházlátogatások alkalmával megvizsgálják az egyes gyülekezeti tagoknak nemcsak hitbéli jártasságát, de családi életét is. A lelkipásztorral menő presbiter nem csupán azért megy, hogy a látogatás fényét emelje, de azért is, hogy ne csak a lelkipásztor lássa a dolgokat, hanem a presbiterek közül is valaki és a lelkipásztor ne lehessen esetleg elfogult valamelyik egyháztaggal szemben. Ha a lelkipásztor akadályozva van, egy másik presbiter helyettesíti.⁶⁵⁸⁾

Az egyházfegyelem *magyar református egyházunkban* eleinte szigorúan érvényesült, később, az ú. n. „fölvilágosodás” hatása alatt, hanyatlak, most újból erősödni kezd. Nemcsak az egyházi tisztviselőkkel, de az egyháztaggal kapcsolatban is érvényesül. Még ma is láthatók egyes templomok mellett a régi szegénykövek, melyekre a bűnbánatot (penitenciát) tartóknak rá kellett lépniök és a gyülekezetet megkövetniök.

Egyházunk — mint Révész Imre is megállapította: „a XVI—XVII. században mind a tan, mind az élet tisztasága tekintetében szigorú fegyelmet gyakorolt. Ez a fegyelmezés ha nem is a forma, de a szellem tekintetében megközelíti a kálvini mintát.”⁶⁵⁹⁾

⁶⁵⁷⁾ L. részletesebben *Jakos Lajos* i. m. 65—82 ll.

⁶⁵⁸⁾ A II. Helvét Hitvallás is kötelezővé teszi az egyháztaggal látogatását, különösen betegség és gyöngélkedés esetében (XXV:2—3), ami nagyon szükséges szintén, de nem pótolja a híveknek a *fegyelmezés szempontjából* annyira szükséges rendszeres látogatását, *Kálvin* épen az egyházfegyelem érdekében kívánja az egyházlátogatást. *Achelis*: Pract. Theol. II, 193. l.

⁶⁵⁹⁾ Az 1928. évi május hó 8. napján megnyílt 4. budapesti országos zsinat 2. számú irománya. Az egyházfegyelmezés múltjáról érdekes adatokat találhatunk — többek között — az alábbi munkákban: *Sep-rördi János*: Vallásos élet a XVI—XVII. században. Prot. Szemle 1905. *Czóbel Ernő*: Heltai Gáspár dialogusa a részegségről és a tobzódásról (1552), A magyar társadalom anyagi és lelki válsága a reformáció korában (Budapest, 1911), *Salamon Ferenc*: Magyarország a török hódoltság korában, 270 l. (Az ekkleziásiakövetés fontos voltáról), *Barla Jenő*: Az ekkleziásiakövetés a régebbi kálvinizmusban. Protestáns Szemle 1909. évf. 370—ll., *Barcsa János*: Egyházi élet a XVIII. században, *Tóth Sámuel*: Adalékok. Érdekes fegyelmi esetek nemlelkészeknél Tiszántúll, *Földváry László*: Adalékok a dunamelléki ev. ref. egyházkerület történetéhez (Budapest, 1898), *Román Ernő*: Az alsóhorsodi és az ósrégi hor-sod-gömör-kishonti egyházmegye története (Miskolc, 1926), *Kiss Kál-mán*: A szatmári református egyházmegye története, *Pokoly József*: Egyházfegyelem, Egyháztörténeti Adattár (1909), *Apafi Mihály* erdélyi fejedelem rendelete az egyházfegyelemről (1670), *Bethlen Gábor* fogarasi főkapitány utasításai a fogarasi ref. egyházköztség gondnokai

A fővilágosodás szellemének hatása alatt az egyházfegyelem nemcsak nálunk, de többi nyugati hittestvéreink világában is kezd megerőtlenedni. Így a hazánkban észlelhető jelenség nem különleges magyar, hanem — mondhatjuk — világjelenség.⁴⁰⁾ A XVIII. században az egyházkerületek veszik kezükbe a válópörököt is, hogy véget vessenek a szinte már feltűnést keltő visszaéléseknek.⁴¹⁾ A fejedelmek és kormányziszervek is az egyházfegyelmet gyöngítő, sőt egyenesen leromboló rendelkezéseket hoznak. Így II. József — a porosz királyok példájára — 1783-ban elrendeli, hogy megeseett nőszemélyek semmiféle polgári büntetéssel nem sújthatók és az egyházkövetés is csak a lelkipásztor házánál teljesítendő. 1796-ban I. Ferenc is megismétli ezt a rendeletet. Ezért hozza 1798-ban a dunamelléki egyházkerület azt a határozatát, hogy az ekklesiakövetést, a penitenciát, csak akkor engedi meg, ha a bűnös maga kívánja. A helytartó tanács rendeletei is egymásután tiltják a nyilvános penitenciát: még az azt önként végezni akaróknak sem engedik meg.⁴²⁾

Az 1791-i budai zsinat 49. kánona szól az egyházfegyelemről. Itt már az úrvacsorától való eltiltás a legmagasabb büntetés, tehát az egyházból való kirekesztés, az *excommunicatio maior* már eltűnik. A feloldás is ekklesiakövetés nélkül megy végbe. Csak azok követnek ekklesiát, akik önmaguk akarnak.

A XIX. század egyházfegyelme még lazább. Az 1821-iki egyetemes értekezlet elrendeli a szentesítést nem nyert budai kánonok életheleptetését. Annak alapján az egyháztagok fölött a fegyelmézést a presbitériumokra, a lelkipásztorok és más egyházi tisztviselők fölött az egyházmegyére hívza elsőfokon. A presbitériumok nagyon lanyhán kezelik a fegyelmézést, ezért az csaknem semmivé válik.⁴³⁾ Tóth Ferenc: A lelkipásztori

számára (1695), az Egyháztörténeti Adattár IX. kötetében (1919) a fogarasi egyházközség levéltárából közöl adatokat, Szűcs István: Szabad királyi Debrecen város történelme, Szeremley Sámuel: A hódmezővásárhelyi református egyház történelme, Thury Ettele: A veszprémi református egyház története, Fejes István: A sátoraljaújhelyi ev. ref. egyház története, 1522—1889.

⁴⁰⁾ Révész Imre is rámutat erre néhány szóval 1935. sárospataki előadásában (V. alatt), mint a református egyházfegyelem világszerte észlelhető jelenségére.

⁴¹⁾ A válópörbeli ítéletekért taksza járt. Milota Nyilas István 1631-ben megjelent ágendájában hivatkozik arra, hogy „csak tegyek szert ennyi meg ennyi pénzre, elmegyek a papokhoz és majd elváltasz-tanak”.

⁴²⁾ Barcsa János: A tiszántúli egyházkerület története, II, 146—147 ll.

⁴³⁾ A nagy ceglédi egyház jegyzőkönyveiben csak 1843-ig van néhány fegyelmi eset, onnan kezdve egy sincs. Debrecenben 1879 május 28-án volt az utolsó egyházkövetés.

gondviselés c. munkájában (Győr, 1806) azt mondja, hogy „az egyházi fenyték már csak hang az ekklesiában” (189 l.). Tekintélyes egyházi férfiak, mint *Szeremley* Sámuel is, védik az egyházfegyelem aláhanatását.⁶⁴⁾

De az *egyházfegyelem visszaállításának* is jelentkezik már lelkes *úttörői*. Régi történelembölcseleti igazság, hogy amikor egy irányzat tető- vagy mélypontja felé közeledik, máris jelentkezik a vele ellentétes irányzat. Így van az egyházfegyelem aláhanatlásánál is. *Id. Révész* Imre: A protestáns egyházalkotmány alapelvei c. könyve todalékában, hol az újabb egyházjogi vonatkozású, külföldi munkákat ismerteti, *F. Fabri*: Az evangélium értelmében és szellemében való egyházfegyelemről írt munkája ismertetése során, fájdalmasan emlékezik meg arról, hogy hazánkban még jobban aláhanatlott az egyházfegyelem, mint külföldön. Rámutat ennek romboló következményeire (127—128 l.). Ez időtájt a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap hasábjain is kezdenek hangok emelkedni az egyházfegyelem visszaállítása érdekében. Az egyházfegyelem egyik úttörője: *Pápay* Imre e lap 1859. évfolyamának 78 l. erről írt ezen a címen: „Hol kezdjük a munkát?”⁶⁵⁾ 1860-tól egyre több cikk jelenik meg az egyházfegyelem szükségességéről. A lap szerkesztője: *Ballagi* Mór, bár liberális theologus, szintén szükségesnek tartja az egyházfegyelmet. A dunamelléki egyházkerület 1862-iki közgyűlésének megbízásából *Fördös* Lajos kecskeméti lelképásztor fegyelmezési-tervezetet készít, mely a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1863. évfolyamának 1261—ll. jelenik meg. Erdélyben is több egyházmegye kéréli az egyházfegyelem visszaállítását.

Ilyen előzmények után, az 1881-iki *debreceni alkotmányozó zsinat* nem térhet ki az elől, hogy az egyházfegyelem kérdését szabályozza. A zsinat által alkotott törvény a presbitériumot hatalmazza föl a fegyelmezés módjának megállapítására, ami az egyháztagokkal kapcsolatos fegyelmezés terén valóban alig több a semminél. Nincs meg a törvénykönyvben sem az úrvacsorától való eltiltás, sem az egyházkövetés. A kultuszminiszter még azt is sokalta, amit a debreceni zsinat az egyházfegyelmezés terén elkezdett. A törvény egyházfegyelmezési részét nem akarta szentesítésre ajánlani. Azt a felfogást vallotta, hogy „az egyház tagjai . . . , ha nem állanak az egyház szolgálatában, ne is álljanak annak fegyelmi hatalma alatt sem.”⁶⁶⁾

⁶⁴⁾ Valláserkölcsei és társadalmi élet 1848 óta Magyarországon (Budapest, 1874) c. munkájában az egyházfegyelem teljes meglazulásáról beszél. Szerinte csak Istennek van erre joga és Jézus sem kívánta. 106—109 ll.

⁶⁵⁾ Ugyanebben az évfolyamban jelenik meg az álnéven író *Békeölgvi*-nek Egyházkövetés c. cikke.

⁶⁶⁾ Törvénykönyv függelke 86—88 ll.

A világiak az állami fölfogás védelmére kelnek. Az 1882. szeptemberében tartott újabb zsinati ülészenon lelkészi részről erős hangok emelkednek a kormány egyházfegyelem-ellenes kívánsága ellen. Kovács Albert, Kiss Áron és Szász Domokos szólalnak föl.⁶⁷⁾ Ez az irányzat győz. Ennek az egyházunk és a kormány közt vívott harcnak az utóhangjaként tünhetik föl az, hogy a vallási viszonyokat szabályozó 1895:XLIII. tc. 4. §-a megtiltja az egyházi fenyték alkalmazását arra az esetre, ha valaki törvénybiztosította jogait szabadon gyakorolja, bár ez inkább az előző évi, éles harcokat kiváltó egyházpolitikai törvényekkel kapcsolatos. Az egyházfegyelmzés gondolatának erőteljes lökést ad a magyar b:misszió atyjának, id. Szabó Aladárnak a millennium évében kiadott „Új Óramutató”-ja is, mely szintén lánzsát tör az egyháztaggokkal kapcsolatban gyakorlandó szigorúbb egyházfegyelem m:lett.

Az 1904—7. évi *második budapesti zsinat* — az 1891—93. évi *első budapesti zsinathoz* hasonlóan — nem foglalkozott egyházfegyelmi kérdésekkel. Csak az 1928. májusában megnyílt *IV. budapesti zsinat* vette újból elő az egyházfegyelem kérdését. Ez a zsinat megértette, hogy erőteljesebb egyházi élet egyházfegyelem nélkül elképzelhetetlen, ezért komoly lépéseket tett az egyházfegyelem visszaállítása érdekében. Megérezte, hogy ebből egész egyházi életünkre áldás fakad. Az egyháztaggokkal szemben gyakorlandó fegyelmzésnél *újból szigorúbb büntetések*et léptetett életbe: az Úr asztalától való eltiltást, úgyszintén az egyháztagsági jogoktól való megfosztást, a templombajárás, gyermekeinek megkereszteltetése és egyházunk iskolába járátása kivételével. Mindkét büntetés maximuma öt év, Ez alatt az idő alatt is alkalmat ad a jóvátételre. Az ekklesiakövetés kisebb büntetés (aktív és passzív választójog elvesztése) esetén az egyháztanács, nagyobbánál a gyülekezet színe előtt, a templomban megy végbe.

Nagy kár, hogy a zsinaton még uralkodó „szabadelvű” fölfogás ellenezte a gyülekezetből való teljes kirekesztés, az excommunicatio maior visszahozatalát azon a címen, hogy „ál-lampolgári joga mindenkinek, hogy abba az egyházba tartozzék, ahova akar”. Fájdalom, ez az álláspont győzött, mert az egyháztagsági jogoktól való megfosztás büntetése az említett megszorításokkal elég messze van még ettől a legsúlyosabb büntetéstől, e mellett ennek is időbeli korlátozása van. Hisszük, hogy zsinatunk a legközelebbi alkalommal ennek a lépésnek megtételétől sem fog idegenkedni és visszatér ezzel az egyházfegyelmzésnek régi, századokon át jól bevált alapjaihoz.

A *kiközösítést* a Debreceni Hitvallás említi először,⁶⁸⁾ azután a Tarcali és Tordai Hitvallás 27 art.⁶⁹⁾, a gönci zsi-

⁶⁷⁾ 2. számú zsinati iromány.

⁶⁸⁾ Kiss Áron: A XVI. században tartott..., 240—241 ll.

⁶⁹⁾ Kiss Áron: i. m. 403 l.

nat⁷⁰⁾, a debreceni Articuli Maiores 38 cikke.⁷¹⁾ *Melius Juhász* Péter Ágendájában a kiközösítésnek és a visszavételnek egész liturgiáját adja.⁷²⁾ *Félegyházi Tamás* is szól a kiközösítésről „Az keresztényen igaz hit” c. könyvének Az anyaszentegyházból való kivetésről szóló részében (319—335 ll.). *Samarjai János* is Ágendás könyvében a kiközösítésnek és befogadásnak részletes ágendáját adja.⁷³⁾ A XVI. század végéről való gömör-borsod-kishonti cikkek 26. art. a kiközösítéssel kapcsolatban bünbánati székeket, gyászruhákat rendel,⁷⁴⁾ 27. cikke pedig tiltja, hogy a kiközösítettel beszéljenek, együtt egyenek, igyanak. Az ilyeneket is kiközösítik.⁷⁵⁾

A kiközösítést a XVII. század két nevezetes kánongyűjteménye: a *Komjáti kánonok* és a *Geleji Katona kánonok* is fönntartják. A *Komjáti kánonokban* a 34. kánon azt rendeli, hogy még egyháziilag eltemetni sem lehet ezeket, a 36. kánon pedig azt rendeli, hogy a vele érintkezők is kiközösíttetnek. A *Geleji Katona kánonok* közül a XLIV fölsorolja az egyháztaggal szemben gyakorlandó büntetéseket és azt, hogy ki jogosult azokat gyakorolni. Fölsorolja nemcsak az excommunicatio minort: az Úr aształától eltiltást, melyet az egyházmegyei zsinat mond ki, hanem az excommunicatio maiort is, melyet az egyházkerületi zsinat mondhat ki.

A *visszavétel* az ekklesiakövetés után történik.⁷⁶⁾ *Pál* is visszaveszi a paráznát (II. Kor. 1:2), de ezt igazi vezeklésnek kell megelőznie. A vezeklési idő rendkívül szigorú volt. A kiközösített többször bőjtölt, imádkozott, alamizsnálkodott. A híveknek nem volt szabad érintkezniök vele. A büntetés kiállása után térden követte meg az ekklesiát. A penitenciatartás alatt a férfiak meghagyták szakállukat, a nők pedig befödött arccal

⁷⁰⁾ Kiss Áron: i. m. 445 l.

⁷¹⁾ Kiss Áron: i. m. 581, 585 ll.

⁷²⁾ Válogatott prédikációk záró részében, a 415—419 ll.: „A kiátkozásnak igazi módja.”

⁷³⁾ Egyháztagoknál a 149—152, 161—163 ll. Ebből is láthatjuk, milyen szigorú büntetés volt ez: „Tiltalak azért tégedet az Úr Jézus Krisztus nevében... a templomba való bejövettől, az oltári szentség vételétől... tiltalak a szent kereszttségben való komaságtól és ha penitenciatartatlan halsz meg, tiltom meghalt testedet is a tisztességes egyházi temetéstől... Engedek szabadságot arra, hogy a templomon kívül hallgassad az Istennek szent evangéliumát... A megnevezett ideig... se bort, se semmi részegítő italt ne igyál (hanemha betegségedben), minden héten kétszer... bőjtöt egész estvéig, semmit nem evén, akkor is csak kenyérrrel”.

⁷⁴⁾ Kiss Áron: i. m. 729 l.

⁷⁵⁾ Kiss Áron: i. m. 729—730 ll.

⁷⁶⁾ Hercegszöllösi kánonok 28 cikke, Kiss Áron: i. m. 682 l.

jártak.⁷⁷⁾ A megtérőnek fekete csuklyát kellett magára öltetnie és a templomban a kijelölt helyre ülnie.⁷⁸⁾

Aki átesett egyszer ilyen egyházkövetésen, sohasem felejtette el, így nem maradhatott hatás nélkül egész életére. De jó hatással volt a gyülekezet többi tagjaira is. Azokban is fölbredhetett minden alkalommal annak a tudata, hogy rájuk is hasonló megszegyenítő büntetés vár, ha hasonló bűnbe esnek.⁷⁹⁾

Az egyház ítélete ellen a világi hatóságnál, vagy hatalmasoknál oltalmat keresőket kiközösítik az egyházból.⁸⁰⁾ Az ilyenek, a felsőmagyarországi cikkek szerint, mint „rothadt tagok”, végleg kitiltatnak az egyházból.⁸¹⁾

Az *egyház tisztviselőivel szemben* kezdettől fogva hol erőteljesebb, hol mérsékeltebb szigorral gyakorolják hazánkban az egyházfegyelmet. A tisztviselők fegyelmezése kezdetben a seniorok és a superintendensek kezében van, kik részben a zsinatokon, részben az egyházlátogatások alkalmával gyakorolják ezt. Az egyházlátogatások alkalmával inkább csak akkor, ha sürgős intézkedésre van szükség. Az ilyen eseteket azután bejelentik a traktus (az egyházmegye) és a superintendencia (az egyházkerület) zsinatain. A lelkipásztornak állásától megfosztása bizonyos külsőségek közt történik, hasonlóképen visszavétele is.⁸²⁾

Ma egyházi „törvénykezésünkben” a súlypont szintén az *egyházi tisztviselők* fegyelmezésén van. Ezt mutatja az a körülmény is, hogy egyházi törvényeink előbb az egyházi tisztviselők fegyelmezéséről szólnak, csak azután az egyháztagoké-

⁷⁷⁾ *Samarjai* János: „A helvéci valláson lévő ekklézsiáknak egyházi ceremóniájukról és rendtartásukról való könyvecské” c. ágendájában, 154—158 ll.

⁷⁸⁾ Gömör-borsod-kishonti cikkek 31 cikke, *Kiss* Áron: i. m., 729 l. *Ince* Gábor közöl penitenciatartási imádságokat A magyar református imádság a XVI—XVII. században c. munkájában a 130, 162, 170 ll.

⁷⁹⁾ Egyes helyeken megszegyenítő testi büntetést is alkalmaztak. Többfelé így jártak el a templomba nem járókkal is. Vasárnap a vásár napja volt és a vásár rendszerint a templom közelében volt. Akik a vásárrban összegyülekeztek közül nem mentek be a templomba, azokat összegyűjtötték, megbotozták; ha úr volt, borját fizettették vele.

⁸⁰⁾ *Kiss* Áron: i. m., 420. l.

⁸¹⁾ *Kiss* Áron: i. m., 220. l. — Ma sem ártana a világi hatóságoknál orvoslást keresést szigorúan eltiltani. Ezen a téren lehetetlen esetek fordultak elő a legutóbbi időkben is.

⁸²⁾ *Samarjai* János Ágendájának 152—154 lapjain írja le azt a rendtartást, amellyel a superintendens a tisztétől megfosztott lelkipásztort egy időre vagy örökre leteszi. A penitenciát tartott lelkipásztor visszavételének szertartását viszont a 154—166 ll. írja le. A penitenciát tartó lelkipásztor térdenállva tesz bűnvallást és könyörög. A feloldozást a „szöntölő” ordinárius: rendszerint a superintendens, vagy helyettese végzi.

ról. Ezt mutatják a kétféle kategóriánál alkalmazott *különböző büntetések* is. Az egyházunk kárára adott reverzálisokkal kapcsolatos fegyelmi eljárásokon kívül ma is *nagyon ritka* még egyháztagjaink fegyelmezése, nem mintha nem szolgáltatnának erre ma is legalább annyi okot, mint a múltban.

Egész egyházi „törvénykezésünknek” — sajnos — inkább a *megtorló*, nem pedig *megjavító* célzata tűnik élénk. Ezt már a törvénycikk elnevezése: az egyházi „törvénykezés” is mutatja. Nem „fegyelmezésről” szól, mint külföldi hittestvéreink, hanem „törvénykezésről.”⁸³⁾ Ha külföldi hittestvérünk venné kezébe az egyházi bíraskodásról szóló eddigi és mostani törvénycikkeinket, első pillanatra azt gondolhatná, valami büntető kódex van a kezében, amit nem is egyházi célokra készítettek. Valóban egyházi törvényeinknek a bíraskodásról szóló törvénycikkein meglátszik, hogy azokat az egymást fölváltó zsinatok során a világi bíraskodás mintájára kiváló ügyvédek és bírák készítették.⁸⁴⁾

Egész egyházi „bíraskodásunknak” a világi bíróságokéhoz hasonló jellege tűnik abból is, hogy az nem csupán *fegyelmi* esetekre, hanem „*közigazgatási vitás ügyek*” elintézésére is szolgál, amihez hasonlót *egyetlenegy külföldi testvéregyháznál sem látunk*. A közigazgatási vitás ügyeket — nyilvánvalóan — a magasabb egyházi testületek közgyűléseinek vagy tanácsainak kell és lehet csupán elintéznők, a „bíraskodás” pedig csupán egyfelől az egyházi tisztviselők, másfelől az egyháztagok fegyelmi eseteivel lehet kapcsolatos. Egyházi törvényeink a fegyelmezés gyakorlására négyféle bíróságot ismernek: egyházközségi, egyházmegyei, egyházkerületi és egyetemes konventi bíróságot, sőt az utóbbinál két fokozatot különböztetnek meg, így voltaképpen öt fegyelmi bíróságunk van. A közigazgatási vitás esetek elintézésére viszont kettőt: egyházmegyeit és egyházkerületit. Külföldi hittestvéreinknek nincsenek *külön* egyházi bíróságaik, mert a fegyelmezést maguk az egyházi testüle-

⁸³⁾ Nem is használhatja a „fegyelmezés” szót összefoglaló megnevezésül, mert bajos volna a közigazgatási bíraskodás eseteit is bele-szorítani ebbe.

⁸⁴⁾ Legutóbbi egyházi törvénykönyvünknek az egyházi törvénykezésről szóló VI. törvénycikkének e sorok írója volt ugyan a zsinati előadója, de *Bernáth Gézá*nak, a Curia ny. másodelnökének törvénytervezetét kellett előadnia. Maga a törvénycikk kiváló munka, csak az az alapvető hibája, hogy nélkülözi a tiszta református egyházi szempontokat, melyeket megalkotójának nem is igen volt alkalma megismerni. Az egyháztagok fegyelmezésével kapcsolatban többen igyekeztünk némiképpen érvényrejuttatni ezeket a szempontokat is, de ez csak nagyon fogyatékos mértékben sikerült. Mindössze a bevezető sorokba sikerült némi evangéliumi színezetet bevinni és az egyháztagok fegyelmezését sikerült bizonyos mértékben megszigorítani.

tek intézik, nem külön bíróságok.¹⁰⁰⁾ Azután szokatlan külföldi hittestvéreinknél az, hogy az egyházközség tisztviselői fölött a fölöttük álló egyházmegyei bíróság, az egyházmegye tisztviselői fölött a fölöttük álló egyházkerületi bíróság, az egyházkerület legfőbb tisztviselői fölött pedig a fölöttük álló egyetemes konvent bírósága illetékes első fokon ítélkezni. Egészen lehetetlen dolog, hogy pl. akármelyik konventi tisztviselő fölött, csak azért, mert az egyetemes konvent alkalmazza, ne az egyházmegyei, ne is az egyházkerületi, hanem maga a konventi bíróság ítélkezhessek első és mindjárt utolsó fokon. Az is szokatlan külföldi hittestvéreink előtt, hogy a legtöbb fegyelmi eset — amennyiben lehetséges — három fokozatú bíróság elé kerülhet, tehát kétszer lehet csaknem mindent megföllebbezni. A közigazgatási vitás esetek pedig két fórum elé kerülhetnek, tehát meg lehet föllebbezni egyszer. Láttuk, hogy mind az őskeresztyén egyház, mind a reformáció idejében súlyosabb esetekben a hívek a nép jelenlétében mondották ki a legsúlyosabb ítéleteket, de föllebbezést nem ismertek. Angolszász hittestvéreink világában ma is nagyobbára *egyfokú föllebbezés* lehetőse forog fönn. A mi „egyházi törvénykezésünk” nyilvánvalóan a világi bíraskodásból vette mintaképét, nem az evangéliumból, az őskeresztyén egyháztól.

Indokolatlan legfőbb közigazgatási testületünket, az egyetemes konventet (vagy az esetleg annak helyébe lépő zsinati tanácsot) bíraskodási ügyekkel megterhelni. Miért ne elégedhetnénk meg mi is azzal, hogy minden fegyelmi ügy két fórumon intéztessék el? Inkább ítélkezzék nálunk is föllebbezés esetén az egész testület, vagy a mostani bírói tanácsnál több tagot számláló tanács.¹⁰¹⁾ Miért ne ítélkezhetnék nálunk is minden egyházi tisztviselő fölött első fokon az egyházmegyei bíróság, föllebbezés esetén pedig az egyházkerületi. Természetesen, az egyházmegye és az egyházkerület élén álló tisztviselők fölött egy másik egyházmegyének, illetve egyházkerületnek kellene ítélkeznie. Szerintünk elegendő egyszeri föllebbezési lehetőség. Legújabb egyházi törvényünk a valósággal „hierarchikus” módon kiépített egyházi „törvénykezésünkön” mindössze azt a változtatást eszközölte, hogy a konventi bíróság elé most már nem hivatalból, hanem csak föllebbezés esetén kerülnek föl a két legsúlyosabb büntetéssel (arról a helyről elmozdításal és állásvesztéssel) sújtott fegyelmi esetek, míg ezek azelőtt minden esetben megjárták a konventi bíróságot.

¹⁰⁰⁾ A fokozatos egyházi testület rábízhatja a fegyelmi ügy elintézését *tanácsára*, vagy *külön bizottságot* is delegálhat egyes esetekben.

¹⁰¹⁾ Legutóbbi egyházi törvényünk behozta a kötött számú bírói tanácsokat: az egyházmegyén öt, az egyházkerületen hét, a konventi rendes bíróságon kilenc, a rendkívüli bíróságnál tizenhét tagú tanács ítélkezik.

Az is lehetetlenség, különösen míg külön egyházi bíróságaink vannak, hogy azoknak ugyanazok legyenek az elnökei, akik magának az egyházi testületnek, mint kormányzó szervnek, is elnökei. Ebben az egyben tér el egyházi bírászkodásunk a világitól, pedig inkább ebben lenne ahhoz hasonló és más vonatkozásokban térne el attól. Nem ülhetnek az egyház-kormányzásnak ugyanazok a vezetői a bíróság elnöki székeiben, hiszen többször a saját rendelkezéseikkel kapcsolatos vétéségek vagy mulasztások fölött ítélkeznek, amely eseteknél nehezen lehetnek teljesen érdektelenek.

Az *egyházi tisztviselőkkel szemben nélküli egyházi „törvénykezésünk”* a pásztori elemet: a javítás célját szogáló egyházi fegyelmezésnek azt az elengedhetetlen velejáróját, hogy *a bűnét, vagy mulasztását töredelmesen megbánónak alkalmat adjon a komoly vezeklésre és annak elfogadása esetén a reá kirótt büntetés megszüntetésére.* Ezt legújabb törvénykönyvünk is csak egyháztagoknál engedi meg, holott ennek az egész vonalon, tehát bizonyos megszorításokkal, amilyenekkel külföldi hittestvéreinknél is találkozunk, *az egyházi tisztviselőknél is meg kellene lennie.* Nemrégiben került — világi példa hatására — zsinatunk elé a rehabilitációról szóló javaslat. Csak legutóbbi zsinati ülésünk döntött ebben. De ez két különböző dolog: *egyházfegyelmezésünknel nem rehabilitációról, hanem töredelmes bünbánatról és a kirótt fegyelmi büntetés megszüntetéséről van szó, bizonyos korlátozásokkal.*

Viszont nélküli egyházi bírászkodásunk az intézkedést arra az eretre, ha valamelyik egyházi tisztviselő olyan botrányos bűnöket követ el, amelyek nemcsak állásvesztésre teszik őt érdemessé, de arra is méltatlanná válik, hogy akár *az egyház úrvacsorázó közösségében, akár az egyház tagjai közt helyet foglaljon.* Amilyen természetes, hogy az ilyen egyházi tisztséget nem viselhet, épen olyan természetes az is, hogy nem lehet addig helye az egyház közösségében sem, míg töredelmesen nem vezekel és a gyülekezet tagjai sorába s úrvacsorázó közösségébe vissza nem fogadja. Ez nemcsak a választás és választhatóság jogának fölfüggesztésénél, de bármiféle pénzbüntetésnél fontosabb és egyházi törvénykönyvünkéből semmi körülmények közt sem szabad hiányoznia! Ha egy egyháztagot hasonló bűnök esetén kirekesztünk az egyház szűkebb vagy tágabb közösségéből, hasonló bűnök esetén az egyházi tisztviselő még kevésbé maradhat meg abban! Külföldi hittestvéreink ugyanazokat a büntetéseket alkalmazták az egyházi tisztviselőkre, mint az egyháztagokra, de e mellett több esetben, hosszabb vagy rövidebb időre, vagy véglegesen eltiltják őket egyházi tisztségük viselésétől. A *pénzbüntetés viszont egészen ismeretlen külföldi hittestvéreink világában és, véleményünk szerint is, összeegyeztethetetlen az egyház nevelő célokat szolgáló fegyelmező munkájával.* Holland szigorú református egy-

házbeli testvéreink érdekes példákat adnak a fegyelmezés különböző fokozataira: inkább azokat alkalmazzuk mi is pénz-büntetés helyett.

Az is követésre méltó példa angolszász hittestvéreink világából, hogy mind az ítéleteket, mind azok föloldozását *Jézus Krisztus nevében* végzik. Milyen komoly figyelmeztetés ez mind a fegyelmezésnél szereplőkre, mind a fegyelmezéssel sujtottakra, avagy attól felodottakra nézve!

Egyházfegyelmezésünk az önkéntes és hitvalló egyháztagság-rendszerére térés esetén, nyilvánvalóan, egyfelől szűkebb körre szorúlna, másfelől elmélyülne és több pásztori elemmel telítődne meg. A mellett, hogy sokkal komolyabb egyházfegyelmelem lenne egyházunkban, alaposan megcsökkenne a fegyelmezési esetek száma nemcsak az egyháztagoknál, kik közül a Krisztus testéhez méltatlan tagok legnagyobb részét önmaguk elmaradnának, de az egyházi tisztviselők körében is. Az önkéntes és hitvalló egyházban nem találná helyét a hivatását át nem érző lelkipásztor, vagy más egyházi tisztviselő, de existenciáját sem biztosítaná többé. Ezért önmaga belátná, hogy másutt kell keresnie boldogulását.

Az egyházfegyelmezésről elmondottakat összefoglalva, megállapíthatjuk, hogy egy testvéregyházban sincs az egyházi bíraskodás úgy kifejlődve, mint nálunk. Ennek a világi bíraskodást utánzó rendszere az evangélium szellemében átalakítandó és pásztori elemekkel bővítendő. A közgazgatási vitás eseteknek az egyházi testületek elé utalásával és a föllebbezési lehetőségek korlátozásával egyfelől csökkentenünk kell egyházi bíraskodásunk teendőit, másfelől erőteljesebb egyházfegyelmet kell gyakorolnunk egyháztagjainkkal szemben. Az egyházi tisztviselők és egyháztagok büntetésének kétfélesége több vonatkozásban indokolatlan. Az egyházi tisztviselők büntetésénél sem mellőzhetők a legsúlyosabb esetekben az egyháztagokra kiszabható büntetések. Az excommunicatio maiort vissza kell állítanunk egyházunkban. Viszont egyházi tisztviselőinkre nézve is lehetővé kell tennünk a töredelmes bűnvallás lehetőségét s azzal együtt, bizonyos korlátozásokkal, a büntetés fölfüggesztését. Nem tölthetnek be vezető szerepet az egyházfegyelmelem gyakorlásánál ugyanazok, akik az egyházkormányzásnak is irányító tényezői.

12. AZ EGYHÁZ ANYAGI ÉLETE.

(Az egyházi teherviselés kérdése. A Biblia, reformátoraink, hitvallási könyveink az egyházi teherviselésről. A teherviselés a külföldi testvér-egyházakban. A közösség eszméjének megvalósulása. Magyar református egyházunk anyagi ügyei a múltban. Anyagi ügyei ma. Az egyházfönntartás eszközei. A mai egyházi adózás. Közösségre törekvés anyagi vonatkozásban. A lelkipásztorok javadalmazása külföldön és minálunk. A stóla kérdés. Gondoskodás az elaggott, munkaképtelenné vált lelkipásztorokról, az özvegyekről, árvákról.)

Az egyház anyagi élete voltaképpen nem más, mint az egyházi teherviselés kérdése. Minden megszervezett közösség életében, ha lelki célokat szolgál is, a lelki kérdések mellett számtottevő szerep jut az anyagi kérdéseknek is. A leglelkibb célokat szolgáló közösség: az egyház életében azt az érdekes jelenséget figyelhetjük meg, hogy *minél erőteljesebben munkálkodik abban a Lélek, annál könnyebben oldódnak meg az anyagi nehézségek, tűnnek el az anyagi akadályok, nyernek megoldást szinte önmaguktól az anyagi kérdések.* Sokszorosan beigazolódik Krisztus szavainak mélységes igazsága: „Jól tudja a ti Mennyei Atyátok, hogy mindezekre szükségeitek van... keressétek először Istennék országát és az Ő igazságát és ezek mind megadatnak néktek” (Mt. 6:32—33).

Az igazi lelki munka mellett a *közösség* kérdése is megoldódik, mert a hívők megtanulják, hogy az igazi krisztusi élet ott kezdődik, ahol kilépünk a magunk önző világából és egymásnak nemcsak lelki, de testi és anyagi terhét is hordozva töltjük be Krisztus törvényét (Gal. 6:2). Nem lehet senki, aki ezt a krisztusi törvényt *csak lelki*, de olyan sem, aki *csak anyagi* vonatkozásban akarná értelmezni. „A szentek egységének mind lelki, mind anyagi vonatkozásban meg kell valósulnia. Nem elég szánnkkal hirdetni a Krisztusban megvalósult testvériséget: kezünkkel és zsebünkkel is bizonyosságot kell arról tennünk.

A *Biblia* is megemlékezik több helyen az Isten országával kapcsolatos közösségek anyagi vonatkozású ügyeiről. Mindenekelőtt azt kívánja tőlünk, hogy Istentől kapott javainkból *tizedet, dézsmát* adjunk Néki. Erről az I. Móz. 28:22-ben van legelőször szó. Itt *Jákob* azt fogadja Béthelben: „valamit adándasz nékem, annak tizedét Néked adom”. Az V. Móz. 14:22—29 is szól a tizedről, amivel Istennek tartozunk: „Eszten-dőről-esztendőre tizedet végy a te magodnak minden termésé-

ből, amely a te meződön terem. És add az Ūrnak, a te Istenednek színe elé azon a helyen, amelyet kiválaszt, hogy ott lakozzék az Ő neve, gabonádnak, mustodnak, olajodnak tizedét, a te harmaidnak és juhaidnak első fajzását... A lévítát, aki a te kapuidon belül van, ne hagyj el, mert nincsen néki része, sem öröksége veled. Harmadik esztendő végén vidd ki annak az esztendő termésének minden tizedét és rakd le a te kapuidba és eljön a lévita... és a jövevény, árva és özvegy, akik a te kapuidon belül vannak és esznek és megelégesznek, hogy megáldjon téged az Ūr..." Az V. Móz. 26:12—13-ban ezt olvasuk: „Ha a harmadik esztendőben, a tizednek esztendejében, minden termésedből egészen megadod a tizedet és adod a lévítának, a jövevénynek, az árvának és özvegynak, hogy egyenek a te kapuid közt és jól lakjanak: akkor ezt mondjad az Ūr előtt, a te Istened előtt: Kitakarítottam a szent részt a házból és odaadtam azt a lévítának, a jövevénynek, az árvának és özvegynak minden Te parancsolatod szerint..."

Az Újtestamentumnak több helye szól az Isten dicsőségére adakozásról. A Róm. 12:13 lelkünkre köti, hogy „a szentek szükségéire adakozók legyetek.” A Róm. 15:25—26 megemlékezik arról, hogy Macédónia és Achája meg is fogadta ezt és a jeruzsálembéli szentek szegényei számára adakoztak. *Pál* a korinthusbelieket is buzdítja a szentek szükségéire való adakozásra (I. Kor. 16:1—3, II. Kor. 8:4, 13:14, 9:1.). A korinthusbeliekhez írja a szentek szolidaritásának azt az örökszép versét, amit annyiszor idézünk: „Akár szenved egy tag, vele együtt szenvednek (vagy régi fordítás szerint: bánkódnak) a tagok mind” (I. Kor. 12:26) és a Gal. 6:2-ben írja — Isten Lelkétől ihletve — azt a másik nagy közösségi elvet: „Egymás terhét hordozzátok és úgy töltsétek be Krisztus törvényét”. Ennél tömörebben és szebben senkisé meg ki Isten gyermekeinek együvé tartozását és egymásra utaltságát mind lelki, mind anyagi vonatkozásban. Ennek a közösségnek az az alapja, hogy egyfelől Krisztusban testvérei vagyunk egymásnak, másfelől semmisé a miénk: mindenünknek, amink csak van, akár lelki, akár anyagi vonatkozásban, Isten a tulajdonosa, mi csupán *sáfárai* vagyunk a Tőle reánk bízott javaknak. Csak akkor vagyunk hűséges sáfárok, ha azokból a lelki és anyagi javainkból Isten dicsőségére, vagyis az Ő „kicsinyei”, elsősorban az özvegyek, árvák, azután a szükségben levők számára is adakozunk. *Emberi jog szerint* mi vagyunk a tulajdonosok, *isteni jog szerint* azonban Ő maga a tulajdonos.

Krisztus igaz követői nem vallották soha a korlátlan tulajdon elvét.⁸⁷⁾ Kezdetben az egyházi vagyont egészen a sze-

⁸⁷⁾ Az egyházi atyák közül többen bizonyossággal ennek. L. A kereszttyénség és a társadalmi kérdések c. munkában: „Az egyházi atyák és a társadalmi kérdések c. fejezetet .88—93 ll.).

gények tulajdonának tekintik, majd csak egynegyedét,⁶⁸⁾ később a püspökök egészen önmaguk számára foglalják le azt. Egyes fényűző pápáknak nagyon sok pénzre van szükségük. A pénzszerzésnek olyan eszközeitől sem riadnak vissza, amelyek a legtávolabbiól sem egyeztethetők össze a Bibliának nemcsak a magántulajdonról vallott elvével, de annak szellemével sem. Részből ez hívja életre a reformációt is. A reformátorok elszánt harcot indítanak ez ellen.

Kálvin rámutat arra, hogy a pápaság előtti egyházban a szegényügyeket intéző diakonusok tiszte a régi marad, de a püspök irányítása alá kerül. A püspök rendelkezik az egyház pénze fölött is.⁶⁹⁾ A reformátorok tudják, hogy a vagyoni dolgok, bár csak kiegészítő eszközök az egyház céljainak szolgálatában, mégis a leglelkisimertesebb gonddal kezelendők.

Az egyházi javakról a *II. Helvét Hitvallás* is szól: „Krisztus egyházának vannak javai a fejedelmek bőkezűségéből és a hívek adakozásából, kik vagyonukat az egyháznak adományozták. Vagyonra szüksége is van az egyháznak. Volt is eleitől fogva vagyona, az egyházi szükségletek fedezése céljából. Az egyház javainak helyes fölhasználása hajdan az volt és most is ez: az iskolákban és szent gyülekezetekben a tanításnak, meg a közönséges istentiszteleteknek és a szertartásoknak, nemkülönben a szent épületeknek fönntartása, továbbá a tanítóknak, tanulóknak és szolgálóknak minden szükségessé dologgal ellátása s főképen a szegények segítése és gondozása. Válaszszanak istenfélő, okos és a gazdálkodásban gyakorlott férfiakat, akik az egyházi javakat rendszeren kezeljék. Ha pedig az egyház vagyona mostoha időjárás és egyesek vakmerősége, tudatlansága vagy kapzsisága következtében veszendőbe menne: kegyes és értelmes férfiak térítsék azt vissza a szent cél javára...”⁷⁰⁾

A református egyházak nemcsak megszüvelték ebben a vonatkozásban is hitvallásunk követelményeit, de — tehetségükhöz képest — a közösség lelkét is igyekeztek erősíteni. Tudták, hogy nemcsak az egyes ember, de az egyház vagyonának is Krisztus az Ura és, miként az egyes ember, úgy az egyház is csak sáfára a rábízott földi javaknak. Ezért örömmel siettek nemcsak a szomszédos, de a távolabbi, sőt idegen országokbeli hittartóik segítségére is, mikor megpróbáltatá-

⁶⁸⁾ Az Inst. IV, 4:6 is utal erre. Hivatkozik *Hieronymus*-ra (340—397), aki szerint akinek családi vagyona van, annak a szegények vagyonából semmitsem szabad elfogyasztania. Amikor az egyházi vagyont négy felé osztják, a püspököknek jutó negyed is az útasok és betegek számára szolgál. *Ambrosius* (340—420) is megerősíti, hogy ekkor még az egyház minden vagyona a szegényeké volt.

⁶⁹⁾ Inst. IV, 4:5.

⁷⁰⁾ XXVIII. rész, 1, 2.

sok szakadtak azokra. Jól tudták, nem lehet céljuk, hogy nagy vagyonokat halmozzanak föl, hanem sokkal inkább az, hogy fölöslegükből a szűkölködő testvéreknek is juttassanak. Tudják, hogy a fölösleg nem az övék, hanem a szegényeké és szűkölködőké.

A reformátusok azt is érzik, hogy a lelki munkásokat nem szabad elvonni igazi rendeltetésüktől, ezért a vagyoni ügyek intézésére külön hivatalokat szerveznek és tartanak fenn: a diakonusok, gondnokok, egyházfiak, vagy külön gazdasági hivatalnokok föladatává teszik ezt.

Az egyház minden időben igénybevette híveinek áldozatkészségét. Ez részben *önkéntes*, részben *kötelező*: adózás jellegű volt. *Külföldi hittestvéreink* egyre többen az *önkéntes egyházi teherviselés-rendszerre* felé haladnak. Alig van ma már testvéregyház, mely az adókiivetés rendszerét fogadná el. Az adókiivetésben ugyanis van valami *kötelező* vonás, ami ellenemond az egyházhoz tartozás *lelki* jellegének, különösen ott, ahol az egyházhoz tartozás *önkéntes* csatlakozáson alapul. Vannak, akik azzal érvelnek e mellett, hogy ha valaki önként csatlakozik is az egyházhoz, csatlakozásával aláveti magát a megadóztatás lehetőségének. A magunk részéről a testvéregházak nagy többségének ama fölfogásához hajlunk, amely nemcsak az egyházhoz tartozás, de az egyházi terhekhez járulás terén is az *önkéntesség* elvét vallja, tehát senkire sem ró ki kötelezőleg adót: mindenkinek a belátására bízva, milyen önkéntes adománnyal kíván az egyházi terhekhez hozzájárulni. Ennek a rendszernek vagyunk mi is meggyőződéses hívei. Az egyházak egész sora azt bizonyítja, hogy összehasonlíthatlanul nagyobb összegek gyűlnek be évenként *önkéntes adományokból*, mint amennyit a *kötelezőleg kirótt egyházi adókból* kaphattak volna!²¹⁾ Több külföldi testvéregyházban templomhelyek évi díjaiból is tekintélyes összegek folynak be. Nagy összegre rúgnak az évi perselypénzek is!

A *genfi nemzeti protestáns egyház* alkotmányának 50. §-a kimondja, hogy az egyház minden tagjának *erkölcsi kötelessége*, hogy az egyházat *önkéntes hozzájárulásával* támogassa. Ezeket a hozzájárulásokat a consistorium által rendezett gyűjtések útján szedik be, vagy ott minden időben befizethetők. A 48—49.

²¹⁾ Amikor skót hittestvéreink megalkotják a szabad egyházat, egy év alatt több adomány gyűlt össze náluk missziói célokra, mint azelőtt az egész skót egyházban. A holland szigorú reformátusok is, amikor 1886-ban kiválnak az államegyházból, örömmel állapítják meg, hogy nyomban megnő az adakozó kedv és ez a helyzet immár évtizedek óta. Hallgatóságos megállapodás a hívek körében, hogy bevételüknek átlag 2 % -át adják egyházi célra. Amerikába szakadt magyar református hittestvéreink körében is azt tapasztaljuk, hogy alig idehaza alig dobtak többet a perselybe a szegény asszony hagyományos két filléjénél, odakint örömmel adják a dollárokat!

és 51. §-ok szerint a consistorium kezeli a pénzügyeket. Erre a célra megbízatása tartamára pénzügyi bizottságot választ. Ennek a végrehajtó-bizottság egyik tagja az elnöke. Az egyház igazgatására rendelt javak külön kezelendők a jótékonyág gyakorlására szántaktól. Az egyház igazgatására szánt javak az egyház központi pénztárában kezeltetnek. Ebbe folynak be az egyháztagok évi hozzájárulásai, a külön rendeltetésű, vagy nem ilyen adományok és bagyatékok, az egyház tőkéinek és tartalék-alapjainak jövedelmei. A központi pénztár fedezi a lelkipásztorok fizetését és lakbérét, hasonlóképen a többi egyházi tisztviselők fizetését, a vallásoktatási kiadásoknak az egyházra eső részét, a tulajdonában levő templomok fenntartásának költségeit.

A francia református egyházban elvileg minden gyülekezet maga fedezi minden kiadását: gondoskodnia kell arról, hogy bevételei és kiadásai egyensúlyban legyenek. Rendszeres kiadása minden gyülekezetnek a lelkipásztori javadalom, melyet minden lelkipásztor számára egyenlő összegben állapít meg a nemzeti zsinat, ezenkívül esetleges többlet, ha a gyülekezet nem ad neki természetben lakást, az ennek megfelelő bérösszeg, a lelkipásztori egyéb járandóságokhoz való hozzájárulás (családi pótlék, biztosítás, nyugdíjalap, a lelkipásztorképzés költségei), a felső egyházi testületek (tartományi, nemzeti zsinat) költségeihez való hozzájárulás, végül az istentiszteletekkel, vallásoktatással, evangélizációval kapcsolatos költségek. Az első három minden gyülekezet számára minden lelkipásztori állás után egyformán van megállapítva. Amely gyülekezetek nem tudják a rájuk eső hozzájárulást megfizetni, azt a többi jobbmódú gyülekezet többlet-befizetéséből a tartományi zsinat pénztára fedezi a keresztyén szolidaritás elve alapján. Ha az egyik tartományi zsinat pénztára nem volna ehhez elég erős, a többi tartományi zsinat pénztárai jönnek segítségére a nemzeti zsinat tanácsának közvetítésével. Minden egyházi testületnek van hivatalos szervén kívül pénzügyi bizottsága is. ^{*)}

A skót egyházban a gyülekezeteknek alkalmazottaik javadalmazásáról készített számadásai évről-évre az egyházmegye (Presbytery) elé kerülnek megerősítés végett, a gyülekezetek egyéb számadásaival együtt. Ha egy gyülekezet — fogyatékos anyagi erejére hivatkozással — segílyt kér a nagygyűlés valamelyik alapjából, ezt csak az egyházmegye ajánlásával teheti. ^{*)} Mind Skóciában, mind az egész angolszász presbitéri világban a módosabb gyülekezeteknek közös pénztárakba fizetett fokozottabb hozzájárulásaiból találnak fedezetet a szegényebb gyülekezetek anyagi támogatására.

^{*)} Discipline, III fej. V rész a pénzügyi szervezetről, 23—24 ll.

^{*)} Practice and Procedure in the Church of Scotland, 142, 658—659 ll.

A külföldi testvér-egyházak túlnyomó többsége az államtól semmiféle támogatást nem fogad el. Velük együtt mi is ezt az álláspontot valljuk, bár bizonyos átmenetet a magunk részéről is kívánatosnak tartunk.

Magyar református egyházunk mintegy három századig szabad egyház volt. Többször hihetetlenül nehéz körülmények közt, de mindenkor saját erejéből tartotta fenn magát. Nem nyújtotta kezét segítségért az állam felé. Elvett templomait és iskoláit saját erejéből pótolta. Iskoláinál is legföljebb külföldi hittestvérei segítségét vette igénybe, azt is csak rendkívüli esetekben. Erdélyi egyházaink is az erdélyi fejedelemségnek 1690-ben bekövetkezett megszűnése után egészen a maguk erejükre maradtak. Egyházaink nem akartak, de az üldözések alatt nem is lehettek mások, csak szabad egyházak.

A magyar evangéliumi egyházak vagyona két forrásból keletkezett: csekély részben más ker. egyházak vagyonának örökléséből, túlnyomó részben a hívek önkéntes adományaiból és alapítványaiból. Ahol az egész község földesurával együtt a római, a görög kath., vagy görög keleti vallásról evangéliumi hitre tért, ott — természetsszerűleg — magával vitte részben saját maga, részben földesura által épített templomát és maga gyűjtötte meg a pátrónusok részéről gyarapított egyházi vagyonát. A XVI. század végén meginduló ellenreformáció ezt az öröklött vagyont csaknem mind visszavette, sőt jórészt a híveknek, a reformáció eszméjével rokonszenvező földesuraknak és fejedelmeknek a reformáció befogadása után tett alapítványait, adományait is elvette.⁹⁴⁾

Mindjárt kezdetben megnehezítette a viszonyokat az a körülmény, hogy Erdélyben az 1558-i kolozsvári országgyűlés a püspöki, káptalani, zárdai birtokokat szekularizálta, így az evangéliumi egyházak nem kaphatták meg azokat. A r. kath. főpapi javakból hazánkban semmisem jut a protestánsoknak, mert magyar területen megmaradt a r. kath. főpapok kezén, a török hódoltság területen világi és török kézre került, Erdélyben viszont a szekularizáció veszi el. Nem ok nélkül vétet be *Mélius Juhász* Péter az 1567-i debreceni *Articuli Maiorés* 67. cikkébe tiltakozást az egyházi javak elvétele ellen. *Mélius* okoskodása megállja helyét: a főpapi, káptalani, kolostori és zárdai birtokokat a megtisztított hit követőinek kellett volna kap-

⁹⁴⁾ Egyházunk vagyoni jogi viszonyainak történetére nézve *I. Pokoly József*: A magyar protestáns egyházak vagyoni jogi viszonya az 1791:XXVI. tc-ig. (Protestáns Szemle, 1895. évf. 2—5 füzet), ugyan-csak *Pokoly József*nek a Magyar Protestáns Egyháztörténeti Adattár IX—X. kötetében megjelent, egyházunk vagyoni jogi kérdéseiről írt tanulmányát is, *Görömbey Péter*: A református egyház anyagi viszonya hajdan és most. (Protestáns Egyházi és Iskolai Lap, 1881. évf. 791. l.)

nio.⁶⁸⁸⁾ A 68. cikk viszont kifakad lelkipásztoraink és egyházunk szegénysége miatt,⁶⁸⁹⁾ míg a római egyház papjai „dúskálnak” földi javakban.

Ezekben a nehéz időkben az egyház terheit — ahol tehetősebb pátrónusok nincsenek — a hívek hordozzák. Nagy szerepet játszanak ezekben az időkben az egyház számára tett hagyományok. A Komjáti kánonok is előírják, hogy a „meghaló emberek megintessenek, hogy javokból ki ne hagyják az ekklesiát” (III, 64).

Az *ellenreformáció* egész sereg vagyonos egyháztagunkat hódítja vissza a római egyházba. Ezzel nemcsak őket, de vagyonukat is visszahódítja a római egyház számára.⁶⁹⁷⁾

Ahol a földesurak hívek maradnak egyházunkhoz, ott komolyan veszik kötelességeiket egyházunkkal szemben. Így a szatmármegyei rendek elhatározzák, hogy a földesurak építések meg a templomokat ott, ahol lakóhelyük van. A szatmármegyei rendek 1636-ban Petneházán elhatározzák, hogy a pátrónus templomot tartozik építeni lakóhelyén. Ha egy nem: snek több helyütt van birtoka, az egyes falvakban birtoka arányában járuljon a templomépítés költségeihez, a filiákban is, ahova lelkipásztor jár.⁶⁹⁸⁾

Különösen városi helyeken, a *céhek* is nagyon sokat áldoznak egyházunkért. Bevételük egy részét az egyháznak adják. Néhol a mesterek belépési díjának tekintélyes részét az egyháznak ajánlják föl.⁶⁹⁹⁾ Ha a céh valamelyik mestert pénzbüntetésre ítél, ezt az az egyház kapja, amelyikbe a megbüntetett mester tartozik.⁷⁰⁰⁾ A külföldi hittestvéreink körében olyan tekintélyes egyházi jövedelmet biztosító *templomhelyékek díjából* több egyházunk, így a miskolci egyház is, számottevő bevételhez jut.⁷⁰¹⁾

⁶⁸⁸⁾ *Mellus* nyilvánvalóan az erdélyi szeparáció ellen támad. *Pokoly* József cikke a Protestáns Szemle 1895. évf. 53 l.

⁶⁸⁹⁾ Ilyen körülmények közt bár a debreceni zsinat megtiltja a lelkipásztoroknak és tanítóknak, hogy hivatásukkal ellenkező dolgot is műveljenek, a gömör-kishonti XX. cikk azt mondja: „Ha nem tud a lelkipásztor és a tanító megélni, folyamodjék másnému munkához.”

⁶⁹⁷⁾ *Pásmány* Péter egymaga harminc főúri családot hódít vissza. A visszahódított főúri családokat nagyban buzdítja *Pásmány*, hogy érvényesítsék a „*cuius regio, eius religio*” elvét: úzzék el az evangéliumi hitű lelkipásztorokat, hozzanak helyükbe r. kath. papokat, fizetessék ezeket jobbagyakkal. *Zsilinszky*: A magyar országgyűlések valósággyi tárgyalásai, II, 123 l.

⁶⁹⁸⁾ Az 1647-X. tc. felekezeti különbség nélkül kötelezi a földesurakat, hogy a templomuktól megfosztott protestánsoknak megfelelő telket adjanak.

⁶⁹⁹⁾ Így a nagykállói céhek a belépő mesterek belépési díjának harmadát az egyháznak ajánlják föl.

⁷⁰⁰⁾ *Blásy*: Egyházi törvény . . . , 6 l.

⁷⁰¹⁾ *Szendrey* János: Miskolc város története (1904), 409. l.

Amelyik gyülekezetben nem volt sem vagyón, sem pátrónus, sem tized, ott *párbért* kellett fizetniök a híveknek.⁷⁰³⁾ A zsinati rendelkezések már a 16. évtől kötszlezővé tették a párbér fizetését. A páronként egyenlő nagyságban fizetendő, ezért nagyon igazságtalan párbérrel szemben több gyülekezetben már a multban is volt *aránylagos* adózás.⁷⁰⁴⁾

A XVII. század első felében, a vallási és nemzeti szabadságunkért vívott harcok során, eleink még biztosítják szabadságukat és önrendelkezési jogukat mind lelki, mind anyagi vonatkozásban. Az 1647:XI. tc. még kimondja, hogy az evangéliumi hitű rendek a r. kath. plebánosoknak, viszont a r. kath. rendek az evangéliumi hitű lelkipásztoroknak semmi díjat nem tartoznak fizetni (ágybér, lecticale, stola). A szegény nép protestáns része akkor sem tartozik a plebánosnak adót fizetni, ha a papságnak semmi dologi forrásból származó jövedelme nem volna (1647:XII. tc. 3. §-a). Az 1647:XII. tc. mentesíti a nemeseket másvallású lelkipásztorok számára fizetéstől. Ezen a jogon mentesülnek a pátrónusi terhektől.⁷⁰⁴⁾ *III. Ferdinánd* is elismeri a vallásalap létesítéséről kiadott iratában, hogy az a r. kath. rendek, de kivált a nép és a jobbagyok érdekében létesült, hogy ne legyenek kénytelenek ezután a r. kath. parókusok részére semmiféle fizetésre vagy szolgáltatásra. Ennek ellenére a század vége felé, a nagymértékben megerősödő ellenreformációval kapcsolatban, újabb súlyos terhek szakadnak híveinkre.

Az 1681:XXV. tc. már csak a földesúri jogok sérelme nélkül (salvo tamen iure dominorum terrestrium) erősíti meg a protestánsok vallásszabadságát. Ebből az a kötelezettség háru *híveinkre*, hogy a maguk lelkipásztorainak eltartása mellett a r. kath. papok eltartásában is részt kell venniök. A törvényben meg nem nevezett, tehát ú. n. *inarticularis helyeken lakó hívek*, ha megfizették a r. kath. papnak a stólát, igénybe vehették a törvényben megnevezett, ú. n. *articularis helyeken lakó lelkipásztoraik* szolgálatát. Az ezt a törvényt magyarázó, 1691-ben megjelent *Explanatio Leopoldina* kitalítja a protestáns lelkipásztorokat az *inarticularis helyekről*. Ezzel az ilyen helyen lakó híveinket arra kötelezi, hogy a r. kath. papokat ők is tartásák.

⁷⁰³⁾ A párbér eredete visszanyúlik a XIII. századig. Akkor a telket terhelte, a reformáció óta a személyeket. A párbér kérdéséről l. *Timon Ákos*: A protestánsok viszonya a párbérhez az 1790/91. évi törvényhozásig, *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1884. évf., 1542—II., ugyancsak ő tőle: A párbér Magyarországon, 1885.

⁷⁰⁴⁾ *Román Ernő*nek már az egyházfegyelemnél említett könyve 129. l. olvassuk, hogy a szilvási egyházban 1753-ban aránylagos adózás volt.

⁷⁰⁴⁾ Erdélyben a más hitre térő pátrónusokat is kötelezte *Báthory Gábor*, hogy a protestáns lelkipásztorok jövedelmét megadják.

A Rákóczi-féle szabadságharc ideje alatt, 1705-ben tartott záéchenyi országgyűlés visszatér a neméseknek és a városoknak teljes vallásszabadságot biztosító bécsi békét becikkelyező 1608. évi k. e. I. tc. és a jobbágyok vallásszabadságát biztosító linzi békét becikkelyező 1647:V. tc. alapjára. Kimondja, hogy a földesurak pátronátus címén ne uralkodjanak jobbágyaik lelkiismeretén. Ezt a bécsi udvarral tartó r. kath. püspökök nem tartják magukra nézve kötelezőnek.⁷⁰⁵⁾

Amikor 1711-ben a szatmári református templomban megkötik a szomorú emlékeztető békét, még nehezebb idők szakadnak egyházunkra. Az 1715:XXXI. tc. nemcsak az egyházi gyűléseket tiltja meg, de az egyházi célokat szogáló adományok gyűjtését és az egyházi kivetéseket is. Inarticularis helyeken lakó híveinknek nemcsak a stólát, de a párbért és egyéb szolgáltatásokat is meg kell fizetniök a plebánosoknak.⁷⁰⁶⁾ Inarticularis helyeken lakó híveinket, bár nem volna szabad többet szedni tőlük a plebános számára, mint a r. kath.-októl, valósággal kiharználják.⁷⁰⁷⁾ Többen egyházunkból való kitéréssel menekülnek ezektől a súlyos terhektől.⁷⁰⁸⁾ Híveink mégsem annyira a fizetni valók miatt keseregnek, hanem inkább azon, hogy a miséken is rész kell venniök.⁷⁰⁹⁾

A XVIII. század második felében, *Mária Terézia* uralma alatt, még nehezebbre fordul az evangéliumi egyházak helyzete. A kormány szigorúan megtiltja, hogy a protestáns egyházakat és iskolákat a városok javadalmából tartsák fön. Addig a maguk egészükben evangéliumi hitű városok tanácsában ott ültek a lelkipásztorok is, a városi tanács intézte az egyház ügyeit és fizette az egyház belhivatalnokait stb. Ekkor válik külön az egyházak és a városok igazgatása, háztartása. A falvak vilá-

⁷⁰⁵⁾ Híven fejezi ki fölfogásukat *Dvornikovits* váci püspök, ki 1700-ban azt írja a primásnak, hogy egyes értelmes emberekkel való beszélgetéséből azt látja, csak akkor tudják kiirtani a protestánsokat, ha elfúzik lelkipásztoraikat és elveszik egyházi javalkat. *Földvárj*: Adalékok . . . , II., 196. l.

⁷⁰⁶⁾ Debrecennek, az ország akkor legnagyobb városának, a szabad királyi város címet az országgyűlés is megadja 1715-ben, de azzal a kötelezettséggel, hogy a városban lakó 8—9 r. kath. lélek számára templomat, lelkészlakást tartozik építeni és plebánost tartani.

⁷⁰⁷⁾ Ezt bizonyítja az 1731-ben megjelent I. Carolina Resolutio, mely kötelezi a plebánosokat, hogy a református hívektől elégedjenek meg *ugyanannyi* stórával, mint amennyit saját híveiktől kapnak.

⁷⁰⁸⁾ A dunaszentbenedeki és az úszódi hívekre a dunaszentbenedeki plebános számára maga a kalocsai érsekség vetette ki az adót; minden pár után évenként 50 dénárt, egy pozsonyi mérő búzát és egy negyed tavaszt.

⁷⁰⁹⁾ A jászkséri reformátusok kiegésznek a plebánossal, hogy a békesség kedvéért minden javadalmat megadnak neki, amit csak kíván, de a prédikációjára nem járnak.

gában a jobbágyok fizetik az egyházi adót tized és párbér alakjában.

II. József-nek 1781-ben kiadott *türelmi rendelete* sok vonatkozásban javulást jelent az evangéliumi egyházak és hívek rendkívül nehéz helyzetében. Mindenekelőtt eltörli az *articuláris* és *inarticuláris* helyek közt levő különbséget. Ezzel megszünteti az evangéliumi híveknek a r. kath. egyház papjai számára fizetendő szolgáltatásait. Csupán a leányegyházakban hagyja meg a r. kath. papoknak fizetendő stólát (16. pont). Ahol újból keletkezik evangéliumi egyház, ott a templom, lelkészlak és iskola számára szolgáló belső telken kívül egész külső telket kap a lelkészlak, másik egész telket a templom és az iskola. Ezekhez járulnak még a szabad fa, a legeltetési stb. jogok.

Amit a türelmi rendeletben még csak *fejedelmi kegy* biztosít az evangéliumi hitűek számára, azt egy évtized múlva az 1791:XXVI. tc. *törvényben* biztosítja számukra. Ez a törvény kihirdetése után negyedév múlva (1791. júniusában) *megszünteti a más felekezeti lelkészek számára szedett bármiféle pénzbeli- és természetbeni szolgáltatást*, így a párbért, a stólákat (6. §). A tc. 2. §-a kötelezi a földesurakat, hogy templom céljára belső telket adományozzanak. A 12. §. a status quo nunc-ot állapítja meg tényleges birtokul és jogi helyzetül. Ezzel sok elfoglalt templom, iskola és föld iránt jogosan támasztható, törvényes igény szűnik meg.⁷¹⁰⁾

A XIX. század derekának *szabadelvi irányzata* kiegyenlíti a nagy ellentétet az állam és az evangéliumi egyházak közt. Az 1848:XX. tc. 2. §-a kimondja, hogy „e hazában a törvényvel bevett minden vallásfelekezetre nézve tökéletes egyenlőség és viszonyosság állapíttatik meg.” Ezzel megdőnti a r. kath. egyház addigi államvallás-jellegét. A 3. § ennél is jóval továbbmenve, kimondja, hogy „minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségletei közálladalmi költségek által fedeztessenek.” Azt is kimondja a törvény, hogy „a minisztérium által az illető vallásfelekezetek meghallgatásával a legközelebbi törvényhozás elé kimerítő törvényjavaslat terjesztessék.” Ennek a törvénynek a végrehajtása a közbejött események miatt elmarad.⁷¹¹⁾

⁷¹⁰⁾ *II. József* ugyan már 1788-ban elrendeli, hogy amelyik vegyesvallású községben csak egy templom van, azt a protestánsok és a r. kath.-ok közösen használhatják. *Warga Lajos*: Egyh. tört., II. kötet, 206 l. Ez inkább csak papíron marad.

⁷¹¹⁾ Az 1848-as törvényhozás mindössze annyit tesz, hogy a bevett vallásfelekezetek költségeire törvénybeiktat egyházi célokra egy millió, iskolai célokra pedig egy és félmillió forintot, de a költségvetésbe csak 625 ezer forintot vesz föl. Sokat vitatkoztak a fölött, miként gondolták 48-as törvényhozóink a megoldást? Minthogy az állam

Ha nem valósult is meg a 48-as törvényhozók elgondolása szerint az egyházi és iskolai szükségleteknek „közálladalmi költségekkel” fedezése, azt eredményezi a törvény, hogy az államsegélyek zsillipjei megnyílnak. Az alkotmányos élet helyreálltával a fölkinált államsegélyeket (előbb az évi segélyeket, majd a lelkészi kongruát, a tanítói, tanári fizetéskiegészítéseket, az adócsökkentési segélyt stb.) az evangéliumi egyházak elfogadják, bár többen aggodalmaiknak adnak kifejezést. Az államsegélyek elfogadását egyedül az a körülmény mentheti, hogy a magyarországi r. kath. és görög kath. egyházaknak hatalmas vagyonokat érő, csaknem egészen állami eredetű vagyonával szemben a másik oldalon ott állottak az evangéliumi egyházak csaknem üres kézzel. A róm. kath. egyháznak az 1895. évi hivatalos kimutatás szerint 1,657.100 kat. hold földbirtok, az akkori egész Magyarország területének csaknem 3.5 százaléka állott rendelkezésére. Ezenkívül a vallás- és tanulmányi alapnak is 221.668 kat. holdnyi birtoka volt, míg a három protestáns egyháznak (református, evangélikus, unitárius) — az erdélyi evangélikus szász egyház 3364 kat. holdnyi földbirtokát is beleszámítva — mindössze 26.621 kat. hold földbirtoka volt, a Baldácsy-alapítványon kívül. Más nem mentheti, mert ha egyházunk a fegyveres küzdelmek és a néma elnyomás századaiban meg tudott állni a maga erejéből, amikor pedig sok helyütt részben a római egyház terheit is nyakába akasztották, hogyne tudna megállani akkor, mikor nem kell többé fegyverrel védelmeznie lelkiismereti szabadságát és senkisémet üldözi.

Az államsegélyek egyre erőteljesebb arányban megindulnak. Az újabb államsegélyek kiutalásánál is akadnak mindenkor aggodalmaskodók. Ezek elenyésző kisebbségben maradnak az államsegélyek mellett rendületlenül kitartók, sőt az 1848: XX. tc. 3. §-ára egyre sűrűbben hivatkoznak tömege mellett.¹¹²⁾ Így most már egy százada sem nem szabad egyház, sem nem államegyház, hanem „államsegélyes autonóm egyház” vagyunk. Történelmi fejlődésünket, egyházszerkezetiünket, belső életünket tekintve, ma is szabad egyház vagyunk, de az államhoz való

akkori fogyatékos anyagi ereje ilyen megoldást aligha engedett volna meg az államháztartás terhére, többen azt a véleményüket hangoztatják, hogy ezt a kérdést alkalmasint az állami eredetű egyházi javak szekularizációjával vélték megoldhatónak. E mellett a föltevés mellett látszik szólni az a körülmény is, hogy még az akkori kultuszminister, *Horváth Mihály* püspök is állami eredetűnek tartja az egyházi javakat, miként *Pázmány Péter* is azt vallotta még azokról, hogy „bizony azok állami javak voltak”.

¹¹²⁾ *Rácz Károly* szapárfalval lelkipásztor „Szabad egyház” című lapjában, külföldi példákra és a hazai nem kívánatos jelenségekre hivatkozva, mindvégig rendületlenül ellenezte az államsegélyek elfogadását.

viszonyunk tekintetében többé-kevésbé államegyház jellegűek lettünk.

A század eleji (1905) franciaországi szeparáció, majd a genfi egyház vezetőinek 1907-ben — bölcs előrelátással — megcsinált, önkéntes szeparációja többeket gondolkozóba ejtett nálunk is. E sorok írója a Protestáns Egyházi és Iskolai Lap hátsólapjain ismételtén fölhívta egyházi közvéleményünk figyelmét arra, hogy a szeparáció gondolata nem fog megállni hazánk határainál. A hasonló események bekövetkezése esetére gyülekezeti tartalék-tőkék létesítését ajánlotta. Ezekkel kapcsolatban számításokat is csinált. A gyülekezeti tartalék-tőkék gyűjtése több felé szép eredménnyel meg is indult. A közbejött nagy pénzügyi összeomlás ezeket is megsemmisítette.

Államsegélyes egyházpolitikánk az első világháborút követő években súlyos válságba jutott. Egyfelől 1919. tavaszán máról-holnapra minden államsegélyünk rövid időre megszűnt, másfelől pénziünk rohamos elértéktelenedése erősen megingatta nemcsak államháztartásunk, de azzal együtt egyházi háztartásunk egyensúlyát is. Ma már egyre általánosabbá kezd válni az a fölfogás, hogy az államsegélyes egyházpolitika nemcsak *veszedelmes*, mert elsorvasztja gyülekezeteink áldozatkészességét és egyre erősebb szálakkal fűz minket a mindenkori államhatalomhoz, hanem *ingatag* alap is, mert máról holnapra megszűnhet. Egyre többek előtt válik világossá, hogy az egyház és az állam szétválása, a szeparáció olyan komoly lehetőség, mellyel nekünk is föltétlenül számolnunk kell.

Attól függetlenül, hogy a mai időkben mind a római, mind az evangéliumi egyházak — csekély töredék kivételével — elvesztették ingatlan vagyoniukat, a magunk részéről elvi okból sem tartjuk megengedhetőnek az állami támogatás igénybevételét. Nagy történelmi igazság, hogy az egyházétől eltérő célokat és eszményeket szolgáló államhatalom sohasem nyújt egészen ingyen támogatást az egyházaknak. Ha hivatalosan nem is, a valóságban több mindent vár ezért az egyházaktól. Krisztus egyházai isteni hivatásuk kockáztatása nélkül nem vehetik igénybe ezt a forrást. Csak így tudnak, mint az erkölcsi világrendnek Istentől rendelt őrei, az államhatalom letéteményeseinek is ihletői, ellenőrzői, sőt — ha a körülmények úgy hozzák magukkal — akár bírálói is lenni.

Az 1848-as jobbágyfölszabadítás azzal a jó hatással volt egyházunk anyagi ügyeire, hogy elég sok hívünket előnyösebb anyagi helyzetbe juttatta, így azok egyházi teherbíró képességét fokozta. Különösen a telkes jobbágyokra volt jó hatással. Ezek megkapták $\frac{1}{4}$, $\frac{1}{2}$ és egész telküket. Míg a szekeres jobbágyok úrbéres gazdák lettek, a kétkezes jobbágyok napszámósok, zsellérek maradtak. E mellett a nemzsek adómentességének megszűnése is érezte jótékony hatását egyházi téren:

most már ezekre is lehetett egyházi terhet kivetni,⁷¹³⁾ bár erősen ellensúlyozta ezt az a körülmény, hogy néhány évtized alatt középbirtokos-osztályunknak nagyon sok tagja vesztette el ősi birtokát.⁷¹⁴⁾

Mint hogy a századok viharaiiban megtartott egyházi vagyionok és alapítványok jövedelme, az államsegélyek, a persélypénzek és adományok csak részben fedezik gyülekezeteink szükségleteit, úgyszólván mindenütt szükség van arra, hogy híveink is résztvegyenek az egyházi terhek hordozásában.

A gyülekezetek nagyságának és teherbíró képességének különböző volta folytán, gyülekezeteinkben a *teherviselés* kezdettől fogva *rendkívül egyenlőtlen* volt. Voltak gyülekezetek, amelyek csaknem egészen fönn tudták magukat tartani birtokaik és alapítványaik jövedelméből, így vagy nem vetettek ki egyáltalán adót híveikre, vagy csak a legcsekélyebb egyházi adóval terhelték meg azokat, viszont voltak és vannak olyanok, különösen kisebb és elnéptelenedett gyülekezetek, amelyek olyan nagy egyházi adóval kénytelenek megterhelni híveiket, amely néha állami egyenes adójuknak többszörösére rúg.⁷¹⁵⁾

Az *egyházi adó* kétféle: rendes és rendkívüli. A *rendes* egyházi adó egyfelől a helybeli egyház és iskola rendes szükségleteinek, a közalapi járuléknak, másfelől a felsőbb egyházi hatóságok költségeinek fedezésére szolgál. Az egyházmegye, az egyházkerület és az egyetemes konvent megállapítja a gyülekezetekre háruló közigazgatási költségek összegét és kivetik ezt az egyes gyülekezetekre azok népessége arányában. Ha valamelyik gyülekezethen nagyobb mérvű építkezés vagy javítás szüksége mutatkozik s ezt önkéntes adakozással és közmunkavállalással sem tudja a gyülekezet rendes költségvetés keretében megoldani, indokolt kérelme alapján, a fölöttes egyházi hatóság följjogosítja, hogy *rendkívüli egyházi adót* vethessen ki híveire egy vagy több év tartamára. Mind a rendes, mind a rendkívüli egyházi adó kivetésénél — legutóbbi egyházi törvényünk rendelkezése szerint — a több gyermekkel megáldott családfők *adókedvezményben* részesülnek: a négy-öt gyermekes családfő javára 15%, a hat vagy ennél több gyermekes családfő javára 25% számítható le egyházi adójából. Mind a ren-

713) A párbér 1848. előtt kimondottan jabbágybeher volt: nemes ember nem tartozott fizetni.

714) Az általános közteherviseléssel együtt megszűnt az egyházi, iskolai, lelkész- és tanítói földék adómentessége is. Az 1895:XLIII. tc. 9. §-ának 3. pontját az egyházak adófizetéséről l. *Hegedűs János*: Protestáns egyházi közigazgatási törvénytar, 68 l.

715) A mai egyházi adózásról l. *Gesztelyi Nagy László*: Az egyházi adózás és párbér jelen állása Magyarországon, különös tekintettel a külföldi viszonyokra (Kecskemét, 1939) és *Takács György*: A magyar egyházi adó jogi alapelvei.

és, mind a rendkívüli adó kivetése és fizetése ma is terményekben, szolgálmányokban és készpénzben, vagy csak készpénzben történik.

Az adók *kivetése* és *beszedése* az egyháztanács kötelessége. Az egyháztanács tartozik a következő évrre szóló költségvetést és az annak fedezéséhez szükséges adókivetést október 31-ig elkészíteni. A kivetés 15 napra közszemlére tétetik ki, a külbirtokosok pedig írásban értesítendők a rájuk kirótt egyházi adóról. A jogerősen kivetett egyházi adók behajtásánál az azt megfizetni vonakodó egyháztagokkal szemben jogosultak a gyülekezetek a polgári hatóságokat is igénybe venni, az espere útján.

Az *adókulcs* meghatározásának joga a gyülekezetet illeti. Ha valamelyik gyülekezetben szükségessé válik az addig szokásban volt adózási kulcs megváltoztatása, amennyiben a gyülekezet az egytetemes adóalapból nem kíván segílyt, a körülményeinek leginkább megfelelő adókulcsot lépteti életbe. Osztályba sorozás útján is vethet ki adót.⁷¹⁶⁾ Amennyiben az egyházmegyei közgyűlés arról győződne meg, hogy valamelyik gyülekezetnek eddigi adókulcsa alapján kirótt bevételei nem fedezik annak rendes szükségleteit, vagy ha az adókivetés a hívek vagyoni viszonyainak figyelmen kívül hagyása miatt föltűnő aránytalanságot mutat, jogosult a gyülekezetet adókulcsának megváltoztatására utasítani.⁷¹⁷⁾

1907-ben életbelépett egyházi törvényünknek fontos újítása volt, hogy az egyháztagok elviselhetetlenül súlyos adóterheknek könnyítése céljából *egyetemes adóalapot* létesített az erre a célra nyert állami hozzájárulásból. A törvény kimondja, hogy ez az adóalap a konvent kezelése és rendelkezése alatt áll és minden olyan gyülekezet kérhet ebből segílyt, amely rendes szükségleteit az egyházi törvényben megállapított adókulcs életbeléptetése mellett nem tudja fedezni. Minden gyülekezet, amely ezt a segílyt igénybe kívánja venni, tétéles (régebben személyi) és százalékos (régebben vagyoni) adóból álló adókulcsot köteles életbeléptetni. Tétéles adót fizet minden 20 éven fölüli egyháztag, ha külön vagyonnal vagy keresettel bír, továbbá ha önálló háztartásban él, vagy házasság útján önálló családot alapít. A tétéles adó fokozatosan emelkedik, míg a százalékos adó az állami egyenes adónak 10%-a. A kérelmező gyülekezetnek mellékelnie kell ú. n. „normál költségvetését” és az utolsó öt évi, egyházhatóságilag jóváhagyott számadásait. Ezek az adatok szolgálnak alapul az adócsökkentési segílyt ösz-

⁷¹⁶⁾ Már az 1881-es egyházi törvény említi az osztályba sorozás útján adózást.

⁷¹⁷⁾ Az 1904. évi egyházi törvény III. tc-ének 3. §-a mondja ki ezt először.

szegének megállapításánál. Ez tíz éven belül csak rendkívüli esetben változtatható meg.

Alig hogy letelt az első tízéves időszak, még mielőtt az adócsökkentési segélyek revízióját meg lehetett volna ejteni, jött az első világháborút követő összeomlás. Ez az adócsökkentési alap államsegélyének valorizált összegben kiszolgáltatását éveken át lehetetlenné tette, később is csak szerényebb valorizálást engedett meg. Így az adócsökkentési alap úgyszólván megfeneklett. Áldatlan huza-vonák és a gyülekezetek belső békéjét megbontó pörösködések után híveinknek több helyütt vissza kellett térniök a régi, magasabb egyházi terhek vállalásához. Így az állami segítséggel megszervezett adócsökkentési-alap szinte több bajt okozott, mint amennyi előnyt jelentett — átmenetileg. Alig egy évtizedre csökkentette híveink terheit, hogy azután a nagyobb teherhordozástól már-már elszokott híveink vállaira újból rászakadjanak a régít megközelítő terhek! Az adócsökkentési segély egykori hívei is kénytelenek elismerni, hogy nagyon sokat rontott egyházi állapotainkon.

A szegényebb gyülekezetek megsegítésének kérdése már az 1881-i debreceni alkotmányozó zsinat atyáit is foglalkoztatta. Egyes tehetősebb gyülekezeteink saját jószántukból lettek azelőtt egyes szegényebb gyülekezeteknek ú. n. „*jóltévő ekklésiái*”. Ezt a célt kívánja szolgálni, egyes közérdekű egyházi célokkal kibővítve, a „*magyar országos református egyházi közalap*”, melyet a debreceni zsinat alkotott meg.⁷¹⁸⁾

A közalap rendeltetése az egyházunk megerősödésére és fejlődésére szolgáló olyan célok megvalósításának elősegítése, amelyeket az egyes gyülekezetek, egyházmegyék és egyházkerületek saját erejükből nem volnának képesek megvalósítani: így új gyülekezetek alakulása, egyetemes érdekeket szolgáló köznevelési és közművelődési intézmények létesítése, elszórta élő híveink lelki gondozása, a lelkeszi nyugdíjintézet segélyezése.

Most minden gyülekezet ott lakó hívei után fejenként évi 8 fillérrel tartozik a közalaphoz hozzájárulni.⁷¹⁹⁾ Legújabb egyházi törvénykönyvünk kimondotta, hogy ezenfölül az egy-

⁷¹⁸⁾ A közalap megteremtésénél ezt írták a margóra: „Egymás terhét hordozzátok és úgy töltsétek be a Krisztus törvényét” (L. az eredeti iratot). Erdélyben már 1862-ben megteremtik a közalapot. A lelkipásztor és a presbitérium az évi termés begyűjtése után két gyűjtőt küld ki. Ezek házankint keresik föl a híveket terménybeli adakozás céljából.

⁷¹⁹⁾ Kezdetben *egyéni kivétel* volt (domestica), ami — ha több adminisztrációval járt is — sokkal megfelelőbb volt. A mai rendszer mellett különösen azt kell igazságtalannak tekintenünk, hogy városi gyülekezeteinknek a területükön nyilván nem saját jószántukból tartózkodó rabok és katonák után is meg kell fizetniök a közalapi járulékot.

háztalok összes állami föld-, ház- és kereseti adójának $\frac{1}{2}$, később 1%-a is fizetessék erre a célra. Ennek a rendelkezésnek az életbeléptetését — a nehéz gazdasági viszonyokra tekintettel — az egyetemes konventre bízta. Ez mindmáig nem léptette ezt életbe. A közalap évi tiszta jövedelméből 15% a tőkéhez csatolandó, 35% missziói célokra fordítandó, ebből 5% idegenbe szakadt híveink lelki gondozására, legalább 15% a lelkesi nyugdíjintézet támogatására adandó, a fennmaradó összeg pedig a jelzett célokra fordítandó.

Az első világháborút követő *nagy pénzügyi válság* a közalapnak a háború utolsó évében már 7,715.115 koronára gyarapodott vagyonát is úgyszólván egészen *tönkretette*. Így csaknem egészen előlről kellett kezdenünk ezen a téren is évtizedek munkáját. Az első összeomlás szomorú tanulságain okulva, újabban egyfelől gyűlekezeteinknek és intézményeinknek adtuk kölcsön a pénzeket, másfelől földbirtokba, budapesti ingatlanokba fektettük a közalap és a hasonló sorsra jutott lelkesi nyugdíjintézet tőkésítendő fölöslegeit. Ez a megoldás sem bizonyult jónak. Az újabb világháború során fővárosunkat ért bombázás elég nagy károkat okozott házingatlanainkban, az ezt követő újabb földbirtokelosztás során pedig földbirtokainkat is csaknem a maguk egészségükben igénybevették. Így a jövőben a tőkésítés gondolatától el kell tekintenünk és olyan megoldást kell találnunk, amely mellett az évenként begyűlő összegeket mindjárt föl is használhatjuk az alapok rendelkezésének megfelelő célokra. Ez a megoldás megfelelőbbnek látszik azért is, mert pénzünk értékének esetleges romlásával kapcsolatban mind a be-, mind a kifizetések összege arányosan emelhető.

A *multban* is volt egyházunknak közpénztára. Legelőször az 1576-i hercegszöllősi kánonok huszadika beszél erről. Ezt a kánont *Veresmarti* Illésnek a budai basa fogságából kiváltása érdekében hozták. Előbb a lelkipásztorok fizetik, majd a hívek. A lelkipásztorok a multban rendes adót fizettek a közpénztár számára.⁷⁰⁰) A bécsi kormányköröknél egyházunk ügyeiben eljárás céljából ágenseket választanak a multban. Eleinte önkéntes adakozásból fedezik ezek költségeit, majd az úrvacsoraosztások alkalmával befolyt pénzekből. 1736-ban a Szigetszentmiklóson tartott gyűlésen nagyobb pénztár fölállítását határozzák el. Egyik községből a másikba menve gyűjtenek erre a lelkipásztorok. A türelmi rendelet után nincs többé szükség ágensekre. Egyes egyetemes érdekű célokra, így a szigeti és az erdélyi iskolákra, úgyszintén a moldvai misszióra, a debre-

⁷⁰⁰) *Pokoly*: A magyar protestáns egyházak vagyoni jogi viszonyai... 184 l.

ceni kollégiumra, tápintézetre részben rendszeresen, részben alkalmi gyűjtéseket rendeztek.⁷¹¹⁾

Az újabban létesített alapok valóban nagyon szerény kezdeményezések külföldi hittestvéreinknek hasonló célú intézményei mellett. Azt is meg kell állapítanunk, hogy szegényebb híveink ma is aránylag nagyobb összeggel járulnak az egyházi terhek viseléséhez, mint a tehetősebbek.⁷¹²⁾ Ha elfogadnók is a kötelező egyházi adózás rendszerét, az *mai formájában nem tartható fenn*. Lehetetlenség, hogy míg egyes gazdagabb gyülekezetekben inkább csak névleges egyházi adót rónak ki az egyháztagokra, ha másért nem, azért, hogy be- vagy benemfizetése alapján a választók névjegyzékét össze tudják állítani, más — esetleg a szomszédságban lévő — gyülekezetekben csak úgy roskadoznak híveink az egyházi és iskolai terhek alatt! Sokfelé állami egyenes adójuk kétszeresére, sőt többszörösére rúgnak ezek! Az adózás terén mutatkozó kongregacionista-jelleg egyenes megtagadása az egymás terhe hordozása krisztusi elvének! Még annyira sem mehetünk, hogy egyetemesen határozzuk meg az adórendszert és csupán az adókulcs megállapítását bizzuk az egyes gyülekezetekre. Ez majdnem olyan lenne, mintha az állampolgárok egyes gazdagabb községekben kevesebb állami adót fizetnének, míg a szegényebb községekben lakók többel volnának megterhelve! A egyes vallásúak megadóztatásánál viszont figyelembe kell vennünk, hogy az adó alapjául szolgáló jövedelem milyen mértékben kapcsolatos egyházunk tagjaival? A párbér, ez a legigazságtalanabb adózási mód, mely aránytalanul sújtja a legszegényebb egyháztagokat, minden vonalon és minden vonatkozásban megszüntetendő. Minden gyülekezetnek az előírt közös alapon figyelembe kell vennie híveinek vagyoni viszonyait.

Kívánatos a *rendkívüli egyházi adó* (a pótagó) *maximális százalékát* is megállapítani. Bármilyen dicséretes törekvés is az adósságtól való mentesség, ne akarjanak gyülekezeteink minden építkezést, még a legnagyobbakat is, egy-két év alatt letörleszteni: a nagyobb építkezések terhet osszák meg az utánuk következő nemzedékekkel is. A saját terheiknek egy-két év alatt letörlesztésé bénítólág hathat abban az irányban, hogy a szegény gyülekezeteknek azokban az években is a kívánatos mértékben siessenek segítségére.

A *kötelező egyházi adózás* tehát *csak egységes alapon* volna fönntartható. Ehhez viszont három dolog szükséges: mindenekelőtt egyházi törvény útján rendezése, másodsor a gyülekezetek háztartásának középponti szerv részéről történő

⁷¹¹⁾ L. az 1821-i konvent rendeletét.

⁷¹²⁾ Ezt állapítja meg *Gesztelyi Nagy László is Az egyházi adózás...* c. munkájában, 29 l.

ellenőrzése, végül az egyes gyülekezetek háztartásában megmaradó fölös összegeknek a közalapha való beutalásával, annak erőteljes kifejlesztése és a rendelkezésre álló összegnek évenként történő, céltudatos fölhasználása. Egységes alapra kellene helyoznünk egyházunk egész háztartását, ami azt jelentené, hogy központi jóváhagyástól és ellenőrzéstől kellene függővé tenni minden gyülekezetünk költségvetését.⁷²⁾ E mellett a megoldás mellett a pótagók akár meg is szüntethetők, legfőleg ott engedélyezhetők, ahol a gyülekezet a közalaphból nyrendő évi hozzájárulást önként meg akarja toldani, hogy még nagyobb építkezést vihessen véghez. Mindez olyan *nagyarányú központosítást* tenne szükségessé, ami aligha találkozónék egyházi közvéleményünk helyeslésével.

Az egységes adózás előnyeit részben szintén biztosítaná, viszont annak bizonyos hátrányaitól mentesítene az *önkéntes egyházi adózás-rendszerére* térés. Szinte önmagától kínálkozik ez a megoldás, mihelyt az önkéntes és hitvalló egyháztagság rendszerére térünk. Mihelyt ez megtörténik, aligha gyakorolhatunk többé az egyházunkhoz önként csatlakozó híveinkkel szemben adókivetést.

Ma összes egyházi szükségleteinknek mintegy 75 %-át fedezzük a magunk erejéből. Ennek nagyobb fele a meglévő egyházi vagyon és alapítványok jövedelméből kerül ki, kisebb fele pedig a hívek évi hozzájárulásából. Egyházi szükségleteinknek mintegy 25 %-a kerül ki az állam és a községek segélyéből. Önkéntes egyházi teherviselés esetén a második és harmadik tételt kellene híveink önkéntes adományaiból fedeznünk, tehát az eddigi kivetés alapján befolyt összegnek mintegy másfélszörösét. Külföldi hittestvéreink közül a legtöbb átesett már a hitnek ezen a próbáján. A tapasztalatok hosszú sora azt bizonyítja, hogy egyik sem csalódott. Az *önkéntes* teherviselés rendszer mellett az adományok összege a kötelezőleg előírt egyházi adónak *többszörösét* éri el, így nemcsak saját szükségleteiket tudják fedezni, de szegényebb hittestvéreink is segítségére siethetnek mind odahaza, mind az idegenben. Nekünk sincs a legkisebb aggodalomra sem okunk. Ma is vannak már gyülekezetek, melyek tagjai kötelezőleg előírt egyházi adójuk mellett azt jóval meghaladó összeget adakoznak „Isten dicsőségére”. Egyesek a miatt aggódnak, hogy sok, ma csupán kényszerűségből fizető egyháztagunk hozzájárulása ma-

⁷²⁾ Az ilyen erőteljes központosítás lehetővé tenné — tervszerű telepítés útján is — elfogyatkozó őrhelyeink megsegítését, exponáltabb helyeken újabb gyülekezetek létesítését és megerősítését. Mindehhez elengedhetetlenül szükségünk van egész egyházunk anyagi erejének a leglelküameretesebb módon elkészített és időnként revideált kataszterére. Öszinte örömtünkre, ez 1942—43-ban el is készült. Most már annak időről-ideje, a változásoknak megfelelő, gondos revideálása szükséges.

radna el s az önkéntes adakozóknak ezt is pótolniok kellene. A miatt is aggódnak, hogy a ma legnagyobb egyházi adót fizetők közül is elmaradna több. Amiatt is aggódnak, hogy több kisebb gyülekezetünk megszűnnék. Ez valóban így van, de semmi kétségünk sincs a felől, hogy megmaradó hívveink pótolni tudják ezeket s az egyházunkhoz önként csatlakozók sokkal nagyobb felelősséget éreznek majd egyházunk anyagi ügyei iránt is, mint eddig. Az is valószínű, hogy az átmeneti idő alatt több apró és életképtelen gyülekezetünk kénytelen lesz szomszéd gyülekezettel társulni, bár tengerentúlra szakadt magyar hittestvéreink körében is láttunk több olyan gyülekezetet, amelyet templomával, lelkipásztorával együtt 25—30 család tart el. Ezek idehaza a maguk két filléréit dobták a perselybe, de odakünn megtanulták, hogy dollárokat is lehet a perselybe tenni! Itthon tudták, hogy az egyház az ő adójuk nélkül is megél, mert megkapja az államsegélyt, odakünn megtanulták, hogy az ő áldozatkészségükre is szükség van egyházunknak és csodálatos buzdósággal adakoznak. Sőt egymást is segítik megható módon. Így lesz ez nálunk is. A missziói szempontból fontos örhelyeken többi gyülekezeink segítségével egészen kis, avagy alakuló félben levő gyülekezeteket is fönn fogunk tartani ezután is. De a nagyobb erőfeszítésre nem hajlandó és az egészen közeli gyülekezetekkel társítható, életképtelen gyülekezeink nem őrizhetik meg önállóságukat — a közösség költségére.

Az egyház anyagi életéhez szervesen hozzátartozik a belhivatalnokok, különösen a *lelkipásztorok javadalmazása*.⁷²⁴⁾ Ez egyházunkban egyfelől a lelkipásztori javadalomból, másfelől a különleges lelkipásztori szolgálatokért járó „stólákból” áll.

Minden hivatásszerű egyházi hivatalnok eltartásáról a gyülekezet tartozik gondoskodni. Különösen a gyülekezet ígértétőjéről: lelkipásztoráról kell gondoskodni. Ez a gyülekezet részéről nem adomány, hanem szabályszerű fizetés, amit a Biblia több helye szentesít. A papok jövedelméről az V. Móz. 18:1—4 a következőkép rendelkezik: „A lévita papoknak... ne legyen se része, se öröksége Izráellel, hanem éljenek az Úrnak tüzes áldozataiból és örökségéből... Ne legyen neki öröksége az ő atyjafiai közt, az Úr az ő öröksége, amint megmondotta neki. És ez legyen a papoknak törvényes része a néptől, azoktól, akik áldoznak akár ökörrrel, akár juhval, hogy a papnak adják a lapockát, a két állat és a gyomrot. A te gabonád, mustod és olajad zsengéjét és a te juhaid gyapjának zsengéjét

⁷²⁴⁾ A tanftók, tanárok javadalmazásáról nem emlékezünk meg, minthogy azok úgylis állami kartársaik javadalmazásával egyenlő alapon rendeztetnek, attól csekély eltérést mutatnak.

néki adjad.”⁷²⁶⁾ Az Újtestamentumban a Gal. 6:6 ezt mondja: „Aki... az ígére taníttatik, közölje minden javát tanítójával.” Az I. Kor. 9:13—14 ezt rendeli: „Nem tudjátok-e, hogy akik a szent dolgokban munkálkodnak, a szent helyből élnek és akik az oltár körül forgolódnak, az oltárral együtt veszik el részüket? Eképen rendelte az Úr is, hogy akik az evangéliumot hirdetik, az evangéliumból éljenek.” Az I. Tim. 5:17—18 így rendelkezik: „A jól forgoló presbiterek kettős tisztségre méltatassanak, főként akik a beszédben és tanításban fáradoznak. Mert ezt mondja az Irás: A nyomtató ökörnek ne kösd be a száját; és méltó a munkás a maga jutalmára.”

Kálvin szerint Krisztus szolgálóihoz a szerény életmód illik. Idézi az aquileiai zsinat egyik mondását: „Dicséretes dolog az Úr papjaiban a szerénység.”⁷²⁷⁾ A *II. Helvét Hitvallás* (XVIII:18) ezt tanítja az egyházi szolgák javadalmazásáról: „Minden hű szolga, mint jó munkás, méltó a maga jutalmára és nem vétkezik egy sem, ha elfogadja a díjazást és mindazt, amire a maga és családja számára szüksége van. Mert az apostol bizonyítja, hogy ezt a gyülekezet jogosan adja és az egyház szolgálói jogosan fogadják el” (I. Kor. 9. és I. Tim. 5.).

A *külföldi testvér-egyházak* — anyagi erejükhöz képest — így kezelnek lelkipásztoraik tisztességes és gondtalan megélhetését biztosítani, hogy minden erejüket Isten országának szolgálatára szentelhessék.

A *genfi nemzeti protestáns egyház* alkotmányának 39. §-a szerint a lelkipásztorok fizetését a consistorium állapítja meg és a központi pénztár fizeti ki. Viszont az egyháztagok önkéntes hozzájárulásai a consistorium által kezelt központi pénztárba folynak be (49. §).

A *francia református egyházban* a lelkipásztorok fizetése azonos. Ezt a nemzeti zsinat által megállapított normál-fizetést az egyes gyülekezetek a maguk jószántukból meg is toldhatják. Már az 1938-as egyesülés alkalmával a többséget alkotó francia református evangélikus egyházak nemzeti szövetségénél is megvolt, hogy azt a gyülekezetet, amely elégtelen pénzügyi politikát folytatott és a nemzeti zsinat figyelmeztetése ellenére megtagadta, hogy beküldje a maga pótlólagos hozzájárulását, a tartományi zsinattal való megbeszélés után, ki lehetett rekeszteni az országos egyház kötelékéből (Statutus, 10 l.). A pénzügyi hozzájárulás indokolatlan elmaradása, vagy föltűnően csekély mérvé most is okul szolgálhat erre (Discipline, III. 3.).

A *skót egyesült szabad egyházban* az 1929-es egyesülés előtt évi 300 font volt a minimális lelkipásztori fizetés. A jobb-

⁷²⁶⁾ A zsidóknál huszonnégy papi osztály volt külön előjárókkal. Mindegyik osztály egy hétig volt szolgálatban. Javadalmukat a papi tizedből és az áldozati dolgokból kapták.

⁷²⁷⁾ Inst. IV, 5:17.

módú gyülekezeteiket biztatták, hogy toldják meg ezt, de a többletnek megfelelő összeget elvárták tőlük a központi lelkipásztori javadalmi-alapba is. Az egyesülés utáni *skót egyházban* az egyházmegye (Presbytery) és a General Assembly-nak a lelkipásztori javadalmakat intéző bizottsága (Commission on the Maintenance of the Ministry) addig nem hagyja jóvá valamelyik lelkipásztor megválasztását, míg a gyülekezet nem rendezi egyfelől a választandó lelkipásztor, másfelől a központi-alapba fizetendő évi hozzájárulást (1931, IX). Most is elvárják minden önfenntartó egyháztól, hogy pótlékot is adjon lelkipásztorának.⁷²⁷⁾

Az *Amerikai Egyesült-Államokbeli presbiteri egyházban* a választás után elküldendő meghívó levélben (Call) a lelkipásztori javadalom tekintetében csak a Presbytery hozzájárulásával eszközölhető változtatás és csak abban az esetben, ha mind a lelkipásztor, mind a gyülekezet együttesen állapodik meg ebben. Ekkor az ügyet a szabályszerűen összehívott gyülekezeti gyűlés oda viheti a Presbytery elé megerősítés végett.⁷²⁸⁾

Hítvallásaink és zsinati határozataink is gyakran emlékeznek meg a lelkipásztorok javadalmazásának kérdéséről. Lelkipásztoraink javadalma századokon át nagyon bölcsen elsősorban *természetbeni járandóságokból* állt. A XIX. században kezdik a lelkipásztorok természetbeni járandóságait megváltani, így többek közt a közmunkát is. Ebben az időben a hívek áldozatkészsége nagymértékben megcsappan. Lealkudják a lelkipásztori fizetéseket. Nagy kár, hogy ebbe lelkipásztoraink és fölöttes egyházi hatóságaink belemennek. A lelkipásztorok elfeledik, hogy nemcsak a maguk, de utódaik jogáról is lemondanak. Unják már a sok huzavonát a hibás vagy fogyatékos mennyiségben beszolgáltatott természetbeni járandóságok körül, ezért inkább választják a készpénzt. Sem a lelkipásztorok, sem a fölöttes hatóságok nem gondolnak arra, hogy a természetbeni járandóság a készpénz minden értékcsökkenése idején megőrzi értékét. Fölöttes egyházi hatóságainknak csak ahhoz lett volna szabad hozzájárulniok, hogy a természetbeni járandóságokat, a közmunkát évről-évre az akkor érvényes piaci áron váltsák meg, nem pedig ahhoz, hogy a váltságdíj a jövőre nézve állandóan bizonyos összegben szerepeljen, amikor azon időközben az elmaradt természetbeni járandóságnak vagy közmunkának már tíz-, huszad-, vagy ötvened-részét sem lehet beszerezni vagy elvégeztetni. Ma már a legtöbb ilyen átértékelt díjlevél legsúlyosabb tételait szóra alig érdemes váltságösszegek helyettesítik. Még hozzá — az egyházi hivatalnokok szerencsétlenségére — egyházi törvényünk az adócsökkentési se-

⁷²⁷⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 248—250 H.

⁷²⁸⁾ The Form of Government, 361 l.

gélyekkel kapcsolatban egyenesen elrendelte a díjlevelek készpénzre értékelését. Ilyen, következményeiben szinte beláthatatlan tévedést alig követett el még egyházi törvényhozásunk. A régi, értékes díjlevelek értéktelen csekélységekbe zsugorodtak össze. Hozzá még, ami miatt mindez történt: maga az adócsökkentési segély előbb elértéktelenedett, később régi értékének kis töredékévé zsugorodott.

A díjlevél-átértékelések még inkább fokozták a *lelkipásztori javadalmak* közt kezdettől fogva fönnálló nagy *különbségeket*. Ezeket próbálta az 1898:XIV. tc., az ú. n. *kongrua-törvény* némileg csökkenteni állami kiegészítéssel. Kimondotta, hogy középiskolát végzett lelkipásztorok javadalma nem lehet kisebb 1600 koronánál és amennyiben a gyülekezetek nem tudják ezt megadni, az állam egészíti ki azt erre az összegre. 1907-es egyházi törvényünk megkísérelte ezt 2400 koronára emelni és hat ízben kétszáz korona ötödéves korpótlékkal kiegészíteni: ez is csak terv maradt.⁷²⁹⁾ Megmaradt az 1600 koronára való fizetésekiegészítés. Az első világháborút követő összeomlás után évekig ez is csak teljesen elértéktelenedett pénzzel történt. Volt idő, amikor lelkipásztoraink föl sem vették az állami fizetésekiegészítést, mert a nyugtabélyeg és a kézbesítési díj többet tett ki. A lelkeszi korpótlékot az állam a lelkeszek egyes kategóriái számára utalta ki, azoknak is csak bizonyos arányban.

Ilyen lejtőre jutott egyházunk, minthogy a lelkipásztori javadalmak közt mutatkozó nagy eltérések kérdését nem a maga erejéből, az „egymás terhét hordozzátok” krisztusi törvénye alapján, hanem állami segítség igénybevételel próbálta megoldani. Külföldi hittestvéreink ebben is más utat követnek. A legtöbb helyütt közös erővel oldják meg a lelkipásztorok javadalmozásának kérdését. A legtöbb testvéregyháznak közös alapja van erre a célra a következő megoldással: minden gyülekezet befizet a közös alapba annyit, amennyit becsületes igyekezettel fizetni tud. Ebből megállapítják azt a minimális fizetést, amit minden lelkipásztor kap. A század elején pl. a skót egyesült szabad egyházban 160 font (akkori pénzünkben 3840 korona) volt lakáson kívül a lelkipásztori minimális javadalom. Célul tűzték ki, hogy ezt 200 fontra (akkori pénzünkben 4800 koronára) emelik föl.⁷³⁰⁾ Ezt úgy oldották meg, hogy megengedik, miszerint a gyülekezet a minimális lelkipásztori javadalmi összeget tetszés szerinti összeggel megtoldja, amde ugyanakkora összeget, mint amennyivel megtoldja, a közös alapba is be kell fizetnie. Így minden többletfizetéssel a közös

⁷²⁹⁾ A királyi szentesítéssel kapcsolatos óvás erre a fizetésemelési tervre vonatkozik.

⁷³⁰⁾ Handbook. Explanatory of the Regulations of the Central Fund, (Edinburgh, 1908).

alap is gyarapodik, ami a lelkipásztori javadalom minimumának emelését is lehetővé teszi. Milyen szépen jut ebben kifejezésre a testvéri közösség, egymás terhének hordozása!

Miért ne tethetnők meg mi is ezt? Ez a legbiztosabb, egyszerűs mind a legkrisztusibb út minden egyház számára.⁷¹⁾ Néünk is szakítanunk kell az egész egyházi életünket annyira jellemző *kongregacionalista szellemmel*. Rá kell térnünk nekünk is erre a kipróbált, helyes útra. E mellett gyülekeztváltoztatás nélkül is biztosíthatjuk lelkipásztoraink számára az előmenetelt és családi körülményeik tekintetbevételét. Egész egyházi életünkre olyan áldások fakadnának ebből, amelyek minden áldozatot megérdemelnek!

Van még egy dolog, amivel lelkipásztoraink javadalmaszásával kapcsolatban föltétlenül és mihamarabb szakítanunk kell. Ez a *stólák megszüntetésének* kérdése. Lehetetlenek kell tartanunk azt az *evangéliumi egyházakban világszerte* úgyszólván ismeretlen és a középkori egyházból ránk maradt, sajnálatos szokást, hogy egyes lelkipásztori funkciókért pénzt fogadjunk el híveinktől. Különösen abban az esetben válik ez egyenesen megdöbbentővé, amikor az Úr Jézus Krisztus által rendelt egyik *sákramentumot*: a keresztséget stóladíj ellenében szolgáltatjuk ki. De más funkciókért sem fogadhatunk el pénzt híveinktől, mert ez könnyen leronthatja lelkipásztori szolgálatunk lelki hatását.

A stóla *elnevezés* a r. kath. egyház lelkészeinek hasonló nevű hivatali jelvényétől veszi eredetét. Az őskeresztyén egyházban a lelkipásztorok fehér vászonból készült öltönyét nevezték stólának. Ma azt a tenyérnyi széles, két felől combig leérő szalagot hívják így, amit nyakbavetve viselnek, mint a misedmondó ruha kiegészítőjét.

A *Biblia* maga igazít minket útbá abban a tekintetben, hogy szabad-e stólát szednünk bizonyos funkciókért? A Mt. 10:8-ban ezt olvassuk: „Betegeket gyógyítsatok, poklosokat tisztítsatok, halottakat támasszátok, ördögöket űzzetek. *Ingyen* vettétek, *ingyen* adjátok.” A Szentlélek adománya és a pénz nem férhet meg egymás mellett. Az Apostolok cselekedeteiről frott könyvbén azt olvassuk, hogy amikor *Simon* mágus látja, hogy az apostolok kézzátétele által adatik a Szentlélek, megkínálja őket pénzzel és kéri őket, adják neki is ezt a hatalmat. *Péter* fölháborodva utasítja vissza pénztét: „A te pénzed veled együtt vesszen el, mivel azt gondoltad, hogy az Isten ajándéka pénzen megvehető” (Csel. 8:20). Péter eme szavai is mutatják, mennyire nem lehet kapcsolatba hoznunk a legszentebb dolgokat pénzzel.

⁷¹⁾ Lelkészeink méltán hánytorgatják a sokszor nehezebb körülmények közt végzett, azonos munkáért kapott összehasonlíthatatlanul csekélyebb javadalmaszást. L. *Tóth Kálmán*: „Központi fizetésrendszer” cikkét a Lelkészegyesület 1940. január 13. számában.

A *külföldi testvéregyházaknál* ez annyira magától értetődő, hogy törvényekben nem is említik meg. Csupán a *genfi nemzeti protestáns egyház* alkotmányának 4. §-a említi, hogy „az egyház szolgálatai... *ingyenesek*, lelkipásztorai bárkinek szolgálatára állanak, aki hozzájuk fordul.”

Más a lelkipásztori tisztességet biztosító fizetés és más az egyes lelkipásztori szolgálatokért a hívektől szedendő stóla, vagy újabb elnevezés szerint: palástdíj. Ezt a *Hercegszöllősi kánonok* megalkotói is érezték, mikor a lelkipásztori fizetésnél hivatkoznak a Szentírás több helyére és a Helvét Hitvallásra, de ugyanakkor — az „ingyen vettétek, ingyen adjátok”-ra utalással — hozzáteszik, hogy sákramentumokért, fölvatásért, föloldozásért nem lehet díjat szedni.⁷²²⁾ A *Komjáti kánonok* XX. kánona is tiltja, hogy sákramentumért díjat szedjenek. Ugyanezt az 1562-i *Debreceni Hitvallás* a fölvatással és föloldozással kapcsolatban tiltja, az „ingyen vettétek, ingyen adjátok”-ra utalással.

A stóla kezdetben *természetbeni szolgáltatás* volt. A pénz mint megváltási díj szerepelt. A XVII. században már több kánon emlékezik meg a stólákról. Az 1629-i *Pestmegyei kánonok* 11. artikulusa az idegen gyülekezetekben szolgálatot az ottani lelkipásztor engedélyétől teszi függővé és a helybeli lelkipásztorok biztosítja a stólát. Az 1647:XII. tc. — a r. kath.-okhoz hasonlóan — a protestáns lelkipásztoroknak is biztosítja a stólát: „A stólaris jövedelmeket és fizetéseket a r. kath. plébánosok és a protestáns ministerek (lelkipásztorok) saját híveiktől mindenütt egészen megkapják.”

Bizonyos lelkipásztori funkciókkal kapcsolatban még csak elfogadhatnók a stólát, de meg kell döbbernünk arra a gondolatra, hogy a legszentebb sákramentumot, melyet maga Krisztus parancsolt,⁷²³⁾ pénz fizetése ellenében szolgáltatassuk ki. A keresztségben a legmélysebb titok megy végbe.⁷²⁴⁾ Csak a r. kath. gondolkozás tartja ezt a szent cselekményt és az érte adott pénz elfogadását összeegyeztethetőnek, épúgy, mint ahogy a misemondásért is pénzt fogad el, ahol pedig a legnagyobb csoda megy végbe szerinte.

A *keresztelési stóla* a XVIII. század közepéig tyúk, kenyér és az ú. n. „komapénz.”⁷²⁵⁾ A tyúkot és a kenyeret eleinte 12—14 dénárral váltották meg. 1785-ben II. József eltörli a ke-

⁷²²⁾ *Mokos*: Hercegszöllősi kánonok, 94 l.

⁷²³⁾ „Elmenvén azért, tegyetek tanítványokká minden népeket, megkeresztelvén őket...” (Mt. 28:19).

⁷²⁴⁾ Mint *Kálmán* mondja: „A keresztség annak a beavatásnak a jele, amellyel az egyház társaságába bevételünk, hogy Krisztusha beöltve, Isten fiai közé számíttassunk.” Inst. IV, 15:1.

⁷²⁵⁾ A komapénz vagy komagaras az, amit a keresztelő vendégségnél jelenlevő vendégek mindegyike adott. Később ezen a komapénzen a lelkipásztor osztozkodott a bábával.

resztelési stólát. Ez a bölcs és a lelkipásztorok helytelen szokását helyreigazító rendelkezés — sajnos — nem megy át az életbe.

A háznál végzett úrvacsoraosztásért is kapott a lelkipásztor stólát: ennek a második sákramentumnak a kiszolgáltatásáért is fogadtak el pénzt. Ma már — őszinte örömünkre — ez kiment szokásból. Egyes helyeken az úrvacsora kiszolgáltatása alkalmával a hívők adományai a lelkipásztort illették. Egy időben az egyházunk dolgaiban a bécsi kormányköröknél eljáró ágenseket fizették az úrvacsoraosztások alkalmával begyűlt adományokból. Hazai német református gyülekezeteinkben az Úr asztalára szórt pénzekből — régi szokás szerint — a szegényeket segélyezték.

Az esketésekre gondoltunk, amikor azt mondtuk, hogy bizonyos lelkipásztori funkciókkal kapcsolatban elfogadhatnók a stólátok. A házasságot ugyanis nem a lelkipásztor közreműködése, hanem a két fél egyező akarata hozza létre. Csaknem másfél ezredéven át a római egyház nem is szerepel hivatalosan a házasságkötéseknél. A trienti zsinat teszi meg a házasságot is szentségnek. Ettől kezdve válik szokássá, hogy templomban kötik meg pap jelenlétében. Magyar református egyházunkban az 1562-i Debreceni Hitvallás sem köti még a házasságkötést lelkipásztor közreműködéséhez. Az 1567-i Articuli Maiores 23. artikulusa azt hangoztatja, hogy a házasságot a szerződő személyek szüleinek beleegyezése hozza létre,⁷³⁶⁾ nem pedig a lelkipásztor közreműködése, az esketést mégis megtartandónak véli. A Debreceni Hitvallás azt rendeli, hogy a házasságkötésnél való közreműködés is ingyenes legyen. Eleinte nem is szabad ezért díjat szedni. A XVII. század derekától kezdve keszkenőt ajándékoznak érte a lelkipásztornak. Borsodban, Gömörben viszont az a szokás alakult ki, hogy a lelkipásztort meghívják a lakodalomba és minden vendég ad neki egy pénzdarabot. A pesti egyházmegyében, ha a lelkipásztor nem vett részt a lakodalmon, tyúkkal, kenyérral, vagy kalácsal és egy üveg borral együtt küldték meg neki.⁷³⁷⁾

Temetésért semmit sem adtak kezdetben a lelkipásztornak, hanem elment ő is a torba. Ha nem ment el a torba, ételt, italt küldtek neki. Az 1713-i csatári zsinat — elég különös okoskodással — kimondja, hogy mivel a temetés nem tartozik a lelkipásztor tisztéhez, fizetni kell érte.⁷³⁸⁾

⁷³⁶⁾ Szigorú jogi fölfogás szerint nem ez, hanem maguknak a házasságra lépő feleknek kölcsönös megegyezése.

⁷³⁷⁾ Veresegyházi helyettes lelkész korában (1907—08-ban) e sorok frója is kapott még több ízben hosszányakú borosüvegre tett kalácsot.

⁷³⁸⁾ A XVIII. századtól kezdve a dunamelléki egyházkerületben 1 forint a temetési stóla. Előbb 25 dénár volt. — Volt hely, ahol az

Kezdetben semmiféle lelkipásztori különleges tevékenységet nem viszonznak egyházunkban sem külön fizetéssel. Később ajándékok juttatnak a lelkipásztornak, majd ennek megváltásaként fejlődnek ki a stóllák. Ezek körül később nagy össze-visszaság uralkodik. A dunamelléki egyházkerület 1829. táján rendet szeretne teremteni a stóllák körül, de nem sikerül. Pedig egyszerű a megoldás: *váltsák meg gyülekezeteink a stóllákat és biztosítsanak lelkipásztoraiknak tisztességes megélhetést, hogy ne szoruljanak erre az őket lealázó jövedelemforrásra.* Ez azután megszünteti azokat a bántó különbségeket is, amelyek az esketési és tiszteletdíj tartások sokféleségében nyilvánulnak meg a hívek stóllafizető képességének és készségének nagysága szerint, amik annyira ártalmára vannak a gyülekezet lelki egységének.

Egyes nagy gyülekezetek figyelve a stóllákból várható jövedelemre lelkipásztori állásokat is szerveztek! Ilyesmit a fölöttek egyházi hatóságoknak sohasem lett volna szabad megengedniök! *Az Igével kapcsolatos minden szolgálatnak díjmentesnek kellene lennie.* Sohasem szabad felednünk Krisztus szavait: „Ingyen vettétek, ingyen adjátok.” Ha örömben vagy bánatban valaki mégis adakozni akar, adja azt a gyülekezetnek, vagy a gyülekezet szegényei számára.

Az egyház anyagi életével kapcsolatban szólanunk kell még az *elaggott és munkaképtelenné vált lelkipásztorokról*, meg a hátrahagyottaikról való gondoskodásról.

Különösen *angolszász hittestvéreink gondoskodnak* szépen elaggott és munkaképtelenné vált lelkipásztoraikról. A skót egyházban azelőtt is bizonyos évi díj biztosítása mellett engedték nyugalomba a lelkipásztort, a tehetősebb gyülekezetek pedig *társat és utódot* választottak mellé. Az egyesülés előtt másképp oldották meg ezt a skót egyházban is, meg a skót egyesült szabad egyházban is. Az egyesülés után újból rendezték. Most legalább húsz évi szolgálat után, hetven éves korban, vagy betegség esetén bármelyik nyugalomba vonuló lelkipásztor kéri a lelkipásztori betegségi és munkaképtelenségi-alapból az évi 155 font segélyt. Ha társat és utódot kap, a jövedelmet — rendszerint — $3/10-7/10$ arányban osztják meg az utód javára. Az egyházmegye hagyja jóvá az idős, vagy beteg lelkipásztor mellé választott társ és utód ügyét, annak anyagi rendezésével együtt.⁷³²⁾

Általában megható, *mennyire megbecsülik az angolszász világban a lelkipásztorokat.* Tőlük és családtagjaiktól az orvo-

a különös szokás volt, hogy a temetést végző lelkipásztornak kenyeret adtak, ezt rátették a koporsóra, annak négy sarkára pedig négy szép almát tettek.

⁷³²⁾ Practice and Procedure in the Church of Scotland, 233—234, 658, 667—668 II.

sok nem szoktak honoráriumot elfogadni. Amerikában, ahol senkisé is élvez a magántársaságok kezében lévő vasúttakor menetdíj-kedvezményt, a legtöbb vasút azelőtt félárú, később 33 %-os kedvezményű jegyet szolgáltat ki az odaváló, vagy a világ bármely részéről odakerülő lelkipásztorok számára.

Az elaggott és munkaképtelenné vált lelkipásztorok kérdését hosszú időn át egyszerű módon oldották meg *egyházunkban*: adtak mellé segédlelkészt. Ő maga többször évszámra föl sem ment a szószékebe, nem is végzett semmiféle lelkipásztori funkciót. A jövő-menő segédlelkészek hosszú sora elvégzett mindent. Így volt ez egészen 1907-ig, amikor az 1904—7-es zsinaton megalkotott *lelkészi nyugdíjintézet* megkezdhette működését.

Az elhunyt lelkipásztorok hátramaradottairól: *özvegyeiről, árváiról* mégis gondoskodni kellett. Erre szolgált az ú. n. csonka- és kegyeleti év intézménye. A *csonka év* a legközelebbi Szent-György napig hátralevő idő, a *kegyeleti év* pedig az utána következő Szent György napig tartó újabb egész év. Erre az időre az elhunyt lelkipásztor özvegye és kiskorú árvái számára biztosították a lelkipásztori javadalmat, az elhunyt helyett pedig a szomszédos lelkipásztorok végezték díjtalanul annak teendőit. Ha nem voltak a közelben helyettesítésre alkalmas lelkipásztorok, helyettes lelkészt rendeltek ki. Ennek költsége már az özvegyet, illetve az árvákat terhelte. Az 1592-i *Zólyomi kánon* beszél először a csonka évről. A Szent György napig tartó szolgálati év bevégezése előtt elhunyt lelkipásztort díjtalanul helyettesítik a szomszédok, hogy az özvegy az egész javadalmat élvezhesse. *Bocskay* István 1605-ben elrendéli, hogy a lelkipásztorok özvegyei, árvái minden adó, minden taksa, minden fizetés, minden paraszti szolgálat alól kivéssenek.⁷⁴⁰⁾ Az 1623-i *Komjáti kánonok* közül a III, 66. kánon emlékezik meg a lelkészözvegyekről és árvákról.⁷⁴¹⁾ A *Geleji Katona kánonoknál* a XXX. kánonban van szó csonka évről. Ez kimondja, hogy az özvegy csonka évével kapcsolatban az esperes jogosult a szomszédos lelkipásztorok valamelyikével láttatni el a szolgálatot az év hátralevő részében.

1862—63-ban alakultak egyházkerületenként a *lelkészi özvegy-árva gyámintézetek*. Ezek később országossá egyesültek. Ez a lelkészözvegyeknek rendkívül csekély összeget tudott nyújtani, amiből nyilvánvalóan nem tudtak megélni. Egész egyházi közvéleményünk hangosan követelte az országos lelkészi nyugdíjintézet megalkotását, mely egyfelől elaggott és munkaképtelenné vált lelkipásztoraink eltartásáról, másfelől a

⁷⁴⁰⁾ *Pokoly József*: Az erdélyi fejedelmek viszonya a magyar protestáns egyházakhoz. *Protestáns Szemle* 1896. évf. 10. számában, 609—11.

⁷⁴¹⁾ *Polgár Mihály*: *Egyházi törvények*, 53 l.

lelképásztorok özvegyeiről és árváiról illőképen gondoskodják. 1904—7-es zsinatunk alkotta meg, az országos református lelkész-özvegy és -árva gyámintézet beolvasztásával, az *országos református lelkészi nyugdíjintézetet*. Gondoskodni kívánt a lelképásztorok, vallásoktató lelkészek mellett a tanítói állásra nem alkalmazott önálló énekvezérek nyugdíjazásáról is, hogy mindezek ne legyenek kénytelenek holtukig szolgálni és agg korukban gyülekezeteik fejlődését hátráltatni.

Lelkészi nyugdíjintézetünk az első háborús összeomlásig szépen működött. Az első világháború utolsó évében, 1918-ban 12,060.440 K-ra rúgott már vagyona. Pénzünknek az összeomlást követő, rohamos elértéktelenedése leküzdhetetlen akadály elé állította ezt az alaptőkét csaknem egészen elvesztő intézetünket is. Amint a viszonyok javultak némileg, a nyugdíjintézet mindenekelőtt az özvegyek és árvák járandóságait rendezte, majd tekintélyes államsegély igénybevételével a lelkészek nyugdíját is.

Az első világháborút követő összeomlás tanulságain okulva, nyugdíjintézetünk is tőkésítendő pénzüsszegeiből egyfelől egyházainknak és egyházi intézményeinknek adott kölcsönöket, részben földbirtokot és budapesti ingatlanokat vásárolt. Mindezek a befektetések itt sem bizonyultak célravezetőknek. Nyugdíjintézetünk tőkésítendő értékeinek kétszeri, csaknem teljes elvesztése komoly megfontolásra kell, hogy késztesse egyházunkat. A lelkészi nyugdíjintézet vagyonának tőkésítése helyett olyan megoldást kell találnunk, hogy az évenként befolyó belépési- és tagsági díjakból fedeztessenek a nyugdíjak, az özvegyek, az árvák járandóságai. Ha *kétszer* már úgyszólván teljesen tönkrement lelkészi nyugdíjintézetünk, nem kísérelhetünk *harmadszor* is hasonló alapon! A befizetések összege akkora legyen, hogy azokból minden államsegély nélkül kiteljék a nyugdíjasoknak, özvegyeknek és árváknak juttatandó összeg, bizonyos veszélyességi többlet hozzászámításával. E mellett a megoldás mellett a belépési járulékok mai túl magas százaléka is csökkenthető. Így nem legelső szolgálati éveikben terheljük meg fiatal lelképásztorainkat és többi tagjainkat a legnagyobb összegekkel, amikor úgyszólván annyi mindenféle más kiadás szakad rájuk.

Az egyházunk anyagi életével kapcsolatban elmondottak alapján megállapíthatjuk, hogy egyházunknak újból önfenn-tartó egyházzá kell válnia, mint volt három századon át, sok-sok elképzeltetelenül nehéz körülmények közt. Minthogy egyházi szükségleteink fedezéséhez híveink áldozatkészségét is igénybe kell vennünk, döntenünk kell a fölött, hogy ennek milyen módját választjuk. Amennyiben a kötelező egyházi adózás rendszerét kívánnók továbbra is fenntartani, a gyülekezeten-

Joint változó adózás helyett rá kell térnünk az egységes adózás-rendszerére, mely országszerte egységes alapon adóztatja meg híveinket. Mivel ez csak erős központosítással és ellenőrzéssel volna keresztülvihető, sokkal helyesebb, ha — a legtöbb külföldi testvér-egyházhoz hasonlóan — mi is az önkéntes egyházi teherviselés rendszerére térünk át. Ez különben is szinte együtt jár az önkéntes és hitvalló egyháztagság-rendszerével. Az erőteljesebben kifejelesztendő közalappal nemcsak elmaradó államszegélyeinket kell pótolnunk, de a szegény és missziói szempontból fontos gyülekezetek fönntartását is biztosítanunk kell. A lelképászorok javadalmozása terén mutatkozó nagy különbségeket meg kell szüntetnünk. Külföldi hittestvéreinkhez hasonlóan, nekünk is közös alapot kell ehhez teremtenünk. Lelkipászoraink nyugdíjáról, özvegyeink és árváink eltartásáról a magunk erejéből kell gondoskodnunk. Sem a közalap, sem a lelkészi nyugdíjintézet bevételei nem tőkésíthetők: mindkettőnél olyan megoldást kell találnunk, mely egyensúlyt biztosít az évi szükségletek és az évi befizetések közt — némi veszélyeségi többlet hozzászámításával.

13. AZ EGYHÁZ ÉS ÁLLAM VISZONYA.

(Az egyház és állam viszonyának a történelem folyamán kifejlődött jellegzetes formái. A reformátorok, különösen Kálvin tanítása erről. Kálvin eszménye a theokrácia; ha ez nem valósítható meg, az egyház és állam szétválasztása. Átmenettel, átmenet nélkül. Külföldi példák. A szeparáció részint az államhatalom kezelőitől, részint az egyházaktól indul ki. A szeparáció hazánkban 1919-ben. A mai állapot: az állam főfelügyeleti joga, erkölcsi és anyagi támogatásának kérdése. El-döntendő kérdés.)

Az egyház és állam viszonyának kérdése az utóbbi évtizedek során egyike lett a legidőszűrűbb kérdéseknek. Az egymásután föltűnő parancsuralmi rendszerek mindegyike, különösen a *nemzeti szocializmus*, az egyházakat hatalma alá akarta kényszeríteni. A hitvalló egyháznak ez ellen megindult harca az egész keresztény világ figyelmét ráterelte erre a kérdésre. Ennek rendkívül nagy irodalma támadt a legújabb évtizedekben.⁷⁴²⁾

Krisztus nem adott utasítást tanítványainak az egyház és állam viszonyára nézve. Általában tartózkodott attól, hogy a földi élet különböző viszonylataival és intézményeivel kapcsolatban határozott parancsokat adjon. Beszél közvetve az egyházzal, az állammal is. Amiket ilyen formában hangoztat, azokból kihámozhatjuk egyfelől az egyházzal, másfelől az állammal való fölfogását, a kettőből viszont következtetéseket vonhatunk egymáshoz való helyes viszonyukra. Az egyházzal kapcsolatban mondott két nyilatkozata: a Cezar: a Filippiben Péterhez mondott szavai (Mt. 16:18), és az Ő nevében összejövők közt való jelenlétéről mondott ígérete (Mt. 18:20), az

⁷⁴²⁾ A régebbi és újabb, óriási nagyra nőtt külföldi irodalomból csak néhányat említtünk meg. a) A kérdést inkább *elméletileg és történelmileg* tárgyalják: H. Baron: *Calvins Staatsanschauung und das konfessionelle Zeitalter* (Berlin, 1924), Peter Barth: *Calvins Lehre vom Staat als providentielle Lebensordnung* (1932), A. Farner: *Die Lehre von Kirche und Staat bei Zwingli* (Tübingen, 1931), A. Kuyper két könyve: *Antirevolutionaire Staatskunde* (két kötet, 1920) és a *De gemeene gracie* (harmadik kötetében), Th. Pauls: *Luthers Auffassung von Staat und Volk* (II. kiad., Halle, 1927), G. v. Schultess-Rechberg: *Luther, Zwingli und Calvin in ihren Ansichten über das Verhältnis von Staat und Kirche* (Aarau, 1909). b) A kérdést inkább *mai viszonylatában* tárgyalják: P. Althaus: *Staatsgedanke und Reich Gottes* (Langen-

adógarassal kapcsolatban az államhatalomról mondott szavai (Mt. 22:21), végül az a nyilatkozata, hogy az Ő országa nem e világból való (Ján. 18:36), igazíthatnak útbá minket. Első két nyilatkozata és az utolsó kirekeszt az egyház fogalmával kapcsolatban bizonyos dolgokat. Nem akar földi országot alapítani. Jelenlétét ígérő szavai viszont azt is kirekesztik, mintha szükség volna az egyházban valakire, aki Krisztus helytartója legyen. Világos ezekből, hogy az egyház lelki intézmény, mely Krisztuson magán a Péter ajkáról elhangzott vallomás tartalmán: Isten Fiának Messiás-voltán épül föl. Krisztusnak az adógarasról mondott szavait többen tévesen úgy értelmezik, mintha az az isteni és a császári hatalom s az ezekkel kapcsolatos egyház és állam egyenjogúságát és egybekapcsoltságát domborítaná ki, holott a kettő közt lévő ellentétre és a kettő különállítására mutat. Az a mondása, hogy „az embernek Fia sem azért jött, hogy néki szolgáljanak, hanem hogy Ő szolgáljon” (Mk. 10:45), még élesebben rávilágít az egyház és állam ellentétére. Az egyházhoz egyedül a szolgálat lelke illik. A két különböző világhoz tartozás arra is rámutat, hogy ha az egyház is meg az állam is híven teljesíti hivatását, nem lehetnek egymással szerves kapcsolatban. A kettő két különböző világ: ezeknek sem elnyomniok, sem háttérbe szorítaniok nem szabad egymást, hanem csak — *szogálniok*. Mind az egyház, mind az

száza, 1931), G. A. Brown: Church and State in Contemporary America (New York, 1936), E. Bunner: Der Staat als Problem der Kirche, (Bern, 1933), új munkája: Gerechtigkeik. Eine Lehre von den Grundgesetzen der Gesellschaftsordnung (Zürich, 1943), Friedr. Delekat: Die Kirche Jesu Christi und der Staat (Berlin, 1933), V. A. Demant: God, Man and Society (London, 1933), Die Kirche und das Staatsproblem in der Gegenwart (Ökumenikus kiadvány, II. kiad., Genf, 1935), H. Gerber: Die Idee des Staates in der neueren evangelisch-theologischen Ethik (Berlin, 1930), Friedr. Gagarten: Politische Ethik (Jena, 1932), A. Keller: Church and State on the Continent of Europe, J. H. Oldham: Church, Community and State (III. kiad., London, 1935, ez németül is megjelent: Kirche, Welt und Staat, 1936), W. Temple: Christianity and the State (London, 1929). W. A. Visser't Hooft: The Christian and the Nation (a Student World 1933. évf. 2. füzetében). c) A hazai irodalomból: Bartók György: Vallás és élet, egyház és állam (Kolozsvár, 1906), Macaulay: Gladstone az egyház és állam viszonyáról. Ford. Tankó Béla (Szászváros, 1911), Szentpéteri Kun Béla: Állam és egyház, a vallásfelekezetek joga Magyarországon (Debrecen, 1938), a Protestáns Szemle 1935. évfolyamának július—szeptemberi száma összefoglalja azokat az előadásokat, amelyek a gyakorlati kereszténység egyetemes tanácsa fölkerésére 1935. május 8—11-ig tartottak a budapesti református teológia dísztermében a kapcsolatos kérdésekről. Három kifejezetten ezzel a kérdéssel foglalkozik: Kovács J. István: Az egyház és állam viszonyának jellegzetes formái (397—405 ll.), Karner Károly: Egyház és állam (406—422 ll.), Sz. Kun Béla: Az egyház szabadsága az államban (423—431 ll.).

állam Isten rendelésén alapul és mindkettőnek ugyanazok az emberek az alanyai. Az ember mint *lelki lény* tagja egyháznak, mint az államot alkotó *nemzet tagja* pedig tagja az államának. Ugyanannak az emberi életnek két különböző oldalát szögálja az egyház és az állam. Így nem lehetnek idáig egyikre nézve, sőt támogatniok kell egymást a nélkül, hogy szerves egységbe kapcsolódniok.

Sem Krisztus egyházának különböző alakulatai, sem az államhatalmak nem akarták és nem akarják még ma sem mindenütt tiszteletben tartani egymásnak ezt a teljes önállóságra való jogát. *Többször jelentkezik mindkettő részéről az a törekvés, hogy uralma alá hajtsa a másikat.* Eme törekvések sikere szerint az egyház és állam viszonyának különböző formái alakultak ki a történelem folyamán. Így születtek meg a *legfőbb típusok*: a római egyház, a görög keleti egyház, az evangélikus egyház, az angol nemzeti egyház, végül a református egyház típusai. Ezek közül a görög keleti, az anglikán és az evangélikus rokonságot mutat egymással, míg a r. kath. és a református ellentétben áll egymással is, de a másik hárommal is.

A *római egyház* a IV. század elején elnyomott és üldözött egyházból elismert, majd államvallássá lesz. Amikor a nyugatrómai birodalom 476-ban megdől, a róm. kath. egyház lép a megszűnő birodalom helyébe. Benne él tovább a megdőlő római világbirodalom. Így politikai intézménnyé, lelki birodalomból fokról-fokra egyre kiterjedtebb földi birodalommá válik. Az államhatalom minden eszközét igénybe kezdi venni híveivel szemben. Föltétlen engedelmességet követel tőlük. Mihelyt az egyház pápai állammá alakul, megindul kebelében a küzdelem, hogy a világi birodalmakat hatalma alá kényszerítse. Ez a XI. század kezdetétől a XIV. század legelejéig sikerrel is jár. A római püspök lesz az akkori világ teljhatalmú ura, uralkodók hűbérura, koronák osztogatója, amit addig csak a császár tehetett s amivel a pápa a császárral egyenrangú tényezővé lett. Amikor aláhanyatlak a pápai hatalom, a hatalma alá kényszerített intézmények és országok fokozatosan fölszabadulnak a több százados elnyomás alól. Ahol megtartja még uralmát a reformáció után, arra törekszik, hogy államvallás-jellegét megőrizze. Majd ezt is elveszti sorjában. A pápa világi hatalma akkor szűnik meg, amikor *Victor Emanuel* hadai 1870. szeptember 20-án elfoglalják Rómát.⁷⁴³⁾

A XI. század derekán (1054-ben) a római egyháztól hivatalosan is elszakadó, majd a XIII. század első felében rövid időre újból egyesülő *görög keleti egyháznál az egyház* és a befogadó ország népe, úgyszintén az *államhatalom* elválaszthatat-

⁷⁴³⁾ Ez két hónappal azután történik, hogy a pápa 1870. július 18-án a lelki világban isteni tulajdonsággal: „csalatközhatatlansággal” véteti magát körül.

lan *egységbe forr*. Ez az oroszok, örmények, bolgárok, románok, szerbek világában mindenütt megvalósul. A keresztyén hitre térő keletrómai császárok a VI. század elejétől, *Justinianus*-tól kezdve, egyházi téren is gyakorolják uralkodói hatalmukat. Az uralkodók lesznek az egyház látható fejei. Ebből az következik, hogy másvallásúakat nem tűrnek országukban.

A *reformáció egyházai* — a Róm. 13:1. alapján — azt hangoztatják, hogy minden felsőség, így az államhatalom is, Istentől van. Az egyház és az állam az emberiség életének két különböző: vallási és polgári megnyilvánulása. Mind az egyház, mind az állam életében Isten Igéjének kell uralkodnia, így — bár más területen — mind a kettőnek ugyanarra a célra kell törekednie. A kettő elkülönülő hatáskörében kiegészíti és segíti egymást.

A római püspök megdőlt egyházi hatalmát az evangéliumi egyházak különböző módon igyekeznek pótolni. Az evangélikus egyházak az országok fejedelmeit teszik meg „*summus episcopus*”-okká. Az *angol egyház* a királyt és a parlamentet ismeri el maga fölött. A *Kálvin* nyomdokain haladó egyházak rendületlen következetességgel vallják az Ige és az Élő Ige: Krisztus uralmát. Azt vallják, hogy a földi uralkodó semmivel sem több az egyházban, mint akármelyik egyháztag. Az angol egyház megtartja a római egyházzal való kapcsolata idejéből régi szervezetét, de lekipásztorainak megengedi a nősülést. A Rómával való kapcsolat megszakadása után, 1534-től az uralkodó lesz az egyház feje, a parlament pedig annak törvényhozó testülete. Így Angliában az egyház és állam viszonya több tekintetben hasonlóná válik a görög keleti országokban megvalósult viszonyhoz.

Korunkban az egyház és állam viszonyának három főbb típusa közül a római egyház uralkodó jellegű típusa úgyszólván eltűnik. Ma már inkább csak a görög keleti egyházakkal egységbe forró országokban van még az uralkodó vallás-rendszere. Ezekben az országokban sem teszi az állam a hivatalos vallást minden polgárára nézve kötelezővé. E helyett a református típus: a *vallásszabadság-rendszere diadalmaskodik* úgyszólván mindenfelé. Több országban bizonyos megszorításokkal valósul meg ez. Ez a korlátolt vallásszabadság-rendszere, amely mellett az állam bizonyos föltételek mellett minden felekezetet elismer. Mind a teljes, mind a korlátolt vallásszabadság-rendszere a legtöbb helyütt megengedi ma már a *felekezetnélküliséget* is.

Minden örálló szervezetű egyháznak más fogalma van az egyház és állam viszonyáról. Ez áll mind a r. kath., mind a református egyházról.⁷⁴⁴⁾ A református egyházalkotmány alkotó részét képezi az államhoz való viszony. *Sohm* is utal rá,

744) *Rieker* is rámutat erre: *Grundsätze* ..., 174. l.

hogy a reformátusok — a középkori egyházhhoz hasonlóan — az államot és az egyházat a testtel még a lélekkel hasonlítják össze. Az ember teste az államhoz, lelke pedig az egyházhhoz tartozik.⁷⁴⁵⁾

A református fölfogást ezen a téren is úgy tekinthetjük, mint a reformáció kifejlődött típusát. *Kálvin* ebben a vonatkozásban sem áll meg félúton: végig megy a reformátoroktól megkezdett úton és csak a célnál áll meg. *Luther* és *Zwingli* látják az igazságot, de annak következtetéseit nem vonják le. *Kálvin* politikai téren is reformátor. De nem abban az értelemben, mint a középkori római egyház. Sőt kikel annak világi hatalom után törekvése ellen több helyütt, így az *Institutio IV.* könyvének tizenegyedik fejezetében. Többek közt azt mondja erről: „Ha Krisztus véleményét kutatjuk e fölől, nem merülhet föl kétség az iránt, hogy Ő el akarta tiltani az Ige szolgálait a polgári hatalomtól és a földi uralomtól akkor, amikor így szólt (Lk. 22:25—26, Mt. 20:25): A pogányokon uralkodnak az ő királyaik..., de ti nem úgy. Jelzi ezzel az Úr, hogy a pásztor kötelessége nemcsak különbözik a fejedelem föladatától, hanem azt is, hogy ezek sokkal jobban elkülönözött dolgok, semhogy egy emberben egyesülhetnének.”⁷⁴⁶⁾

Clairvauxi Bernátra (1091—1153) is hivatkozik, aki ezt írja *Eugen* pápához: „Elüljáróvá lettél, de mire? Azt hiszem, nem az uralkodásra; ... a szolgálat van ránk bízva, nem az uralkodás adatott nekünk. Tanuld meg, hogy kapára van szükséged, nem jögarra, hogy a próféta tisztét elvégezhessd... Világos, hogy az apostoloknak el volt tiltva az uralkodás. Menj tehát te és legyen bátorságod magadnak tulajdonítani az uralkodás mellett az apostolságot, vagy az apostolság mellett az uralkodást... Az apostoli tisztet abban áll, hogy tilos néki uralkodnia: szolgálnia kell.”⁷⁴⁷⁾

Helyteleníti, hogy a római egyház papjai a polgári törvénykezés alól való mentességet is kiharcolják maguknak.⁷⁴⁸⁾ Végül rámutat arra, hogy a kegyes püspökök csak azt akarták, hogy a vallástalan fejedelmek ne akadályozzák meg az egyházat tisztének betöltésében.⁷⁴⁹⁾

Ezzel a *negatív bírálattal* szemben az *Institutio IV.* könyvének a polgári hatalomról szóló huszadik fejezetében maga *pozitív nézeteit* adja. Szerinte, mint a Róm. 13:1 mondja, a hatalmasság is Isten rendelése és nincsen hatalmasság, hanem csak Istentől és amely hatalmasságok vannak, Istentől rendeltettek. A polgári hatalom Isten előtt szent és a halan-

745) *Sohm*: Kirchenrecht, I. 855 l.

746) *Inst.* IV, 11:8.

747) *Inst.* IV, 11:11.

748) *Inst.* IV, 11:15.

749) *Inst.* IV, 11:16.

dók életében a legtiszteletreméltóbb. Hivatkozik *Pál* apostolnak Timótheushoz írt levelére, hogy nyilvános összejöveteleken könyörögni kell az uralkodókért (I. Tim. 2:1—2). A királyok az egyház dajkái, ezért törvényes szolgálattal vannak fölruházva. Ha a hatalmon lévők tudják, hogy ők Isten helyettesei, egészen másként viselkednek.⁷⁵⁰⁾

Majd rátér arra a kérdésre: *melyik államforma a leghelyesebb?* Szerinte az arisztokrácia és a polgári közrend által kormányzott állam a legjobb. *Az emberek bűne miatt jobb, ha többen tartják kezükben a kormányzatot.* Isten is az arisztokrácia uralmát biztosította az izraeliták közt. A felsőség se túl szigorú, se túl enyhe ne legyen.⁷⁵¹⁾ *A háború lehet törvényes.* A védő háború mindenestre az: a Szentlélek az Irás sok bizonyítékával kijelenti, hogy az eféle háborúk törvényesek. A fegyveres latorral szemben fegyvert kell ragadni. Erre ne keressünk alkalmat személyes okokból, sőt az ajánlkozó alkalmat se fogadjuk el. Mindent meg kell kísérelnünk, mielőtt fegyverrel döntünk el a dolgot.⁷⁵²⁾

Szerinte a *törvények* az állam legerősebb idegei, lelkei. A törvény néma felsőség, a felsőség pedig élő törvény. A törvény legyen méltányos. A törvény méltányosságán alapszik és nyugszik maga az állami rend is. Néha szigorítani kell a büntetéseket, így háború, inség idején. Inkább tűrjünk el kettős méltánytalanságot, minthogy meg akarjuk azt torolni. A helyesen alkalmazott törvénykezés jogos. Várjunk az Úr bosszuló kezére.⁷⁵³⁾

A gonosz fejedelmekkel szemben is engedelmisséggel tartozunk. A nép vétkeinek megbosszulására állította ezeket Isten. Mivel minden fejedelmet Isten adott, ezért tisztelni kell mind. Nem csupán az igazságos uralommal szemben kell engedelmeskedni. Nekünk nincs más parancsunk, minthogy engedelmeskedjünk és tűrjünk. De azt is hangoztatja, „ha vannak a néptől szervezett bizonyos felsőbbbségek, amelyek a királyok önkényének korlátozására vannak fölállítva . . . , nem vagyok az ellen, hogy ezek a királyok dühöngő önkényével szemben kötelességszerűleg közbelépjenek; sőt ha az erőszakosan önkénykedő és a föld népét sanyargató királyokkal szemben gyáván meghunyászkodnak, hallgatásukat, képmutatásukat elvetemült hitetlenégnek tartom, amivel álnokul elárulják a nép szabadságát, noha tudják, hogy Isten rendelte őket ennek védőiül.”⁷⁵⁴⁾

Aki ennyire lojálisan nyilatkozik a fejedelmekről, könyve legvégén, a huszadik fejezet 32. pontjában, *kikel az Isten tör-*

750) Inst. IV, 20:4—6.

751) Inst. IV, 20:8, 10.

752) Inst. IV, 20:11—12.

753) Inst. IV, 20:14, 16—20.

754) Inst. IV, 20:24—26, 29—31.

vényével szembekerülő fejedelem ellen. Azt mondja, hogy Isten a királyoknak is Királya. „... Midőn szent ajkát megnyitja, egyedül Rá kell mindenekelőtt és mindenekfölött hallgatnunk; ezután vagyunk csak alávetve azoknak az embereknek, akik előttünk járnak, de csak Istenben. Ha valamit Ő ellene parancsolnak, számba se vegyük azt... Tudom, hogy ezt az állhatatosságot mekkora és milyen közeli veszedelem fenyegeti, mivel a királyok túriák a legkevésbé, hogy semmibe se vegyék őket... De mivel a mennyei hírnök Péter által (Csel. 5:29) azt a rendeletet hirdette ki, hogy inkább Istennek kell engedelmeskedni, mint az embereknek, annak meggondolása legyen vigasztalásunk, hogy mi azt az engedmességet, amelyet az Úr követel tőlünk, akkor tanúsítjuk, amikor bármit inkább elszenvedünk, semhogy az istenfélelemtől eltérjünk.” Ugyanaz a Kálvin, aki fölemeli szavát az ellen, hogy egyes hívek nem tartják szükségesnek a világi felsőbbiséget, itt valóságos forradalmárként áll előttünk. Ha Isten országa szembekerül az állammal, Kálvin-nal együtt minden jó református lélek minden államnál fontosabbnak tartja azt.⁷⁵⁵⁾

Azt sem helyesli, hogy a fejedelem vallási kérdésekben bíró legyen. 1542-ben ezt írja egyik levelében: „Meg kell gondolni, milyen példát adnak atyánkfiai, ha a tudományban a fejedelmet tartják bírónak, hogy t. i. mindent, amit az helyben hagyott, tüstént el kelljen fogadni és orákulum gyanánt tartani. Milyen nagy sérelem ez utódainkra nézve! Valóban, ha megengedjük ekként, hogy leigáztassunk, képmutatásunkkal áruelői leszünk a szent szolgálatnak. Ez alól a hitetlenség alól sem Isten, sem emberek előtt soha ki nem menthetjük magunkat.”⁷⁵⁶⁾

Kálvin idejében theokracia volt Genfben. Az, hogy theokracia vagy christokracia van egy állam életében, azt jelenti, hogy a világi felsőség Krisztust nem csupán az egyház Fejének ismeri el, hanem a saját magáénak is. Elismeri, hogy az állam számára is mérvadóak Isten törvényei, amint azok a Szentírásban foglaltatnak és az egyház által magyaráztatnak.⁷⁵⁷⁾ A korabeli genfi állapotok ismerete mellett könnyen juthat valaki arra a következtetésre, hogy nem is volt ott theokracia. Ha jobban megvizsgáljuk a dolgot, Choisy Jenővel, a genfi theologia volt egyháztörténet professzorával, meg kell állapítanunk, hogy mégis theokracia volt ott.⁷⁵⁸⁾ Ugyanezt vallja Bohatec

⁷⁵⁵⁾ Erre Rieker is rámutat: Grundsätze..., 182 l.

⁷⁵⁶⁾ Calvini epist. 43. Idézi id. Révész Imre: A protestáns egyházalkotmány alapelvei..., 61 l.

⁷⁵⁷⁾ Rieker: Grundsätze..., 189 l.

⁷⁵⁸⁾ Három, erre vonatkozó műve: La Théocratie à Genève au temps de Calvin, (1897), L'état chrétien calviniste à Genève au temps de Theodore de Beze (1902) és L'état chrétien calviniste à Genève au XVIe me siècle (1909).

József, a bécsi egyetem református dogmatika professzora, hasonlóképen W. *Kampschulte* is.⁷⁵⁹⁾

Kálvin theokráciája különbözik mind az Ótestamentum papi államától, mind a középkori egyház theokratikus elgondolásától, mely szintén papuralmon alapszik. Már az Ótestamentum is úgy tekinti Istent, mint a nép Királyát, ki a papok útján gyakorolja földi uralmát. A középkori egyház is így képzei a theokraciát. Ez, mint az ótestamentumi theokráciával kapcsolatban már *Doumergue*, a középkorival kapcsolatban pedig *Rieker* is hangoztatja, összeférhetetlen *Kálvin* elgondolásával, aki azt akarja, hogy *az államban is Isten igéje uralkodjék, ne pedig a papok, vagy az egyház.*⁷⁶⁰⁾ Az állam szerinte *necsak jogi alkotás, de vallási közösség is legyen. Az állam nem statikai, hanem dinamikai erő. Az államnak az a hivatása, hogy alázatos eszköze legyen Istennek, aki nem nyugvó, hanem élő hatalom szintén s aki a világot is föl akarja használni céljainak megvalósítására.*

Van olyan fölfogás is, amely szerint theokracia csak ott van, ahol valamely *tényező* Isten akaratának föltétlen bizonyosságú kinyilvánítójául ismertetik el. Ez kétféleképp érthető: vagy abban az értelemben, hogy maga az uralkodó Isten képe, vagy úgy, hogy az uralkodónak is fölötte áll valamely tényező. E szerint a fölfogás szerint egyedül a r. kath. egyházban lehet beszélni theokráciáról, mert ott a pápa, mint Krisztus helyettese, joggal mondhatja, hogy határozata ellen Istenhez sem lehet föllebbezni.

Ezt a megszorító értelmezést mi sem tudjuk magunkévá tenni. A theokráciában nyilvánvalóan csak arról lehet szó, hogy — az egyházhoz hasonlóan — *az államban is egyedül Isten igéje uralkodjék. Ahol valóban Isten igéje uralkodik az állam életében is, ott maga Isten uralkodik, anélkül, hogy ehhez valami földi megszemélyesítőre volna szükség, így ott theokracia van. Nem zavarhat meg minket, hogy a keresztyének a gonosz fejedelmeknek is kötelesek engedelmeskedni. Ha engedelmeskednek is azoknak, ezzel még távolról sem válik az az uralom theokráciává és távolról sem tekintik az engedelmeskedő keresztyének a gonosz fejedelmet Isten képmásának.*

Ezt az eltérő fölfogást könnyen át lehet hidalni azzal, ha theokracia helyett *logokráciáról, Isten igéjének mind az egyházi, mind az állami életben való uralmáról* beszélünk, ami — véleményünk szerint — lényegében *ugyanaz, minthogy ahol valóban Isten igéje uralkodik, ott maga az azt kinyilatkoztató Isten uralkodik.*

⁷⁵⁹⁾ Kálvinról, genfi egyházáról és államáról írt értékes munkájában: *Joh. Kalvin, seine Kirche und sein Staat in Genf, 1869, 1899.*

⁷⁶⁰⁾ *Grundsätze . . . , 177—179 II.*

Reformátorunk buzgólkodására *Isten ígéje szerint rendeznek be mindent Genfben. Kálvin* s az ő nyomán a jó reformátusok *úgy tekintik a Bibliát, mint egyetlenes törvénykönyvet az egész világ számára.* Azt akarják, hogy Isten állama valósuljon meg a földön. Mindennek ezt a végső célt kell szolgálnia. *Isten államát akarják megvalósítani J. Knox* Skóciában, *O. Cromwell* angol földön, a „*zarándok atyák*” Amerikában. Minden földi dolgot a Szentírás alapján akarnak átalakítani.⁷⁶¹⁾

Kálvin theokraciájában az állam az egyház céljait szolgáló szervezet, mellyel szemben *az egyház felsőbbrendű, a nélkül azonban, hogy az állam fölött uralkodni akarna.* Épen ebben tér el a *római katolikus theokraciától. Kálvin és követői vagy theokraciát akarnak, vagy az egyház és állam szétválasztását kívánják.* Ha nem valósítható meg a theokracia, jobb az egyház és állam szétválasztása. *Kálvin* és a nyomdokaiban járók előtt megvalósítandó cél gyanánt *elsősorban* a theokracia lebeg. Ha az ennek megvalósítására irányuló igyekezetük eredménytelen maradna, jöjjön az egyház és állam szétválasztása.

Kálvin több helyütt rámutat, mennyire *különböző a lelki és a polgári világ, mennyire különböznek egymástól a kettő törvényei.* Az egyik a lélek belsejében székel, a másik a külső erkölcsöket szabályozza. Az emberek belsejében két világ van, amelyek élén más királyok állhatnak s amelyeknek különböző törvényei lehetnek. Ezért nem lehet a lelki szabadságra vonatkozó tanításokat a polgári rendre alkalmazni.⁷⁶²⁾ Másutt is hivatkozik arra, hogy az emberben kétféle kormányzás van: az egyik az, amely a lélekben, a belső emberben székel és az örök életre tartozik, a másik a polgári kormányzatra és a külső erkölcsi rendre vonatkozik. Ezt a két dolgot, melyek teljességgel különböznek egymástól, *ne keverjük össze.*⁷⁶³⁾

A *református hitvallások* is ebben a szellemben nyilatkoznak egyfelől a felsőségről, másfelől az államról.

A *Gall Hitvallás* ezt mondja a felsőbbbségről: „Azt tanítjuk, hogy engedelmeskedni kell a törvényeknek... Az alattvalók jármát tūrni kell, mégha hitetlenek is lennének a tisztviselők, csakhogy Isten legfőbb hatalma épen és sértetlenül megmaradjon.”⁷⁶⁴⁾

761) Az amerikai New Englandban kezdetben szintén theokracia volt. A Massachusetts-öböl telepén is ez volt. New Englandban a polgári hatóság szigorúan büntette Isten törvényeinek áthágását, a vasárnap meg nem tartását. Csak az viselhetett hivatalt, sőt teljes polgári jogokat is csak az élvezhetett, aki az állam által elismert egyház tagja volt. A XVIII. században nagy átalakulás megy végbe. Az egyház és állam szétválasztása lesz az eredménye. *Rieker: Grundsätze...* 190—191 ll.

762) *Inst. III, 19:15.*

763) *Inst. IV, 20:1.*

764) *Confessio Gallicana, XL. art.*

A II. Helvét Hitvallás ezeket mondja a felsőségről: „Mindennemű felsőséget (hatóságot) maga Isten rendelt az emberi nemzetség békessége és nyugalma céljából... Ha ez az egyháznak elenfele, nagyon sok akadályt és zavart támaszthat, ha azonban barátja, sőt tagja az egyháznak, ennek leghasznosabb és legkiválóbb tagja, mely nagyon sokat használhat... Kiváló kötelessége a nyilvános békességre és nyugalomra való fölügyelet és annak fönntartása. Ezt soha sikeresebben el nem érheti, mintha maga is igazán istenfélő és vallásos... Azt tanítjuk, hogy a vallásra való fölügyelet a kegyes érzelmű felsőségeknek (hatóságnak) főfő-tiszte. Annak okáért vegye kezébe Isten Igéjét és gondoskodjék róla, hogy ezzel ellenkező dolgot ne tanítsanak; viszont Isten Igéjével megegyező jó törvényekkel igazgassa és fegyelemben, békességben, engedelmességben tartsa meg az Istentől reábizott népet... Tartsa féken, sőt irtsa ki az igazságtalanokat, csalókat és erőszakoskodókat. Nem ok nélkül hordja a fegyvert...⁷⁶⁵⁾ Tiszteljék és becsüeljék a felsőséget, mint Isten szolgáját, szeressék és imádkozzának érte, mint atyjukért; engedelmeskedjenek minden igaz és jogos parancsolatának... Ha a haza közös java és az igazság azt kívánja, hogy a felsőség (hatóság) kényszerűségből háborút viseljen. életüket is áldozzák föl és vérüket is ontsák a közjóért és a felsőségért (hatóságért), még pedig Isten nevében...⁷⁶⁶⁾”

A Skót Hitvallás ezt tanítja az államról és a felsőségről: „Valljuk és elismerjük, hogy a birodalmakat, országokat, városokat Isten különböztette meg és rendelte. Azt tanítjuk, hogy az ezek fölött való hatalom... Isten rendeléséből származik és az Ő dicsősége megmutatására és az egész emberi nemzetség kiváltképen való hasznára szolgál... Akik az államnak már régen megalapozott szervezetét eltörölni, vagy megzavarni akarják, azokat nemcsak az emberi nemzetség ellenségeinek, de Isten világos akarata ellen lázadóknak minősítjük... A hatalmon lévőköt szeretni, tisztelni és legnagyobb becsületben kell tartani... A királyok, fejedelmek, kormányzók és tisztviselők tiszte leginkább és elsősorban a vallás megtisztítása és megtartása is...⁷⁶⁷⁾”

A Westminsteri (Puritán) Hitvallás a felsőségről és az államhatalomról ezeket mondja: „Isten, az egész világnak legfőbb Ura és Királya, polgári hatóságokat rendelt, kik helyettesítsék Őt a nép fölött, az Ő dicsőségére és a közjó érdekében. Erre a célra föl is fegyverezte őket a jók bátorítására és a gonoszok büntetésére. A polgári hatóságoknak nem szabad ma-

⁷⁶⁵⁾ Ez a pont egészen theokratikus szellemben beszél a felsőségről.

⁷⁶⁶⁾ II. Helv. Hitv. XXX:1, 2, 4.

⁷⁶⁷⁾ Confessio Scoticana I, 24. a polgári hatóságról.

gukhoz ragadniok az Ige és a sákramentumok kiszolgáltatását, vagy a mennyország kulcsainak hatalmát. De joguk van, sőt tisztük is, hogy gondoskodjanak az egyház egységének és nyugalmanak megtartásáról, Isten igazságának tisztán való megőrzéséről, mindenféle káromlásnak és eretnekségnek elnyomásáról, az istentiszteletben és a fegyelemben minden romlottság és visszaélés megelőzéséről... Hogy mindezeket minél jobban megtehessék, hatalmuk van zsinatok egybehívására, ezeken jelen lenni, ezekre fölügyelni, hogy mindaz, amit ezeken végeznek, megegyezzek Isten Lelkével. A nép tartozik tisztviselőiért imádkozni, azoknak személyét tisztelni, ... parancsainak engedelmeskedni, azok tekintélyének... önmagát alávetni. Ha ez a tekintély igazságos és törvényes, a hitvallási eltérés nem érvényteleníti ezt és nem szabadítja föl a népet a kötelező engedelmisség teljesítése alól. Ez alól az egyházi férfiak sem vétetnek ki...⁷⁶⁹⁾

A *Debrecei Hitvallás* rámutat arra, mikor kell a hatóság rendelkezéseinek elleneszegülni.⁷⁶⁹⁾

Ha a *református* és az *evangélikus egyház* reformátorainak, hitvallásainak és törvénykönyveinek a *felsőbbségről szóló tanításait összehasonlítjuk*, föltűnik, milyen más szemmel néz az evangélikus ember a felsőségre, mint a református. A református egyházra nézve, mint *Rieker* is hangsúlyozza, idegen az a nagyfokú rokonszenv, amivel az evangélikus egyház tekint a világi felsőségre. Az a vezető szerep, amit a világi felsőség tölt be az evangélikus egyházban, a református gondolkozás számára elfogadhatatlan.⁷⁷⁰⁾ Református fölfogás szerint a *fejedelem is csak egyháztag*.⁷⁷¹⁾

A hasonlóság ellenére, *több különbség van az egyház és állam viszonyának evangélikus és református fölfogása közt is*. Közös vonás az, hogy mind *Luther*, mind *Kálvin* kötelességévé teszi a fejedelemnek, hogy Isten országának ügyét előmozdítsa a földön. Viszont eltérések is mutatkoznak. Ezeknek

⁷⁶⁹⁾ Westminsteri (Puritán) Hitvallás XXIII. fejezet 1, 3, 4. pontjai. Ennek a 3. pontja is egészen theokratikus szellemben emlékezik meg az államhatalomról.

⁷⁷⁰⁾ Kiss Áron: A XVI. században tartott..., 179 l.

⁷⁷¹⁾ Grundsätze..., 184—186 ll. Erre id. *Révész* Imre is rámutat: A német evangélikus lelkészek a hatalomnak Jónás prófétaként hízleltek. Így romlott meg az egyházalkotmányuk és nőt meg az egyházban az állam hatalma. Az osztrák császárt is az ötvenes években legfőbb püspöknek tekintették. A protestáns egyházalkotmány alapelvei..., 128—129, 135 ll.

⁷⁷²⁾ A *Melville* Andrásnak VI. Jakab akót királyhoz intézett kemény szavaihoz hasonló gerinces viselkedést tanúsított egyik erdélyi püspök: *Keserű Dajka* János *Bethlen* Gáborral szemben. Amikor a fejedelem bizonyos engedményeket akar tenni a zsinat végzésével szemben, ír a fejedelemnek. A fejedelem végül is kénytelen engedni.

— mint *Rieker* is rámutat — az az alapja, hogy más a kettőnek a fölfogása az egyházzól. Ez az oka annak, hogy míg az evangélikus egyház jól érzi magát az államhatalom keretében, a református ezt csak theokracia esetében tudná megtenni, különben teljesen önálló szervezet kíván maradni az államban. Az evangélikus egyház szoros kapcsolatot keres az állammal, míg a református inkább a szétválást hangsúlyozza. *Luther* rábíz mindent az Igére, ő maga azonban nem akar semmitsem megváltoztatni. A rossz felsőbbtség és a rossz állami szervezet őt türelemre, Isten akaratában való megnyugvásra készíti, nem pedig reformátori beavatkozásra. Ezzel ellentétben a reformátusoknál a maga kiválasztott voltát érző hívő méltán többnek tarthatja magát, mint a világ legelőkelőbbjei, akik épúgy alá vannak vetve Istennek, mint ő.⁷⁷²⁾ Ehhez hozzátehetjük még, hogy az evangélikus egyházból, épúgy, mint a német-svájci református egyházból, hiányzik az egyház saját erejéből való fönttartásának gondolata. Mind az evangélikusok, mind a német-svájci reformátusok rábizzák egyházukat a világi hatóságra, mely az egyetlen tisztség számba menő lelkipásztoroknak is juttat bizonyos részt az egyházi hatalomból, annak legnagyobb részét azonban magának tartja meg.

Az egyház világa — nyilvánvalóan — *más világ, mint az államé.* Az egyházkormányzás lelki, míg az államé világi hatalom. Az egyháznak nincs külső hatalma rendelkezéseinek kikényszerítésére, míg az államnak van. Minthogy ennyire eltérnek egymástól, egyik sem végezheti a másik munkáját. Ha az egyház világi hatalomra támaszkodik kormányzásában, elveszti lelki jogát. Ezért *az egyháznak és az államnak függetlenségben: egymás mellett kell élnie.* Az alattvalók a mellett, hogy hűséges tagjai egyházuknak, úgy szolgáljanak a polgári felsőbbtségnek — és pedig nemcsak a jónak, de a rossznak is, — mint magának Istennek, kivéve, ha Isten-ellenes dolgot parancsol, mert akkor ellen kell szegülniök.

Az egyház és állam a reformáció első századaiban több helyütt összeforr. Ahol üldözi az államhatalom a reformációt, ott szabadulni igyekszik tőle. A XVIII. században lényegesen megváltozik a helyzet. Több egyházjogász ekkor is az egyház és állam *egységét*, több viszont ezek *egymásmellettiségét* vallja. Fokról-fokra az utóbbi fölfogás jut többségre. A kálvinizmus kezdetétől fogva két lehetőséget állít az államhatalom elé: vagy támogatja teljes hatalmával az egyházat, vagy nem avatkozik egyáltalán annak ügyeibe. Minthogy az elsőt — különösen vegyes vallású országokban — nem remélheti, természet-

⁷⁷²⁾ Grundsätze . . . , 174, 176, 181—182 ll. *Rieker* munkájából az egyház és állam viszonyának evangélikus és református fölfogását tartalmazó részt *Choisy* professzor lefordította franciára.

szerüleg, a második lehetőség felé húz. Amikor nyilvánvalóvá lesz, hogy az államhatalom nem hajlandó a theokratikus fölfogást elfogadni, a református egyházak — alapelveiknek megfelelően — a szeparáció álláspontjára helyezkednek. Ennek hatása alatt az egyház és állam viszonya — különösen az angolszász világban — megszakad.

Mi is hangsúlyozzuk, *Rieker*-rel és *Sehling*-gel együtt, hogy a kálvinizmus csak akkor folyamosodik a szeparációhoz, mint kisegítő eszközhez, ha nem tudja megvalósítani eszményképét, a theokraciát. Minthogy a legújabb időkben már alig lehet szó theokraciáról, a modern kálvinizmus programja — bizonyos fönntartással — a szeparáció.⁷⁷³⁾ Nem véletlenség, hogy a református egyházak hamarabb valósítják meg a szeparációt, mint az evangélikusok. Minthogy a reformátusok jóval érzékenyebbek Krisztus uralmának érintetlenség kérdésében, mint az evangélikusok, könnyebben szánják magukat szeparációra, mint azok. A reformátusok szervezetük folytán is könnyebben szakíthatnak az államhatalommal, mint az evangélikusok, akiknek a szervezete erősen odakapcsolódik az államéhoz.⁷⁷⁴⁾

Ez az álláspont győzelmeskedett a református egyházak túlnyomó többségének világában, sőt a többi egyházakban is egyre erőteljesebben kezdi ez éreztetni hatását. Egyre jobban érvényesül az az álláspont: minthogy az egyházban a lélek, az államban pedig a kard uralkodik, ha vannak is érintkező pontok, különösen egyvallású államban, a kettő szétválása elkerülhetetlen.

A szeparációval kapcsolatban az első kérdés az: mikor következnek be az egyháznak szabad egyházzá válása? *Barth* Károly a „Népegyház, szabad egyház, hitvalló egyház” c. előadásában⁷⁷⁵⁾ azt az álláspontot hangsúlyozza, hogy „erre az útra — a szabad egyház útjára — tulajdonképen csak akkor szorítható rá az egyház, amikor az állam helysnek tartja.”⁷⁷⁶⁾ A neves professzornak ezt a nézetét nem tudjuk magunkévá tenni. A szabad egyházzá válások legnagyobb része — az egyháztörténelem tanúsága szerint — nem így ment végbe. Azt is mondhatnók, hála Istennek, hogy nem várták meg Krisztus

⁷⁷³⁾ *Rieker*: Grundsätze..., 192 I, *Sehling*: Geschichte..., 42 I. A református egyháznak már a Westminsteri Hitvallás is előfutára ebben, mert — épen az állam többvallásúsága mellett — az sem igényli a theokraciát, hanem vallásszabadságot követel (XXIII. r.). Ezért fogadják el ezt az amerikai református egyházak is.

⁷⁷⁴⁾ Grundsätze..., 170, 194 II.

⁷⁷⁵⁾ Ezt az előadást 1936. október 2-án, Sárospatakon tartotta tiszteletbeli tanári székfoglalójaként. Budapesten és Pápán is megismételte. Az előadás Az egyház jelene és jövője c. füzetben jelent meg.

⁷⁷⁶⁾ Az egyház jelene és jövője, 15 I.

igaz egyházai, míg az államhatalom rákényszerítette őket erre. Mennyit vesztett volna erkölcsi súlyából akár a skót szabad egyház, akár a holland szigorú református egyház, akár a svájci szabad egyházak, különösen a genfi szeparáció is, ha mindez az államhatalom *kényszerítő* befolyására ment volna végbe?! Hisz a református egyházak kezdettől fogva nem az államtól, hanem egyes-egyedül attól tették függővé, hogy egyik maradjon-e az államhatalommal, ha az is elfogadja Isten országának eszményét, a theokraciát. Ezt viszont nem bírálhatja fölül maga az érdekelt államhatalom: sokkal inkább illetékes erre az egyház. *Barth* álláspontját csak akkor tehetnők magunkévá, ha az államhatalom felsőbbrendűségét fogadják el, amit sem *Kálvin*, sem más reformátusok egy pillanatig sem engedtek meg.

Ezzel kapcsolatban az a kérdés is fölmerül: *hagyassék-e idő az államtól elszakadó egyház számára az átmeneti intézkedések megtételére?* Ez mindenestre kívánatos. Epen ebből a szempontból előnyösebb az önkéntes, mint az államhatalomtól az egyházra kényszerített szeparáció. Az önkéntes különválásnál az egyház és az állam megállapodásától függ a kezdő időpont meghatározása. Ezt tették genfi hittestvéreink is. Az államhatalom inkább forradalmi átalakulás idején és szinte máról-holnapra: a legnehezebb körülmények közt szakítja meg az egyházakhoz fűző kapcsolatát, mint hazánkban is történt 1919. nagyhatéban.

A szeparációval kapcsolatban a *második kérdés* az, hogy *hogyan* menjen végbe? Kétféle módon lehet végbe: *barátságos megállapodással*, vagy *elleneséges indulattal*. Barátságos megállapodás esetén meghatározzák azokat a jogokat, amelyek gyakorlását az államhatalom a jövőben is magának tartja fenn az egyházakkal szemben és amelyek gyakorlását átengedi a tőle elváló egyházaknak. Rendes körülmények közt az államhatalom a *iura circa sacra*-t tartja meg magának, ezek közt elsősorban a *ius supremæ inspectionis*-t, a legfőbb felügyeleti jogot, e mellett esetleg a *ius advocatiæ*-nak, az egyház erkölcsi megsegítésének bizonyos lehetőségeit, míg a *iura in sacris*-t, a szent dolgokban való döntés jogát meghagyja az egyházaknak.¹⁷⁷⁾

A *harmadik csoportba* az egyház és az államhatalom közötti *kérdései* tartoznak. Szétválás után is marad több közös kérdés, minthogy a hívek nemcsak egyházuknak, de az államnak is tagjai. Ilyen kérdés, hogy fegyelmezhet-e valakit az egyház államjogi vonatkozású cselekedetei miatt, pl. olyasmi miatt, amit az államhatalom megenged, egyháza azonban nem? Ilyen kérdés az is, hogy ítélezhetik-e világi bíró is az egyház, mint

¹⁷⁷⁾ *Rieker* szerint ez lett a szeparációnak rendes, a református egyház talajából kinőtt módja. *Grundsätze...*, 191 l.

testület és annak tagjai, az egyháztagok közt fölmerült vitás esetekben, vagy az államhatalom elismeri azt, hogy ilyen esetekben csak az egyház ítélkezhetik?

A legtöbb országban már eldőlt az egyház és állam szétválásának kérdése. Ez részint az államhatalom kezelőitől indult ki, mint Franciaországban, részint a hívektől, mint Skóciában, Hollandiában, Genfben és több svájci kantonban.

Az egyház és állam viszonya történetében ez a folyamat észlelhető: először az államhatalom üldözi a keresztyéniséget, majd a keresztyén egyház uralkodik az állam fölött, később az állam az egyház fölött, a XIX. századtól kezdve az egyház függetleníteni igyekszik magát az államhatalomtól és fokról-fokra megvalósul a „szabad egyház szabad államban” elv.

A niceai zsinat után az államhatalom ellenségéből szövetségessé lesz, aminek fejében viszont uralmat követel az egyházban. A római császár ragaszkodik ahhoz, hogy az imperiummal együtt jár a sacerdotium, a hivatalos kultusz főpapsága.⁷⁷⁸⁾ A császár magának követeli az egyházban a törvényhozás hatalmát, a zsinatok összehívási jogát, a püspökök kivézését, az egyházi vitákban való döntést. Nagy Károlyban egyesül legteljesebben a világi és az egyházi uralom: egy szférában az államnak is, az egyháznak is feje. Ő elnököl a zsinaton, ő hagyja jóvá, vagy hatálytalanítja a zsinati határozatokat, ő ügyel föl az egész egyházi életre.

A reformáció egyházai közül a nyugat-svájci reformáció igyekszik az egyházat az államhatalomhoz fűző kapcsokat lazítani. Ez Kálvin-nak is néhézzen sikerül.⁷⁷⁹⁾ Csak a fölvilágosodás kora, a XVIII. század jelent az egyház és állam viszonyában jelentős változást.⁷⁸⁰⁾ A mindenhatóvá lett állam azt gondolja, hogy mindent megtehet az egyházzal. II. József ezen az alapon kezdi megreformálni az egyházat: a lelkipásztorkodással nem foglalkozó szerzetesrendeket egyszerűen megszünteti, vagyonukból a vallásalapot létesíti 1782-ben, állami szemináriumokban kezdi képezni a papokat, szabályozza az istentiszteletek rendjét, a templomok díszítését, A porosz királyok is azt hiszik, hogy egyházi téren mindenre van joguk: külön egyházjogot teremhetnek, eltörölhetik az egyházakat és csak egyházi társulatokat ismerhetnek el.⁷⁸¹⁾ A francia forradalom is

⁷⁷⁸⁾ *Sohm* is hangoztatja Rövid Egyháztörténetében, hogy a római birodalom barátsága veszedelmesebb lett az egyházra, mint ellenégeskedése.

⁷⁷⁹⁾ Negyedszázadig kell küzdenie azért, hogy legalább annyit elérjen, hogy a városi szindikus legyen kormánypálcáját, mielőtt be-megy a consistorium gyűlésére elnökölni.

⁷⁸⁰⁾ *Sohm* szerint a fölvilágosodásnak három nagy gyakorlati sikere volt: a jezsuita rend megszüntetése, a mindenható állam megalakítása és a vallási türelem eszméje. Rövid Egyháztörténet. 217 l.

⁷⁸¹⁾ Rövid Egyháztörténet, 225—226 ll.

új vallást gondol ki: az ész vallását, új egyházjogot létesít: a papság polgári alkotmányát és az összes egyházi javakat nemzeti vagyonnak minősíti. Viszont a francia forradalom az emberi jogokról szóló nyilatkozatában vallásszabadságot is hirdet. A francia protestánsoknak is visszaadja a nantes-i edictum visszavonása óta (1685) megszűnt szabadságát.⁷⁸²⁾

A XIX. század derekának *szabadelvű áramlata* teljes szabadságot biztosít újból az egyházaknak. Az 1848—49-es frankfurti parlament a felekezetek egyenjogúságáról a mi 1848:XX-unkhoz hasonló nyilatkozatot tesz.⁷⁸³⁾ A német birodalmi törvény kimondja a három keresztyén egyház (az evangélikus, a református és a r. kath.) egyenlőségét. Így keresztyén marad, de felekezetnélküli. Minthogy a r. kath. egyházzal szemben kevesebb jogot gyakorolhat az állam, az evangélikussal szemben sem gyakorolhat ezentúl többet.⁷⁸⁴⁾ Az 1850-es porosz alkotmány adja ki a jelszót, hogy az egyház önállóan rendezze és igazgassa a maga ügyeit. A római egyház is visszanyeri szabadságát Poroszországban. Ez az időszak egymásután hozza létre az egyházszakadásokat, a szabad egyházak alakulását. Míg azelőtt hosszú idő alatt alig fordul elő egyházszakadás, most egymásután válik ki 1843-ban a skót egyházból a skót szabad egyház, 1847-ben a Vaud-kantonbeliek, csaknem egyidejűleg a genfi és neuháteli kantonbeliek, 1886-ban *Kuyper* Ábrahámék hagyják ott a holland államegyházat, 1894-ben pedig a walesi szakadás következik be. Már ezt megelőzőleg külön társulat alakul Angliában, hogy az állam gyámkodása és ellenőrzése alól felszabadítsa az egyházat.⁷⁸⁵⁾ Olyan körökbe is behatol a szeparáció gondolata, ahova nem is gondolnók: *Schleiermacher* is az egyház és állam kapcsolatainak megszüntetése mellett foglал állást.⁷⁸⁶⁾

1843-ban a skót szabad egyház megalakulásával indul meg a szabad egyházak mozgalmának áradata. A pátrónusi jognak

⁷⁸²⁾ *Sehling* is rámutat, hogy a vallási türelem még a reformátorok előtt is ismeretlen. Az egység gondolata ellen vét az, aki ezt hirdeti. Amit a fejedelem magára nézve jónak lát, azt nemcsak jogosult, de köteles is összes alattvalóira ráerőszakolni és az azt ellenzőket országából kiutasítani. Az evangéliumi egyházak is hosszú ideig a valóságtürelmetlenség jegyében élnek. A vallásszabadság még ismeretlen, bár vannak már kivételek (*Geschichte* ..., 8 l.).

⁷⁸³⁾ *Rieker*: Grundsätze ..., 202 l.

⁷⁸⁴⁾ *Sehling*: *Geschichte* ..., 44 l.

⁷⁸⁵⁾ „Society for the Liberation of Religion from State-patronage and Control”, vagy röviden „Liberation Society.” Olyan erős a mozgalom, hogy ellenmozgalmat is szerveznek. *Rieker*: Grundsätze ..., 203 l. jegyzetében.

⁷⁸⁶⁾ *Rieker*: Grundsätze ..., 203 l. 2. jegyzetében. Német földön a jelen század elején a *Hammersstein*-féle mozgalom is ezt a célt szolgálja. *Sohm*: Rövid Egyháztörténet, 246, 261 ll.

a lelkipásztorválasztásoknál való érvényesítése ellen megindult mozgalom során ennek ellenzői (a Nonintrusionists) alkotják meg *Chalmers* Tamás vezetésével a szabad egyházat.⁷⁹⁷ A kis aucterarderi gyülekezet tiltakozása a legfelsőbb bíróság és a felsőház elé kerül. A gyülekezet és akik magukévá teszik ezt a tiltakozást az 1842-i nagygyűlésen, hivatkoznak az egyház alapelvére: Krisztus uralmára, a különleges egyházi uralomra, arra, hogy mik tartoznak ez alá és hogy az államnak nem lehet. mindebbe beleszólása. Inkább kiválnak az egyházból, semhogy legszentebb meggyőződésükből engedjenek.

Svájcban a *Vaud-kantonbeli szabad egyház* úgy állt elő, hogy az államhatalom 1845-ben egyfelől meg akarja tiltani a lelkipásztoroknak, hogy templomon kívüli összejöveteleken is résztvegyenek, másfelől a szószékről akarja ajánlatni a lelkipásztorokkal az új egyházalkotmány-tervezetet.⁷⁹⁸ 1848-ban a *genfi szabad egyház* is megalakul. Erre a nagytanácsnak 1848-ban kihirdetett hitvallásnélkülisége ad közvetlen okot. 1874-ben *Neuchâtelben* is megalakul a *szabad egyház*. 1886-ban következik be a szakadás *Kuyper* Ábrahámék és a *holland államegyház* közt. 1905-ben a *francia parlament* megszavazza a *szeperációt*,⁷⁹⁹ 1907-ben *genfi hittestvéreink*, elébe mőnve a feltétlenül bekövetkező eseményeknek, bölcs előrelátással megcsinálják a békés szeperációt.⁸⁰⁰

Hazánkban az egyház és állam viszonyának nagy kérdése még rendezés előtt áll. Ha nem volnának is a maihoz hasonló nehéz idők, érzi mindenki, hogy ez a kérdés mind a római egyház, mind a mi egyházunk szempontjából rendezésre vár. A római egyház az 1848:XX. tc. óta nem uralkodó egyház többé. Egyházunk sem maradhat sokáig mai állapotában, amikor sem nem államegyház, sem nem szabad egyház, hanem valami keveréke ennek a kettőnek: „államsegélyes szabadegyház.” Az erdélyi református egyház kivételével, mely az erdélyi fejedelmek korában jó ideig, mondhatjuk, „államegyház” volt, a nélkül, hogy ezt a jellegét a többi egyház rovására igyekezett volna érvényesíteni, magyar református egyházunk századokig szabad egyház volt. A többé-kevésbbé ellenséges érzületű állam-

⁷⁹⁷) A skót egyházi szakadásról I. C. G. *Mc Eri*: *The Church of Scotland. Her divisions and her reunions*, 1901; *Sydow*: *Die schottische Kirchenfrage mit den darauf bezüglichen Dokumenten* (1845).

⁷⁹⁸) 43 lelkipásztort az államtanács hosszabb-rövidebb időre fölfüggeszt állásától, mert részben megteszik az előbbit, részben megtagadják az utóbbt. Ezért 185 lelkipásztor kilép az államegyházból. Ezek *Alex. Vinet* vezetésével már 1847-ben szabad egyházzá szervezkednek.

⁷⁹⁹) L. *Gyengye* János: *A francia szeperáció története*, Nagyvárad, 1912.

⁸⁰⁰) Az elszakadás előkészítésének leírását I. Az új genfi egyházalkotmány c. füzet (Budapest, 1908.) előszavában.

hatalommal szemben nem is lehetett volna más, ha akart volna is. De nem is akart más lenni.

A *reformációt* megindulásakor nem fogadják jóindulattal az országgyűlés tagjai. Attól félnék, hogy annak révén megerősödik hazánkban a német befolyás. Az 1523:LV. és 1525:IV. tc.-ek kemény fenyegetéseket tartalmaznak az evangélikusokkal kapcsolatban. Ezek végrehajtására nem kerülhet sor, mert a mohácsi vész után a magyarság páratlan lelkesedéssel zárja szívébe az evangéliumot és három részre szakadt hazája fölött kesergő lelke abban talál vigasztalást. Nagy támasza az evangélium ügyének a hamarosan megalakuló erdélyi fejedelemség is, az ország török hódoltság alá kerülő területein pedig a törökök megállapítható jóindulata az evangéliumi egyházhoz tartozókkal szemben.⁷⁶¹⁾ Az állam elveszi a püspöki javakat és odaadja a világiaknak.⁷⁶²⁾ Erdélyben *Izabella* királynő szekularizáltatja 1558-ban a kolozsvári országgyűléssel a r. kath. egyházi birtokokat.

De kezdetét veszi az *ellenreformáció* is.⁷⁶³⁾ Ez nehezen tud erőre kapni. Az országban futótűz gyorsaságával terjed el a reformációnak előbb lutheri, majd a század második felében kálvini formája. Úgyszólván az egész országot meghódítja. A főúri családok is — három kivételével — az evangéliumi hit pártjára állanak.⁷⁶⁴⁾ 1608-ban, *Mátyás* koronázása évében, a lakosságnak csak 3%-a r. kath. Az ellenreformáció inkább a főúri körökben tud eredményeket elérni. A visszatérő főurak azonban nem tudják mindenütt érvényre juttatni a „*cuius regio, eius religio*” elvét. *Grünwald* Béla is megállapítja, hogy „míg hazánk főnemességének legnagyobb része tíz év alatt kétszer változtatta hitét s a XVII. század végén elhagyta a protestantizmust, addig a köznemesség és a parasztság ragaszkodik a XVIII. század folyamán is atyái hitéhez...”⁷⁶⁵⁾

Az ellenreformációval szemben az evangéliumi hit tántoríthatatlan hívei — az erdélyi fejedelmek vezetésével — fegyverrel biztosítják vallásszabadságukat. Első ízben az 1606-iki bécsi békét becikkelyező 1608. évi k. e. I. tc. biztosítja vallásszabadságukat. Ez voltaképpen mindenkinek megadja a vallás-

⁷⁶¹⁾ A török bégek is adnak ki vallásos tárgyú rendelkezéseket. *Tóth Ferenc* l. m., 152—155 ll.

⁷⁶²⁾ *Salamon*: Magyarország a török hódoltság korában, 126 l.

⁷⁶³⁾ Ennek kezdetét *Révész Imre* *Rudolf* trónralépése (1572) helyett a jezsuitáknak *Oláh Miklós* által 1561-ben hazánkba telepítésétől számítja.

⁷⁶⁴⁾ Háromnegyedszázadig a *Batthyány* család is evangéliumi hitű volt. *Batthyányak* adnak palástot *Szenci Molnár* Albertre. Az *Apponyi* család is evangéliumi hitre tért. Az *Ecseői Báthory* család is, sőt *Ecseői Báthory* István theologiai értekezéseket, imádságokat is írt.

⁷⁶⁵⁾ A régi Magyarország, 83 l.

szabadságot: a jobbágyoknak is, mert azt mondja: a *falusiaknak*; de ezt úgy értelmezték, hogy a nemeseknek, a szabad királyi városoknak. Az 1645-iki linzi béke, melyet az 1647:V. tc. cikkelyez be, eloszlatja a félreértést. Ez a megszorító értelmezéssel szemben a jobbágyok számára is biztosítja a templomok használatát.⁷⁰⁴⁾

Az ellenreformációval szemben nagy segítségére vannak a magyarországi evangéliumi hitűeknek az *erdélyi fejedelmek*.⁷⁰⁷⁾ Amint Erdélyben is biztosítják a r. kath.-ok vallásszabadságát, épúgy minden tőlük telhetőt megtesznek, hogy Királyhágón-innen viszont az evangéliumi hitűek vallásszabadságát ne fenyegetse senki részéről veszedelem.⁷⁰⁸⁾ A bécsi és a linzi békének addig van értéke, míg mögöttük aranyfedezetként ott állnak az erdélyi fejedelmek.⁷⁰⁹⁾

A békekötések biztosította vallásszabadságot erősen meggyöngíti az 1681:XXV. tc., mely már csak a *földesurak sérelme nélkül*: salvo tamen iure dominorum terrestrium erősíti meg a bécsi és a linzi békéket becikkelyező törvényeket. Ettől az időtől kezdve a törököktől visszahódított területeken nincs többé szabad vallásgyakorlat, csak az *articularis* helyeken. Ilyen értelmezést ad az 1691-i Lipót-féle törvényt magyarázat, az *Explatio Leopoldina* is.

A *török fölsszabadító háború után* nagyon nehéz idők szakadnak az evangéliumi hitűekre. *I. Lipót* 1703-ban fölhatalmazza a budai és a pesti tanácsot, hogy zsidót, cigányt beereszthetnek a városba, de protestáns nem. Buda utolsó református lelkipásztora is résztvesz Buda visszafoglalásában. Azután elűzik. A reformátusok a Tabánban húzzák meg magukat a rácok mellett. Innen is kiűzik őket. Száztíz évig tart ez így.⁸⁰⁰⁾ *Kolomics* Lipót győri püspök mindenütt nyomja a magyarokat.

⁷⁰⁴⁾ Az esztergomi érsek tiltakozik ez ellen a törvény ellen, X. Ince pápa viszont a westfallai béke ellen tiltakozik, de egyik tiltakozásnak sincs foganatja.

⁷⁰⁷⁾ L. *Pokoly* József cikkét: Az erdélyi fejedelmek viszonya a protestáns egyházakhoz. *Protestáns Szemle*, 1896. évf.

⁷⁰⁸⁾ *Bethlen* Gábor elrendeli, hogy ahol r. kath.-ok vannak többségben, ott a protestánsok adják vissza templomalkat. *Káldy* György r. kath. Bibliafordítását tekintélyes összeggel támogatja. Viszont ugyanő építteti föl a 84 éve romokban heverő debreceni templomot, ő fordíttatja le *Kálvin* *Institutio*-ját, 40 diák eltartására pedig tekintélyes alapítványt tesz.

⁷⁰⁹⁾ *Bocskay* István is megérzi ezt előre. 1606. december 17-én kelt végrendeletében ezeket írja: „Mindaddig, míg a magyar korona náhunk erősebb nemzetnél, a németnél vagyon s a magyar királyság is a németeken forog, mindenkor szükséges és hasznos egy magyar fejedelmet Erdélyben föntartani.”

⁸⁰⁰⁾ Ennyi idő múlva tartják az első református istentiszteletet. Pesten. 1830-ban épül föl a *Kálvin-téri* templom.

A visszatérni kívánó földesuraktól megkívánja, okiratokkal igazolják, hogy övék volt a birtok. Akik nem tudják igazolni, minthogy okirataik a háború során elveszték, azoknak a birtokait 37 ezer szerb és német családnak ingyen, vagy igazán neveltséges összegért adja oda. Az ország más részeiben németeket telepítenek helyükbe. Budavár visszafoglalásától, 1686-tól 1700-ig csak a dunamelléki egyházkerületben 80, a XVI—XVII. században még virágzó gyülekezet szűnik meg.⁸⁰¹⁾ A török fölzsabadító háború területén csaknem mindenfelé reformátusok laktak. Ezek a községek elpusztulnak.⁸⁰²⁾

1708-ban *I. József* megígéri a három bevett vallásfelekezeti szabadságát az utolsó soproni és pozsonyi tc.-ek igazi értelmében. Megígéri, hogy vigyáz, nehogy a földesurak visszaéljenek jogaikkal és bárkinek lelkiismeretén sérelem essék.⁸⁰³⁾ Utódai nem nagyon teljesítik ígéretét. *III. Károly* uralkodásának első éveiben nem kevesebb, mint 140 református templomot vesznek el.⁸⁰⁴⁾ Ahol a reformátusok maguk építettek templomot, ott több helyütt fölégetik azokat.⁸⁰⁵⁾ Mintegy 1100 templomot vesznek el összesen.

A XVIII. század néma elnyomása jóval veszedelmesebb az előző század fegyveres elnyomási kísérleteinél. A községeket eltiltják attól, hogy az evangéliumi egyházak lelkipásztorait és tanítóit fizessék. Ennek a türelmetlen szellemnek egyfelől az evangéliumi hitűek jogait több vonatkozásban erősen csorbító 1731 és 1734-i királyi resolúciókat kiadó *III. Károly* a képviselője, másfelől a türelmetlenségben még őt is túlszárnyaló leánya, *Mária Terézia*, ki az „apostoli királyi” címet is fölveszi. Elrendeli, hogy nemcsak a templomok újjáépítéséhez, de még azok nagyításához is királyi engedélyre van szükség. Az evangéliumi hitűek elnyomásában csak akkor következik be némi enyhülés, amikor az osztrák örökös tartományokban társuralkodóul maga mellé veszi fiát, *II. Józsefet*.⁸⁰⁶⁾

⁸⁰¹⁾ *Földvály: Adalékok ...*, I, 316 l.

⁸⁰²⁾ Így a Buda osztrománál elpusztult Cinkota, Kerepes, Tarcsa is református községek voltak. *Földvály: Adalékok ...*, II, 17 l. 1700 és 1725 közt nem volt Vác mellett olyan református gyülekezet, melynek lelkipásztorát el ne üzték volna!

⁸⁰³⁾ *Warga: Egyh. tört.*, II, 670 l.

⁸⁰⁴⁾ Az 1714/15. országgyűlés határozatából tanúkihallgatásokat foganatosítanak és a r. kath. eredetű templomokat visszaveszik.

⁸⁰⁵⁾ A kalocsai érsek két ízben égettette föl a soltvadkertti német református telepések templomát. Kétharmadrésziük elmegy a Hajdúságba és ott Balmazújvárost alapítják. Egyharmadrésziük ott marad. Új kőtemplomuk úrasztalának alapzatába elhelyezik két előzőleg fölégetett fatemplomuk üszkös gerendáit.

⁸⁰⁶⁾ *Ravasz Boriska: A magyar állam és a protestantizmus Mária Terézia uralkodásának második felében, 1760—1780. (Budapest, 1935).*

II. József a fölvilágosodás korának uralkodója: szabad-
elvűen, de korlátlan hatalommal intézkedik. Mindjárt uralko-
dása elején, 1781-ben kiadja *türelmi rendeletét*. Ennek 18. pontja
szól a templomok újjáépítéséről nem *articularis* helyeken. Ahol
száz család van, mindenütt megengedi templom építését.⁸⁰⁷⁾
Néhány év alatt a templomok százait építik. Az evangéliumi
hitűeknek zsinat tartását is megengedi egy r. kath. és egy nem
r. kath. királyi biztos jelenlétében. A türelmi rendeletben feje-
delmi kegyből megadott jogokat a francia forradalom nyomán
támadó szabadabb szellem hatása alatt összejött 1790/91. or-
szággyűlés XXVI. tc.-e törvényben is biztosítja az evangéliumi
egyházaknak.

1792-ben érdekes munka jelenik meg német nyelven. Eb-
ben jelentkezik először az *államosítás gondolata*. Azt olvashat-
juk benne: „Vajha királyaink és hazánk fölemelkednének arra a
nagy gondolatra, hogy a templomokban és iskolákban működő
tanítókat (azaz a lelkipásztorokat, tanítókat) állami tisztvisel-
őknek tekintenék és mint állami tisztviselőket díjaznák. Ekkor
azután a különböző egyházak pénztárait egyesíteni kellene a
községi pénztárakkal, meg az országos pénztárral s innen kap-
nának az összes lelkipásztorok és tanítók tisztességes fizetést.”
A francia forradalom után a fölvilágosodás világának utolsó
fölobbanásaként jelentkező szabadelvű gondolatot elhomályo-
sítja a napoleoni háborúk nyomán föltűnő romanticizmus és a
szentszövetség erősen maradi szellemű időszaka. Hamarosan
újabb szabadelvű áramlat: a reformkorszak váltja föl ezt. En-
nek buzgó r. kath. államférfiai: *Széchenyi István*, *Deák Ferenc*
is nagy megértést tanusítanak az evangéliumi egyházak teljes
vallásszabadsága iránt.⁸⁰⁸⁾

Ebben a szabadelvű időszakban *újból* jelentkezik az *álla-
mosítás gondolata*. Ezúttal hivatalos egyházi testületben: az
érmelléki református egyházmegyének 1847. március 16—17-én
tartott közgyűlésén. Fölterjesztést intéznek a tiszántúli egyház-
kerülethez, melyben azt kéri, hogy „a tekintetes vármegyék
útján a közlő országgyűlés olyan országos pénztár állíttatá-
sát eszközölje, melyből az egyházi és iskolai tanítók fizetéseit
rendszeresen vehessék.” A király megígéri az 1847—48.
országgyűlésen a XIII. tc.-ben, hogy „a kisebbrendű, bármely
felékezetten lévő papságnak illő ellátása iránt általánosan és a
minisztérium útján részletes törvényjavaslatot fog az ország
rendjeinek előterjeszteni.” 1847. áprilisában a *bihari egyház-
megye* is azt kéri, hogy az országgyűlés rendelkezjen az egyházi

⁸⁰⁷⁾ Később ezen túlmenőleg már azt is megengedi, hogy 50 csa-
ládnál kisebb község is tarthasson lelkipásztort. *Warga*: Egyh. tört.,
II, 705 l.

⁸⁰⁸⁾ *Kovács Sándor*: *Deák Ferenc és a vallásszabadság*, Protes-
táns Szemle, 1907. évf.

adóknak országos közpénztárba gyűjtését s ebből az alapból fizessék az egyházi tisztviselőket. A *tiszántúli egyházkerületnek* 1847. március havában tartott *rendkívüli közgyűlése* is azt akarja, hogy az egyházi tisztviselőket a tanítókkal együtt az állam fizesse és nyugdíjazza. Mielőtt ez a kérelem eljut az országgyűlésre, megszületik az 1848:XX. tc., melynek 3. §-a elrendeli, hogy „minden bevett vallásfelekezet egyházi és iskolai szükségletei közálladalmi költségek által fedeztessenek.”

Lelkipásztoraink és tanítóink ilyen irányú mozgolódását érthetővé teszi az a körülmény, hogy előre sejtik a papi tized megszűnését. Ez valóban be is következik és lelkipásztorainkkal meg tanítóinkkal kapcsolatban is érzékenyen érezteti hatását. *Szoboszlai Pap* István tiszántúli superintendens kéri is a kormányt, hogy gondoskodjék az ilyen módon jövődelmének tekintélyes részétől elesett lelkipásztorok és tanítók kárpótlásáról. A szeptember 4-én tartott közös protestáns értekezleten azt indítványozza, hogy a hazánkat fenyegető veszedelem miatt csak a béke megszilárdulása után kívánják kívánságaik teljesítését. Ezt el is fogadják.⁸⁰⁰⁾

Ezzel az *államsegélyes egyházpolitika föltartóztathatatlanul megindul* a maga útján. Az 1868:LIII. tc. inkább az 1848:XX. tc. 2. §-ában említett „egyenlőséget és viszonyosságot” igyekszik megvalósítani a törvényesen bevett vallásfelekezetek közt. Ennek szellemében megígéri, hogy a különböző vallásfelekezetek egyházait és iskoláit igazságos arányban kívánja községi vagy államsegélyben részesíteni. Az 1868:LVIII. tc. 23. §-a kimondja, hogy ha a községek saját pénztárukból segélyeznek valamely egyházat, minden ott lévő bevett vallásfelekezetet arányosan segélyezniök kell.⁸¹⁰⁾

Többen *aggodalmauknak adnak kifejezést* az egyházunk szükségleteinek országos költséggel fedezése gondolatával kapcsolatban. Ezek közé tartozott *id. Révész Imre* is, ki külön lenyomatban is kiadta a Magyar Protestáns Egyházi és Iskolai Figyelmező 1871. évfolyamában megjelent A magyar protestáns hitfelekezetek egyházi és iskolai szükségleteinek országos költséggel való fedezéséről c. tanulmányát.⁸¹¹⁾ Az államsegélyek

⁸⁰⁰⁾ *Koasulh*, a 48-as kormány pénzügyminisztere, világosan látja, hogy az állampénziár képtelen ennek a tehernek az átvállalására. Ő a községekre kívánta bízni az egyházak eltartását. A tiszántúli egyházkerület elgondolásával szemben, a dunamelléki egyházkerület is ezt a megoldást tartotta helyesebbnek.

⁸¹⁰⁾ Az 1887. évi 50.260 sz. belügyminiszteri rendelet szerint ezt a segélyt akkor is ki kell szolgáltatni, ha időközben rosszabb anyagi helyzetbe kerül a község.

⁸¹¹⁾ Az 1792-ben megjelent német tanulmányról (32 l.) és az érmelléki egyházmegye 1847. március 16—17-i szalacsi gyűlésének határozatáról is megemlíkezik, 34 l.

lassan hömpölygő áradatát semmiféle aggodalmaskodó hang nem tudja többé föltartóztatni. A középiskolai törvény, az 1883: XXX. államsegélyt biztosít az olyan felekezeti középiskoláknak, melyek saját erejükből nem tudják magukat fönntartani. Az 1892:XXVI. a felekezeti tanítók fizetését és államsegélyét, az 1894:XXVI. a felekezeti középiskolai tanárok nyugdíját, az 1898:XIV. a lelkészek kongruáját rendezi.²¹²⁾ A század elején tetemes államsegéllyel létrejön az adócsökkentési segély. Az 1913:XXXVIII. tc. a lelkészi korpótlékokról,²¹³⁾ az 1914: XXXVI. tc. pedig a nem állami tanszemélyzet nyugdíjintézetéről gondoskodik.

Nagy mémentó volt magyar evangéliumi egyházaink számára is a század legelején, 1905-ben, parlamenti határozattal kimondott, szigorú rendelkezéseket tartalmazó *francia szeparáció*, majd a *genfi egyháznak* 1907-ben, önként megcsinált *szeparációja*. *Gyülekezeteink tartalék-tőkéik* létesítésével igyekeznek készülni a hazánk határainál aligha megálló mozgalom hozzánk érkezése idejére. Közben kitör az első világháború. Majd jön az összeomlás. 1919. húsvét hetében nálunk is megtörténik egyik napról a másikra az egyház és állam szétválasztása, ezzel kapcsolatban az összes államsegélyek megszüntetése. A hullámok néhány hónap múlva visszatérnek medrükbe, de az ország pénzügyei siralmas képet mutatnak. Közben egyházi alapjaink, gyülekezeti tartalék-tőkéink semmivé lesznek. A franciaországi szeparáció nyomán *Gyenge* Jánosék részéről nagyon szerény keretekben, talán nem is egészen elvi alapon, megindított szabad-egyház-mozgalom is egészen elcsöndesedik.

A *második világháború során* újból jelentkezik a *szabad-egyház-mozgalom* a jugoszláviai reformátusság körében. Annak lapjában, a Magvetőben *Tóth Kálmán* volt kanadai lelképásztor, szabadkai vallásoktató lelkész „Szabadegyház” címen cikksorozatot közöl. Utóbb Hódmezővásárhelyre kerül s ott buzgólkodik a szabad egyház megvalósítása érdekében. Így születik meg a „hódmezővásárhelyi javaslat”. Több hasonló terv születik, több hasonló mozgalom indul meg ezek megvalósítása érdekében. A legfigyelemreméltóbb ezek közül az, amelyet *Révész Imre* tiszántúli püspök indít a tiszántúli egyházkerület hivatalos közlönyének, a Debreceni Protestáns Lapnak hasábjain. Az 1946. április 15-i számban *Szabad egyház szabad államban* címen közlésezi 12 tételét. Ez azzal a reménységgel tölthet el mindenkit, hogy a tiszta református alapelveken fölépülő mozgalom Isten segítségével diadalmaskodni fog egyházunk életében is. Új, virágzó korszak hajnalhasadását jelentheti nálunk is, mint mind-

²¹²⁾ L. *Zsiráy* Károly: A kongrua kézikönyve II. kiad., 1905.

²¹³⁾ L. *Barlay* Oszkár: A lelkészi korpótlék kézikönyve (1927).

azoknak az egyházaknak az életében, amelyek nem félték a hitnek ezt a merész lépését megtenni.

Az egyházunkat az államhoz fűző kapcsolataink mai helyzetét lássuk még.

Az 1895:XLIII. tc. óta az állam azt az álláspontot foglalja el, hogy az állam létét nem sértő vallásos meggyőződés rá nézve közömbös. A tc. 1. §-a kimondja, hogy „*mindenki szabadon vallhat és követhet bármely hitet és azt az ország törvényeinek, valamint a közerkölcsiségnek a korlátai közt külsőképen is kifejezheti és gyakorolhatja. Senkitsem szabad törvénybe vagy közerkölcsiségbe nem ütköző vallásos szertartása gyakorlásában akadályozni, vagy hitével nem egyező vallási cselekmény teljesítésére kényszeríteni.*” A 2. §. viszont kimondja, hogy „*a polgári és politikai jogokra való képesség a hitvallástól teljesen független.*” Így a törvény mind pozitív, mind negatív vonatkozásban biztosítja a vallásszabadságot. A vallásszabadsághoz hozzátartozik az is, hogy mindenki szabadon változtathatja vallási közösségét, sőt 18. életévén fölül felekezetenküli is lehet. A felekezetenküli szülők gyermekeinek is részesülniök kell 18 éves korukig valamely törvényesen bevett vagy elismert felekezet vallásoktatásában.

A törvény 7. §-a kimondja, hogy milyen föltételek mellett alakulhatnak a jövőben új vallásfelekezetek? Azok az állampolgárok, akik törvényesen elismert vallásfelekezetté kívánnak alakulni, tartoznak legalább egy egyházközség fölállítását és fönntartását, továbbá a felekezetükhöz tartozó gyermekek iskolai vallásoktatását biztosítani, tartoznak a hitéletre vonatkozó összes rendelkezéseket magában foglaló szervezeti szabályzatukat jóváhagyás végett a kultuszminiszternek bemutatni. A törvényben megállapított föltételek megléte esetén a kultuszminiszter nem tagadhatja meg jóváhagyását. Ezzel a jóváhagyással a vallásos társaság törvényesen elismert vallásfelekezetté lesz.

A bevett és elismert vallásfelekezetek szabadon gyakorolhatják közös és nyilvános istentiszteleteiket; intézkedhetnek egyházi és vallási ügyekben; kezelhetik alapítványaikat; egyházi célokra vagyont gyűjthetnek és igénybe vehetik híveik áldozatkészségét, azokra egyházi adót és egyéb szolgálmányokat vethetnek ki; híveik fölött egyházfegyelmet gyakorolhatnak; az államtól megszabott föltételek mellett nyilvános iskolát tarthatnak fön.

Evangeliumi egyházainkkal szemben, melyeket már az 1844:IV. és V. tc. is *bevett vallásfelekezeteknek* nevez, az államhatalom egyházi felségjogai, a iura circa sacra közül csupán a ius supremae inspectionis, az állami legfőbb felügyeleti jog és a ius advocatiae, az állami segítség joga van érvényben, míg a ius reformandi, az egyház reformálási joga és az appellatio ab abusu, a föllébbezési jog a visszaélések ellenében nincs

meg. Magyar református egyházunkban a zsinatot illeti meg a *reformálás joga*. Az államhatalom csupán abban a vonatkozásban gyakorolja ma a *ius reformandi*, hogy megszabja a részéről elismerendő, új vallásfelekezetté alakulás föltételeit. Az *appellatio ab abusu*, ha próbálkoznak is ilyesmivel egyesek, nem illeti meg az államhatalmat az egyházakkal szemben.

Az államhatalom élő joga a *legfőbb felügyeleti jog*, a *ius supremæ inspectionis*. Ez minden egyházra kiterjed kivétel nélkül. A magyar államfő, az 1848:III. tc. 3. §-a alapján, *felelős minisztere útján* gyakorolja. Az elismert vallásfelekezetekkel szemben az 1895:XLIII. tc. 20. §-a alapján a kultuszminiszter gyakorolja. A protestáns egyházakkal szemben gyakorlandó főfelügyeleti jog gyakorlási módjáról az 1790:XXVI. tc. 4. §-a a következőket mondja: „A két evangéliumi egyház azokban a dolgokban, amelyek a vallásra tartoznak, egydül saját valásuk felbbségétől függjön. Vallási ügyeikben saját zsinataik által alkotott határozataik sem kormányzéki, sem királyi határozatok által meg nem változtathatók. Szabadságukban áll nemcsak mindenféle gyűléseket tartani, hanem zsinatokat is — előre meghatározván öfelsége mind a résztvevők számát, mind a tárgyalandó ügyeket — a király beleegyezésével általuk választott helyre összehívni, de oda, ha öfelségének úgy tetszik, a királyi embert (homo regius-t) valláskülönbség nélkül csupán felügyelet végett behocsátani tartoznak és az így alkotott kánonok és szabályok, miután a királyi superinspection átmenetek és helybenhagyást nyertek, érvényesek. Egyébként mindenben érintetlenül hagyatván a király legfőbb felügyeletének az ország törvényes kormányzékei útján gyakorlandó hatalma, épen maradván az evangéliumi egyházak ügyei körül őt megillető többi királyi jogai is, melyeknek csorbítását öfelsége sohasem engedi meg.”

Ugyanennek a törvénynek az 5. §-a evangéliumi egyházaink *iskolái terén* a következőképen szabályozza a főfelügyeleti jogot: „Joguk van nemcsak már meglévő alsóbb grammatikai iskolákat megtartani, hanem újakat is, valamint előleges királyi engedéllyel felsőbbeket is állítani, azokban a tan személyzetet megállapítani, meghívni és elbocsátani, iskoláik számára tanfelügyelőket vagy gondnokokat választani, a tanítás és tanulás módját, szabályát megállapítani, érintetlen maradván az iskolákra is a király főfelügyeletének az ország törvényes kormányzékei útján gyakorlandó joga. A közoktatási rendszer országgyűlésileg fog megállapíttatni és kiterjed azokra az iskolákra is, amelyek minden vallásnak saját rendelkezése alatt maradnak. A tanulóknak szabad adományok elfogadása és egyházi szolgálat segítése végett jóltevőikhez jární; tanulmányi célokból külföldi akadémiaákra menni és a részükre alapított ösztöndíjakat elfogadni.”

A 10. §. szerint a király főfelügyeleti joga az egyházi és iskolai, árvaházi, ifjúsági és egyéb *alapítványokra* is kiterjed: arra, hogy az alapítványok az alapítók szándéka szerint kezeltesse és az alapítók által megjelölt célra fordíttassanak.⁸¹⁴⁾ A 4. §. vége beszél az evangéliumi egyház ügyei körül a királyt megillető „többi jogról” is, „melyeknek csorbítását öfelsége sohasem enged meg.” Ilyen jogot sem országos törvények, sem egyházi törvényeink nem biztosítanak a királynak.

A *ius advocatiae* az *állami oltalmat, támogatást* jelenti az egyházakkal kapcsolatban. Az állami támogatás jelenleg részint abban nyilvánul, hogy az *egyházak által hozott határozatok végrehajtásához segédkezet nyújt*, részint abban, hogy *anyagi támogatásban is részesíti azokat*. Az anyagi támogatás mellett az állam az egyházak határozatainak végrehajtásánál, így az adók behajtásánál és a bíraskodás gyakorlásánál is segédkezik. Egyházi törvénykönyvünk I. tc.-ének 5. §-a az állami segítség igénybevételét az alábbi esetekben engedélyezi: a kirótt egyházi, iskolai, közalapi, nyugdíjintézeti járulékok, a bírói ítélettel kirótt büntetések behajtásánál;⁸¹⁵⁾ sőt azt is kérhetik az egyházak a pénzügyminisztertől, hogy az egyházi és iskolai adókat állami adók módjára hajtsa be;⁸¹⁶⁾ egyházi tisztviselők elmozdításánál és beiktatásánál; az egyházi bíróságok által megidézett, de meg nem jelent, vagy vallomást tenni és azt esküvel, esetleg fogadalommal megerősíteni vonakodó tanúk és szakértők kihallgatása és megeskütése céljából; végül egyházi hatóságok és bíróságok kiküldötteinek eljárásukban karhatalommal megvédelmezése érdekében. Az állam és hatóságai ezekben az esetekben nem tagadhatják meg a szabályszerűen kért eljárást.

A megváltozott viszonyok közepette, amikor sem azt nem tudhatjuk, milyen változások várhatók az egyház és állam vi-

⁸¹⁴⁾ L. az egyházi törvénykönyv I. tc. 12. §-át és a konvent 1934. évi jegyzőkönyvének 234. pontját az alapítványi számadásoknak a kultuszminiszterhez küldése tárgyában.

⁸¹⁵⁾ A pénzügyminiszter 81974/1894. sz. rendelete szól a község igénybevételéről az egyházi adók behajtásánál. Ezt a község nem tagadhatja meg. A 46065/1892. P. M. rendelet szerint ez a zálogolásra is kiterjed. Sőt a belügyminiszter 4369/1891. sz. rendelete szerint „a község jogosítva van minden anyagi hátrány nélkül a lelkészek és tanítók járuléki pontos beszolgáltatásának saját eljárársága útján való közvetítésére a felekezeti hatósággal egyetértőleg.”

⁸¹⁶⁾ L. az egyházi VII. tc. 10. §-át. Az egyházi adóknak állami közadók módjára behajtásáról, vagyis együttes kezeléséről a pénzügyminiszter 600/1927. sz. rendelete szól. Újabb rendelkezés szerint csak akkor hajtják be így, ha nem több az állami törzsadó 10 %-ánál. L. a pénzügyminiszter iratát az egyházi adózásnak az együttesen kezelt adókkal való beszedése tárgyában a 251/1933. sz. konventi határozatban.

szonyában.¹¹⁷⁾ legfőbbképen pedig azt nem, hogy ezek a változások mikor következnek be, lelkiismeretesen meg kell vizsgálnunk, hogy *emé törvény biztosította jogainkból mit vegyünk igénybe?* Ha van is valami igazság abban a szellemes mondásban, hogy „az államsegély akkor is baj, ha van; akkor is baj, ha nincs”: a magunk részéről — külföldi hittestvéreink nagy többségével együtt — nem tudjuk ennek hiányát bajnak minősíteni, viszont meglétét nem tartjuk kívánatosnak, mert elsorvasztja híveinkben az egyházunk iránt érzett és áldozatkészségben megnyilatkozó szeretetet. Nem azért jutott szerintünk válságba az egyház, mert szélsőséges áramlatok szorongatják és a maguk képeére akarják formálni, hanem azért, mert nem Krisztus az egyetlen Ura és parancsolója, nem Ő rendelkezik egyedül az egyház tagjainak szíve, lelke és zsebe fölött. Ha Krisztus lesz újra Úrrá mindezek fölött, szükségtelen lesz nemcsak minden államsegély, de minden állami segítség is. Nemcsak államsegélyekre nem lesz szükségünk, de nem fogjuk az államot sem adóbehajtásoknál, sem végrehajtásoknál igénybe venni. Még kevésbé fogjuk igénybe venni egyházi tisztviselők eltávolításánál, vagy beiktatásánál, egyházi kiküldötteink kiszállításánál. Szomorú dolog volna, ha a leglelkibb intézménynek, az egyháznak ilyesmiket igénybe kellene vennie. Még ha megmaradna is a kötelező egyházi adózás és nem váltaná föl azt az önkéntes adakozás-rendszere, akkor sem tartjuk megengedhetőnek, hogy az Isten dicsőségét szolgáló hozzájárulásokat állami kényszerrel, esetleg állami végrehajtó útján hajtassuk be. Az is mélységesen elszomorító, ha valakit állami karhatalommal kell eltávolítanunk állásából, vagy így kell beiktatnunk állásába! Nem volnának erre a leglelkibb közösségnek sokkal hatásosabb eszközei is?! Az is megengedhetetlen, hogy állami karhatalom védelmezze meg az egyházunk ügyében eljáró kiküldötteinket! Van nekünk más fegyverünk is az egyházi testületeink törvényes rendelkezéseivel szemben ellenszegülést tanúsító egyháztagjainkkal vagy gyülekezeteinkkel szemben!

Valóban kényelmes dolog, hogy a nagyobb összegű egyházi adókat állami adók módjára hajtassuk be. De amikor kifizetik híveink az állami adóhivatalban adójukat, a legtöbben nem is tudják, hogy egyházuk számára is fizettek valamit. Nem kár ilyen módon a híveinket egyházunkhoz fűző kapcsolat megszagatni? Még az anyagi természetű kapcsolatokhoz is fűződik mindig valami a lélekből!

Tanuljunk meg az Igéből, hogy az államnak, melynek mind származásunknál, mind sok lelki kapcsolatunknál fogva mi is

¹¹⁷⁾ L. e. sorok írójának: „Várható változások az egyház és állam viszonyában” c. cikkét a Protestáns Szemle 1940. decemberi számában (356—366 ll.)

hűségés tagjai vagyunk, inkább adjunk, minthogy elfogadjunk attól valamit. Felfelmeztessen minket is az Ige: „Jobb adni, mint venni” (Csel. 20:35). Adjunk az államhatalom kezelőinek még mélyebb hitet, még több hűséget, még több önfeláldozó szeretetet a gondjaikra bízottak iránt.

Azt is mondják többen, ne feszegessük az államhoz való viszonyunkat: sokkal fontosabb ennél Istenhez való viszonyunk. Egész szívből valljuk mi is az utóbbit. De egy pillanatra sem feledhetjük, hogy az államhoz való viszonyunknak épen Istenhez való viszonyunk az alapja, így a kettő a legszorosabban összefügg és el sem választható egymástól. Ha Isten aláztos és engedelmes gyermekei vagyunk, egyházunk csak akkor lehet szerves kapcsolatban az államhatalommal, ha abban is Isten törvényei uralkodnak; viszont ha nem Isten az Ura, mi sem lehetünk szorosabb kapcsolatban véle. Azt se feledjük el, hogy minden világnézeti fölfogástól függetlenül is juthat az állam olyan helyzetbe, hogy ha szeretné is anyagi támogatásban részesíteni az egyházakat, anyagi erejének fogyatékosága miatt semmiképen sem teheti ezt. Már ez a legkedvezőbb lehetőség is arra készítet minden egyházát szerető embert, hogy komoly mérlegelés tárgyává, szinte lelkiismereti kérdéssé tegye a maga számára az állami támogatás igénybevételét. De minden egyházát szerető embernek föl kell tennie lelkiismerete számára azt a kérdést is, vajjon nem következhetik-e be más alapon is az államsegélyek megszűnése?

Az egyház és állam viszonyáról elmondottakkal kapcsolatban megállapíthatjuk, hogy az egyház akkor jár egyedüli Urának és Királyának útján, ha mindent Tőle kér és vár: az államhatalomtól pedig csak akkor, ha az szintén Isten uralma alá helyezi magát és abban is Isten törvényei uralkodnak. Ellenkező esetben neki is vallania kell a „szabad egyház szabad államban” elvét. Ebben az esetben az államtól semmiféle anyagi támogatást nem fogadhat el. Az állami karhatalom elfogadása akár adók behajtásánál, akár tisztviselők letételénél, beiktatásánál, akár egyházi tisztviselők hivatalos ténykedéseinél összeférhetetlen az egyház lelki jellegével. Az egyház annál többet veszít lelki erejéből, minél több szállal kapcsolódik a magát nem Isten uralma alá helyező államhatalomhoz és minél jobban elmosódnak közte és a nem Isten uralma alatt élő állam közt a határvonalak. Minél előbb szakítanunk kell mai felemás állapotunkkal. Nem tanácsos megvárnunk, míg az állam kényszerít minket szétválásra: genji hittestvéreink módjára bölcs előrelátással és kellő előkészítéssel előnyösebb nekünk is elébe mennünk ennek. Nekünk sem szabad félünk a hitnek ettől a „merész” lépésétől!

14. A MAGYAR REFORMÁTUS EGYHÁZ RENDEZÉSRE VÁRÓ FŐBB KÉRDÉSEI.

(Az örök reformáció szükségessége. A reformáció csak a történelmi fejlődés figyelembevételével mehet végbe. A reform nem állhat a külföldi testvér-egyházak szervezetének és intézményeinek egyszerű lemásolásából. Vannak közös alapelvek, melyek az örökérvényű Szentírásból és az erre épült hitvallásokból származnak. Mely kérdések szorúlnak elsősorban rendezésre?)

Az egyháznak örök reformációra van szüksége: *ecclesia semper reformari debet*. *Krisztus minden egyházában vannak bajok*: az egyikben több, a másikban kevesebb. A külföldi testvér-egyházakban is vannak bajok. Hogy nem ezekre, hanem elsősorban a miéinkre mutatunk rá, ez természetes. A mi szívünkhöz sokkal közelebb áll saját egyházunk, mint a többiek. Azért mutatunk rá egyházunk bajaira, mert Isten segítségével ezeket szeretnők mielőbb megszüntetni, vagy legalább enyhíteni. A reformáció célja elsősorban az egyházat alkotó *gyülekezetek megtisztítása*. A reformációt *nem mi*, gyarló emberek végezzük, hanem az *Egyház Ura*: az Úr Jézus Krisztus. A reformáció *Igéjéből* indul ki és *Szentlelkével* hajtja azt végre. Az egyház Isten ügye, nem embereké. Ha embereké lenne, csak elrontának. Így, mivel Istené, nem tudják elrontani, bár sokszor minden tőlük telhetőt megtesznek e végből. Az egyház örök reformációjában az *örök és változhatatlan Ige irányítását kell elfogadnunk*. A meglévő egyházi állapotokat állandóan figyelniünk kell az Ige fényénél. Csak úgy foghatunk az egyház reformálásához, ha a fölmerülő kérdéseket az örökkévalóság szemszögéből: *sub specie aeternitatis* nézzük. Akkor nézzük azokat így, ha az Egyház Urával és Fejével, az Úr Jézus Krisztussal kapcsolatban és Igéje fényénél nézünk mindent. Mindnyájunkhoz szól a laodiceabeli gyülekezethez szóló üzenet: „Végy tőlem szemgyógyító irt, hogy láss!” (Jel. 3:18/c).⁴⁴⁾ Van nekünk Igenk, van nekünk Krisztusunk: így nem félhetünk attól, hogy eltévődünk és nem ijedhetünk meg az elénk tornyosuló nehézségektől!

⁴⁴⁾ *Id. Szabó Aladár is ezt az ígét írta az „Új Óramutató” elejére. Örömmel állapíthatjuk meg, hogy egyre többeknek a szeme nyílik meg és egyre többen látják meg az egyházi életünkbe befurakodott és befurakodó idegen elemeket. Ezekkel foglalkozik Rácz Kálmán is „Idegen elemek egyházi életünkben” c. tanulmányában, mely az Igazság és Élet 1941. évf. 7—9. számaiban és külön lenyomatban is megjelent.*

Nem törekszünk minden áron reformokra: csak arra, hogy egyházunknak csakugyan Krisztus legyen Ura, az Ő Igéje a törvénye. Jól tudjuk, hogy akkor minden reform szinte *önmagától* megvalósul abban. Az egyházi reform *nem programm: csak gyümölcse* az igaz egyház megvalósítására irányuló becsületos igyekezetünknek. Ezért mindannyiunknak legszentebb célunk az *igaz egyház megvalósítása*. Több, mint szívügyünk: örökéletünk kérdése ez. Minél többünk számára lesz ezzé, annál hamarabb alakul át egyházunk Krisztus ábrázatára. Annál hamarabb elmondjuk *Luther*-rel együtt mi is: ha a Szentírásból jobbról győz meg minket valaki, azonnal engedünk annak.

Az igazi reformációban *Isten Szentlelke* jelentkezik. Isten Szentlelke indításából az egyház reformálására irányuló törekvés akár egy gyülekezet köréből, akár egy lélekből is kiindulhat, de csak az egyház törvényhozó testülete hajthatja végre. Amennyiben a létrehozott reformot nem tudnák összeegyeztetni egyesek lelkiismeretükkel és ellene állának annak, vagy levonják önmaguk meggyőződésük következményét, vagy az egyház többsége kényszeríti őket különválásra.

Krisztus a néma ördög kiűzése után ezt mondja: „Minden ország, amely magával meghasonlik, elpusztul...” (Lk. 11:17). Egy rendszer sem dől meg *külső* támadások folytán, hanem csak *belülről: ha önmagának ellentétévé válik*. Ki tagadhatná, hogy református egyházunk, különösen az utolsó század folyamán, több vonatkozásban önmagának ellentétévé vált? Ki tudná jó lelkiismerettel állítani, hogy minden vonalon *Krisztus uralkodik benne Igéjével*: Krisztus uralkodik minden gyülekezetében, minden egyházmegyéjében, minden egyházkerületében, országos egyházunkban és nem érvényesülnek ezekben többször emberi, hatalmi törekvések? Ki tudná jó lelkiismerettel állítani, hogy Krisztus maga állítja őrhelyeikre az összes lelkipásztorokat, az összes presbitereket, az összes egyházi tisztviselőket, nem pedig többször gyarló emberi indulatok, hatalmi törekvések? Ki tudná jó lelkiismerettel állítani, hogy minden egyházi gyűlés istentisztelet egyházunkban, hol az összegyülekezők imádságaikban meghívják Krisztust és az Ő akaratát tudakozzák, nem pedig a maguk akaratát akarják diadalra juttatni egyesek? Ki tudná jó lelkiismerettel állítani, hogy az egyházfegyelmét maga Krisztus szakorolja gyülekezteinkben, felső egyházi testületeinkben és nem érvényesülnek többször ezen a téren is emberi indulatok, néha hatalmi törekvések is? Ki tudná jó lelkiismerettel állítani, hogy az egyházi teherviselés mai rendszere igazságos és összhangban áll a krisztusi szolidaritás törvényével? Ki tudná jó lelkiismerettel állítani, hogy egyházunknak az államhoz való viszonya alkalmas arra, hogy az Evangélium erőivel termékenyítse meg az állami élet vezetésére hivatottakat és küzdhessen azért, hogy

az állami élet világában se történhessék semmi Isten törvényei ellenére? Ha ezekre a kérdésekre — Isten színe előtt — becsületesen feleletet akarunk adni, három eset lehetséges:

a) A legjobb eset az, ha egyházunk túlnyomó többsége belátja, hogy a tiszta református alapelvektől elhajoltunk. Belátja, hogy az utóbbi száz esztendő során eltértünk az előző századok megszentelt hagyományaitól, amikor elfogadtuk az állami mankókat, mellyekkel nem végezhetjük azt az Istentől kapott missziókat, amit az előző századok során végeztünk, hogy lehessünk újra megizesítő ső, megelevenítő kovász és életetadó erő nemzetünk életében. Ebben az esetben egyházunk Isten segítségével *a maga egészében megreformálja magát* az Ige fényénél.

b) Későbbé kedvező eset az, ha a mai állapotokat egyházunk tagjainak csupán egyik része nem tudja Isten szavára figyelmesen hallgató lelkiismeretével összeegyeztetni. Ebben az esetben elkerülhetlenné válik az *egyházszakadás*, amit pedig minden áron el kellene kerülnünk. Azt az árat nem kívánhatja senki, hogy ne csináljunk semmit, csakhogy a féltve őrzött egységet megtartsuk. Ez a *temető* egysége lenne, nem az *életé!*

c) A legrosszabb eset az lenne, ha egyházunk a maga túlnyomó többségében *elleneszegülne* a szükséges reformoknak, vagy megelégednék azzal, amit a háromszáz éve tartott szatmárnémeti nemzeti zsinat tett, amelyik elismerte, hogy az általa kárhozottatott és elnémított *Tolnai Dali* Jánoséknak igazuk van, amikor a külföldi testvér-egyházakhoz hasonlóan nálunk is presbitériumok szervezését követelik, de kijelentik, hogy addig, míg a politicus ordo: a közélet terén akkor egyedül számító nemések ellenzik azt, nem valószínű meg.

Vigyázzunk: az ehhez hasonló állásfoglalás megmentene talán ideig-óráig féltve őrzött egységünket, de nagyarányú *megerőtlenedésünket*, lassú és biztos *sorvadásunkat* eredményezné. Ne feledjük, a római egyház ma már nem az, ami a reformáció hajnalán volt. Ma már öntudatra ébredt, sok tekintetben megreformálta magát. Külföldi hittestvéreinktől megtanulta az individualis lelkigondozás sok titkát és fegyverét. Ezeket újjánevelt és csatasorba állított papsága hűséggel forgatja. Az összehasonlíthatatlanul többet vesztett római egyház sokkal bátrabban reagál az eseményekre, mint mi. Széles rétegünk kezdenek máris vezetőik szavára figyelni.

Ettől függetlenül is be kell látnunk, mennyire lehetetlen-ség, hogy a magyar református egyház a *legalapvetőbb egyházalkotmányi kérdésekben* más álláspontot foglaljon el, mint a *külföldi testvér-egyházak*, mert akkor *vagy azok nem reformátusok, vagy mi nem vagyunk azok*. Igaza van a nagy egyházatyanak: „*a nagy dolgokban egység, a kis dolgokban szabadság, mindenkiben szeretet.*” De nálunk épen a *legnagyobb kér-*

désekben nincs egység külföldi hittestvéreink egyházalkotmányával!

Az egyház reformációjának a *történelmi fejlődés figyelembevételével* kell végbemennie. Vannak ugyan olyan idők is, amelyek vulkánikus erővel hozzák létre a változásokat: ilyenkor a történelmi fejlődés vonala máról holnapra megszakad. Ezek inkább kivételek és inkább a világtörténelemben jelentkezők: „Isten malmai lassan, de biztosan örölnek.” Ilyenek az egyház reformációjával kapcsolatos események is. Az *egyház reformációjában nincs helyük forradalmaknak*. Mint egy skót lelkipásztor a skót egyesült szabad egyház edinburghi teológiáján 1907. tavaszán tartott előadásában mondotta nekünk: „Az egyháznak *réginek* is kell lennie, meg *újnak* is; mert ha *csak régi*, akkor *holt*, ha *csak új*, akkor *hamis*.” P. Carnegie Simpson professzor is megerősíti ezt az Egyházi Alapelvekről írt könyvében: „Az élő Szentlélek mindig vezeti az egyházat, hogy lássa Krisztust megújulva. *Élesen tiltakoznunk kell az ellen a gondolat ellen, hogy a Szentlélek csak négyszázaddal ezelőtt szólt az egyházhoz, de azóta nem mondott neki valami lényegeset Krisztusról.*”⁸¹⁹) Egy egyház sem tagadhatja meg multját, de nem is állhat meg annál. Egy egyház sem reformálhatja magát történelmi fejlődésének figyelembevétele nélkül. Az Ige egyházai elvetik a hagyományokat, de megbecsülik multjukat.⁸²⁰) Az *egyház örök reformációja napról-napra megy végbe* az egyház egészét alkotó *gyülekezetekben*. Minél inkább magukon hordozzák a gyülekezetek az igaz egyház ismertető jeleit: minél tisztábban hirdetik bennük lelkipásztoraik Isten Igéjét, minél írászerűbben szolgáltattják ki a sákramentumokat, minél tisztábban gyakorolják bennük az egyháztanácsok az egyházfegyelmet és minél buzgóbban gyakorolja a gyülekezet a szeretet szolgálatát: annál élőbb, annál krisztusibb a gyülekezet s annál megreformáltabb az az országos egyház, amelyet ilyen gyülekezetek alkotnak. Az egyházi reform nem állhat meg a gyülekezeteknél: a fokozatos egyházi testületekben és az országos egyházban is végbe kell mennie.

A külföldi testvér-egyházak szervezetének és intézményeinek egyszerű *lemásolásából* sem állhat a reform: minden egyház történelmi fejlődésének és hazai viszonyaink figyelem-

⁸¹⁹) Church Principles, 136 l.

⁸²⁰) Ha forradalminak nevezik is egyesek az evangéliumi egyházakat: r. kath. országokban sokkal több forradalom van, mint a protestáns országokban. A legnagyobb protestáns többségű országok történetében csaknem ismeretlen a forradalom. Azokkal szemben, akik a protestantizmus és a forradalmi szellem rokonságát hangoztatják, méltán hivatkozik Guizot is három protestáns országra: Angliára, Hollandiára és Poroszországra, amelyek történelme fényes cáfolata ennek. L. id. Révész Imre: A protestáns egyházalkotmány alapelvei..., 147 l.

bévételével történhetik az csupán. Minthogy mindenütt mások a viszonyok és mindenütt más a nemzeti lélek is, nincs és nem is lehet egyetemes református egyházjog — ha a r. kath.-oknak van is. Igenis vannak közös *alapelveink*, melyek az örökérvényű Szentírásból és az azon fölépülő hitvallásainkból származnak, de az egyetemes egyházjogi alapelvek mellett van minden országban különleges egyházjog is.

Magyar református egyházunk is beletartozik a világ presbiteri alapon nyugvó egyházainak nagy világcsaládjába. Révész Imre 1935-i sárospataki előadásában egyházunk lelkiismerete elé állította azt a nagy kérdést: „*presbiteri rendszerű-e a magyar református egyház?*” Erre a lelkiismeretünkbe vágó kérdésre felelnünk kell. Nem nyugodhatunk addig, míg megnyugtató feleletet nem tudunk adni erre! Az egyház és az állam viszonyának kérdése mellett ez a másik, ugyancsak rendezésre váró, alapvető kérdése magyar református egyházunk újabb „alkotmányozó” zsinatának. Egész egyházunknak össze kell fognia, hogy erre a két, megoldásra váró, alapvető kérdéseinkre megnyugtató választ tudjunk adni!²²¹

Az egyházi reformok terén bizonyos *sorrendet tanácsos követnünk*. A kérdések közt sokak szerint a legelső: az egyház és állam viszonya. *Schüle*: A református egyházjog alapelvei c. munkája zárószavában²²²) már 1925-ben azt írta, hogy „Az idő egyre jobban sürget az egyház és állam szétválasztására” (222 l.). Ha már két évtizeddel ezelőtt ezt írhatta, mit írjunk ma?! Azt is írhatnók: Az idő már egyházunk kapuján zörgetve követeli az egyház és állam szétválasztását. Kétségtelenül, ez ma ha időrendben nem is a legelső, de legközpontibb kérdésünk.

Az államsegélyes egyházpolitika-rendszeréről a szabad egyház-rendszerére térés a kérdések egész sorát állítja elénk. Szorosan összefügg vele a kötelező egyháztagságon épülő *népegyház-rendszeréről az önkéntes csatlakozáson alapuló, hitvalló egyház-rendszerére* térés kérdése. Az önkéntes csatlakozáson alapuló, hitvalló egyház viszont az egyházi teherviselés terén

²²¹) L. erről e sorok írójának A legközelebbi zsinatainkra váró feladatok c. tanulmányát az És lön világosság c. Ravasz-életrajzban, Budapest, 1941., 447—459 ll. és Berecsky Albert Láthatatlan és látható helyreállítási munkák c., 1945. őszén tartott előadását a dunamelléki egyházkerület missziói értekezletén. *Id. Révész Imre* is említi, hogy magyar református lelkipásztorainknak régebben tudományos kérdésekkel is kellett időnként foglalkozniok, épenúgy, mint külföldi kártársainknak. A protestáns egyházalkotmány alapelvei, 128^a1. Egyházmegyei lelkészegyesületeinknek, lelkészi továbbképző tanfolyamainknak most is rendszeresen foglalkozniok kell ezekkel a kérdésekkel.

²²²) Die Grundlagen des reformierten Kirchenrechtes. Első kiadás 1925-ben, a második 1926-ban jelent meg.

aligha tarthatja fön­n a kötelezőleg megszabott egyházi adózás-rendszerét: kénytelen áttérni az önkéntes adakozás rendszerére. Az önkéntes adakozás rendszere mellett csak úgy tud fennmaradni egyházunk, hasonlóképen az arra áttérésre csak úgy tud kellőképen előkészülni, ha erőteljes lelki frontot épít ki és lelkiségét külsőképen is kifejezésre juttatja alkotmányában azal, hogy valóban presbiteri rendszerűvé teszi azt. Így találkozik egymással a két nagy kérdés. Ha az egyháztagság kérdésével kezdjük is, akkor is ide jutunk és akkor is elmaradhatatlan az államhoz való viszonyunk rendezése.

Ha a bekövetkező események máról-holnapra gyors megoldást nem parancsolnak, mindezek a reformok csak gondos előkészítés után és egyházalkotmányunk történelmi fejlődésének szem előtt tartásával valósíthatók meg sorjában. A fokozatos megvalósítás mellett is világosan látnunk kell a végső célt, amely felé öntudatos, tervszerű léptekkel kell haladnunk. Ha az események nem döntenek el helyettünk, tanácsos nekünk magunknak döntenünk és pedig mielőbb a fölött a legnagyobb kérdés fölött, hogy az államsegélyes egyházpolitikát kívánjuk-e továbbra is fönntartani, avagy át akarunk-e térni az egyházunk szellemével jobban összeegyeztethető szabad egyház-rendszerére?

Sürgős megoldásra váró alapvető kérdés a kötelező, vagy önkéntes egyháztagság kérdése is. Döntenünk kell a fölött: fön­n akarjuk-e tartani egyházunkban továbbra is azt az elvet, hogy mindenki szü­letése pusztá ténye folytán, szü­leinek való­lási hovatartozandósága, vagy egyessége alapján válik valame­lyik egyház tagjává, avagy rá akarunk-e térni arra a másik rendszerre, hogy felnőtt korában mindenki önként csatlakozhatik ahhoz az egyházhoz, amely leginkább megfelel meggyőződésének, vagy kívül marad minden egyházi közösségen?

Megoldásra váró nagy kérdés, ami szorosan összefügg az előzővel, hogy kötelező, avagy önkéntes legyen e az egyházi terhek viselése? Még az államsegélyes egyház és a kötelező egyházi adózás-rendszerének fönntartása mellett is eldöntendő kérdés, hogy gyülekezetek szerint változó, vagy egységes adó-rendszert kívánunk-e behozni?

Egyházigazgatásunkat akár az önkéntes, akár az egységes adózási rendszer mellett olcsóbbá és megfelelőbbé kell tennünk.²²³) Minden eshetőségre készen, minél előbb meg kell teremtenünk egyházunk gazdasági önállóságát, melyben nagyobb terét kell biztosítanunk a közösség, az „egymás terhe hordozása” krisztusi gondolatának, amit anyagi téren is meg kell valósítanunk. Minden változás esetén revideálnunk kell egyhá-

²²³) Ravasz László: „Az egyház gazdasági kérdései” a Magyar Presbíter 1941. decemberi számában.

zunk anyagi mérlegét. Látnunk kell, *mit bírunk el?* A nagy átalakulással kapcsolatban új intézmények is szükségessé válnak, viszont több régít föl kell áldoznunk. Egyházunknak több, a léte gyökeréig leható kérdésre kell feleletet adnia — a nélkül, hogy igazi lényét megtagadja, vagy föláldozza.

Bár a nagy átalakulással kapcsolatban az anyagi kérdés még fontosabb szerepet látszik játszani, ennek mégis háttérbe kell szorulnia a lelki kérdések mellett. *Egyházunk anyagi életének más rangsorba* kell kerülnie az új berendezkedésben, mint eddig volt. Ha egyházunk élni akar, *a lelki kérdéseknek elő kell lépniök a háttérből!* A hívek önkéntes és fokozottabb mérvű teherviselése csak akkor remélhető, ha megfelelő lelki hatásokat nyernek egyházunktól. Híveink annyira nyúlnak zsebükbe, amennyi lelki kincset ad nekik egyházunk. *A lelki munkák erőteljes fölkarolása* nemcsak ebből a szempontból, de a hitvalló egyház-rendszerére térésünk *előkészítése* szempontjából is nagyon fontos. *Csak megfelelő lelki előkészítés után valósíthatjuk meg a legkisebb megrázkódtatás és a legkisebb veszteség mellett a hitvalló egyházat, míg a kötelező egyháztagság megszűnésével a lelkileg kellőképen meg nem dolgozott egyháztagok nagy tömegéi szakadnak le egyházunk testéről.*

Az erőteljes lelki front kiépítése terén sok feladat vár még egyházunk törvényhozó testületére is. Ez megkívánja, hogy az erőteljesebb arányokban folyó missziói munkák végzésére *alkalmas nagyságú egyházi testületeket* alkossunk.

Sürgősen meg kell oldanunk — a presbiteri egyházak evangéliumi szellemében — *a lelkipásztorok választásának* kérdését is. Egyházi életünk erőteljes lelki frontjának kiépítése szinte elképzelhetetlen e nélkül.

Az egyházfegyelem igazi céljának szem előtt tartása mellett *szigorúbb egyházfegyelmet* kell bevezetnünk. Be kell hoznunk az egyházból való kiközösítést, az excommunicatio maior-t is, viszont az egyházzal való kiengesztelődést nemcsak az egyháztagok, de az egyházi hivatalnokok számára is lehetővé kell tennünk.

Egyházunk csak *ilyen előkészületek megtétele után állhatja meg helyét* a mai nehéz időkben. Külföldi hittestvéreink példája nyomán jobb, gondos előkészítés után, *idejében* megvalósítanunk a nagy reformokat, *mint* akkor kapkodnunk, amikor — a körülmények kényszerítő parancsára — szinte *márólnapra* kell azokat megoldanunk.

Hisszük, hogy Isten Szent Lelke vezetésével megtaláljuk az újjáépítés útjait és módjait. Ha a szolgálat lelkével és Isten előtti felelősségünk érzésével látunk munkához, remélhetjük, hogy *egyházszakadás nélkül* tudjuk azt véghezvinni. Nagy föladat, de Isten nagy föladatokat szokott gyermekei elé állítani, hogy azok teljesítése közben, a maguk erőtlenségüket érezve,

méginkább Övéi legyenek! A római katakombák falain több helyütt láthatunk kezdetleges módon odafestett halakat, az őskeresztények kedvelt jelvényeit. A hal addig hal, míg szembe tud úszni az árral; mihelyt sodorja a víz, megszűnt hal lenni, megszűnt élni. Vajha a hal, az „Ichthys” szó mélységes értelmét átérezve, Jézus Krisztusnak, az egész emberiség Megváltójának, kezét fogva, mernénk mi is hal módjára az ár ellen is úszni!*) Akkor mostani nagy nyomorúságunk idején mi is meghallhatnók, amivel *Szkárosi Horváth* András vigasztalta a reformáció századában háromfelé tépett hazáját sirató bús magyar népet:

„Királyi nemzet vagy, jól lehet kicsiny vagy,
Az Atya Istennél bizony nagy, kedves vagy.”

(Semmitse bánkódjál Krisztus
szent serege... 1550.)

„Annak, Aki véghetetlen bőséggel mindeneket megcselekedhetik, följobb, hogynem mint kérjük, vagy elgondoljuk, a mi bennünk munkálkodó erő szerint, Annak legyen dicsőség az egyházban a Krisztus Jézusban nemzetségről nemzetségre, örökön örökké. Ámen.”
(Ef. 3:20—21).

*) Szerző örömmel venné, ha egyházunknak a reform-kérdések iránt őszintén érdeklődő és azok megvalósításáért komoly felelősséget érző tagjai közülnék vele (Budapest, XI., Bartók Béla-út 78.) nevük és lakáscímük pontos feltüntetésével észrevételeiket.

BETŰSOROS NÉVMUTATÓ

A

Achelis H. 46, 71, 381.
 Mc Afee Cleland 198.
 Alba herceg 86, 87.
 Althaus P. 420.
 Ambrosius 333, 365-367,
 393,
 Amyraut 81.
 Anhalti György 300.
 Anna grófnő 88.
 Apafi Mihály 314, 381.
 Apponyi-család 437.
 Assisi Ferenc 334.
 d'Aubigné M. 5.
 Augustinus 14, 35, 49,
 129, 187, 307, 369.
 Aymon 55, 67, 119, 225.

B

Bácsi Ernő 198.
 Bähr K. 298.
 Baird R. 97.
 Ballagi Mór 383.
 Barcsa János 278, 381,
 382.
 Barla Jenő 381.
 Barlay Oszkár 442.
 Baron H. 420.
 Barth Károly 5, 6, 24,
 47, 139, 175, 432, 433.
 Barth Péter 420.
 Bartók György 6, 321,
 421.
 Báthory Gábor 398.
 Báthory I. (ecsedí) 437.
 Batthyány-család 437.
 Batthyány József gr. 317.
 Baum 5.
 Békeölggyi 383.
 Bellarmini 14.
 Benedek Mihály 317.
 Benedek Zsolt 139.

Bereczky Albert 452.
 Bernáth Géza 387.
 Bethlen Gábor 309, 381,
 430, 438.
 Beythe István 115.
 Béza Th. 81, 85, 91, 112,
 114, 207, 276, 369, 426.
 Birnstiel Chr. Fr. 5.
 Blair W. 59.
 Blandrata Gy. 199.
 Blásky 397.
 Bocskay István 417, 438.
 Bodonhelyi J. 208, 308.
 Bohatec 5, 426.
 Bouwmann H. 5, 361,
 362.
 Brandes F. 40.
 Brandes K. 97.
 Bredt J. V. 6, 18-20, 27,
 31, 39, 47, 75, 80,
 87-89, 95, 114, 126, 193,
 194, 203, 225, 254, 302.

Briconnet 80.
 Brown G. A. 421.
 Browne Róbert 41.
 Brunner E. 5, 6, 21, 24,
 198, 340, 421.
 Bucser Márton 226, 364.
 Bucsay Mihály 5.
 Budai Gergely 16, 117.
 Bullinger H. 48, 79, 112,
 114, 115, 366.

C, Cs

Caius presbyter 154.
 Carnegie Simpson P. 48,
 74, 75, 113, 132, 451.
 Cartwright Th. 63, 94.
 Castiglioni Eu. gr. 338.
 Ceglédi Sándor 17, 222.
 Chalmers T. 53, 98, 99,
 436.

Chandieu Antal 80.
 Choisy E. 5, 49, 426, 431.
 Chrysostomos 188, 367,
 368.
 Clairvauxi Bernát 35,
 424.
 Cornelius C. A. 76.
 Cortias Péter 82.
 Court Antal 82.
 Court Roger J. 82.
 Cox J. T. 96, 97.
 Cromwell 41, 94, 95, 117,
 118, 428.
 Cumitz 5.
 Curtis 307.
 Cyprianus 54, 220, 221,
 367, 369.
 Czelder Márton 338.
 Czóbel Ernő 381.
 Csiky K. 7, 13, 25.

D

Dancsházy S. 23, 362.
 Dávid György 362.
 Dávid Gyula 23.
 Deák Ferenc 440.
 Delekat Fr. 421.
 Damant V. A. 421.
 Dexter 160.
 Douglas J. 114.
 Doumergue E. 5, 427.
 Dvornikovits 399.

E

Emyingi Török István
 208, 209.
 Erdős József 117.
 Erdős Károly 27, 198,
 208.
 Mc Erie C. G. 436.
 Erzsébet (angliai) 94.
 Eugén (III.) 35, 424.

F

Fabri F. 383.
 Farel Vilmos 47, 78, 200,
 201, 262.
 Farner A. 420.
 Fáy András 321.
 La Fayette 82.
 Fejes István 382.
 Félégyházi Tamás 385.
 Ferdinánd (III.) 398.
 Ferdinánd (Katholikus)
 38.
 Ferenc (I. francia) 347.
 Ferenc (I.) 382.
 Ferenczy K. 141, 361.
 Forgács Gy. 338, 361.
 Földváry László 243, 306,
 309, 319, 381, 399, 439.
 Fördös Lajos 383.
 Friedberg Emil 119.
 Frigyes (III. pfalzi) 31,
 88, 114, 116.

G, Gy

Galambos Zoltán 103,
 273, 361, 362.
 Gál Imre 309.
 Gareis K. 39.
 Gasparin gr. 101.
 Geleji Katona István 92,
 93, 120, 242, 243, 308,
 347, 385.
 Gerber H. 421.
 Gergely (Nagy) 185.
 Gergely (VII.) 35, 188,
 189.
 Gerhard J. 51.
 Gesztelyi Nagy László
 403, 406.
 Gogarten Fr. 421.
 von der Goltz 76.
 Good J. J. 116.
 Gordon Balfour R. 75.
 Gönczi Fabricius Kovács
 György 115.
 Görmbey Péter 396.
 Mc. Gregor 21.
 Grünwald B. 437.
 Guizot 451.
 Gyenge J. 436, 442.
 Györy Elemér 3.

H

Hammerstein 435.
 Harnack A. 35, 64, 155,
 166.
 Hastie 16.
 Hegedűs János 403.
 Heinz J. 5.
 Helted Gáspár 381.
 Henrik (IV.) 82.
 Henrik (VIII.) 27, 38, 94
 Henry 81, 85.
 Herrington 63.
 Hieronymus 172, 189,
 192, 222, 307, 393.
 Hildebrandt W. 166.
 v. Hoffmann 87.
 Hooker R. 28.
 Horváth Mihály 401.
 Hreisa F. 89.
 D'Huisseau 81. 119.
 Hundeshagen K. B. 5.
 Hunyady Ferenc 316,
 317.
 Husz János 15.
 Huszár Dávid 116.
 Heyns W. 273.

I

Illyés Endre 362.
 Imre Lajos 13, 362.
 Ince (IV.) pápa 334.
 Ince (X.) pápa 438.
 Incze Gábor 210, 261,
 386.
 Irenaeus 154.
 Izabella 437.

J

Jakab (I.) 85.
 Jakab (VI.) 63, 430.
 Jakos Lajos 103, 380,
 381.
 János Zsigmond 88, 338.
 Jansen J. 5.
 Ds. Jansen 273.
 Jóbaházi Dóry András
 315.
 Joó Sándor 23, 340.
 József (I.) 439, 440.
 József (II.) 116, 197,
 382, 400, 434, 439.
 Juhász István 338.

K

Káldy György 438.
 Kálvin J. 2, 4, 5, 13, 16,
 18—20, 26, 30—32, 39,
 45—49, 52, 54, 57, 60,
 62, 63, 66, 68, 75—81,
 84, 85, 87, 91, 106,
 110—115, 125, 126,
 131, 140, 143, 144, 151,
 152, 155, 158—160,
 165, 166, 168, 170—
 179, 183—185, 187—
 193, 198—201, 203,
 207, 218—223, 226—
 229, 253, 254, 258—
 260, 262, 268, 270, 273,
 276, 277, 295, 300, 301,
 306, 307, 333—335,
 345, 347, 361, 362, 364,
 365—369, 371—376,
 381, 393, 410, 414, 420,
 423, 424, 426—428,
 430, 433, 434.
 Kampschulte W. 131,
 427.
 Kanizsal Pálfi János 208,
 209, 309.
 Kaprophrontes Ferenc
 . 91.
 Karner Károly 421.
 Károli Gáspár 91.
 Károly (I.) (angliai)
 94, 117.
 Károly (III.) 313, 439.
 Károly (IX.) 82.
 Keller A. 97, 421.
 Kelly R. 353.
 Keresszegi H. István
 116.
 Keserői Dajka János
 430.
 Kias Áron 115, 121, 207,
 295, 384—386, 430.
 Kias Kálmán 381.
 Knox János 84, 114, 193,
 428.
 Koestlin J. 227.
 Kolfhaus 361.
 Kolonics Lipót 438.
 Kossuth Lajos 441.
 Kosutány Ignác 12.
 Kovács István 310.

Kovács Albert 12, 244, 294, 384.
 Kovács Sándor 441.
 Kovács Gyula 13.
 Kovács J. István 421.
 Köhler 202.
 Sz. Kun Béla 6, 75, 184, 206, 210, 329, 421.
 Kuyper Á. 5, 102, 420, 435, 436.
 Kuzmány K. 121.

L

Lajos (VI.) 82.
 Lajos (XIV.) 116.
 A Lasco János 26, 61, 88, 90, 94, 193, 199, 201, 262, 299, 308.
 László Dezső 23, 340.
 Lecerf A. 5.
 Lechler 5, 202.
 Lefèvre d'Étaples 80.
 Leó (I.) 221.
 Lipót (I.) 314, 438.
 Lőrántfy Zsuzsánna 92, 207, 209, 210, 309.
 Luther Márton 15, 16, 19, 31, 36—39, 42, 45, 48, 80, 131, 183, 277, 300, 301, 307, 334, 345, 372, 420, 424, 430, 431, 449.
 Lutherbach A. 300.

M

Macaulay 421.
 Machiavelli 366.
 Macdonald Webster J. 96.
 Macfarland Ch. S. 104.
 Mackenzie J. 235.
 Madr W. 96.
 Makkai Sándor 23, 24, 154, 167, 295, 340.
 Makower Félix 27.
 Mária (katholikus) 94.
 Mária Terézia 116, 399, 439.
 Mátyás (II.) 437.
 Maury L. 4.
 Medgyesi Pál 92, 207—210, 261.

Mejer O. 7, 40, 66, 71.
 Melanchthon F. 131, 300, 307, 345.
 Méliusz Juhász Péter 308, 385, 396, 397.
 Melville András 63, 84, 85, 430.
 Mükler Károly 12.
 Miklós Ödön 28, 29, 115.
 Miller J. 89.
 Milotai Nyilas I. 382.
 Mitchell A. F. 95.
 Moffat J. 75, 96.
 Mokos Gy. 306, 414.
 Monod Frigyes 101.
 Monvert Ch. 101.
 Moore William E. 199.
 Morely J. 41, 226.
 Móric (Orántal) 87.
 Myconius 77, 262.

N

Nádasdy Ferenc 115.
 Nádasdy Lajos 221.
 Nagy Károly 434.
 Nagy Sándor Béla 76, 125, 172.
 Nagymaráci Balázs 210, 309.
 Napoleon 82, 160.
 Neal 95, 107, 208, 272.

O

Oecolampadius 79, 262, 366.
 Ogilvie J. N. 74, 75.
 Oláh Miklós 437.
 Oldham J. H. 421.
 Olevianus Gáspár 77, 116, 140, 143, 200, 201, 227, 375.
 Orczy József br. 317.

P

Pákozdy László M. 154.
 Palmer Keresztély 348.
 Pannier J. 5, 118, 307, 375.
 Pap Ferenc 150.
 Pápay Imre 383.
 Paphnutius 187.
 Patay Pál 27.
 Pathai István 208, 309.

Pathay Lajos 228.
 Pauls Th. 420.
 Payr Sándor 187.
 Pázmány Péter 397, 401.
 Péchy Imre 320.
 Péterfi Albert 321.
 Pfaff K. M. 70.
 Pokoly József 197, 208, 309, 312, 381, 396, 397, 406, 417, 438.
 Polgár Mihály 318, 417.
 Pruzsinszky Pál 366, 367, 373.

R

Rabaut Pál 82.
 Rabaut St. Etienne J. P. 82.
 Rábold Gusztáv 17.
 Rác Kálmán 448.
 Rác Károly 309, 401.
 Ráday Ferenc 317.
 Ráday Pál gr. 318.
 Rajner János 25.
 Rákóczi György (I.) 209, 308.
 Ravasz Boriska 439.
 Ravasz László 23, 453.
 Reczés János 115.
 Reuss Eduárd 5.
 Révész Imre ids. 6, 34, 77, 92, 140, 200, 227, 301, 374, 383, 426, 430, 441, 451, 452.
 Révész Imre ifj. 10, 28, 114—117, 139, 205, 206, 211, 261, 310, 320, 375, 381, 382, 437, 442, 452.
 Révész Kálmán 210, 318.
 Richelleu 347.
 Richter L. 76, 298.
 Rieker K. 7, 13, 16; 18—20, 26, 40—42, 45—47, 52, 55, 56—58, 63, 65, 95, 106, 112, 113, 120, 150, 168, 170, 202, 225, 230, 259, 261—263, 275, 299, 300, 305, 308, 311, 371, 423, 426—428, 430—433, 435.

Román Ernő 381, 398.
 Rothe Richárd 202, 299.
 Ruzskai Dobó Ferenc
 338.
 Rousseau J. J. 70, 80,
 97, 152.
 Rudolf 437.

S, Sch

Sack H. K. 86.
 Salamon Ferenc 381,
 437.
 Samarjai János 385, 386.
 Sámuel Aladár 187.
 de la Saussure 5.
 Sebestyén Jenő 337.
 Sehling E. 5, 15, 16,
 18—20, 24, 37, 39, 40,
 42, 43, 45, 183, 192,
 194, 202, 227, 277, 300,
 307, 372, 432, 435.
 Selby 75.
 Seprődi János 381.
 Servet Máté 368.
 Siegmund-Schultze 6.
 Simándi B. Mihály 309.
 Simons W. 71.
 Sinay Miklós 316, 317.
 Slotemaker de Burine J.
 R. 87.
 Sohm R. 6, 16, 24, 35,
 38, 46, 48, 66, 107,
 113, 152, 218, 307, 423,
 424, 434, 435.
 Sólyom Jenő 91.
 Sommerset hg. 113.
 Stahl Fr. Gy. 7, 40, 202.
 Stutz 5.
 Sydow 436.
 Schaff 366.
 Schleiermacher Fr. 435.
 Schultess-Rechberg 420.
 Schüle Ch. 7, 40, 58, 100,
 108, 173, 272, 276, 330,
 362, 452.

SZ

Szabó Aladár 1da. 339,
 384, 448.
 Szabó István (nagy-
 atádi) 309.
 Szárászi Ferenc 116.
 Szász Domokos 384.
 Szathmári Paksai István
 316.
 Szeberényi J. M. 89.
 Széchenyi I. 440.
 Szegedi Kiss István 28.
 Szenci Molnár Albert
 437.
 Szendrey János 397.
 Szentgyörgyi S. 210.
 Szeremley Sámuel 210,
 243, 319, 382, 383.
 Székárosi Horvát And-
 rás 455.
 Szoboszlai Pap István
 441.
 Szondy Zsuzsánna 338.
 Szőnyi Benjámín 318.
 Sztárai Mihály 44.
 Szuhay Benedek 278.
 Szűcs István 382.

T

Takács György 403.
 Tankó Béla 421.
 Tavaszy Sándor 23.
 Teleki József gr. 318.
 Temple W. 421.
 Theodosius 367.
 Thiers L. A. 83.
 Thompson R. E. 59.
 Thun Leó 6.
 Thurneysen E. 6, 24.
 Thury Etele 208, 209,
 382.
 Timon Ákos 398.
 Tolnai Dall János, 86,
 92, 208.
 Tóth Ferenc 243, 317,
 382, 437, 450.
 Tóth Kálmán 413, 442.

Tóth Sámuel 381.
 Travers G. 94.

U

Ursinus Zakariás 116.

V

Vasady Béla 176.
 Veresmarti Illés 406.
 Victor Emánuel 422.
 Victor János 110.
 Vilmos (Orániai) 87.
 Vilmos (I. holland) 87.
 Vinet Sándor 5, 100, 436,
 Viret Péter 78, 112, 262.
 Visser't Hooft W. A.
 421.

W

Walker W. 41.
 Warga Lajos 93, 115—
 117, 317, 320, 400, 439,
 440.
 Werbőczy István 313,
 318.
 Wicklif János 15.
 Wielenga B. 337.
 Wilson 191.

Z

Zepper Vilmos 93.
 Zichy János gr. 309.
 Zinzendorf 55.
 Zorn Fülöp 39.
 Zoványi Jenő 29, 208,
 308, 312.
 Zwingli U. 16, 20, 39, 48,
 52, 75, 78, 79, 88, 91,
 183, 184, 191, 200, 201,
 206, 420, 424.

Zs

Zsigmond (Iengyel) 106,
 307.
 Zsilinszky M. 397.
 Zsiray Károly 442.
 (Zs—y) 211.

A BIBLIAI HELYEK MUTATÓJA

ÓTESTAMENTOM

Mózes I. könyve

12 : 1,4-5	128
28 : 22	391

Mózes II. könyve

33 : 19	127
---------------	-----

Mózes III. könyve

8 : 6	220
20 : 26	128
24 : 10-16	363

Mózes IV. könyve

11 : 16-17, 24-25 ..	199
12 : 14	363
20 : 35	128

Mózes V. könyve

7 : 1-3, 35, 26 ..	129
7 : 1-11	363
14 : 22-29	391
18 : 1-4	409
26 : 12-13	391

Esdrás könyve

9 : 6-15	128
----------------	-----

Nehémiás könyve

13 : 3	128
--------------	-----

Zsoltárok könyve

37 : 5	247
110 : 4	190

Ésaiás könyve

42 : 8	51, 311
49 : 1	127
60 : 1	3

ÚJTESTAMENTOM

Máté evangéliuma

6 : 32	391
10 : 1-6	182
10 : 5-6	332
10 : 8	413
10 : 32	132
13 : 19	370
16 : 13, 15	132
16 : 15-19	111
16 : 16	130, 132
16 : 18	10, 11, 420
16 : 19	111, 153, 177, 365
17 : 5	52
17 : 19	22
18 : 15 - 20	10, 22, 150, 363
18 : 17 - 18	43, 177, 261
18 : 18	111, 153
18 : 20	43, 55, 111, 223, 270, 299, 420
19 : 13-14	142
19 : 30	129
20 : 16	129

20 : 25

191, 424	
22 : 21	421
23 : 8	52
26 : 11	333
28 : 19 - 20	110, 162, 182, 184, 332

Márk evangéliuma

3 : 13-14	108
10 : 45	421
16 : 15	182

Lukács evangéliuma

9 : 20, 26	132
10 : 16	183
11 : 17	449
15 : 7, 32	364
21 : 25	191
22 : 25-26	424
23 : 43	129

János evangéliuma

1 : 41-42	332, 344
3 : 8	167
3 : 29	11
9 : 22	363
12. rész	129
12 : 10, 42	363
15 : 16	127
15 : 18-19	128
16 : 12	49
17 : 14-15	9, 128
18 : 36	421
20 : 19-23	111, 153, 176, 177, 363, 365
20 : 30	363
21 : 15-17	153, 183

Cselekedetek könyve

1 : 8 ..	108, 170, 332
1 : 15-26	217
1 : 20	306

2 : 39	142	12 : 26 ..	135, 332, 392	4 : 15-16	12, 51, 52	109
2 : 41, 46, 47	12	12 : 27	382	5 : 22-32		12
4 : 11-12	51	12 : 28	169	5 : 23-32	59,	109
5 : 1-11	12, 363	14 : 20	276	5 : 30		109
5 : 29	426	14 : 26-31	190	6 : 11-18		109
6. rész	170	14 : 40	167, 270			
6 : 1-7	217, 333	15 : 10	173			
8 : 1	12	16 : 1-3	392			
8 : 17-20	253, 413	16 : 22	363			
13 : 2-3	240					
13 : 24	217					
14 : 23 ..	198, 217, 220					
15. rész	154					
15 : 4-6	198					
15 : 28	291					
15 : 36	277					
20 : 17-18 ..	60, 108, 179, 198, 212, 306, 366					
21 : 18	198					

Római levél

3 : 24	111
9 : 15, 16, 18, 23 ..	127
10 : 14-15	165
12 : 1	130
12 : 6-8 ..	111, 169, 170, 333
12 : 13	392
13 : 1	423, 424
15 : 25-26	392
16. rész	154
16 : 1-2	333
16 : 17	363, 364

Korinthusi I. levél

1 : 2	11, 13
1 : 30	111
3 : 7	173
3 : 9	11
3 : 11-27	11, 51
4 : 14	363
5 : 1-13 ..	363, 364, 365, 367
6 : 4	198
7 : 14	141, 142
9 : 5	188
9 : 13-14	410
11 : 34	363
12 : 12-30 ..	12, 109, 111
12 : 13	157

Korinthusi II. levél.

1 : 1	13
1 : 2	385
2 : 7-8	364, 368
5 : 18	176
6 : 5-10	129
6 : 8	364
6 : 14	15
6 : 14-18 ..	129, 363, 364
8 : 4	392
9 : 1	392
10 : 3	369
10 : 4	364
10 : 6	176
11 : 2	11
11 : 28	198
13 : 14	392

Galata levél

1 : 1	220
1 : 15-16	127
2 : 9, 11-19	154
2 : 20	12
4 : 26	109
5 : 18, 22-25	295
6 : 1	363
6 : 2	391, 392
6 : 6	410

Efézusi levél

1 : 4	111
1 : 14, 22 ..	11, 59
1 : 22-23 ..	12, 51, 109
2 : 20	51
3 : 7	109
3 : 20-21	455
4 : 4-6	109, 168
4 : 10	52
4 : 11	169, 259
4 : 11-12 ..	11, 109, 111
4 : 15	59

Filippi levél

1 : 1	80, 306
3 : 12-13	157
4 : 21	11

Kolossé levél

1 : 18-24	11, 59
2 : 10	59
3 : 12	11

Thessalonikai I. levél

4 : 3, 7	362
----------------	-----

Thessalonikai II. levél

2 : 4	57
3 : 6, 14-15 ..	363, 364

Timótheusi I. levél

1 : 20	363, 364
2 : 1-2	425
2 : 12-14	187
3. rész	335
3 : 1-12	219, 306
3 : 2	111, 188
3 : 8-13	333
3 : 15	11
4 : 1-4	188
4 : 14	190
5 : 17-18 ..	169, 170, 171, 198, 202, 410
5 : 22	219

Timótheusi II. levél

1 : 6	190
2 : 16-18	363

Titus

1. rész	335
1 : 5-7 ..	60, 188, 198, 218, 219, 306
1 : 10-11	363
2 : 6	363
3 : 6-10	363, 364

Zsidókhöz írt levél		1 : 18-19	133	János II. levele	
5 : 6	190	2 : 1-12	362	1 : 1	199
7 : 3	190	2 : 9, 5	130	1 : 10	363
12 : 23	12	2 : 9-10 8, 43, 127,	133	János III. levele	
13 : 4	188	2 : 19-20	109	1 vers	199
13 : 8	52	2 : 25	310	Jelenések könyve	
		5 : 1-4 .. 109, 189, 198,	213, 306	1 : 6	130, 186, 190
Jakab levele				2 : 13	23
2 : 17	337	Péter II. levele		2 : 14, 20	363
5 : 14	262	1 : 16-21	109	3 : 18/c	448
Péter I. levele		János I. levele		21 : 2	362
1 : 2	127	2 : 15-17	129	21 : 9	11
1 : 15-16	11	4 : 1	363	21 : 27	362
				21 - 22. rész	109
				22 : 17	11